

ARISTOTELICO-THOMISTICAE

AUCTORE

10 SEPH O GRE DT O.S.B.

IN COLLEGIO 8. ANSELMII DE URBE
PHILOSOPHIAE PROFESSORE

EDITIO SEPTIMA RECOGNITA

VOLUMEN I

LOGICA i PHILOSOPHIA NATURALIS

FRIBURGI BRISGOVIAE 1937

HERDER & CO., TYPOGRAPHI EDITORES PONTIFICII

Facultatem damus P. *los. Gredt*, in nostro collegio
S. Anselmi de Urbe philosophiae professori, typis man-
dandi opus cui titulus: *Elementa Philosophiae aristotelico-*
thomisticae, editio septima, si iis ad quos pertinet, ita
videbitur.

Romae, die 29 Iunii 1936.

f Fidelis de Stotziugen,
Abbas-Primas

Imprimatur.

Friburgi Brisgoviae, die 1 Decembris 1936.

Rilsch, Vic. Gen.

Omnia iura reservantur.

Typis Herderianii, Friburgi BrisgorUe.

Printed in U.S.A.

PRAEFATIO AD EDITIONEM SEPTIMAM.

Hac septima editione eadem doctrina eadem disserendi ratione traditur. Numeri marginales cum titulis suis per totum opus iidem, qui in antecedente editione, servantur. Clarius manifestatur doctrina fundamentalis aristotelico-thomistica de actu et potentia: quaedam etiam doctrinae capita, ut sunt principium causalitatis et argumenta pro existentia Dei, accuratius evolvuntur, alia vero in breviorum et simpliciorum formam redacta sunt.

Textus ex Aristotele et S. Thoma in prioribus editionibus iam allati, quibus probetur doctrinam propositam vere esse aristotelico-thomisticam, in hac editione sunt emendati et expleti. Quae adduntur ad textus declarandos, etiam si sunt verba ipsius Aristotelis et S. Thomae, uncis includuntur angulatis: quod vero uncis includitur rotundis, iam in ipso textu invenitur uncis inclusum. Aristoteles citatur secundum editionem Berolinensem. Opera S. Thomae, quantum in editione Romana Leonina iam evulgata sunt, secundum hanc editionem citantur, cetera secundum editiones, quae facile omnibus praesto sunt. Ita commentaria S. Thomae in Aristotelem citantur secundum editiones a Marietti (Taurini) ad usum scholarem publicatas: In De anima (ed. Pirotta); In De sensu et sensato; In De memoria et reminiscencia (ed. Pirotta); In Metaphysicam (ed. Cathala); In Ethicam (ed. Pirotta). Harum editionum numeri marginales adiunguntur, ut textus facile reperiri possint. Citantur opera modo abbreviato, sed facili explicatu.

A pagina 4 usque ad 6 primi voluminis accurate enumerantur opera Aristotelis et S. Thomae. Quae enumeratio compleatur recensendo nominatim singulas **Quaestiones disputatas de virtutibus**: 1. De virtutibus in communi; 2. De caritate; 3. De correctione fraterna; 4. De spe; 5. De virtutibus cardinalibus.

Ei qui arduum onus suscepit novo illo modo ordinandi et disponendi textus Aristotelis et S. Thomae, qui tamen nominari non vult, quam maximas gratias exhibeo.

Scripsi Romae die 8 Iulii 1936.

Ios. Gredt O. S. B.

INDEX PARTIUM.

	Pag
INTRODUCTIO IN UNIVERSAM PHILOSOPHIAM - - - -	1
1. Philosophiae definitio. — 2. Philosophiae divisio. — 3. Philosophia aristotelico-thomistica.	

LOGICA.

Prolegomena	
4. Logicae notio. — 5. Logicae divisio.	

PARS I.

LOGICA FORMALIS.

CAPUT I. DE SIMPLICI APPREHENSIONE.

§ 1. De simplici apprehensione et conceptu in genere	10
6. Simplicis apprehensionis notio. — 7. Conceptus notio. — 8. Conceptus notae. — 9. Conceptus formalis est signum formale rei. — 10. Comprehensio, extensio conceptus. — 11. Varia conceptus nomina.	
§ 2. De divisione conceptuum	13
12. Divisio conceptuum in genere. — 13. Divisio ratione extensionis. — 14. Divisio ratione comprehensionis. — 15. Divisio ratione perfectionis. — 16. Divisio ratione originis et finis.	
§ 3. De habitudine conceptuum ad invicem	18
17. Diversitas et conexio conceptuum. — 18. Oppositio conceptuum.	
§ 4. De externa conceptus expressione seu de termino orali	19
19. Termini oralis notio. — 20. Termini divisio.	
§ 5. De termino enuntiativo et syllogistico	22
21. Termini enuntiativi notio. — 22. Termini enuntiativi divisio. — 23. Termini syllogistici notio.	
§ 6. De nomine et verbo	24
24. Definitio nominis. — 25. Definitio verbi.	

CAPUT II. DE IUDICIO.

§ 1. De ipso indicio	27
26. Iudicii notio. — 27. Iudicii proprietas.	

	Pag
§ 2. De orali expressione indicii seu de oratione.....	28
28. Orationis notio. — 29. Orationis divisio.	
§ 3. De modis sciendi.....	30
30. Notio modi sciendi. — 31. Divisio modorum sciendi.	
§ 4. De definitione.....	31
32. Definitionis notio. — 33. Divisio definitionis. — 34. Leges definitionis. — 35. Quae possint definiri.	
§ 5. De divisione.....	34
36. Notio divisionis. — 37. Partitio divisionis. — 38. Leges divisionis.	
§ 6. De enuntiatione sen propositione.....	36
39. Enuntiationis notio. — 40. Propositionis divisio.	
§ 7. De propositionibus modalibus.....	40
41. Notio propositionis modalis. — 42. Divisio propositionis modalis.	
§ 8. De proprietatibus partium propositionis.....	42
43. Proprietates propositionis. — 44. Suppositionis notio. — 45. Suppositionis divisio. — 46. Ampliatio, restrictio, alienatio, diminutio, appellatio.	
§ 9. De proprietatibus, quae sequuntur totam propositionem.....	45
47. Oppositionis notio et divisio. — 48. Maxima omnium est oppositio contradictoria. — 49. Oppositio in modalibus et hypotheticis. — 50. De aequipollentia propositionum. — 51. De conversione propositionum.	

CAPUT III. DE RATIOCINIO.

§ 1. De ratiocinio et argumentatione.....	51
52. Ratiocinii notio. — 53. Argumentationis notio. — 54. Leges ratiocinii et argumentationis. — 55. Divisio ratiocinii et argumentationis.	
§ 2. De syllogismo categorico.....	53
56. Syllogismi catégoriel notio. — 57. Principia syllogismi catégoriel. — 58. Leges syllogismi.	
§ 3. De figuris et modis syllogismi categorici.....	56
59. Figurae syllogismi. — 60. Modi syllogismi. — 61. Principia et leges singularum figurarum. — 62. Singularum figurarum praestantia. — 63. De reductione modorum.	
§ 4. De divisione syllogismi categorici.....	61
64. Quomodo divisio instituitur. — 65. Syllogismus completus et enthymema. — 66. Syllogismus rectus et obliquus; affirmativus et negativus. — 67. Syllogismus simplex et compositus. — 68. Syllogismus absolutus et modalis. — 69. Syllogismus apodicticus, probabilis, erroneus.	
§ 5. De syllogismo expositorio.....	64
70. Syllogismi expositorii definitio. — 71. Syllogismi expositorii figurae et modi.	
§ 6. De syllogismo hypothetico.....	65
72. Syllogismi hypothetici notio. — 73. Syllogismi hypothetici divisio. — 74. Dilemma.	

	Par
§ 7. De inductione	68
75. Inductionis notio. — 76. Inductionis medium et principium speciale. — 77. Inductionis divisio. — 78. Inductionis ultimum fundamentum. — 79. Analogia, exemplum.	
§ 8. De sophismatis	72
80. Sophismatis notio. — 81. Fallaciae in dictione. — 82. Fallaciae extra dictionem.	
§ 9. De disputatione scholastica	73
83. Quid sit. — 84. Munus defendentis. — 85. Munus arguentis.	
Schema disputationis scholasticae	74

PARS II.

LOGICA MATERIALIS.

CAPUT I. LOGICA PROOEMIALIS.

Quaestio I. An sit Logica.....	76
Thesis I. Logica simpliciter est necessaria ad quamcumque scientiam in statu perfecto, non vero ad scientiam in statu imperfecto.....	
86. Status quaestionis. — 87. Probatur thesis. — 88. Corollarium. — 89. Scholia. — 90. Obicitur.	
Quaestio II. Quid sit Logica.....	79
§ 1. An Logica sit scientia	79
Thesis II. Logica est scientia, quae simul est ars liberalis.....	
91. St. qu. — 92. Prob. th. — 93. Schol. — 94. Obi.	
§ 2. Quodnam sit obiectum formale Logicae	81
Thesis III. Obiectum formale Logicae est ens rationis, quod est relatio rationis, quae in ordinatione conceptuum obiectivorum consistit - - -	
95. St. qu. — 96. Prob. th. — 97. Coroll. — 98. Schol. — 99. Obi.	
§ 3. Utrum Logica sit scientia speculativa an practice	83
Thesis IV. Logica non est scientia simul speculativa et practice, sed speculativa tantum.....	
100. St. qu. — 101. Prob. th. — 102. Coroll. — 103. Schol. — 104. Obi.	
§ 4. Logica utens sitne habitus distinctas a Logica docente	86
Thesis V. Logica utens non est habitus distinctus a Logica docente . .	
105. St. qu. — 106. Prob. th. — 107. Schol. — 108. Coroll. — 109. Obi.	
Quaestio III. De obiecto formali Logicae seu de ente rationis logico - - -	88
110. Quid sit ens rationis, et quotuplex sit. — 111. Per quam potentiam et per quos actus fiant entia rationis. — 112. Quid sit ens rationis logicum, et quotuplex sit. — 113. Divisio Logicae materialis.	

CAPUT II. LOGICA PRAEDICAMENTALIS.

Quaestio I. De universali.....	93
§ 1. De universali secundum se	93
Thesis VI. Insunt in mente nostra conceptus vere universales, quibus a parte rei respondet natura his conceptibus expressa. Nihilominus haec natura, ut a parte rei existit, non est universalis, sed singularis . .	
114. St. qu. — 115. Prob. th. — 116. Coroll. — 117. Schol. — 118. Obi.	

Thesis VII. Gradus metaphysici in eodem individuo non distinguuntur realiter neque actualiter formaliter ex natura rei. Datur tamen inter eos praecisio obiectiva; ideo distinguuntur vii-tualiter	99
119. St. qu. — 120. Prob. th. — 121. Schol. — 122. Obi.	
Thesis VIII. Naturae secundum se convenit unitas formalis negativa tantum, i. e. negatio divisionis per principia formalia; ideo secundum se est negative communis tantum, natura autem, prout est in singularibus et prout est in intellectu, habet unitatem positivam: in singularibus unitatem singularitatis, in intellectu autem universalitatis	104
123. St. qu. — 124. Prob. th. — 125. Schol. — 126. Obi.	
Thesis IX. Aptitudo seu non-repugnantia ad essendum in multis, quae est fundamentum proximum intentionis universalitatis, non invenitur in natura secundum se neque in natura ut contracta in individuis, sed in natura abstracta tantum et praecisa per intellectum	107
127. St. qu. — 128. Prob. th. — 129. Schol. — 130. Obi.	
§ 2. De causa universalis	109
Thesis X. Universale metaphysicum fit per actum absolutum abstrahentem naturam ab inferioribus tam abstractione negativa quam positiva; ex qua abstractione conveniunt naturae, etiam antequam sit universale logicum, unitas praecisionis et aptitudo ad essendum in multis, quae sunt fundamentum proximum relationis universalitatis. Universale autem logicum fit per actum comparativum, non per modum compositionis seu inclusionis actualis in inferioribus, sed per modum inclusionis aptitudinalis seu simplicis apprehensionis, qua cognoscitur natura cum ordine et respectu ad inferiora.....	109
131. St. qu. — 132. Prob. th. — 133. Schol. — 134. Obi.	
§ 3. De praedicatione universalis	114
135. Sitne natura, cum actu praedicatur de singularibus, adhuc universalis. — 136. Quid sit praedicatio formaliter et fundamentaliter sumpta. — 137. Quotuplex sit praedicatio. — 138. Quomodo habeatur identitas materialis in praedicatione formali, cum praedicatur universale de inferioribus suis. 139. Quomodo praedicetur totum accidentale de sibi subordinatis.	
Quaestio II. De praedicabilibus.....	116
§ 1. De divisione universalis in quinque praedicabilia	116
140. Quodnam sit divisum huius divisionis. — 141. Tum universale logicum tum metaphysicum dividitur in quinque praedicabilia. — 142. Divisio universalis in quinque praedicabilia est adaequata. — 143. Divisio universalis in quinque universalia seu praedicabilia est univoca. — 144. Divisio universalis in quinque praedicabilia est per modum generis in species.	
§ 2. De genere	117
145. Genus definitur. — 146. Quid sit definitum generis. — 147. Quomodo genus sit totum potentiale et pars potentialis. — 148. Quae sint naturae capaces generis.	
§ 3. De specie	119
149. Diversa acceptio speciei. — 150. Definitio speciei. — 151. Potest esse species revera subicibilis tantum, non praedicabilis de multis, sed de uno tantum individuo.	

§ 4. De individo	121
152. Triplex individui consideratio. — 153. Definitiones individui. — 154. Quid sit individuum vagum.	
§ 5. De differentia	122
155. Diversa differentiae acceptio. — 156. Differentiae divisio. — 157. Divisio differentiae in propriissimam, propriam, communem est analoga. — 158. Definitio differentiae.	
§ 6. De ordinatione generum et specierum	125
159. Arbor Porphyrii. — 160. Ulterior arboris Porphyrianae evolutio.	
§ 7. De proprio	126
161. Diversae proprii acceptiones. — 162. Definitur proprium simpliciter.	
§ 8. De accidente	128
163. Diversae accidentis acceptiones. — 164. Definitur accidens.	
Quaestio III. De praedicamentis.....	129

Articulus I. De antepraedicamentis.

§ 1. De antepraedicamentis in genere	129
165. Quid sint antepraedicamenta. — 166. Antepraedicamentorum ratio.	
§ 2. De univocis et aequivocis seu analogis in specie	131
167. Divisio. — 168. Definitiones. — 169. Coroll. — 170. Schol.	

Articulus II. De praedicamentis in genere.

§ 1. De divisione universalis in decem praedicamenta	135
171. Quid sit praedicamentum. — 172. Quotuplex sit praedicamentum. — 173. Quid ponatur in praedicamento.	
§ 2. De ente praedicamentali	138
Thesis XI. Ens ad decem praedicamenta non est univocum, sed analogum analogia proportionalitatis propriae.....	138
174. St. qu. — 175. Prob. th. — 176. Coroll. — 177. Schol. — 178. Obi.	

Articulus III. De praedicamentis in specie.

§ 1. De substantia et accidente praedicamentali	142
179. Definitio substantiae. — 180. Divisio substantiae. — 181. Proprietates substantiae. — 182. Definitio accidentis praedicamentalis.	
§ 2. De quantitate praedicamentali	145
183. Definitio quantitatis. — 184. Divisio quantitatis. — 185. Adnotationes ad ordinationem praedicamenti quantitatis. — 186. Proprietates quantitatis.	
§ 3. De qualitate praedicamentali	149
187. Definitio qualitatis. — 188. Divisio essentialis qualitatis. — 189. Proprietates qualitatis.	
§ 4. De relatione praedicamentali	154
190. Definitio relationis. — 191. Divisio relationis. — 192. Proprietates relationis.	

	Pag.
§ 5. De actione et passione praedicamentali.....	159
193. Definitiones actionis et passionis. — 194. Divisio essentialis seu ordinatio praedicamenti actionis.	
§ 6. De ubi et situ praedicamentali.....	162
195. Definitio „ubi praedicamentalis. — 196. Divisio Fubi* — 197. Definitio situs. — 198. Divisio situs.	
De quando praedicamentali .	163
199. Definitio. — 200. Divisio.	
§ 8. De habitu praedicamentali.....	163
201. Definitio habitus. — 202. Divisio habitus.	
<i>Articulus IV. De postpraedicamentis.</i>	
§ 1. De postpraedicamentis in genere.....	164
203. Definitio postpraedicamentorum. — 204. Divisio postpraedicamentorum.	
§ 2. De postpraedicamentis, quae relationem praedicamentorum ad invicem exprimunt.....	165
205. Oppositio. — 206. Prioritas et simultas. — 207. Habere.	
§ 3. De postpraedicamento motus.....	166
208. Quid sit postpraedicamentum motus. — 209. Quotuplex sit motus.	
CAPUT III. LOGICA DEMONSTRATIVA.	
Quaestio I. De demonstratione in genere.....	167
210. Quid sit demonstratio. — 211. Quotuplex sit demonstratio. — 212. Demonstratio propter quid est ex praemissis de omni et per se. — 213. Demonstratio propter quid perfectissima est ex praemissis .secundum quod ipsum'	
Quaestio II. De praecognitis ad demonstrationem.....	172
Thesis XII. Ut conclusio rite causari valeat per demonstrationem propter quid, de praemissis praecognoscendum est, quod sunt, i. e. quod verae sunt; de subiecto, quod est et quid est; de praedicato, quid est seu quid nomen significat.....	172
214. St. qu. — 215. Prob. th. — 216. Schol. — 217. Obi.	
Quaestio III. De principiis demonstrativis.....	174
Thesis XIII. Quaedam sunt principia per se nota omnibus.....	174
218. St. qu. — 219. Prob. th. — 220. Coroll. — 221. Schol. — 222. Obi.	
Quaestio IV. De effectu demonstrationis seu de scientia.....	180
§ 1. De scientia in genere.....	180
223. Quid sit scientia. — 224. Quotuplex sit scientia. — 225. Scientia propter quid. — 226. De singularibus non est scientia. — 227. Scientia practice.	
§ 2. De subalternatione scientiarum.....	184
228. Quotuplex sit scientiarum subalternatio. — 229. Scientia subalternata (proprie et simpliciter ratione principiorum), quae continuatur, et ea, quae non continuatur cum subalternante, sintne idem habitus specificus.	

§ 3. De scientiarum distinctione et specificatione.....	P»».	186
Thesis XIV. Scientiarum speculativarum distinctio ex diversa abstractione a materia sumitur, ita quidem, ut generica distinctio secundum suprema genera sumatur ex recessu a materia, specifica vero secundum speciem atomam ex accessu ad determinatum gradum immaterialitatis		186
230. St. qu. — 231. Prob. th. — 232. Coroll. — 233. Schol. — 234. Obi.		

PHILOSOPHIA NATURALIS.

Prolegomena	193
235. Quid sit Philosophia naturalis. — 236. Philosophiae naturalis habitudo ad scientias physicas experimentales. — 237. Philosophiae naturalis divisio.	

A. PHILOSOPHIA NATURALIS GENERALIS.

DE ENTE MOBILI IN GENERE.

CAPUT I. QUID SIT ENS MOBILE.

Quaestio I. Sitne ens mobile unum tantum an multiplex, seu de distinctione entis mobilis	197
Thesis I. In mundo physico multiplex est distinctio substantiarum tum numerics tum generica et specifica.....	197
238. St. qu. — 239. Prob. th. — 240. Schol. — 241. Obi.	
Thesis II. Atomismus purus non tantum quatenus ad omnia mundi phaenomena extenditur, sed etiam quatenus ad sola mineralia applicatur, in se est falsus et falsa supponit.....	•H
242. St. qu. — 243. Prob. th. — 244. Coroll. — 245. Schol. — 246. Obi.	
Quaestio II. Quomodo intrinsecus sit constitutum ens mobile seu de principiis entis mobilis.....	207
§ I. De principiis in communi.....	207
247. Quid sit principium, et quotuplex sit. — 248. Principiorum physicorum definitio.	
§ 2. Quae sint principia entis mobilis.....	208
Thesis III. Dynamismus est reiciendus.....	208
249. St. qu. — 250. Prob. th. — 251. Coroll. — 252. Obi.	
Thesis IV. Prima principia, realiter inter se distincta, quae intrinsecus essentiam corporis constituunt, seu principia intrinseca physica compositionis sunt materia prima et forma substantialis; principia vero generationis sunt materia et forma et privatio.....	209
253. St. qu. — 254. Prob. th. — 255. Coroll. — 256. Schol. — 257. Obi.	
Thesis V. Materia prima est pura potentia, forma vero substantialis est actus substantialis primus.....	218
258. St. qu. — 259. Prob. th. — 260. Coroll. — 261. Schol. — 262. Obi.	

	P»g.
§ 3. Qnomodo uniantur principia seu materia et forma ad constituendum ens mobile completum	222
Thesis VI. Materia et forma non mediante aliquo modo, sed immediate seipsis uniuntur formaliter, inquantum subsunt actioni unienti, a causa efficiente profectae	222
263. St. qu. — 264. Prob. th. — 265. Schol. — 266. Obi.	
§ 4. De principiis entis mobilis, inquantum sunt principia motus et quietis, seu de natura et de iis, quae opponuntur naturae, i. e. de arte et de violento	224
267. Multiplex acceptio naturae. — 268. Naturae definitio. — 269. Quibus conveniat ratio naturae. — 270. Natura essentialiter differt ab arte. — 271. Multo magis a natura differt violentum.	
Quaestio III. De distinctione entis mobilis a quantitate	226
Thesis VII. Substantia corporea non identificatur cum quantitate neque habet ante quantitatem extensionem aliquam entitativam neque partes intégrales realiter inter se distinctas, sed est una entitas integraliter simplex, radicaliter tantum exigens partes. Sub quantitate tamen obtinet partes substantiales intégrales, quae formaliter constituuntur a substantia tamquam a causa formali, quantitate concurrente per modum conditionis ..	226
272. St. qu. — 273. Prob. th. — 274. Coroll. — 275. Schol. — 276. Obi.	
CAPUT II. QUALE SIT ENS MOBILE, SEU DE PROPRIETATE ENTIS MOBILIS, QUAE EST MOTUS.	
Quaestio I. De motu et actione et passione	231
§ 1. Quid sit motus	231
277. Duplex acceptio motus. — 278. Quotuplex sit mutatio. — 279. Definitio motus. — 280. Quomodo motus successivus distinguatur a subiecto mobili et a terminis motus.	
§ 2. De actione et passione earumque habitudine ad motum	234
Thesis VIII. Actio est in agente, ideo actio et passio inter se et a motu realiter distinguuntur	234
281. St. qu. — 282. Prob. th. — 283. Schol. — 284. Obi.	
§ 3. De motu successivo	239
285. Quid sit motus successivus. — 286. Quomodo motus fiat successivus. — 287. Coroll.	
§ 4. De distinctione et contrarietate motus	240
288. Distinctio generica et specifica motus. — 289. Coroll. — 290. Ad quae praedicamenta per se detur motus. — 291. Ad quae praedicamenta detur per se motus successivus. — 292. Unde sumatur unitas numerica motus. — 293. Contrarietas motus sumitur ex oppositione terminorum, ad quos tendit. — 294. Idem mobile secundum diversas partes potest affici motibus contrariis. — 295. Idem mobile etiam secundum eandem partem potest per accidens moveri motibus localibus contrariis. — 296. Idem mobile non potest per se affici motibus contrariis secundum idem.	
Quaestio II. De mensura motus seu de tempore.....	242
§ I. Quid sit duratio et tempus	242
297. Quid sit duratio. — 298. Quotuplex sit duratio. — 299. Quid sit tempus (continuum), et quotuplex sit. — 300. Quomodo oriatur conceptus temporis ut mensurae. — 301. Quae mensurentur tempore.	

§ 2. Quomodo motus et tempus sint praesentia et existentia.....	245
Thesis IX. Motus et tempus non sunt praesentia et existentia ratione partis, sed solum ratione indivisibilium suorum.....	245
302. St. qu. — 303. Prob. th. — 304. Coroll. — 305. Schol. — 30G. Obi.	
§ 3. De modo incipiendi et desinendi rerum.....	248
307. Termini durationis sunt indivisibiles. — 308. Instans intrinsecum et extrinsecum. — 309. Entia successiva (motus, tempus) incipiunt et desinunt per instans extrinsecum.	
Quaestio III. De mensura mobilis seu de loco.....	249
§ 1. Quid sit locus et praesentia in loco.....	249
310. Quid sit spatium. — 311. Quid sit locus. — 312. Quid sit Fubi' latissime sumptum, et quotuplex sit. — 313. Quid sit *ubi praedica- mentale. — 314. Quid sit situs, et quomodo se habeat ad *ubi	
§ 2. De habitudine quantitatis ad ubi et situm.....	252
Thesis X. Effectus formalis primarius quantitatis seu eius ratio formalis est ordo partium in toto, effectus formalis secundarius est ubi et situs seu ordo partium in loco. Hic effectus secundarius distinctus est realiter et separabilis a primario.....	252
315. St. qu. — 31G. Prob. th. — 317. Coroll. — 318. Schol. — 319. Obi.	
Thesis XI. Corpora sunt impenetrabilia naturaliter; at non apparet re- pugnancia, quominus supematuraliter inter se compnetrentur - - -	256
320. St. qu. — 321. Prob. th. — 322. Coroll. — 323. Schol. — 324. Obi.	
Thesis XII. Multilocatio absolute repugnat.....	259
325. St. qu. — 326. Prob. th. — 327. Schol. — 328. Obi.	
Quaestio IV. De divisione motus et continui per partes.....	262
Thesis XIII. Continuum non constat solis indivisibilibus tamquam ultimis elementis.....	262
329. St. qu. — 330. Prob. th. — 331. Obi.	
Thesis XIV. In omni continuo sunt partes in actu, numero tamen finito .	263
332. St. qu. — 333. Prob. th. — 334. Coroll. — 335. Schol. — 336. Obi.	
Thesis XV. In continuo dantur indivisibilia actu, non tantum terminantia, sed etiam continuantia, quae tamquam positivae realitates a partibus di- stinguuntur realiter modaliter.....	265
337. St. qu. — 338. Prob. th. — 339. Coroll. — 340. Schol. — 341. Obi.	
Quaestio V. De conditionibus ad movendum requisitis.....	267
§ 1. De conditionibus ad movendum requisitis in genere.....	267
342. Conditiones ad quemcumque motum requisitae. — 343. Conditio specialis requisita in corporibus ad alterandum et ad movendum loca- liter alia corpora mechanice, i. e. mediante impulsu ab extiinseco in se recepto. — 344. Actio et reactio. — 345. Resistentia.	
§ 2. De actione in distans.....	269
Thesis XVI. Actio in distans absolute repugnat.....	269
346. St. qu. — 347. Prob. th. — 348. Coroll. — 349. Schol. — 350. Obi.	

B. PHILOSOPHIA NATURALIS SPECIALIS.

DE ENTE MOBILI IN SPECIE.

PARS I.

DE CAELO ET DE MUNDO SEU DE ENTE MOBILI
MOTU LOCALI.

CAPUT I. DE IPSO MOTU LOCALI.

351. Quid sit motus localis, et quotuplex sit. — 352. Quomodo efficiatur motus localis. — 353. Resistentia vincenda in corporibus movendis localiter. — 354. Motus localis ceteris motibus supponitur eosque comitatur iugiter. — 355. Theoria relativitatis Einsteiniana..... 273

CAPUT II. DE ENERGIA ET ENTROPIA MUNDI
SEU DE ACTIVITATE CORPORUM MECHANICE CONSIDERATA.

Thesis XVII. Energia mundi semper eadem manet, entropia vero iugiter crescit..... 276

356. St. qu. — 357. Prob. th. — 358. Coroll. — 359. Schol. — 360. Obi.

CAPUT III. DE COSMOGONIA SEU DE FORMATIONE MUNDI
PER MOTUM LOCALEM.

Thesis XVIII. Cosmogonia per viam evolutionis summa probabilitate gaudet, atque etiam modus, secundum quem Laplace putat systema nostrum solare per viam evolutionis prodiisse, quandam probabilitatem habet; nulla tamen evolutio cosmogonies potest rationabiliter defendi, nisi quae admittit in nebula primitiva statum ab initio inditum tensionis teleologicae maxime artificiosae..... 278

361. St. qu. — 362. Prob. th. — 363. Coroll. — 364. Obi.

CAPUT IV. DE LIMITATIONE MUNDI.

Thesis XIX. Mundus intrinsecus in se est undequaque finitus..... 281

365. St. qu. — 366. Prob. th. — 367. Schol. — 368. Obi.

Thesis XX. Mundus ex natura sua in aeternum durabit; neque absolute repugnat mundum ab aeterno exstitisse. Processus vero mundanus, qui in activitate corporum ad invicem consistit, non potest in aeternum durare neque ab aeterno **esse**..... 286

369. St. qu. — 370. Prob. th. — 371. Coroll. — 372. Schol. — 373. Obi.

PARS II.

DE GENERATIONE ET CORRUPTIONE
SEU DE ENTE MOBILI MOTU ALTERATIONS.

CAPUT I. DE IPSA GENERATIONE ET CORRUPTIONE.

§ 1. Quid sit generatio, et quotuplex **sit**..... 290

374. Quid sit generatio. — 375. Quotuplex sit generatio. — 376. Quomodo contingat processus generationis substantialis. — 377. Generatio est actio realiter distincta ab alteratione.

§ 2. De termino generationis.....	291
378. Terminus generationis quadruplex. — 379. Terminus generationis in generatione hominis. — 380. Terminus corruptionis.	
§ 3. De processu generationis, prout est resolutio usque ad materiam primam	292
Thesis XXI. In generatione substantiali, cum corruptione veteris substantiae producitur nova, fit resolutio usque ad materiam primam, nulla remanente forma neque substantiali neque accidentali.....	292
381. St. qu. — 382. Prob. th. — 383. Coroll. — 384. Schol. — 385. Obi.	
§ 4. De generatione individui seu de principio individuationis.....	295
Thesis XXII. Principium individuationis substantiarum corporearum est materia signata quantitate, i. e. materia conotans quantitatem interminatam	295
386. St. qu. — 387. Prob. th. — 388. Coroll. — 389. Schol. — 390. Obi.	

CAPUT II. DE ALTERATIONE.

§ 1. Quid sit alteratio, et quotuplex s i t	304
391. Quid sit alteratio. — 392. Quomodo qualitas, cum essentiam simplicem habeat consistentem in indivisibili, possit terminare motum successivum et continuum alterationis. — 393. Quotuplex sit alteratio. — 394. Alteratio strictissime sumpta non est nisi ad tertiam speciem qualitatis per se primo.	
§ 2. De intensione et remissione.....	306
Thesis XXIII. Qualitatum intensio non fit productione novae qualitatis destruentis priorem imperfectiorem neque per additionem partialium qualitatum neque per novam vim informandi, sed per eiusdem formae perfectiorem communicationem et unionem cum subiecto	306
395. St. qu. — 396. Prob. th. — 397. Coroll. — 398. Schol. — 399. Obi.	
§ 3. De condensatione et rarefactione seu de intensione et remissione densitatis et raritatis	310
Thesis XXIV. Rarum et densum non constituuntur per additionem et diminutionem quantitatis, neque per intervalla inter atomos interiecta, sive haec dicantur vacua sive aethere repleta, neque per maiorem et minorem ubicationem seu explicationem quantitatis quoad locum, sed per maiorem vel minorem explicationem quantitatis quoad s e	310
400. St. qu. — 401. Prob. th. — 402. Coroll. — 403. Schol. — 404. Obi.	
§ 4. De mixtione seu de alteratione in processu chimico	315
Thesis XXV. In mixtione perfecta elementa non manent actu neque formaliter eminenter, sed virtualiter, inquantum manent qualitates chimicae propriae elementorum, formaliter quidem, sed remissae et temperatae . .	315
405. St. qu. — 406. Prob. th. — 407. Coroll. — 408. Schol. — 409. Obi.	

PARS III.

DE ANIMA SEU DE ENTE MOBILI MOTU AUGMENTATIONS.

LIBER I. DE ANIMA IN COMMUNI.

CAPUT I. DE ESSENTIA ANIMAE.

§ I." De notione v it a e	323
410. Quid sit vita. — 411. Quotuplex sit vita. — 412. Vita est conceptus analogus. — 413. In vivente creato necesse est distinguere par-	

	Pag.
tem moventem et motam. — 414. Ergo corpus vivens est corpus organicum. — 415. Qualis sit organisatio viventis.	
§ 2. De definitionibus animae	326
416. Duplex Aristotelis definitio animae. — 417. Explicatur prima definitio. — 418. Explicatur altera definitio.	
§ 3. De divisione animae et de modis vivendi	328
Thesis XXVI. Tres sunt animae: vegetativa, sensitiva, intellectiva; quatuor modi vivendi: vegetativus, sensitivus, locoraotivus, intellectivus; quinque genera potentiarum: vegetativum, sensitivum, intellectivum, appetitivum, locomotivum.....	328
419. St. qu. — 420. Prob. th. — 421. Schol.	

CAPUT II. DE PROPRIETATIBUS ANIMAE.

§ 1. De divisibilitate animae	330
Thesis XXVII. Anima animalium perfectorum est inextensa et indivisibilis, anima vero plantarum et animalium imperfectorum est extensa et divisibilis	330
422. St. qu. — 423. Prob. th. — 424. Coroll. — 425. Schol. — 426. Obi.	
§ 2. De potentiis animae in genere	334
Thesis XXVIII. Potentiae animae ab ipsa anima distinguuntur reaiiter	334
427. St. qu. — 428. Prob. th. — 429. Coroll. — 430. Schol. — 431. Obi.	
Thesis XXIX. Potentiae animae specificantur ab actibus et obiectis, ad quae essentialiter ordinantur: ab actibus immediate, ab obiectis mediate . .	337
432. St. qu. — 433. Prob. th. — 434. Schol. — 435. Obi.	

LIBER II. DE ANIMA IN SPECIE.

SECTIO I. DE ANIMA VEGETATIVA.

CAPUT I. DE ANIMA VEGETATIVA SECUNDUM SE.

§ 1. De existentia animae vegetativae	339
Thesis XXX. Planta non est aggregatum ex substantiis non viventibus, sed est substantia una vivens vita vegetativa seu informata anima vegetativa	339
436. St. qu. — 437. Prob. th. — 438. Coroll. — 439. Schol. — 440. Obi.	
§ 2. De natura animae vegetativae	343
441. Quid sit anima vegetativa, et quae sint eius functiones. — 442. Quid sit nutritio, et quomodo fiat. — 443. Quid sit augmentatio, et quomodo fiat. — 444. Quae partes ad substantiam viventis pertineant seu informantur ab anima. — 445. Quomodo differant nutritio et augmentatio. — 446. Nutritio et augmentatio sunt mutationes successivae et continuae. — 447. Quomodo sub iugi materiae mutatione, qualem expostulant nutritio et augmentatio, maneat idem numero vivens. — 418. Quid sit generatio viventis. — 449. Quotuplex sit generatio viventis.	

CAPUT II. DE POTENTIIS ANIMAE VEGETATIVAE.

Thesis XXXI. Praeter animam et vires naturales in substantia vivente vita vegetativa admittendae sunt potentiae animae vegetativae speciales: nutritiva, augmentât!va, generative	348
450. St. qu. — 451. Prob. th. — 452. Schol. — 453. Obi.	

SECTIO II. DE ANIMA SENSITIVA.

CAPUT I. DE ANIMA SENSITIVA SECUNDUM SE.

- Thesis XXXII. In animalibus omnibus inest anima sensitiva, quae unitur corpori ut forma **substantialis**..... 352
 454. St. qu. — 455. Prob. th. — 456. Coroll. — 457. Schol. — 458. Obi.
 Thesis XXXIII. Anima bruti non est per se **subsistens**.....355
 459. St. qu. — 460. Prob. th. — 461. Schol. — 462. Obi.

CAPUT II. DE POTENTIIS ANIMAE SENSITIVAE.

- Quaestio I. De cognitione in genere**..... 356
 § 1. **De radice et de ratione formali cognitionis**.....356
 Thesis XXXIV. Radix cognitionis est immaterialitas.....356
 463. St. qu. — 464. Prob. th. — 465. Coroll. — 466. Schol. — 467. Obi.
 § 2. **De specie impressa et expressa**..... 363
 Thesis XXXV. Ad actum potentiae cognoscitivae creatae, quo cognoscit alia a se, requiritur species impressa et plerumque etiam species expressa363
 468. St. qu. — 469. Prob. th. — 470. Coroll. — 471. Schol. — 472. Obi.
 § 3. **De actu cognitionis**.....368
 Thesis XXXVI. Actus cognitionis non est actio praedicamentalis. sed metaphysics..... 368
 473. St. qu. — 474. Prob. th. — 475. Coroll. — 476. Schol. — 477. Obi.
Quaestio II. De cognitione sensitiva..... 372
 § 1. **De potentiis sensitivis in genere**..... 372
 Thesis XXXVII. Potentiae sensitivae sunt potentiae organicae - - - - 372
 478. St. qu. — 479. Prob. th. — 480. Coroll. — 481. Schol. — 482. Obi.
 § 2. **De sensibus externis**.....375
 483. Divisio sensuum in externos et internos. — 484. Sensuum externorum divisio. — 485. Numerus sensuum externorum. — 486. Sedes sensuum externorum. — 487. Obiectum sensuum externorum. — 488. Localizatio obiecti sensuum externorum. — 489. Quomodo percipiamus motum localem. — 490. Sensatio et perceptio. — 491. Habitudo inter irritationis et sensationis quantitatem.
 § 3. **De sensibus internis**..... 386
 Thesis XXXVIII. In homine et in animalibus brutis inest sensus communis, ab omnibus sensibus externis **distinctus**.....386
 492. St. qu. — 493. Prob. th. — 494. Coroll. — 495. Schol. — 496. Obi.
 Thesis XXXIX. In homine et in animalibus brutis inest phantasia, quae est sensus internus, realiter distinctus a sensu **communi**..... 390
 497. St. qu. — 498. Prob. th. — 499. Schol. — 500. Obi.
 Thesis XL. Admittenda est in homine et in animalibus brutis vis aestimativa et memoria sensitiva, quae sunt sensus interni realiter distincti inter se et a reliquis sensibus **internis**.....392
 501. St. qu. — 502. Prob. th. — 503. Schol. — 504. Obi.

	P«g.
Quaestio III. De appetitu sensitivo.....	390
§ 1. De appetitu in genere.....	396
Thesis XLI. Inest in viventibus cognitione praeditis appetitus elicitus, realiter distinctus a potentiis cognoscitivis.....	396
505. St. qu. — 506. Prob. th. — 507. Coroll. — 508. Schol. — 509. Obi.	
§ 2. De appetitu sensitivo.....	399
510. Quid sit appetitus sensitivus. — 511. Quotuplex sit appetitus sensitivus. — 512. De potentia locomotiva.	

SECTIO III. DE ANIMA INTELLECTIVA.

CAPUT I. DE ANIMA INTELLECTIVA SECUNDUM SE.

§ 1. De natura animae intellectivae.....	402
Thesis XLII. In homine, in eoque solo, inest anima intellectiva. Haec anima est substantia unicuique homini individualiter propria et spiritualis . . .	402
513. St. qu. — 514. Prob. th. — 515. Coroll. — 516. Obi.	
Thesis XLIII. Una est anima humana, quae simul est intellectiva et sensitiva et vegetativa.....	409
517. St. qu. — 518. Prob. th. — 519. Schol. — 520. Obi.	

APPENDIX. DE SOMNO ET SOMNIO.

521. Notio somni. — 522. Divisio somni. — 523. Notio somnii . . .	411
§ 2. De unione animae humanae cum corpore.....	413
Thesis XLIV. Anima(humana et corpus uniuntur ad constituendam unam naturam et unam substantiam.....	413
524. St. qu. — 525. Prob. th. — 526. Coroll. — 527. Schol. — 528. Obi.	
Thesis. XLV. Anima humana est forma substantialis corporis, ita quidem, ut sit actus eius substantialis simpliciter primus	416
529. St. qu. — 530. Prob. th. — 531. Coroll. — 532. Schol. — 533. Obi.	
§ 3. De ortu et duratione animae humanae.....	420
Thesis XLVI. Anima humana non oritur neque per emanationem a substantia divina, neque per generationem a parentibus, sed per creationem a Deo .	420
534. St. qu. — 535. Prob. th. — 536. Schol. — 537. Obi.	
Thesis XLVII. Anima humana est naturaliter immortalis, i. e. etiam mortuo homine anima ex natura sua iugiter in esse perdurat, iugiterque operatur vitaliter	422
538. St. qu. — 539. Prob. th. — 540. Schol. — 541. Obi.	

CAPUT II. DE POTENTIIS ANIMAE INTELLECTIVAE.

Quaestio 1. De intellectu.....	427
§ 1. De natura intellectus humani quoad se	427
Thesis XLVIII. Intellectus humanus est potentia cognoscitiva anorganica .	427
542. St. qu. — 543. Prob. th. — 544. Coroll. — 545. Obi.	
§ 2. De natura intellectus hnmani quoad obiectum suum	431
Thesis XLIX. Obiectum formale commune intellectus humani est ens inquantum ens	431
546. St. qu. — 547. Prob. th. — 548. Coroll. — 549. Schol. — 550. Obi.	

	P
Thesis L. Obiectum formale intellectus proprium pro hoc statu unionis animae cum corpore est quidditas rei materialis per phantasiam repraesentatae, non prout est singularis, sed prout est universalis.....	435
551. St. qu. — 552. Prob. th. — 553. Coroll. — 554. Schol. — 555. Obi.	
Thesis LI. Intellectus noster cognoscit singulare materiale non directe, sed indirecte per reflexionem quandam super phantasma, advertendo ad conotationem phantasmatis in conceptu directe repraesentativo universalis contentam	441
556. St. qu. — 557. Prob. th. — 558. Coroll. — 559. Schol. — 560. Obi.	
Thesis LII. Intellectus humanus in statu unionis cognoscit actum suum seu intellectionem, et terminum eius seu speciem expressam, et subiectum seu principium intellectionis, quod est triplex: anima, intellectus, species impressa. Attamen haec omnia non cognoscit directe, sed indirecte, et quidem horum omnium existentiam statim simplici reflexione cognoscit, quatenus in obiecto suo formali conotative continentur; cognitionem vero claram et distinctam essentiae eorum non acquirit nisi paulatim ope ratiocinii . .	444
561. St. qu. — 562. Prob. th. — 563. Coroll. — 564. Schol. — 565. Obi.	
Thesis LIII. Obiectum formale proprium intellectus humani in statu separationis est ipsius animae separatae substantia propria	449
566. St. qu. — 567. Prob. th. — 568. Coroll. — 569. Schol. — 570. Obi.	
§ 3. De origine idearum	452
Thesis LIV. Ad speciem impressam efficiendam, qua intellectus possibilis in actu primo constituatur obiectum formale proprium in statu unionis cum corpore, requiritur duplex causa: intellectus agens et phantasma .	452
571. St. qu. — 572. Prob. th. — 573. Coroll. — 574. Schol. — 575. Obi.	
Thesis LV. In specie intelligibili impressa efficienda phantasma est vera causa efficiens, non coordinata, sed subordinata intellectui agenti seu instrumentum eius, non per assistentiam mere extrinsecam, sed per intrinsecam elevationem seu praemotionem, recipiendo in se vim spiritualem per modum entis vialis; est tamen instrumentum sui generis, quatenus virtute propria non operatur aliquid dispositive in intellectu possibili, sed modificat tantum, per modum causae materialis, actionem intellectus agentis	460
576. St. qu. — 577. Prob. th. — 578. Coroll. — 579. Schol. — 580. Obi.	
§ 4. De ordine evolutionis intellectus humani.....	466
Thesis LVI. Intellectus humanus in statu unionis triplici operatione: simplici apprehensione, iudicio, ratiocinio, ita se evolvit, ut prius cognoscat magis universale quam minus universale.....	466
581. St. qu. — 582. Prob. th. — 583. Coroll. — 584. Obi.	
Quaestio II. De voluntate.....	469
§ 1. De natura voluntatis	469
Thesis LVII. Voluntas humana est potentia anorganica, quae simpliciter est imperfectior intellectu, secundum quid tamen est perfectior, quatenus versatur circa res nobiliores anima ipsa, et secundum quid imperfectior, quatenus versatur circa res materiales.....	469
585. St. qu. — 586. Prob. th. — 587. Coroll. — 588. Obi.	
§ 2. De voluntatis proprietate seu de libero arbitrio.....	473
Thesis LVIII. Voluntas humana praedita est libertate arbitrii - - - -	473
589. St. qu. — 590. Prob. th. — 591. Coroll. — 592. Obi.	

Thesis LIX. Voluntas humana necessario vult necessitate specificationis, non tamen necessitate exercitii bonum in communi seu heatitudinem in communi, et quae cum ea necessario conectuntur; Deum clare visum vult necessario necessitate tum specificationis, tum exercitii; circa cetera bona particularia et ipsum Deum, prout in hoc statu unionis cum corpore cognoscitur, libertate gaudet tum quoad specificationem, tum quoad exercitium; circa Deum vero, prout in statu separationis naturaliter cognoscitur, non gaudet libertate neque specificationis neque exercitii . . . 478
593. St. qu. — 594. Prob. th. — 595. Coroll. — 596. Schol. — 597. Obi.

§ 3. De habitudine voluntatis ad alias potentias **animae**.....484

598. Influxus aliarum potentiarum in voluntatem. — 599. Influxus voluntatis in alias potentias.

§ 1. De variis actibns intellectus et voluntatis aliarumque potentiarum voluntati subditarum, quibus integratur actus totalis deliberatus voluntatis . 487

600. Quinam actus spectent ad intellectum, qui ad voluntatem et ceteras potentias voluntati subditas. — 601. Singuli actus explicantur. — 602. Quid formaliter sit imperium, et cur requiratur.

LIBER III. DE ORTU VIVENTIIUM.

CAPUT I. DE ORTU VIVENTIIUM IN GENERE.

Thesis LX. Ortus vitae repeti non potest ex fortuita materiae anorganicae dispositione, sed corpus vivens non oritur nisi generatione ex alio corpore vivente aut interventu causae **primae**.....489
603. St. qu. — 604. Prob. th. — 605. Coroll. — 606. Schol. — 607. Obi.

CAPUT II. DE DISTINCTIONE VIVENTIIUM.

Thesis LXI. Viventium distinctio explicari non potest evolutione darwinistica neque evolutione quacumque tollente omnes differentias específicas, sed admittenda est in ordine viventium pluralitas aliqua specierum, essentialiter inter se distinctarum.....493
608. St. qu. — 609. Prob. th. — 610. Coroll. — 611. Schol. — 612. Obi.

INTRODUCTIO

IN UNIVERSAM PHILOSOPHIAM.

Gonzalez, Philos, elem. 1,8; Hist, philos, c. prooem. Fr. Ueberweg, Grundrifi der Gesch. der Philos. I. T.: Die Philos, des Altertums, 12. Aufl., § 1: Der Begriff der Philos. R. Eisler, Wörterbuch der philos. Begriffe, 4. Aufl. Haffner, Grundlinien der Gesch. der Philosophie, Vorbemerkung. Com mer. Die immerwährende Philosophie. Willmann, Gesch. des Idealismus I, 2. Aufl., § 1. P. Geny, Questions d'enseignement de philosophie scolastique. J. Berthier, S. Thomas Aquinas „Doctor communis Ecclesiae. S. Szabo, Die Autorität des hl. Thomas von Aquin in der Théologie. J. Mari tain, Eléments de Philosophie. I: Introduction générale à la Philosophie. Sertillanges, St. Thomas d'Aquin. G. M. Manser, Das Wesen des Thomismus, 2. Aufl.

1. Philosophiae definitio. — Secundum nominis etymologiam Philosophia idem est atque amor seu studium sapientiae (φιλία τῇ σοφία). Sumitur tamen haec vox modestiae causa ad significandam ipsam sapientiam, quo innuatur humanam sapientiam imperfectam et studium potius esse sapientiae quam sapientiam. Philosophia igitur idipsum est quod σοφία seu sapiential. Nomine vero sapientiae **perfectam** scientiam omnes intelligunt. Est enim distinguenda scientia **imperfecta** (scientia non stricte dicta), mere experimentalis, a posteriori, quae facta enumerat secundum connexionem eorum ad invicem: Historia generis humani, aut rerum naturalium typos exhibet: Historia naturalis, aut probat a posteriori leges naturae per inductionem ex singularibus: Physica experimentalis, — et scientia **perfecta**, a priori (scientia stricte dicta), quae non tantum ostendit rem esse, sed cur res sit ostendit per causam propriam rei; quae est cognitio per causas, et quidem per causas **ultimas**, cum mens humana ultimo non quiescat nisi in ultimis causis. At sapientia seu scientia perfecta duplex est: altera quae procedit sub lumine supernatural! fidei et divinae revelationis, altera quae procedit sub lumine naturali rationis. Haec est **Philosophia**, illa vero **Theologia**. Theologia procedit ex veritatibus revelatis, sub lumine supernatural! fidei cognitiss; ideo est sapientia radicaliter supernaturalis ratione principiorum suorum. Principia vero philosophiae sunt veritates per se notae ex lumine naturali

1 Cf. M. Thici, Philosophische und nichtphilos. Weisheit: Divus Thomas (Friburgi Helv.) 1935.

Gredt, Elem, philos. I. Ed. 7.

rationis. Philosophia igitur definienda erit: cognitio per ultimas causas procedens ex principiis naturali rationi per se notis.

2. Philosophiae divisio. — Cognitio per causas ultimas (procedens sub lumine naturali rationis) potest esse per ultimas causas simpliciter aut per causas ultimas secundum quid seu in aliquo genere tantum. Haec considerat aliquod genus tantum seu ens determinatum (tale ens) et causas ultimas eius, illa vero non aliquod genus entis considerat, sed ipsum ens ut ens et causas ultimas. Scientia, quae est per causas ultimas simpliciter, est sapientia simpliciter. Haec una tantum est: **Metaphysica**, quae versatur circa ens, ut ens est, et circa causas entis. Scientia, quae est per causas ultimas secundum quid, est sapientia secundum quid. Haec multiplex est secundum diversa genera scibilium, quae considerantur. Ad eam seu ad philosophiam secundum quid pertinent omnes scientiae stricte dictae, quae a priori ex naturali rationis lumine procedunt, praeter Metaphysicam. Et revera antiquo tempore philosophiae nomine totus omnium scientiarum complexus comprehendebatur. „Sapientiam-, ita Tullius, „qui expetunt, philosophi nominantur; sapientia autem est, ut a veteribus philosophis definitum est, rerum divinarum et humanarum causarumque, quibus hae res continentur, scientia- (De offic. II 2; Tuscul. V 2, 3). Quem modum significandi philosophiae vox etiam apud scholasticos retinebat', qui tamen propter diversitatem luminis seu rationis formalis „sub qua“ theologiam christianam tamquam sapientiam supernaturalem (ratione principiorum) a philosophia probe distinguebant et philosophiae nomine eas nonnisi scientias complectebantur, quae lumine utuntur naturalis rationis. Sed tum antiqui philosophi graeci, ut Plato et Aristoteles, tum scholastici discrimen agnoscebant inter philosophiam strictissime acceptam seu sapientiam simpliciter et philosophiam latiore significatione sumptam. Nostris temporibus a Philosophia etiam solet eliminari Mathesis, et ita Philosophia scientias omnes (stricte dictas) complectitur, quae sub lumine naturali rationis procedunt, praeter Mathesin. Hae autem scientiae sunt: Logica, Philosophia naturalis (cuius pars est Psychologia), Metaphysica, Ethica seu Moralis.

Logica versatur circa ens logicum seu circa ordinationem conceptuum ad veritatem attingendam. Haec primo loco traditur, quia est organum seu instrumentum sciendi necessarium simpliciter ad ceteras scientias omnes acquirendas in statu perfecto. Philosophia naturalis est circa ens corporeum, mobile, sensibile. Philosophia naturalis secundo loco traditur, ante Metaphysicam, quia speculatio circa ens corporeum, mobile, sensibile est facilior ea, quae est circa ens, ut ens est, seu circa ens supersensibile, maxime abstractum. Ultimo loco traditur Ethica, quae agit de actibus humanis ordinandis ad finem ultimum.

1 Neque separabant veteres scientiam imperfectam, experimentalem, a scientia perfecta, a priori, sed utramque per modum unius tradebant (cf. n. 236).

3. Philosophia aristotelico-thomistica. — Philosophia aristotelico-thomistica essentialiter consistit in evolutione rigorose logica et consequenti doctrinae aristotelicae de potentia et actu¹. Haec doctrina ab Aristotele proposita, a S. Thoma declarata et ulterius evoluta, in schola thomistica iterum iterumque elaborata est et contra adversariorum impugnationes defensa. Fundamentum eius est distinctio realis inter actum et potentiam limitantem actum: inter essentiam limitantem esse et materiam limitantem formam. Esse irreceptum est simpliciter infinitum, actus purus; et forma pure spiritualis, in nulla materia receptibilis, est in sua linea infinita. Quo stabilitur distinctio inter Deum et mundum, inter mundum spiritualement et corporeum. Hoc fundamentum omni ex parte solidum esse et philosophiam aristotelico-thomisticam doctrinam ex hoc fundamento logica consequentia evolutam, ostendetur.

Ad 1. **Aristoteles** in primo libro *Metaphysicorum* primo [c. 1] ostendit, quod huius scientiae, quae **sapientia** dicitur, est considerare causas. . . . Unusquisque enim tanto sapientior est, quanto magis accedit ad causae cognitionem; . . . quia expertus [qui scii, ex plurium particularium memoria cognoscit, quid in iisdem adiunctis agendum sit] est sapientior eo, qui solum habet sensum sine experimento. Et artifex [qui scii, non solum in particulari, sed in universali seu per causam cognoscit, quid agendum sit] est sapientior experto quocumque. Et inter artifices architector est sapientior manu artifice. Et inter artes etiam et scientias speculativae sunt magis scientiae quam activae. . . . Unde relinquitur, quod illa scientia, quae simpliciter est sapientia, est circa causas (S. Thom., In Met. I lect. 1 n. 1 35 [ed. Cathala, Taurini]. "Οτι μὲν οὖν ἡ σοφία περὶ τινὰ αἰτία καὶ ἀρχὰ ἔον ἐπιστήμη, δῆλον: 982 a 1). Deinde (c. 2) Aristoteles ostendit, quod [sapientia] est circa causas maxime universales et primas (S. Thom. I. c. lect. 2 n. 36. Δει γὰρ ταύτην [τὴν Ἐπιστήμην] τῶν πρώτων ἀρχῶν καὶ αἰτιῶν εἶναι θεωρητικὴν: 982 b 9). — Notandum est autem, quod, cum prius nomine sapientiae uteretur [Philosophus], nunc ad nomen philosophiae se transfert. Nam pro eodem accipiuntur. Cum enim antiqui studio sapientiae insistentes sophistae, id est sapientes vocarentur, Pythagoras interrogatus, quid se esse profiteretur, noluit se sapientem nominare, sicut sui antecessores, quia hoc praesumptuosum videbatur esse; sed vocavit se philosophum, id est amatorem sapientiae. Et exinde nomen sapientis immutatum est in nomen philosophi, et nomen sapientiae in nomen philosophiae. Quod etiam nomen ad propositum aliquid facit. Nam ille videtur sapientiae amator, qui sapientiam non propter aliud sed propter seipsam quaerit. Qui enim aliquid propter alterum quaerit, magis hoc amat propter quod quaerit, quam quod quaerit (S. Thom. I. c. lect. 3 n. 56').

Ad 2. **Aristoteles** distinguit Philosophiam primam et non primam. Philosophia **prima** (πρώτη φιλοσοφία) est Metaphysica, cuius obiectum est ens, ut ens est (Met. VI 1, 1026 a 24—32; IV 1 [cit. ad 613]); haec est scientia, quae praesertim ad philosophum pertinet (ἡ τοῦ φιλοσόφου Ἐπιστήμη, I. c. IV 3, 1005 a 21; cf. S. Thom. lect. 4 n. 590) et circa causas primas versatur (I. c. I 2 [cit. ad 1]). Philosophia **non prima** ceteras scientias omnes complectitur: Ἔστι δὲ σοφία τι καὶ ἡ φυσικὴ, ἀλλ' οὐ πρώτη (I. c. IV 3, 1005 b 1; cf. VI 1, 1026 a 18 [cit. ad 232]; XI 4, 1061 b 32). — De divisione philosophiae plura invenies infra (n. 232); de singulis eius disciplinis quid senserit Aristoteles, dicetur, ubi de illis agitur.

S. Thomas Aristotelem secutus sapientiam simpliciter seu Philosophiam primam et sapientiam secundum quid seu in aliquo genere distinguit, ut patet ex eius commentario in Aristotelis *Metaphysicam*. Sed praeterea sapientiam (radicaliter) super-

¹ Cf. Manser, Das Wesen des Thomismus.

naturalem. **Theologiam Christianam**, quae procedit ex articulis fidei, distinguit a Philosophia, quae procedit sub lumine naturali rationis. Ita in S. th. I 1, 6 ad quaesitura: .Utrum haec doctrina [sacra; i. e. Theologia Christiana] sit §apientia respondet: .Dicendum quod haec doctrina maxime sapientia est inter omnes sapientias humanas, non quidem in aliquo genere tantum, sed §impliciter.

A d 3. Vide text. cit. ad 657u'; cf. text, ad 253 259 386 530 655 705.

Opera Aristotelis, quae nobis nota sunt, alia sunt exoterica (dialogi), alia doctrinalia, quae solis discipulis destinata erant. Ex primis pauca fragmenta tantum servata sunt; cf. Val. Rose, Aristotelis qui ferebantur librorum fragmenta (Lipsiae 1886). Opera doctrinalia econtra quasi omnia nobis prostant, spuriiis mixta; ratione materiae secundum diversa.< disciplinas philosophicas sequenti modo distinguuntur:

1. **Organon seu Opera Logica**: Κατηγορίαι, Categoriae seu Praedicamenta (hic liber ab aliquibus in dubium vocatur; c. 10—15 [Postpraedicamenta] a posteriore manu sunt addita); Περί ἑρμηνεία, De interpretatione (hunc librum Andronicus Rhodius et plures recentiores in dubium vocant); Ἀναλυτικά πρότερα, Analytics priora; Ἀναλυτικά ὕστερα, Analytics posteriora; Τοπικά, Topica; Περί σοφιστικῶν ἐλέγχων, De sophisticis elenchis.

2. **Opera Physica**: Φυσική ἀκρόασι, Physica auscultatio (l. VII videtur esse fragmentum alterius operis); Περί οὐρανοῦ, De caelo; Περί γενέσεω καί φθορά, De generatione et corruptione: Μετεωρολογικά, Meteorologies; Περί κόσμου, De mundo (spurius habetur, quia Stoicorum doctrinam sapit). — Περί ψυχῆ, De anima; Περί αἰσθήσεω καί αἰσθητῶν, De sensu et sensato; Περί μνήμη καί ἀναμνήσεω, De memoria et reminiscentia; Περί ὕπνου καί ἐγρηγόρσεω, De somno et vigilia; Περί Ενυπνίων, De insomniis; Περί τῆ καθ' ὕπνον μαντική, De divinatione per somnum; Περί μακροβιότητο καί βραχυβιότητο, De longitudine et brevitate vitae; Περί Ζωῆ καί θανάτου, De vita et morte; Περί ἀναπνοῆ, De respiratione; Περί πνεύματος, De spiritu (spur.). — Περί τὰ Ζῶα Ιστορίαι, Historiae animalium (l. IX et X spurii habentur); Περί Ζῶων μορίων, De partibus animalium; Περί Ζῶων κινήσεω, De motu animalium; Περί πορεία Ζῶων, De incessu animalium; Περί Ζῶων γενέσεω, De generatione animalium. — Περί χρωμάτων, De coloribus (spur., e schola peripatetica); Περί ἀκουστών, De audibilibus; Φυσιογνωμικά, Physiognomica (spur.); Περί φυτῶν, De plantis (spur.); Περί θαυμάσιων ἀκουσμάτων, De mirabilibus auscultationibus (spur.); Μηχανικά, Mechanica (spur.); Προβλήματα, Problemata (hic liber videtur ex variis commentariis Aristotelis compilatus); Περί ἀτόμων γραμμῶν, De insecabilibus lineis (dubius, ex schola peripatetica).

3. **Metaphysica**: Andronicus Rhodius, qui opera Aristotelis ordinavit, libros XIV, quos post opera physica collocavit, τὰ μετὰ τὰ φυσικά, i. e. ea quae physicam sequuntur, inscripsisse videtur. Hi libri ab Aristotele conscripti (secundo excepto, qui in graeco α ἐλάττον signatur et a Pasicle Rhodio, Aristotelis discipulo, scriptus dicitur) revera unum opus non efformant.

4. **Ethica**: Ἠθικά Νικομάχεια, Ethica Nicomachea; Ἠθικά μεγάλα, Magna moralia; Ἠθικά Εὐδήμεια, Ethica Eudemiana (Ethica Nicomachea videtur a Nicomacho, filio Aristotelis, post mortem patris evulgata; Ethica Eudemiana ex notis Eudemi Rhodii, discipuli Aristotelis, elaborata; Magna moralia autem ex utraque Ethica in epitomen redacta esse videntur); Περί ἀρετῶν καί κακιῶν, De virtutibus et vitiis (spur.); Πολιτικά, Politica; Πολιτεία Ἀθηναίων, Constitutio Atheniensium (ed. a F. G. Kenyon in Supplem. Aristotel. III, 2 [Berolini 1903]); Οἰκονομικά, Oeconomica (l. I dubius, ex schola peripatetica; l. II spur.).

5. **Rhetorica et Poetica**: Τέχνη βητορική, Ars rhetorica; Ῥητορική πρό Ἀλέξανδρον, Rhetorica ad Alexandrum (spur.); Περί ποιητική, De poetica.

De operibus Aristotelis consulatur: Ueberweg, Grundriß der Geschichte der Philosophie, 1. Teii: Die Philosophie des Altertums, hrsg. von K. Praechter, 12. Aufl. (Berlin 1926), § 45.

Opera S. Thomae Aquinatis distribuuntur secundum triplicem actum magisterii medio aevo consuetum: lectionis (commentaria), disputationis, praedicationis, quibus accedunt opera et opuscula systematica vel monographies. Quantum fieri potest, etiam tempus indicatur, quo singula opera a S. Doctore scripta sunt.

1. **Commentaria:** a) in libros **Sacrae Scripturae:** Iob (1269—1270), Psalmorum 1—54, 16 (1272—1273), Cantici Canticorum (expositio genuina S. Thomae non videtur conservata), Isaiae (1256—1257), Ieremiae c. 1—42 (1267—1268), Threnorum Ieremiae (1267), Catena aurea super quattuor Evangelia (1262—1267), Evangelii Matthaei (1257—1259; reportatio Petri de Andria et Leodegarii Bisuntini). Evangelii Iohannis (1270—1272; a c. 6 reportatio Reginaldi de Piperno), Epistolarum S. Pauli (a S. Thoma scripta sunt Rom, et I Cor. 1—7, 13 [1272—1273]; I Cor. 7. 14 ad c. 10 ex comment, Petri de Tarantasia; reliqua: reportatio Reginaldi de Piperno [1259—1265]).

b) in libros **Aristotelis:** Perihermeneias, l. I—II lect. 2, i. e. usque ad expositionem in c. 10 huius operis, cuius originale graecum unico libro continetur (1269 ad 1272), reliqua a Caietano; Analyticorum posteriorum (1268 vel post); Physicorum (1265—1268 vel post); De caelo et mundo, l. I—III lect. 8 (1272), reliqua a Petro de Alvernia; De generatione et corruptione, l. I lect. 1—17 (1272—1273), reliqua a Thoma de Sutton; Meteorologicorum, l. I—II lect. 9 (ed. Leonina lect. 10) (1269—1271), reliqua Petro de Alvernia; De anima, l. I est reportatio Reginaldi de Piperno, l. II et III a S. Thoma (ca. 1266 vel 1270); De sensu et sensato (ca. 1266); De memoria et reminiscentia (ca. 1266); Metaphysicorum (ca. 1265 vel post 1268); Ethicorum ad Nicomachum (ca. 1266); Politicorum, l. I—III lect. 6 (ca. 1268), reliqua a Petro de Alvernia.

c) in **alios auctores:** in „Librum de causis” (1269—1272); in Boethium „De hebdomadibus” (opusc. 69) (1257—1258); In Boethium „De Trinitate” (opusc. 70) (1256); in Dionysium „De divinis nominibus” (ca. 1260).

2. **Quaestiones disputatae:** De veritate (1256—1259); De potentia (1259 ad 1263); De natura beatitudinis (1266; ed. a Mandonnet in Rev. Thom. 1918, 366 ad 371); De malo (1263—1268 vel 1270—1272); De unione Verbi incarnati (1268 vel 1272); De spiritualibus creaturis (1269 vel 1267—1268); De anima (1269—1270); De virtutibus (1270—1272 vel 1269—1270). — **Quodlibeta** disputata sunt semel vel bis in anno circa festa Nativitatis Domini et Paschae: Quodlibeta I—VI et XII (1269 ad 1272); Quodlibeta VII—XI (1256-1259).

3. **Sermones universitarii**, quos S. Doctor habuit, inter opuscula suo loco enumerabuntur.

4. **Opera maiora systematica:** Scriptum in IV libros Sententiarum (1254 ad 1256); Summa contra Gentiles (1258—1264); Summa theologica (1267—1273; III partem S. Doctor morte praeventus incompletam reliquit; Supplementum, quo eam complevit Reginaldus de Piperno, ex scripto S. Thomae in l. IV Sententiarum desumptum est).

5. **Opuscula** (secundum enumerationem editionis Romanae a. 1570; — asterisco * signantur opuscula quae a P. Mandonnet O. P. apocrypha quidem reputantur, a M. Grabmann vero authentica habentur): 1. Contra errores Graecorum (ca. 1263); 2. Compendium theologiae (1272—1273); 3. De rationibus fidei, sive: Declaratio quorundam articulorum, contra Graecos, Arinenses et Saracenos (1264—1268); 4. Collationes de decem praeceptis, reportatio (1273); 5. De articulis fidei, et sacramentis ecclesiae (1261—1262); 6. Collationes de Credo in Deum, reportatio (1273); 7. Collationes de Pater noster, reportatio (1273); 8. Collationes de Ave Maria, reportatio (1273); 9. Responsio ad Fr. Iohannem Vercellensem de articulis 108 ex opere P. de Tarantasia (1265—1266); 10. De articulis 42 (1271); 11. Ad lectorem Venetum de articulis 36 (1271); 12. Ad lectorem Bisuntinum de articulis 6 (1271); 13. * De differentia verbi divini et humani; 14. * De natura verbi intellectus; 15. De substantiis separatis, sive: De natura angelorum (post 1268); 16. De unitate intellectus, contra Averroistas (1270); 17. Contra doctrinam retrahentium homines a religionis ingressu (1270); 18. De perfectione vitae spiritualis (1269); 19. Contra impugnantes

Dei cultum (1256); 20. De regno vel de regimine principum ad regem Cypri, 1.1—II, c. 4 (1265—1267), reliqua a Ptolemaeo de Lucca; 21. De regimine iudaeorum ad ducissam Brabantiae (1261); 22. De forma absolutionis sacramentalis ad Magistrum Ordinis (1269- 1272); 23. Expositio in I Decretalem; 24. Expositio in II Decretalem; 25. De sortibus (1269—1272); 26. De iudiciis astrorum (1269—1272); 27. De aeternitate mundi (1270); 28. De fato (spur.); 29. De principio individuationis; 30. De ente et essentia (1254—1256); 31. De principiis naturae (1254); 32. De natura materiae et dimensionibus interminatis (1252—1256); 33. De mixtione elementorum (1273); 34. De occultis operationibus naturae (1269—1273); 35. De motu cordis (1273); 36. De instantibus; 37. De quattuor oppositis; 38. De demonstratione; 39. De fallaciis (1244 vel 1269); 40. De propositionibus modalibus (1244 vel 1269); 41. De natura accidentis; 42. De natura generis; 43. De potentiis animae (spur.); 44. De tempore (spur.); 45. De pluralitate formarum (spur.); 46. (Altera pars opusc. 32); 47. De natura syllogismorum (spur.); 48. Summa totius logicae (spur.); 49. De sensu respectu singularium et intellectu respectu universalium (spur.); 50. De inventione medii (spur.); 51. De natura luminis (spur.); 52. De natura loci (spur.); 53. De intellectu et intelligibili (spur.); 54. De quo est et quod est (spur.); 55. et 56. De universalibus (spur.); 57. Officium Corporis Christi (1264); 58. De venerabili sacramento altaris (spur.); 59. De sacramento Eucharistiae ad modum praedicamentorum (spur.); 60. De humanitate Iesu Christi Domini nostri (spur.); 61. De dilectione Dei et proximi (spur.); 62. De divinis moribus (spur.); 63. De beatitudine (spur.); 64. De modo confitendi (spur.); 65. De officio sacerdotis (spur.); 66. Expositio Missae (spur.); 67. De emptione et venditione (1262); 68. Epistola de modo studendi; 69. In Boethium „De hebdomadibus (1257—1258); 70. In Boethium „De Trinitate (1256); 71. De vitiis et virtutibus (spur.); 72. De concordantiis in seipsum (spur.); 73. De usuris (spur.). — Quae sequuntur, in editione Romana aut omnino non inveniuntur aut inter opuscula non enumerantur, quamquam sunt genuina S. Doctoris scripta: De secreto; Sermones pro dominicis et Sanctorum sollemnitatibus (1254—1264); Sermo de festo Corporis Christi; Responsio ad Bernardum abbatem Cassinensem (1274).

Cf. I'. Mandonnet et I. Destrey, Bibliographie thomiste (Kain 1921); M. Grabman η, Die Werke des hl. Thomas von Aquin (Beitriige zur Geschichte der Philos, und Theol. des Mittelalters Bd. XXII, 1—2), 2. Aufl. (Münster 1931); Simonin, Tabulae Opusculorum D. Thomae, in Revue Thomiste 1930.

LOGICA

PROLEGOMENA.

4. Logicae notio. — Logica (λογική ἐπιστήμη) secundum nominis etymologiam est scientia rationalis, quia versatur circa ipsum actum rationis. Definitur .Logica a S. Thoma: „ars directiva ipsius actus rationis, per quam scii, homo in ipso actu rationis ordinate et faciliter et sine errore procedat" (In Anal. post. I lect. 1). Actus autem rationis est ratiocinium. Intellectus enim humanus **ratio** vocatur, inquantum virtute pollet deducendi conclusiones ex principiis. Ad ratiocinium ordinantur iudiciurn et simplex apprehensio. Quare obiectum principale Logicae est ratiocinium; de indicio autem et simplici apprehensione agit, inquantum ordinantur ad ratiocinium.

5. Logicae divisio. — In ratiocinio distinguenda est **forma**—artificiosa conceptuum dispositio ad consequentiam manifestandam, et **materia** — illud obiectivum, quod forma ratiocinii continetur et exprimitur. Ratione formae ratiocinium vocatur **rectum**, ratione materiae **verum**. Ita ratiocinium: „Omne animal est rationale; atqui canis est animal; ergo canis est rationalis", est rectum, sed non est verum. Ut autem homo „in ipso actu rationis ordinate et faciliter et sine errore procedat", utrumque requiritur: forma recta, i. e. dispositio terminorum secundum regulas Logicae; et materia vera et evidenter vera, ut habeatur conclusio vera et certa. Veritas enim certitudine possidetur, et certitudo evidentia gignitur. Quare Logica in duas partes dividitur principales: in Logicam formalem, quae in actibus rationis formam, et Logicam **materialem**, quae hac forma contentam materiam considerat. Logica formalis resolvit ratiocinium in principia sua formalia explicando et probando regulas, quibus ratio nostra dirigenda est, ut actus eius sint recti; Logica materialis ratiocinium in principia sua materialia resolvit, ostendendo, qualis debeat esse materia, ut habeatur conclusio vera et certa. — Resolutio in principia formalia ab Aristotele vocatur **prior**, eamque in *Analyticis* **prioribus** tradit; ad *Analytica priora* seu ad Logicam formalem spectat etiam Aristotelis liber *Περὶ ἑρμηνείας* seu **De interpretatione**, qui agit de prima et secunda mentis operatione in ordine ad

Analytica priora. Resolutio in principia materialia vocatur **posterior** et traditur ab Aristotele in **Analyticis posterioribus**; ad Analytica posteriora seu ad Logicam materiale[m] spectat etiam Aristotelis liber **Praedicamentorum**, qui agit de prima mentis operatione in ordine ad Analytica posteriora.

Logicam formalem secundum tres operationes mentis in tres partes subdividimus, quarum prior agit de simplici apprehensione (Perihennias pars prior), altera de iudicio (Perihermenias pars altera), tertia de ratiocinio (Analytica priora). Logicam materiale[m] dividimus in Logicam prooemialem et Logicam praedicamentalem et Logicam demonstrativam (Analytica posteriora); nam ratiocinium, quo habetur conclusio vera et certa, demonstratio dicitur. Logica prooemialis agit de natura Logicae et de obiecto eius formali, Logica praedicamentalis agit de prima mentis operatione, Logica demonstrativa agit de secunda et de tertia mentis operatione, i. e. de syllogismo demonstrativo et de eius principiis.

Ad 4. Aristotelis scripta de re logica a discipulis eius ὀργανικά vocabantur sive ὀργανον (cf. Top. I 18, 108 b 32; VIII 14, 163 b 11), quia instrumentum seu methodum sciendi tradunt. «Quia non est facile, quod homo simul duo capiat, sed, dum ad duo attendit, neutrum capere potest: absurdum est, quod homo simul quaerat scientiam et modum, qui convenit scientiae. Et propter hoc debet prius addiscere Logicam quam alias scientias, quia Logica tradit communem modum procedendi in omnibus aliis scientiis (S. Thom., In Met. II 3 lect. 5 n. 335. Διὸ βεῖ πεπαιδευῆσθαι πῶ ἕκαστα ἀποδεκτὸν, ὥ ἀτοπον ἄμα Ζητεῖν ἐπιστήμην καὶ τρόπον ἐπιστήμην : 995 a 12; cf. Met. IV 3, 1005 b 2—5). Cf. text. cit. ad 87.

Ad 5. Ordinem operum logicalium Aristotelis S. Thomas his verbis indicat: «Sicut dicit Philosophus in III De anima, duplex est operatio intellectus: una quidem, quae dicitur indivisibilium intelligentia, per quam scii, intellectus apprehendit essentiam uniuscuiusque rei in seipsa; alia est operatio intellectus, scii, componentis et dividensis. Additur autem et tertia operatio, scii, ratiocinandi, secundum quod ratio procedit a notis ad inquisitionem ignotorum. Harum autem operationum prima ordinatur ad secundam: quia non potest esse compositio et divisio nisi simplicium apprehensorum. Secunda vero ordinatur ad tertiam: quia videlicet oportet quod ex aliquo vero cognito, cui intellectus assentiat, procedat ad certitudinem accipiendam de aliquibus ignotis. Cum autem Logica dicatur rationalis scientia, necesse est quod eius consideratio versetur circa ea, quae pertinent ad tres praedictas operationes. De his igitur quae pertinent ad primam operationem intellectus, id est de his quae simplici intellectu concipiuntur [quoad materiam], determinavit Aristoteles in libro **Praedicamentorum**. De his vero quae pertinent ad secundam operationem, scii, de enuntiatione affirmativa et negativa [de prima et secunda mentis operatione quoad formam], determinavit Philosophus in libro **Perihermenias**. De his vero, quae pertinent ad tertiam operationem, determinavit in libro **Priorum** et in consequentibus, in quibus agitur de syllogismo simpliciter et de diversis syllogismorum et argumentationum speciebus, quibus ratio de uno procedit ad aliud. Et ideo secundum praedictum ordinem trium operationum liber **Praedicamentorum** ordinatur ad librum **Perihermenias**, qui ordinatur ad librum **Priorum** et sequentes (S. Thom., In Perih. I lect. I n. I sq.). «Simplicium dictionum triplex potest esse consideratio. Una quidem, secundum quod absolute significant simplices intellectus [= conceptus], et sic earum consideratio pertinet ad librum **Praedicamentorum**. Alio modo, secundum rationem, prout sunt partes enuntiationis, et sic determinatur de iis in hoc libro [Perihermenias]; et ideo traduntur sub ratione nominis et verbi:

do quorum ratione est quod significant aliquid cum tempore vel sine tempore, et alia huiusmodi, quae pertinent ad rationem dictionum, secundum quod constituunt **enuntiationem**. Tertio modo considerantur, secundum quod ex iis constituitur ordo syllogisticus, et sic determinatur de iis sub ratione terminorum in libro **Priorum** (l. c. n. 5 ; cf. text. cit. ad 21 sq.).— S. Thomas: .Quia iudicium certum de effectibus haberi non potest nisi resolvendo in prima principia, ideo pars haec [scil. Logicae, quae deservit rationis processui, per quem scientiae certitudo acquiritur] Analytica vocatur, idest resolutoria. Certitudo autem iudicii, quae per resolutionem habetur, est, vel ex ipsa forma **syllogismi** tantum, et ad hoc ordinatur liber **Priorum analyticorum**, qui est de syllogismo simpliciter; vel etiam cum hoc ex **materia**, quia sumuntur propositiones per se et necessariae, et ad hoc ordinatur liber **Posteriorum analyticorum**, qui est de syllogismo demonstrativo' (In Anal. post. I lect. 1 n. 6 ; cf. l. c. II lect. 4 n. 2).

PARS I.
LOGICA FORMALIS.

CAPUT I.
DE SIMPLICI APPREHENSIONE.

Caietanus, In De ente et essentia q. 2. **Joannes aS. Thoma**, Cursus philos.: Logica, pars I, Summulae l. 1, Illustrationes q. 1—3; pars II, q. 21—23. **Urrâburu**, Institutiones philos.: Logica minor, disp. 1. **Tilm. Peach**, Institutiones logicales, pars I, l. 2, c. 1. **A. Pirotta**, Summa philosophiae I.

§ 1. De simplici apprehensione et conceptu in genere.

6. Simplicis apprehensionis notio. — Simplex apprehensio definitur: actus, quo intellectus aliquam essentiam cognoscit, quin quidquam de ea affirmet vel neget; qua cognitione producitur **conceptus**. Simplicis enim apprehensione intellectualiter concipimus rem.

7. Conceptus notio. — Conceptus seu idea est illud a mente et in mente expressum, quo intelligimus seu concipimus rem. — Distinguunt **conceptum formalem** (subiectivum, proprie dictum) et **conceptum obiectivum** (analogice dictum). Cum conceptus formalis sit id, in quo intelligimus, conceptus obiectivus est id, quod intelligimus **formaliter**, i. e. per se primo, seu ratio obiectiva, quae mediante conceptu formali immediate obversatur menti. Conceptus formalis est species expressa a mente et in mente seu imago intentionalis, in qua contemplamur obiectum: conceptus vero obiectivus est ipsum obiectum **formale** intellectus. Notanda est differentia inter obiectum materiale et obiectum formale. Obiectum formale est id, quod formaliter, i. e. per se primo, seu immediate attingitur, et quo mediante attingitur obiectum materiale; obiectum vero materiale est, quod mediate attingitur. Ita obiectum materiale visus est corpus, obiectum autem formale est coloratum. Obiectum igitur formale intellectus est res, prout est per se primo intellecta, seu res secundum illam rationem obiectivam, secundum quam immediate obversatur intellectui. Etsi enim obiectum intellectus seu essentia rei in se simplex est, multas tamen prae se fert perfectiones seu gradus, secundum quos concipi seu considerari ab intellectu potest. Ita homo considerari potest, ut est substantia,

ut est animal, ut est rationalis, ut est universalis, ut est singularis hic homo. Hi gradus sunt tot obiecta formalia, eodem manente obiecto materiali.

8. Conceptus notae. — Notae dicuntur distinctive illa obiectiva, ope quorum nobis innotescit conceptus obiectivus, et quibus illum distinguimus ab omnibus aliis. Ita possumus concipere hominem ut animal rationale, i. e. mediantibus notis animalitatis et rationalitatis; sed hominem possumus etiam concipere ut animal bipes, implume, his notis eum ab omnibus aliis distinguendo. Cum igitur conceptus formalis sit **subiectivum** illud, quo intelligimus rem, notae sunt **obiectivum** illud, quo rem intelligimus et distinguimus ab omnibus aliis rebus.

9. Conceptus formalis est signum formale rei. — **Signum** est id, quod potentiae cognoscitivae repraesentat aliquid **aliud** a se, tamquam **vices eius gerens**. Ex quo patet a) signum semper esse distinctum a re significata; b) signum mensurari a re significata ac dependere ab ipsa tamquam minus principale a principaliore. Quare ipsum signum formaliter seu **significatio** consistit in relatione secundum esse (cf. n. 190) ad rem significatam.

Signum aliud est **naturale**, quod repraesentat ex naturae instituto, aliud **arbitrarium** seu ad placitum, quod repraesentat ex arbitraria institutione. Ita gemitus est signum naturale doloris, ramus ad ianuam appensus ex hominum instituto significat vinum vendibile. In signis naturalibus relatio secundum esse, in qua consistit significatio, est realis, in ceteris est rationis tantum. Signum naturale aut est **imago**, quae aliud a se repraesentat ratione convenientiae seu similitudinis, aut non est imago. Signum, quod est imago, dividitur in signum **instrumentale** seu ex quo et signum **formale** seu in quo. Signum instrumentale est, quod mediante praevia notitia sui repraesentat aliud a se; signum formale est, quod sine praevia notitia sui statim immediate repraesentat aliud a se. Ita statua est imago, quae est signum instrumentale. Et signum omne, quod non est imago, sive est signum naturale sive arbitrarium, est signum instrumentale. Ita gemitus est signum instrumentale naturale doloris, et fumus est signum instrumentale naturale ignis, et ramus ad ianuam appensus est signum instrumentale arbitrarium. Sola imago cognitione expressa, i. e. conceptus formalis, est signum formale, i. e. forma intentionalis, quae absque praevia notitia sui repraesentat aliud a se (cf. n. 468, 1).

10. Comprehensio, extensio conceptus. — Comprehensio conceptus est complexio notarum, quae conceptum constituunt; extensio est complexio omnium obiectorum, quorum imago est conceptus. — Quo maior est alicuius conceptus comprehensio, eo minor est eius extensio, et

quo minor est comprehensio, eo maior est extensio. Ita conceptus animalis latius patet quam conceptus hominis.

11. Varia conceptos nomina. — Conceptus mentis variis significatur nominibus; vocatur: **idea** ab εἶδω et **species** a verbo inusitato specere, quia est quaedam visio obiecti et principium cognitionis eius; **forma** intelligibilis, quia est similitudo quaedam repraesentans obiectum; **verbum mentis**, quia a mente quasi profertur et dicitur; **notio**, quia est ratio, qua obiectum menti innotescit; **intentio**, quia est id, quo mens tendit in obiectum cognoscendum; **ratio**, in quantum est principium cognoscendi rem; **terminus** (mentalis), quia in ipso terminat resolutio operationis mentalis complexae.

Ad 6. Simplex apprehensio ab **Aristotele** vocatur .indivisibilium ἡντelligentia (ἡ τῶν ἀδιαίρετων νόησι : De an. III 6, 430 a 26; cf. S. Thom. lect. 11). Earn S. Thomas, In Perih. I lect. 3 n. 3, ita explicat: .Oportet intelligere quod una duarum operationum intellectus est indivisibilium intelligentia: in quantum scii, intellectus intelligit absolute cuiusque rei quidditatem sive essentiam per seipsam, puta quid est homo, vel quid album vel quid aliud huiusmodi. Alia vero operatio intellectus est, secundum quod huiusmodi simplicia concepta simul componit et dividit. Cf. ib. lect. 1 n. 1 (cit. ad 5); Spir. creat, a. 9 ad 6. — .Intelligentia indivisibilium sive incomplexorum, secundum quam concipit (intellectus] quid est res . . . a quibusdam dicitur informatio intellectus sive imaginatio per ἡntellectum (S. Thom., In Anal. post. I 1 lect. 1 n. 4). — .Secundum hanc operationem [simplicem intelligentiam] intellectus non assentit nec ḍissentit (III Dist. 23, 2 a. 2 sol. 1; cf. In Met. VI 3 lect. 4 n. 1224 1232sq.). — .Angelus per simplicem apprehensionem subiecti cognoscit esse vel non esse, sicut et nos componendo et ḍividendo (Malo 16, 6 ad 1 in contrar.; cf. S. th. I 58, 4; 85, 5).

Ad 7. Vocum .significationem exponens [**Aristoteles**] dicit: ,Sunt ergo ea quae sunt in voce, notae', idest signa ,earum passionum, quae sunt in anima' [Ἔστι μὲν οὖν τὰ ἐν τῇ φωνῇ τῶν ἐν τῇ ψυχῇ παθημάτων σύμβολα: Perih. 1, 16 a 3]. . . . Passiones animae vocat omnes animae operationes [cf. De an. I 1, 403 a 3; S. Thom. lect. 2 n. 16sq. <ed. Pirotta, Taurini)]. Unde et ipsa **conceptio** intellectus passio dici potest. . . . Hoc quod dicit passiones animae, quas significant voces, esse omnibus easdem . . . referendum est ad **simplices** intellectus **conceptiones** (quas significant voces incomplexae), quae sunt eadem apud omnes [ὧν ταῦτα <γράμματα κα(φωναῖ) σημεῖα πρῶτω , ταῦτά πασι παθήματα τῇ ψυχῇ : Perih. 1, 16 a 6]: quia, si quis vere intelligit quid est homo, quodcumque aliud aliquid, quam hominem apprehendat, non intelligit hominem. Huiusmodi autem simplices conceptiones intellectus sunt, quas primo voces ḡsignificant (S. Thom., In Perih. I lect. 2 n. 3 6 10). — Conceptus ab **Aristotele** νόημα vocatur (Perih. 1, 16 a 10 14 [cf. ad 26]; De an. III 8, 432 a 11); etiam λόγο (Cat. 1 [cit. ad 20]; Eth. I 4, 1096 b 21 24). — S. Thomas: .Conceptus ḡsimplices (In Perih. I lect. 3 n. 13 [cit. ad 26]). — .**Ratio**, prout hic sumitur, nihil aliud est quam id quod apprehendit intellectus de significatione alicuius ḡominis (I Dist. 2, 1 a. 3; cf. C. g. II 75: Secunda vero). Cf. text, ad 11.

Ad 9. S. Thomas: .Signum quantum est in se, importat aliquid manifestum quoad nos, quo manuducimur in cognitionem alicuius ḡcculti (IV Diet. 1, 1 a. 1 sol. 1 ad 5). — «Relatio, quae importatur in nomine signi, oportet quod super aliquid fundetur (S. th. III 63. 2 ad 3). — .Imago proprie dicitur quod procedit ad similitudinem ḗterius (I 35, 1 ad 1; cf. 93, 1 2 9). — **Aristoteles** .litteras dixit esse notas, idest signa vocum, et voces passionum animae similiter; passiones [conceptus] autem animae dicit esse **similitudines** rerum (cf. verba supra allata

(ad 7: 16 a 3), quibus addit: καὶ τὰ γραφόμενα τῶν ὄν τῇ φωνῇ: 16 a 4. Et post verba item supra posita (16 a 6), continuat: καὶ ὧν ταῦτα <sc. παθήματα> δμοιώματα, πράγματα ἤδη ταῦτά: Perih. 1, 16 a 7]: et hoc ideo, quia res non cognoscitur ab anima nisi per aliquam sui similitudinem existentem vel in sensu vel in intellectu. Litterae autem ita sunt signa vocum, et voces passionum, quod non attenditur ibi aliqua ratio similitudinis, sed sola ratio institutionis, sicut et in multis aliis signis: ut tuba est signum belli, in passionibus autem animae oportet attendi rationem similitudinis ad exprimendas res, quia naturaliter eas designant, non ex institutione (S. Thom., In Perih. I lect. 2 n. 9). — S. Thomas: «Forma intelligibilis potest dici signum rei quae per ipsam cognoscitur (Ver. 9, 4 ad 4).

Ad 11. S. Thomas: «Idea enim graece, latine forma dicitur: unde per ideas intelliguntur formae aliarum rerum, praeter ipsas res existentes. Forma autem cuius rei praeter ipsam existens, ad duo esse potest: vel ut sit exemplar eius cuius dicitur forma; vel ut sit principium cognitionis ipsius, secundum quod formae cognoscibilia dicuntur esse in cognoscente (S. th. I 15, 1). — «Idea, . . . secundum quod principium cognoscitivum est, proprie dicitur ratio (l. c. 3). — «Res exterior intellecta a nobis in intellectu nostro non existit secundum propriam naturam, sed oportet quod species eius sit in intellectu nostro, per quam fit intellectus in actu.... Species praedicta, quae est principium intellectualis operationis ut forma, est similitudo illius [= rei]. . . . Intellectus, per speciem rei formatus, intelligendo format in seipso quandam intentionem rei intellectae, quae est ratio ipsius, quam significat definitio (C. g. I 53). — «Dico autem intentionem intellectam id quod intellectus in seipso concipit de re intellecta. Quae quidem in nobis neque est ipsa res quae intelligitur; neque est ipsa substantia intellectus; sed est quaedam similitudo concepta in intellectu de re intellecta, quam voces exteriores significant; unde et ipsa intentio verbum interius nominatur, quod est exteriori verbo significatum (C. g. IV 11).

§ 2. De divisione conceptuum.

12. Divisio conceptuum in genere. — Conceptus considerari possunt **materialiter**, ratione rei significatae, et **formaliter**, ratione modi significandi. Ratione rei significatae conceptus dividuntur sicut res. Sed haec divisio ad Logicam materiale pertinet. Ratione modi significandi seu repraesentandi seu secundum diversos modos, quibus una eademque res cognosci seu repraesentari potest, conceptus dividuntur: 1. ratione extensionis; 2. ratione comprehensionis; 3. ratione perfectionis; 4. ratione originis et finis.

13. Divisio ratione extensionis. — Ratione extensionis conceptus dividuntur in **singulares** (hic homo, Petrus) et **universales** (homo), quatenus eorum comprehensio ad unum tantum vel ad plura extenditur individua. Conceptus universalis potest esse **restrictus** (aliqui homines, aliquod animal) aut **non restrictus** (homo). Conceptus universalis restrictus vocatur **particularis** vel **disiunctivus**. Conceptus universalis non restrictus est aut **collectivus** (familia, civitas) aut **distributivus** (homo), quatenus exprimit aliquid commune multis aut collectim aut distributive sumptis. Conceptus „homo“ exprimit id, quod convenit omnibus individuis humanis distributive, i. e. singulis seorsim sumptis; conceptus „familia“ exprimit aliquid, quod non con-

venit pluribus individuis nisi collectim sumptis. Conceptus universalis distributivus subdividitur in conceptum universalem univocum et conceptum universalem analogum. Conceptus universalis univocus est, qui communis est pluribus eadem ratione (natura humana); conceptus universalis analogus significat aliquid commune pluribus diversa ratione (*sanum dicitur de animali, de cibo, de colore etc. diversa ratione).

Inter conceptus universales analogos notandi sunt conceptus transcendentales, qui transcendunt omne genus; exhibent enim aliquid, quod convenit simpliciter omnibus rebus, sed analogice. Sunt sex: ens, res, aliquid, unum, verum, bonum.

Nota. — Ipse conceptus collectivus potest iterum esse singularis et universalis **distributive**, quatenus refertur ad unam vel ad plures collectiones eiusdem speciei, de quibus universaliter distributive dicitur: .Haec familia de una determinata collectione dicitur, *familia autem de omnibus et singulis familiis distributive sumptis.

14. Divisio ratione comprehensionis. — Ratione comprehensionis conceptus dividuntur in **simplices** (incomplexos) et **compositos** (complexos). Conceptus simplex est, qui unam, compositus, qui plures essentias repraesentat. Ita conceptus hominis albi est compositus. Conceptus simplex potest esse **concretus** et **abstractus**. Conceptus concretus significat formam cum subiecto (homo); abstractus formam sine subiecto significat (humanitas); concretus significat id quod est, abstractus id quo est aliquid; forma enim est id, quo aliquid est id quod est. Conceptus concretus est aut **absolutus** aut **conotativus**. Absolutus significat aliquid ad modum substantiae, sive in se substantia sit, ut homo, sive ad modum substantiae tantum concipiatur, ut albedo (conceptus abstractus absolutus). Conotativus (consignificativus) significat aliquid ad modum adiacentis alteri tamquam subiecto, ut album, caecus. Conotativus igitur habet unum significatum principale et in recto, quod est idem cum suo absoluto (ut album significat albedinem), et alterum minus principale et in obliquo scii, illud, cui adiacet et in quo invenitur. Conceptus conotativus est conceptus iam quodammodo compositus. *Album significat albedinem tamquam adiacentem alteri, non tamquam per se stantem, atque ita *album duas essentias significat: alteram in recto, alteram in obliquo. Contra *homo non significat humanitatem tamquam adiacentem alteri, sed unam rem tantum dicit, quamquam significat formam cum subiecto.

15. Divisio ratione perfectionis. — Ratione perfectionis conceptus dividuntur in **finitos** et **infinitos**. Conceptus finitus determinatam essentiam significat, infinitus (indefinitus), ut non-homo, nullam essentiam determinate significat, sed dicit tantum id, quod res non est. Est conceptus imperfectissimus. Conceptus finitus est aut **proprius**

(clarus) aut **communis** (obscurus). Hic essentiam in communi tantum significat, ita ut a ceteris essentiis omnibus non possit distingui, exemplum sit conceptus animalis; eo habito de aliqua re ignoratur, utrum sit brutum animal an rationale. Ille essentiam exprimit ita, ut possit ab omnibus aliis essentiis distingui. Conceptus proprius seu clarus est aut **quidditativus** seu **distinctus** aut non **quidditativus** seu **confusus**. Conceptus quidditativus praedicata rei essentialia pandit; ita si homo cognoscitur ut animal rationale, cognoscitur conceptu quidditativo. Conceptus proprius non quidditativus essentiam aliquam distinguit ab omnibus aliis non per ipsa praedicata essentialia, sed per aliquod proprium aut per congeriem accidentium, quorum unumquodque seorsim sumptum etiam aliis rebus convenit, quae tamen simul in nulla alia re inveniuntur (exemplo sit homo, quatenus concipitur ut animal bipes, implume), aut per causam rei extrinsecam (exempla vide n. 33). Conceptus etiam tunc confusus est. cum ab attributis propriis nequeunt distingui attributa essentialia. Ad quam confusionem tollendam agitur saepe in philosophia quaestio de „constitutivo metaphysico" seu essentiali alicuius rei.

Conceptus quidditativus est aut **completus** (adaequatus) aut **incompletus**. Completus est, qui omnes gradus essentialia reLpenetrat seu etiam notarum notas distinguit, quousque distinguibiles sunt. Eiusmodi est conceptus, qui hominem tamquam substantiam corpoream, viventem, sensitivam, rationalem attingit. Conceptus quidditativus non completus notas omnes resolvere nequit ac proinde ex parte manet confusus, quatenus notam aliquam nonnisi confuse attingit. Conceptus proprius non quidditativus dicitur clarus quoad **extensionem**, quam perfecte manifestat, confusus vero quoad **comprehensionem** seu quoad notas essentialia. Logicae materialis scopus aliquis principalis est per doctrinam de praedicamentis seu per ordinationem rerum secundum genera et species reddere conceptus claros et distinctos.

Conceptus quidditativus (completus) potest esse **stricte quidditativus** seu simpliciter positivus aut non **stricte quidditativus** seu positivo-negativus. Ille praedicata rei omnia positive attingit, hic vero quaedam praedicata positive, alia negative tantum cognoscit atque ita ex hac parte potius repraesentat, quid res non sit, quam quid sit. Ita concipimus substantiam spiritualem conceptu positivo-negativo, positive repraesentando praedicata, quae ei communia sunt cum substantiis corporeis, addendo negationes, quibus removentur imperfectiones corporeae, ut extensio etc. Hoc modo una res concipitur ad instar alterius seu ad analogiam alterius. Contra conceptus stricte quidditativus repraesentat essentiam positive, prout est in se. Tandem conceptus stricte quidditativus potest esse **apprehensivus** tantum aut etiam **comprehensivus**. Apprehensivus totam essentiam seu omnia eius praedicata quidditativa cognoscit, comprehensivus non tantum haec praedicata **apprehendit**, sed etiam **comprehendit**.

i. e. cognoscit, quantum cognoscibilia sunt, exhaustiendo totam rei cognoscibilitatem; cognoscit igitur totam essentiam **totaliter**.

16. Divisio ratione originis et finis. — Ratione originis conceptus dividuntur: a) in **mediatos** et **immediatos**. Conceptus mediatu est, qui mediante alio conceptu habetur. Conceptus mediatu est mediatu aut **objective** tantum aut **formaliter**. Conceptu est objective tantum mediatu, si in alio **excedente** continetur, tunc unum in alio cognoscitur unico actu, sicut visione sensitiva videtur homo in speculo l. — Conceptu est formaliter mediatu, si mediante alio conceptu per novum actum cognitionis formatur. Hoc fit, aut quatenus ex uno conceptu aliu formatur, qui in illo conotative continebatur, in quo consistit reflexio (sive propria sive impropria), aut quatenus duo conceptu, actibus distinctis cogniti, in unum coniunguntur aut ad invicem separantur, quod iterum fit aut immediate aut mediate: fit immediate, si immediate apparet conceptu sociandos esse aut separandos (evidentia immediata — iudicium immediatum); fit mediate, si mediate tantum apparet, ope tertii termini (evidentia mediata — iudicium conclusum, ratiocinium).

b) in conceptu **intuitivos** et **abstractivos**. Conceptu intuitivus est, qui formatur ex praesentia¹ et existentia physica rei in rerum natura; conceptu abstractivus est, qui non formatur ex praesentia rei in rerum natura, sed cui res est praesens mere intentionaliter (objective). Cognitione igitur intuitiva est cognitio terminans in obiectum realiter praesens, secus est abstractiva. Ad hanc definitionem intelligendam nota: 1. ad omnem cognitionem requiri praesentiam intentionalem, ad cognitionem vero intuitivam specialiter requiri praesentiam et existentiam realem in rerum natura; 2. praesentiam et existentiam posse sumi a) in actu signato, prout est ratio quaedam intellecta, β) in actu exercito, prout est exercita in rerum natura et afficit ipsum obiectum in se seu est in ipsa re physice exercita. Ad cognitionem intuitivam requiritur, ut terminet in obiectum realiter praesens, quatenus praesentia realis sumitur in sensu β. Cognitione intuitiva dicitur etiam visio et scientia visionis, abstractiva: **simplex notitia** et scientia simplicis intelligentiae.

¹ Conceptu **excedens** distinguitur contra proprium, non excedentem. Ex dictis patet conceptum proprium seu cognitionem propriam multipliciter dici: 1. ut distinguitur contra **excedentem**; ita cognitio propria seu conceptu proprius est cognitio seu conceptu limitatus ad aliquod determinatum obiectum; 2. ut distinguitur contra cognitionem **communem**; in hac acceptione cognitio propria est, quae est propria alicui rei, ita ut distinctive eius cognoscantur; 3. ut distinguitur contra **positivo-negativam**, qua unum cognoscitur ad instar alterius. Cognitione propria, prout contra positivo negativam distinguitur, est, quae rem repraesentat per speciem stricte quidditativam seu immediate ac per se primo destinatum ad illius cognitionem atque adeo illam exhibet, prout est in se citra negationes vel ordinem ad aliud.

Quia homo non cognoscit singulare seu existentiam nisi cognitione sensili aut mediante cognitione sensili, cognitio intuitiva humana est cognitio sensitiva sensuum externorum et sensus communis, quia hi sensus versantur circa praesentialiter existentia. Intellectiva cognitio humana non est intuitiva immediate, quia intellectus directe non attingit singulare seu existentiam, sed mediante sensu tantum, quatenus attingit existentiam per reflexionem quandam super cognitionem sensitivam, et ita mediante sensu protenditur usque ad singulare praesentialiter existens. Conceptus igitur intuitivus intellectus humani est conceptus, qui per reflexionem super cognitionem sensitivam fertur in rem prout praesentialiter existentem. Similiter principia per se nota omnibus dicuntur intuitiva, quia ex immediata experientia sensuum ab intellectu colliguntur.

Cognitio **experimentalis** est cognitio intuitiva illa, quae ex motione obiectorum in sensus hauritur. E quo patet cognitionem omnem intuitivam humanam esse experimentalem.

Ad cognitionem abstractivam pertinet cognitio scientifica humana seu **rationalis**, quia, quod ratiocinio, i. e. mediante alio tantum attingitur, in se non videtur.

c) in conceptus **directos** et **reflexos**. Conceptus **reflexus** est, quo intelligens suam ipsius intellectionem eiusque conceptum suamque animam cognoscit indirecte, i. e. regrediendo ab intellectione obiecti sui proprii ad huius intellectionis terminum, ad conceptum, ad ipsam suam intellectionem et principium eius, ad animam. Conceptus **directus** est, quo intellectus in obiectum fertur directe, i. e. sine illa regressione. — Conceptus reflexus non obtinet in illo intellectu, cuius obiectum proprium est propria substantia spiritualis huiusque accidentia propria, sed in humano tantum, cuius obiectum proprium est quidditas rei materialis, quam directe et immediate cognoscit. Sed conceptus directe repraesentans quidditatem rei materialis etiam seipsum et actum, cuius est terminus, et huius actus subiectum seu animam correpraesentat indirecte seu conotat. Ideo intellectus **advertendo** ad id, quod conotative continetur in conceptu directo, **reflectit** seu regreditur ad conceptum et intellectionem et animam intelligendam. Novus iste actus reflexus etiam novum producit terminum seu conceptum, qui est **conceptus reflexus**. — Cognitio reflexa tamquam experientia interna ad experimentalem cognitionem trahitur a recentibus. At **proprie** experimentalis non est, quia non est intuitiva. Quod enim reflexe attingitur, in se non videtur, sed in alio et mediante alio, i. e. mediante cognitione obiecti proprii seu quidditatis materialis.

d) in conceptus **ultimos** et **non ultimos**. Conceptus non ultimus est conceptus vocis significantis ut significantis, seu generalius, cuiusque signi instrumentalis. Conceptus ultimus est conceptus rei significatae. Conceptus aliquis dicitur non ultimus, quia est me-

dium, quo tenditur ad conceptum ultimum et ad ipsam rem significatam. Mens enim non quiescit in signo, sed eo manuducitur ad rem significatam.

Ratione finis conceptus dividuntur in **speculativos** et **practicos**. Conceptus practicus existentiam considerat rei tamquam in rerum natura efficiendam; speculativus essentiam contemplatur et etiam existentiam, sed non tamquam efficiendam. Conceptus potest esse practicus in actu secundo aut in actu primo tantum; est practicus in actu secundo, si actualiter movet ad rei effectum; si non actualiter movet, sed considerat tantum rem sub ratione producibilis, est practicus in actu primo tantum.

§ 3. De habitudine conceptuum ad invicem.

17. Diversitas et conexio conceptuum. — Secundum habitudinem ad invicem distinguuntur:

a) conceptus **diversi** et **identici**. Identici sunt, qui idem significant, secus sunt diversi. Si identitas refertur tum ad comprehensionem tum ad extensionem, conceptus dicuntur identici **strictè** (eadem res bis concepta eodem modo, i. e. iisdem notis); si vero extensio tantum eadem est, comprehensio vero diversa, dicuntur **aequipollentes** (24 et 42; triangulum aequilaterale et triangulum aequiangulum; animal rationale et animal bipes, implume).

b) conceptus **impertinentes** et **pertinentes**. Impertinentes sunt, qui nec se inferunt neque excludunt, ut albus et doctus; pertinentes (conexi) sunt, qui se inferunt, ut homo et animal, aut excludunt, ut homo et asinus. Illi dicuntur pertinentes **sequela**, hi pertinentes **repugnantia** seu **oppositi**. Pertinentes sequela sunt **aequales** (convertibiles), qui mutuo se inferunt, ut rationale et risibile, aut **inaequales** (non convertibiles), qui mutuo non se inferunt, ut homo et animal. Ex his conceptibus qui infertur, dicitur **superior** (animal), qui infert, **inferior** (homo). — Recentes distinguunt conceptus **sociabiles** et **insociabiles** seu repugnantes. Sociabiles sunt pertinentes sequela et impertinentes antiquorum.

18. Oppositio conceptuum. — Conceptus pertinentes repugnantia seu oppositi significant res seu rationes oppositas. Opposita definiuntur: quae in eadem re sub eodem respectu simul esse non possunt. Distinguuntur in **proprie** opposita et **improprie** opposita seu disparata. Proprie opposita dicuntur, quae ut opposita et repugnantia speciali se modo respiciunt (virtus et vitium). Disparata sunt, quae ut opposita et repugnantia speciali modo non se respiciunt (virtus et lapis).

Propria oppositio est quadruplex: contradictoria, privativa, contraria, relativa. **Contradictoria** oppositio est inter rem eiusque **negationem** (homo — non-homo). Non habent medium. **Privativa** oppositio est inter rem et eius **privationem**. Privatio autem est

carentia perfectionis in subiecto apto (videns — caecus). Habent medium negativum: inter videns et caecum est medium non-videns: ita lapis non est neque videns neque caecus; defectus visus in lapide non est privatio, i. e. carentia perfectionis debitae, sed mera negatio, quia non est subiectum aptum ad habendum visum. **Contraria** oppositio est inter ea, quae sub eodem genere sive remoto sive proximo maxime distant et ab eodem subiecto mutuo se expellunt (rubrum — caeruleum¹; prodigalitas — avaritia). Habent medium: inter rubrum et caeruleum continentur colores intermedii, inter duos habitus morales extremos invenitur virtus: In medio virtus. Excipiuntur contraria **immediata**, quae non habent medium respectu subiecti capacis: sanitas — morbus respectu animalis, honestas — inhonestas respectu actus liberi (supposito non dari actum humanum indifferentem).

Relativa oppositio est inter ea, quae ordinem sive respectum ad invicem dicunt (pater — filius).

Secundum hanc quadruplicem oppositionem distinguuntur etiam conceptus oppositi in oppositos contradictorie, privative, contrarie, relative.

Ad 18. **Aristoteles**: Ἀντικείμενα Χεῖρες ἀντίφασι καὶ τὰναντία καὶ τὰ πρό τι καὶ στέρησι καὶ Κί (Met. V 10, 1018a20; cf. Cat. 10, 11 b 17, ubi loco ἀντίφασι habet: ὡς καταφασὶ καὶ ἀπόφασι). Quae S. Thomas ita exponit: «Dicit [Aristoteles] quot modis dicuntur opposita; quia quattuor modis; scii, contradictoria, contraria, privatio et habitus, et ad aliquid. Aliquid enim contraponitur alteri vel opponitur aut ratione dependentiae, qua dependet ab ipso, et sic sunt opposita relative. Aut ratione remotionis, quia scii, unum removet alterum. Quod quidem contingit tripliciter. Aut enim totaliter removet nihil relinquens, et sic est negatio. Aut relinquit subiectum solum, et sic est privatio. Aut relinquit subiectum et genus, et sic est contrarium. Nam contraria non sunt solum in eodem subiecto, sed etiam in eodem genere' (In Met. V lect. 12 n. 922). Cf. text, ad 47.

§ 4. De externa conceptus expressione seu de termino orali.

19. Termini oralis notio. — Terminus potest sumi a) pro ipso **conceptu**: terminus mentalis, b) pro voce significativa, qua conceptum exprimimus: terminus oralis, c) pro **scriptura** significativa conceptus: terminus scriptus. Terminus scriptus significat oralem et mediante orali mentalem, mediante mentali rem (in scripturis phoneticis et alphabeticis; in scripturis enim ideographicis terminus scriptus significat, sicut oralis, conceptum et mediante conceptu rem). Terminus simpliciter dictus solet sumi pro termino orali.

Terminus oralis definitur: vox significativa ad placitum. — Explicatur definitio: Vox secundum Aristotelem (De an. II 8) est «sonus ab ore animalis prolatus cum imaginatione quadam» (S. Thom., In Perih. I lect. 4 n. 3). — Terminus est vox «significativa», quia significat conceptum et rem. Terminus **immediatus** significat conceptum formalem, rem vero significat mediante conceptu. Nam terminis seu loquela nostra intendimus significare, quid nos cogitemus

¹ Cf. infra n. 188, 3, nota.

de rebus, i. e. conceptus nostros subiectivos seu formales de rebus. Ponimus enim terminos loco conceptuum nostrorum formalium, ut pateat, quid nos intus subjective cogitemus de rebus. Ex quo etiam patet terminum **unica** significatione significare conceptum et rem. Attamen **principalius** terminus significat rem; nam ipse conceptus formalis, cuius vices gerit terminus, principalius repraesentat rem, seipsum indirecte conotat tantum. Quare terminus unica significatione ita significat conceptum et mediante conceptu rem, ut tamen rem principalius significet. Ad intelligendum, quomodo terminus possit immediatius ferri in conceptum, principalius autem in rem, notandum est terminum significare conceptum non tamquam reflexe et in actu signato, sed tamquam in actu exercito tantum cognitum, nisi sit terminus, cuius res significata, quam principalius significat, est ipse conceptus, ut sunt termini „conceptus“, „idea“. — Terminus dicitur vox significativa „ad placitum“: Vox aliqua potest significare aut naturaliter, ex ipsa naturae institutione, sicut gemitus, aut ad placitum, i. e. ex arbitraria institutione. Terminos non esse signa naturalia ostenditur a) a posteriori, ex tanta diversitate linguarum, cum ea, quae naturaliter significant, ut risus et gemitus, semper sint eadem apud omnes homines; b) a priori, ex eo quod signa naturalia sensilia semper significant aliquid concreti; ita gemitus non dolorem significat in universali, sed subiectum gemens hic et nunc esse dolore affectum, conceptus autem intellectus humani sunt abstracti. Homo igitur artificialiter sibi disponit signa apta ad exprimendos conceptus suos. Loco vocis aliis signis uti potest, quae tamen semper sunt ad placitum, ut patet ex dictis.

Terminus igitur concrete sumptus est vox affecta relatione significationis. — Terminus (oralis, scriptus) est instrumentum logicum; non enim potest magister ordinare conceptus discipuli, nisi mediante loquela seu mediantibus terminis.

20. Termini divisio. — Terminus potest considerari vel **absolute**, prout est signum conceptus, vel ut est **pars propositionis et syllogismi**. Terminus absolute consideratus iisdem divisionibus dividitur, quibus conceptus. Quare dividitur ratione rei significatae et modi significandi. Ratione rei significatae dividitur in terminum significativum entis realis et terminum significativum entis rationis. Terminus significativus entis realis dividitur in terminum transcendentalem et praedicamentalem, de quibus divisionibus dicendum erit in Logica materiali. Etiam ratione modi significandi terminus dividitur sicut conceptus. Solummodo illi divisioni, qua conceptus universalis dividitur in univocum et analogum, addendum est tertium membrum. Terminus enim est aut univocus aut analogus aut **aequivocus**. Terminus univocus est, qui significat conceptum **simpliciter** unum et rationem obiectivam simpliciter unam (homo). Terminus analogus

est, qui significat conceptum secundum quid seu proportionaliter unum et rationem obiectivarn secundum quid unam; ita -principium", quatenus dicitur de puncto respectu lineae et de causa respectu effectus (punctum est principium lineae, causa effectus). Terminus aëquivocus (ambiguus seu duplicis significationis) est, qui significat **simpli-citer plura** („gaHus“ avis et „gallus“ homo in Gallia natus). Significare autem plura ut plura potest convenire uni eidemque termino, qui est signum ad p.lacitum, in quo plures significationes ad libitum accumulari possunt. Retinet enim terminus nihilominus unitatem suam propter unitatem vocis. Contra uni conceptui hoc convenire nequit. Conceptus enim **naturaliter** secundum essentiam suam totam est imago rei. Ab obiecto igitur repraesentato sumit unitatem suam. Quare hoc ipso, quod plura obiecta repraesentantur mentaliter, adsunt plures repraesentationes mentales, plures imagines seu conceptus. Nullus igitur conceptus est aëquivocus.

Terminus consideratus ut pars propositionis et syllogismi dividitur in terminum **enuntiativum** et **syllogisticum**.

Ad 19. **Aristoteles**: Οὐ γὰρ πα Ζώου ψόφο φωνή, .ἀλλὰ δει {ἀψυχόν τε εἶναι τὸ τύπτον καὶ μετὰ φαντασία τινὸ (De an. II 8, 42U^b 29 . S. Thomas ib. lect. 18 n. 477 : „cuin imaginatione ad aliquid significandum ... vel naturaliter, vel ad p.lacitum. Cf. In De sensu et sens. lect. 2 n. 30 ed. Pirotta, Taurini). — Circa ordinem significationis vocum **Aristoteles** in Perih. I 1 .tria proponit, ex quorum uno intelligitur quartum. Proponit enim **scripturam**, **voces** et **animae passionēs**, ex quibus intelliguntur res. Nam passio est ex impressione alicuius agentis: et sic passionēs animae [i. e. conceptus, cf. ad 7] originem habent ab ipsis rebus. Et si quidem homo esset naturaliter animal solitarium, sufficerent sibi animae passionēs, quibus ipsis rebus conformaretur. . . . sed quia homo est animal naturaliter **politicum et sociale**, necesse fuit quod conceptiones unius hominis innotescerent aliis, quod fit per vocem. . . . Rursum si homo uteretur sola cognitione sensitiva, quae respicit solum ad **hic** et **nunc**, sufficeret sibi ad convivendum aliis vox significativa, sicut et ceteris animalibus, . . . sed quia homo utitur etiam intellectuali cognitione, quae abstrahit ab **hic** et **nunc**; consequitur ipsum sollicitudo non solum de praesentibus secundum **locum** et **tempus**, sed etiam de his quae distant loco et futura sunt tempore. Unde ut homo conceptiones suas etiam his qui distant secundum locum et his qui venturi sunt in futuro tempore manifestet, necessarius fuit usus **scripturae** (S. Thom., In Perih. I lect. 2 n. 2\ — Ibidem **Aristoteles** ostendit, „quod nec voces nec litterae **naturaliter** significānt. Ea enim, quae naturaliter significant, sunt eadem apud omnes. Significatio autem litterarum et vocum, de quibus nunc agimus, non est eadem apud omnes. Sed hoc quidem apud nullos umquam dubitatum fuit quantum ad **litteras**.... Voces autem naturaliter formantur; unde et apud quosdam dubitatum fuit, num naturaliter significant. Sed Aristoteles hic determinat ex similitudine litterarum, quae sicut non sunt eadem apud omnes, ita nec voces [φωναί: Penh. I, 16 a 5]. Unde manifeste relinquitur quod . . . nec voces naturaliter significant, sed ex institutione humana. Voces autem illae, quae naturaliter significant, sicut gemitus infirmorum et alia huiusmodi, sunt eadem apud omnes (S. Thom., In Perih. I lect. 2 n. 8; cf. ib. n. 9 [ciL ad 9]; lect. 4 n. 11 12; Arist. ib. c. 4, 17a1; S. Thom. lect. 6 n. 8). — Terminus (oralis) appellatur ab Aristotele aut communi dictione φωνή (hic supra), vel λόγος (cf. text, ad 29), aut speciali φασί (cf. text, ad 21), vel ὀρο (cf. ad 23 32); etiam ὄνομα (cf. ad 43).

Ad 20. **Aristoteles** in c. 1 De categoriis distinguit nomina in homonyma seu aequivoca lato sensu, synonyma seu univoca, denominative. **Aequivoca** sunt, quorum nomen solum commune est, ratio autem substantiae seu rei significatae per nomen diversa, sicut homo praedicatur de homine vero et picto. Ὁμώνυμα λέγεται ὧν ὄνομα μόνον κοινόν, δ δὲ κατὰ τὸν νομα λόγος τῇ οὐσίᾳ ἕτερο, οἷον Ζῶον ὁ τε ἄνθρωπος καὶ τὸ γεγραμμένον (1a1). **Univoca** autem dicuntur, quorum et nomen commune est et ratio substantiae seu rei significatae per illud eadem est, sicut animal dicitur de homine et bove. Συνώνυμα δὲ λέγεται ὧν τὸ τε ὄνομα κοινόν καὶ δ κατὰ τὸν νομα λόγος τῇ οὐσίᾳ δ αὐτό, οἷον Ζῶον δ τε ἄνθρωπος καὶ δ βοή (1a6). **Denominativa** vero dicuntur, quae ab aliquo nominis appellationem casu [forma verbali] diversam sortiuntur, sicut a grammatica grammaticus et a fortitudine fortis vocantur. Παρώνυμα δὲ λέγεται ὅσα ἀπὸ τίνος διαφέροντα τῇ πτώσει [hac voce Aristoteles significat quamcumque formam grammaticalem derivatam] τὴν κατὰ τὸν νομα προσηγορίαν ἔχει, οἷον ἀπὸ τῇ γραμματικῇ δ γραμματικὸς (1a12). In c. 2 Aristoteles dividit nomina in complexa et incomplexa. Deinde transit ad explicandam divisionem termini praedicamentalis in decem categorias.

§ 5. De termino enuntiativo et syllogistico.

21. **Termini enuntiativi notio.** — Terminus enuntiativus definitur: vox significativa ad placitum, ex qua simplex conficitur propositio vel oratio. — Terminus enim enuntiativus est ultimum elementum ordinis logici, in quod resolvitur oratio, seu est huius resolutionis terminus. Nani etsi ipsi termini ulterius resolvi possunt in syllabas et litteras, haec tamen extra ordinem logicum sunt. — Oratio est signum complexum, quod ex signis incomplexis, ex terminis tamquam ex elementis componitur. Quare voces non significativae, ut „blitiri“ et „scindapsusk, non sunt termini enuntiativi neque componunt orationem formaliter, sed inaterialiter tantum, quia non sunt id quo loquor seu significo (loqui enim est significare), sed id de quo loquor, seu res vel materia, de qua loquor seu quam significo: „Blitiri non est scindapsus“; „blitiri est vox“. Id quo loquor est negatio et copula et terminus significativus „vox“ ex contextu subintelligendus (vox „blitiri“ non est vox nscindapsus“, vox „blitiri“ est aliqua vox), ope cuius significo subiectum et praedicatum. Ita voces non significativae insunt in propositione sicut res demonstratae, cum dico: Hoc non est illud, res manibus apprehendendo: id enim quo loquor (ex quo formaliter conficitur oratio) sunt voces significativae „hoc“ et copula negata et gestus significativus seu demonstratio; id vero de quo loquor sunt res demonstratae, ex quibus materialiter componitur oratio. — Terminos significativos loco rerum ponimus, quia loquendo ipsas res exhibere non possumus.

22. **Termini enuntiativi divisio.** — Terminus enuntiativus dividitur in **categorematicum** et **syncategorematicum**. Terminus categorematicus est, qui aliquid per se significat, i. e. qui significat aliquid, quod repraesentatur ut aliquid per se, non ut modificatio et determinatio alterius. Syncategorematicus est, qui significat aliquid tamquam alterius modificationem et determinationem. Terminus categore-

maticus subdividitur in nomen et verbum. Nomen est aut substantivum aut adiectivum substantivo modo usurpatum. — Syncategoremata modificant seu determinant aut nomen aut verbum aut totam propositionem. Nomen determinatur pronomine¹ et adiectivo et praepositione, verbum adverbio, tota propositio conjunctione². Ad adiectiva pertinent etiam numeralia, si substantive non usurpantur, ad adverbia negationes.

Nota. — **Interiectio** potius naturaliter significat quam ad placitum, neque significat conceptum abstractum, sed concretam subiecti affectionem atque materialiter potius ingreditur orationem quam formaliter. Ideo non est terminus simpliciter, sed participative seu imperfecte.

Haec divisio termini enuntiativi in categorematicum et syncategorematicum, nomen et verbum, terminum dividit formaliter, prout est pars orationis: categoreniaticus est pars principalis, quae significat aliquid per se, syncategorematicus est pars minus principalis; nomen componit ut extremum, ut pars quae unitur (ut subiectum et praedicatum, cf. n. 26), verbum ut copula et unio, ut pars quae unit.

Praeterea terminus enuntiativus dividitur in Subiectum et Praedicatum et Copulam. C est verbum „esse“, inquantum coniungit S et P (dicit esse conjunctionem seu identitatem inter S et P). Propositio, in qua haec tria S, P, C explicite ponuntur, dicitur de tertio adiacente (i. e. de tertio termino adiacente seu adiuncto ceteris): Petrus est currens; secus dicitur de secundo adiacente: Petrus currit. In propositione de secundo adiacente unus terminus est simul C et P; potest idem terminus esse simul S et C et P, ut in propositione virtuali (cf. n. 28): curro. At viceversa tum S tum P constitui possunt pluribus terminis: Homo iustus tribuit suum cuique; homo, qui est iustus, tribuit suum cuique; in his propositionibus tum S tum P sunt composita; in ultimo exemplo tota propositio relativa „qui est iustus“ se habet sicut syncategorema determinans subiectum.

23. Termini syllogistici notio. — Terminus syllogisticus definitur ab Aristotele: terminus, in quem resolvitur propositio ut in S et P (Anal. pr. I 1). — In qua definitione propositionis nomine intelligantur enuntiationes, ex quibus conficitur syllogismus: praemissae et con-

¹ Ad ipsum pronomen reducitur *articulus**, qui in multis linguis invenitur. — Pronomen aliquando absolute ponitur, nullo adiuncto nomine; sed tunc saepe subintelligitur nomen, quod pronomine determinatur (hic est bonus = hic vir eet bonus; hoc est verum = hoc effatum est verum); si vero nullum nomen subintelligendum est. tunc pronomen strictissime ponitur pro nomine ac proinde nominis indolem habet et reductive est nomen; ita in propositione: ego video, „ego“* nominat personam loquentem.

² Nomen etiam integra propositione (relativa) determinari potest (homo, qui est iustus, tribuit suum cuique), quae tunc se habet ut syncategorema, sed non est terminus, quia est integra oratio subordinata.

clusio'. Terminus igitur syllogisticus triplex tantum est: *S*, *P*, *M*. Terminus medius (*M*) est terminus syllogisticus tamquam subiectum et praedicatum in praemissis. Ex quo elucet terminum enuntiativum latius patere syllogistico: nam terminus enuntiativus includit etiam copulam et verbum ut copulans, cum ad syllogisticum non pertineat copula neque verbum ut copulans (ut continens copulam), sed ut praedicatum tantum. Huius rei ratio ex eo deducitur, quod enuntiationis seu propositionis est construere et enuntiare veritatem, syllogismi vero formaliter non est construere, sed inferre veritatem: Syllogismus illam veritatem infert, quam propositio construit, cum syllogismus ope *M* illative coniungit *S* et *P*, quae propositio ope copulae coniungit construendo veritatem. Syllogismus enim conficitur, quatenus ope *M* coniunguntur *S* et *P*, propositionibus constrictis veritates ad syllogismum praerequisitas. Quare copula praesuppositive pertinet ad syllogismum, non formaliter.

Nota. — Verbum „est“ in propositionibus de tertio adiacente non est formaliter terminus syllogisticus utpote copula, in propositionibus vero de secundo adiacente est terminus syllogisticus ut *P*.

Ad 21. **Aristoteles** in c. 4 Perih. exponens orationis definitionem (cf. ad 28), terminum ut partem enuntiationis considerat. Terminus = $\phi\acute{\alpha}\sigma\iota$, dictio: Perih. 4, 16 b 27; 5, 17 a 17. Sed alibi, ut De an. III 6, 430 b 26, $\phi\acute{\alpha}\sigma\iota$ est enuntiatio. Cf. S. Thom., In Perih. I lect. 6 et 8 n. 17 et lect. 1 n. 5 (cit. ad 5).

Ad 22. **Aristoteles** in libro Perih. praetermissis aliis orationis partibus de solo nomine et verbo determinat, quia sola nomina et verba sunt principales orationis partes (S. Thom., In Perih. I lect. 1 n. 6). — „Syncategoremata . . . secundum se non significant aliquid absolutum, sed solum habitudinem unius ad alterum (I. c. lect. 6 n. 3). — In c. 10 Perih., quod in latinis editionibus libri II initium est, Aristoteles distinguit propositiones de secundo et de tertio adiacente ($\tau\acute{o}$ fori $\tau\rho\iota\tau\omicron\nu$ προσκατηγορήται 19 b 19). S. Thomas: „Hoc verbum est quandoque in enuntiatione praedicatur secundum se; ut cum dicitur, **Socrates est**: per quod nihil aliud intendimus significare, quam quod Socrates sit in rerum natura. Quandoque vero non praedicatur per se, quasi principale praedicatum, sed quasi conjunctum principali praedicato ad conectendum ipsum subiecto; sicut cum dicitur, **Socrates est albus**, non est intentio loquentis ut asserat Socratem esse in rerum natura, sed ut attribuat ei albedinem mediante hoc verbo, est; et ideo in talibus, **est**, praedicatur ut adiacens principali praedicato. Et dicitur esse tertium, non quia sit tertium praedicatum, sed quia est tertia dictio posita in enuntiatione, quae simul cum nomine praedicato facit unum praedicatum, ut sic enuntiatio dividatur in duas partes et non in tres.... Dicit quod cum dicitur, **homo est iustus**, hoc verbum **est. adiacet**, scii, praedicato, tamquam tertium nomen vel verbum in affirmatione (In Perih. II lect. 2 n. 2 et 4; cf. I lect. 5 n. 18—22).

Ad 23. **Aristoteles**: $\text{Ὅρον δὲ καλῶ εἰ δὲν διαλύεται ἢ πρότασι, οἷον τὸ τε κατηγορούμενον καὶ τὸ καθ' ὃν κατηγορεῖται}$ (Anal. pr. I 1, 24 b 16).

§ 6. De nomine et verbo.

24. **Definitio nominis.** — Nomen definitur secundum Aristotelem: vox significativa ad placitum, sine tempore, cuius nulla pars significat se-

¹ Aristoteles distinguit propositionem ($\pi\rho\acute{o}\tau\alpha\sigma\iota\nu$) i. e. praemissam, et enuntiationem ($\acute{\alpha}\rho\omicron\phi\alpha\nu\tau\iota\kappa\acute{o}\nu$ λόγον); cf. n. 39.

parata, finita, recta. — Explicatur definitio: Esse .vocem significativam ad placitum" commune est nomini cum quocumque termino. Cetera distinguunt nomen ab iis, quae non sunt nomen: «Sine tempore" distinguit nomen a verbo, quod significat cum tempore. At non excluditur tempus ut res significata, sed significatio cum tempore, tamquam modus significandi, quia nomen significat rem ut extremum stans, verbum ut fluens. Dicitur «cuius nulla pars significat separata" ad excludendum orationem et terminum complexum; oratio enim non est nomen, sed componitur ex nomine; similiter terminus complexus non est nomen, sed ex pluribus nominibus conflatur. Intelligatur tamen illud «cuius nulla pars significat separata" de parte ut intra nomen existit, ne a nominis ratione excludantur nomina composita, ut signifer, proconsul, quae vera nomina sunt et simplicem essentiam significant, etsi componuntur ex partibus alias significativis. rFinita" ponitur ad excludendos terminos infinitos. Notetur differentia inter «non-homo" (terminus infinitus) et «non homo" (quatenus τὸ non refertur ad verbum aliquod subintelligendum). quod est aliquid complexi iam exclusum per priorem particulam «cuius nulla pars significat separata". Terminus enim infinitus non est nomen, quia, tollendo significatum termini, iam non nominando seu significando aliquid determinati procedit, sed retrahit se a nominando, et cum nihilominus significet aliquid, hoc est quasi per accidens seu indirecte seu consequenter seu mediate. Ad rationem termini infiniti requiritur, ut significationem aliquam positivam ex adiuncta negatione indeterminet seu infinitet. Quare termini nullus, nihil, non-ens etc. non sunt infiniti, quia non indeterminant significationem aliquam positivam per adiunctam negationem, sed simpliciter negationem significant. — Pertinet tamen nomen infinitum reductive ad nomen, quasi imperfecte nominis naturam participans. — «Recta" dicitur ad excludendos casus obliquos, qui syncategoremata sunt. «Casus" dicuntur, quia ex propria ratione nominis cadunt. Etiam accusativus et syncategorema: Ego amo Petrum = Ego sum amans Petri. Vocativus continet orationem ordinativam vocativam (cf. n. 29) aut est interiectio, ut si quis cum effectu exclamat: (o) Petre' Vocativus virtualiter est oratio sicut vox: Amo = Ego sum amans.

25. Definitio verbi. — Verbum secundum Aristotelem est vox significativa ad placitum cum tempore, cuius nulla pars significat separata, finita et recta, et eorum, quae de altero praedicantur, semper est nota. — Dicitur «vox significativa cum tempore", quia verbum significat per modum actionis et motus seu temporis. Aliquando tamen id, quod significat, absolvitur a tempore seu est aeternae veritatis. Sed etiam tunc verbum significat per modum motus et temporis, quia etiam aeterna et independentia a tempore intelliguntur a nobis per modum temporis. Quare etiam verbum substantivum „est" significat actum

essendi, ut subest praesentiae et transit ad praeteritum. „Cuius nulla pars significat separata“ ponitur, ut distinguatur verbum ab oratione et a verbis complexis, quae non sunt unum, sed plura verba. „Finita“ excludit verbum infinitum ut „non-currit“ \ „Recta“ ponitur ad excludenda verba obliqua. Verbum enim, cum declinatur per tempora, cadit a modo proprio verbi, qui est significare per modum actionis et motus. Tunc enim significat id, quod **erat** aut **erit**, quod non simpliciter est actio et motus, sed est in praeterito et in futuro. Ex simili ratione modi optativi et imperativi excluduntur: non praedicant actionem, quae in subiecto est. **Coniunctivus**, i. e. purus coniunctivus, qui non est optativus (saepissime enim coniunctivus optativus est), est modus mere grammaticalis ad conjunctionem et subordinationem propositionum exprimendam. Quare a logico haberi potest tamquam indicativus². Sed haec verba obliqua et infinita reductive tamen ad genus verbi pertinent, tamquam rationem eius imperfecte participantia. „Et eorum, quae praedicantur, semper est nota“ — his excluditur participium et infinitivus, quae poni possunt tam ex parte subiecti quam praedicati, quae tamen significant cum tempore, sed excluduntur a ratione verbi, quia verbum semper ex parte praedicati se tenet. Hi modi aliquid participant de genere nominis et verbi ac proinde ad utrumque reduci possunt. Infinitivus aliquando etiam rationem coniunctivi habet, ut in hac propositione: Video eum currere. — Etiam copula, quatenus praedicat esse de subiecto, se tenet ex parte praedicati; non enim copulat nisi praedicando actum essendi: Petrus est doctus; copula „est“ praedicat aliquod esse, nimirum: esse doctum.

Ad 24. **Aristotelea**: Ὄνομα μὲν οὖν ἐστὶ φωνὴ σημαντικὴ κατὰ συνθήκην ἀνευ χρόνου, ἢ μηδὲν μέρος ἐστὶ σημαντικὸν κεχωρισμένον (Perib. 2, 16 a 19). Nomen infinitum (ὄνομα ἀόριστον) et casus (πτώσει ὀνόματο) excludit a ratione nominis. S. Thomas ib. I lect. 4.

Ad 25. **Aristoteles**: Ῥῆμα δὲ ἐστὶ τὸ προσσημαῖνον χρόνον, οὐ μέρος οὐδὲν σημαίνει χωρὶς, καὶ ἐστὶν αἰεὶ τῶν καθ' ἑτέρου λεγομένων σημείον (Perih. 3, 16 b 6). Verbum infinitum (ῥῆμα ἀόριστον) et verbum in futuro vel praeterito tempore constructum (πτώσει βήματο) a ratione verbi excludit. S. Thomas ib. I lect. 5. — De copula cf. text, ad 22.

CAPUT II.

DE IUDICIO.

Babenstuber, Philos. Thom. Salisburgensis: Logica magna, 1. Perih., disp. 2; Logica parva, disp. 1. **Ioannes a S. Thoma**, Cursus philos.: Logica, pars I, Summulae 1.2, Illustrationes q. 4—7. **Commer**, Logik, 2. T.: Vom Urteil.

¹ Notandum est verbum intra propositionem infinitari non posse; eo enim quod additur negatio, fit propositio negativa.

² Exempla: Cum ipse **nolit**, ego nunc facio. Video, quod currat. Quamvis nolit, ego facio.

§ 1. De ipso iudicio.

26. Indicii notio. — Indicium definitur: actio intellectus, qua componit vel dividit affirmando vel negando. — Explicatur definitio: Dupliciter potest intellectus componere et dividere: a) simpliciter sibi repraesentando rerum aggregatum, quin quidquam affirmet vel neget — simplex apprehensio complexa: homo doctus, leo rugiens; intellectus hoc modo simpliciter apprehendere potest integram propositionem; b) affirmando et negando. In affirmatione vel negatione seu in sententia, quam fert intellectus perspiciendo convenientiam vel discrepantiam duorum conceptuum inter se, consistit essentia iudicii.

In omni iudicio distinguimus **materiam** seu ea, quae componuntur vel separantur ad invicem: Subiectum et Praedicatum, et **formam**: compositionem vel divisionem. S et P etiam **extrema** iudicii dicuntur. S se habet materialiter, P formaliter. Sicut enim materia determinatur per formam, quam recipit, ita S determinatur P°. Quare P dici potest forma partialis iudicii; forma vero totalis est unio, compositio vel divisio.

Ad iudicium tria praerequiruntur: a) apprehensio subiecti et praedicati; b) eorum comparatio; c) simplex apprehensio conotativa qua, per modum simplicis repraesentationis, cognoscitur praedicatum ut conveniens vel discrepans cum subiecto, quin tamen esse huius convenientiae vel discrepantiae enuntietur: apprehensio praedicabilitatis. Apprehensionem hanc praedicabilitatis immediate sequitur praedicatio seu iudicium (cf. n. 659). Convenientia et discrepantia inter S et P cognoscitur aut immediate aut mediate ope tertii termini¹. Si cognoscitur ope tertii termini, iudicium exinde secutum non est simplex iudicium, sed iudicium conclusum seu conclusio. Si cognoscitur immediate, aut ex ipsis terminis cognoscitur, quatenus termini ipsi se conotant ad invicem (sicut se conotant totum et pars, qua conotatione percepta formatur iudicium: totum maius est sua parte), aut ex experientia.

Iudicium potest considerari logice et physice. Iudicium **logice** consideratum (ut artefactum logicum) est aliquid complexi, quod tamquam ex **materia** constat ex P" et S", quae uniuntur vel separantur, i. e. relationibus rationis identitatis vel discrepantiae ad invicem referuntur, in quo eius forma consistit. **Physice** vero iudicium est simplex actus, quo mens perspiciendo convenientiam vel discrepantiam inter S et P pronuntiat ea convenire vel non convenire inter se. Intellectus autem perspiciendo hanc convenientiam vel discrepantiam duorum conceptuum producit novum conceptum repraesentativum huius convenientiae vel discrepantiae. Quare, sicut in simplici apprehensione, ita etiam in iudicio distinguendus est **actus** et **terminus** seu conceptus ab eo productus.

¹ aut mediate: ex auctoritate; at ita habitudo inter S et I' non scitur, sed creditur.

Nota. — Iudicium, quod componendo et dividendo fit, imperfectionem arguit in intellectu, qui non statim unico actu totam rem penetrat, sed pluribus actibus indiget. Quare proprium est intellectus imperfecti, humani; intellectus vero perfectus, angelicus nimirum et divinus, non iudicat componendo et dividendo, sed statim simplici apprehensione perfecta totam rem cum attributis suis comprehendit.

27. Iudicii proprietas. — Proprium est iudicio continere **veritatem** vel **falsitatem** logicam seu cognitionis. Haec proprietas ex essentia iudicii immediate derivatur: Veritas logica eo habetur, quod res ita esse mente enuntiatur sicut revera est; falsitas eo, quod res esse enuntiatur sicut non est, aut viceversa, non esse enuntiatur sicut est. Hoc autem in omni iudicio et nonnisi in iudicio habetur. Nam in simplici apprehensione mens est adaequata rei, sed suam adaequationem non cognoscit ac proinde neque enuntiat rem esse sicut revera est. Quare simplici apprehensione nondum habetur veritas logica, sicut terminis, qui ore proferuntur, nondum significatur verum et falsum, si hi termini in propositione non coniunguntur.

Cum sit proprium iudicii continere veritatem aut falsitatem, seu esse verum aut falsum, ipsa veritas et falsitas **accidentia** sunt iudicii. Hoc ex eo patet, quod iudicium est verum aut falsum.

Cum iudicium in signo suo sensili, quod est enuntiatio, melius nobis pateat ac iisdem omnino divisionibus dividatur, iudicii divisiones recensentur infra, ubi de enuntiationis divisione agitur (n. 40).

Ad 26sq. .Sicut in principio dictum est, duplex est operatio intellectus, ut traditur in III De anima [c. 6]; in quarum una non invenitur verum et falsum, in altera autem invenitur. Et hoc est quod dicit (Aristoteles), quod in anima aliquoties est intellectus sine vero et falso, aliquoties autem ex necessitate habet alterum horum (ἐστι δ', ὡςπερ ἐν τῇ ψυχῇ ὅτε μὲν νόημα ἀνευ τοῦ ἀληθεύειν ἢ ψεύδεσθαι, ὅτε δὲ ἤδη ὡ ἀνάγκη τοῦτων ὑπάρχειν θάτερον, οὕτω καὶ ἐν τῇ φωνῇ : Perih. 1, 16 a 9]. Et quia voces significativae formantur ad exprimendas conceptiones intellectus, ideo ad hoc quod signum conformetur signato, necesse est quod etiam vocum significativarum similiter quaedam significant sine vero et falso, quaedam cum vero et falso. ... Ad ostendendum igitur, quod intellectus quandoque est sine vero et falso, quandoque autem cum altero horum, dicit primo quod veritas et falsitas est circa compositionem et divisionem [περὶ γὰρ σύνθεσιν καὶ διαίρεσιν ἐστὶ τὸ ψεῦδος καὶ τὸ ἀληθές . οὕτω δὲ ἀληθές ἢ ψεῦδος , ἐὰν μὴ τὸ εἶναι ἢ μὴ εἶναι προστεθῇ : 16 a 12 17). ... Nomina (composita) significant ... conceptus simplices, licet rerum compositarum ; et ideo non est verum vel falsum, nisi quando additur esse vel non esse, per quae exprimitur iudicium intellectus (S. Thom., In Perih. I lect. 3 n. 2 3 13; cf. Ver. 14, 1 . — S. Thomas: .Compositio autem intellectus est signum identitatis eorum quae componuntur (S. th. I 85, 5 ad 3; cf. 58, 4 ; Ver. 1,3; In Met. VI lect. 4 n. 1223 sq.; IX lect. 11 n. 1898 sqq.^). — .Ex multis imperfectis fit unum verbum perfectius, sicut cum intellectus concipit aliquam enuntiationem (Op. De rat. fid. c. 3). — .Ipse mentis conceptus ... in quo est verum vel falsum (In Perih. I lect. 7 n. 5). Cf. infra n. 29.

§ 2. De orali expressione iudicii seu de oratione.

28. Orationis notio. — Oratio definitur ab Aristotele: vox significativa ad placitum, cuius partes separatae aliquid significant ut dictio,

non ut affirmatio vel negatio (v. textus). — Oratio est totum logicum, signum logicum complexum, compositum ex partibus, quae separatae aliquid significant tamquam „dictio“, i. e. tamquam terminus. „Non ut affirmatio et negatio i. e. partes orationis sunt termini; non sunt affirmatio vel negatio, i. e. non sunt integrae propositiones. Potest tamen oratio aliqua **composita** componi ex affirmationibus et negationibus tamquam ex partibus, attamen tunc hae partes sunt compositae ex terminis. — Nota differentiam inter terminum complexum et orationem. Terminus complexus sunt duo aut plures termini, qui **inveniuntur in aliqua oratione positi**, ut „homo iustus in oratione: „Homo iustus tribuit suum cuique? Hi duo vel plures termini non sunt partes termini complexi, sed totius orationis, quia ipse terminus complexus non constituit aliquod totum per se. Quare definitio orationis non verificatur de termino complexo.

Sicut terminus, ita oratio est concretum accidentale ex materia seu subiecto et forma. Materia sunt voces, forma est significatio complexa seu significationum compositio. Quare terminus ille unus, qui integrum iudicium significat (e. g. „Video formaliter non est oratio, sed terminus, etsi virtualiter orationem continet.

29. Orationis divisio. — Oratio est aut **perfecta** aut **imperfecta**. Oratio perfecta est, „quae complet sententiam seu facit perfectum sensum in animo audientis; imperfecta est, „quae non facit perfectum sensum in animo audientis (S. Thom., In Perih. I lect. 7 n. 4). Oratio imperfecta reddit intellectum suspensum, ut cum dico: „cum transiret aut „homo iustus hic sistendo neque orationem meam complendo. Hi termini constituunt tamen aliquod totum per se, sed imperfectum, quo differunt a termino complexo. Ita „homo albus extra propositionem est oratio imperfecta tamquam totum per se, intra propositionem est terminus complexus tamquam pars alicuius totius.

Oratio perfecta est aut **enuntiativa** aut **argumentativa** aut **ordinativa**, quatenus exprimit aut mentis iudicium aut ratiocinium aut ordinationem practicam. Potest enim intellectus componere vel iudicando, i. e. afirmando aut negando sive immediate sive mediate, vel ordinando, ut aliquid fiat in rerum natura. Haec ordinatio intellectus, etsi iudicium non est, supponit tamen iudicium intellectus et insuper electionem voluntatis, quatenus est dictamen practicum. — Oratio enuntiativa et argumentativa proprie omnino ad Logicam pertinent; quare de eis agetur specialiter n. 39sqq. 53sqq.

Oratio **ordinativa** dividitur in vocativam, interrogativam, imperativam, deprecativam (optativam). Indolem orationis ordinativae eiusque divisionem sic evolvit S. Thomas: „Quia intellectus vel ratio non solum concipit in seipso veritatem rei tantum, sed etiam ad eius officium pertinet secundum suum conceptum alia dirigere et ordinare, ideo necesse fuit quod, sicut per enuntiativam orationem significatur

ipse mentis conceptus, ita etiam essent aliquae aliae orationes significantes ordinem rationis, secundum quam alia diriguntur. Dirigitur autem ex ratione unius hominis alius homo ad tria: primo quidem ad attendendum mente, et ad hoc pertinet **vocativa oratio**; secundo ad respondendum voce, et ad hoc pertinet **oratio interrogativa**; tertio ad exsequendum in opere, et ad hoc pertinet, quantum ad inferiores, **oratio imperativa**, quantum autem ad superiores, **oratio deprecativa**, ad quam reducitur **oratio optativa**; quia respectu superioris homo non habet vim motivam nisi per expressionem sui desiderii. Quia igitur istae quattuor orationis species non significant ipsum conceptum intellectus, in quo est verum et falsum, sed quendam ordinem ad hoc consequentem, inde est quod in nulla earum invenitur verum et falsum, sed solum in enuntiativa, quae significat id quod mens de rebus concipit. Et inde est quod omnes modi orationum, in quibus invenitur verum et falsum, sub enuntiatione continentur, quam quidam dicunt **indicativam vel suppositivam**; dubitativa autem ad interrogativam reducitur- (In Perih. I lect. 7 n. 5).

Inter orationes imperfectas eae praecipuum locum tenent, quae sunt **modi sciendi**, i. e. definitio et divisio.

Ad 28. .Philosophus in definitione orationis'[A ὁ γ ο βέ έari φωνή σημαντική κατὰ συνθήκην, ή τών μερών τι σημαντικόν έστι κεχωρισμένον, ώ φάσι , άλλ' ούχ ώ κατάρφασι ή απόφασι : Perih. 4, 16 b 26] primo ponit illud in quo oratio convenit cum nomine et verbo, cum dicit: **Oratio est vox significativa....** Secundo autem ponit id, in quo oratio differt a nomine et verbo, cum dicit: **cuius partium aliquid significativum est separati m.** Supra enim dictum est quod para nominis non significat aliquid per se separatum. . . . Sed quia duplex est significatio vocis, una quae refertur ad intellectum compositum, alia quae refertur ad intellectum simplicem; prima significatio competit orationi, secunda non competit orationi, sed parti orationis. Unde subdit: **Ut dictio, non ut affirmatio.** Quasi dicat: pars orationis est significativa, sicut dictio significat, puta ut nomen et verbum, non sicut affirmatio, quae componitur ex nomine et verbo- (S. Thom., In Perih. I lect. 6 n. 2 sq.).

Ad 29. .Orationem enuntiativam definit ex significatione veri et falsi, dicens quod **non omnis oratio est enuntiativa, sed in qua verum vel falsum est** [Αποφαντικό βέ ού πα , άλλ' έν ώ τό άληθεύειν ή ψεύδεσθαι ύπάρχει. ούκ έν άπασι δέ ύπάρχει, οίον ή εύχή λόγο μέν, άλλ' ούτε άληθή ούτε ψευδή : Perih. 4, 17 a 2]. Ubi considerandum est quod Aristoteles mirabili brevitae usus et divisionem **orationis** innuit in hoc quod dicit: **Non omnis oratio est enuntiativa**, et definitionem enuntiationis in hoc quod dicit: **Sed in qua verum vel falsum est....** Deinde cum dicit: **Non autem in omnibus etc.**, ostendit, quod per hanc definitionem enuntiatio differt ab aliis orationibus- (S. Thom., In Perih. I lect. 7 n. 2 4).

§ 3. De modis sciendi.

30. Notio modi sciendi. — Modus sciendi definitur: oratio alicuius ignoti manifestativa. In qua definitione ignotum pro obscuro et confuso et dubio sumitur. Modus sciendi est instrumentum logicum seu instrumentum, quo utimur ad cognitionem nostram perficiendam et ad verum attingendum. — Terminus non est instrumentum logicum seu

modus sciendi nisi remote, nam terminis non perficimus nostram cognitionem, nisi quatenus ad invicem speciali aliquo modo coniunguntur seu quatenus ex eis formantur definitiones, divisiones, argumentationes, i. e. modi sciendi de quibus hic agimus. Ipsa Logica est modus seu instrumentum sciendi in universali.

31. Divisio modorum sciendi. — Ignotum manifestandum est aut aliquid incomplexi aut veritas complexa. Id quod est incomplexum seu simplex rei essentia, manifestatur **definitione** quantum ad constitutionem[^]suam, **divisione** quantum ad suas partes. Veritas autem complexa, i. e. veritas logica, quae in iudicio tantum inest quod (logice) est aliquid complexi (cf. n. 26), manifestatur probatione seu **argumentatione**. Ideo modi sciendi sunt tres: definitio, divisio, argumentatio. Ut pateat modos sciendi tres tantum esse seu enumerationem hanc esse adaequatam, notetur etiam veritatem facti seu veritatem circa existentiam rei manifestari argumentatione (ita probatur existentia Dei). Quodsi veritas facti est nota ex experientia sensili, non indiget medio quo manifestetur. Fides autem, qua factum vel veritas quaelibet creditur ex dictis alterius, non est modus sciendi, quia non manifestat ipsam rem, sed obscuram relinquit. Argumentatio ad tertiam mentis operationem pertinet, definitio autem et divisio ad primam, quia sunt instrumenta logica, quibus dirigitur prima mentis operatio; obiectum enim, quod manifestant, est conceptus qui est aliquid incomplexum seu simplici apprehensione habitum, et modus, quo conceptum manifestant, terminum complexum constituit. Ideo definitio et divisio proprie et stricte essent tractanda in prima parte, quae de termino agit; sed, quia terminus complexus materialiter coincidit cum oratione, et quia possunt inveniri etiam extra propositionem, dicuntur orationes (imperfectae) et hoc loco tractantur.

Ad 30. Aristoteles Logicam modum communem sciendi habet (cf. ad 4\

Ad 31. Aristoteles, Platonem secutus, in veritate investiganda definitioni et divisioni magnas partes tribuit et primus argumentationis leges subtiliter inquisivit (cf. text, ad 32 35 36 52sqq.).

§ 4. De definitione.

32. Definitionis notio. — Definitio definitur: oratio naturam rei aut termini significationem exponens. — Dicitur „*oratio*“ i. e. oratio imperfecta seu terminus complexus. — Debet esse terminus complexus, non incomplexus, quia ad naturam rei (aut termini significationem) exponendam declarandum est, in quo res cum aliis conveniat, et in quo differat; ideo omnis definitio duobus terminis constat, quorum alter exhibet genus seu quasi-genus, i. e. commune illud in quo res cum aliis convenit, alter vero differentiam seu quasi-differentiam specificam.

33. Divisio definitionis. — Definitio est aut **nominalis** aut **realis**, quatenus termini significationem aut naturam rei exponit. — Definitio

nominalis potest fieri: a) exponendo vocis etymologiam: Logica est scientia **rationalis**; b) declarando vocem minus notam alia voce idem significante, sed notiore: Ensis est vox idem significans quod gladius. Nominalis definitio tendit ad solam vocem declarandam. Quare per se de ipsa natura rei nihil enuntiat, ita ut, si quis non aliunde noverit rem, definitione nominali nihil discat.

Definitio realis secundum Aristotelem est: oratio significans, quid res sit (cf. textus). Definitio realis omnis conceptum **proprium** seu clarum rei producit. Definitio realis est aut **intrinseca** aut **extrinseca**, quatenus fit per principia rei intrinseca aut extrinseca. Definitio intrinseca est aut **essentialis** aut **descriptiva**.

Definitio essentialis est, quae rei essentiam declarat per principia constitutiva ipsius essentiae. Haec principia sunt vël physica vel metaphysica, unde definitio essentialis duplex est: **physica** et **metaphysica**. Definitio essentialis physica est, quae fit per partes essentielles physicas (quae ut partes distinctae in rerum natura existunt, i. e. per materiam et formam: Homo est substantia constans ex anima rationali et corpore organico). Definitio essentialis metaphysica est, quae fit per partes essentielles metaphysicas (quae ut partes distinctae in rerum natura non subsistunt, i. e. per genus proximum et differentiam specificam: Homo est animal rationale).

Definitio descriptiva est, quae rei essentiam declarat non per principia constitutiva ipsius, sed per ea quae ex essentia resultant et ei coniunguntur, quibus tamen ab omnibus rebus secerni potest. Ex quo colligitur definitionem descriptivam dupliciter fieri posse: 1. per **proprium** (Homo est animal risibile); 2. per **congeriem accidentium**, quae seorsim spectata etiam aliis rebus conveniunt, simul tamen sumpta nonnisi in re describenda inveniuntur (Homo est animal bipes, implume).

Definitio extrinseca est, quae essentiam rei declarat per principia eius propria extrinseca seu per causam propriam extrinsecam (causam efficientem et finalem): Anima humana est substantia incompleta a Deo ex nihilo creata ad beatitudinem (definitio per causam efficientem et finalem); horologium est machina ad indicandas horas constructa (definitio per causam finalem). Haec definitio etiam **causalis** dicitur. Ad eam quoque pertinet **genetica** definitio, quae rei essentiam declarat explicando modum, quo res ex causa sua efficiente producatur seu quomodo gignatur: Circulus est figura plana exsurgens ex motu lineae rectae circa fixam sui extremitatem sese vertentis.

Perfectissima definitio est definitio essentialis metaphysica. Haec conceptum non tantum clarum, sed etiam quidditativum seu distinctum gignit.

34. Leges definitionis. — 1. Definitio sit **convertibilis** cum definito. — Contra hanc regulam peccatur: a) si definitio est **latior**

definito (Homo est vivens sensitivum); b) si est **angustior** (Homo est animal doctum).

2. Definitio sit **clarior** definito.

3. Definitio essentialis metaphysica fiat per **genus proximum et differentiam specificam** (Homo est animal rationale). Quare hac definitione perfectissima non possunt definiri nisi species sub genere contentae seu ea, quae sunt composita ex genere et differentia specifica. Suprema igitur genera non sunt hac definitione definibilia, sed describuntur conceptu analogo entis seu accidentis determinato per diversos essendi modos.

4. Definitum non debet ingredi definitionem (circulus: Logica est scientia et ars, quae tradit regulas logicas).

5. Definitio non sit **negativa**. Nam definitione negativa non significatur, quid res sit. Quaedam tamen aliter definire non possumus, quia propter imbecillitatem intellectus nostri de quibusdam non habemus nisi conceptus positivo-negativos (cf. n. 15).

6. Definitio sit **brevis**. Requiritur, ut omnia superflua a definitione resecentur; quae enim redundant, nocent claritati. Vitiosa igitur esset definitio, qua homo definiretur: animal rationale risibile.

Definitio, quae est vel non est secundum leges, dicitur bona vel mala, non tamen vera vel falsa per se. Dicitur bona vel mala, quatenus manifestat vel non manifestat ignotum per convenientem et debitam explicationem. Ubi est convenientia debita vel eius contrarium, est etiam bonum vel malum. At nequit dici vera vel falsa per se, sed per accidens tantum, quia ipsa non est enuntiatio: hoc tamen accidit ei dupliciter: a) quatenus definitio attribuitur definito, b) quatenus definitionis partes componuntur ad invicem. Ita definitio circuli attributa homini dicitur falsa per accidens, similiter definitio: animal rationale quadrupes.

35. (tuae possint definiri. — Conditiones definiti, quod est capax definitionis, sunt: a) Debet esse unum per se seu una essentia. Plura enim ut plura definiri non possunt, sed unumquodque sua definitione definitur. Quare in definitionibus concretorum accidentalium (exemplum sit «terminus-, qui definitur: vox significatione affecta ad placitum) definitum est sola forma accidentalis (in nostro exemplo significatio) non absolute et abstracte, sed respective et conotative ad subiectum (in exemplo ad vocem), quod proinde ponitur in definitione ut additamentum extrinsecum et ut conotatum. b) Debet esse universale; quiditas enim singularis est extra ambitum cognitionis nostrae.

Ad 32 sq. **Aristoteles** saepius distinguit definitionem nominalem (λόγο τοῦ τι σημαίνει τὸ ὄνομα: Anal. post, II 10, 93 b 30; cf. II 7, 92 b 26 etc.) et realem (λόγο τοῦ τι ἐστὶ: I. c. H 10, 93 b 29), quam propriam definitionem habet: ἴστί b' ὅρο [al. ὁρισμὸς] μὲν λόγῳ ὃ τὸ τι ἦν εἶναι σημαίνων (Top. I 5, 101 b 39; cf. VII 5, 150 • 31; Met. VII 4, 1030a 14). **S. Thomas**: Unde videtur, quod sola ratio speciei, quae ex genere et differentiis constituitur, sit definitio. Sed in aliis quidem, si est eis nomen positum, potest esse ratio declarans, quid significat nomen (In Met. VII Giedt, Elem. philoe I. Ed. 7.

lect. 3 η. 1328 sq.'. — Definitionem causalem innuit Aristoteles explicando habitudinem definitionis ad demonstrationem: „Ponit alium modum definitionis; et dicit quod alia definitio definitionis est, ut sit ratio manifestans propter quid ... est quasi demonstratio quaedam ipsius quod quid est: et non differt a demonstratione nisi sola positione, id est ordine terminorum et propositionum- (S. Thom., In Anal.post.il 10 lect. 8 n. 7 8). — .Definitio ideo dicitur terminus [ὅρο], quia includit totaliter rem; ita scii., quod nihil rei est extra definitionem, cui scii., definitio non conveniat; nec aliquid aliud est infra definitionem, cui scii., definitio conveniat- (S. Thoin., In Perih. I lect. 4 n. 2).

Ad 35. **Aristoteles** in VII Met. dicit „palam esse, quod definitio, et quod quid erat esse, primo et simpliciter est substantiarum, ... cum etiam accidentia aliquo modo habeant definitionem, et quod quid erat esse, non tamen primum [ὁ πρῶτω καὶ ἀπλῶ ὁρισμὸ καὶ τὸ τι ἦν εἶναι τῶν οὐσιῶν ἐστίν: Met. VII4, 1030 b 5). Et hoc sic patet. Non enim omnis ratio, qua nomen per rationem exponitur, idem est quod definitio; ...sed alicui determinatae rationi competit, quod sit definitio; illi scii., quae significat unum. ... Non tamen sufficit, quod sit unum in continuitate illud quod per rationem significatur, ad hoc quod sit definitio. ... Aut etiam non sufficit, quod sit unum per colligationem. ... Sed tunc ratio significans unum erit definitio, si significet unum aliquod illorum modorum, quorum quoties unum per se dicitur (S. Thom., In Met. VII lect. 4 n. 1339 sq. Cf. In Anal. post. II lect. 5 n. 8 ; lect. 6 n. 3 . — .Quia definitio est indicativa eius quod quid est; omne autem, quod pertinet ad quod quid est, praedicatur et affirmative et universaliter; ergo definitio est solum eorum contentiva sive significativa, quae praedicantur affirmative et universaliter- τὸ δὲ τι ἴστιν ἅπαν καθόλου καὶκατηγορικόν: Anal. post. II 3, 90 b 4 ; cf. II 13, 97 b 26. S. Thom., in l. c. lect. 2 n. 4 ; cf. lect. 16 n. 5; In Met. VII10 lect. 10 n.1482sq.; c. 11 lect. 11 n. 1502 1528sq.; c. 15 lect. 15; S. th. I 29, 1 ad 1).

§ 5. De divisione.

36. Notio divisionis. — Divisio definitur: oratio rem vel nomen per suas partes distribuens. Dicitur „oratio“ sicut definitio; „distribuens“, i. e. distribuendo et distinguendo partes manifestans. Etiam definitio manifestat partes, sed coniungendo eas, cum divisio resolvendo seu enumerando procedat. Quare divisio sicut definitio tendit ad conceptum clarum gignendum, sed alio modo. Divisio proponendo rei partes quasi materiam congerit, ex qua conficiatur definitio. In omni divisione distinguenda sunt haec tria: 1. **totum**, quod dividitur, 2. **partes**, in quas dividitur, 3. **fundamentum**, ratione cuius fit divisio. Ita si homines dividuntur in albos, nigros etc., totum quod dividitur sunt homines, partes sunt homines albi, nigri etc., fundamentum est color.

37. Partitio divisionis. — Divisio est aut per se aut per accidens. Divisio per se est, cum res ratione sui ipsius, divisio per accidens, cum ratione alterius, quod accidit ei, dividitur, seu quatenus divisionis fundamentum praebetur ab ipsa re aut ab aliquo, quod accidit ei. Divisio per se est aut divisio **nominis** (distinctio) aut divisio **rei**, quatenus id quod dividitur est vox significativa, cuius significationes enumerantur, aut res significata. Divisionis autem rei tot sunt species, quot sunt species **totius**, quod dividendum est. Iam vero totum est aut **potentiale** aut **actuale**. Totum potentiate seu logicum est, quod partes suas, in quas dividitur, non actu, sed potentia continet;

est duplex: **univocum** et **analogum**. Totum potentiate univocum est ratio universalis univoca relate ad inferiora sua, i. e. relate ad ea, de quibus praedicatur. Ita genus animalis est totum potentiate univocum. Totum potentiate analogum est ratio universalis analoga relate ad inferiora sua, de quibus praedicatur non eadem, sed diversa ratione. Ita ens est totum potentiate analogum relate ad genera suprema omnia. Totum actuale subdividitur in totum **essentiale**, quod conflatur ex partibus essentiam constituentibus, et totum **non-essentiale**, quod ex partibus essentiam non constituentibus constituitur. Totum **essentiale** est aut **physicum** aut **metaphysicum**, quatenus constituitur ex partibus essentialibus physicis aut metaphysicis, i. e. realiter aut non realiter inter se distinctis. Ita homo ut totum **physicum** conflatur ex anima rationali et corpore organico, ut totum **metaphysicum** ex animalitate et rationalitate. Totum actuale non-essentiale est aut **entitativum**, quod conflatur ex partibus entitativis (ex essentia et esse), aut non-entitativum. Non-entitativum est aut **intégrale**, quod conflatur ex partibus integralibus (quantitativis)* sicut homo ex capite, collo etc., aut **potestativum**, quod dividitur secundum diversas potentias seu facultates, quibus pollet, sicut anima humana dividitur ut totum potestativum in vegetativum, sensitivum, rationale.

Secundum has species enumeratas totius, quod dividitur, distinguitur etiam divisio totius potentialis univoci, analogi, divisio totius actualis, essentialis etc.

Divisio per **accidens** triplex est: a) divisio subiecti in accidentia, ut animalium aliud album, aliud nigrum etc.; b) accidentis in subiecta, ut alborum aliud nix, aliud lac etc.; c) accidentis in accidentia, ut alborum aliud dulce, aliud amarum etc.

Praecipua divisio est divisio generis in species. Haec divisio, quae etiam **essentialis** vocatur, conceptum gignit non tantum clarum, sed etiam distinctum.

38. Leges divisionis. — 1. In eadem divisione non licet fundamentum mutare. Unde mala divisio esset, si quis homines divideret in albos, nigros, rubros, flavos, musicos.

2. Totum adaequet membra dividenda simul sumpta. Contra quam regulam peccaret, qui viventia corporea divideret in homines et bruta.

3. Fiat per membra se invicem excludentia. Unde mala esset divisio, si corpora dividerentur in animata et inanimata et lapides.

4. Sit brevis, neque sine ratione multiplicentur subdivisiones; nam „simile confuso est, quidquid usque ad pulverem sectum est“ (Seneca, Ep. 89).

5. Sit rite ordinata, i. e. genus dividatur in species immediate ei subordinatas, quae eodem modo subdividi poterunt. Inordinata igitur

† Hae partes hoinogeneae sunt (in corporibus non-viventibus) aut heterogeneae in viventibus).

esset divisio animalium in homines, equos, aves etc. Animalia enim dividenda sunt in rationalia seu homines et bruta, bruta ulterius subdividantur secundum genera et species a zoologia assignata.

Ad 36. FDicit ergo [Aristoteles) primo, quod, cum aliquis vult negotiari, ad definiendum, aliquod totum, id est universale, congruum est ut primo dividat genus in primas partes illius generis, quae sunt indivisibiles secundum speciem, puta quod dividat numerum in binarium et ternarium [Xρή βέ, όταν δλον τι πραγματεύηται τι, bieXdv (διαίρεσι, Anal. pr. I 31, 46h 31>τὸ γ^νο εἰ τὰ άτομα τῷ εἶβει τὰ πρῶτα, οἷον ἀριθμὸν εἰ rpidba καὶ budba: Anal.post.il 13, 96 b 15), et hac divisione praemissa, per quam cognoscitur genus, tentet postea accipere definitionem singularum specierum; sicut etiam fit in aliis, puta in recta linea et in circulo et in recto angulo. Omnia enim haec congrue definiuntur praemissa divisione generis* (S. Thom., In Anal. post. II lect. 14 n. 2; cf. ib. II 5 lect. 4; Top. VI 6, 143 a 36; De part, animal. I 2sq., 642 b 5). — Totum potestativum [ib. paulo infra: potentiale) ... medium est inter totum universale et totum integrale* (S. th. I 77, I ad I; cf. I-II 95, 4).

§ 6. De enuntiatione seu propositione.

39. Enuntiationis notio. — Enuntiatio definitur: oratio verum vel falsum significans indicando (cf. textus). „Oratio“ ponitur loco generis; „significans verum vel falsum“ loco differentiae, qua distinguitur enuntiatio a ceteris orationibus sive imperfectis sive perfectis non significantibus verum vel falsum seu indicium; in solo enim iudicio habetur veritas logica. «Indicando» dicitur, i. e. asserendo, quod fit per verbum indicativi modi. Sensus ergo definitionis est enuntiationem esse orationem significantem indicium.

Enuntiatio **propositio** dicitur, quatenus pars est syllogismi. Logica enuntiationem principaliter considerat tamquam propositionem seu tamquam instrumentum ratiocinii, quia eius opus principale est ratiocinium (cf. n. 4).

Materia propositionis (simplicis) sunt termini: S et P; forma est copula; S, P, C in omni propositione necessario requiruntur, etsi interdum non omnia explicite ponuntur (cf. n. 22). — In propositione affirmativa S subicitur P°, quia a P° determinationem et denominationem recipit. Ideo S comprehensione maius est P°; nam praeter suas notas etiam eas complectitur, quas enuntiat P; P vero extensione maius est. Quare S sub extensione P' continetur et P «supponit» particulariter, i. e. in ipsa propositione adhibetur particulariter tantum. Res declaratur exemplo:

S	P
Homo est mortalis: S continetur sub P; (p (jT) j	
S (homo) continetur sub extensione P',	

quod secundum se latius patet (praeter homines sunt alia entia mortalia), quod tamen in ipsa propositione supponit particulariter,

1 In his diagrammaticis circulus repraesentat extensionem, quae conceptui secundum se seu absolute convenit; circulorum vero habitudo inter se repraesentat determinatam extensionem, secundum quam conceptus in propositione usurpantur.

i. e. sumitur pro ea tantum parte mortalium, quae homines sunt. Hae propositiones dicuntur **naturales** seu **ordinatae**. Quodsi ordo iste naturalis invertitur, propositio dicitur **innaturalis**, **inordinata**, **indirecta**; est propositio distorta:

$$\begin{array}{c} S \qquad \qquad P \\ \text{Aliquod mortale est homo; aliqua pars } \tau\omicron\upsilon\text{ } S \quad \bigwedge \bigwedge \bigwedge \bigwedge \\ \text{continetur sub } P; \quad \quad \quad (s(P_j)) \end{array}$$

in propositione negativa S subicitur P° negative, i. e. removetur P universaliter secundum omnem suam extensionem a S°. Quare in his propositionibus P supponit universaliter.

Interdum de facto S et P secundum extensionem suam aequae late patent (propositio convertibilis), cum definitio praedicatur de definito: Homo est animal rationale; homo est animal risibile (definitio per proprium), aut propter factum contingens. At simplex propositio hoc numquam enuntiat, sed requiritur nova propositio et novum iudicium, quo enuntietur S aequae late patere quam P, P esse definitionem S'. Propositio autem exclusiva: Solus homo est animal risibile; omnes homines sunt omnia animalia risibilia, est occulte composita*.

40. Propositionis divisio. — Propositiones dividuntur: 1. ratione formae. Ratione formae, i. e. ratione copulae manifestantis compositionem vel divisionem, propositiones dividuntur in **categoricas** (simplices) et **hypotheticas** (compositas). Categorica est, quae ope copulae verbalis P coniungit S° seu praedicat de S°; ideo etiam praedicativa (categorica) dicitur. Hypothetica est, quae ope particularum „et“, „aut“ („vel“), „si“ integras coniungit propositiones ad invicem. Hoc modo aliam construit veritatem distinctam a veritatibus catégoriels. Nam sicut categorica fert iudicium de coniunctione S' cum P', ita hypothetica iudicium fert de ipsa coniunctione plurium categoricarum sive copulativa sive disiunctiva sive conditional!, quam asserit esse vel non esse. Quia haec nova veritas pendet a veritatibus catégoriels, propositio dicitur hypothetica.

Propositio **hypothetica** seu composita est aut **aperte** composita aut **occulte**. Species propositionis aperte compositae sunt: copulativa, disiunctiva, coniunctiva, conditionalis, ut patet ex supradictis. Propositio **copulativa** est, quae plura subiecta vel praedicata vel plures integras propositiones conectit particulis coniunctivis „et“, „nec“ (explicite vel implicite positis): Petrus et Paulus Romae mortui sunt. Unitas autem et multiplicitas subiecti et praedicati non ex unitate et multiplicitate vocum, quibus significantur subiectum et praedicatum, sed ex unitate et multiplicitate rei desumenda est. Ita .homo

1 Cf. n.40. Propositio: .omnes homines sunt omnia risibilia4 reducitur ad propositionem exclusivam; similiter propositio: .omnes homines in hac aula praesentes sunt decem* (scii, homines).

est animal rationale" est propositio simplex, „homo est animal rationale risibile“ est propositio composita. Etiam propositio subordinata non impedit simplicitatem, dummodo ne superaddat novam realitatem S° vel P°. Ita propositio „homo est animal quod est rationale" est propositio simplex. Propositio **disiunctiva** est, quae plures propositiones particulis disiunctivis „aut“, „vel“ conectit. Propositio **coniunctiva** est, quae enuntiat duo P non posse simul convenire eidem S° (A non potest simul esse B et C). Propositio **conditionalis** est, quae coniungit propositiones ope particulae conditionalis „si“. Propositio disiunctiva et coniunctiva et conditionalis aliquo modo iam argumentationes sunt et ratiocinium exprimunt (cf. n. 55).

Species propositionum **occulte** compositarum sunt: propositio exclusiva, exceptiva, reduplicativa.

Propositio **exclusiva** ea est, cuius subiectum vel praedicatum afficitur particula exclusiva „solum“, „tantum“ etc.: Solus Deus est aeternus.

Propositio **exceptiva** ea est, qua aliquid sub extensione subiecti contentum excipitur a participatione praedicati per particulas exceptivas „praeter“, „nisi“ etc.: Omne ens praeter Deum est contingens.

Propositio **reduplicativa** ea est, quae subiectum replicat per particulas geminantes „ut“, „quatenus“ etc.: Homo ut homo ratiocinatur.

Propositiones occulte compositae etiam **exponibiles** dicuntur, quia, cum resolvuntur, exponuntur: Deus est aeternus; nullum ens, quod non est Deus, est aeternum. — Omnia entia sunt contingentia; Deus non est contingens. — Homo ratiocinatur; ratio, cur homo ratiocinetur, est humana natura.

Interdum particula reduplicans sumitur „specificative“. Tunc non exprimit causam, cur Ptribuendum sit S°, sed declarat P spectare ad essentiam S', ut si dicas: Homo, inquantum homo, est animal.

Propositio categorica ratione formae subdividitur in **affirmativam** et **negativam**, quatenus P de S° affirmatur aut negatur. Etiam haec divisio ex parte formae est, quia negatio copulam afficit, dicitur tamen ratione **qualitatis**, i. e. **essentialis**.— Divisio in affirmativam et negativam est subdivisio categoricae tantum, non hypotheticae. Nam negatio non potest cadere super copulam hypotheticam „si“, „aut“, „et“, secus ipsa coniunctio categoricarum cessaret ac proinde etiam hypothetica propositio destrueretur.

Divisio propositionum in categoricas et hypotheticas, affirmativas et negativas **essentialis** est, i. e. generis in species, quia fit ratione

¹ Etiam quaedam propositiones, quarum *quantificatur P, essent propositiones occulte compositae. Quantificatio praedicati in Logicam introducta est ab Hamilton (1788—1856': Omnes homines sunt omnia risibilia; omnes homines sunt aliqua animalia etc. Sed haec quantificatio est contra naturam praedicati et ducit ad ambiguas, immo ad falsas propositiones. Iain S. Thomas (In Perih. l lect. 10 n.23sq.) hunc modum formulandi propositiones reicit (cf. J. Maritain, *Eléments de Philosophie*. *Petite Logique* p. 252sqsq.).

formae seu compositionis constituentis ipsam essentiam propositionis. Ceterae divisiones **accidentales** sunt, quia fiunt ratione alicuius, quod accidit propositioni neque eius essentiam constituit.

2. Propositiones dividuntur ratione **materiae**. Materia propositionis sunt termini, quatenus considerantur secundum habitudinem ad invicem. Materia triplex est: naturalis (necessaria), contingens, remota, quatenus P necessario convenit S_u aut contingenter tantum aut repugnat S_u. — Ratione materiae propositio dividitur in necessariam, contingentem, impossibilem. Propositio **necessaria** est, quae enuntiat aliquid, quod aliter esse non potest: Homo est animal. Propositio **contingens** est, quae enuntiat aliquid, quod aliter esse potest: Homo est albus. Propositio **impossibilis** est, quae enuntiat aliquid, quod esse non potest: Homo est lapis. — In materia naturali omnis propositio affirmativa est necessaria, negativa vero impossibilis; in materia remota omnis propositio affirmativa est impossibilis, negativa necessaria; in materia contingenti tam affirmativa quam negativa propositio contingens est.

3. Ratione **quantitatis** propositiones dividuntur in **universales, particulares, singulares, indefinitas**, quatenus S est terminus universalis, particularis, singularis, indefinitus, i. e. indeterminatus quoad quantitatem, ut cum dicitur: Homo est risibilis. Si materia propositionis indefinitae est naturalis aut remota, propositio aequivalet universali (Homo non est lapis = nullus homo est lapis); si vero materia est contingens, aequivalet particulari seu singulari (Homo currit = aliquis homo currit).

4. Ratione **qualitatis** accidentalis propositio multipliciter dividitur secundum diversas qualitates accidentales propositionis. Praecipuae qualitates sunt veritas et falsitas et modalitas. Ratione veritatis propositiones sunt **verae et falsae**. Ratione modalitatis propositiones dividuntur in propositiones de **inesse** (quae a recentibus etiam categoriae dicuntur), quibus simpliciter enuntiat P inesse vel non inesse S: Petrus est doctus, et propositiones **modales**, quibus enuntiat modus, quo P inest vel non inest S°.

5. Ratione **originis** propositiones dividuntur: a) in propositiones analyticas et syntheticas. — Propositio est **analytica**, si habitudo inter subiectum et praedicatum dignoscitur ex subiecti analysi: Homo est rationalis. Propositio est **synthetica**, si habitudo inter subiectum et praedicatum ex experientia cognoscitur: Petrus currit. — b) in propositiones **immediatas** (per se notas) et **mediatas** (non per se notas), quatenus habitudo praedicati ad subiectum immediate ex ipsis terminis vel non immediate est cognoscibilis.

Nota. — Propositio **relativa** reducitur ad copulativam aut ad causalem: Homo, quem video, currit = video hominem, et homo currit; homo, qui est iustus, solvit debita sua — quia homo est iustus, solvit debita sua. Similiter propositio **adversativa**: Ego laboro, ipse autem

dormit = ego laboro, et ipse dormit (innuit tamen forma adversativa praeter compositionem, oppositionem quandam in praedicatis); hic est malefactor, colit tamen B. Virginem = hic est malefactor, hoc ei non est causa non colendi B. Virginem (causalis negata). Ipsa propositio **causalis**, sicut etiam **rationalis**, stricte propositiones non sunt, sed argumentationes (cf. n. 55). Similiter ceterae propositiones, quae a grammaticis recensentur, reduci possunt ad praedictas, ut temporales, finales etc.

A d 39. Definitionem enuntiationis vide supra ad 29. — Propositio ab Aristotele πρότασι vocatur (Anal. pr. I 1, 24 a 16: Πρότασι μὲν οὖν ἐστὶ λόγος καταφατικὸς ἢ ἀποφατικὸς τινὸς κατὰ τινὸς) et principium demonstrationis habetur (l. c. et Anal. post. I 13, 77 a 37: Προτάσει δὲ καθ' ἐκάστην ἐπιστήμην, ἐστὶ ὧν ὁ συλλογισμὸς ὁ καθ' ἐκάστην; cf. S. Thom., S. th. I 13, 12).

A d 40. «Sub breviliquio duas divisiones enuntiationis ponit [Philosophus]. Quarum una est, quod enuntiationum quaedam est una simplex, quaedam est coniunctione una. . . . Alia subdivisio enuntiationis est, quod, si enuntiatio sit una, aut est affirmativa aut negativa [Ἐστὶ δὲ εἴς πρῶτον λόγος ἀποφαντικὸς κατὰ φασιν, εἴτα ἀπόφασιν. οἱ δ' ἄλλοι πάντες συνδέσμους]. Perih. 5, 17 a 81. . . . Ad manifestandam praedictam divisionem . . . dicit . . . quod enuntiatio dicitur vel una **absolute**, scii, quae unum de uno significat, vel una **secundum quid**, scii, quae est coniunctione una. Per oppositum autem est intelligendum, quod enuntiationes plures sunt, vel ex eo quod plura significant et non unum: quod opponitur primo modo unitatis; vel ex eo quod absque coniunctione proferuntur: et tales opponuntur secundo modo unitatis. . . . Manifestat secundam divisionem enuntiationis . . . artificiosissime procedit: dividit enim genus non in species, sed in differentias specificas. Non enim dicit, quod enuntiatio est affirmatio vel negatio, sed vox **significativa** de eo quod est, quae est differentia specifica affirmationis, vel de eo quod non est, in quo tangitur differentia specifica negationis. Et ideo ex differentiis adiunctis generi constituit definitionem speciei, cum subdit: quod **affirmatio est enuntiatio alicuius de aliquo**, per quod significatur esse; et **negatio est enuntiatio alicuius ab aliquo**, quod significat non esse' (Κατὰ φασιν δὲ ἐστὶν ἀπόφανσιν τινὸς κατὰ τινὸς, ἀπόφασιν δὲ ἐστὶν ἀπόφανσιν τινὸς ἀπὸ τινὸς: Perih. 6, 17a 25. S. Thom., in l. c. l lect. 8 n. 2 3 12 13 19 21). — «Praemittit [Aristoteles] divisionem enuntiationum, quae sumitur secundum differentiam subiecti. . . . Quia enim semper enuntiatur aliquid de aliqua re, rerum autem quaedam sunt universalis, quaedam singularia [scii, secundum quod res cadunt in intellectu (ib. n. 4)], necesse est quod quandoque enuntietur aliquid **inesse vel non inesse** alicui universalium, quandoque vero alicui singularium' (S. Thom., In Perih. I lect. 10 n. 1 8; cf. Anal. pr. I 2: Οὗτο [λόγος καταφατικὸς ἢ ἀποφατικὸς τινὸς κατὰ τινὸς] δὲ ἢ καθόλου ἢ ἐν μέρει ἢ ἀδιόριστος: 24 a 17). — «Secunda diversitas [enuntiationis] est per comparisonem ad rem, ex qua dependet veritas et falsitas intellectus et enuntiationis. Cum enim enuntiatur aliquid esse vel non esse secundum congruentiam rei, est oratio vera; alioquin est oratio falsa' (S. Thom., In Perih. I lect. 9 n. 2 — Aristoteles distinguit propositiones de inesse et modales: Πᾶσα πρότασις ἐστὶν ἢ τοῦ ὑπάρχειν ἢ τοῦ εἶναι ἀνάγκη ὑπάρχειν ἢ τοῦ ἐνδέχασθαι ὑπάρχειν: Anal. pr. I 2, 25 al.).

§ 7. De propositionibus modalibus.

41. Notio propositionis modalis. — Propositio modalis est. in qua enuntiatum modus determinans compositionem ipsam praedicati et subiecti. Quam definitionem S. Thomas ita exponit: «Quia propositio modalis a modo dicitur, ad sciendum quid sit propositio modalis, oportet prius

scire, quid sit modus. Est autem determinatio adiacens rei, quae quidem fit per adiectionem nominis adiectivi, quod determinat substantivum, ut cum dicitur ‚homo est albus‘, vel per adverbium, quod determinat verbum, ut ‚homo currit bene‘. Sciendum etiam, quod triplex est modus. Quidam determinat subiectum propositionis, ut ‚homo albus currit. Quidam determinat praedicatum, ut ‚Socrates est homo albus. vel ‚Socrates currit velociter. Quidam determinat compositionem ipsam praedicati ad subiectum, ut cum dicitur ‚Socrates currere est impossibile. et ab hoc solo modo dicitur propositio modalis. Aliae vero propositiones, quae modales non sunt, dicuntur de inesse. Modi autem qui compositionem determinant, sunt sex, scilicet: verum, falsum, necessarium, impossibile, possibile, contingens. Verum autem et falsum nihil addunt supra significationes propositionum de inesse: idem enim significatur, cum dicitur ‚Socrates non currit. et ‚Socrates currere est falsum. et ‚Socrates currit. et ‚Socrates currere est verum. Quod non contingit de aliis quattuor modis, quia non idem significatur, cum dicitur ‚Socrates currit. et ‚Socrates currere est possibile. (Opusc. [40] De propos, modalibus).

Modi igitur determinantes ipsam compositionem P' ad S sunt quatuor: necessarium, impossibile, possibile, contingens. Materiae naturali respondet necessitas, remotae impossibilitas, contingenti contingentia vel possibilitas, secundum quod consideratur factum esse rei contingentis vel abstrahitur ab eo. — In propositione modali distinguenda sunt modus et dictum. Dictum enuntiat compositionem P' ad S, ei adiungitur ¶modus determinans modum huius compositionis. Exemplum sit: Socratem currere est contingens; «Socratem currere est dictum, «est ¶contingens est modus.

Omnis modalis, si est vera, est propositio necessaria et aeternae veritatis; enuntiat enim modum, quo S et P conectuntur inter se, qui modus semper ex ipsa essentia § et P desumendus est. Ita «Petrus currere est ¶contingens est propositio necessaria; enuntiat enim modum, quo ¶Petrus et ¶currere conectuntur; qui modus non potest non esse contingens propter liberum Petri arbitrium (cf. n. 846, 4).

42. Divisio propositionis modalis. — Propositio modalis duplex est: modalis **divisa** et modalis **composita**. Modalis composita est, in qua modus se habet ut P et dictum ut S: Sedentem stare est possibile. Modalis divisa est, in qua modus adverbialiter sumptus refertur in copulam: Sedens possibiliter stat. Haec significat **sensum divisum**, illa **compositum**. Sensus compositus est, qui significat simultatem et unionem duplicis formae in uno subiecto; sensus divisus est, qui significat unionem et convenientiam duplicis formae in uno subiecto non simul, sed successive, seu una excludente aliam; hoc enim est **divise**. — Potest tamen modalis composita etiam sumi in sensu diviso, et ideo distinctione opus est.

Propositio modalis ad propositionem de inesse reduci potest. Ita haec propositio modalis «Petrus contingenter currit» reducitur ad hanc de inesse: «haec propositio: Petrus currit, est contingens

Ad 41. *Aristoteles* in c. 12 *Perih.* de propositionibus modalibus earumque oppositione agit: ΣκεπτΕον ὅπω Εχουσιν αἱ ἀποφάσει καὶ καταφάσει πρὸ ἀλλήλα αἱ τοῦ δυνατόν εἶναι καὶ μὴ δυνατόν καὶ Ἐνδεχόμενον καὶ μὴ Ἐνδεχόμενον, καὶ περὶ τοῦ ἀδυνάτου τε καὶ ἀναγκαίου: 21 a 34. Cf. *Cai e tan um* in l. c. 11 lect. 8 n. 1 sqq.

§ 8. De proprietatibus partium propositionis.

43. *Proprietates propositionis.* — *Proprietates*, quae propositionis essentiam sequuntur, sunt duplicis generis: quaedam sequuntur extrema seu partes propositionis, quaedam totam propositionem. *Proprietates partium* propositionis, quae tamen solummodo his partibus, prout insunt in propositione, conveniunt, sunt: suppositio, ampliatio, restrictio, alienatio, diminutio, appellatio. *Proprietates*, quae sequuntur totam propositionem, sunt: oppositio, conversio, aequipollentia. Hae proprietates sunt relativae, i. e. conveniunt uni propositioni relate ad alteram.

44. *Suppositionis notio.* — *Suppositio* definitur: acceptio termini pro aliquo, de quo verificatur iuxta exigentiam copulae. — *Terminus* dicitur supponere, quatenus in oratione accipitur pro aliquo, de quo verificatur iuxta exigentiam copulae, secus dicitur non supponere. Ita haec propositio: $A^{\wedge}am$ est albus, est de S° non supponente, quia terminus «Adam» non verificatur, iuxta exigentiam copulae. Adam enim non est, sed fuit. Ad diiudicandum, utrum aliqua propositio sit de subiecto supponente necne, notandum est: a) ad suppositionem non requiri veritatem seu verificationem propositionis, nam etiam in propositione falsa datur suppositio, ut cum dico: Homo est lapis, *homo supponit, sed unice requiritur acceptionis termini verificatio iuxta exigentiam copulae; b) copulam posse significare 1. esse existentiae (Adam est albus); 2. esse possibile quod abstrahit ab existentia (Circulus est rotundus); 3. esse entis rationis (Chimaera est non-ens). Quare propositiones aeternae veritatis, quae enuntiant veritates necessarias circa rerum essentias, sunt de subiectis supponentibus, etsi haec subiecta non existunt.

Suppositio differt a *significatione*. *Significatio* enim termini (univoci) una tantum est et permanens, *suppositio* autem multiplex et variabilis secundum modum, quo utimur termino in propositione quod ex suppositionis divisione patebit.

45. *Suppositionis divisio.* — *Suppositio* dividitur in *materialem* et *formalem*. *Suppositio materialis* est acceptio termini pro seipso: Homo est vox. Tunc terminus non significat, sed repraesentat tantum seipsum et propositionem mere materialiter ingreditur. *Suppositio formalis* est acceptio termini pro re significata. *Suppositio formalis* est *propria* aut *impropria*, quatenus accipitur terminus pro eo, quod

proprie aut metaphorice tantum significat. In propositione: Vicit leo de tribu Iuda, supponit „leo improprie seu metaphorice. Suppositio propria dividitur in simplicem (logicam) et realem (personalem). Suppositio simplex est acceptio termini pro eo tantum, quod immediate significat. Suppositio realis est acceptio termini etiam pro iis, quae mediate significat. Ad intellectum huius notandum est terminum sicut conceptum habere duplex significatum obiectivum, **formale** seu **immediatum** et **materiale** seu **mediatum**. Ita terminus „homo-immediate significat humanam naturam, mediate individua in ea subsistentia: «animal» immediate significat naturam genericam animalis, mediate species sub ea contentas et harum specierum individua; contra terminus singularis, nomen proprium, ut Plato, significat immediate individuationem, mediate naturam in individuo subsistentem.

Tam simplex quam realis suppositio dividitur in **universalem** et **singularem**, quatenus terminus universalis aut singularis sumitur pro significato suo immediato tantum aut pro immediato et mediato. Res illustretur exemplis. In propositione: Homo est species, „homo“ supponit suppositione universali simplici; in propositione: Homo est vivens, idem terminus supponit suppositione universali reali. In propositione: Plato est individuum, rPlato supponit suppositione singulari simplici; in propositione: Plato est animal, idem terminus supponit suppositione singulari reali. — De suppositione reali universali infra iterum erit dicendum.

Suppositio realis subdividitur: a) per ordinem ad copulam seu ad nexum inter S et P in **essentialem** (naturalem) et **accidentalem**. Suppositio essentialis est acceptio termini pro eo, cui intrinsecus et essentialiter convenit P. Ita in propositione: Homo est animal, *homo supponit suppositione essentiali. Haec suppositio semper universalis est. Suppositio accidentalis est acceptio termini pro eo, cui P non intrinsecus sed accidentaliter convenit. Haec suppositio semper particularis est: Homo disputat = aliquis homo disputat. — b) relate ad extensionem in **universalem** et **singularem**. Suppositio universalis est acceptio seu usus termini universalis ut universalis: Homo est risibilis; singularis est acceptio termini ad exprimendam rem singularem: Petrus est doctus; hic homo est doctus. — Suppositio universalis est triplex: **distributiva**, **collectiva**, **particularis**. Distributiva est usus termini universalis pro omnibus suis inferioribus distributive sumptis: Omnis homo est risibilis. Subdividitur in **completam** seu **absolutam** et **incompletam** seu **exceptivam**. Exceptiva obtinet, cum terminus universalis ita usurpatur, ut aliquid sub eius extensione contentum excipiatur: Omnes homines in peccato originali concipiuntur; excipitur B. V. Maria. Suppositio universalis collectiva est usus termini universalis pro suis inferioribus collectim sumptis: Omnes apostoli fuerunt duodecim. Suppositio particularis est usus termini particularis. Suppositio particularis est aut **disiunctiva** aut dis-

iuncta seu confusa, quatenus terminus particularis verificatur aut non verificatur in aliquo determinato supposito. Ita cum dicitur: Aliquis homo currit, S verificatur in aliquo determinato homine; contra in propositionibus: Aliqua navis requiritur ad navigandum, aliquis oculus ad videndum, S non verificatur in determinato aliquo supposito.

46. Ampliatio, restrictio, alienatio, diminutio, appellatio. — **Ampliatio** definitur: extensio termini a minore ad maiorem suppositionem. In propositione: Homo potest esse iustus, „homo“ extenditur ad omnes homines futuros et posibles.

Restrictio definitur: coarctatio a maiore ad minorem suppositionem. Ita in propositione: Homo, qui est iustus, est sapiens, „homo“ non supponit pro omni homine, sed pro eo tantum, qui iustus est.

Terminus dupliciter potest ampliari vel restringi: a) in ordine ad plura vel pauciora individua seu inferiora, quibus convenit, b) in ordine ad plura tempora vel pauciora, in quibus verificatur. Primo modo ampliatio et restrictio invenitur solum in termino **universali** supponente suppositione personali accidentali; nam simplex suppositio universalis non transit ad individua, naturalis vero omnibus absolute convenit, sola accidentalis pluribus vel paucioribus convenire potest. Secundo modo ampliatio et restrictio etiam termino singulari convenit: Petrus est et fuit iustus.

Alienatio (remotio) est distractio S' a propria ad impropriam significationem per P, quod de eo enuntiatur, vel distractio P' per S, de quo enuntiatur: Homo est pictus, Petrus est leo (in crudelitate). Talia enim sunt subiecta, qualia permittuntur a suis praedicatis et e converso.

Diminutio est usus termini secundum significationem incompletam, propter adiectivum ei adiunctum: Homo pictus est imago; τὸ pictus-restringit terminum analogum „homo“ ad analogatum minus principale.

Appellatio est applicatio significati formalis unius termini ad significatum formale alterius, ut cum dicitur: Petrus est magnus logicus, τὸ .magnus- non convenit absolute Petro, sed sub ratione et formalitate Logicae. Appellatio igitur efficit, ut terminus appellans (in exemplo „magnus-“) non absolute conveniat S°, sed ratione eius, super quod appellat (in exemplo ratione Logicae). Dicitur autem in definitione: .applicatio significati formalis ad significatum formale-, quia applicatio formalis ad materiale tantum est simplex praedicatio, non appellatio, quae aliquid applicat ad subiectum mediante aliqua formalitate. non absolute; ideo si dicitur: Petrus est citharoedus, et bonus, utrumque praedicatum applicatur simpliciter et absolute subiecto, non autem appellative unum ad alterum.

Appellatio dividitur in **realem** et **rationis**. Appellatio realis est, quae fit secundum accidentia vel formalitates reales, ut: Petrus est magnus logicus. Appellatio rationis est, quae fit mediante ac-

cidente rationis, ut: Homo est species. Non enim convenit P *species homini absolute, sed homini ut abstracte concepto; ubicumque autem P aliquod non convenit S" absolute, sed ratione alicuius formalitatis, est appellatio.

Recentes praeterea dividunt appellationem in materialem et formalem, quatenus terminus applicatur alteri ratione materiae seu subiecti tantum (medicus cantat) aut ratione formae (medicus sanat). Sed ex dictis patet appellationem istam materialem **proprie** appellationem non esse, sed simplicem praedicationem.

Ad 43. Nosse istas proprietates partium propositionis, quanti sit momenti, ex eo apparet, quod, secundum **Aristotelem**, diversus usus terminorum inter praecipuas causas est, ex quibus defectus in ratiocinando proveniunt. „Cum enim ait ille, „non liceat res ipsas per se in disserendo afferre, sed nominibus vice rerum utamur tamquam notis, id quod in nominibus evenit, etiam in rebus putamus evenire. . . . Hoc vero non est simile: nomina enim sunt finita, . . . res autem numero infinitae sunt; necesse igitur est ut eadem oratio unumque nomen plura significet. Igitur... in disputationibus, qui nominum potestatis sunt imperiti, paralogismis decipiuntur/ Τοι ὀνόμασιν ἀντὶ τῶν πραγμάτων χρώμεθα συμβόλοι, . . . ἀναγκαῖον οὖν πλείων τὸν αὐτὸν λόγον καὶ τοῦνομα τὸ ἓν σημαίνειν. . . ἐπὶ τῶν λόγων [in disputationibus] οἱ τῶν ὀνομάτων τῇ δυνάμει ἀπειροὶ παραλογίζονται (De soph. el. c. 1, 165 a 7—16).

Ad 44. S. Thomas: **In** quolibet nomine est duo considerare: scil. id a quo imponitur nomen, quod dicitur qualitas nominis, et id cui imponitur, quod dicitur substantia nominis. Et nomen, proprie loquendo, dicitur **significare** formam sive qualitatem, a qua imponitur nomen; dicitur vero **supponere** pro eo, cui imponitur (111 Dist. 6,1 a. 3; cf. S. th. I 39, 4; III 16, 1; Pot. 9, 4).

§ 9. De proprietatibus, quae sequuntur totam propositionem.

47. Oppositionis notio et divisio. — Oppositio definitur: affirmatio et negatio eiusdem de eodem. — Ita definitur oppositio **logica** seu oppositio, quae viget inter propositiones; nam oppositio **physica**, inter res (et conceptus), de qua iam supra egimus (n. 18), est habitudo duarum rationum ea, ut in eadem re sub eodem respectu simul esse non possint. Oppositio logica sic definita non extenditur ad subalternationem, i. e. ad oppositionem relativam, quae viget inter universalem affirmativam (A) et particularem affirmativam (I: Affirmo), universalem negativam (E) et particularem negativam (O: nEgO) tamquam inter superius et inferius (vide infra quadratum logicum). — Quia oppositio est eiusdem de eodem affirmatio et negatio, requiritur, ut idem maneat S et P secundum eandem significationem, secundum idem genus suppositionis. Non tamen requiritur, ut eadem maneat species suppositionis realis. Haec potest transire ab universali ad particularem 't viceversa.

Oppositio dividitur in **contradictoriam**, **contrariam**, **subcontrariam**. Oppositio contradictoria, si definitur secundum rationem suam formalem, est quae repugnat in veritate et falsitate, ita ut duae contradictoriae numquam possint esse simul verae neque falsae. Ista oppositio contradictoria constituitur tamquam ex **materia** ex uni-

versali affirmativa et particulari negativa, ex universali negativa et particulari affirmativa, ex singulari affirmativa et singulari negativa. Oppositio contraria, si definitur secundum rationem formalem, est quae repugnat in veritate, non tamen in falsitate, ita ut duae contrariae non possint esse simul verae, possint tamen simul esse falsae. Oppositio contraria constituitur ex A et E tamquam ex materia. Oppositio subcontraria ex parte rationis suae formalis est quae repugnat in falsitate, sed non repugnat in veritate, ita ut propositiones subcontrariae possint esse simul verae², sed non possint simul esse falsae. Ex parte materiae constat ex I et O.

Nota. — a) Lex, quae viget inter propositiones contradictorias, non est unam esse determinate veram, alteram determinate falsam, sed, si una est vera, altera est falsa, vel contra. Ideo ex propositionibus contradictorie oppositis circa futura contingentia, ut: Petrus curret, Petrus non curret, nulla in se est determinate vera, nulla determinate falsa, neque earum veritas determinari potest nisi per causas proprias et intrinsecas.

b) Genus suppositionis, ut ab initio monuimus, numquam est mutandum. Genera autem suppositionis sunt: materialis, formalis, simplex, personalis. Quare propositioni: Homo est species, non est contradicendum per distributionem: Nullus homo est species, sed per simplicem negationem: Homo non est species. Similiter propositioni: Homo secundum se est albus, contradicimus dicendo: Homo secundum se non est albus, quia, cum dicitur «secundum se». „homo“ redditur terminus singularis, qui nullius quantitatis capax est; natura enim secundum se una tantum est. — Oppositionem propositionum simplicium de inesse ob oculos ponit Quadratum logicum:

48. Maxima omnium est oppositio contradictoria tam in propositionibus quam in rebus. — Nam haec est maior oppositio, in qua unum oppositum magis destruit alterum; iam vero sola oppositio contradictoria absolute et omnibus modis destruit oppositum suum, quia nihil habet, in quo conveniat cum eo; cetera vero opposita aliquid relinquunt, in quo convenire possint. Etenim oppositio contraria, si est

¹ Nequeunt simul esse falsae, si sunt in materia necessaria.

* In materia contingenti, at non in materia necessaria.

physica (i. e. in rebus), versatur inter duas formas positivas, quae conveniunt in eodem genere et possunt etiam convenire simul in eodem subiecto, si sint in gradibus remissis. Similiter oppositio contraria logica (i. e. in propositionibus) non tollit in una propositione totum quod est in altera, quia saltem non tollit universalitatem et distributionem, nam in hac debent convenire propositiones contrariae, et consequenter habent, in quo convenire possint, falsitatem. Similiter subcontrarietas non tollit particularitatem et consequenter neque veritatem, sed duae propositiones subcontrariae sunt simul particulares et possunt esse simul verae. Denique oppositio privativa non tollit, sed relinquit aptitudinem ad oppositam formam; ergo saltem ex hac parte relinquit aliquam convenientiam cum suo opposito. Relative autem opposita conveniunt in quasi-genere entis, immo in eodem genere proximo relationis; praeterea sunt simul natura ac proinde non destruunt inter se (physice), sed mutuo se inferunt. At vero in contradictoriis negatio unius ita est pura et absoluta, ut omnem convenientiam cum suo extremo tollat, et ita nec relinquit esse neque aptitudinem neque universalitatem neque particularitatem.

49. Oppositio in modalibus et hypotheticis. — Contradictoriam in modalibus efficimus praeponendo negationem modo: Omnem hominem currere est necessarium; contradictoria: Non est necessarium omnem hominem currere. Ceterum modalis ex necessario continet universalitatem affirmatam, modalis ex impossibili continet universalitatem negatam, modalis affirmativa ex possibili (ex contingenti) continet particularitatem affirmatam, modalis negativa ex possibili (ex contingenti) continet particularitatem negatam. Inde oppositio modalium, prout ostenditur schemate:

Exemplum. A: Omnem hominem currere est necessarium. O: Non est necessarium omnem hominem currere = aliquem hominem non currere est possibile; E: Omnem hominem currere est impossibile; I: Non est impossibile omnem hominem currere = aliquem hominem currere est possibile.

Similiter in conditionalibus nsemper si“ significat universalitatem affirmatam (Semper si x est, est y). numquam si“ universalitatem

‡ Exemplo sit color violaceus, qui est commixtio rubri et caerulei.

negatam (Numquam si x est, est y), „interdum si“ particularitatem (Interdum si x est, est y : interdum si x est, non est y). — Propositiones autem hypotheticae copulativae ratione τοῦ „et“ important universalitatem, disiunctivae ratione τοῦ „vel“ particularitatem. Ideo per disiunctivas contradicimus copulativis, si sint oppositae qualitatis essentialis, i. e. si opponantur secundum affirmationem et negationem. Exemplum: Omne lac est album, et omne lac est dulce; contradictoria: Aliquod lac non est album vel aliquod lac non est dulce.

50. De aequipollentia propositionum. — Aequipollentes vocantur generatim propositiones, quae idem significant; hic vero aequipollentiam modo sumimus strictiore, ita ut aequipollentia sit aequivalentia duarum propositionum, quae ope particulae negantis „non“ ex oppositis in aequivalentes mutatae sunt. — Regulae ad mutandas propositiones oppositas in aequipollentes hoc versiculo continentur: **Prae contradic; post contra; prae-postque subalter**, i. e. praepone negationem subiecto in contradictoriis, postpone in contrariis, praepone et postpone in subalternis. — Exempla: Non aliquis homo est iustus, aequipollet huic: Nullus homo est iustus; — Non aliquis homo non est iustus, huic: Omnis homo est iustus.

Eodem modo etiam modales divisae aequipollentes redduntur: Omnis homo non currit necessario, aequipollet huic: Nullus homo necessario currit. In modalibus autem compositis negatio est praeponenda modo aut postponenda subiecto dicti aut praeponenda modo et postponenda subiecto dicti. Ita propositio: Necesse est omnem hominem non currere, aequipollet huic: Impossibile est omnem hominem currere.

Nota. — Subcontrariae aequipollentiam non admittunt. Nam si negatio postponitur subiecto propositionis I, non aequipollentia, sed identitas oritur.

51. De conversione propositionum. — Conversio est inversio extremorum propositionis, retenta eiusdem propositionis veritate.

Distinguitur conversio: simplex, per accidens, per contrapositionem. — Conversio est **simplex**, si in conversione quantitas propositionis manet eadem; quae si variatur, conversio dicitur **per accidens**. Conversio **per contrapositionem** est, cum inversis extremis praefigitur particula negativa.

Ad conversionem rite faciendam requiritur: a) ut **integrum** S convertatur in **integrum** P. Ideo propositio: Petrus videt lapidem, non convertitur dicendo: Lapis videt Petrum, sed: Aliquis videns lapidem est Petrus; quare verba impersonalia resolvenda sunt in verbum substantiale ~~esse~~ ita haec: Paenitet me peccati, antequam convertatur, ita resolvitur: Ego sum paenitens peccati, et convertitur: Ali-

quis paenitens peccati sum ego. — b) ut servetur idem genus suppositionis.

Regulae ad rite faciendam conversionem:

Simpliciter fEd convertitur; EvA per acci(dens), AstO per contrap(ositionem); sic fit conversio tota.

Ratio, cur conversio nonnisi secundum has regulas fieri possit, est subiecti et praedicati suppositio.

Exempla: Omnis prudens est sapiens, convertitur per accidens: Aliquis sapiens est prudens. Ratio est, quia in propositionibus affirmativis praedicatum supponit particulariter. Eadem propositio: „Omnis prudens est sapiens“, etiam per contrapositionem converti potest: Omnis non sapiens est non prudens.

Propositio O non convertitur nisi per contrapositionem. Videtur posse converti etiam simpliciter: Aliquis homo non est iustus; aliquis iustus non est homo. Attamen secunda propositio aliam omnino veritatem enuntiat. Nam in prima praedicatum „iustus“, quod negatur, supponit pro homine non iusto, in secunda autem subiectum „Justus“ non supponit pro homine, sed pro Deo, angelo iusto. — Propositio E simpliciter convertitur et per accidens: Nullus homo est lapis; nullus lapis est homo; aliquis lapis non est homo. Conversa per accidens eandem enuntiat veritatem **partialiter**.

Secundum easdem regulas convertuntur etiam modales divisae: Omnis homo necessario est animal; aliquod animal necessario est homo. In modalibus autem compositis modus semper debet esse P. Ideo in his convertitur dictum tantum, modo non variato: Possibile est omnem hominem currere; possibile est aliquod currens esse hominem.

Ab his regulis eximuntur propositiones, quarum praedicatum est definitio, quae simpliciter convertuntur: Omnis homo est risibilis (definitio per proprium); omne risibile est homo. Recentes aequipollentiam et conversionem propositionum ut **illationes immediatas** habent seu argumentationes immediatas: Omnis homo est animal; ergo aliquod animal est homo. Attamen argumentationes immediatas dari nullas patebit ex capite sequenti. Aequipollentiam autem et conversionem argumentationes non esse iam nunc ex eo apparet, quod propositiones aequipollentes sicut etiam conversae eandem omnino enuntiant veritatem, saltem partialem; argumentatio autem est oratio significans sequelam unius ex **alio**¹.

Ad 47. **Aristoteles** „manifestat, quae sit **absoluta** oppositio affirmationis et negationis.... Dicit ergo quod, cum cuilibet affirmationi opponatur negatio, et e converso, oppositioni huiusmodi imponatur nomen hoc, quod dicatur contradictio [ἐστὼ ἀντίφασι τοῦτο, κατὰφασι καὶ ἀπόφασι αἱ ἀντικείμενα]: Perih. 6, 17 a 33].... Deinde definit

¹ Neque propositio copulativa aliam veritatem **infert**, sed **construit** tantum mere formaliter (cf. n. 40).

contradictionem.... Oportet autem opposita esse circa idem. Et quia enuntiatio constituitur ex subiecto et praedicato, requiritur ad contradictionem primo quidem, quod affirmatio et negatio sint eiusdem praedicati (λέγω δέ ἀντικείμεναι τὴν τοῦ αὐτοῦ κατὰ τοῦ αὐτοῦ, μὴ ὁμωνύμῳ δέ: 17 a 34]: si enim dicatur, **Plato currit, Plato non disputat**, non est contradictio; secundo requiritur, quod sint de eodem subiecto: si enim dicatur, **Socrates currit, Plato non currit**, non est contradictio. Tertio requiritur, quod identitas subiecti et praedicati non solum sit secundum nomen, sed sit simul secundum rem et nomen. Nam si non sit idem nomen, manifestum est, quod non sit una et eadem enuntiatio. Similiter autem ad hoc, quod sit enuntiatio una, requiritur identitas rei: dictum est enim supra, quod enuntiatio una est, quae unum de uno significat; et ideo subdit: **Non autem aequivoce**, idest non sufficit identitas nominis cum diversitate rei, quae facit æquivocationem (S. Thom., In Perih. I lect. 9 n. 7 8). — „Dicit quod, si aliquis enuntiet de subiecto universali universaliter, idest secundum continentiam suae universalitatis, **quoniam est**, idest affirmative, aut **non est**, idest negative, erunt contrariae enuntiationes; ut si dicatur: **omnis homo est albus, nullus homo est albus** [Ἐάν μὲν οὖν καθόλου ἀποφαίνεται ἐπὶ τοῦ καθόλου διὰ τὸ ὑπάρχει τι ἢ μὴ, ἔσονται ἐναντία: 17 b 3]. Huius autem ratio est, quia contraria dicuntur, quae maxime a se distant: non enim dicitur aliquid nigrum ex hoc solum, quod non est album, sed super hoc . . . addit nigrum extremam distantiam ab albo. Sic igitur id, quod affirmatur per hanc enuntiationem: **omnis homo est albus**, removetur per hanc negationem: **non omnis homo est albus**. Oportet ergo, quod negatio removeat modum, quo praedicatum dicitur de subiecto, quem designat haec dictio: **omnis**. Sed super hanc remotionem addit haec enuntiatio: **nullus homo est albus**, totalem remotionem, quae est extrema distantia a primo; quod pertinet ad rationem contrarietatis. Et ideo convenienter hanc oppositionem dicit **contrarietatem** (S. Thom. in. l. c. lect. 10 n. 18). „Particularis vero affirmativa et particularis negativa non habent proprie loquendo oppositionem, quia oppositio attenditur circa idem subiectum; subiectum autem particularis enuntiationis est universale particulariter sumptum, non pro aliquo determinato singulari, sed indeterminate pro quocumque; et ideo, cum de universali particulariter sumpto aliquid affirmatur vel negatur, ipse modus enuntiandi non habet, quod affirmatio et negatio sint de eodem: quod requiritur ad oppositionem affirmationis et negationis, secundum praemissa (l. c. lect. 11 n. 2). — Quomodo propositiones oppositae se habeant ad verum et falsum, Aristoteles explicat in c. 7 Perih. S. Thom. ib. l. lect. 11 n. 6sq. Circa propositiones singulares oppositas de futuro in materia contingenti diserte tradit Aristoteles, nullam determinate veram aut falsam esse, nam „si omnis affirmatio vel negatio determinate est vera vel falsa, ita in singularibus et futuris sicut in aliis, consequens est, quod omnia necesse sit vel determinate esse vel non esse (Εἰ γὰρ [ἐπὶ τῶν καθ' ἕκαστα καὶ μελλόντων] πάντα κατὰφασι καὶ ἀπόφασι ἀληθὴ ἢ ψευδῆ, καὶ ἀπαν ἀνάγκη ὑπάρχειν ἢ μὴ ὑπάρχειν: Perih. 9, 18 a 34. S. Thom. lect. 13 n. 7).

Ad 48. S. Thomas: ^Oppositio affirmationis et negationis, cui non admiscetur aliqua convenientia, est prima et maxima oppositio, et causa omnis oppositionis et distinctionis (I Dist. 5, 1 a. 1 ad 1).

Ad 49. De oppositione modalium propositionum Aristoteles diserte agit in c. 12 et 13 Perihermenias.

Ad 51. Aristoteles in c. 2 Analyticorum priorum I quattuor regulas de conversione simplicium propositionum tradit: 1. propositionem de inesse universalem privativam simpliciter seu inversis terminis converti (ἀντιστρέφειν: 25 a 6; 2. universalem affirmativam converti per accidens seu ita, ut particularis evadat: 3. particularem affirmativam converti simpliciter; 4. particularem vero negativam non converti. Conversionem per contrapositionem omittit, quia non conducit ad reductionem syllogismorum (Silv. Maurus, Comment, in l. c.). — Regulas de conversione propositionum in odalium Aristoteles in eodem libro tradit c. 3; cf. c. 13 et 17.

CAPUT III.

DE RATIOCINIO.

Ioannes a S. Thoma. *Cursus philos.: Logica*, pars I, *Summulae* 1.3. Babensluber, *Philosophia Thom. Salisburgensis: Logica magna*, disp. 1, a. 1. Commer. *Logik*, 3. Tl., Kap. 1—2. Pesch, *Institutiones logicales*, pars I, 1.2, c. 3. Urràburu, *Institutiones philos.: Logica minor*, disp. 3. Keynes, *Studies and Exercises in formal Logic*, part III, chapt. 4. B. Reiser, *Syst. d. Philos.: Logik* I. 3. J. Marital n, *Éléments de Philosophie. Petite Logique*, chap. III.

§ 1. De ratiocinio et argumentatione.

52. Ratiocinii notio. — Ratiocinium est actus mentis, quo, ex veritatibus cognitis, mens aliam veritatem cognoscit. — Ad essentiam ratiocinii non sufficit, ut unum post aliud aut unum in alio cognoscatur (ut effectus in causa), sed requiritur, ut ex cognitione unius in cognitionem alterius deveniamus. Quare intellectus, qui comprehensive intelligit (divinus, angelicus), non intelligit discurrendo, et esse rationale seu ratiocinari est proprium hominis.

Sicut in simplici apprehensione et in iudicio, ita in ratiocinio distinguendus est actus, intellectio, et terminus seu conceptus ab ea productus.

53. Argumentationis notio. — Oralis expressio ratiocinii argumentatio dicitur. Argumentatio definitur: oratio significans sequelam unius ex alio: Petrus est animal: ergo est corpus. Constat ex antecedente et consequente et nota illationis, quae est coniunctio antecedentis et consequentis, illationem seu sequelam denotans.

54. Leges ratiocinii et argumentationis. — a) Ex vero antecedente semper sequitur verum consequens, ex falso autem antecedente aliquando sequitur verum consequens. Nam quia antecedens est et verum est, necessario est consequens et est necessario verum. Ex falso autem dicitur sequi verum, non per se, quasi falsum posset esse causa veri: non enim potest neque logice causare verum (ex falso enim non potest manifestari seu probari aliqua veritas) neque ontologice (id enim, quod non est, non potest esse causa seu ratio, ut aliquid sit): sed per accidens, quatenus etiam data ea rerum dispositione, quae non est et quae in antecedente falso asseritur, tamen sequeretur id, quod vere est et verum est. Exemplo sit istud: Omnis lapis est vivens: omnis homo est lapis; ergo omnis homo est vivens. Conclusio: omnis homo est vivens, est et vera est, at non quia homo est lapis, sed alia ex causa.

b) Peiorem semper sequitur conclusio partem, i. e. si aliqua praemissa est negativa vel particularis, neque conclusio poterit affirmativa vel universalis esse. Ratio est, quia praemissae sunt causa conclusionis.

55. Divisio ratiocinii et argumentationis. — a) Argumentatio considerata ut propositio dividitur ex parte **notae illationis** in **rationalem** (Homo est animal, ergo est vivens), **conditionalem** (Si sol lucet, dies est), **causalem** (Quia homo est rationalis, est risibilis), quatenus illatio exprimitur per particulam „*ergo*“ aut per particulam „*si*“ aut per particulam „*quia*“. — Ad veritatem conditionalis sufficit consequentiam bonam esse, licet extrema (antecedens et consequens) sint falsa. Ita haec est vera: Si homo est brutum, caret ratione. Ad veritatem rationalis requiritur insuper, ut antecedens et consequens sint vera. Ad veritatem causalis praeterea necesse est, ut antecedens sit causa ontologica consequentis. Ideo vera est rationalis: Est mundus, ergo est Deus; sed falsa est causalis: Quia est mundus, est Deus.

b) Ratione **materiae** argumentatio dividitur in **formalem** et **materiamalem**. Formalis est, quae est bona ratione formae, quae proinde etiam nullo respectu habito ad materiam valet et ideo in omni specie materiae est bona; materialis, quae non nisi ratione materiae est bona, i. e. in materia necessaria tantum, et quia materia est necessaria. Exemplum sit: Aliquis homo est rationalis; ergo omnis homo est rationalis.

c) Ratione **qualitatis** dividitur in **bonam** et **malam**. Bona est, in qua antecedens infert consequens. Bonae argumentationis proprium est non posse antecedens esse verum et consequens falsum. Mala argumentatio est, in qua antecedens non infert consequens, licet videatur seu significetur inferre. Huius proprium est antecedens posse esse verum et consequens falsum. — Argumentatio formaliter considerata dividitur in bonam et malam, non in veram et falsam, quia argumentatio non est propositio, cuius formaliter est construere veritatem, sed est conexio illativa propositionum, quae convenienter fit sive non convenienter.

d) **Essentialiter**, ut est modus sciendi (cf. n. 30 sq.) seu modus manifestativus veritatis, dividitur in tres species, quae sunt: **sylogismus categoricus**, **inductio**, **sylogismus hypotheticus**. **Sylogismus categoricus** manifestat veritatem consequentis seu conclusionis ope termini medii, coniungendo (aut separando) in conclusione subiectum et praedicatum ope termini medii. Procedit descendendo ab universali ad particulare ope „dicti de omni et de nullo“ (cf. n. 57). **Inductio** manifestat veritatem conclusionis ope enumerationis particularium. Eius medium est enumeratio particularium, ope cuius in conclusione coniungit praedicatum subiecto (cf. n. 76 sq.). Ita procedit ascendendo a particulari ad universale. **Sylogismus hypotheticus**, affirmata dependentia duarum propositionum inter se, ex positione aut negatione alterutrius deducit veritatem aut falsitatem alterius (cf. n. 72). — Etiam **sylogismus expositivus**, qui de singulari ad singulare vel particulare concludit, reducendus est ad syllogismum categoricum. Terminus medius eius est singularis, qui tamen valet pro termino universali, cum necessario supponat pro tota sua **extensione**. Quare hic syllogismus quasi descendendo procedit coniungendo S et P mediante termino medio.

Ad 52. .Sunt autem rationis tres actus: quorum primi duo sunt rationis, secundum quod est intellectus quidam (cf. text, ad 6 et 26]. . . . Tertius vero actus rationis est secundum id quod est proprium rationis, scii, **discurrere** ab uno in aliud, ut per id quod est notum deveniat in cognitionem ignoti- (S. Thom., In Anal. post. I lect. 1 n. 4 ; cf. I. c. n. 6 ; S. th. 114, 7 ; 58, 3 ; 79,8 ; 85, 5 ; Ver. 8,15 ; 15,1 ; III Dist. 23, 2 a. 1 ad 4).

Ad 53. Secundum **Aristotelem** syllogismus est .oratio, in qua quibusdam positis aliud quiddam diversum ab his, quae posita sunt, necessario accidit eo, quod haec posita sunt[§]; inde essentiam argumentationis formaliter sumptae collocat in necessaria consecutione conclusionis ex praemissis. Συλλογισμὸς δὲ ἐστὶ λόγος ἐν ψ τεθέντιν τινῶν ἑτερόν τι τῶν κειμένων ἀνάγκη συμβαίνει τῷ ταῦτα εἶναι, λέγω δὲ . . . τὸ διὰ ταῦτα συμβαίνειν τὸ μηδενὸ ἐξωθεν δρῶν προσδεῖν πρὸ τὸ γενέσθαι τὸ ἀναγκαῖον (Anal. pr. 11, 24 b 18).

Ad 54. Ex veris praemissis non posse concludi falsum, ex falsis autem verum, non tamen ita, ut probetur cur sit, sed tantum quod sit, tradit **Aristoteles** in c. 2 II Anal. pr.: Ἐξ ἀληθῶν μὲν οὖν οὐκ ἐστὶ ψεῦδος συλλογισσασθαι, ἐκ ψευδῶν δ' ἐστὶν ἀληθές, πλήν οὐ διότι ἀλλ' ὅτι (53 b 7).

Ad 55. .Duplex est modus acquirendi scientiam. Unus quidem per demonstrationem, alius autem per inductionem. . . . Differunt autem hi duo modi, quia demonstratio procedit ex universalibus; inductio autem procedit ex particularibus (Μανθάνομεν ἢ ἐπαγωγή ἢ ἀποδείξει. ἐστὶ δ' ἢ μὲν ἀπόδειξι ἐκ τῶν καθόλου, ἢ δ' ἐπαγωγή ἐκ τῶν κατὰ μέρος : Anal. post. I 18, 81 a40. S. Thom., in I. c. lect. 30 n. 4; cf. lect. 1 n. 11). — Aristoteles in c. 23 II Anal. pr. argumentationem dividit in syllogismum et inductionem : "Ἀπαντα πιστεύομεν ἢ διὰ συλλογισμοῦ ἢ ἐξ ἐπαγωγῆς (68 b 13). Syllogismi hypothetici mentionem non facit (cf. ad 72).

§ 2. De syllogismo categorico.

56. Syllogismi catégoriel notio. — Syllogismus categoricus est argumentatio, in cuius antecedente comparantur duo termini cum uno eodemque tertio, ut exinde inferatur consequens quod enuntiat illos duos terminos inter se convenire vel non convenire.—Explicatur definitio: Intellectus comparando duos terminos cum aliquo tertio percipit illos duos cum hoc tertio convenire, ex quo patet eos etiam convenire inter se; vel percipit unum convenire cum tertio, alterum vero non convenire, ex quo patet eos etiam non convenire inter se, vi illius principii: Quae sunt eadem uni tertio, sunt quoque eadem inter se; et quorum unum cum tertio convenit, alterum ab eo discrepat, ea inter se diversa sunt.

Ex definitione elucet syllogismum ex tribus coalescere terminis ita dispositis, ut tres oriantur propositiones. Tres termini constituunt **materiam remotam**, tres propositiones materiam proximam syllogismi. Duae priores propositiones dicuntur **antecedens**, tertia vero quae ex prioribus deducitur, **consequens** appellatur.

Syllogismus potest considerari logice et physice. — Syllogismus **logice** consideratus, ut argumentatio, est artefactum logicum. Ita est aliquid complexi, quod tribus terminis constat, quibus tres propositiones efformantur, quarum duae priores, quae antecedens vocantur, manifestant sequelam seu **consequentiam** tertiae, quae dicitur consequens seu conclusio. Materia proxima syllogismi (logice considerati) sunt hae tres propositiones, materia remota sunt earum termini. Ter-

mini, qui in conclusione coniunguntur vel separantur, dicuntur **extrema**: subiectum (S) conclusionis vocatur **extremum minus**, praedicatum (P) autem **extremum maius** (P dicitur **extremum maius**, quia communiter latius patet quam S). Terminus, quocum utrumque extremum comparatur, dicitur **terminus medius** (M). Iudicia seu propositiones, quibus constat syllogismi antecedens, vocantur **praemissae**, quarum altera, quae continet extremum maius (P), appellatur **maior**, altera vero, quae continet extremum minus (S), dicitur **minor**. — Forma syllogismi ita considerati est artificiosa terminorum dispositio secundum figuras et modos a Logicae regulis praescripta, qua manifestatur consequentia seu descensus necessarius consequentis ex antecedente.

Exemplum :

	M	P
Antecedens:	Omnis homo	est mortalis (maior) : M < P
	S	M
	Atqui Petrus	est homo (minor): S M
	S	P
Consequens:	Ergo Petrus	est mortalis (conci.): S

Syllogismus **physice** consideratus est ipsa consequentia seu simplex actus mentis concludentis consequens ex antecedente. In sola igitur conclusione seu in actu concludendi consequens ex antecedente consistit. In cognitione enim antecedentis virtualiter consequentis cognitio continetur, et mens hoc ipso quod cognoscit minorem ut minorem, i. e. tamquam subsumptam maiori, applicatur ad cognoscendum etiam consequens. Quae cognitio antecedentis est instrumentum, quo intellectus sufficienter instruitur ad consequens cognoscendum, et quo evidenter applicatur ac proinde etiam necessitatur ad hanc cognitionem eliciendam seu ad assentiendum conclusioni, ita ut, cognita minore ut minore, non possit non assentiri conclusioni. Praemissae igitur sunt **causa efficiens instrumentalis necessaria conclusionis**.

Si consequentia seu ratiocinium physice consideratum comparatur cum ratiocinio logice considerato, hoc iterum dici potest materia illius.

57. Principia syllogismi catégoriel. — Primum principium, unde pendet tota vis syllogismi catégoriel, est **principium convenientiae et discrepantiae**: .Quae sunt eadem uni tertio, sunt quoque eadem inter se“, et .quorum unum cum tertio convenit, alterum ab eo discrepat, ea inter se diversa sunt. Hoc autem principium non est nisi determinatio **principii contradictionis** (idem non potest simul esse et non esse), quod est supremum et universalissimum principium metaphysicum. Attamen principium convenientiae et discrepantiae applicari non potest in re syllogistica nisi mediante alio principio, quod secundum Aristotelem vocabatur a scholasticis .dictum de ðmni .dictum de nullo. Quidquid universaliter distributive affirmatur de

aliquo subiecto, debet affirmari de omnibus contentis sub eo; quidquid universaliter distributive negatur de aliquo subiecto, debet negari de omnibus contentis sub eo.

Huius assertionis I pars probatur ex eo, quod syllogismus categories innititur principio identitatis vel discrepantiae tamquam principio essentialiter constitutivo suo. Hoc patet ex definitione syllogismi categoriel. — II pars probatur ex eo, quod in re syllogistica non constat quaedam identificari cum uno tertio nisi in virtute .dicti de omni". Non enim constat S et P identificari cum eodem M, nisi in quantum M sumitur universaliter distributive (cf. infra: Leges syllogismi).

58. Leges syllogismi. — Ex ipsa syllogismi essentia hae regulae deducuntur, quas scholastici memoriae iuvandae gratia versibus includebant:

1. Terminus esto triplex: maior, mediusque minorque.
2. Latius hos quam praemissae conclusio non vult.
3. Nequaquam medium capiat conclusio oportet.
4. Aut semel aut iterum medius generaliter esto.
5. Utraque si praemissa neget, nihil inde sequetur.
6. Ambae affirmantes nequeunt generare negantem.
7. Peiorem sequitur semper conclusio partem¹.
8. Nil sequitur geminis ex particularibus umquam.

Ad 1. Nota quantum terminum adesse posse (quaternio terminorum) aut **aperte** aut **latenter**, si eadem vox diversa **significatione** aut diverso **suppositionis genere** usurpatur. E. g.: Taurus est animal; sed taurus est mons; ergo mons est animal — Homo est species; Plato est homo; ergo Plato est species. — In priore exemplo terminus aequivocus „taurus- alia significatione in maiore, alia in minore, in altero terminus „homo“ diverso suppositionis genere usurpatur.

Ad 2. Secus adessent plus quam tres termini (contra regulam 1); si enim terminus latius sumitur in conclusione quam in praemissa, aliter supponit, est igitur quartus terminus.

Ad 4. Secus adsunt quattuor termini: P comparatur cum ista, S cum illa parte medii; ista pars et illa sunt duo termini.

Exempla:

P	M	
Planta est vivens (i. e. vegetativum).		
S	M	—r\
Animal	est vivens (i. e. sensitivum),	(i sy)
S	P	
Animal est planta. —		

Petrus est homo (i. e. aliquis homo); Paulus est homo (i. e. aliquis homo); ergo Petrus est Paulus.

¹ Pars peior dicitur negativa et particularis. Sensus igitur regulae est: Si aliqua praemissa est negativa, conclusio erit negativa: si aliqua praemissa est particularis, conclusio erit particularis.

Ad 5. Nam ex eo quod neque P neque S sub M' extensione continentur, nihil deduci potest, quod habitudinem inter P et S attinet.

Ad 6. Si enim S et P conveniunt cum M°, etiam inter se conveniant necesse est.

Ad 7. Si aliqua praemissa est negativa, conclusio erit negativa. Tunc enim aut S non convenit cum M° aut P, ergo neque conveniunt inter se. Si aliqua praemissa est particularis, aut S aut P nonnisi ex parte convenit cum M°, ergo nonnisi ex parte conveniunt inter se.

Ad 8. Nam si ambae praemissae sunt negantes, peccatur contra regulam 5; si ambae affirmantes, M erit semper particularis¹ contra regulam 4. Si una est affirmans, altera negans, unus tantum terminus in praemissis supponeret universaliter, i. e. M (secundum regulam 4), et P supponeret particulariter; at vero in conclusione, quae esset negativa (secundum regulam 7), P supponeret universaliter, quod esset contra regulam 2.

Nota. — Terminus singularis, cum careat extensione, aequiparatur universali.

Ad 56. **Aristoteles:** „Cum igitur tres termini [όροι] ita inter se affecti sunt, ut extremus [S: δρο έσχατο, al. τó έλαττον άκρον] sit in toto medio [δρο μέσο, τó μέσον] et medius in toto primo [δρο πρώτο, τó μειζον άκρον] sit vel non sit, necesse est extremorum esse syllogismum perfectum. Inde terminus extremus solum subicitur, primus solum praedicatur, medius autem et subicitur et praedicatur; itaque medium „et positione quoque fit medium (Anal. pr. 14, 25b32; 26 b 21). — Praemissa: πρότασι, cf. supra ad 39; consequens: συμπέρασμα, Anal. pr. I 8sq., 30 a 5; 24. — Quoad definitionem syllogismi cf. text., ad 53.

Ad 57. Secundum **Aristotelem** alterum in toto altero esse idem est ac alterum omni alteri attribui seu de omni altero dici. Dicimus autem de omni praedicari, quando nihil subiecti accipere licet, de quo alterum non dicatur; et praedicari de nullo, eodem modo accipitur. Λέγομεν δέ τó κατά παντό κατηγορείσθαι, όταν μηδέν ή λαβεΐν τών τοϋ υποκειμένου, καθ' ου θάτερον ου λεχθήσεται και τó κατά μηδενό ώσαύτω (Anal. pr. II, 24 b 28; cf. Cat. 3, 1b 10—13, cit. ad 165). — **S. Thomas:** „Secundum Philosophum in III Phys. [cf. ib. c. 3, 202 b 8; S. Thom. lect. 5 n. 10 (infra ad 193)], . . . quaecumque uni et eidem sunt eadem, sibi invicem sunt eadem, in his quae sunt idem re et ratione, . . . non autem in his quae differunt ratione (S. th. I 28, 3 ad 1).

Ad 58. **Aristoteles** ostendit conclusionem universalem non posse inferri, nisi omnes termini sint universales, atque in omni syllogismo vel ambas praemissas vel alteram necessario similem esse conclusioni, et id non solum quod sit affirmativa aut negativa, sed etiam quod sit necessaria vel de inesse vel contingens. Φανερόν ουν διτι έν άπαντι [συλλογισμώ] δει τó καθόλου ύπάρχειν, και διτι τó μέν καθόλου έε άπάντων τών δρων καθόλου δεικνυται. . . . δήλον δέ και ότι έν άπαντι συλλογισμώ ή άμφοτέρα ή τήν έτέραn πρότασιν δμοΐαν άνάγκη γίνεσθαι τψ συμπεράσmaτι. λέγω δ' ου μόνον τψ καταφατικήν είναι ή στερητικήν, αλλά και τψ άναγκαΐαν ή ύπάρχουσαν ή ένδεχομένην (Anal. pr. I 24, 41 b 22).

§ 3. De figuris et modis syllogismi categorici.

59. **Figurae syllogismi.** — Forma syllogismi est artificiosa materiae dispositio (cf. n. 56). — **Materiae remotae** dispositio dicitur figura syllogismi, **materiae vero proximae** dispositio vocatur modus.

¹ Praedicata enim propositionum affirmantium supponunt particulariter.

Figura syllogismi definitur: dispositio extremorum cum medio per modum praedicati et subiecti. — Quattuor sunt figurae, quia quattuor dispositiones fieri possunt.

I. figura.	I. figura indirecta.	II. figura.	III. figura.
M — P	P — M	P — M	M — P
S — M	M — S	S — M	M — S
S — P	S — P	S — P	S — P

Nota.. — Figura secundo loco posita (quae etiam Galenica vocatur et a recentibus IV. figura dicitur) non est nisi I. indirecte concludens:

Omnis homo est mortalis (minor).

P M

Petrus est homo (maior).

Aliquod mortale est Petrus.

60. Modi syllogismi. — Modus syllogismi definitur: dispositio propositionum secundum quantitatem et qualitatem essentialem, quae in affirmatione et negatione sita est. In qualibet figura sedecim modi contingere possunt; nam quantitas propositionum variari potest quattuor modis. Aut enim utraque praemissa est universalis aut utraque particularis aut prima universalis et secunda particularis, vel e contra prima particularis et secunda universalis. Similiter qualitas variatur quattuor modis. Sed $4 \times 4 = 16$. Ergo in qualibet figura 16 modi fieri possunt. Qui modi litteris indicantur. In prima figura habentur:

a a	e a	i a	o a
a e	e e	i e	o e
a i	e i	i i	o i
a o	e o	i o	

Similiter in secunda et tertia figura. Cum autem quattuor sint figurae, numerus omnium modorum erit $16 \times 4 = 64$. Attamen ex his modis 19 tantum sunt apti ad concludendum, cum reliqui omnes contra syllogismi leges (n. 58) peccent (e. g. e e e). Modi idonei hisce versiculis a logicis exprimuntur:

(I. fig.:) Barbara, Celarent, Darii, Ferio, (I. indir.:) Baralipton, Celantes, Dabitis, Fapesmo, Frisesomorum,

(II. fig.:) Cesare, Camestres, Festino, Baroco, (III. fig.:) Darapti, Felapton, Disamis, Datisi, Bocardo, Ferison.

In his versibus prima vocalis uniuscuiusque vocis significat quantitatem et qualitatem propositionis maioris; secunda quantitatem et qualitatem minoris indicat, tertia conclusionis, exceptis vocibus Bara-

1 Galenum medicum (131—200) auctorem habet.

* Significatio istarum litterarum supra indicata est n. 47.

lipton, Celantes etc., quae ponuntur pro I. figura indirecta, et in quibus prima vocalis significat minorem, secunda maiorem *

61. Principia et leges singularum figurarum. — Dictum de omni et de nullo in tota sua universalitate nonnisi in I. figura directa, in ceteris vero figuris modo aliquo determinato applicatur. Specialis haec applicatio ad II. figuram vocari potest „dictum de diverso": Si certum attributum potest praedicari affirmative aut negative de quolibet membro alicuius speciei (generis), omne individuum (omnis species), de quo illud praedicari nequit (affirmative aut negative), non pertinet ad istam speciem (genus). Principium speciale III. figurae vocatur «dictum de parte"²: Duo termini, qui continent aliquam partem communem, partim conveniunt; si autem unus continet partem, quam alter non continet, partim differunt.

Tres figurae igitur, unaquaeque secundum suum principium speciale, ita procedunt: In I. figura maior **universaliter distributive** P aliquod de S^o suo praedicat affirmative aut negative; minor **affirmat** sub hoc S^o maioris contineri S minoris; huic S^o proinde etiam P maioris convenire (affirmative aut negative) enuntiat conclusio: dictum de omni, de nullo. — Ponatur primum exemplum syllogismi affirmativi in **Barbara**, qui applicat dictum de omni:

Omne animal est substantia;
omnis homo est animal;
ergo omnis homo est substantia.

Secundum exemplum sit syllogismus negativus in **Celarent**, qui applicat dictum de nullo:

Nullum animal est arbor;
omnis homo est animal;
ergo nullus homo est arbor.

In II. figura maior **universaliter distributive** praedicat affirmative aut negative P aliquod de S^o suo; si P in maiore est negatum, minor de suo S^o hoc P affirmat; si autem P in maiore est affirmatum, minor hoc idem P negat de suo S^o (ergo si maior est affirmativa, minor erit negativa et viceversa, ita ut **una semper sit prae-**

¹ Recentes versus ita proponunt:

Barbara, Celarent, primae Darii Ferioque.
Cesare, Camestres, Festino, Baroco secundae.
Tertia grande sonans recitat: Darapti, Felapton,
Disamis, Datisi, Bocardo, Ferison. Quartae
Sunt Bamalip, Calemes, Dimatis, Fesapo, Fresison.

In his versibus prima vocalis vocum Bamalip, Calemes etc., quae ponuntur pro IV. figura seu I. indirecta, indicat maiorem, secunda minorem.

¹ A **Lambert** (.Neues Organon I, Hauptstück 4) vocatur „dictum de exemplo"¹, quia haec figura plerumque adhibetur, si propositioni universali opponitur exemplum contrarium.

missa negativa); conclusio proinde utriusque S' (maioris et minoris) diversitatem enuntiat: dictum de diverso.— Sit primum exemplum in Cesare, cuius maior est negativa:

Nullus peccator est beatus;
omnis sanctus est beatus;
ergo nullus sanctus est peccator.

Secundum exemplum sit in Cam estres, cuius minor est negativa:

Omnis homo est rationalis;
nullum brutum est rationale;
ergo nullum brutum est homo.

In III. figura praemissae enuntiant duo P convenire eidem S°. i. e. continere aliquam partem communem, ex quo proinde concluditur haec P partim inter se convenire (conclusio particularis affirmativa), aut unum non convenire huic S°. alterum convenire, i. e. unum continere partem, quam alterum non continet: ex quo concluditur ea partim differre (conclusio particularis negativa; P eius supponit universaliter, similiter ergo in maiore P conclusionis, quod est etiam P maioris, debet supponere universaliter, i. e. haec maior debet esse negativa, ac proinde minor est affirmativa).

Sit primum exemplum in Darapti, cuius conclusio est affirmativa:

Omnis homo est rationalis;
omnis homo est animal;
ergo aliquod animal est rationale.

Alterum exemplum sit in Felapton, cuius conclusio est negativa:

Nulla arbor videt;
omnis arbor est substantia;
ergo aliqua substantia non videt.

Ex his principiis specialibus colligimus etiam leges speciales uniuscuiusque figurae; pro I. figura: Sit minor affirmans, nec maior particularis; pro II.: Una negans praebeat, nec maior sit specialis; pro III.: Sit minor affirmans, conclusio particularis.

Harum legum ratio etiam deduci potest ex legibus generalibus. Si enim leges illae speciales non observantur, erit etiam propter indolem peculiarem singularum figurarum peccatum contra leges generales.

62. Singularum figurarum praestantia. — De ordine trium figurarum ita disserit auctor opusculi 48 (inter opera S. Thomae): .Si enim medium in una propositione subicitur et in altera praedicatur, dicitur

1 Pro I. figura indirecta, si maiorem vocamus eam, in qua inest conclusionis P, leges ita enuntiari possunt:

Maiores ubi affirmat, generalis tum minor esto.
Si minor affirmat, conclusio sit specialis.
Si negat haec, maior generalis postulat esse.

esse **prima** figura, et merito, quia tunc medium vere est medium, quia sapit naturam utriusque extremi, scil. subiecti et praedicati; praedicatur enim et subicitur, ut dictum est. Si vero medium in utraque propositione praedicatur, dicitur esse **secunda** figura, quia licet medium non sit vere medium sapiens naturam subiectionis et praedicationis, tamen quia dignius est praedicari quam subici, ideo haec figura secundum locum tenet. Si vero medium in utraque propositione subicitur, dicitur **tertia** figura et ultima, quia in ea medium non stat in medio sicut in prima et subicitur semper, quod est indignius/ — Attamen quamquam prima figura est perfectissima, etiam secunda et tertia suo loco, datis circumstantiis, optimae sunt; ita secunda, cuius conclusio semper est negativa, ubi agitur de adversario refellendo, et tertia, ubi ostendendum est dictum aliquod universale esse illegitimum propter exemplum contrarium.

63. De reductione modorum. — Quattuor modi I. figurae directae dicuntur modi **perfecti** seu syllogismi perfecti, quia in ipsis statim clare apparet consequentia; alii **imperfecti** dicuntur, quia in ipsis consequentia non ita facile videtur. Hoc autem ex eo provenit, quod in quattuor modis I. figurae directae clare apparet applicatio dicti de omni, quod simpliciter in tota universalitate sua applicatur, in quantum in his modis M est S in maiore et P in minore. In ceteris figuris applicatio dicti de omni non ita manifeste apparet, quia modo aliquo determinato applicatur. Utile igitur est alios modos ad hos quattuor reducere, id quod fit dupliciter: 1. directe (per reductionem directam), 2. indirecte (per reductibnem ad impossibile).

1. Directe reducuntur conversione propositionum et mutatione praemissarum (conversio: loco S' ponitur P secundum regulas ad propositionum conversionem statutas¹; — mutatio: loco maioris ponitur minor).

Quomodo fieri debeat conversio et mutatio praemissarum, in versibus memorialibus (Barbara etc.) indicatur litteris s, p, m:

S vult simpliciter verti, P vero per accid(ens);

M vult mutari, C per impossibile duci,

scii. S indicat propositionem a praevia vocali significatam esse convertendam simpliciter, P indicat esse convertendam per accidens, M significat praemissas mutandas esse, ita ut loco maioris ponatur minor et loco minoris maior. Consonans initialis diversorum modorum designat modum I. figurae, ad quem reducuntur; ita Cesare reducendum est ad Celarent. Hac ratione ad modos perfectos reducuntur omnes alii modi, exceptis Baroco et Bocardo, qui nonnisi indirecte reduci possunt, quod indicat littera C (C per impossibile duci).

2. Reductio ad impossibile eo fit, quod omittitur maior aut minor et eius loco ponitur contradictoria conclusionis (in Baroco omittitur

¹ Excipe Baralipson, in quo i convertitur in a, quia ex ea conversa est

minor, in Bocardo maior, quod indicat littera o). Conclusio syllogismi ita confecti erit contradictoria illius praemissae, quae omissa est.

Exemplum (in Baroco):

Omnis virtus est laudabilis;
aliquod vitium non est laudabile;
aliquod vitium non est virtus.

Si adversarius, veritate praemissarum concessa, negat consequentiam, loco minoris ponatur contradictoria conclusionis negatae: qui enim negat „aliquod vitium non esse virtutem", necesse est admittat „omne vitium esse virtutem", et habetur syllogismus in Barbara:

Omnis virtus est laudabilis;
omne vitium est virtus;
omne vitium est laudabile.

Iam vero adversarius concessit „aliquod vitium non esse laudabile". Unde reducitur ad absurdum.

Ad 59—63. De figuris et modis syllogismi [figura: σχῆμα, Anal. pr. I 4, 26b33; modus: τρόπος, cf. ib. I 28, 45 a 4) Aristoteles fuse agit in libris Analyticorum priorum; et ipse fatetur de arte syllogizandi se nihil ab antiquis accepisse, sed per longum tempus labore proprio ac exercitio eam quaesivisse (De soph. el. 34, 184 b 1).

§ 4. De divisione syllogismi categorici.

64. Quomodo divisio instituatur. — Cum in syllogismo materia et forma distinguantur, divisio eius secundum duplicem rationem fieri potest. Ratione formae syllogismus secundum diversas figuras et modos dividitur, quos supra (n. 59 sqq.) explicavimus. Eadem ratione syllogismi dividuntur in bonos et malos seu sophisticos. Quae divisio analogum in sua analogata distribuit; nam syllogismus sophisticus revera non est syllogismus, quia caret forma syllogistica. Cum etiam defectus materiales syllogismos sophisticos reddere queant et cum defectus seu sophismata accidunt non tantum in syllogismo categorico, sed in omni argumentatione, de sophismatis infra (§ 8) sermo erit. Ratione materiae syllogismi multipliciter dividuntur secundum varios respectus, quos materia eorum induit; istas divisiones hic proponimus.

65. Syllogismus completus et enthymema. — Syllogismus ratione materiae dividitur in completum et incompletum seu enthymema, prout materia integra explicite ponitur aut non ponitur. Enthymema est syllogismus, in quo altera praemissa reticetur: Est corpus; ergo est grave.

66. Syllogismus rectus et obliquus; affirmativus et negativus. — Ratione materiae remotae seu ratione terminorum syllogismus dividitur in rectum et obliquum. Syllogismus rectus est, cuius termini omnes sunt recti; obliquus est, qui continet terminum obliquum. Termini hic intelliguntur syllogistici S, P, M, non aliqua horum termino-

rum determinatio, quae non redderet syllogismum obliquum. Exemplum sit: Christus est Deus: Maria est mater Christi; ergo Maria est mater Dei. M est \wedge Christusqui in minore ponitur in casu obliquo; similiter P „Dei“ in conclusione est casus obliquus. Iuvat syllogismos obliquos in rectos convertere ad eorum bonitatem probandam: Mater Christi est mater Dei; sed Maria est mater Christi; ergo Maria est mater Dei.

Ratione materiae proximae, i. e. ratione propositionum, syllogismi dividuntur in affirmativos et negativos, quatenus conclusio est affirmativa aut negativa.

67. Syllogismus simplex et compositus. — Ratione materiae proximae, quatenus nomine materiae proximae intelliguntur ipsi syllogismi seu argumentationes, ex quibus conflari potest syllogismus aliquis compositus, distinguuntur syllogismi simplices, ex pluribus aliis syllogismis seu argumentationibus non compositi, et syllogismi compositi sive implicite sive explicite. Syllogismi compositi sunt:

Epichirema — est syllogismus, cuius una vel utraque praemissa est propositio causalis: Omnis homo est mortalis, quia habet essentiam compositam; atqui Petrus est homo; ergo Petrus est mortalis.

Polysyllogismus — est colligatio plurium syllogismorum, ita ut conclusio unius sit praemissa subsequentis: Spiritus caret materia; atqui anima humana est spiritus. Ergo caret materia; atqui, quod caret materia, est incorruptibile. Ergo anima humana est incorruptibilis.

Sorites — est syllogismus compositus continens plures terminos medios, quorum alter alterum extensione sua complectitur. Implicite in se continet plures syllogismos, etsi conclusio non deducitur nisi post ultimam praemissam. Sorites est duplex: Aristotelicus et Goclenius. Aristotelicus in prima praemissa Mura minus extensum de S° praedicat, in secunda de hoc M° alium Mum magis extensum etc., in ultima praemissa P praedicat de M° maxime extenso. Goclenius inverso modo procedit: in prima praemissa P praedicat de M° maxime extenso, in secunda hunc Mura de alio M° minus extenso etc., in ultima praemissa Mum extensione minimum de S° praedicat.

Sorites Aristotelicus:

S	M
Petrus est homo;	
M	Mt
homo est animal;	
Mx	P
animal sentit;	
S	P~
ergo Petrus sentit.	

Sorites Goclenius:

Mx	P
Animal sentit;	
M	Mx
homo est animal;	
S	M
Petrus	est homo;
	<u> </u> <u> </u>
ergo Petrus sentit.	

‡ Ita vocatur a Rud. Goclenio, Marburgensi doctore, qui primus in libro «Isagoge in Organum Aristotelis (Francofurti 1598) illum proposuit.

68. Syllogismus absolutus et modalis. — Ratione qualitatis materiae seu ratione qualitatis accidentalis propositionum, ex quibus conflantur syllogismi, distinguuntur syllogismi **modales** et **non modales**. — Syllogismus modalis est, cuius una vel utraque praemissa est modalis. Syllogismi modales ita conficiendi sunt, ut tamquam materia remota consideretur S et P dicti propositionum modalium:

M	P
Necesse est omne animal esse substantiam.	
S	M
Sed necesse est omnem hominem esse animal.	
S	P
Ergo necesse est omnem hominem esse substantiam.	

Syllogismi modales confici possunt in omnibus figuris et modis syllogisticis. Conclusio syllogismi modalis semper est modalis. Si una tantum praemissa est modalis, conclusio erit eiusdem modalitatis, similiter si utraque praemissa est eiusdem modalitatis. Si vero praemissae sunt diversae modalitatis, „peiores sequitur semper conclusio partem”. Modi contingentiae, possibilitatis, impossibilitatis peiores sunt quam modus necessitatis, modi possibilitatis et impossibilitatis peiores sunt quam contingentia, impossibilitas peior est possibilitate. Exemplum: Possibile est omne animal esse album; sed necesse est omnem hominem esse animal; ergo possibile est omnem hominem esse album. Notetur tamen modum impossibilitatis negationem continere ac proinde ex utraque praemissa de impossibili syllogismum confici non posse secundum regulam 5.

69. Syllogismus apodicticus, probabilis, erroneus. — Ratione materiae, i. e. ratione materiae propositionum, distinguuntur syllogismi **apodictici** seu **demonstrativi** et **probabiles** et **erronei**, quatenus constant ex propositionibus necessariis aut contingentibus aut impossibilibus.

Ad 64sq. Aristoteles distinguere solet: 1. syllogismum demonstrativum (φιλοσόφημα — συλλογισμό ἀποδεικτικό), qui procedit ex principiis universalibus et certis, ideoque scientiam proprie dictam efficit; 2. syllogismum dialecticum seu inquisitorium (Επιχείρημα — συλλογισμό διαλεκτικό), qui ex propositionibus probabilibus procedit et ad inquirendam veritatem ordinatur; 3. syllogismum contentiosum seu sophisticum (σόφισμα — συλλογισμό Εριστικό), qui conclusionem infert ex praemissis quae illam non re ipsa, sed specie tenus continent; 4. syllogismum rhetoricum seu enthymema (Ενθύμημα — συλλογισμό Ρητορικό), qui procedit ex verisimilibus et exemplis et ab oratoribus adhiberi solet, quo audientibus conclusionem persuadeant. — In c. 11 VIII Topicorum habet: Ἐστι δὲ φιλοσόφημα ἢ ἐν συλλογισμό ἀποδεικτικό, ἢ ἐν ἐπιχείρηματι δὲ συλλογισμό διαλεκτικό, ἢ ἐν σοφισμῷ δὲ συλλογισμό ἐριστικό, ἢ ἐν ἀπόρηματι δὲ συλλογισμό διαλεκτικό ἀντιφάσεω (162 a 15. Cf. Anal. post. I 6; Εἰ οὖν ἔστιν ἡ ἀποδεικτικὴ ἐπιστήμη ἢ ἀναγκαίων ἀρχῶν . . . φανερόν ὅτι ἐκ τοιούτων τινῶν ὡς εἴη ὁ ἀποδεικτικὸς συλλογισμὸς (74 b 5 10). Topic. I 1: Διαλεκτικὸς δὲ συλλογισμὸς ὁ ἐν ἐνδόξων συλλογισμῷ (100 a 29; cf. Anal. pr. I 30, 46 a 9\ . . . Εριστικὸς δ' ἔστι συλλογισμὸς ὁ ἐκ φαινόμενων ἐνδόξων, μὴ ὄντων δὲ, καὶ ὁ ἐν ἐνδόξων ἢ φαινομένων ἐνδόξων φαινόμενο (100 b 23). Anal. pr. II 27: Ἐνθύμημα μὲν οὖν ἔστι συλλογισμὸς ἐν εἰκότων ἢ σημείων (70 a 10; cf. Rhet. I 1; Ἐστι δ' ἀπόδειξις Ῥητορικὴ ἐνθύμημα....

τὸ δ' Ἐνθύμημα συλλογισμὸς τι : 1355 a 6). Ex istis testimoniis apparet divisionem syllogismorum et terminologiam, qua utitur Aristoteles, differre a modo dividendi et dicendi, quem recentiores adbibent et quem supra in textu secuti sumus. Divisiones, quas Aristoteles proponit, conveniunt cum iis, quae n. 69 positae sunt; alias vero divisiones, quas accidentales plerumque esse manifestum est, posteriores philosophi statuerunt, Aristoteles vero eas aut omittit aut breviter tangit exceptis syllogismis modalibus, quos in I Anal. pr. c. 9—22 tanta ubertate pertractat, ut plenior ex-
positionem vix invenias. Enthymema et epichirema apud Aristotelem alio sensu dicuntur ac apud recentiores. Voce „sorites“ (σωρείτη) ipse Aristoteles non utitur, argumentandi autem rationem, quae isto nomine venit, indicat Anal. pr. I 23 (41 a 18) et 25 (42 b 1). Doctrina de syllogismis modalibus etiam in opusc. [48] Summa tot. Log. Arist., quod inter opuscula S. Thomae recensetur, fuse exponitur: Tract. 8 De syll. simpliciter, c. 13—15.

§ 5. De syllogismo expositorio.

70. Syllogismi expositorii definitio. — Syllogismus expositivus ille est, cuius M est terminus singularis. Dicitur „expositivus“, quia conjunctionem P' cum S° **exponit** mediante M° singulari, sensibus manifesto: ludas Iscariotes tradidit Iesum; sed ludas Iscariotes fuit apostolus; ergo apostolus tradidit Iesum. — Socrates est philosophus; sed hic homo est Socrates; ergo hic homo est philosophus.

Sicut in syllogismo stricte dicto M universaliter distributive adhibendus est, ita in syllogismo expositorio M debet esse perfecte, i. e. incommunicabiliter singularis¹. Et haec est ratio, cur syllogismus deductivus reguletur principio identitatis et discrepantiae mediante dicto „de omni“ et „de nullo“, syllogismus vero expositivus **immediate** reguletur principio identitatis et discrepantiae.

71. Syllogismi expositorii figurae et modi. — Syllogismi expositorii confici possunt in omnibus figuris, sed connaturalissime fiunt in tertia figura, in qua M bis subicitur; proprium enim est individui subici. At in secunda figura praeter modos communes negative concludentes syllogismus expositivus habet quatuor alios affirmativos, quorum primus ex utraque praemissa universalis, alter ex utraque particulari, tertius ex maiore universalis et minore particulari, quartus ex maiore particulari et minore universalis rectam infert conclusionem. Hi modi, qui tamquam modi syllogismi stricte dicti peccant contra regulam quartam, pro syllogismo expositorio valent, quia in syllogismo expositorio M, utpote terminus singularis, semper universaliter supponit: Magister meus est hic homo; atqui pater meus est hic homo; ergo pater meus est magister meus (modus: a a a). Aliquis homo est Petrus; atqui aliquis philosophus est Petrus; ergo aliquis philosophus

¹ Essentia divina non est incommunicabiliter singularis; ideo non valet syllogismus: Essentia divina est Pater; essentia divina est Filius; ergo Pater est Filius. Syllogismus iste habet quatuor terminos, quia aliter supponit essentia divina in prima, aliter in secunda praemissa; in prima supponit pro essentia divina subsistente in Patre, in secunda pro eadem essentia subsistente in Filio. Pater et Filius non sunt idem uni eidemque tertio.

est homo (modus: i i i). Contra in tertia figura syllogismus expositivus non potest habere nisi duos modos, alterum qui utramque praemissam affirmativam, alterum qui alterutram negativam habet, quia in syllogismo expositivo secundum tertiam figuram constructo utraque maior est necessario singularis, i. e. universalis (cf. n. 58, nota).

Nota. — Syllogismi, qui conficerentur ex utraque praemissa convertibili, ita ut utriusque S et P aequae late paterent secundum extensionem, se haberent similiter sicut syllogismi expositivi: immediate regularentur principio identitatis atque admitterent praeter modos communes alios modos legitimos. Exemplum sit: Omne animal risibile est animal rationale; atqui omnis homo est animal rationale; ergo omnis homo est animal risibile. Sed hoc per accidens est, non in rigore praemissarum, quia praemissae ex se non enuntiant se esse propositiones convertibiles. Si autem addatur P^o signum, quo enuntietur propositionis convertibilitas: Omne animal risibile est omne animal rationale etc., propositiones fiunt compositae, ac proinde etiam ipsa argumentatio composita estl.

§ 6. De syllogismo hypothetico.

72. Syllogismi hypothetici notio. — Syllogismus hypotheticus est, in quo maior est propositio hypothetica, cuius una pars indicat conclusionem, altera rationem eius logicam, unde dependet; minor vero ponit hanc rationem². Ceteri syllogismi omnes sunt categorici, licet contineant propositiones hypotheticas, quia procedunt secundum formam communem syllogismi. E. g.: Si A est, est B; si B est, est C; ergo si A est, est C. Est processus communis syllogismi: $A = B$, $B = C$, $C = A$.

Maiores syllogismi hypothetici continent conclusionem hypotheticam iam deductam, quae ope minoris absolute deducitur. Ideo syllogismus hypotheticus supponit syllogismum categoricum, quem virtualiter et implicite continet.

73. Syllogismi hypothetici divisio. — Cum propositio hypothetica quadruplex sit: conditionalis, disiunctiva, coniunctiva, copulativa, et cum ex propositione copulativa nihil inferri possit, syllogismus hypotheticus est triplex: conditionalis, disiunctivus, coniunctivus.

Syllogismus **condicionalis** est, cuius maior est propositio condicionalis; minor proinde est affirmatio conditionis aut negatio con-

1 Cf. **Wildschrey**, Die Grundlagen einer vollständigen Syllogistik. — Auctor quantificando praedicatum octoginta reperit modos. De hac quantificatione praedicati cf. n. 40, 1 nota.

* Haec ratio est aut affirmatio conditionis aut negatio conditionati (in syllogismo conditional!) aut affirmatio vel negatio unius vel plurium membrorum disiunctionis (in syllogismo disiunctivo et coniunctivo).

ditionati. Conclusio est aut affirmatio conditional! in virtute affirmatae conditionis (in minore) aut negatio conditionis in virtute negati conditional (in minore). Quia veritas et falsitas propositionis conditional non consistit nisi in relatione inter conditionem et conditionatum, syllogismus conditionalis habet duas figuras: I. concludit a veritate conditionis ad veritatem conditionati, II. a falsitate conditional ad falsitatem conditionis: Si Petrus currit, Petrus movetur; atqui Petrus currit; ergo Petrus movetur; vel: atqui Petrus non movetur; ergo non currit. Posita enim conditione, conditionatum ponatur necesse est, at non viceversa posito conditionato ponenda est conditio; sublato conditionato, conditio tolli debet, at non viceversa sublata conditione tollendum est conditionatum. Falso igitur concluderetur: atqui Petrus non currit; ergo non movetur. Licet enim Petrus non currat, potest tamen moveri.

Secundum diversitatem qualitatis (essentialis) praemissarum in utraque figura oriuntur quattuor modi:

- I. figura: a) Si A est, est B; est A; ergo est B.
- b) Si A est, non est B; est A; ergo non est B.
- c) Si A non est, est B; A non est; ergo est B.
- d) Si A non est, non est B; A non est; ergo non est B.
- II. figura: a) Si A est, est B; non est B; ergo non est A.
- b) Si A est, non est B: est B; ergo non est A.
- c) Si A non est, est B; non est B; ergo est A.
- d) Si A non est, non est B: est B; ergo est A.

Syllogismus conditionalis eo resolvitur in categoricum, quod explicatur syllogismus categoricus in hypothetico virtualiter et implicite contentus. Si utrumque membrum propositionis conditionalis habet idem subiectum, reductio facili modo fit syllogismo categorico, cuius maior est propositio universalis, quae habet pro S° P conditionis, pro P° P conditionati; minor manet eadem: Si Petrus currit, Petrus movetur; atqui Petrus currit; ergo movetur. Omne quod currit, movetur; atqui Petrus currit; ergo movetur. Si vero utrumque membrum propositionis conditionalis non habet idem subiectum, reductio ita simplici modo fieri non potest: Si mundus existit, Deus existit; atqui mundus existit; ergo Deus existit. Syllogismus categoricus latens in hac argumentatione ita explicari potest: Causa mundi existentis existit; atqui Deus est causa mundi existentis; ergo Deus existit.

Syllogismus disiunctivus est, cuius maior est propositio disiunctiva, minor vero affirmatio vel negatio unius aut plurium membrorum disiunctionis; conclusio est negatio vel affirmatio ceterorum. — Quia in propositione disiunctiva omnia membra non possunt esse neque simul vera neque falsa, duae sunt figurae syllogismi disiunctivi; in utraque figura sunt quattuor modi secundum variationem qualitatis (essentialis) praemissarum:

- I. figura: a) Aut A est, aut B est; A non est; ergo B est.
 b) Aut A est, aut B non est; A non est; ergo B non est.
 c) Aut A non est, aut B est; A est; ergo B est.
 d) Aut A non est, aut B non est; A est; ergo non est B.
- II. figura: a) Aut A est, aut B est; A est; ergo non est B.
 b) Aut A est, aut non est B; A est; ergo est B.
 c) Aut A non est, aut B est; A non est; ergo non est B.
 d) Aut A non est, aut non est B; A non est; ergo est B.

Exemplum: Angulus est aut rectus aut acutus aut obtusus: atqui est neque rectus neque acutus; ergo est obtusus (I. fig.). — Atqui est obtusus; ergo est neque rectus neque acutus (II. fig.).

Syllogismus disiunctivus reduci potest ad conditionalem aut immediate ad categoricum. Ita primus modus primae figurae reducitur: 1. ad syllogismum conditionalem: Si A non est, est B: A non est; ergo B est; 2. ad categoricum: Omne quod non est A, est B: atqui x non est A; ergo x est B: Si angulus est neque rectus neque acutus, est obtusus; atqui angulus est neque rectus neque acutus; ergo est obtusus. Angulus qui est neque rectus neque acutus, est obtusus: atqui hic angulus est neque rectus neque acutus; ergo est obtusus.

Syllogismus **coniunctivus** est, cuius maior negat duo ^P eidem S^o simul convenire posse, minor est unius membri affirmatio, conclusio negatio alterius. In maiore non potest utrumque membrum verum esse, potest tamen utrumque esse falsum. Ideo conclusio a falsitate unius ad veritatem alterius non valet. Quare syllogismus coniunctivus unam tantum habet figuram cum duobus modis, qui distinguuntur secundum affirmationem et negationem membrorum maioris: A non potest simul esse B et C; atqui A est B: ergo non est C. — A non potest simul esse B et C; atqui A est C; ergo non est B. Homo non potest servire Deo et mammonae; atqui servit Deo; ergo non servit mammonae; — atqui servit mammonae; ergo non servit Deo.

74. Dilemma ¹. — Dilemma (trilemma etc.) est argumentatio, in qua ex positione uniuscuiusque membri disiunctionis completae idem semper deducitur. Dilemma est syllogismus hypotheticus compositus.

S est aut P aut P_j aut P₂.

Si S est P, valet C.

Si S est P_j, valet C.

Si S est P₂, valet C.

Ergo C valet, sive S est P sive P_j sive P₂.

Exemplum sit illud **Tertulliani**- contra decretum Traiani :

Aut nocentes sunt Christiani aut innocentes.

Si nocentes, cur inquiri prohibes? (Decretum est iniustum.)

¹ A S. Hieronymo (Ep. ad Ocean.) vocatur .syllogismus cornutus

² Apologeticus.

Si innocentes, cur delatis poenam irrogas? (Decretum est iniustum.)
(Ergo sive sunt nocentes sive innocentes, decretum est iniustum.)

Ut dilemma sit rectum, requiritur: 1. ut disiunctio sit completa,
2. ut consequens, quod ex singulis membris deducitur, sequatur legitime
et exclusive, ita ut dilemma retorqueri non possit. — Exemplum di-
lemmatis, quod peccat contra has regulas:

Aut bene aut male rempublicam administrabis.

Si male, displicebis Deo:

si bene, displicebis hominibus. Ergo etc.

Retorquetur: Si male, placebo hominibus;
si bene, placebo Deo. Ergo etc.

Ad 72. **Aristoteles** syllogismi hypothetici mentionem non facit; nomine syllo-
gismi hypothetici significat syllogismum categoricum, qui procedit ex aliqua sup-
positione, de qua certo non constat (cf. M. **Thiel**, Die Bedeutungen des Wortes
hypothesis bei Aristoteles).

§ 7. De inductione.

De **Maria**, Philos, peripatetico-scholast.: Logica minor, tract. 3, c. 2. **Frick**,
Logica, pars I, 1.2, c. 2; para II, 1. 2, c. 4. **Mercier**, Cours philos.: Logique IV,
chap. 2, a. 2. **B. Reiser**, System der Philos.: Logik, Wesen und Beweiskraft des
aufsteigenden Beweises. **P. Geny**, Instit. dialecticae (ad usum privatum) II, cap. 3,
art. 3. **Richard**, La philosophie du raisonnement dans les sciences, chap. 5.

75. Inductionis notio. — Inductio dupliciter sumitur: a) pro abstrac-
tione qua universale a singularibus abstrahitur, b) pro argumen-
tatione inductiva. Inductio quae est argumentatio inductiva, defini-
tur: argumentatio, qua ex veritatibus singularibus seu particulari-
bus ad veritatem universalem in eis contentam concluditur. Inductio
igitur motum rationis exprimit a particularibus ad universale, cum syl-
logismus stricte dictus seu deductivus ab universali ad particulare
descendat.

Inductio :

M

P

Plantae, bruta, homines movent seipsa.

M

S

Plantae, bruta, homines sunt omne vivens corporeum.

S

P

Omne vivens corporeum movet seipsum.

Deductio :

M	P
Omne vivens corporeum movet seipsum.	
S	M
Plantae, bruta, homines sunt viventia corporea.	
S	P
Plantae, bruta, homines movent seipsa.	
M < P	
S < M	
S < P.	

76. Inductionis medium et principium speciale. — Inductio eo essentialiter distinguitur a syllogismo quod, mediante enumeratione particularium in antecedente, coniungit P S° in consequente, cum syllogismus, mediante termino medio, coniungat in conclusione sua P S°. Medium inductionis proinde est divisio seu enumeratio particularium. Eius principium speciale vocari potest „dictum de omnibus singulis“, „negatum de omnibus singulis“, et ita enuntiatur: Quidquid affirmatur vel negatur de omnibus singulis inferioribus alicuius universalis, de ipso universali affirmandum vel negandum est.

77. Inductionis divisio. — Inductio alia est **completa**, alia **incompleta**. Prima habetur, cum de subiecto universali concludimus id, quod singillatim de omnibus eius inferioribus affirmandum vel negandum esse cognovimus (exemplum inductionis completae vide supra n. 75). Secunda vero habetur, cum de subiecto aliquo universali concludimus id, quod singillatim de quibusdam eius inferioribus affirmandum vel negandum esse cognovimus. — Inductio incompleta subdividitur in **sufficientem** et **insufficientem**.

Inductio incompleta sufficiens est inductio, in qua non fit enumeratio omnium singularium sub aliqua specie vel specierum sub aliquo genere contentarum, supponendum tamen est praedicatum, quod convenire quibusdam patet, convenire omnibus. Et hoc tunc supponendum est, cum constat praedicatum aliquod, in quibusdam individuis observatum, esse proprietatem seu dimanare ex ipsa rei natura; nam natura specifica eadem est in omnibus individuis eiusdem speciei, et natura generica eadem est in omnibus speciebus eiusdem generis. Praedicatum autem ex ipsa rei natura dimanare ex eo deducitur, quod sub diversis circumstantiis constanter adest. Effectus enim constans postulat causam constantem, quae non potest esse fortuita quaedam et accidentalis circumstantia, sed debet esse ipsa rei natura. Innititur ergo inductio incompleta sufficiens principio causalitatis seu rationis sufficientis: Quidquid fit, causam habet proportionatam; nihil est sine ratione sufficiente.

Inductio igitur incompleta, sed sufficiens, opitulante principio causalitatis, ad veram certitudinem deducere potest, cum inductio incompleta insufficiens ex ipsa natura sua non possit gignere nisi probabilitatem.

Inductio incompleta sufficiens **physica** dicitur propterea, quod in scientiis physicis experimentalibus adhibetur ad inducendas leges naturae ex factis singularibus. Physici enim observationibus suis eo devenire nituntur, ut cognoscant, num phaenomenon aliquod observatum ex ipsa rei natura progrediatur. Qua in re notandum est: a) posse quandoque contingere, ut ex observatione unius individui satis clare constet praedicatum aliquod dimanare ex rei natura; tunc haec observatio in uno individuo satis esset ad inductionem sufficientem. Ita quaedam mineralia, dum franguntur, figuras geometricas cristallinas tam regulares ostendunt, quae fortuito adesse in fractura minime posse statim cognoscuntur: b) fere semper tamen non ita facile esse discernere, utrum aliquod praedicatum observatum dimanet ex rei natura an ex aliqua peculiari et fortuita circumstantia. Ad hoc requiritur diligentissima et variata observatio in diversis individuis sub diversis circumstantiis h Quae observatio saepe nondum ad certitudinem, sed ad coniecturam tantum deducit seu *hypothesin*. Hypothesis, si ope experimenti seu aliarum observationum verificatur, in certitudinem transit, et sic statuitur lex naturae explicans facta singularia. Ut hunc processum exemplo declaremus: cum quis videt plurima corpora deorsum cadere, eo deducitur, ut supponat omnia corpora esse gravia, et ea quae deorsum non cadunt, sed sursum ascendunt, aliqua accidentali causa impediri, ne cadant, et sursum impelli. Quae hypothesis experimento corporum in vacuo cadentium plene verificatur, ita ut inductione sufficiente statuta sit lex: omnia corpora esse gravia.

78. Inductionis ultimum fundamentum. — Inductio est argumentatio essentialiter diversa a syllogismo categorico, continet tamen hunc syllogismum virtualiter. Quare principium convenientiae: coniunctio aut divisio subiecti et praedicati mediante termino medio, est fundamentum cuiuscumque argumentationis.

Inductio completa hunc continet syllogismum ab aequivalente ad aequivalens: Subiectum, quod aequivalet partibus enumeratis, est subiectum, quod habet praedicatum conveniens partibus enumeratis. Atqui S (in exemplo n. 75: omne vivens corporeum) est subiectum, quod aequivalet partibus enumeratis. Ergo.

Inductionem incompletam continere syllogismum procedentem ex principio causalitatis et rationis sufficientis iam patet ex dictis. Qui syllogismus ita enuntiari potest: Praedicatum, quod invenitur convenire

* Observationes maximopere multiplicatae tum temporaliter tum localiter **stasticam** constituunt. Ope statisticae praesertim meteorologia leges, quae aeris temperamentum regunt, detegere nititur.

subiecto alicui in multis casibus sub diversis circumstantiis, est praedicatum, quod huic subiecto universaliter convenit. Atqui P est praedicatum, quod invenitur convenire subiecto S in multis casibus sub diversis circumstantiis. Ergo P est praedicatum, quod convenit huic subiecto S universaliter. Maior huius syllogismi probatur ex principio causalitatis et rationis sufficientis, sicut n. 77 indicatum est. Hic processus syllogisticus continetur etiam in inductione incompleta insufficiente, i. e. ad certitudinem gignendam, sufficiente tamen ad probabilitatem. Tunc repetitis experimentis nexus inter S et P non certitudinaliter quidem, probabiliter tamen manifestatur. Inductio autem, quae ne probabilitatem quidem gignere potest, legitima non est.

79. Analogia, exemplum. — Analogia est processus probabilis a pluribus particularibus ad aliud particulare eiusdem generis. Similiter exemplum ab uno particulari ad aliud eiusdem generis concludit. — Analogia et exemplum continent in se inductionem et deductionem. Inducitur ope inductionis incompletae insufficientis (saltem per se non sufficientis ad certitudinem) principium universale, quod postea ad alium casum particularem applicatur per deductionem. Ita ex eo, quod hic maximus peccator et iste et ille veniam a Deo impetravit, inducitur principium universale: maximos etiam peccatores a Deo veniam impetrare. Hoc principium iterum applicatur alteri casui particulari: ergo etiam tu, etsi maximis criminibus maculatus, veniam impetrabis.

Ad-75sq. Aristoteles in c. 23 II Anal. pr. diserte de inductione agit. Inductionem syllogismum dicit, in quo alterum, i. e. maius extremum de medio probatur per alterum seu minus extremum, i. e. per singularia et inferiora sub medio contenta. Inductio enim fit ex omnibus singularibus ideoque praecipue servit ad propositiones primas et immediatas seu carentes medio probandas. Inde inductio deductioni opponitur; haec enim maius extremum de minori extremo per medium probat, illa vero maius extremum de medio per minus extremum. Quare deductio secundum se seu natura prior est, inductio autem notior est quoad nos, quia scii, nostra cognitio per sensus incipit. Επαγωγή μὲν οὖν ἐστὶ καὶ ὁ ἐκ ἐπαγωγῆς συλλογισμὸς τὸ διὰ τοῦ ἑτέρου θάτερον ἄκρον τῶ μέσῳ συλλογισσασθαι, . . . ἢ γὰρ Ἀπαγωγή διὰ πάντων. ἐστὶ δ' ὁ τοιοῦτος συλλογισμὸς τῇ πρώτῃ καὶ ἀμέσῳ προτάσει . . . φύσει μὲν οὖν πρότερον καὶ γνωριμώτερον ὁ διὰ τοῦ μέσου συλλογισμὸς, ἡμῖν δ' ἐναργέστερον ὁ διὰ τῆ ἐπαγωγῆς: 68 b 15. — Επαγωγή δὲ ἢ ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστον ἐπὶ τὰ καθόλου ἐφοδο (Top. I 12, 105 a 13; cf. Anal. post. I 18, 81 a 40; S. Th o in. lect. 30 n. 4 sqq.). Aristoteles experientiae esse dicit scientiarum principia tradere per sufficientem singularium observationem (Anal. pr. I 30, 46 a 18). S. Thomas: „Et est attendendum, quod satis convenienter comparavit [Philosophus] divisionem inductioni. Utrobique enim oportet supponere, quod accepta sint omnia, quae continentur sub aliquo communi: alioquin nec inducens poterit ex singularibus acceptis concludere universale nec dividens ex remotione quarundam partium poterit concludere aliam. Patet igitur quod inducens facta inductione, quod Socrates currat et Plato et Cicero, non potest ex necessitate concludere, quod omnis homo currat, nisi detur sibi a respondente, quod nihil aliud contineatur sub homine quam ista quae inducta sunt (In Anal. post. II lect. 4 n. 4). Si Aristoteles et S. Thomas illum secutus dicunt requiri integram singularium enumerationem, intelligunt integram virtute, non integram actu (uti Averrhoës iam explicavit Aristotelis sententiam). Quod apparet et ex usu inductionis incompletae apud utrumque et ex verbis utriusque.

§ 8. De sophismatis.

80. Sophismatis notio. — Sophisma secundum Aristotelem definitur: oratio, quae propter similitudinem, quam habet cum syllogismo, syllogismus videtur, cum tamen non sit. — Haec similitudo cum syllogismo oritur aut ex eo, quod voces, quae diversa significant, videntur significare idem — **fallaciae in dictione** —, aut ex eo, quod res significatae per voces propter similitudinem, quam habent cum aliis rebus, videntur esse id quod non sunt — **fallaciae in rebus et extra dictionem**.

81. Fallaciae in dictione — numerantur sex: aequivocatio, amphibolia, fallacia compositionis, divisionis, accentus, figurae dictionis.

Aequivocatio est sophisma, quod oritur ex voce aequivoca aequivoce sumpta: Quidquid ridet, est homo; pratum ridet; ergo pratum est homol.

Amphibolia oritur ex oratione aequivoca: Aio te Aeacida Romanos vincere posse.

Fallacia compositionis et divisionis habetur, cum fit transitus a sensu diviso ad compositum, et viceversa: Possum ambulare et non ambulare; sed ambulare et non ambulare est impossibile; ergo possum impossibile. Distinguenda est maior: Possum ambulare et non ambulare, in sensu diviso, hoc est: habeo potentiam ambulandi vel non ambulandi, concedo; in sensu composito, hoc est: habeo potentiam coniungendi ambulationem cum sua negatione, nego.

Fallacia accentus provenit ex accentus in eadem voce mutatione: Lepores sunt animalia silvestria; sed in comoediis sunt lepores; ergo in comoediis sunt animalia silvestria.

Fallacia figurae dictionis oritur ex similitudine dictionum: Omnis substantia affecta albedine est alba; paries est substantia affecta albedine; ergo paries est alba.

82. Fallaciae extra dictionem — numerantur septem: fallacia accidentis, dicti, consequentis, ignoratio elenchi, petitio principii, fallacia non causae ut causae, plurium interrogationum ut unius.

Fallacia accidentis committitur, cum id, quod convenit aut non convenit accidenti, dicitur convenire aut non convenire subiecto, et viceversa. — Accidens hic late sumitur pro omni eo praedicato, quod aliqua ratione diversum est vel realiter vel ratione tantum a subiecto. Exemplum: Risibile est proprietas; homo est risibilis; ergo est proprietas. Sophisma hac distinctione solvitur: Dist. mai.: Accidens risibilitatis est proprietas, conc.; subiectum habens risibilitatem est proprietas, nego. Contradist. min.: Homo est subiectum habens risibilitatem, conc.; est accidens risibilitatis, nego.

1 Exempla haec ponuntur mere **formaliter**, cum sophismata, quae senas difficultates constituunt, suis locis solvantur.

Fallacia dicti est, cum proceditur a dicto secundum quid ad dictum simpliciter, et viceversa. Exemplum: Aethiops est albus dente: ergo est albus.

Fallacia consequentis est sophisma proveniens ex eo, quod ex posito consequente (falso) infertur antecedens esse positum, sicut ex posito antecedente (recte) infertur consequens esse positum, et viceversa, ex sublato antecedente (falso) infertur consequens esse tollendum, sicut ex sublato consequente (recte) infertur antecedens esse tollendum: Si Petrus currit, Petrus movetur; atqui Petrus movetur; ergo currit; atqui non currit; ergo non movetur.

Ignoratio elenchi, i. e. redargutionis seu status quaestionis committitur, cum non probatur id quod est probandum, ut cum quis catholicos aggressus propter idololatriae crimen probat catholicos venerari sanctos.

Petitio principii est, cum idem per idem probatur, ut cum probas Icarum esse filium Daedali, quia Daedalus est pater Icari. — **Circulus vitiosus** in demonstrando est petitio principii mediata; cf. n. 221, 3.

Fallacia non causae ut causae contingit, cum assignatur aliquid pro causa alicuius rei, quod revera eius causa non est. Exemplum: Quod inebriat, non est bibendum; vinum inebriat; ergo vinum non est bibendum.

Fallacia plurium interrogationum ut unius, ad quas petitur una responsio. Exemplum: Homo et lapis suntne animal?

Ad 80. **Aristoteles** librum De sophisticis elenchis composuit. Illis temporibus sophistae, inter quos Protagoras Abderites (c. 481—411), Hippias Elius (c. 4th a. Chr.), Gorgias Leontinus (483—375), excogitandis versutiis ad alios decipiendos atque implicandos delectabantur. — Elenchus videtur esse syllogismus, cum non sit. Syllogismus enim ex praemissis positus necessario diversam ab eis conclusionem infert, elenchus autem est syllogismus, cum contradictione conclusionis. Οἱ μὲν εἰσὶ συλλογισμοί, οἱ β' οὐκ ὄντε δοκοῦσι. . . . ὁ μὲν γὰρ συλλογισμὸς ἐκ τινῶν ἐστὶ τεθέντων ὥστε λέγειν ἕτερόν τι ἐξ ἀνάγκης τῶν κειμένων διὰ τῶν κειμένων, ἐλέγχο δὲ συλλογισμὸς μετ' ἀντιφάσεως τοῦ συμπεράσματος (De soph. el. 1, 164 a 23). — **S. Thomas** in opusc. [39] «De fallaciis ad quosdam nobiles artistas sophismata exponit.

Ad 81 sq. Τρόποι δ' εἰσὶ τοὺς μὲν ἐλέγχειν δύο· οἱ μὲν γὰρ εἰσὶ παρὰ τὴν λέγειν, οἱ δ' ἐξ τῆς λέξεως. ἐστὶ δὲ τὰ μὲν παρὰ τὴν λέγειν ἐμποιοῦντα τὴν φαντασίαν ὅτι τὸν ἀριθμόν· ταῦτα δ' ἐστὶν δμωνυμία, ἀμφιβολία, σύνθεσις, διαίρεσις, προσωδία, σχῆμα λέξεως (De soph. el. 4, 165 b 23). Τῶν δ' ἐξ τῆς λέξεως παραλογισμῶν εἶδη ἐστὶν ἑπτὰ, ἐν μὲν παρὰ τὸ συμβεβηκὸς, δεύτερον δὲ τὸ ἀπλῶς ἢ μὴ ἀπλῶς ἀλλὰ πῆ ἢ ποῦ ἢ ποτέ ἢ πρός τι λέγεσθαι, τρίτον δὲ τὸ παρὰ τὴν τοῦ ἐλέγχου ἀγνοίαν, τέταρτον δὲ τὸ παρὰ τὸ ἐπόμενον, πέμπτον δὲ τὸ παρὰ τὸ ἐν ἀρχῇ λαμβάνειν, ἕκτον δὲ τὸ μὴ αἰτίον ὡς αἰτίον τιθέναι, ἑβδομον δὲ τὸ τὰ πλείω ἐρωτήματα ἐν ποιεῖν (l. c., 166 b 21).

§ 9. De disputatione scholastica.

83. **Quid sit.** — Disputatio scholastica est disputatio in forma, i. e. in qua rigore observatur forma syllogistica. Distinguitur a disputatione vulgari extra formam et a disputatione socratica, quae in inter-

rogationibus consistit, quibus adversarius ad veritatem admittendam paulatim deducitur.

84. *Mnns defendentis.* — In disputatione scholastica defendentis est argumenta in forma syllogistica contra thesin allata ad verbum repetere, de singulis propositionibus indicium ferendo, concedendo veras, negando falsas, distinguendo ambiguas, transmittendo eas quae ad rem non pertinent. Si syllogismus est vitiosus, negatur consequentia. Si distinctio adhibetur, haec cadit aut in M aut in S aut in P syllogismi. Si primum, distinguenda erit maior, contradistinguenda minor et neganda consequens et consequentia: si secundum aut tertium, distincta sola maiore aut sola minore, distinguitur consequens. Interdum distinctio aliqua ulterius subdistinguitur. Quandoque defendens, antequam directe, modo exposito, argumenta solvat, poterit indirectam praemittere solutionem, negando suppositum (i. e. id quod adversarius tamquam fundamentum argumentationis suae supponit) aut retorquendo argumentum.

85. *Munus arguentis.* — Arguentis est probare propositiones a defendente negatas. Si distinctio adhibita fuit, arguens instaurat argumentum, probando partem negatam aut ex parte concessa ulterius arguendo. Si defendens negavit propositionem disiunctivam, arguens potest postulare, ut assignetur membrum in disiunctione omissum, quo assignato ad illud repellendum argumentatur. Si negata est propositio universalis, potest petere instantiam, i. e. petere ut indicetur exceptio. Negata consequentia arguens a defendente quaerat, ut ostendat formam syllogismi non esse rectam; quodsi revera forma vitiosa fuit, emendetur, sin aliter, arguens formae rectitudinem ostendat.

SCHEMA DISPUTATIONIS SCHOLASTICAE.

Defendens: Thesis defendenda haec est: „Veritas principalius et per prius est in intellectu; eamque explico et probo. . . .

Et sic satis videtur probata thesis.

Arguens: Contra thesim, quae sic effertur: „Veritas principalius . . .“, sic instituo argumentum: Veritas principalius et per prius non est in intellectu; ergo falsa thesis.

Defendens: Veritas principalius et per prius non est in intellectu; ergo falsa thesis.

Nego antecedens: faveas probare.

Arguens: Probo antecedens: Quod est per prius in intellectu, est aliquid subiectivi. Atqui veritas non est aliquid subiectivi. Ergo veritas non est per prius in intellectu.

Defendens: Quod est per prius in . . . (integrum arguentis argumentum repetit). — Quod est per prius in intellectu, est aliquid subiectivi. Concedo maiorem. — Atqui veritas non est aliquid subiectivi.

Distinguo minorem: Veritas ontologica non est . . . concedo minorem; veritas logica non est . . . nego minorem. — Ergo veritas per prius non est in intellectu. Distinguo consequens: Veritas ontologica non est. — concedo consequens; veritas logica non est . . . , nego consequens. Et explico distinctionem: Veritas logica est adaequatio **intellectus** cum re, ergo aliquid subiectivi; veritas ontologica est adaequatio rei cum intellectu, ergo aliquid obiectivi seu extra intellectum.

Arguens: Atqui veritas logica non est aliquid subiectivi. Ergo veritas per prius non est in intellectu et falsa thesis.

Defendens: Atqui veritas logica . . . , nego minorem subsumptam; faveas probare.

Arguens: Probo minorem subsumptam: Id quod est in obiecto, non est aliquid subiectivi. Atqui veritas logica est in obiecto. Ergo veritas logica non est aliquid subiectivi.

Defendens: Id quod est in obiecto . . . (integrum repetit argumentum). Id quod est in obiecto, non est aliquid subiectivi. Distinguo maiorem: Id quod est in obiecto formaliter, non est . . . , concedo maiorem; id quod est in obiecto fundamentaliter tantum, non est . . . nego maiorem. — Atqui veritas logica est in obiecto. Contradistinguo minorem: Veritas logica est in obiecto formaliter, nego minorem: . . . est in obiecto fundamentaliter, concedo minorem. — Ergo veritas logica non est aliquid subiectivi. Data distinctione nego consequens et consequentiam. Et explico distinctionem. . . .

Arguens: Atqui veritas logica est in obiecto formaliter. Ergo veritas per prius non est in intellectu et falsa thesis.

Defendens: Atqui veritas . . . , nego minorem subsumptam; faveas probare.

Arguens: Probo minorem subsumptam: Veritas logica est in obiecto ut effectus in causa efficiente. Atqui effectus est in causa efficiente formaliter. Ergo veritas logica est in obiecto formaliter.

Defendens: Veritas logica est . . . (integrum repetit argumentum). Veritas logica est in obiecto ut effectus in causa efficiente. Distinguo maiorem: ut in causa efficiente totali et univoca, nego maiorem; ut in causa efficiente partiali et analoga, concedo maiorem.— Atqui effectus est in causa efficiente formaliter. Contradistinguo minorem: in causa efficiente totali et univoca, concedo minorem: in causa efficiente partiali et analoga, nego minorem. — Ergo veritas logica est in obiecto formaliter. Data distinctione nego consequens et consequentiam. Et explico distinctionem. . . .

Arguens: (Hoc modo arguens subsumendo minorem instat, donec distinctionibus defendentis victus vel ex alia parte aggrediatur thesin vel eam concedat).

PARS II.
LOGICA MATERIALIS.

CAPUT I.

LOGICA PROOEMIALIS.

Ioanne a S. Thoma, Cursus philos.: Logica, pars II, q. 1—2. Baben-
etuber, Philos. Thom. Salisburg.: Logica magna, tract, prolegom. Commet, Logik,
3. Teii, 8. Kap.

QUAESTIO I: An sit Logica.

THESIS I: Logica simpliciter est necessaria ad quamcumque scien-
tiam in statu perfecto, non vero ad scientiam in statu imperfecto.

86. Status quaestionis. 1. **Logicae** nomine intelligitur „ars direc-
tiva ipsius actus rationis, per quam scii, homo in ipso actu rationis
ordinate et faciliter et sine errore procedat" (S. Thom., In Anal. post. I
lect. 1). Logica potest distingui **naturalis** et **artificiosa**: naturalis
est ipsa vis naturalis intellectus humani, praesertim inquantum ra-
tionalis est seu naturali vi pollet ratiocinandi; artificiosa est ars seu
habitus superadditus intellectui, vi cuius **artificiose** definit et dividit
et argumentatur. Logica artificiosa est habitus distinctus ab habitibus
ceterarum scientiarum propter distinctum obiectum formale; obiectum
enim formale Logicae est ens rationis (cf. th. III), obiectum formale
ceterarum scientiarum est ens reale.

Thesis intelligatur de Logica artificiosa. Cum enim per se pateat
nullam scientiam acquiri ab homine posse sine naturali virtute ratio-
cinandi, quaeritur tantum, sitne necessaria ars seu habitus superadditus
specialis, quo disponatur et adiuvetur ratio ad scientias acquirendas
et exercendas.

2. **Scientia**, utpote cognitio per causas certa et evidens, est habi-
tus discurrendi seu conclusiones deducendi in aliqua materia scientifica.
Habitus scientiae prima demonstratione iam generatur, sed imperfecte
tantum per modum dispositionis facile mobilis seu defectibilis, quam-
quam per se ex natura sua est habitus difficulter mobilis seu difficulter
defectibilis. Ideo distinguimus scientiam in **statu perfecto**, quae
perfecte actuatur intellectum, ita ut possit facile circa ea quae ad plenam

notitiam obiecti talis scientiae pertinent per se discurrere et ab oppositis erroribus seu impugnationibus se defendere, et scientiam in **statu imperfecto** (seu scientiam quoad substantiam), quae est dispositio facile mobilis. Qui scientia pollet in statu imperfecto tantum, potest quidem unam alteramve conclusionem deducere ex principiis per se notis, at in longiore processu tanta cum difficultate procedit, ut certum sit fore, ut deficiat. Qui vero scientia pollet in statu perfecto, quasi sui iuris existens, per se solum procedit etiam in longiore processu scientifico, demonstrando et refutando adversarios et solvendo difficultates, neque indiget adiumento magistri neque libri alicuius.

3. **Necessarium** in thesi sumitur pro necessario ad finem aliquem attingendum. Potest autem aliquid esse necessarium ad finem aut **simpliciter** seu ad esse finis, sine quo finis omnino haberi nequit, aut **secundum quid** seu ad bene esse finis, quod idem est atque utile.

4. Epicurus (341—270) et Petrus Gassendi (1592—1655) ne utilem quidem Logicam habebant, Donatistae (saec.V) et Lutherus (1483—1546) ut nocivam eam respuebant.

Inter scholasticos triplex est sententia circa quaestionem nostram. Prima sententia docet Logicam simpliciter necessariam esse ad acquirendas alias scientias sive in statu perfecto sive etiam imperfecto, ita de Aguirre (f 1699); secunda sententia tenet sine Logica scientiam haberi posse in statu imperfecto et etiam perfecto, ita Conimbricenses (ed. 1591—1606); tertia sententia, valde communis, asserit sine Logica scientiam haberi posse in statu imperfecto, non vero in statu perfecto.

5. Ex dictis patet quaestionem de necessitate Logicae esse quaestionem, „an sit Logica“. Cum enim sit organum seu instrumentum sciendi, si non est necessaria neque utilis ad scientias acquirendas et exercendas, omnino nihil est seu non est.

87. Probatur thesis utraque pars (a posteriori, ex experientia). Videmus eos, qui Logicam non callent, recte quidem ratiocinari in aliqua materia scientifica, difficulter tamen et cum iugi periculo errandi.

Probatur I pars (Logica simpliciter est necessaria ad quamcumque scientiam in statu perfecto — a priori). Scientia in statu perfecto est habitus, quo quis longiore processu scientifico sine errore discurrere potest in aliqua speciali materia. Atqui ad hunc habitum requiritur Logica seu habitus discurrendi in **genere**, quia habitus discurrendi in aliqua speciali materia supponit habitum discurrendi in genere. Ergo.

Probatur II pars (Logica non est necessaria simpliciter ad scientiam in statu imperfecto) ex eo, quod id quod procedit ex habitu et arte, imperfecte et difficulter fit etiam sine habitu, sicut virtuose

moraliter operatur etiam qui virtutes morales nondum acquisivit, secus impossibile esset eas acquirere.

88. Corollarium. Ergo sicut virtutes morales omnes conectuntur inter se et cum fine ultimo, ita virtutes speculativae seu scientiae omnes conectuntur cum Logica.

89. Scholia. 1. Moraliter impossibile est seu maxime difficile eum, qui caret Logica, in longiore processu scientifico, cum per se procedit, non deficere seu non errare, i. e. morali necessitate requiritur habitus Logicae, ne deficiat de facto; si vero de facto non deficit, tunc acquirat simul Logicam. Non enim potest evitare defectum, nisi attentissime procedendo, reflectendo ad ipsum processum scientificum; quo ipso acquirat habitum Logicae. Quare non potest scientia aliqua in statu perfecto inesse in mente hominis sine Logica, quae non tantum morali, sed absoluta necessitate conectitur cum quacumque scientia perfecta tamquam dispositio praerequisita et intrinseca intellectus confortatio.

2. Initio mediante Logica naturali acquiritur Logica artificiosa imperfecte primis demonstrationibus logicalibus, quae postea seipsam adiuvat ad pedetentim se perficiendam, sicut adiuvat alias scientias.

90. *Obi. Contra I p.* 1. Non est simpliciter necessarium, sed potius nocivum scientiae, quod docet sophismata. Atqui Logica docet sophismata. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod docet sophismata ad sophismata serio facienda, *conc.*; ad sophismata vitanda, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui neque haec Logica non sophistica est simpliciter necessaria ad quamcumque scientiam in statu perfecto. *Probo.* Non est simpliciter necessarium ad scientiam in statu perfecto, sine quo potest acquiri scientia in statu perfecto. Atqui sine Logica potest acquiri scientia in statu perfecto. Ergo. — *Ilesp. Dist. mai.:* Sine quo potest acquiri summa cum difficultate et ita ut simul hoc acquiratur, *nego*; sine illa summa difficultate et ita ut simul hoc non acquiratur, *conc. Contradist. min.:* Summa cum difficultate et ita ut simul acquiratur Logica, *conc.*; sine illa difficultate et ita ut simul non acquiratur Logica, *nego.*

3. Atqui sine Logica acquiritur scientia in statu perfecto, quin obtineat illa summa difficultas. *Probo.* Logica est scientia perfecta. Atqui sine Logica acquiritur ipsa Logica, quin obtineat illa summa difficultas. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Logica primitus acquisita mediante Logica naturali tantum, *nego*; Logica postea acquisita mediante Logica artificiosa primitus acquisita, *conc. Contradist. min.:* Acquiratur ipsa Logica imperfecte, quae primitus acquiritur mediante Logica naturali, *conc.*; Logica perfecta, quae non acquiritur nisi mediante Logica imperfecta primitus acquisita, *nego.*

Contra II p. 1. Hoc est simpliciter necessarium ad scientiam quamcumque etiam imperfectam, sine quo scientia omnino haberi nequit. Atqui sine Logica scientia omnino haberi nequit. Ergo. — *Resp. Conc. mai.; dist. min.:* Sine Logica naturali, *conc.*; sine Logica artificiosa, *nego. Dist. consq.*

2. Atqui Logica artificiosa est simpliciter necessaria ad scientiam quamcumque etiam imperfectam. *Probo.* Effectus haberi nequit sine causa. Atqui Logica artificiosa est causa scientiae. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Sine causa principali, *conc.*; sine causa instrumental!, *subdist.:* Sine causa instrumental! absolute necessaria, *conc.*; non absolute necessaria, *nego. Contradist. min.:* Est causa principalis, *nego*; instrumentalis, *subdist.:* Absolute necessaria ad quamcumque conclusionem deducendam, *nego*; non absolute necessaria, *conc.*

3. Atqui Logica artificiosa est causa absolute necessaria ad quamcumque conclusionem deducendam. *Probo.* Ad quamcumque conclusionem deducendam cognoscenda est bonitas consequentiae. Atqui ad cognoscendam bonitatem consequentiae omnino necessaria est Logica artificiosa. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Cognoscenda est bonitas consequentiae explicite et formaliter, *n?go;* implicite et virtualiter per Logicam naturalem), *conc. Contradist. min.*

Ad 87. **Aristoteles** non solum primus Logicam excoluit, sed etiam eius necessitatem asseruit (cf. ad -l). **S. Thomas:** «Alia animalia quodam naturali instinctu ad suos actus aguntur, homo autem rationis indicio in suis actionibus dirigitur. Et inde est quod ad actus humanos faciliter et ordinate perficiendos diversae artes deserviunt. Nihil enim aliud ars esse videtur quam certa ordinatio rationis, quomodo per determinata media ad debitum finem actus humani perveniant. Ratio autem non solum dirigere potest inferiorum partium actus, sed etiam actus sui directiva est. Hoc enim est proprium intellectivae partis, ut in seipsam reflectatur: nam intellectus intelligit seipsum et similiter ratio de suo actu ratiocinari potest. Si igitur ex hoc, quod ratio de actu manus ratiocinatur, adinventata est ars aedificatoria vel fabrilis, per quas homo faciliter et ordinate huiusmodi actus exercere potest: eadem ratione ars quaedam necessaria est, quae sit **directiva ipsius actus rationis**, per quam scii, homo in ipso actu rationis ordinate, faciliter et sine errore procedat. Et haec ars est **Logica**, id est rationalis scientia. Quae non solum rationalis est ex hoc quod est secundum rationem (quod est omnibus artibus commune. sed etiam ex hoc quod est circa ipsum actum rationis sicut circa propriam materiam. Et ideo videtur esse ars artium; quia in actu rationis nos dirigit, a quo omnes artes procedunt (In Anal. post. I lect. 1 n. 1 sqq.)

QUAESTIO II: Quid sit Logica.

§ 1. An Logica sit scientia.

THESIS II: Logica est scientia, quae simul est ars liberalis.

91. St. <μt. 1. Quid sit **scientia**, cf. n. 86, 2.

2. **Ars** definitur: recta ratio factibilium, i. e. habitus intellectualis circa opera facienda; dicitur «recta ratio **factibilium**», quo distinguitur ars a prudentia, quae est recta ratio agibilium. Factibile potest sumi stricte pro opere externo, sed latius sumitur etiam pro opere interno, quatenus consideratur ipsum opus efficiendum, non bonus usus facultatis; agibile autem opus internum seu actionem immanentem significat sub respectu ipsius boni usus facultatis. Prudentia enim non tantum dat facultatem (habitum) ad opus bene et facile faciendum, sed inclinatur etiam, ut semper, cum oportet, utamur hac facilitate.

Ad materiam artis seu ad opera arte regulanda requiritur: a) Ut non sint per se, ex natura sua iam omnino determinata, sicut sunt actus vegetativi, ut ciborum concoctio, sed habeant aliquam indifferentionem seu indeterminationem, artis habitu determinandam per modum inclinationis. Hoc convenit arti, prout est **habitus operativus**: omnis enim habitus operativi stricte dicti est per modum inclinationis tollere indeterminationem potentiae, b) Ut sint opera regulanda per **certa et determinata** media ad finem (artefactum) attingendum. Hoc convenit arti, prout est **talis habitus operativus**, i. e. habitus

distinctus a prudentia, quae dirigit ad finem (ultimum) secundum circumstantias contingentes per media contingentia, quae sunt regulae prudentiales. Ad agendum ad finem ultimum non possunt certae et determinatae regulae indicari, sed hoc dependet a circumstantiis contingentibus. Finis enim ultimus non est sicut artefactum, ad quod obtinendum modo aliquo determinato agendum est, sed diversis omnino agendi modis idem attingitur finis ultimus secundum diversas circumstantias et vitae status. Ita etsi omnino aliter vivit rex, aliter monachus, eundem tamen gradum beatitudinis uterque attingere potest.

Ars dividitur in **mechanicam** seu servilem et **liberalem**, quatenus opus, circa quod versatur, est externum aut internum. Ars liberalis subdividitur in **pulchram** et **scientificam** (speculativam). Ars liberalis speculativa est ars minus stricte, quia ars stricte dicta habitus practicus est (cf. n. 103).

92. Prob. th. I p. (Logica est scientia). — Omnis cognitio certa et evidens per causas est scientia. Atqui Logica est cognitio certa et evidens per causas. Ergo.

Prob. min. Logica ex essentia syllogismi deducit syllogismi regulas et ipsam essentiam syllogismi resolvit in principium convenientiae et „dictum de omni–, quae sunt principia per se nota. Logica probat definitionem esse conficiendam ex genere et differentia specifica, i. e. rationem assignat, cur ita fieri debeat, etc.

Prob. II p. (Logica est ars liberalis). — Omnis habitus ordinatus ad opera interna, ex natura sua non omnino determinata et certis regulis dirigibilia, est ars liberalis. Atqui Logica est habitus ordinatus ad opera interna, ex natura sua non omnino determinata et certis regulis dirigibilia, ut sunt definitiones, divisiones, argumentationes. Ergo.

93. Schol. Ad difficultatem solvendam nota: Ars dicitur esse de singularibus et contingentibus ex parte applicationis ad opus, non ex parte regularum, quae sunt certae et determinatae et in universali ideo ars etiam scientia esse potest seu cognitio certa et universalis per causas.

94. *Obi.* 1. Scientia et ars inter se opponuntur tamquam speculativum et practicum. Atqui Logica non potest esse simul ea quae inter se opponuntur. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*; Scientia et ars speculativa, *neg.*; scientia et ars non speculativa (ars mechanica et ars liberalis pulchra), *conc. Cone, min.; dist. consq.*

2. Atqui omnis ars opponitur scientiae. *Probo.* Quod est de singularibus et contingentibus, opponitur scientiae. Atqui omnis ars est de singularibus et contingentibus. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*; Quod omni ex parte est de singularibus et contingentibus, *conc.*; quod non omni ex parte est de singularibus et contingentibus, *neg.* *Contrndist. min.*; Ex parte applicationis ad opus, *conc.*; ex parte regularum, *neg.*

Ad 92. **Aristoteles** Logicam instrumentum sciendi ideoque et scientiam habet (cf. ad 4). **S. Thomas** Logicam et scientiam et artem dicit (cf. ad 87; In Met. IV lect. 4 n. 573, S. th. II-II 51, 2 ad 3; In Boeth. de Trin. q. 5 a. 1 ad 2 [cit. ad 105]). — .Etiam in ipsis speculabilibus est aliquid per modum cuiusdam operis: puta con-

structio syllogismi aut orationis congruae aut opus numerandi vel mensurandi. Et ideo quicumque ad huiusmodi opera rationis habitus speculativi ordinantur, dicuntur per quandam similitudinem artes, scii, liberales; ad differentiam illarum artium quae ordinantur ad opera per corpus exercita, quae sunt quodammodo serviles, in quantum corpus serviliter subditur animae et homo secundum animam est liber. Illae vero scientiae, quae ad nullum huiusmodi opus ordinantur, simpliciter scientiae dicuntur, non autem artes (S. th. I-II 57, 3 ad 3).

§ 2. Quodnam sit obiectum formale Logicae.

THESIS III: Obiectum formale Logicae est ens rationis, quod est relatio rationis, quae in ordinatione conceptuum obiectivorum consistit

95. St. qu. 1. Quid sit obiectum formale, cf. n. 7.

2. **Ens rationis** est ens quod habet esse obiective in intellectu tantum. — Ens rationis est aut sine fundamento in re, ut centaurus, chimaera, aut cum fundamento in re, ut conceptus speciei et generis. Ens rationis cum fundamento in re est duplex: a) carentia entitatis quae concipitur ut ens (negatio, privatio), sicut tenebrae, nihilum; b) relatio rationis, ut species, genus.

3. Certum est et ab omnibus admittitur Logicam agere de **relationibus rationis**, ut sunt relatio generis, speciei, subiecti, praedicati, termini medii. Sed quaestio est, sintne hae relationes id quod per se primo respiciat Logica. Ita docent Thomistae; Suarez (1548 ad 1617) vero et Conimbricenses et alii asserunt, hoc esse aliquid reale, i. e. actus intellectus artificiosus seu artificium et rectitudinem actus, quae non sit ens rationis, sed reale, realiter indistinctum ab ipsis actibus intellectus¹. Cum enim Logica sit ars directiva actus rationis ad verum attingendum seu artificiosa directio actus rationis ad verum attingendum, omnes in eo conveniunt Logicam formaliter agere de eo, quo formaliter habetur artificiosa haec directio, seu de artificioso aliquo ordine mentali ad verum assequendum. Attamen hic ordo dupliciter sumi potest: 1. pro tendentia actuum et conceptuum formalium ad obiecta (pro repraesentatione), quae est aliquid reale seu relatio transcendentalis imbibita in ipsis actibus et conceptibus ad obiecta, in qua consistit veritas logica; 2. pro ordinatione, quae est relatio rationis, inquantum conceptus **obiectivi** seu res intellectae ordinantur secundum genera et species, per modum subiecti et praedicati et termini medii. Secundum Suarez primus, secundum Thomistas secundus ordo est obiectum formale Logicae.

‡

96. Prob. th. In eo consistit obiectum formale Logicae, quo dato naturaliter habetur artificiosa directio actus rationis ad verum attingendum. Atqui, data ordinatione conceptuum obiectivorum, naturaliter sine alio superaddito habetur artificiosa tendentia actuum et

¹ Cf. Urrâburu, Institutiones philos.: Logica, n. 1134.

conceptuum formalium ad obiecta seu artificiosa directio actus rationis ad verum. Actus enim et conceptus formales sunt ordinati artificiose ad verum attingendum, inquantum res intellectae seu conceptus obiectivi ordinati sunt (cf. n. 56 ea quae dicta sunt de ratiocinio physice considerato). Ergo.

97. Coroll. 1. Ergo actus rationis et conceptus sive formales sive obiectivi sunt obiectum Logicae **materiale**. Haec enim omnia a Logica attinguntur, sed id quod per se primo attingitur et mediante quo cetera attinguntur, sunt relationes rationis seu ordinatio conceptuum obiectivorum inter se. — Logica formalis ordinat conceptus mere formaliter abstrahendo a conceptuum materia, Logica materialis vero ordinat eos materiam ipsorum respiciendo.

2. Ergo Logica formaliter de tribus mentis operationibus non agit physice, prout sunt entia realia, id quod ad Philosophiam naturalem (de anima) pertinet, sed **logice**, i. e. agit de ente rationis logico ad quamcumque operationem spectante. — Cum Logica versetur circa tres mentis operationes ad verum attingendum, et cum ab intellectu humano verum principaliter attingatur ratiocinio, simplex apprehensio autem et iudicium ad ratiocinium ordinentur tamquam imperfectum ad perfectum, obiectum **principale** seu obiectum principalitatis Logicae est ratiocinium quatenus consideratur non tantum ratione formae, sed etiam ratione materiae, seu ratiocinium quo habetur conclusio vera et certa. Hoc ratiocinium est demonstratio seu syllogismus efficiens scientiam, de quo agitur in Logica demonstrativa (in Analyticis posterioribus).

3. Ergo Logica non pertinet ad Psychologiam neque ad Metaphysicam, sed est scientia specificè distincta ab omnibus aliis scientiis propter obiectum formale speciale. Plures recentes, ignorantes doctrinam thomisticam, Logicam sive ad Metaphysicam sive ad Psychologiam reducunt vel in duas partes Logicam scindunt, quarum altera est metaphysica, altera psychologica.

4. Ergo Criteriologia non pertinet ad Logicam. Criteriologia enim versatur formaliter circa actuum mentalium et conceptuum formalium ordinationem realem ad obiecta, i. e. circa veritatem cognitionis, quae est relatio realis transcendentalis.

98. Schol. Ens rationis habet veritatem et cognoscibilitatem, sicut habet entitatem: obiectivè; et ens rationis cum fundamento in re est etiam scibile, i. e. cognoscibile per causas (de eo datur scientia), quia habet causas, non reales et efficientes, sed fundamentales et formales, ex quibus est cognoscibile (cf. n. 110).

99. *Obi.* 1. Quod non habet entitatem et veritatem, non est obiectum formale Logicae. Atqui ens rationis non habet entitatem et veritatem. Ergo. — *Hesp. Dist.*

* Cf. M. Honecker, Gegenstandslogik und Denklogik.

mai.: Quod nullo modo habet entitatem et veritatem, *conc.*; quod non habet veritatem et entitatem in rerum natura, habet tamen obiective in intellectu, *nego. Contradict. min.*

2. Atqui quod habet entitatem et veritatem obiective tantum in intellectu, i. e. ens rationis, non est obiectum formale Logicae. *Probo.* Quod non eat scibile seu cognoscibile per causas, non est obiectum formale Logicae. Atqui ens rationis non est scibile. Ergo. — *Heap. Dist. mai.*: Quod nullo modo est scibile, *cone.*; quod non est scibile per causas reales et efficientes, est tamen per causas formales et fundamentales, *nego. Contradict. min.*: Ens rationis sine fundamento in re, *ccmc.*; ens rationis cum fundamento in re, *subdist.*: Non est scibile per causas reales et efficientes, *cone.*; per causas fundamentales et formales, *nego.*

3. 'Atqui neque ens rationis cum fundamento in re est obiectum formale Logicae. *Probo.* Obiectum formale Logicae est id circa quod versatur Logica. Atqui id circa quod versatur Logica, sunt actus rationis, qui non sunt ens rationis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Circa quod versatur formaliter, *conc.*; materialiter, *nego. Contradict. min.*

4. Atqui id circa quod versatur Logica formaliter, sunt actus rationis. *Probo.* Logica versatur formaliter circa id quod dirigit ad veritatem. Atqui id quod Logica dirigit ad veritatem, sunt actus rationis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quod dirigit immediate, *conc.*; mediate, *nego. Contradict. min.*

Ad 96. S. Thomas: „Ens est duplex: ens scii, rationis et ens naturae. Ens autem rationis dicitur proprie de iis intentionibus, quas ratio adinvenit in rebus consideratis, sicut intentio generis, speciei et similium, quae quidem non inveniuntur in rerum natura, sed considerationem rationis consequuntur. Et huiusmodi, scii, **ens rationis, est proprie subiectum Logicae.** Huiusmodi autem intentiones intelligibiles entibus naturae aequiparantur, eo quod omnia entia naturae sub consideratione rationis cadunt. Et ideo subiectum Logicae ad omnia se extendit, de quibus ens naturae praedicatur. Unde concludit [Aristoteles], quod subiectum Logicae aequiparatur subiecto Philosophiae, quod est ens naturae. Philosophus igitur ex principiis ipsius procedit ad probandum ea quae sunt considerata circa huiusmodi communia accidentia entis. Dialecticus autem procedit ad ea considerata ex intentionibus rationis, quae sunt pextranea a natura rerum' (In Met. IV lect. 4 n. 574; cf. In Anal. post. I lect. 20 n. 5; lect. 1 n. 6; In Eth. I lect. 1 n. 1 sq.).

§ 3. Utrum Logica sit scientia speculativa an practica.

THESIS IV: Logica non est scientia simul speculativa et practica, sed speculativa tantum.

100. St. qu. **1. Practicum** dicitur id, cuius finis est opus regulis quibusdam efficiendum; **speculativum** est, quod habet pro fine cognitionem tantum. Practicum dirigit, ut fiat; speculativum, ut sciatur. Principia igitur, quae solummodo tendunt ad veritatem manifestandam, speculativa sunt; si autem non tantum manifestant veritatem, sed dirigunt, ut id quod cognoscitur, fiat et efficiatur in rerum natura, practica sunt. Haec finem enuntiant et imperium continent voluntatis, sicut istud: Bonum est faciendum. Quare principia speculativa **resolutiva** (analytica) sunt, quia in ipsa cognoscibiliter resolvitur veritas (conclusionis); practica autem **compositiva** (synthetica), quia respiciunt veritatem seu entitatem cognitam ut efficiendam in rerum natura — tendunt ad synthesis faciendam eius, quod cognoscitur, cum existentia.

Ex his deducitur practicum (principium practicum, habitum practicum, scientiam practicam) respicere rem sub ratione singularis ex-

sistentiae contingentis et dirigere formaliter sub hoc respectu ; speculativum vero (principium speculativum, habitum speculativum) respicere universale et necessarium. Speculatio enim seu scientia non est nisi de universalibus et necessariis. Quare etsi ipsa speculatio opus est, nihilominus, quod tendit ad hoc opus tantum et sistit in eo, mere speculativum est, non practicum, propter peculiarem indolem huius operis, quod est veritatis universalis et necessariae contemplatio. Nam non attenditur sub ratione operis singularis contingentis, sed sub ratione veritatis universalis necessariae.

2. Thomistae et Scotistae docent Logicam esse habitum speculativum tantum; Albertus M. (1193—1280) et Conimbricenses et alii esse practicum; tertia sententia est eorum, qui putant Logicam simul speculativam esse et practicam; ita Suarez et Vasquez (1551—1604) *.

101. Prob. th. I p. (Logica non est scientia simul speculativa et practica). — Nulla scientia ordinis naturalis est simul speculativa et practica. Atqui Logica est scientia ordinis naturalis. Ergo Logica non est simul speculativa et practica.

Min. patet ex obiecto formali Logicae, quod omnino pertinet ad ordinem naturalem. — *Prob. mai.* Quae opponuntur inter se, distinguuntur nec possunt coniungi ad constituendam unam scientiam. Atqui speculativum et practicum opponuntur inter se in ordine naturali. Ergo.

Prob. min. Practicum respicit esse, singulare, contingens; speculativum essentiam, universale, necessarium.

In ordine autem divino haec inter se coniunguntur, cum scientia divina sit simul speculativa et practica (cf. n. 226; 872, 1); quare etiam Theologia fidei, quae est quaedam participatio scientiae divinae, est simul speculativa et practica.

Prob. II p. (Logica est scientia speculativa tantum). — Quod est totum circa speculationem et sistit in ea, speculativum est tantum. Atqui Logica tota est circa speculationem et sistit in ea. Ergo Logica est speculativa tantum.

Prob. min. Quod est totum circa ordinationem conceptuum et sistit in ea, totum est circa speculationem tantum, nam ordinatio conceptuum est ipsa speculatio. Atqui Logica tota est circa ordinationem conceptuum, ut patet ex th. III. Ergo.

102. Coroll. Ergo Logica est ars minus stricte seu ars speculativa, cuius artefactum speculatio est. Ars enim stricte sumpta semper est habitus practicus.

1 De singulis sententiis cf. Urraburu, Institutiones philos.: Logica maior, n. 332.

1 Ad hoc intelligendum nota fidem supernaturalem non tantum esse speculativam, sed etiam practicam. Quodsi fides est simul speculativa et practica, id etiam Theologiae, quae ex fide derivatur, convenit.

103. Schol. 1. Intellectus secundum se semper est speculativus tantum, quia secundum se semper sistit in pura contemplatione; sed **extensione** fit practicus. quatenus ad opus extenditur alterius facultatis distinctae ab ipso. Ita cum intellectus extenditur ad opus voluntatis, ut sciat secundum regulam morum recte iudicare ultimo iudicio practice circa particulares actus voluntatis, constituitur habitus practicus **prudentiae**; cum extenditur ad opus phantasiae, ut sciat dirigere phantasiam ad opera artis pulchrae concipienda, constituuntur habitus practici **artium pulchrarum**; cum extenditur ad opera potentiarum ad extra operantium, constituuntur **artes mechanicae**. Scientia igitur practica est ars sive mechanica sive pulchra aut prudentia seu Ethica includens prudentiam. Nam ipsa Ethica est scientia speculativa, si non includit prudentiam; inquantum vero includit prudentiam, practica est. Ad hoc enim ut habeatur scientia practica [^]seu habitus practicus, non satis est eius obiectum esse operabile, sed debet circa hoc obiectum etiam **operabiliter** versari. Potest tamen Ethica dici scientia **practica late**, quatenus versatur circa opus operabile. Sed ne hoc quidem Logicae convenit, cuius opus, circa quod versatur, non est operabile, sed speculabile tantum, quia est ipsa speculatio. Habet tamen Logica, quatenus est ars speculativa (seu ars minus stricte), similitudinem quandum cum habitibus practicis, inquantum regulas tradit ad opera (interna, speculativa) dirigenda. Id quod valet etiam de Arithmetica et Geometria. Opus ceterarum scientiarum speculativarum est speculatio tantum; opus scientiarum speculativarum, quae simul sunt artes, non tantum est speculatio, sed etiam artefactum speculativum (cf. n. 91, 2). Doctrina hoc schemate illustretur:

Scientia

I. speculativa:

1. circa obiectum operabile, sed non operabiliter (scientia practica late, ut Ethica);
2. circa obiectum speculabile tantum:
 - a) scientia tantum;
 - b) scientia, quae simul est ars Logica liberalis speculativa (ars minus Arithmetica, stricte) Geometria.

Π. practica:

1. ars (stricte):
 - a) ars liberalis pulchra circa conceptionem 1;

* **Artes liberales pulchrae** duplicem includunt habitum practicum seu duplicem artem: alteram liberalem circa **conceptionem** (ut habitus concipiendi opera musicalia, poemata), alteram per se mechanicam, circa **exsecutionem** externam, sensilem (ut habitus pulsandi organum), quae tamen etiam ipsa participative et instrumentaliter liberalis esse potest, inquantum movetur a liberali. Uterque

b) ars mechanica:

α) per se mechanica, sed participative liberalis (ars pulchra circa exsecutionem);

β) ars mere mechanica;

2. prudentia (Ethica includens prudentiam).

2. Syllogismus practicus ut practicus est, i. e. quatenus conclusio non tantum deducitur in ratione veri, sed applicatur etiam ad opus ultimo iudicio practice, non dirigitur a Logica, sed a prudentia.

104. *O bi.* 1. Ratio, cur Logica dicatur esse scientia speculativa tantum, est, quia nulla est scientia simul speculativa et practica. Atqui inveniuntur scientiae, quae simul sunt speculativae et practicae. Ergo. — *Resp. Dist. niai.*: Scientia ordinis naturalis, *conc.*; ordinis supernaturalis, *nego.* *Contradist. min.*

2. Atqui sunt scientiae ordinis naturalis simul speculativae et practicae. *Probo.* Ethica est simul speculativa et practica. Atqui Ethica est scientia ordinis naturalis. Ergo. — *Resp. Dist. niai.*: Ethica ut includit prudentiam, *conc.*; ut non includit prudentiam, *nego.* *Contradist. min.*: Ethica, quae aliquando includit prudentiam, *conc.* quae numquam includit prudentiam, *nego.* — Ethica includens prudentiam est duplex habitus: alter speculativus (Ethica), alter practicus (prudentia), et Ethica non dicitur practica ratione sui, sed ratione prudentiae ei adiunctae.

3. Atqui Ethica, etiam ut non includit prudentiam, est scientia simul speculativa et practica. *Probo.* Scientia speculativa, quae versatur circa opera, est simul speculativa et practica. Atqui Ethica est scientia speculativa, quae versatur circa opera. Ergo. — *liesp. Dist. mai.*: Quae versatur circa opera operabiliter, *conc.*; speculabiliter, *nego.* *Contradist. min.*

4. Atqui Logica versatur circa opus operabiliter. *Probo.* Confectio syllogismi est opus operabiliter consideratum. Atqui Logica versatur circa confectionem syllogismi. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Est opus, quod est ipsa speculatio, *conc.*; quod non est ipsa speculatio, *nego.* *Conc. min.; dist. consq.*

Ad 101. S. Thomas: „Omnis applicatio rationis rectae ad aliquid factibile pertinet ad artem. Sed ad prudentiam non pertinet nisi applicatio rationis rectae ad ea, de quibus est consilium. Et huiusmodi sunt, in quibus non sunt viae determinatae perveniendi ad finem. . . . Quia igitur ratio speculativa quaedam facit, puta syllogismum, propositionem et alia huiusmodi, in quibus proceditur secundum certas et determinatas vias; inde est quod respectu horum potest salvari ratio artis, non autem ratio prudentiae. Et ideo invenitur aliqua ars speculativa, non autem aliqua prudentia' (S. th. II-II 47, 2 ad 3; cf. I-II 57, 3 ad 3 [cit. ad 92]; In Bot'tli. de Trin. q. 5 a. 1 ad 3).

§ 4. Logica utens sitne habitus distinctus a Logica docente.

THESIS V: Logica utens non est habitus distinctus a Logica docente.

105. St. qu. Logica dicitur docens, inquantum demonstrative proponit regulas directivas intellectus in ratiocinando. Logica enim probat, quomodo sciendum sit seu quomodo in scientiis procedendum sit tum quoad formam tum quoad materiam.

Logica utens est Logica, inquantum his regulis utitur in hac vel illa materia. Omnis enim scientia in virtute Logicae facit scienti-

habitus iste in intellectu residet, sed primus circa phantasiam versatur, quam naturaliter bene dispositam supponit. Inde proverbium: Poeta nascitur. Speculatio vero, quae fit circa artem aliquam pulchram, ut musica theoretica, scientia speculativa est.

ficam seu artificiosam suae materiae dispositionem, et ita Logica dirigendo scientias utitur praeceptis suis et principiis¹. Ceterae igitur scientiae omnes aliquo modo subordinantur Logicae, inquantum in virtute eius scientifice (artificiose) discurrunt, cum in virtute propria respiciant obiectum proprium inveniundo terminum medium. Logica enim omnibus scientiis praebet modum sciendi seu organum sciendi.

106. Prob. th. *Arg. I.* Ea non differunt in genere habituum, quorum idem est obiectum formale. Atqui Logicae docentis et utentis idem est obiectum formale. Ergo.

Prob. min. ex eo, quod utriusque obiectum formale est ordinatio conceptuum. — Nec potest dici Logicam docentem esse ordinationem conceptuum sub respectu speculativo resolutionis in prima principia, quatenus regulae ad conceptus ordinandos demonstrantur ex primis principiis, Logicam vero utentem sub respectu practico applicationis ad opus. Nam ordinatio conceptuum necessario speculatio est. Ipsa enim applicatio ad opus determinatum, ad determinatam aliquam materiam, speculative fit seu cognoscendo resolutionem in prima principia seu sub respectu cognoscitivo veritatis universalis et necessariae.

Arg. II. Habitus distinctus non est ponendus nisi cum est nova difficultas specialis vincenda. Atqui ad applicandas regulas Logicae non est nova difficultas specialis vincenda. Nam etsi hae regulae sunt universales, tamen earum applicatio ad opus nullam specialem difficultatem prae se fert, propterea quod ipsa haec applicatio non practice seu synthetice sed speculative fit: Qui scit, quomodo artificiose, scientifice procedendum sit, hoc ipso potest scientifice procedere seu applicare regulas. Ergo. — Est quidem in singulis scientiis nova difficultas specialis vincenda, at haec non est difficultas ad conceptus in genere ordinandos et ad syllogismos in genere conficiendos, sed ad conceptus ordinandos pro aliqua determinata materia, ut conficiantur definitiones, divisiones, ratiocinia pro aliqua determinata materia. Definitionibus et divisionibus conceptus, quibus utitur scientia in ratiocinando, redduntur clari et distincti. In ratiociniis conficiendis difficultas specialis est, ut inveniatur terminus medius pro aliqua determinata materia. Ad has difficultates vincendas ponuntur habitus speciales diversarum scientiarum specialium.

107. Schol. Ad theseos declarationem iuvat considerare differentiam, quae intercedit inter applicationem regularum logicalium et moralium. Cognitis regulis moralibus in virtute scientiae moralis nova oritur difficultas specialis ad luis regulas opere exsequendas propter voluntatis indifferentiam et indeterminationem. Et haec est ratio, cur novus re-

¹ Etiam in sua materia, i. e. in conficiendis demonstrationibus logicalibus, Logica utitur suis regulis.

quiratur habitus, i. e. habitus prudentiae, ad iudicia moralia singulis casibus practice applicanda.

108. Coroll. Tamquam conclusio finalis totius quaestionis II deducitur Logicae definitio: Logica est scientia speculativa et ars liberalis ordinativa conceptuum ad veritatem attingendam.

109. *O bi.* 1. Organum sciendi seu instrumentum speculandi est habitus distinctus ab ipsa speculatione, i. e. a Logica docente, sicut a quacumque alia scientia. Atqui Logica utens est instrumentum speculandi. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Instrumentum speculandi, quod ipsum est speculativum, *neg*; quod ipsum non est speculativum, *conc.* *Contradist. min.*

2. Atqui Logica utens non est habitus speculativus. *Probo.* Non est speculativus habitus, qui respicit existentiam seu confectionem operis singularis concreti, ut est confectio syllogismi. Atqui Logica utens respicit confectionem operis singularis concreti: confectionem syllogismi. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Qui respicit sub ratione operis concreti singularis, *conc.*; sub ratione veritatis universalis, *neg.* *Contradist. min.*

Ad 105. S. Thomas: «Scientiae speculativae, ut patet in principio Metaph., sunt de illis quorum cognitio quaeritur propter seipsa. Res autem, de quibus est Logica, non quaeruntur ad cognoscendum propter seipsas, sed ut adminiculum quoddam ad alias scientias. Et ideo Logica non continetur sub Philosophia speculativa quasi principalis pars, sed quasi quoddam reductum ad eam, prout ministrat speculationi sua instrumenta, scii, syllogismos et definitiones et alia huiusmodi, quibus in speculativis scientiis indigemus. Unde et secundum Boëthium in Comment, super Porphyrium non tam est scientia quam scientiae instrumentum» (In Boëth. de Trin. q. 5 a. 1 ad 2: cf. In Met. IV lect. 4 n. 576 sq.; Aristoteles, Top. I 18 et VIII 14 [supra ad 4]).

QUAESTIO III: De obiecto formali Logicae seu de ente rationis logico.

110. Quid sit ens rationis et quotnplex sit. — Ens rationis definitur: quod habet esse **objective** in intellectu tantum. — Explicatur definitio: Aliquid potest esse in intellectu **subiective**, sicut in subiecto, et **effective**, tamquam effectus immanens intellectui, et **objective**, per modum obiecti apprehensi. Intellectio et conceptus intellectione productus (conceptus formalis) sunt in intellectu subiective et effective; ens rationis habet esse **objective** in intellectu tantum, i. e. totum esse entis rationis in eo consistit, ut apprehendatur, seu ut sit intellectus obiectum. Est igitur ratio obiectiva (conceptus obiectivus, non formalis), quae obversatur menti, quae tamen extra mentem exsistere non potest: Id quod simpliciter non est ens, cum non exsistat neque exsistere possit in rerum natura, intellectus sibi proponit tamquam rationem obiectivam quam considerat, et ita facit exsistere idealiter in se tamquam obiectum suum id, cui existentia simpliciter repugnat.

Causam efficientem non habet ens rationis, cum non efficiatur in rerum natura; habet tamen fundamentum, quod est eius causa formalis, sicut etiam merum possibile non habet causam efficientem, habet tamen fundamentum seu causam formalem. Fundamentum entis rationis est id, secundum quod obiective formatur ab intellectu nostro. Exinde ens

rationis dividitur, divisione **per accidens** ratione fundamenti, in ens rationis cum fundamento et sine fundamento in re (cf. n. 95, 2). Ens rationis sine fundamento in re fundatur in libidine nostra. **Essentialiter** autem, quatenus consideratur ipsa ratio entis rationis, dividitur in duo genera suprema, in **negationem** (privationem) et **relationem**. Hanc divisionem esse adaequatam ostenditur ita: Ratio ipsa entis rationis formaliter consistit in oppositione ad ens reale, i. e. in eo, quod est esse incapax existentiae. Hoc autem vel est aliquid positivi vel non positivi. Si non positivum, est negatio, quae non ponit, sed tollit formam; si positivum, solum potest esse relatio. Absoluta enim positiva omnia, sive substantia sint sive accidentia, includunt in conceptu suo essentiali capacitatem ad existendum, quia necessario dicunt existere in se (substantia) aut in alio (accidentia). Sola relatio, quia non dicit tantum conceptum „in“, vi cuius est accidens reale, sed etiam conceptum „ad“, vi cuius formaliter est relatio, quin tamen dicat aliquod „inesse“, sed extrinsecam tantum termini attingentiam, potest concipi sine realitate, inquantum concipitur non ut in alio neque ut in se, sed ut ad aliquid aliud cum negatione existentiae in aliquo.

Ad intellectum divisionis advertatur: a) non-esse formae seu carentiam formae non esse ens rationis. Hoc enim non-esse, haec carentia invenitur in rerum natura (negative). A parte rei enim invenitur formam non esse; sed ens rationis, quod est negatio, in eo consistit, quod illud non-esse ab intellectu ad modum entis concipiatur. Tale enim ens, quod est non-ens seu negatio, est incapax recipiendi existentiam in rerum natura; in intellectu tamen recipit existentiam aliquam, inquantum existit tamquam obiectum intellectus. — Ad negationem reducitur **unitas**, si sumitur praecise secundum formale suum quod addit enti; est enim unitas negatio divisionis; ita unitas rationis, quae convenit universali metaphysico per abstractionem intellectus, est negatio divisionis per differentias sive numericas sive específicas; ad negationem reducuntur etiam entia et figmenta contradictoria, ut circulus quadratus, centaurus (figmentum quod simul esset animal rationale et brutum), quia ea ponunt, quae se invicem destruunt.

b) Ad relationem reducenda est denominatio extrinseca (ut esse visum), quae tamen duo continet, aliquid reale — formam dominantem (visio, quae est realis in oculo, denominat parietem visum), et aliquid rationis — adiacentiam seu applicationem formae dominantis ad subiectum denominatum, quod est relatio rationis. Ad relationem' pariter pertinet distinctio rationis, de qua infra n. 119, 2.

111. Per quam potentiam et per quos actus fiant entia rationis,

1. Neque **voluntas** neque **sensus externi** formant entia rationis, quia non formant obiectum suum, sed extra se supponunt formatum: Voluntas supponit obiectum propositum ab intellectu, sensus externus

fertur in reni ad extra existentem. Si igitur aliquando voluntas appetit bonum chimaericum, ipsa hoc non fingit, sed intellectus.

2. **Sensus interni** non formant entia rationis formaliter loquendo, sed materialiter tantum. — Formaliter formare ens rationis est concipere non-ens ad instar entis realis, ad quod requiritur, ut discernatur inter ens et non-ens; hoc autem sensus non potest, quia nequit apprehendere rationem entis. Materialiter formare ens rationis est repraesentare aliquo modo id, ad cuius instar formatur ens rationis. Si hoc est aliquid sensibile, sensus internus illud repraesentare potest quoad externam sensilem apparentiam; ita potest repraesentare centaurum. Ad similitudinem autem huius repraesentationis phantasticae intellectus concipit ens, quod simul esset rationale et irrationale.

3. Ad entia rationis formanda requiritur **comparatio intellectus**. Non dicimus requiri necessario comparisonem eam, quae fit iudicando, sed eam, quae est simplex conotatio, quae iam haberi potest simplici apprehensione. Nam ens rationis est aut relatio aut negatio. Si est relatio, debet comparative apprehendi ad terminum; si est negatio, debet positive concipi ad instar entis, quod est comparative ad aliud. Absolute enim concipi nequit negatio, cum nihil sit. Ceterum relatio rationis etiam ex eo concipitur comparative, quia concipitur ad modum realis relationis.

4. **Cognitio** formans ens rationis non est illa, quae reflectit super ens rationis speculando circa illud seu contemplando ens rationis, ut ens rationis est, haec enim supponit ens rationis iam formatum, sed est cognitio directa, quae cognoscit non-ens reale, vel quod realiter relativum non est, ad instar entis vel relationis realis. In qua cognitione directa id quod cognoscitur, non est ens rationis, sed non-ens.

5. **Cognitio**, qua formatur ens rationis, non est fictio per modum enuntiationis affirmando vel negando, in quo fictio consistit, quae est deceptio seu falsitas, sed est fictio per modum formationis, qua ad modum entis apprehenditur aliquid, quod in re non est neque esse potest, quod simul tamen discernitur ab ente vero et reali. Est nihilominus modus cognoscendi imperfectus, conotative attribuere alicui id, quod in se non habet. Ex quo deducimus Deum non formare entia rationis. Perfectissimum obiectum cognoscit intellectus humanus ad instar alterius (conceptibus analogis, i. e. positivo-negativis, cf. n. 15), quia obiecto perfectissimo non est proportionatus; similiter non-ens, quia non-ens alio modo obiectum esse nequit. Intellectus autem perfectissimus proportionatus est obiecto perfectissimo, et obiecti, quod est non-ens, non indiget, quia non procedit componendo et dividendo, sed comprehendendo (i. e. comprehensive intelligendo); intellectus vero humanus dividit ipsam carentiam formae a re, in qua inest, sumendo eam per se, quod non potest nisi fingendo ens, quod revera ens non est. Cognoscit tamen Deus entia rationis, quae a nobis formantur. At propter hanc cognitionem dicendus non est formare entia rationis, ut ex dictis n. 4 apparet.

112. Quid sit ens rationis logicum et quotuplex sit. — Potest obiectum considerari in duplici statu: 1. secundum quod est in se, sive quantum ad essentiam sive quantum ad existentiam; 2. ut est in apprehensione (non subjective, sed objective). Hic status est **secundus** respectu status essendi in se, quia, sicut cognoscibilitas sequitur entitatem, ita esse cognitum est post illud esse, quod res habet in se. Ideo affectiones seu praedicata, quae conveniunt rei prout est in se, dicuntur **primae intentiones**; quae vero rei conveniunt prout cognitae (conceptui obiectivo, non formali) seu quae sequuntur statum cogniti, vocantur **secundae intentiones**. Hae intentiones secundae omnes sunt relationes rationis. Sunt enim ea, quae supponunt statum rei ut cognitae seu esse cognitum pro fundamento. Quae vero secundum hoc fundamentum conveniunt, non possunt esse nisi relativa rationis. Attamen non omnis relatio rationis est secunda intentio, quia datur etiam relatio rationis, quam mens affigit rei non considerando rem praecise secundum statum cogniti, ut cum Deus concipitur ut creator aut homo ut iudex, ut doctor etc., i. e. ut titulo iudicis, doctoris etc. insignitus. Haec enim nihil ponunt in subiecto ac proinde sunt merae relationes rationis; ex eo enim quod quis doctor declaratur, eius scientia non augetur nec quidquam ponitur in ipso. Si tamen iudex et doctor causaliter sumuntur, realem actionem in subiecto ponunt, ex qua etiam realis resultat relatio causalitatis.

Secunda intentio fundatur in prima, et quidem proxime fundatur in statu entis ut cogniti, remote autem in rebus, prout sunt extra cognitionem. Ita intentio secunda universalitatis fundatur proxime in statu abstractionis, quae est status cognitionis primae operationis mentis remote autem in ipsis rebus fundatur, prout sunt extra intellectum, quatenus realiter conveniunt secundum naturam, sive genericam sive specificam. Similiter intentio significationis affigitur voci prout cognitae (conceptui non ultimato), remote autem fundatur mediante conceptu (ultimato) in ipsis rebus significatis. Potest tamen etiam ipsa secunda intentio fundare aliam secundam, sicut intentio generis, quae tribuitur animali, iterum cognita potest fundare secundam intentionem speciei, quatenus intentio generis est quaedam species praedicabilis.

Intentio secunda ens rationis logicum dicitur, quia est obiectum formale Logicae. Logicae enim obiectum formale est relatio rationis, quae in ordinatione conceptuum obiectivorum consistit (cf. th. III). Ordinatio autem haec est ipsa secunda intentio. Relatio enim rationis, quae affigitur rei ut cognitae, neque potest terminari immediate nisi ad rem **cognitam** seu ad conceptum obiectivum. Ita intentio universalitatis affixa naturae abstracte conceptae terminatur ad conceptus

1 Ipsum esse cognitum ad primam intentionem pertinet, quia eat denominatio (extrinseca) conveniens rei, prout est in se, cf. n. 110. Status autem abstractionis denominat rem cognitam incomplete, quatenus aliquid eius, i. e. individuatio, non cognoscitur, cf. n. 119, 3.

obiectivos inferiorum (singularium sive specierum), intentio significationis affixa voci (conceptui obiectivo non ultimato) terminatur ad conceptus obiectivos rerum significatarum.

Relatio rationis sicut realis dividitur secundum fundamentum suum, quod est status cognitionis, qui triplex est, quatenus res est cognita per primam aut secundam aut tertiam mentis operationem. Ideo distinguimus intentiones secundas secundum tres operationes mentis. Ad primam mentis operationem pertinent terminus et universale et dispositio conceptuum universalium secundum genera et species seu praedicamenta, quia id quod prima mentis operatione directe attingitur est universale; ad secundam mentis operationem pertinent iudicium (intentio subiecti et praedicati) et oratio, ad tertiam ratiocinium et argumentatio.

113. Divisio Logicae materialis. — Logica materialis agit de secundis intentionibus per respectum ad materiam seu ordinat conceptus per respectum ad materiam. Sed materia haec est duplex: incomplexa et complexa. Ideo praemissa Logica prooemiali ipsam Logicam materialelem dividimus in duas partes: in Logicam praedicamentalem, quae ordinat materiam incomplexam, et Logicam demonstrativam, quae complexam materiam ordinat. Logica praedicamentalis agit de universalibus et praedicamentis, quibus tota universitas rerum seu tota materia incomplexa scientiarum omnium in generalem ordinem redigitur. Hoc modo via sternitur ad ordinationem materiae complexae, quae propositionibus constat necessariis et per se, quibus conficitur demonstratio seu scientia. Propositiones enim necessariae et per se sunt eae, in quibus de S^o praedicatur P essenziale et propria passio. Iam vero, quae sint praedicata essentialia et propriae passionis, ex praedicamentorum ordine discimus, quia praedicamenta sunt ipsae series praedicatorum essentialium, ex quibus etiam proprias passionis cognoscimus.

Nota. — Logica materiam sive incomplexam sive complexam non ordinat nisi in generali, singulis scientiis relinquendo specialem ordinationem sui obiecti tum quoad materiam incomplexam tum quoad materiam complexam.

Ad 110. *Aristoteles* in V Met. c. 7 .ponit alium modum entis, secundum quod est tantum in mente . . . secundum quod ~~esse~~ et ~~est~~ significant compositionem propositionis, quam facit intellectus componens et dividens. Unde dicit, quod esse significat veritatem rei. . . . Sciendum est autem, quod iste secundus modus comparatur ad primum [ens extra animam] sicut effectus ad causam. Ex hoc enim, quod aliquid in rerum natura est, sequitur veritas et falsitas in propositione, quam intellectus significat per hoc verbum ,est' prout est verbalis copula. Sed quia aliquid, quod est in se non-ens, intellectus considerat ut quoddam ens, sicut negationem et huiusmodi, ideo quandoque dicitur esse de aliquo hoc secundo modo, et non primo. Dicitur enim, quod caecitas est secundo modo, ex eo quod vera est propositio, qua dicitur aliquid esse caecum ; non tamen dicitur, quod sit primo modo vera. Nam caecitas non habet

aliquod esse in rebus, sed magis est privatio alicuius esse (S. Thom. in 1. c. lect. 9 n. 889 895sq.; cf. De ente et ess. c. 1; S. th. I 16, 3 ad 2; I Dist. 2, 1 a. 3). — S. Thomas: „Id autem quod est rationis tantum, non potest esse nisi duplex. Omnis enim positio absoluta aliquid in rerum natura existens significat. Sic ergo supra ens, quod est prima conceptio intellectus, unum addit id quod est rationis tantum, scilicet, negationem; dicitur enim unum quasi ens indivisum; sed verum et bonum positive dicuntur, unde non possunt addere nisi relationem, quae sit rationis tantum. Illa autem relatio, secundum Philosophum in V Metaph. [c. 15, 1021 a29; S. Thom. lect. 17], dicitur esse rationis tantum, secundum quam dicitur referri id quod non dependet ad id ad quod refertur, sed e converso, cum ipsa relatio quaedam dependentia sit: sicut patet in scientia et scibili, sensu et sensibili; scientia enim dependet a scibili, sed non e converso: unde relatio, qua scientia refertur ad scibile, est realis; relatio vero, qua scibile refertur ad scientiam, est rationis tantum' dicitur enim scibile referri secundum Philosophum, non quia ipsum referatur, sed quia aliud refertur ad ipsum; et ita est in omnibus aliis, quae se habent ut mensura et mensuratum vel perfectivum et perfectibile' (Ver. 21, 1; cf. S. th. 113, 7; 28, 1; Pot. 7, 11; Malo 1,1 ad 20). — De ente rationis logico cf. text, cit. ad 96.

CAPUT II.

LOGICA PRAEDICAMENTALIS.

QUAESTIO I: De universali.

Caietanus, Comment, in op. S. Thomae De ente et essentia c. 4. **Ioannes a S. Thoma**, Cursus philos.: Logica, pars II, q. 1—5. Complutenses in Arist. Dialecticam, disp. 3—4. **Babenstuber**, Logica magna, de univers., disp. 1.

§ 1. De universali secundum se.

THESIS VI: Insunt in mente nostra conceptus vere universales, quibus a parte rei respondet natura his conceptibus expressa. Nihilominus haec natura, ut a parte rei existit, non est universalis, sed singularis.

114. St. qu. 1. **Universale** secundum nominis etymologiam est unum versus alia seu unum respiciens alia. Et quia unum potest respicere alia sive in significando sive in repraesentando sive in causando sive in essendo, universale dividitur in universale in **significando** (termini seu voces universales), universale in **repraesentando** (conceptus¹ universales), universale in **causando** (Deus), universale in **essendo**. — Universale in essendo est unum (una natura)² respiciens plura ut existens in illis, ex quo oritur, ut etiam praedicetur de illis; quare dicitur etiam universale in **praedicando**. Ea quae respicit universale ut existens in illis et ut praedicabile de illis, dicuntur eius **inferiora**. Ita individua humana sunt inferiora hominis. Ad rationem ergo universalis in essendo requiruntur duo: unitas et communicabilitas. Universale in essendo est unum (una natura), quod communicatur multis, seu inest in multis tamquam identificatum cum eis et multiplicatum in illis. Universale enim est natura abstracta a

* conceptus formalis.

2 una ratio obiectiva, i. e. conceptus obiectivus.

differentiis inferiorum, quibus in inferioribus multiplicatur, ideo est una unitate abstractionis; invenitur tamen in his inferioribus **communicata** cum eis.

Distinguendum est universale (in essendo) a **communi**. Commune latius patet: commune est quodcumque unum quocumque modo pluribus conveniens; universale autem est commune pluribus conveniens tamquam identificatum cum eis et **multiplicatum in illis**. Commune igitur non determinat, utrum id, quod communicatur cum pluribus, sit idem numero necne; sed universale hoc determinat, quia numquam idem numero est in pluribus. Ita natura divina est communis tribus personis, at non se habet ad eas sicut universale ad inferiora; similiter camera est locus communis plurium hominum, minime tamen est universale.

2. **Nominalistae**: Heraclitus (f 475 a. Chr.), Cratylus Heracliti discipulus, Antisthenes (f 369), Epicurei, Roscellinus (saec. XI) adversarius S. Anselmi, Empiristae et Sensualistae et Positivistae recentioris aetatis: Hobbes (1588—1679), Locke (1632—1704), Hume (1711—1776), Condillac (1715—1780), Aug. Comte (1798—1857), St. Mill (1806—1873), Spencer (1820—1903), Wundt (1832—1921), solis vocibus seu nominibus universalitatem concedunt, denegant vero conceptibus, cum doceant voci universali in mente non respondere conceptum universalem, sed collectionem individuorum voce designatorum. **Conceptualistae** (veteres Stoici, Conceptualistae saeculi XIV et XV: Guilelmus Occam, Ioan. Buridanus, Petrus de Alliaco, Gabriel Biel, tandem Kant [1724—1804] et Kantiani) admittunt quidem conceptus universales, quos tamen merum mentis figmentum esse docent, cui nihil in rerum natura respondeat.

Realistae contendunt dari a parte rei naturam voci et conceptui universali respondentem. Qui tamen iterum in diversas abeunt sententias: aliqui asserunt universale ut universale exsistere a parte rei (realismus exaggeratus); alii vero, inter quos Aristoteles (384—322), Boëthius (480—525), S. Anselmus (1033—1109), S. Thomas (1225 ad 1274), plerique scholastici, cum in universali duplex momentum distinguant: **materiam** seu id quod conceptu universali continetur, i. e. naturam, et **formam**: universalitatem, docent hanc in intellectu tantum esse, illam vero etiam in re singulari (realismus moderatus).

Ex iis, qui realismum exaggeratum profitentur, aliqui docent universale ut universale exsistere **extra intellectum et extra rem**, alii vero **extra intellectum, sed intra rem**. Prima sententia est Platonis (428—347), qui posuit ideas subsistentes seu formas rerum materiam transcendentes, universales, incorruptibiles, aeternas, quas tamen materia aliquo modo participaret (μετέχει) *.

† Ita Platonem interpretantur Aristoteles et scholastici; alii vero ideas platonicas intelligunt ideas divinas seu exemplaria rerum in mente divina. Sed quidquid est de hac controversia, certum est Platonem posuisse rerum formas non immanentes singularibus, sed transcendentes.

Altera sententia attribuitur Guilelmo Campellensi (1070—1121), qui docuisset naturam non multiplicari in eiusdem speciei individuis, sed unam eandemque numero in omnibus esse, individua autem nonnisi penes accidentia differre. Neoplatonici, Hegel (1770—1831), Schelling (1775—1854) docuerunt singularia non esse nisi apparitiones phaenomenales naturae universalis.

3. Dicimus thesi nostra in mente inesse conceptus vere universales. Quo statuimus factum internum conscientiae testimonio manifestum. Dicimus in mente nostra inesse conceptus universales, quibus a parte rei respondet natura his conceptibus expressa. Quo non affirmamus omnibus conceptibus nostris aliquid a parte rei respondere. Saepe enim concipimus entia rationis, quibus a parte rei nihil respondet, et aliquando etiam erramus, ita ut conceptus noster non respondeat rebus. At plerumque non concipimus entia rationis neque erramus, cum intellectus per se non erret, sed per accidens tantum. Atque tunc conceptus nostri saepe etiam nobis obversantur tamquam evidenter obiectivam veritatem repraesentantes. — Thesi nostra ad mentem realismi moderati affirmamus universale in repraesentando: conceptum formalem universalem, et universale in essendo: conceptum obiectivum universalem.

115. Prob. th. 1 p. (Insunt in mente nostra conceptus vere universales). — Conceptus universalis est conceptus repraesentans naturam abstracte conceptam tamquam convenientem pluribus ut identificatam cum illis et multiplicatam in ipsis. Atqui in mente nostra insunt conceptus repraesentantes naturam abstracte conceptam tamquam convenientem pluribus ut identificatam cum illis et multiplicatam in ipsis. Ergo.

JA/z. patet ex st. qu. Si universale in essendo est natura abstracta, communicata cum inferioribus, universale in repraesentando seu conceptus universalis est conceptus hanc naturam repraesentans seu repraesentans naturam abstractam tamquam convenientem pluribus, i. e. inferioribus. — J/zn. patet ex experientia interna seu ex testimonio conscientiae. Circa hoc factum conscientiae accuratius investigandum est in Phil. nat. (cf. n. 465, 5; 543: 573, 3).

Prob. II p. (. . . quibus a parte rei respondet natura ipsis expressa). — Conceptus universalis (obiectivus) seu natura abstracte concepta est aliquid, quod obversatur menti tamquam aliquid a parte rei conveniens multis singularibus. Atqui quod obversatur menti tamquam aliquid a parte rei vere conveniens multis singularibus, id revera a parte rei convenit. Ergo natura abstracte concepta revera a parte rei convenit multis singularibus.

Ma i. patet ex experientia interna: Natura abstracta conotat singularia, a quibus abstracta est, tamquam pertinens ad ea (cf. n. 129). —

Min. manifesta est ex veracitate intellectus, qui per se infallibilis est neque errat nisi per accidens.

Prob. III p. (Natura ut a parte rei existit, non est universalis, sed singularis). — Quod repraesentatur a mente tamquam a parte rei existens in singularibus ut identificatum cum eis, est a parte rei non universale, sed singulare. Atqui natura repraesentatur a mente tamquam a parte rei existens in singularibus ut identificata cum eis. Ergo natura est a parte rei non universalis, sed singularis, seu natura ut a parte rei existit, non est universalis, sed singularis.

Mai. (quae intelligatur de eo quod est per se, cum intellectus per accidens errare possit) patet ex veracitate intellectus. — *Prob. min.* Natura repraesentatur a mente tamquam praedicabilis de singularibus. Atqui quod repraesentatur ut praedicabile de aliquo, repraesentatur ut existens in eo tamquam identificatum cum eo. Ergo.

Prob. min. ex eo quod ad veritatem praedicationis affirmativae requiritur stricta identitas inter praedicatum et subiectum, quae verbo substantivo „est“ exprimitur. Propositio enim «Petrus est homo» significat: Petrus est idipsum quod est homo.

116. Coroll. Ergo falsus est nominalismus et conceptualismus et realismus exaggeratus. — Nominalismus et conceptualismus ducunt ad scepticismum. Omnis enim scientia de universalibus est; quapropter si universale non est nisi «flatus vocis», ut teste S. Anselmo asseruit Roscellinus, aut nisi conceptus subiectivus, ut docent Conceptualistae, perit omnis scientia. Dicunt Nominalistae recentes (Empiristae et Positivistae) obiecta scientiarum non esse essentias universales, sed leges. At lex supponit essentiam universalem. Nominalistae asserunt universale esse nomen collectivum seu terminum collectivum. Sed tunc non essent universalia praedicabilia de singulis individuis distributive sumptis. Quod falsum esse patet (cf. n. 13). — Realismus exaggeratus est monismus aut ducit ad monismum. Si natura in rebus non multiplicatur, omnia in unum conflantur. Ceterum notetur hanc doctrinam destruere universale: si natura in singularibus non multiplicatur, communis tantum est, non universalis.

Contra Platonem iuvat advertere obiecta scientiarum et veritates scientificas seu essentias rerum et veritates, quae sunt circa essentias rerum, esse aeternas obiective et negative, non vero subiective et positive, i. e. sunt aeternae per modum obiecti intelligibilis et intellecti (a Deo), nec dependent ab aliqua existentia contingenti et temporali; non vero sunt aeternae subiective et positive, quasi in aliquo subiecto extra intellectum positive existentiam ab aeterno accipere deberent.

117. Schol. 1. Universalitas est secunda intentio seu relatio rationis, qua natura abstracte concepta refertur ad inferiora. Haec relatio

fundatur proxime super unitatem rationis seu super statum abstractions, qua natura relinquit differentias numericas sive etiam specificas, quibus in inferioribus suis multiplicatur et diversificatur; sola enim natura ita una unitate abstractionis apta est, quae referatur ad inferiora tamquam existens in illis, remote autem fundatur super ipsam naturam singularem concretam, quae a parte rei existit, quatenus abstrahibilis est seu considerari potest ab intellectu sine notis individuantibus.

2. Universale in essendo definitur: unum (natura una) in multis et de multis, i. e. natura una, quae est in multis per'identitatem cum eis et praedicatur de multis. — Haec definitio omnia enuntiat, quae ad universale constituendum concurrunt: 1. subiectum, cui affigitur universalitatis intentio — natura, 2. huius intentionis fundamentum proximum — una, 3. ipsam intentionem universalitatis seu relationem ad inferiora — in multis, 4. propriam universalis passionem, i. e. praedicabilitatem — de multis.

3. Triplex distinguimus universale (in essendo): a) universale materiale — natura, quae denominatur universalis, b) universale fundamentale — fundamentum proximum relationis universalitatis, quod est unitas praecisa ab inferioribus (natura abstracta) cum aptitudine seu non-repugnantia ad essendum in illis, c) universale formale — forma ipsa relativa, qua natura abstracta respicit actu inferiora. Cum autem metaphysicus consideret principaliter naturas, logicus vero intentiones seu relationes rationis, ipsa natura seu subiectum abstractum a pluribus seu universale fundamentale dicitur universale metaphysicum, quia in illo directe et principaliter consideratur natura, abstractio autem seu universalitas fundamentalis (metaphysics) tamquam conditio; est enim conditio requisita ad omnem scientiam, quia nulla scientia agit de singularibus. Universale autem formale dicitur universale logicum, quia principaliter respicit ipsam intentionem seu formam, qua aliquid denominatur universale, quae est secunda intentio et relatio rationis; hanc enim praecipue considerat logicus, praesuppositive autem naturam, tamquam id, in quo fundatur universalitas; agit enim de secundis intentionibus, ut fundantur in primis.

118. *Obi. contra I p.* 1. Conceptus universales non respondent rebus. Atqui non insunt in mente nostra conceptus non respondentes rebus. Ergo. — *liesp. Dist. mai.:* Non respondent positive, *nego*; mere negative, *conc. Contractist. min.:* Conceptus non respondentes negative, *nego*; positive, *sum ist.:* Non insunt per se, *conc.;* per accidens, *nego.* — Conceptus universales non respondent rebus mere negative, i. e. repraesentant inadaequate; cf. n. 119, 3.

2. Atqui non insunt in mente nostra bi conceptus non respondentes rebus mere negative seu conceptus vere universales. *Proho.* Vox plura significans non est conceptus vere universalis. Atqui conceptus, qui dicuntur inesse in mente nostra universales, sunt voces plura significantes. Ergo. — *liesp. Dist. mai.:* Ipsa vox, *conc.;* eius significatum, *subdist.:* Si est ratio una conveniens pluribus distributive, *nego*; si non est ratio una, *conc. Contradist. min.:* Sunt ipsae voces, *nego*; sunt significatum

Gredt, Elem. philoa. I. Ed. 7.

vocis, *subdist.*: Si est ratio una conveniens pluribus distributive, *cone.*; si non est ratio una, *nego.*

3. Atqui significatum vocis, quae dicitur universalis, non est ratio una conveniens pluribus distributive. *Probo.* Individua in rerum natura existentia non sunt ratio una conveniens pluribus distributive. Atqui significatum vocis, quae dicitur universalis, sunt individua in rerum natura existentia. Ergo. — *Resp. Dist. niai.*: Individua eiusdem speciei abstracte concepta, *nego.*; non abstracte concepta, *conc.* *Contradist. min.*

Contra II p. 1. Conceptui universali non respondet a parte rei natura una unitate abstractionis. Atqui natura conceptibus universalibus expressa est una unitate abstractionis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Respondet tamen eadem natura ut communicata cum individuis et multiplicata in eis, *cone.*; non respondet eadem natura ut communicata . . ., *nego.* *Contradist. min.*: Quae communicatur cum individuis et multiplicatur in eis, *conc.*; quae non communicatur . . ., *nego.*

2. Atqui natura conceptu universali expressa non est communicabilis. *Probo.* Non est communicabile, quod est abstractum. Atqui natura conceptu universali expressa est abstracta. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Forma abstractionis non est communicabilis, *conc.*; id quod bac forma continetur . . ., *nego.* *Conc. min.*; *dist. consq.*

3. Atqui natura ipsa conceptu universali expressa non est communicabilis. *Probo* (ad mentem Kantii). Non est communicabile, quod est „a priori”¹. Atqui natura conceptu universali expressa est „a priori”⁴, i. e. ex subiecto cogitante. Ergo. — *Resp. Conc. mai.*; *dist. min.*: Status universalitatis est a priori, *conc.*; natura cui in mente accedit status universalitatis, est a priori, *nego.* *Dist. consq.* (cf. n. 693, 4).

Contra III p. 1. Quod est unum in multis, est universale. Atqui natura, ut a parte rei existit, est unum in multis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quod est unum in multis formaliter, *conc.*; quod est unum in multis materialiter seu fundamentaliter, *nego.* *Contradist. min.*

2. Atqui natura, ut a parte rei existit, est unum in multis formaliter seu universalis formaliter. *Probo.* Natura in intellectu est universalis formaliter. Atqui natura, ut a parte rei existit, est eadem natura, quae est in intellectu. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Secundum modum concipiendi, *conc.*; secundum rem conceptam, *nego.* *Contradist. min.*

Ad 115sq. S. Thomas: ^Universale dupliciter potest accipi: uno modo pro ipsa natura, cui intellectus attribuit intentionem universalitatis, et sic universalia, ut genera et species, substantias rerum significant, et praedicantur in quid. Animal enim significat substantiam eius, de quo praedicatur, et homo similiter. Alio modo potest accipi universale, in quantum est universale et secundum quod natura praedicta subest intentioni universalitatis, id est secundum quod consideratur animal vel homo ut unum in multis. Et sic posuerunt Platonici animal et hominem in sua universalitate esse substantias. Quod Aristoteles in hoc capitulo intendit reprobare, ostendens, quod animal commune vel homo communis non est aliqua substantia in rerum natura. Sed hanc communitatem habet forma animalis vel hominis, secundum quod est in intellectu, qui unam formam accipit ut multis communem, in quantum abstrahit eam ab omnibus individuantibus. . . . Sciendum autem, quod ideo dicit, quod **universale est quod natum est pluribus inesse**, non autem quod pluribus inest [τοῦτο γὰρ λέγεται καθόλου δ πλείοσιν ὑπάρχειν πᾶσιν: Met. VII 13, 1038 b 11; cf. Perih. 7, 17 a 39]; quia quaedam universalia sunt, quae non continent sub se nisi singulare, sicut sol et luna[‡] (In Met. VII lect. 13 n. 1570sq. 1574; cf. In Perih. I lect. 10 n. 2 sqq.). — „Patet autem diligenter intuenti rationes Platonis, quod ex hoc in sua positione erravit, quia credidit, quod modus rei intellectae in suo esse sit sicut modus intelligendi rem ipsam. Et ideo quia invenit intellectum nostrum dupliciter abstracta intelligere, uno modo sicut universalia intelligimus abstracta a singularibus, alio modo sicut mathematica abstracta a sensibilibus, utrique abstractione! intellectus posuit respondere abstractionem in essentiis rerum, unde posuit et mathematica esse separata et species. Hoc autem non est necessarium. Nam intellectus etsi intelligat res per hoc, quod similis est eis quantum ad speciem

intelligibilem, per quam fit in actu, non tamen oportet quod modo illo eit species illa in intellectu quo in re intellecta; nam omne, quod est in aliquo, est per modum eius in quo est. Et ideo ex natura intellectus, quae est alia a natura rei intellectae, necessarium est, quod alius sit modus intelligendi quo intellectus intelligit, et alius sit modus essendi quo res existit. **Licet enim id in re esse oporteat quod intellectus intelligit, non tamen eodem modo** (In Met. I lect. 10n. 158; cf. X lect. 3 n. 1963sq.; C. g. 1175: Nec tamen). — **Aristoteles:** Εὰν δὲ τὸ καθόλου μὴ ἢ, τὸ μέσον οὐκ ἔσται, ὥστ' οὐδ' ἀποδείξει. δεῖ ἄρα τι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ἐπὶ πλείονων εἶναι μὴ ὁμώνυμον (Anal. post. I 11, 77 a 7). Ad quae S. Thomas: „Necessarium est esse unum in multis et de multis, si demonstratio debet esse, <piia non erit universale, nisi sit unum de multis; et si non sit universale, non erit medium demonstrationis; ergo nec demonstratio. Et quod oporteat medium demonstrationis esse universale, patet per hoc quod oportet medium demonstrationis esse unum et idem de pluribus praedicatum non aequivoce, sed secundum rationem eandem (In 1. c. lect. 19 n. 8). Cf. S. Thom., In De an. II lect 12 n. 377sq.; De ente et ess. c. 3 et 4 (infra ad 124 132); II Dist. 3, 3 a. 2 ad 1; S. th. I 55, 3 ad 1; 85, 2 ad 2; 85, 3; I-II 29, 6; III 2, 5 ad 2; Q. d. an. a. 3 ad 8; a. 4.

THESIS VII: Gradus metaphysici in eodem individuo non distinguuntur realiter neque actualiter formaliter ex natura rei. Datur tamen inter eos praecisio obiectiva; ideo distinguuntur virtualiter.

119. St. qu. 1. Nomine graduum metaphysicorum intelligimus praedicata essentialia superiora et inferiora, quae de aliquo praedicantur, i. e. a) genera superiora et inferiora (ut substantia, corpus, animatum, animal, homo, quae praedicantur de Petro), b) differentias, quibus superiora genera ad inferiora contrahuntur (ut compositum, vivens, sensitivum, rationale, quae de eodem Petro praedicantur; cf. n. 159). Haec praedicata gradus dicuntur, quia, cum sit unum universalius et superius altero, in cognoscendis illis quasi ascendimus et descendimus; dicuntur gradus metaphysici, quia constituunt compositionem metaphysicam, i. e. compositionem eam, quae physicam seu realem unitatem transcendit. Hi gradus igitur universalia sunt. In praecedenti thesi egimus de universalibus absolute, hic de universalibus tractamus, quae in eodem individuo inveniuntur, secundum habitudinem eorum ad invicem.

2. **Distinctio** pluralitas est; ea enim dicuntur distincta, quorum unum non est aliud. — Duplex est distinctio, **rationis et realis**, quatenus unum non est aliud in intellectu tantum aut etiam in rerum natura. Distinctio realis est, vi cuius unum a parte rei non est aliud; distinctio rationis est, vi cuius ea, quae a parte rei sunt idem, in intellectu et ab intellectu inveniuntur distincta. Distinctio rationis eo fit, quod eadem res diversis conceptibus obiectivis concipitur, qui ab intellectu ad invicem referuntur tamquam eiusdem rei. Quatenus hi conceptus sunt intrinsecus diversi, habetur distinctio rationis **ratio-cinatae** seu cum fundamento in re; quatenus extrinsecus tantum, i. e. per aliquam conotationem diversi sunt, inquantum mens eidem conceptui obiectivo affigit aliam et aliam relationem rationis (sicut cum Petrus concipitur ut subiectum et ut praedicatum, in propositione

tautologica: Petrus est Petrus), habetur distinctio rationis **ratio-
cinantis** seu sine fundamento in re. Fundamentum autem distinc-
tionis rationis ratiocinatae est, ex parte obiecti, distinctio **virtu alis**
seu eminentia rei, quae, in se unica et simplex realiter, plures tamen
continet rationes seu perfectiones; ex parte intellectus nostri est im-
perfectio eius, ratione cuius inadaequate concipit rem, unico conceptu
non valens exhaustire eius eminentiam, sed diversis conceptibus attingens
diversas perfectiones, eas inter se componendo. — Distinctio virtualis
definitur: intrinseca rei eminentia, qua in se eadem, per simplicem
continentiam perfectionum praebet intellectui fundamentum distin-
guendi unam ab alia. Ex definitione colligitur distinctionem virtua-
lem revera esse id, quod innuit nomen eius: non actuale, sed vir-
tualem distinctionem seu rei **distingui bilitatem** et fundamentum
distinctionis actualis seu rationis ratiocinatae, quae actu est in intel-
lectu. Res enim, in qua virtualis distinctio inesse dicitur, ea est,
quae, etsi in se una et indistincta, plures tamen complectitur per-
fectiones, quae intellectui praebent fundamentum eam intentionaliter
distinguendi. Ita anima humana simplex, virtualiter multiplex est.
Una enim eademque entitas triplicem in se continet perfectionem,
quatenus simul est radix vegetandi, sentiendi, ratiocinandi. Unde
intellectus noster, videns hanc continentiam diversarum perfectionum,
distinguit per conceptus suos actu id, quod in re virtualiter est di-
stinctum.

3. Praecisio idem est atque separatio seu distinctio effective sumpta.^{*}
Est duplex: **physica** — cum unum ab altero realiter, **intentio-
nalis** — cum unum ab altero intentionaliter seu in intellectu et ab in-
tellectu separatur. Praecisio intentionalis est aut mere **subiectiva** aut
obiectiva. Praecisio mere subiectiva est, qua cognitio totum obiectum
quoad omnia eius praedicata attingit, ita tamen, ut differentia, sive
numerica sive etiam specifica, confuse tantum apprehendatur. Praecisio
obiectiva ea est, qua unum praedicatum attingitur, aliis simpliciter
omissis. Praecisione obiectiva intellectus repraesentat quidem rem in-
adaequata, i. e. non totaliter quoad omnia eius praedicata, sed id,
quod repraesentat, repraesentat, prout revera est, sicut etiam visus
percipit colorem, prout revera est a parte rei, etsi non percipit odorem,
qui cum colore in pomo invenitur coniunctus. Praecisio igitur obiectiva
non est contraria veracitati facultatum cognoscitivarum („Abstrahentium
non est mendacium”).

4. Praecisiones obiectivas reiciunt Nominalistae et ii qui „Confun-
dentes” dicuntur (Oviedo f 1651, Hurtadus f 1651, Arriaga f 1667),
quorum sententia est universale fieri per praecisionem mere subiectivam.

¹ Distinctio potest sumi: a) effective; b) formaliter: ipsa pluralitas; c) relative: relatio, quae sequitur pluralitatem, quatenus distincta referuntur ad invicem ut distincta.

Hi proinde nullo modo, ne virtualiter quidem, gradus metaphysicos in eodem individuo distinguunt; contra, aliqui pauci, ut landunus (f 1343) et ii qui formas substantiales in eodem subiecto multiplicant pro numero essentialium praedicatorum, eos realiter distinguere volunt. — Ad doctrinam veterum „Confudentium” reducitur doctrina multorum recentium, qui docent conceptum universalem oriri ex associatione et confusione perceptionum singularium (cf. n. 571, 3).

5. Etiam Scotus reicit praecisiones obiectivas et distinctionem virtualem et rationis ratiocinatae. Scotus triplicem agnoscit distinctionem: a) *realem*, quae separationem realem admittit extremorum seu praecisionem physicam; b) *formalem* ex natura rei, quae separationem non admittit, sed est negatio identitatis formalis, ita ut una ratio non sit de conceptu alterius ex propria natura; hanc dicit esse *actu in re*; c) distinctionem *rationis ratiocinantis*. Loco igitur distinctionis virtualis et rationis ratiocinatae ponit distinctionem formalem. Quare docet inter gradus metaphysicos, quibus adnumerat etiam „haecceitatem” seu differentiam numericam tamquam ultimum gradum seu ultimam formam, intercedere distinctionem formalem, quam actu a parte rei esse profitetur, independenter a mentis consideratione¹. — Probe distinguatur distinctio virtualis communiter admissa a distinctione formali scotistica. Distinctio virtualis non est actualis a parte rei, sed virtualis tantum seu fundamentum illius distinctionis, quae in mente fit actu tamquam distinctio rationis ratiocinatae.

120. Prob. th. I p. (Gradus metaphysici in eodem individuo non distinguuntur realiter).

Arg. I. Identificata cum uno eodem tertio non sunt distincta inter se realiter. Atqui gradus metaphysici singuli in eodem individuo sunt identificati cum uno eodem tertio, i. e. cum differentia numerica. Ergo.

Min. patet ex th. praec. p. III: «Natura, ut a parte rei existit, est singularis”, i. e. identificatur cum individuo seu differentia eius numerica.

Arg. II. Si gradus metaphysici realiter in eodem individuo distinguerentur, in eodem individuo admittenda esset pluralitas formarum substantialium. Atqui hoc repugnat. Ergo,

Prob. mai. Si animalitas realiter differret a rationalitate, etiam principium substantiale, quo constituitur animalitas, realiter differret a principio substantiali, quo constituitur rationalitas.

Minoris probationem v. Phil. nat. th. V, coroll. 6.

Prob. II p. (Gradus metaphysici non distinguuntur actualiter formaliter ex natura rei). — Quae distinguuntur actualitpr formaliter ex

¹ Distinctio formalis ex natura rei, quam non tantum in re philosophica, sed etiam theologica ubicumque adhibet Scotus, fundamentum aliquod est principale systematis eius.

natura rei, distinguuntur actu a parte rei. Atqui gradus metaphysici non distinguuntur actu a parte rei. Ergo.

Mai. patet ex st. qu. — *Prob. min.* Quae actu a parte rei distinguuntur, distinguuntur simpliciter, ita ut habeatur alia et alia entitas, i. e. distinguuntur realiter (patet ex conceptu distinctionis realis). Atqui gradus metaphysici non distinguuntur realiter (patet ex I p.). Ergo.

Prob. HI p. (Inter gradus metaphysicos datur praecisio obiectiva). — Inter ea datur praecisio obiectiva, quorum unum concipi potest, altero nullo modo concepto. Atqui hoc obtinet quoad gradus metaphysicos. Ergo datur praecisio obiectiva.

Prob. min. In conceptu essentiali unius gradus non includitur conceptus essentialis alterius. Ita *rationale non includitur in animali, secus omne animal esset rationale, unde optime concipi potest animal, non concepto ,rationali".

Prob. IV p. (... distinguuntur virtualiter). Ea distinguuntur virtualiter, inter quae datur praecisio obiectiva. Atqui inter gradus metaphysicos datur praecisio obiectiva. Ergo.

121. Schol. 1. In sententia „Confudentium" conceptus speciei est cognitio unum vel plura individua confuse repraesentans, quin tamen differentia individualis omittatur. Sed patet hoc modo universale formari minime posse; retenta enim differentia numerica, etsi obscure et remisse, id quod concipitur est haec natura individualis, quae de pluribus praedicari nequit (cf. n. 573, 3). Praecisio haec esset mere subiectiva sine fundamento in re, quia ratio universalis, ut ratio hominis, non est ratio, in qua confundi possent differentiae numericae, nam differentiae numericae hominum non sunt aliquae humanitates; ideo paritas cum abstractione entis per confusionem neganda est (cf. n. 174sq.).

2. Nimis anguste definit Scotus distinctionem realem tamquam eam, quae separationem admittit realem extremorum. Potest enim esse distinctio realis etiam inter ea, quae realiter separari non possunt. — Distinctio scotistica est germen monismi. Natura enim specifica, a parte rei actu distincta a differentia numerica, eadem numero esset in omnibus nec numero multiplicari posset; id ipsum dicendum de gradibus superioribus genericis. Hoc pacto autem omnia conflantur in unum. Quomodo tamen Scotus ab hac consequentia refugiat, cf. th. sq.

122. *Obi. Contra I p.* 1. Perfectiones, quae in eodem principio coniungi non possunt, distinguuntur realiter. Atqui gradus metaphysici (ut sensitivum et rationale) sunt perfectiones, quae in eodem principio coniungi non possunt. Ergo. — *Jlesp. Dist. niai.*: Quae in eodem principio tum proximo tum remoto coniungi non possunt, *conc.*; quae non possunt coniungi in eodem principio proximo, possunt tamen in eodem principio remoto, *nego.* *Contradist. min.*: Non possunt coniungi in eodem principio proximo, *conc.*; in eodem principio remoto, *nego.*

2. Atqui hae perfectiones neque in eodem principio remoto coniungi possunt. *Probo.* Principium rernotum harum perfectionum est forma substantialis. Atqui hae

perfectiones non possunt coniungi in eadem fonna substantiali. Ergo. *Resp. Dist. mai.*: Fonna substantialis virtualiter multiplex, *conc.*; non virtualiter multiplex, *nego. Contradist. min.*

Contra II p. 1. Ea distinguuntur actualiter formaliter ex natura rei, quorum unum non est de conceptu alterius ex propria natura. Atqui graduum metaphysicorum unus non est de conceptu alterius ex propria natura. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Et haec distinctio dicitur esse actu a parte rei, *conc.*; non dicitur esse actu a parte rei, *nego. Contradist. min.*: Et haec distinctio est actu a parte rei, *nego.*; non est actu a parte rei, *conc.*

2. Atqui distinctio graduum metaphysicorum est actu a parte rei. *Probo.* A parte rei actu est pluralitas graduum. Atqui pluralitas graduum, quae est actu a parte rei, est distinctio actu a parte rei. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Tamquam pluralitas actualis, *nego.*; tamquam pluralitas virtualis, *conc. Contradist. min.*

Contra III (et IV) p. 1. Inter ea non datur praecisio obiectiva, quorum alterum continet alterum. Atqui graduum metaphysicorum alter continet alterum. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quorum alterum continet alterum a parte rei in eodem individuo, *nego.*; in mente, *subdist.*: Quorum alterum continet alterum actu, *conc.*; potentia, *nego. Contradist. min.*: Alter continet alterum a parte rei in eodem individuo, *conc.*; in mente, *subdist.*: Continet actu, *nego.*; potentia, *conc.*

2. Atqui etiam in mente gradus continet alios gradus actu. *Probo.* Gradus, qui est a parte rei, idem est in mente. Atqui gradus a parte rei continet alios actu. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Idem, sed praecisus ab aliis gradibus, *conc.*; non praecisus, *nego. Conc. min.; dist. consq.*

3. Atqui etiam gradus praecisus ab aliis gradibus hos continet actu. *Probo.* Gradus continens alios confuse, eos actu continet. Atqui gradus praecisus ab aliis, hos confuse continet. Ergo. — *Resp. Conc. mai.; dist. min.*: Praecisus praecisione fonnali, *conc.*; praecisus praecisione obiectiva, *nego. Dist. consq.*

Ad 120. **Aristoteles** in VII Met. c. 12 agens de unitate definitionis ,ostendit, quod multitudo differentiarum non impedit unitatem definitionis. . . . Dicit ergo, quod, si sic se habent differentiae acceptae in definitione, ,sicut dictum est scii, quod semper sumantur per se differentiae et non per accidens, palam est quod ultima differentia erit tota substantia rei et tota definitio. Includit enim in se omnes praecedentes particulas. Quod enim in differentia includatur genus, ostensum est ex hoc quod genus non est sine differentiis. Sed quod ultima includat omnes praecedentes, palam est ex hoc, quod nisi hoc dicatur, sequitur quod oporteat ,in terminis id est definitionibus multoties eadem dicere. Et hoc erit superfluum et nugatorium“ (Φανερόν δτι ή τελευταία διαφορά ή ούσία του πράγματος ίσται και δ όρισμό , είπερ μή δει πολλάκι ταύτά λέγειν έν τοις όροις : 1038a 19. S. Thom, in l. c. lect. 12 n. 1555sq.). — De praecisione obiectiva S. Thomas aperte loquitur: .Non oportet secundum diversas rationes vel intentiones logicas, quae consequuntur modum intelligendi, diversitatem in rebus naturalibus accipere: quia ratio unum et idem secundum diversos modos apprehendere potest. Quia igitur . . . anima intellectiva virtute continet id quod sensitiva habet, et adhuc amplius; potest seorsum ratio considerare quod pertinet ad virtutem sensitivae, quasi quoddam imperfectum et materiale. Et quia hoc invenit commune homini et aliis animalibus, ex hoc rationem generis format. Id vero in quo anima intellectiva sensitivam excedit, accipit quasi formale et completivum, et ex eo format differentiam hominis (S. th. I 76, 3 ad 4). Item: .Quod est commune multis, non est aliquid praeter multa nisi sola ratione: sicut animal non est aliud praeter Socratem et Platonem et alia animalia nisi intellectu, qui apprehendit formam animalis exspoliata ab omnibus individualibus et specificantibus; homo enim est quod vere eat animal: alias sequeretur quod in Socrate et Platone essent plura animalia, scii, ipsum animal commune, et homo communis, et ipse Plato. . . . Id quod commune est vel universale sine additione esse non potest, sed sine additione consideratur: non enim animal potest esse absque rationali vel irrationali differentia, quamvis absque his

differentiis cogitur. Licet etiam cogitur universale absque additione, non tamen absque receptibilitate additionis: nam si animali nulla differentia addi posset, genus non esset; et similiter est de omnibus aliis nominibus' (C. g. I 26; cf. Ver. 3,8 ad 2X

THESIS VIII: Naturae secundum se convenit unitas formalis negativa tantum, i. e. negatio divisionis per principia formalia; ideo secundum se est negative communis tantum, natura autem prout est in singularibus et prout est in intellectu habet unitatem positivam: in singularibus unitatem singularitatis, in intellectu autem universalitatis.

123. St. qn. 1. **Unitas** seu unum est ens indivisum. Dicit igitur aliquid positivi, entitatem, et aliquid negativi, negationem divisionis seu indivisionem. Haec est illud formale, quod unitas addit entitati. Quare ex diverso modo negandi divisionem diversus etiam modus unitatis resultat. Exinde distinguimus unitatem **numericam**, quae est indivisio seu carentia divisionis ex parte principiorum materialium, et unitatem **formalem**, quae est carentia divisionis ex parte principiorum formalium, quae constituunt quidditatem. Ipsa unitas formalis potest esse **generica** tantum aut **specifica**. Attamen ut resultet non solum diversus modus unitatis, sed diversa unitas absolute, oportet ut non solum habeatur diversus modus negandi divisionem, sed etiam diversa entitas positiva. Ita in uno eodemque homine possumus distinguere diversas unitates negative seu diversos modos negandi divisionem: unitatem numericam et formalem, quae tamen non sunt nisi una unitas positive et absolute.

Unitas conveniens pluribus dicitur **communitas**; quatenus unitas est positiva aut negativa, etiam communitas positiva et negativa dicitur.

2. Natura potest considerari in triplici statu: a) **secundum se**: tunc non considerantur nisi praedicata essentialia seu ea quae ad definitionem pertinent, ceteris neque inclusis neque exclusis; quare status iste dicitur etiam status indifferentiae, quia in eo natura indifferenter se habet ad praedicata accidentalia; b) **prout est in singularibus**, secundum esse quod natura habet a parte rei in singularibus; c) **prout est in intellectu**, secundum statum abstractionis, quem obtinet ex praecisione intellectus.

3. Docet Scotus, innixus distinctioni actuali formali ex natura rei inter naturam et haecceitatem, unitatem formalem **positivam** convenire naturae secundum se, quae proinde communicata cum singularibus positive communis esset. Hanc unitatem formalem minorem tamen dicit unitate numerica, quia non est ita indivisa sicut ista¹, et a parte rei coniuncta cum unitate numerica. Quare non obstante unitate et communitate formali positiva naturam (seu unitatem formalem) nihilominus multiplicari in individuis docet².

¹ Nam dividitur et multiplicatur in individuis.

* De doctrina Scoti cf. Frassen, *Philosophia academics: Logica*, para I, tract. 2, disp. 1, q. 2. — A Frassen carpitur Suarez, quia imposuerit Scoto hunc docuisse unitatem formalem non multiplicari numero in individuis.

124. Prob. th. I p. (Naturae secundum se convenit unitas formalis negativa tantum). — Unitas positiva est absoluta, non secundum quid tantum. Atqui unitas formalis, quae convenit naturae secundum se, non est absoluta. Ergo.

Prob. min. Illa unitas non est absoluta, quae non omni ex parte tollit divisionem seu multiplicationem. Atqui unitas formalis, quae convenit naturae secundum se, non omni ex parte tollit divisionem seu multiplicationem. Nam tollit tantummodo divisionem ex parte principiorum formalium, non vero ex parte principiorum materialium. Hanc enim neque includit neque excludit; nam si excluderet, non posset numerice multiplicari; si includeret, numquam posset esse una.

Prob. II p. (Natura secundum se est negative communis tantum). — Communitas positiva est absoluta, non secundum quid tantum. Atqui communitas formalis, quae convenit naturae secundum se, non est absoluta. Ergo.

Prob. min. sicut supra.

Prob. III p. (Natura prout est in singularibus et prout est in intellectu habet unitatem positivam: in singularibus unitatem singularitatis, in intellectu universalitatis). — fila natura habet unitatem positivam, quae habet unitatem absolutam, ita ut nequeat ulterius dividi. Atqui natura, tum in singularibus tum in intellectu, habet unitatem absolutam, ita ut nequeat ulterius dividi. Ergo.

Prob. min. Natura in singularibus non potest ulterius dividi, quia est ultimo divisa per principia materialia: natura autem prout est in intellectu non potest ulterius dividi, quia respuit divisionem per principia materialia.

125. Schol. 1. Unitas formalis negativa, quae convenit naturae secundum se, etiam ad singularia descendit tamquam communitas formalis negativa. Etiam a parte rei in singularibus convenit naturae unitas et communitas formalis negativa seu secundum quid: Natura una eademque est in omnibus secundum quid sive generice sive specificè. Haec communitas negativa a parte rei convenientia dicitur seu similitudo (fundamentalis) et est fundamentum relationis (realis) convenientiae seu similitudinis.

2. Utriusque theseos ultimae doctrinam summam ita proponere possumus: Sicut dici potest naturam formaliter manere in singularibus communem negative, non absolute et in actu, et sicut manet una formaliter negative, non positive, sic datur distinctio formalis negative, non positive, i. e. ex vi conceptus proprii unum non est idem cum alio seu est distinctum ab illo, sicut ex principiis speciei est unum seu non distinctum. Ita est in omnibus individuis humanis una eademque humanitas omnibus communis negative, distincta formaliter negative a differentia numerica. Similiter in omnibus animalibus est una

eademque animalitas omnibus communis negative, distincta formaliter negative a differentiis specificis, a rationalitate et a diversis differentiis animalium brutorum.

126. *Obi. Contra I (ei II) p.* 1. Hoc est unum positive, quod revera respuit divisionem. Atqui natura secundum se revera respuit divisionem. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod respuit divisionem simpliciter et absolute, *conc.*; quod respuit divisionem secundum quid tantum seu ex parte principiorum formalium, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui natura secundum se respuit divisionem simpliciter. *Probo.* Quod est idem in omnibus, respuit divisionem simpliciter. Atqui natura secundum se est eadem in omnibus. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod est idem in omnibus positive seu commune positive, *conc.*; quod est commune negative tantum, *nego. Contradist. min.*

3. Atqui natura secundum se est communis positive. *Probo.* Natura est communis positive, quae est distincta a differentia numerica. Atqui natura secundum se est distincta a differentia numerica. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quae est distincta actu seu distinctione formali positiva, *conc.*; virtualiter seu distinctione formali negativa, *nego. Contradist. min.*

Contra III p. a) Natura prout est in singularibus, non habet unitatem positivam. — Non habet unitatem positivam, quod potest ulterius dividi. Atqui natura prout est in singularibus, potest ulterius dividi. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod potest dividi logice seu communicari cum pluribus inferioribus, et multiplicari in eis, *conc.*; quod potest dividi physice, *nego. Contradist. min.*

b) Natura prout est in intellectu, non habet unitatem positivam. — 1. Quod respicit inferiora tamquam communicabile cum eis, non habet unitatem positivam. Atqui natura prout est in intellectu, respicit inferiora tamquam communicabitur cum eis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Tamquam communicabile ratione ipsius formae universalitatis, *conc.*; tamquam communicabile ratione materiae tantum, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui natura prout est in intellectu, respicit inferiora tamquam communicabilis cum eis ratione ipsius formae universalitatis. *Probo.* Natura, quae non fit communicabilis nisi propter abstractionem, respicit inferiora tamquam communicabilis cum eis ratione formae universalitatis. Atqui natura prout est in intellectu non fit communicabilis nisi propter abstractionem. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quatenus abstractio est conditio communicabilitatis, *nego.*; quatenus esset id quod communicatur, *conc. Contradist. min.:* Id est: status abstractionis et universalitatis est conditio communicabilitatis, *conc.*; est id quod communicatur, *nego.*

Ad 124. S. Thomas in De ente et ess. c. 4¹ quaerens, quomodo in substantiis compositis essentia se habeat ad rationem generis, speciei, differentiae, haec statuit: „Ratio generis vel speciei [convenit] essentiae secundum quod significatur per modum totius ut nomine hominis vel animalis, prout implicite et indistincte continet totum hoc, quod in individuo est. Natura autem vel essentia sic accepta potest dupliciter considerari: uno modo, secundum rationem propriam, et haec est absoluta consideratio ipsius. Et hoc modo nihil est verum de ea nisi quod convenit sibi secundum quod huiusmodi. Unde quidquid aliorum sibi attribuitur falsa est attributio: v. g. homini in eo quod est homo convenit rationale et animal et alia, quae in definitione eius cadunt Album vero vel nigrum vel quidquid huiusmodi, quod non est de ratione humanitatis, non convenit homini in eo quod est homo. Unde si quaeratur utrum ista natura sic considerata possit dici una vel plures, neutrum concedendum est, quia utrumque est extra intellectum humanitatis, et utrumque potest sibi accidere. Si enim pluralitas esset de intellectu eius, numquam posset esse una, cum tamen una sit secundum quod est in Socrate. Similiter, si unitas esset de

¹ Citatur sec. ed. L. Baur, Monasterii 1933.

intellectu eius, tunc esset una et eadem natura Socratis et Platonis, nec posset in pluribus plurificari. Alio modo consideratur secundum esse quod habet in hoc vel in illo, et sic de ipsa aliquid praedicatur per accidens ratione eius, in quo est, sicut dicitur quod homo est albus, quia Socrates est albus, quamvis hoc non conveniat homini in eo quod est homo. Haec autem natura duplex habet esse: **unum in singularibus, aliud in anima**; et secundum utrumque consequuntur diotam naturam accidentia. Et in singularibus multiplex habet esse secundum singularem diversitatem et tamen ipsi naturae secundum propriam suam considerationem scii, absolutam nullum istorum esse debetur. Falsum enim est dicere quod natura hominis inquantum huiusmodi habeat esse in hoc singulari. . . . Patet ergo quod natura hominis absolute considerata abstrahit a quolibet esse, ita tamen quod non fiat praecisio alicuius eorum. Et haec natura sic considerata est quae praedicatur de individuis omnibus. Non tamen potest dici quod ratio universalis conveniat naturae sic acceptae, quia de ratione universalis est unitas et communitas. Naturae autem humanae neutrum horum convenit secundum suam absolutam considerationem. Si enim communitas esset de intellectu hominis, tunc in quocumque inveniretur humanitas inveniretur communitas. Et hoc falsum est, quia in Socrate non invenitur communitas aliqua, sed quidquid est in eo individuatum est. Similiter etiam non potest dici quod ratio generis vel speciei accadat naturae humanae secundum esse quod habet in individuis; quia non invenitur in individuis natura humana secundum unitatem, ut sit unum quid omnibus conveniens, quod ratio universalis exigit. Relinquitur ergo quod ratio speciei accadat naturae humanae secundum illud esse quod habet in intellectu. Ipsa enim natura humana habet esse in intellectu abstractum ab omnibus individuantibus, et ideo habet rationem uniformem ad omnia individua, quae sunt extra animam, prout aequaliter est similitudo omnium et inducens in cognitionem omnium inquantum sunt homines. Et ex hoc quod talem relationem habet ad omnia individua, intellectus adinvenit rationem speciei et attribuit sibi. Unde dicit Commentator in I De anima, quod intellectus est qui agit universalitatem in rebus; hoc etiam dicit Avicenna in sua Metaphysica (V c. 2]. Et quamvis haec natura intellecta habeat rationem universalis **secundum quod comparatur ad res extra animam**, quia est una similitudo omnium, tamen secundum quod habet esse in hoc intellectu vel in illo, est species quaedam intellecta particularis/ (Alia ex eodem cap. v. infra ad 135.)

THESIS IX: Aptitudo seu non-repugnantia ad essendum in multis, quae est fundamentum proximum intentionis universalitatis, non invenitur in natura secundum se neque in natura ut contracta in individuis, sed in natura abstracta tantum et praecisa per intellectum.

127. St. qu. 1. Fundamentum proximum intentionis universalitatis est unitas referibilis ad multa seu communicabilitas. Hanc intelligimus nomine **aptitudinis ad essendum in multis**: capacitatem naturae, ut multiplicetur in multis et sit in illis per identitatem et consequenter praedicetur de illis, quatenus universale et particulare, superius et inferius significant idem totum, universale quasi indeterminatum et abstractum, particulare vero ut determinatum et concretum. Et quia indeterminatum potest fieri determinatum, dicitur habere aptitudinem, ut sit in illo et praedicetur de illo.

Haec aptitudo potest considerari **formaliter** et positive, inquantum respicit inferiora, vel **fundamentaliter** pro capacitate seu non-repugnantia ad respiciendum inferiora. Si sumitur formaliter, est ipsa universalitas in actu seu relatio universalitatis.

2. Doctrinam Scoti, quam thesi VIII exhibuimus, aliqui Scotistae, ut Mastrius (f 1673), ita explicant, ut dicant naturae secundum se convenire non-repugnantiam seu capacitatem essendi in pluribus (communicabilitatem); quam capacitatem ad singularia descendere dicunt, ita tamen ut haecceitatibus superadditis sit quasi impedita et ligata^x.

128. Prob. th. Aptitudo ad essendum in multis est unitas referibilis ad multa et communicabilis cum illis. Atqui haec unitas non invenitur neque in natura secundum se neque in natura ut contracta in individuis, sed in natura abstracta tantum. Ergo.

Prob. min. Haec unitas est unitas positiva communicabilitatis; universale enim unum est positive et commune pluribus. Atqui haec unitas positiva communicabilitatis non invenitur neque in natura secundum se neque in natura ut contracta in individuis, sed in natura abstracta tantum. Ergo.

Prob. min. a) Natura secundum se non est una nisi negative (cf. th. praec.); b) natura contracta in individuis una est unitate singularitatis, quae respuit communicabilitatem, quod patet ex definitione individui (cf. n. 153); c) natura abstracta est una positive propter abstractionem, qua reliquit differentias inferiorum; at propter eandem abstractionem etiam communicabilis est cum inferioribus, a quibus est assumpta.

129. Schol. Quia universale metaphysicum est natura ab inferioribus abstracta, ideo haec inferiora quasi transcendentaliter respicit tamquam terminum a quo relictum et tamquam ea, ad quae pertinet; pertinet enim ad ea, a quibus assumpta est; atque in hac transcendental! relatione consistit ipsa aptitudo ad essendum in multis, quae convenit universali metaphysico. Quare tum universale metaphysicum tum logicum respiciunt seu conotant inferiora, sed metaphysicum tamquam terminum a quo relictum, logicum tamquam terminum ad quem comparatur.

130. *O bi.* a) Natura secundum se est apta, quae sit in multis. — 1. Natura, quae non est singularis, est apta quae sit in multis. Atqui natura secundum se non est singularis. Ergo. — *Resp. Dist. mat.:* Quae non est singularis positive (i. e. quae abstrahit a singularitate), *conc.;* quae non est singularis mere negative (i. e. non excludit neque includit singularitatem), *nego. Contradist. min.*

2. Atqui natura secundum se, positive non est singularis. *Probo.* Natura distincta a singularitate, positive non est singularis. Atqui natura secundum se est distincta a singularitate. Ergo. — *Resp. Dist. nai.:* Distincta actualiter, *conc.;* virtualiter, *nego. Contradist. min.*

b) Aptitudo seu non-repugnantia ad essendum in multis non invenitur in natura abstracta. — 1. In natura abstracta non invenitur communicabilitas. Atqui communicabilitas est aptitudo ad essendum in multis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Com-

¹ Mastrius, In Organum Arist. seu Logica, disp. 4, q. 1, a. 1.

municabilitate ratione formae abstractione, *conc.*; ratione materiae, *nego.* *Contradist. min.* (cf. n. 135).

2. Atqui natura abstracta nullo modo est communicabilis cum inferioribus. *Probo.* Nullo modo est communicabile cum inferioribus, quod non identificatur cum inferioribus. Atqui natura abstracta non identificatur cum inferioribus. Ergo. — *Resp. Conc. mai.; dist. min.:* Natura abstracta abstractione formali, *conc.*; abstractione totali, *nego.* *Dist. consq.* (cf. n. 138).

3. Atqui neque natura abstracta abstractione totali identificatur cum inferioribus. *Probo.* Natura sine differentia non identificatur cum inferioribus. Atqui natura abstracta (etiam ea quae est abstracta abstractione totali) est natura sine differentia. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Natura quae non explicat differentiam, eam tamen continet implicite et potentialiter, *nego.*; natura quae ne implicite et potentialiter quidem continet differentiam, *conc.* *Contradist. min.* (cf. l. c.).

Ad 128. Cf. text. cit. ad 124.

§ 2. De causa universalis.

THESIS X: Universale metaphysicum fit per actum absolutum abstrahentem naturam ab inferioribus tam abstractione negativa quam positiva; ex qua abstractione conveniunt naturae, etiam antequam sit universale logicum, unitas praecisionis et aptitudo ad essendum in multis, quae sunt fundamentum proximum relationis universalitatis. Universale autem logicum fit per actum comparativum, non per modum compositionis seu inclusionis actualis in inferioribus, sed per modum inclusionis aptitudinalis seu simplicis apprehensionis, qua cognoscitur natura cum ordine et respectu ad inferiora.

131. St. qu. 1. Actus cognitionis est aut **absolutus** aut **comparativus**. Actus absolutus seu abstractio (late sumpta) non comparat neque ordinat unum ad aliud, sed rem ipsam cognoscit secundum se absolute, i. e. absolutam seu abstractam a quacumque relatione ad aliud. Actus comparativus seu comparatio est cognitio ordinans unum ad aliud seu cognoscens unum cum ordine ad aliud.

Actus absolutus seu abstractio duplex est: **negativa** et **positiva**. Negativa est, cum unum absolvitur ab ordine ad aliud pure negative, quatenus accipitur, omni alio ad quod poterat ordinari omisso; positiva est, cum unum absolvitur seu abstrahitur ab alio positive seu privative, quatenus intellectus accipit unum separando ab alio cum cognitione utriusque termini.

Si haec applicantur universali seu naturae abstractae ab inferioribus, de qua agimus, abstractio negativa est, quae assumit unam naturam, omissis conditionibus individuantes et circa illas negative se habendo; abstractio positiva est illa, quae separat naturam a conditionibus individuantes non pure omitendo et relinquendo individua seu differentias individuates, sed cognoscendo id quod relinquit et id quod assumit et consequenter cognoscendo distinctionem inter unum et aliud.

Actus comparativus intellectus potest sumi dupliciter: a) ut pertinet ad secundam et tertiam operationem intellectus, b) ut pertinet

ad primam, per quam unum non attribuitur alteri neque deducitur ex alio, sed tamen cognoscitur unum ut ordinatum ad aliud et non in se absolute, sicut relatio cognoscitur simplici apprehensione, cum concipitur vel definitur. Cognitione secundae operationis attribuitur aliquid subiecto tamquam praedicatum, et ita hoc actu comparativo potest praedicari natura de inferioribus et potest etiam ipsa universalitas praedicari de natura, quam denominat tamquam forma (natura est universalis). At vero per comparisonem primae operationis non attenditur attributio praedicati ad subiectum, sed cognoscitur natura ut respiciens terminum, ad quem ordinatur.

Ex dictis patet comparisonem dici per ordinem ad terminum ad quem, abstractionem vero per ordinem ad terminum a quo.

2. Inter auctores aliqui absolute docent fieri universale per actum abstractionis: ita Durandus (t 1332), Toletus (1532—1596). Secundum Scotum solo actu abstractionis non potest effici nisi universale metaphysicum, ad universale vero formale habendum requiritur insuper actus comparativus. Similiter Suarez et alii, distinguendo inter universale metaphysicum et logicum, docent illud fieri per solum actum abstractionis, ad hoc vero efficiendum requiri comparisonem.

132. Proh. th. I p. (Universale metaphysicum fit per actum absolutum abstrahentem naturam ab inferioribus tam abstractione negativa quam positiva). — Universale metaphysicum est natura ab inferioribus abstracta. Atqui natura ab inferioribus abstracta fit per actum absolutum abstrahentem naturam ab inferioribus tam abstractione negativa quam positiva; quod ex omnibus iis, quae disputata sunt circa universalialia et praecisiones objectivas, iam patet. Ergo.

Prob. II p. (Ex hac abstractione conveniunt naturae, etiam antequam sit universale logicum, unitas praecisionis et aptitudo ad essendum in multis, quae sunt fundamentum proximum relationis universalitatis). — Per abstractionem ab inferioribus natura relinquit differentias inferiorum seu multitudinem eorum retinendo convenientiam cum eis (cf. n. 129). Atqui naturae, quae relinquit differentias inferiorum seu multitudinem eorum retinendo convenientiam cum eis, conveniunt unitas praecisionis et aptitudo ad essendum in multis, quae sunt fundamentum proximum relationis universalitatis. Ergo.

Prob. III p. (Universale logicum fit 1. per actum comparativum, 2. non per modum compositionis seu inclusionis actualis in inferioribus, sed 3. per modum inclusionis aptitudinalis seu simplicis apprehensionis. qua cognoscitur natura cum ordine et respectu ad inferiora) quoad 1. — Universale logicum est relatio rationis (naturae ad inferiora). Atqui relatio rationis fit per actum comparativum intellectus. Ergo.

Mai. patet ex definitione universalis logici. — *Proh. min.* Relatio rationis est ordinatio, quam intellectus affigit subiecto (i. e. naturae) relate ad terminum (i. e. ad inferiora). Atqui ordinatio, quam intellectus affigit subiecto relate ad terminum, fit per actum comparativum intellectus, quo intellectus comparat subiectum cum termino. Ergo.

Prob. III p. quoad 2. *Arg. I.* Comparatio, quae fit per modum compositionis seu inclusionis actualis in inferioribus, solum efficit relationem praedicati ad subiectum. Atqui relatio praedicati ad subiectum omnino diversa est a relatione universalis ad inferiora. Ergo.

Mai. patet ex Logica formali, *min.* ex terminis.

Arg. II. Illa comparatio non fit per modum compositionis seu iudicii, i. e. inclusionis actualis in inferioribus, quae ad compositionem seu iudicium faciendum supponitur. Atqui relatio universalis ad inferiora ad compositionem seu iudicium faciendum iam supponitur. Ergo.

Prob. min. Iudicium seu praedicatio supponit praedicabilitatem (sicut actus potentiam), praedicabilitas autem (utpote passio universalitatis) supponit universalitatem seu relationem ad inferiora (cf. n. 26).

Prob. III p. quoad 3. Comparatio omnis non fit nisi aut per modum simplicis apprehensionis seu inclusionis aptitudinalis aut per modum compositionis. Atqui haec comparatio, qua fit universale logicum, non fit per modum compositionis seu inclusionis actualis. Ergo.

Maioris disiunctio patet ex st. qu., *min.* ex probatione partium antecedentium.

133. Schol. 1. **Quomodo intellectus possit facere intentiones universalitatis et praedicabilitatis.** — Universale metaphysicum seu natura abstracta conotat inferiora tamquam terminum a quo relictum (cf. n. 129). Intellectus, advertendo ad id quod conotative continetur in natura abstracta, facit universale logicum*. Nam hac ipsa advertentia concipit naturam, comparando eam cum inferioribus tamquam pertinentem ad ea ut identificatam cum illis (unum in multis). Intentionem autem universalitatis statim sequitur praedicabilitatis intentio. Ex eo enim, quod intellectus intelligit naturam tamquam in multis, devenit statim ad intelligendam eam tamquam praedicabilem de multis, quo proxime aptus constituitur ad praedicationem ipsam exercendam seu ad faciendas intentiones subiecti et praedicati.

2. Ad faciendum universale logicum non requiritur, ut universalitatis intentio in actu signato cognoscatur ut "quod" et attribuatur naturae, quam denominat: haec enim speculatio logica est circa uni-

1 Hoc advertere est aliqua reflexio (improprie dicta), et ideo universale logicum etiam **reflexum** dicitur.

versalitatem, quae proinde iam supponitur constituta (cf. n. 111, 4), sed sufficit, ut natura cognoscatur tamquam pertinens ad inferiora, quo ipso universalitatis intentio cognoscitur in actu exercito. Idem notetur de secundis intentionibus omnibus: ad eas constituendas non requiri, ut cognoscantur reflexe ut „quod“ et attribuantur subiecto, quod denominant, sed sufficere, ut unus terminus apprehendatur per ordinem ad alium. Ita ad constituendas intentiones subiecti et praedicati satis est terminos mente ad invicem referre per modum subiecti et praedicati.

3. Abstractio negativa insuper distingui potest intellectus agentis et intellectus possibilis. Abstractio negativa intellectus possibilis est actus cognitionis, quo concipitur seu cognoscitur natura sine conditionibus individuantes; abstractio intellectus agentis non est cognitio, sed processus praevis cognitioni, quo producit species impressa, quae est principium cognitionis (cf. n. 571). Haec species impressa, abstractione intellectus agentis producta, iam **repraesentat** universale metaphysicum, quamquam hoc nondum est cognitum ab intellectu possibili.

134. *Obi. Contra I p.* 1. Quod respicit inferiora, non fit per actum absolutum. Atqui universale metaphysicum respicit inferiora. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quod respicit inferiora tamquam terminum a quo relictum, *nego*; tamquam terminum ad quem comparatur, *conc.* *Contradist. min.*

2. Atqui universale metaphysicum respicit inferiora tamquam terminum ad quem comparatur. *Probo.* Quod denominatur ab aliqua relatione, actualiter ea afficitur ac proinde respicit terminum eius tamquam terminum ad quem comparatur. Atqui universale metaphysicum denominatur a relatione ad inferiora (dicitur enim „universale“ i. e. versus alia seu inferiora). Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quod denominatur a relatione reali, *conc.*; a relatione rationis, *subdist.*: Semper actualiter hac relatione afficitur, *nego*; aliquando, *conc.* *Contradist. min.*: Denominatur tamquam a relatione reali, *nego*; tamquam a relatione rationis, *conc.* (cf. n. 111, 3).

3. Atqui universale, quod denominatur a relatione rationis ad inferiora, actualiter hac relatione afficitur. *Probo.* Cui convenit aptitudo ad essendum in inferioribus, relatione ad inferiora actualiter afficitur. Atqui universali metaphysico convenit aptitudo ad essendum in inferioribus. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Cui convenit haec aptitudo formaliter et positive, *conc.*; cui convenit fundamentaliter tantum, *nego.* *Contradist. min.*

4. Atqui universali metaphysico convenit haec aptitudo formaliter et positive. *Probo.* Ei convenit haec aptitudo formaliter et positive, quod est unum in multis. Atqui universale metaphysicum est unum in multis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quod est unum in multis formaliter et positive (unum quod actu respicit multa), *conc.*; unum in multis fundamentaliter tantum (unum quod potest respicere multa), *nego.* *Contradist. min.*

Contra II p. 1. Aut naturae convenit unitas, et tunc ei non convenit aptitudo ad essendum in multis - aut convenit aptitudo ad essendum in multis, et tunc non convenit unitas. Ergo. — *Resp. Dist. anteced.*: Si haec unitas non esset unitas communicabilitatis, *conc.*; si est unitas communicabilitatis, *nego.* *Dist. consq.*

2. Atqui natura abstracta nullo modo est una. *Probo.* Nullo modo est unum, quod est desumptum a multis. Atqui natura abstracta est desumpta a multis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quod est desumptura a multis relinquendo differentias, *nego*; non relinquendo differentias, *conc.* *Contradist. min.*

3. Atqui natura, quae dicitur abstracta, non relinquit differentias inferiorum. *Probo.* Non relinquit differentias inferiorum, quod oritur ex associatione similium. Atqui natura, quae dicitur abstracta, oritur ex associatione similium. Ergo. — *Resp. Conc. mai.; dint, min.:* Natura abstracta per praecisionem obiectivam, *nego*; per praecisionem formalem, *conc. Dist. consq.*

4. Atqui non datur abstractio per praecisionem obiectivam. *Probo.* Si abstractio iam supponit abstractionem seu naturam abstractam, cognitam ab intellectu, non datur abstractio. Atqui abstractio iam supponit abstractionem etc. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Si abstractio positiva iam supponit abstractionem, *nego*; abstractio negativa, quae fit mediante intellectu agente, *conc. Contradist. min.*

Contra III p. 1. Unum in multis non fit simplici apprehensione, qua cognoscitur natura cum ordine ad inferiora. Atqui universale est unum in multis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Unum in multis non multiplicatum in eis, *conc.*; multiplicatum, *nego. Contradist. min.* (cf. n. 114, 1).

2. Atqui universale non est unum in multis multiplicatum in eis. *Probo.* Unum in multis multiplicatum in eis est absurdum. Atqui universale non est absurdum. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Unum et multa sub eodem respectu, *conc.*; sub diverso respectu, i. e. unum in intellectu, multa a parte rei, *nego. Conc. min.; dist. consq.*

3. Atqui universale, quod est unum in multis, i. e. unum in intellecta, multa a parte rei, non fit simplici apprehensione etc. *Probo.* Non fit simplici apprehensione, quod fit actu comparativo. Atqui universale, quod est unum in multis, i. e. unum in intellectu, multa a parte rei, fit actu comparativo. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod fit actu comparativo, quo unum attribuitur alteri, *conc.*; quod fit actu comparativo, quo unum apprehenditur cum ordine ad alterum, *nego. Contradist. min.*

4. Atqui simplex apprehensio non apprehendit naturam cum ordine ad inferiora. *Probo.* Actus, qui relinquit inferiora, non apprehendit naturam cum ordine ad inferiora. Atqui simplex apprehensio relinquit inferiora. Ergo. — *Resp. Conc. mai.; dist. min.:* Simplex apprehensio directa, *conc.*; reflexa, qua intellectus advertit ad id, quod conotative continetur in conceptu directo, *nego. Dist. consq.*

Ad 132. S. Thomas: FSensus corporaliter et materialiter recipit similitudinem rei quae sentitur. Intellectus autem recipit similitudinem eius, quod intelligitur, incorporaliter et immaterialiter. Individuatio autem naturae communis in rebus corporalibus et materialibus est ex materia corporali sub determinatis dimensionibus contenta; **universale autem est per abstractionem ab huiusmodi materia et materialibus conditionibus individuantibus.** Manifestum est igitur quod similitudo rei recepta in sensu repraesentat rem, secundum quod est singularis; recepta autem in intellectu repraesentat rem secundum rationem universalis naturae, et inde est quod sensus cognoscit singularia, intellectus vero universalis, et horum sunt scientiae. Circa secundum vero considerandum est quod universale potest accipi dupliciter. Uno modo potest dici universale **ipsa natura communis, prout subiacet intentioni universalitatis.** Alio modo secundum se. Sicut et album potest accipi dupliciter: vel id, cui accidit esse album, vel ipsummet, secundum quod subest albedini. Ista autem natura, cui advenit intentio universalitatis, puta natura hominis, duplex habet esse: unum quidem materiale, secundum quod est in materia naturali, aliud autem immateriale, secundum quod est in intellectu. Secundum igitur quod habet esse in materia naturali, non potest ei advenire intentio universalitatis, quia per materiam individuatur. Advenit igitur ei universalitatis intentio, secundum quod abstrahitur a materia individuali! (In De an. II lect. 12 n. 377 sq.; cf. S. th. I 79, 3; Op. Sum. tot. Log., tract. 1 c. 1 et 2; De ente et ess. c. 4 [supra ad 124]). — Ad III p.: „Aliquando respectus significatus per ea quae dicuntur ad aliquid, est tantum in **ipsa apprehensione rationis** conferentis unum alteri: et tunc est relatio rationis tantum; sicut cum comparat ratio hominem animali, ut speciem ad genus (S. th. I 28, 1). „Quandoque enim attribuitur ei sic considerato [sc. universali, secundum sententiam Aristotelis, secundum esse quod habet in intellectu aliquid, quod pertinet ad solam operationem intellectus, Grodt, Elem. philos. I. Ed. 7.

ut si dicatur, quod homo est **praedicabile de multis**, sive universale, sive species. Huiusmodi enim intentiones format intellectus attribuens eas naturae intellectae, secundum quod **comparat** ipsam ad res, quae sunt extra animam' (In Perih. I lect. 10 n. 9).

§ 3. De praedicatione universalis.

135. Sitne natura, cum actu praedicatur de singularibus, adhuc universalis.— Respondetur: ita; nam natura abstracte concepta, quae est apta ad essendum in multis (universale metaphysicum), immo cuius aptitudo ad essendum in multis positive consideratur¹ (universale logicum), praedicatur seu dicitur identificari cum subiecto. Proprium est enim naturae universali esse praedicabilem de multis (cf. th. VI, p. II). At universale non praedicatur seu non dicitur esse in singularibus **ratione formae universalitatis**, sed **ratione materiae** seu naturae, quae in intellectu est circumvestita forma universalitatis. Haec forma non praedicatur, est tamen conditio praedicabilitatis.

136. Quid sit praedicatio formaliter et fundamentaliter sumpta. — Praedicatio late idem est quod enuntiatio; stricte est enuntiatio illa, qua attribuitur subiecto praedicatum **universale**. Haec vocatur praedicatio logica. Formalis ratio praedicationis est coniunctio extremorum, subiecti et praedicati. Haec si logice consideratur, relatio rationis est, qua subiectum et praedicatum inter se referuntur tamquam convenientia aut disconvenientia.

Fundamentum huius relationis est identitas seu convenientia subiecti et praedicati, si praedicatio est affirmativa; disconvenientia, si est negativa.

137. Quotuplex sit praedicatio. — Praedicatio est aut **identica** aut **formalis**. Praedicatio identica ea est, in qua idem praedicatur de seipso vel synonymum de synonymo: Homo est homo; gladius est ensis. In hac praedicatione tautologica subiectum et praedicatum sunt idem materialiter et formaliter. Praedicatio est formalis, cum subiectum et praedicatum non sunt idem formaliter. In sola praedicatione formali habetur proprie iudicium et enuntiatio, qua aliquid enuntiatur seu indicatur, cum **S determinatur per P** (cf. n. 26). Praedicatio formalis est aut directa aut indirecta; directa est ea, in qua ut subiectum ponitur id. quod revera subiectum est, in qua proinde superius praedicatur de inferiore, definitio de definito, accidens de subiecto: quodsi iste ordo naturalis invertitur, dicitur praedicatio **indirecta** (cf. n. 39). Praedicatio directa est aut **essentialis** aut **accidentalis**, quatenus praedicatum convenit aut non convenit subiecto ratione ipsius essentiae subiecti.

¹ non ut ‚quod‘, non in actu signato, sed in actu exercito (cf. n. 133, 2).

138. Quomodo habeatur identitas materialis in praedicatione formali, cum praedicatur universale de inferioribus suis. — Duplex est abstractio: totalis et formalis (quasi partialis). Abstractio totalis ea est, qua universale superius, praedicabile de inferioribus, abstrahit ab eis seu a differentiis eorum; ita „homo“ abstrahit a differentiis numericis, et „animal“ a differentiis specificis. Dicitur haec abstractio totalis, quia abstractum se habet ad inferiora, a quibus abstractum est, tamquam totum includens ea implicite potentialiter: abstrahit non explicando differentias inferiorum, continendo tamen eas implicite potentialiter. Quare superius seu abstractum et inferius significant idem totum, hoc determinate, illud indeterminate, ac proinde stricta habetur identitas materialis in praedicatione formali, cum praedicatur universale de inferioribus suis. Abstractio formalis est abstractio partis a toto: abstractio formae a toto composito ex subiecto et forma. Est aut abstractio formae metaphysicae a supposito, ut humanitatis ab homine; aut accidentis a subiecto affecto hoc accidente, ut albedinis ab albo, virtutis a virtuoso. Data hac abstractione, patet formam abstractam non esse praedicabilem de toto, neque totum de forma. Nam pars non est idem quod totum. Excipiuntur praedicationes de Deo et de transcendentalibus: Idem est Deus et Deitas; Deitas in se continet quamcumque entitatem, quare Deus nihil addit Deitati. Et Deus est sapientia eodem modo quo est sapiens, nam attributa Dei non constituunt totum accidentale. Idem est etiam ens et entitas, unum et unitas etc.; nam ens nihil addit entitati, quia entitas quamcumque entitatem actu in se includit. Hoc valet de omnibus transcendentalibus. Etiam de quantitate potest praedicari *quantum : quantitas est quanta. Nam quantitas, etiam separata a subiecto, habet partes, est totum quasi suppositum habens partes; habens autem partes dicitur extensum et quantum. Sed quamquam forma non est praedicabilis de toto, potest tamen forma abstracta praedicari de formis abstractis subordinatis. Hoc simpliciter valet de formis accidentalibus: albedo est color, est qualitas etc. Sed valet etiam de formis substantialibus metaphysicis, si non sumuntur reduplicative: humanitas est animalitas; at humanitas qua talis non est animalitas.

139. Quomodo praedicetur totum accidentale de sibi subordinatis. — Non praedicatur tamquam totum compositum ex subiecto et accidente. Praedicatio: homo est albus, non significat: homo est homo et albedo; ita S et P omnino non essent unum idemque. Id quod praedicatur, est forma accidentalis tantum; praedicatur autem non tamquam a subiecto abstracta, sed conotando hoc subiectum: homo est subiectum albedine affectum. Forma accidentalis, quae hoc modo praedicatur conotando subiectum, potest praedicari de aliquo, vel quia habet identitatem cum illo ex parte formae, vel quia habet identitatem ex parte subiecti conotati. Si identificatio fit ratione formae, praedicatio est

essentialis, ut si dicas: album est coloratum. Si vero identificatio fit ratione subiecti conotati, praedicatio est accidentalis et denominativa. Ita si dicitur: homo est albus, τὸ albus identificatur cum homine ratione subiecti, quod conotat; importat enim habens albedinem, habens autem albedinem identificatur cum homine.

Ad 135aqq. S. Thomas: .Quia naturae humanae secundum suam absolutam considerationem convenit quod praedicetur de Socrate, et ratio speciei non convenit sibi secundum suam absolutam considerationem, sed est de accidentibus, quae consequuntur eam secundum esse, quod habet in intellectu, ideo nomen speciei non praedicatur de Socrate, ut dicatur: .Socrates est species quod de necessitate accideret, si ratio speciei conveniret homini secundum esse, quod habet in Socrate vel secundum suam absolutam considerationem scii, inquantum est homo. Quidquid enim convenit homini inquantum est homo praedicatur de Socrate. Et tamen praedicari convenit generi per se, cum in eius definitione ponatur. Praedicatio enim est quoddam, quod completur per actionem intellectus componentis et dividensis, habens fundamentum in re ipsam unitatem eorum, quorum unum de altero dicitur. Unde ratio praedicabilitatis potest claudi in ratione huius intentionis, quae est genus, quae similiter per actum intellectus completur. Nihilominus tamen id, cui intellectus praedicabilitatis intentionem attribuit componens unum cum altero, non est ipsa intentio generis, sed potius id, cui intellectus intentionem generis attribuit, sicut quod significatur hoc nomine ~~animal~~ (De ente et ess. c. 4: cf. supra ad 124).

QUAESTIO II: De praedicabilibus¹.

Caietanus, In De ente et essentia, c. 3. Ioannes a S. Thoma, Cursus philos.: Logica, pars 11, q. 6—12. Commer, Logik, 1. Tl., 5. Kap.

§ 1. De divisione universalis in quinque praedicabilia.

140. Quodnam sit divisum huius divisionis. — Divisum huius divisionis est universale **formaliter** sumptum, i. e. ratione ipsius intentionis universalitatis et praedicabilitatis. Nam quinque praedicabilia: genus, species, differentia, proprium, accidens, sunt quinque modi, quibus natura aliqua respicere potest inferiora tamquam in eis existens: formalis ratio universalis, — et praedicabilis de ipsis: propria passio universalis. Praedicabile igitur est ipsum universale formaliter sumptum, quod „praedicabile” denominatur a propria universalis passione, quae est praedicabilitas. Quare quinque praedicabilia sunt quinque universalis seu quinque modi universalitatis, quibus unum (una natura) esse potest in multis seu convenire eis et consequenter de ipsis praedicari.

Universale **materialiter** sumptum, i. e. natura cui affigitur universalitatis intentio, dividitur in decem praedicamenta. De qua divisione sequenti quaestione agendum est.

141. Tum universale logicum tum metaphysicum dividitur in quinque praedicabilia. — Non enim dividitur relatio, nisi dividatur fundamentum, immo relatio per fundamenta dividitur. Iam vero universale metaphysicum est fundamentum intentionis universalitatis.

¹ Veteres haec tradebant per modum commentarii in Εἰσαγωγήν Porphyrii.

142. Divisio universalis in quinque praedicabilia est adaequata. — Praedicabilia sunt modi universalitatis seu praedicationis, i. e. modi, quibus superius aliquod inferiora sua respicere et de eis praedicari potest. Ergo tot sunt praedicabilia, quot sunt modi praedicationis; iam vero tot sunt modi praedicationis, quot sunt modi connexionis extremorum, subiecti et praedicati; praedicatio enim formaliter in extremorum coniunctione seu conexione consistit (cf. n. 136). Atqui modi connexionis extremorum sunt tantummodo hi quinque enumerati. Nam omnis conexio extremorum vel est essentialis (explicans aut totam essentiam aut partem) vel accidentalis (eaeque vel intrinseca seu necessaria vel extrinseca seu contingens). — Praedicatum enim quodlibet aut significat essentiam (praedicatum essenziale) aut aliquid adveniens essentiae (praedicatum accidentale). Si praedicatum significat essentiam, vel significat totam essentiam — *species*, vel partem essentiae sive materiale (potentiale) — *genus*, sive formalem (actuale) — *differentia*. Si praedicatum significat aliquid adveniens essentiae, hoc est aut necessario adveniens — *proprium*, aut contingenter — *accidens* (i. e. accidens contingens seu accidens stricte et simpliciter dictum).

Nota. — **Individuum** non est „praedicabile“, quia non est „universale“; de individuo tamen agimus hac quaestione § 4 tamquam de subiecto infimo praedicabilium omnium, quod subicitur omni praedicato superiori.

143. Divisio universalis in quinque universalia seu praedicabilia est univoca. — Nam quinque praedicabilia, quantumcumque accidentaliter praedicantur, ut proprium et accidens, vere et univoce praedicantur de multis. Aliud enim est praedicationem esse secundum quid quantum ad entitatem, quam praedicat; aliud esse secundum quid quantum ad universalitatem, secundum quam praedicatur.

144. Divisio universalis in quinque praedicabilia est per modum generis in species. — Nam unaquaeque ex his quinque intentionibus ab altera differt specie, non numero tantum, ac proinde universale se habet ad eas sicut genus ad species suas.

Ad 140. **Porphyrus** (232—304 p. Chr.) in celeberrimo opere .Introductio in praedicamenta Aristotelis (Εἰσαγωγή εἰ τὰ κατηγορία) diserte de praedicabilibus agit, quorum notitiam necessariam dicit arti logicae; inde opus suum his verbis exorditur: Ὅντο ἀναγκαίου, Χρυσάοριε [Chrysaorius, Porphyrii in re mathematica discipulus, a magistro introductionem hanc per litteras petiit], καὶ εἰ τὴν τῶν παρὰ Ἀριστοτέλει κατηγοριῶν διδασκαλίαν τοῦ γινῶναι τί γένος καὶ τί διαφορὰ τί τε εἶδος καὶ τί ἴδιον καὶ τί συμβεβηκός . . . (Arist., Op. IV [Scholia], 1a1). — **S. Thomas**: .Omne quod de pluribus univoce praedicatur, vel est genus, vel species, vel differentia, vel accidens aut proprium (C. g. 132).

§ 2. De genere.

145. Genus definitur ab Aristotele: id quod praedicatur de pluribus specie differentibus in eo quod quid. — „Id quod praedicatur de pluribus

est ratio communis omni praedicabili. Quare hic non definitur universale sumptum pro materiali seu substrato, sed pro ipsa ratione universalis, quia illud praedicatum commune, scilicet, naturam praedicari de pluribus, non est naturae, sed universalitatis. Genus dicitur praedicari „in quid quia enuntiat quidditatem; dicitur praedicari „de pluribus specie differentibus quia enuntiat partem quidditatis materialem (potentialem) contrahibilem in diversis speciebus per differentias específicas. Ita genus „animal* praedicatur de pluribus specie differentibus, i. e. de animalibus rationalibus et brutis, enuntians quidditatem (incompletam).

Haec definitio generis non est essentialis, sed **descriptiva**. Essentia enim generis consistit in ratione universalitatis, quae tali modo respicit inferiora, ut sint specie distincta, et per modum quid. Definitio autem haec traditur per praedicabilitatem, quae est passio universalis. Ergo explicat naturam generis per proprietatem, ac proinde est descriptiva. Potest tamen reduci ad essentialem dicendo: Genus est universale respiciens (vel aptum ut respiciat, si fundamentaliter tradatur) plura specie distincta in quid. Ita traditur definitio per praedicatum superius seu genericum, quod est „universale et per differentiam intrinsecam, scilicet, tali modo respicere, i. e. in quid, et talem terminum habere, scilicet, plura specie distincta.

146. Quid sit definitum generis. — Definitum generis non est constitutum ex subiecto et intentione generis seu natura affecta intentione generis, sed est sola forma seu intentio generis non absolute et abstracte, sed conotative ad subiectum, ad naturam intentione generis affectam. Patet ex dictis de definitionibus concretorum accidentalium (cf. n. 35).

147. Quomodo genus sit totum potentiale et pars potentialis. — Genus est totum potentiale et pars sicut quodlibet universale, quatenus significat totum, sed indeterminate (cf. n. 127, 1; 138). Attamen speciali modo genus respectu quidditatis specificae dicitur totum potentiale, inquantum significat totam speciem, sed indeterminate, et pars potentialis, quia se habet in hoc toto tamquam materiale et contrahibile per aliam partem quidditativam, scilicet, per differentiam.

Ex quo declaratur etiam, cur genus dicatur desumi a materia, et differentia a forma. Genus non desumitur a materia physica: haec enim est pura potentia et omnino indeterminata, genus autem iam aliquo modo determinatum est, licet non ultima determinatione; sed dicitur genus desumi a materia, i. e. ab eo quod est potentialius in re, id quod verificatur etiam in pure spiritualibus iis, in quibus distinguitur virtualiter gradus superior et inferior, i. e. in omnibus creaturis. Differentia autem desumitur a forma, i. e. ab eo quod est actualius.

148. Quae sint naturae capaces generis. — Quidquid habet rationem totius compositi metaphysica compositione, est capax habendi differen-

tiam et genus*. Quod autem non habet rationem totius, sed est pars tantum, sive physica essentialis (ut materia, forma) sive physica integrals (ut caput, brachia) sive logica (ut differentia), non habet per se rationem generis, sed reductive tantum. Ex hoc tamen non est inferendum abstracta² substantiarum non esse genera et species, quia, licet significantur per modum partis, sunt tamen formae metaphysicae totales, quae habent compositionem ex genere et differentia, ut humanitas est composita ex animalitate et rationalitate.

Ad 145. **Aristoteles:** Γένος ὅ ἐστι τὸ κατὰ πλείονους καὶ διαφερόντων τὸ εἶδει ἐν τῷ τ(ἔση κατηγορούμενον (Top. I 5, 102 a 31 ; cf. Porphy., Isag. c. 2, 1a 38).

Ad 147sqq. **S. Thomas:** „Quamvis autem genus significet totam essentiam speciei, non tamen oportet ut diversarum specierum, quarum est idem genus, sit una essentia, quia unitas generis ex ipsa indeterminatione vel indifferentia procedit, non autem ita, quod illud quod significatur per genus sit una **natura** numero in diversis speciebus, cui superveniat res alia, quae sit differentia determinans ipsum, sicut forma determinat materiam, quae est una numero, sed quia genus **significat** aliquam formam non tamen determinate hanc vel illam, quam determinate differentia exprimit, quae non est alia quam illa, quae indeterminate significabatur per genus. Et ideo dicit Commentator in XI Metaph. quod materia prima dicitur una per remotionem omnium formarum, sed genus dicitur unum per communitatem formae signatae. Unde patet quod per additionem differentiae, remota illa indeterminatione, quae erat causa unitatis generis, remanent species per essentiam diversae. Et quia, ut dictum est, natura speciei est indeterminata respectu individui, sicut natura generis respectu speciei, inde est quod sicut id quod est genus, prout praedicatur de specie, implicat in sua significatione quamvis indistincte totum quod determinate est in specie. Ita etiam id quod est species secundum quod praedicatur de individuo, oportet quod significet totum id quod essentialiter est in individuo licet indistincte. Et hoc modo essentia speciei significatur nomine hominis: unde homo de Socrate praedicatur (De ente et ess. c. 3 ; cf. c. 6).

§ 3. De specie.

149. **Diversa acceptio speciei.** — Correlativum generis est species, de qua genus praedicatur, ipsa autem ulterius de individuis praedicabilis est; et ideo includit duplicem respectum: alterum (materiale) **subicibilitatis** ad genus, alterum (formalem) superioritatis et consequenter etiam **praedicabilitatis** ad individua.

150. **Definitio speciei.** — Species ut **praedicabilis** definitur definitione **descriptiva** (per passionem propriam universalis, i. e. per praedicabilitatem) a Porphyrio tradita: „quae de pluribus differentibus numero in eo quod quid praedicatur³. Definitio autem **essentialis** erit: unum respiciens plura inferiora et conveniens eis ut quid complete, i. e. tamquam quidditas eorum completa. Dicimus ergo, quod constitutivum intrinsecum et essenziale speciei, ut est secundum praedicabile condivisum ab aliis praedicabilibus, est universalitas talis, quae

* Hoc est oinne id, quod potest poni in praedicamento sive reali sive rationis (cf. n. 173).

¹ abstractione formali.

dicit respectum et praedicabilitatem ad plura inferiora solo numero differentia. Cuius rei ratio est, quia species in tantum est unum de quinque praedicabilibus, inquantum participat rationem universalis; siquidem ista quinque praedicabilia sunt species quaedam universalis; ergo constitutivum eius debet esse intra latitudinem et rationem universalis, ergo non per subicibilitatem (quae per accidens tantum invenitur in universali qua tali) neque per praedicabilitatem praecise (quae non est essentia, sed tantum propria passio universalis), sed per superioritatem seu universalitatem simpliciter (qua universale formale constituitur ut tale) debet constitui. — Dicitur „ut quid complete" ad distinguendam speciem a genere, quod dicit „nquid incomplete", et a differentia, quae dicit „quale quid". Species ut subicibilis definitur a Porphyrio: „quae sub assignato genere collocatur, et de qua genus praedicatur in quid". — Subicibilitas non dimanat ab universalitate speciei praecise accepta, multo minus praedicabilitas a subicibilitate, sed prior et essentialior intentio in secundo praedicabili est universalitas limitata et coarctata, et ex ipsa — quatenus sic limitata et modificata — oritur, tamquam propria passio eius, subicibilitas immediata ad genus.

151. Potest esse species revera subicibilis tantum, non praedicabilis de multis, sed de uno tantum individuo. — Nam conceptu nostro praescindimus differentiam numericam a quidditate, sive haec est aliquid positivi, ut obtinet in substantiis corporeis, quae in eadem specie multiplicari possunt, sive aliquid mere negativi (incommunicabilitas metaphysica cum inferioribus), ut obtinet secundum doctrinam thomisticam in angelis (cf. n. 152). Quare etiam quidditas angelica, quam conceptu positivo-negativo concipimus ad instar substantiae corporeae, nobis obversatur quasi praedicabilis de multis, i. e. tamquam species. Quam tamen praedicabilitatem seu communicabilitatem cum inferioribus negandam esse, ope ratiocinii postea cognoscimus. Ideo nobis est species de facto subicibilis tantum, non praedicabilis de multis, i. e. sine exercitio universalitatis (cf. n. 388, 5).

Non potest tamen esse genus, cuius una tantum species esset possibilis. Nam genus est potentialitas ad multa ut contraria et formaliter opposita. Si igitur diceretur una tantum species possibilis, haec potentialitas generis et consequenter ipsum genus destrueretur.

Ad 149. **Aristoteles:** Ἐκ γὰρ τοῦ γένους καὶ τῶν διαφορῶν τὰ εἶδη (Met. X 7, 1057 b 7).

Ad 150. **Porphyrius:** Εἶδός ἐστι τὸ κατὰ πλείονων καὶ διαφορόντιον τῷ ἀριθμῷ ἐν τῇ τὶ ἐστὶ κατηγορούμενον (Isag. c. 2, 2 a 1). Quae definitio, ut ipse Porphyrius docet, speciem specialissimam describit; dum altera: Εἶδος ἐστὶ τὸ ταπτόμενον ὑπὸ τὸ γένος καὶ οὐ τὸ γένος ἐν τῇ τὶ ἐστὶ κατηγορεῖται (l. c. 1 b 44), etiam speciei, quae simul genus est, convenit.

Ad 151. Cf. text. cit. ad 115 et S. th. 113, 9.

§ 4. De Individuo.

152. Triplex individui consideratio. — Individuum potest considerari a) primo intentionaliter pro ente reali, b) secundo intentionaliter seu logice pro ente rationis. — Individuum primo intentionaliter seu quantum ad entitatem realem iterum dupliciter spectari potest: a) physice, β) metaphysice. Individuum physice consideratum est unitas numerica, quae est unitas physica simpliciter et absolute seu ens unum simpliciter et absolute, cum unitas formalis (generica et specifica) non sit nisi unitas seu convenientia secundum quid a parte rei; a parte intellectus autem est unitas absoluta praecisionis. Individuum metaphysice consideratum seu individuatio, sumendo individuationem quasi pro ultimo gradu metaphysico, est differentia numerica. Haec in substantiis corporeis consistit in aliquo positivo superaddito quidditati, quod est relatio seu ordo transcendentalis (quasi modus naturae) unius individui ad aliud eiusdem speciei secundum prius et posterius, in substantiis creatis spiritualibus (in angelis) est aliquid mere negativi, i. e. incommunicabilitas metaphysica quidditatis cum inferioribus. Haec enim quidditas seipsa individua est, non mediante aliquo superaddito. Quare repugnat, quominus differentiis individualibus superadditis diversificetur et multiplicetur, i. e. repugnat, quominus cum inferioribus communicetur.

Individuum secundo intentionaliter consideratum constat duplici relatione rationis. Prima est subicibilitatis ad praedicata superiora, sive ad praedicatum immediatum, quod est species atoma, sive ad praedicata mediata, quae sunt genera, ut constat in individuis genericis, ut hoc animal, hoc corpus etc. Haec enim individua ex parte subicibilitatis accipiuntur. Secunda relatio rationis est praedicabilitatis, qua individuum praedicatur, non de aliquo inferiore, sed de seipso.

153. Definitiones individui. — Individuum primo intentionaliter physice sumptum definitur a Porphyrio definitione **descriptiva** per congeriem accidentium: «Individua ex eo dicuntur, quod ex proprietatibus consistit unumquodque eorum, quarum collectio numquam in alio eadem erit.» Quae sint hae proprietates seu **notae individuantes**, indicatur hoc versiculo:

Forma, figura, locus, tempus, stirps, patria, nomen:

Haec ea sunt septem, quae non habet unus et alter.

Hae notae non constituunt essentiam individuum, sed sunt ea quibus nobis innotescit — imperfecte, quia individuum et individuationem seu differentiam numericam quidditative non attingimus. S. Thomas individuum eodem modo sumptum definit definitione **essentiali** (S. th. I 29, 4): «Individuum est, quod est in se indistinctum, ab aliis vero distinctum/ Secundum Met. X lect. 10 individuum definitur: id quod non dividitur ulterius nec formali nec materiali differentia. Ita definitione essentiali definitur individuum communiter sumptum, non

vero definitur determinatum aliquod individuum, quod essentialiter attingere non possumus. — De individuo secundo intentionaliter sumpto Porphyrius duas tradit definitiones, alteram ex parte praedicabilitatis: „Individuum est illud quod de uno solo praedicatur“, alteram ex parte subicibilitatis: „Individuum continetur sub specie, species autem sub genere.“

154. Quid sit individuum vagum. — Individuum vagum (ut aliquis homo, individuus homo) significat naturam cum individuatione in communi accepta. Individuatio autem in communi seu differentia, numerica in communi non est ratio universalis univoca, sed analogica. Non enim habet extra se differentias, quarum additione contraheretur ad hanc vel illam individuationem. Quare etiam ipsum individuum vagum (constitutum ex natura et differentia numerica tamquam totum et ens completum) uniuscuiusque generis seu praedicamenti (ut individuum substantiae) simpliciter est analogum, secundum quid, i. e. ratione naturae est univocum. Quodsi individuum vagum, ut aliquis homo, sumatur tamquam aliquid complexi, non unum, sed duos conceptus significat, quorum alter (in exemplo conceptus hominis) est univocus, alter (conceptus individuationis in communi) est analogus.

Individuatio autem in communi secundo intentionaliter sumpta, pro relatione rationis subicibilitatis ad speciem infimam et praedicabilitatis de uno tantum, simpliciter est univoca. Est enim species aliqua relationis rationis, subicibilitas infima, quae eodem modo singulis individuationibus, i. e. singulis his relationibus convenit.

Ad 153. Porphyrius: Ἀτομα δὲ λέγεται τὰ τοιαῦτα [ὡς Σωκράτης] ὅτι ἐκ ἰδιοτήτων συνέστηκεν ἕκαστον, ὧν τὸ ἀθροισμα οὐκ ἂν ἐπ' ἄλλου τινὸς ποτὲ τὸ αὐτὸ γένοιτο τῶν κατὰ μέρος (Isag. c. 2, 2b48). — Idem: Τὸ δὲ ἄτομον ἐφ' ἐνὸς μόνου τῶν κατὰ μέρος [λέγεται], ἐπεὶ περιέχεται οὐν τὸ μὲν ἄτομον ὑπὸ τοῦ εἴδους, τὸ δὲ εἶδος ὑπὸ τοῦ γένους (I. c. 2 b 45 ; 3 a 5).

Ad 154. S. Thomas: „Individuum vagum, ut „aliquis homo“ significat naturam communem cum determinato modo existendi qui competit singularibus, ut scii, sit per se subsistens distinctum ab aliis. Sed in nomine singularis designati, significatur determinatum distinguens: sicut in nomine Socratis haec caro et hoc os. Hoc tamen interest, quod „aliquis homo“ significat naturam, vel individuum ex parte naturae, cum modo existendi qui competit singularibus“ (S. th. I 30, 4 ; cf. I Dist. 25, I a. 3 ad 4).

§ 5. De differentia.

155. Diversa differentiae acceptio. — Differentia sumitur a) pro forma seu gradu faciente differre; ita „rationale“ est gradus seu forma faciens differre hominem a bruto; b) pro effectu formali huius formae, pro constituto per formam facientem differre, i. e. pro „esse distinctum“ seu pro pluralitate; c) pro relatione differentiae. Haec autem duplex est: altera ad terminos, a quibus forma facit differre; altera formae ipsius ad subiectum, quod facit differre. Res declaratur exemplo: „Rationale“ communicatum cum animali constituit hominis „esse distinctum“

a bruto et consequenter fundat relationem (realem) differentiae hominis a brutis, insuper dicit relationem (rationis) ad hominem tamquam conveniens ei et praedicabile de ipso.

Nota. — Non est idem, in rigore terminologiae, „differre" et *wesse diversum*, „diversitas" et „differentia". Ea enim dicuntur diversa, quae non per aliud superadditum, sed seipsis differunt, sicut ea quae sunt *primo* diversa. Ea autem dicuntur differre, quae per aliquid superadditum differunt ab alio et ita non se totis differunt, sed conveniunt in aliquo et differunt in alio. Ideo omnis differentia supponit aliquam convenientiam, et quae nullam convenientiam habent, sunt *primo* diversa. Et dicuntur esse *primo* diversa genera generalissima seu praedicamenta et ipsae differentiae, quae proprie non differunt, sed sunt rationes differendi et seipsis differunt sine aliquo superiore univoco, in quo convenirent.

156. Differentiae divisio. — Differentia (secundum quamcumque ex his acceptionibus sumatur) dividitur in *essentialem* seu differentiam propriissimam, et *accidentalem*. Accidentalis subdividitur in *accidentalem inseparabilem* seu differentiam propriam, et *accidentalem separabilem* seu communem. Nam omnis forma faciens differre vel est essentialis, i. e. stricte ad quidditatem pertinens, sicut „rationale", vel accidentalis, i. e. extra quidditatem. Si essentialis, est maxime propria; si accidentalis, illud accidens est vel separabile vel inseparabile. Si inseparabile, est proprium et facit differre proprie; si separabile, est commune etiam aliis et facit differre communiter. — Accidens autem inseparabile hic intelligitur non tantum illud, quod est inseparabile, quia radicatur in ipsa quidditate et ab ea dimanat atque cum ea necessario conectitur absolute, sicut risibilitas conectitur cum quidditate humana, sed de quocumque accidente inseparabili, etsi non necessario conectitur cum quidditate, dummodo immobiliter insit, sicut sunt cicatrix vulneris, simitas nasi, masculinum et femininum, immo ipsa individuatio substantiae corporeae

Differentia *propriissima*, si sumitur pro relatione formae ad subiectum, quod facit differre, est differentia, quae est *tertium praedicabile*.

157. Divisio differentiae in propriissimam, propriam, communem est analogica. — Divisio enim illa differentiae fit secundum magis et minus; nam differentia propriissima magis est differentia quam propria, et haec magis quam communis. Ideo ratio differentiae diverso modo singulis convenit.

1 Individuatio substantiae corporeae est extra quidditatem, i. e. extra naturam specificam, neque ex quidditate dimanat, sed est aliquid superadditum ei, quod tamen non est extra substantiam, sed imbibitur in ea; nam individua substantialiter differunt. Ideo est accidens praedicabile, non praedicamentale (cf. n. 163).

158. Definitio differentiae. — Differentia, prout est tertium praedicabile, definitur definitione **descriptiva** per proprium: Differentia est id, quod de pluribus in quale quid praedicatur¹. Haec definitio convertitur in **essentialem** dicendo: Differentia est universale, quod respicit inferiora sua tamquam conveniens illis in quale quid. — Differentia dicitur praedicari „in quid“, quia significat partem quidditatis; dicitur praedicari „in quale quid“¹, quia significat partem quidditatis determinantem et qualificantem alteram partem, i. e. gradum genericum.

Tres concurrunt respectus ad logicam differentiam constituendam: respectus ad **genus**, quod contrahit differentia et super quod aliquid addit; ad **speciem**, quam constituit contrahendo genus et segregando speciem a reliquis; ad **inferiora**, de quibus praedicatur in quale quid, quae sunt ipsa inferiora speciei; nam de his tantum praedicatur in quale.

Differentia non habet rationem universalis logici formaliter per respectum ad speciem, sed ad inferiora, licet concomitante! habeat ordinem ad speciem tamquam ad universale, cum quo convertitur. — Nam formalitas universalitatis sumitur per ordinem ad suum correlativum, correlativum autem universalis formaliter sunt inferiora.

Differentia non respicit pro inferioribus tertii praedicabilis hanc et illam differentiam (v. g. rationale, hoc et illud rationale), sed inferiora contenta sub specie, quam constituit, v. g. rationale respicit pro inferioribus Petrum et Paulum. Nam praedicabilitas tertii praedicabilis est in quale quid; ergo solum illa sunt constituenda ut eius inferiora, respectu quorum differentia se habet ut aliquid superius et in quale et praedicari potest in quale. At respectu huius et illius differentiae non se habet in quale, sed respectu individuorum speciei tantum.

Differentiae superiores et genericae non includuntur in inferioribus — e. g. "Sensibile" non includitur in „rationali“ — neque de illis praedicantur formaliter seu essentialiter. Ideo si dicitur: "Rationale est sensibile", sensibile praedicatur de rationali materialiter seu accidentaliter tantum. Possum perfecte concipere rationale non concepto sensibili (et etiam non concepto animali); rationale enim dicit tantum modum intelligendi deveniendo ex uno in aliud.

Ad 155sq. S. Thomas: „Assignat [Aristoteles] duos modos [quibus dicitur] differens quorum primus est, quod aliquid proprie dicitur differens secundum quod aliqua duo quae sunt „aliquid idem“ entia i. e. in aliquo uno convenientia, sunt diversa: sive convenient in aliquo uno secundum numerum, sicut Socrates sedens a Socrate non sedente: sive convenient in aliquo uno specie, sicut Socrates et Plato in homine: sive in aliquo uno genere, sicut homo et asinus in animali: sive in aliquo uno secundum proportionem, sicut quantitas et qualitas in ente [Διάφορα λέγεται β' ἑτέρα ἐστὶ τὸ αὐτὸ τι ὄντα, μὴ μόνον ἀριθμῶ, ἀλλ' ἢ εἶδει ἢ γένει ἢ ἀναλογίῃ:]

¹ **Porphyrus** definitionem it* ponit: „quod de pluribus et differentibus specie in quale quid praedicatur*. Sed it* subalterna tantum differentia definitur, nisi velimus interpretari definitionem it*: quod de pluribus praedicatur in quale quid, etiamsi talia plura sint specie differentia.

Met. V 9, 1018a12], Ex quo patet, quod differens omne est diversum, sed non convertitur. Nam illa diversa, quae in nullo conveniunt, non possunt proprie dici differentia, quia non differunt aliquo alio, sed seipsis. Differens autem dicitur, quod aliquo alio differt. Secundus modus est prout differens communiter sumitur pro diverso; et sic differentia dicuntur etiam illa quae habent diversum genus et in nullo communicant. Deinde docet quibus conveniat esse differens secundum primum modum, qui est proprius. Cum enim oporteat ea, quae proprie dicuntur differentia, in uno aliquo convenire; ea vero, quae conveniunt in specie, non distinguuntur nisi per accidentales differentias, ut Socrates albus vel iustus, Plato niger vel musicus; quae vero conveniunt in genere et sunt diversa secundum speciem, differunt differentiis substantialibus: illa propriissime dicuntur differentia, quae sunt eadem genere et diversa secundum speciem. (In Met. V lect. 12 n. 916sq.; cf. X lect. 4 n. 2017sq.; S. th. I 3, 8 ad 3; 90, 1 ad 3; C. g. I 17: In hoc autem; Pot. 7, 3 ad 2). — Porphyrius in c. 3 Isagoges de differentia agit.

Ad 158. **Aristoteles:** Ἡ μὲν διαφορὰ ποιότητα τοῦ γένους δεῖ σημαίνει (Top. IV 6, 128 a 26). — **Porphyrius:** Ὅριζονται δὲ αὐτὴν καὶ οὕτω, διαφορὰ ἐστὶ τὸ κατὰ πλείονων καὶ διαφερόντων τῇ εἰδει ἐν τῇ ποιόν τι ἐστὶ κατηγορούμενον (Isag. 3, 3 b 32).

§ 6. De ordinatione generum et specierum.

159. Arbor Porphyrii. — Genus dividitur in **supremum**, **infimum**, **subalternum**; eodem modo species et differentia. Species infima (quae sola est species in **sensu stricto**, et de qua unice valet definitio n. 150) dicitur etiam species **specialissima**, et differentia infima, differentia **specifica**. — Genus, specierum, differentiarum coordinationem ob oculos ponit «Arbor Porphyrii» (infra p. 126).

Substantia est genus supremum, quod differentiis «compositi» et «simplicis» dividitur; differentia «compositi» constituitur corpus, quod per «vivens» et «non vivens» dividitur; additione differentiae «viventis» ad corpus constituitur animatum etc., ut satis ex schemate patet.

160. Ulterior arboris Porphyrianae evolutio. — Differentia «simplicis» constituitur spiritus (substantia spiritualis), sub quo tamquam sub genere diversae angelorum species essent evolvendae. Corpus non vivens est minerale, sub quo mineralium genera et species essent ponenda; animatum insensibile est planta, sub qua continentur diversarum plantarum genera et species; animal irrationale est brutum, sub quo brutorum genera et species sunt ordinanda, quae omnia in schemate synopseos gratia omittuntur.

Nota contra Darwinistas et Monistas discrimen, quod intercedit inter **speciem** et **varietatem** (Rasse, race). Diversae species **essentialiter**, varietates vero, quae intra eandem speciem oboriuntur, non nisi **accidentaliter** inter se differunt.

Evolutionismus ille, qui rerum distinctionem specificam tollit (darwinismus), arborem Porphyrii destruit. Porphyrii arbor radicitus succiditur a Monistis mechanicis, qui docent omnia ex atomis eiusdem speciei conflari diversasque res inter se non distingui nisi secundum

Arbor Porphyrii.

aliam et aliam atomorum dispositionem. A fortiori arbor Porphyrii ab illis Monistis (Panthéistis) destruitur, qui ne numericam (individualement) quidem rerum distinctionem agnoscunt (cf. Phil. nat. th. I II).

§ 7. De proprio.

161. Diversae proprii acceptiones. — Porphyrius quattuor proprii acceptiones posuit: 1. dicitur proprium, quod convenit soli speciei, sed non omni eius individuo, ut esse grammaticum vel medicum homini; 2. quod econtra convenit omni individuo, sed non soli speciei, sicut homini convenit esse bipedem; 3. quod convenit soli speciei et omni individuo, sed non semper, ut homini competit loquela uti, sed non semper; 4. quod est maxime proprium, quod soli speciei et omni individuo et semper convenit, ut hominem esse risibilem. Et hoc est maxime proprium, quia plene convertitur cum suo subiecto.

Ita omnis ratio proprii aliquo modo per ordinem ad speciem (et genus) explicatur (sequitur enim proprium non tantum speciem infimam,

sed etiam rationem genericam, ut gravitas est proprium corporis). Et perfecta ratio proprii ex perfecta convenientia et adaequatione cum ipsa specie seu natura et contentis sub specie desumitur. Tunc autem dicitur ad convertentiam, cum comitatur ipsam naturam, ubicumque sit, et extra ipsam non invenitur; nam hoc ipso, quod in aliis invenitur, non est perfecte proprium eius, sed etiam aliis commune. Ad hoc autem, ut aliquod accidens perpetuo comitetur aliquod subiectum et extra illud non sit, oportet ut in tali subiecto habeat suam radicem et ex eo dimanet. — Accidens proprium aliquando communicari potest etiam cum altero, sed *imperfecte*. Quare proprium non dicitur nisi relate ad subiectum, in quo perfecte inest, utpote suo proprio principio coniunctum, non relate ad illud, in quo inest imperfecte et quasi participative. Exemplo sit qualitas chimica, quae est in elemento sicut in proprio subiecto, in mixto autem participative (cf. n. 405 sqq.).

Enumeratio haec est adaequata. — Nam ex tribus conditionibus, quae requiruntur ad proprium, scii. *Bomni*", „*soli*“, „*semper*“ vel conveniunt omnes vel deest aliqua. Si conveniunt omnes, est proprium simpliciter et quarto modo; si deest aliqua, vel deest prima, scii, ut non conveniat omni, et sic est proprium primo modo, vel deest secunda, scii, ut non conveniat soli, et sic est proprium secundo modo, vel deest tertia, et sic est proprium tertio modo. Si vero desint omnes, nullo modo est proprium.

Divisum huius divisionis non est proprium quantum praedicabile, sed ratio proprii communiter dicti, quae consistit in relatione convenientiae ad unum cum exclusione aliorum sive omnium sive etiam non omnium (proprium secundo modo). Proprium, quod est quantum praedicabile, est proprium simpliciter et quarto modo.

Divisio, qua proprium communiter dictum in istos quattuor modos proprii dividitur, est analogica.

162. Definitur proprium simpliciter a Porphyrio: „quod convenit omni, soli et semper“, et ab Aristotele: „quod non indicat essentiam rei, soli autem inest et conversim praedicatur“. In utraque definitione explicatur potius substratum quarti praedicabilis: natura cui affigitur intentio quarti praedicabilis (universale materialiter sumptum), i. e. proprietas seu propria passio, quam intentio ipsa quarti praedicabilis logici. Si vero in definitione Porphyrii „convenit“ sumitur pro „praedicatur“ seu „praedicari potest“ et τὸ „omni“ sumitur distributive pro inferioribus, haec definitio redditur secundo intentionalis, et ita proprium, sumptum pro quarto praedicabili logico, definiri potest: Proprium est quod praedicatur de pluribus in quale, accidentaliter et necessario.

Nota: a) proprium simpliciter debere resultare ex essentia **reduplicative** sumpta, ut est talis essentia. Gravitas e. g. non resultat ex homine, ut homo est, sed ut est corpus; est igitur proprium corporis, non vero hominis. — b) distingui proprium **physicum**, quod

realiter differt a re, cuius est proprium, et proprium metaphysicum, quod non realiter differt. Risibilitas radicalis, seu exigentia habendi risibilitatem identificata cum ipsa natura humana, est proprium metaphysicum. Hoc ne divinitus quidem separari potest a natura, cuius est proprium. — c) distingui essentiam physicam et essentiam metaphysicam. Essentia physica est essentia, prout in rerum natura invenitur sine praecisione ulla. Ad eam proinde pertinent etiam propria metaphysica omnia. Essentia metaphysica est essentia praecise sumpta (quidditas), quae praescindit non tantum a differentia numerica, sed etiam a propriis omnibus metaphysicis neque enuntiat nisi ea quae in definitione metaphysica ponuntur. Essentia metaphysica est id quo primo constituitur res. Ex essentia metaphysica tamquam ex radice dimanant omnia propria.

Ad 161sq. Porphyrius: Τὸ δὲ ἴδιον διαιροῦσι τετραχῶ · καὶ γὰρ ὁ μόνψ -πνὶ εἶδει συμβέβηκεν, ε(καὶ μὴ παντί, ... καὶ ὁ παντί συμβέβηκε τφ εἶδει, εἰ καὶ μὴ μόνψ, ... καὶ ὁ μόνψ καὶ παντί καὶ ποτέ, ... τέταρτον δέ, ἐφ' οὗ συνδεδράμηκε τὸ μόνψ καὶ παντί καὶ ἀεὶ, ὡ -τψ ἀνθρώπψ τὸ γελαστικόν (Isag. c. 4, 4 a 14). — Aristoteles: Ἰδιον δ' ἐστὶν ὁ μὴ δηλοῖ μὲν τὸ τῷ ἦν εἶναι, μόνψ δ' ὑπάρχει καὶ ἀντικατηγορεῖται τοῦ πράγματος (Top. I 5, 102 a 18).

§ 8. De accidente.

163. Diversae accidentis acceptiones. — Accidens sumitur: 1. pro accidente praedicamentali; ita opponitur substantiae et significat id, cui competit non per se esse, sed inhaerere; 2. pro accidente praedicabili; ita opponitur quidditati seu essentiae metaphysicae et significat, quidquid convenit rei, seu praedicatur de re, ita ut sit extra essentiam eius metaphysicam. Accidens praedicabile est duplex: a) accidens proprium, quod ita est extra quidditatem, ut sit tamen necessario cum quidditate conexum, quia causatur ex ipsis principiis quidditatis, sicut gravitas causatur ex ipsis principiis corporeitatis, ita ut sine gravitate (saltem radicali) corporis essentia non salvetur; b) accidens non proprium seu accidens contingens, quod non est necessario cum quidditate conexum. Et hoc constituit quintum praedicabile, de quo hic agimus.

164. Definitur accidens sumptum pro quinto praedicabili a Porphyrio: quod adest et abest sine subiecti corruptione. — Definitio haec convenit substrato seu primae intentioni huius quinti praedicabilis; nomine autem substrati quinti praedicabilis intelligimus non tantum primam intentionem realem, sed quodcumque praedicatum accidentale, etiamsi est ens rationis ut esse visum, esse iudicem etc. Accommodatur haec definitio secundae intentioni accidentis, si in ea exprimitur ipsa praedicatio: Accidens est, quod praedicatur de multis ut praedicatum, quod adest et abest praeter subiecti corruptionem.

In hac definitione „corruptio subiecti“ intelligenda est non de physica corruptione individui, sed de resolutione ipsius rationis specifica,

ita ut sensus definitionis sit: quod adest vel abest, salva specie. Ipsum enim accidens stricte sumptum pro quinto praedicabili duplex est: Alterum est **separabile** a subiecto, i. e. ab individuo, ut sedere, ambulare; alterum est **inseparabile**, ut masculinum et femininum¹ et ipsa individuatio. Haec sunt inseparabilia ab individuo, sunt tamen separabilia a quidditate seu a ratione specifica: salvatur enim natura humana in viro et in femina, in hoc et in illo individuo; sed non salvatur sine risibilitate (saltem radicali).

Ad 163sq. **Porphyrus**: Συμβεβηκό δέ ἐστὶν ὃ γίνεται καὶ ἀπογίνεται χωρὶ τῇ τοῦ υποκείμενου φθορᾷ (Isag. c. 5, 4 a 24). **Aristoteles**: Συμβεβηκό δὲ ἐστὶν ὃ μὴδὲν μὲν τοῦτων ἐστὶ, μήτε δρο μήτε ἴδιον μήτε γένος, ὑπάρχει δὲ τῷ πράγματι, καὶ ὃ ἐνδέχεται ὑπάρχειν ὁτιοῦν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ καὶ μὴ ὑπάρχειν (Top. I 5, 102 b 4; cf. Met. V 30, 1025a 14). **S. Thomas**: „Tria sunt genera accidentium: quaedam causantur ex principiis speciei et dicuntur propria, sicut risibile homini, quaedam vero causantur ex principiis individui, et hoc dicitur, quia vel habent causam permanentem in subiecto, et haec sunt accidentia inseparabilia, sicut masculinum et femininum et alia huiusmodi; quaedam vero habent causam non permanentem in subiecto, et haec sunt accidentia separabilia, ut sedere et ambulare. Est autem commune omni accidenti, quod non sit de essentia rei, et ita non cadit in definitione rei; unde de re intelligimus quod quid est absque hoc quod intelligamus aliquid accidentium eius. Sed species non potest intelligi sine accidentibus, quae consequuntur principium speciei; potest tamen intelligi sine accidentibus individui etiam inseparabilibus; sine separabilibus vero esse potest non solum species, sed et individuum (Q. d. an. a. 12 ad 7; cf. Spir. creat, a. 11).

QUAESTIO III: De praedicamentis.

Ioannes a S. Thoma, Cursus philos.: Logica, pars II, q. 13—20; Complutenses in Aristotelis Dialecticam, disp. 10—16.

ARTICULUS I.

DE ANTEPRAEDICAMENTIS.

§ 1. De antepraedicamentis in genere.

165. Quid sint antepraedicamenta. — Antepraedicamenta sunt praeambula et praerequisita ad praedicamenta ordinanda. — Quattuor numerantur antepraedicamenta: Primum antepraedicamentum est divisio univocorum, aequivocorum, denominativorum. Secundum antepraedicamentum est distinctio complexorum et incomplexorum. Tertium antepraedicamentum est distinctio eorum, quae sunt in subiecto seu inhaerent tamquam accidentia, et eorum, quae dicuntur de subiecto, i. e. superiorum seu universaliorum, quae de inferioribus tamquam de subiectis praedicantur. Secundum istam distinctionem quattuor proponit Aristoteles combinationes possibles: quaedam dicuntur de subiecto, sed non sunt in subiecto (substantiae universales, quae praedicantur

¹ Cf. M. Thiel, Verhältnisse der beiden Geschlechter zur menschl. Wesenheit und zueinander in allgemein philosophischer Betrachtung: Divus Thomas (Friburgi Helv.) 1934.

de inferioribus, sed non inhaerent); alia sunt in subiecto, sed non dicuntur de subiecto (accidentia singularia, quae inhaerent, ut haec albedo, sed non praedicantur, quia non sunt superiora; cf. n. 136); alia nec dicuntur de subiecto nec sunt in subiecto (substantiae singulares, hic homo); alia dicuntur de subiecto et sunt in subiecto (accidentia universalia, ut album). Quartum antepraedicamentum est distinctio eorum, quae ad rectam lineam praedicamentorum pertinent, et eorum, quae ad lateralem, quod per duas regulas antepraedicamentales explicat Aristoteles. Prima regula est: Cum aliquid praedicatur de aliquo subiecto, quaecumque dicuntur de praedicato, dicuntur de subiecto (nomine praedicati intelligitur superius seu universalius, nomine subiecti inferius). Secunda regula est: Generum non subalternatorum (i. e. quorum unum sub altero non ponitur) non sunt eadem differentiae essentialis (aliquando tamen nomine **tenu**s eadem sunt, ut cum substantia et qualitas dividuntur in materialem et immaterialem).

166. Antepraedicamentorum ratio. — Ratio primi antepraedicamenti est, quia ens dicitur de decem praedicamentis non univoce, sed aequivoce seu analogice, in ipsis autem praedicamentis superiora dicuntur **univoce** de inferioribus, unum vero praedicamentum dicitur **denominative** de alio seu **denominatur** ab eo (sicut substantia denominatur qualis, quanta etc. a praedicamento qualitatis, quantitatis etc.). Ideo ante ordinationem praedicamentorum distinguenda et definienda sunt aequivoca (analogia), univoca, denominativa.

Denominativa sunt, quae solo casu differentia ab aliquo nominis appellationem habent. Tres sunt denominativorum conditiones: prima, ut denominativum derivetur a forma denominante, non essentialiter, ut homo ab humanitate, sed accidentaliter, ut fortis a fortitudine, iustus a iustitia; altera, ut denominativum et forma denominans differant casu seu terminatione; tertia, ut denominativum et illud a quo derivatur, significant eandem rem seu formam, non tamen eodem modo, sed illud in concreto, hoc autem in abstracto¹. — De **aequivocis** (analogis) et **univocis** sequenti paragrapho dicendum erit.

Ratio secundi antepraedicamenti est, quia in praedicamentis non ponuntur **complexa** seu aggregata ex pluribus rebus, sicut «homo albus» est aggregatum ex homine (substantia) et albedine (qualitate), sed **incomplexa** tantum, quorum unumquodque unam tantum essentiam constituit. — Ratio tertii antepraedicamenti est, quia unum praedicamentum est **substantia**, cetera vero sunt **accidentia**, et quia in unoquoque praedicamento res ordinandae sunt secundum **praedicationem** et **subiectionem**, incipiendo ab universalioribus et descendendo usque ad singularia. — Ratio quarti antepraedicamenti est, quia in ordinandis praedicamentis oportet disponere tam genera et

¹ Distinguitur denominatio intrinseca et extrinseca: illa aliquid in subiecto ponit, haec vero nihil ponit, ut cum paries denominatur «visus⁴ vel «dexter*».

species, quae constituunt lineam rectam praedicamenti, quam horum differentias divisivas et constitutivas, quae constituunt lineam lateralem; cf. arborem Porphyrii (n. 160), quae exhibet ordinationem praedicamenti substantiae.

Ad 165sq. *Aristoteles* de primo antepraedicamento agit in c. 1 *Categ.*; cf. text. cit. ad 20. — Ib. c. 2 agit de secundo et tertio antepraedicamento; cf. text. ad 20, et: Τῶν ὄντων τὰ μὲν καθ' ὑποκειμένου τινὸς λέγεται, / γ' ὑποκειμένῳ δὲ οὐδενὶ ἐστίν, οἷον ἄνθρωπο . . . τὰ δὲ ἐν ὑποκειμένῳ ἀέν ἐστίν, καθ' ὑποκειμένου δὲ οὐδενὸς λέγεται, οἷον ἡ τι γραμματικὴ . . . τὰ δὲ καθ' ὑποκειμένου τε λέγεται καὶ ἐν ὑποκειμένῳ ἐστίν, οἷον ἡ ἐπιστήμη . . . τὰ δὲ οὐτ' ἐν ὑποκειμένῳ ἐστίν οὔτε καθ' ὑποκειμένου τινὸς λέγεται, οἷον ὁ τι ἄνθρωπο (1 a 20). — Prima regula antepraedicamentalis: "Ὅταν ἕτερον καθ' ἑτέρου κατηγορηται ὡς καθ' ὑποκειμένου, ὅσα κατὰ τοῦ κατηγορουμένου λέγεται, πάντα καὶ κατὰ τοῦ ὑποκειμένου Ρηθήσεται (*Cat.* 3, 1 b 10, : altera: ib. 1 b 16).

§ 2. De univocis et aequivocis seu analogis in specie.

Caietanus, *Opusc. de nominum analogia*. *Joannes a S. Thoma*, *Cursus philos.* I: *Logica*, q. 13 et 14. *Pé ni do*, *Le rôle de l'analogie en théologie dogmatique*.

167. *Divisio*. — *Terminus universalis* stricte seu **univocus** est. qui significat rationem simpliciter unam convenientem multis distributive (unum in multis). Si ratio significata non est una simpliciter, terminus dicitur **aequivocus**. *Aequivocus* est **aequivocus simpliciter**, si ratio significata nullo modo est una, sed solummodo nomen, i. e. terminus oralis est unus, quia tunc in ipsis obiectis nulla reperitur ratio, cur eodem termino designentur; *aequivocus simpliciter* etiam *aequivocus a casu* dicitur. Exemplum sit „gallus\ homo in Gallia natus, et „gallus“ avis. Contra si ratio significata, simpliciter diversa, aliquomodo tamen est una seu una secundum quid, etiam terminus *aequivocus* est **secundum quid tantum** seu *aequivocus a consilio*, quia tunc in ipsis obiectis reperitur ratio, cur uno eodemque termino designentur. Haec ratio est unitas secundum quid seu convenientia secundum quid. — *Terminus aequivocus secundum quid* dicitur **analogus**.

Terminus analogus est **analogus secundum analogiam intrinsecam**, si ratio significata est una secundum quid **intrinsicus**. *Terminus analogus secundum analogiam intrinsecam* dicitur **analogus analogia proportionalitatis propriae**. Nam rationem significatam esse unam secundum quid intrinsicus contingere nequit, nisi quatenus est una proportionaliter, i. e. secundum aequalitatem duarum proportionum inter se, ita tamen ut proprie in unoquoque analogato, i. e. in unoquoque de quibus praedicatur terminus analogus, salvetur. Ratio enim ista debet esse essentialiter, i. e. secundum notas quidditativas **alia et alia simpliciter** — secus haberetur univocatio (terminus esset univocus), et tamen debet esse una eademque **intrinsicus** essentialiter secundum quid — secus haberetur pura aequivocatio; sed hoc non potest obtineri, nisi quatenus unaquaque

ratio, ita essentialiter diversa, mediantibus suis notis proportionem exprimat eandem. Nam uniuscuiusque rationis notae, absolute consideratae, simpliciter diversae sunt, ut dictum est; unicum igitur medium ad convenientiam aliquam intrinsecam obtinendam est has notas diversas aequaliter ad invicem se habere. Exemplum sit «principium», quod analogice dicitur de puncto respectu lineae et de causa respectu effectus: punctum et linea, causa et effectus sunt notae omnino diversae; at punctum se habet ad lineam sicut causa ad effectum. Quae habitudo seu **proportio** eadem „principii nomine designatur. Nec potest dici intrinsecam analogiam obtineri posse, quatenus secundum unam notam essentialem haberetur convenientia, secundum alteram vero disconvenientia; ita enim pura aequivocatio obtineretur — sicut videri potest in termino «gallus», qui aequivoce dicitur de animali et de homine, quae utique conveniunt in nota essentiali animalitatis — nisi salvetur convenientia proportionalis secundum notam disconvenientem.

Terminus analogus est analogus secundum analogiam extrinsecam, si ratio significata est una secundum quid extrinsecus, i. e. conotando aliquod extrinsecum, aut propter accidentalem aliquam similitudinem seu convenientiam, quo habetur analogia **proportionalitatis impropriae**, quae est idem quod tropus seu metaphora, aut propter nexum aliquem causalem, quo habetur analogia **attributionis**. In utroque casu ratio significata per terminum analogum in uno tantum analogato formaliter salvatur, quod propterea **principale** analogatum vocatur, a quo cetera (analogata minus principalia) extrinsecus denominantur. Sed in analogia proportionalitatis impropriae propter similitudinem illam accidentalem habetur accidentalis proportionalitas, quae termino analogo exprimitur, in analogia autem attributionis analogata minus principalia principale analogatum causaliter respiciunt tamquam terminum secundum diversas habitudines causales. Exemplum primi sit ¶Christus quatenus analogice dicitur „leo“ propter similitudinem accidentalem cum leone ratione fortitudinis. Ratio leonis formaliter in bestia tantum invenitur, a qua Christus extrinsecus denominatur analogice, denominatione significante accidentalem proportionalitatem: fortitudo, quae accedit Christo, similis est fortitudini leonis; sicut se habet leo in modo agendi, ita Christus. Exemplum secundi sit «sanum», quatenus dicitur de animali, de cibo, de colore etc. De animali dicitur formaliter intrinsecus et per prius, de ceteris per posterius secundum denominationem extrinsecam propter habitudines causales, quatenus cibus causât sanitatem animalis, color vero ab ea causatur seu eam manifestat.

Analogia attributionis est aut unius (vel plurium) ad unum, i. e. ad principale analogatum (exemplum: «sanum», quatenus dicitur de cibo et de animali), aut est duorum vel plurium inter se per ordinem ad aliquod tertium, i. e. ad principale analogatum (exemplum: «sanum», quatenus dicitur de cibo et de colore).

168. Definitiones. — Definit Aristoteles univoca: „quorum nomen est commune et ratio substantiae per illud nomen significata est eadem et aequivoca: «quorum nomen solum est commune, ratio vero substantiae per illud nomen significata est diversa". Quae definitiones definiunt univoca univocata et aequivoca aequivocata, i. e. res et conceptus termino univoco vel aequivoco significata, cum nos n. 167 potius locuti simus de univoco univocante et de aequivoco aequivocante, i. e. de termino univoco et aequivoco. In his definitionibus Aristotelis „nomen" sumatur late pro quocumque termino significativo, et «substantia" sumatur pro essentia.

Similiter definimus analogia attributionis seu proportionis: quorum nomen commune est, ratio vero significata eadem est secundum terminum, diversa secundum habitudines ad illum; et analogia analogia proportionalitatis: quorum nomen commune est, ratio vero significata eadem secundum aequalitatem duarum proportionum inter se. Quatenus haec ratio in utroque analogato invenitur proprie aut in uno proprie, in altero metaphorice tantum, habetur analogia proportionalitatis propriae et impropriae.

Ipsa analogia abstracte sumpta definiri potest: habitudo diversorum obiectorum (conceptuum) inter se, vi cuius eodem termino designantur: et analogia attributionis: habitudo unius vel plurium ad aliquod unum, vi cuius terminus, qui huic in sensu proprio et stricte convenit, etiam de illo vel de illis dicitur. Cum analogia attributionis sit simplex proportio seu relatio, analogia proportionalitatis est aequalitas duarum proportionum inter se.

169. Coroll. — 1. Ergo analogia attributionis et proportionalitatis impropriae non possunt habere unum conceptum, sed habent plures cum sola unitate conotationis, quo solo differunt a puris aequivocis. Analogia vero proportionalitatis propriae habent conceptum secundum quid unum, imperfecte ab inferioribus praecisum. Sicut enim conceptus univocus inferiorum differentias perfecte relinquit praecisione perfecta, ita analogus imperfecte relinquit confundendo eas in aliqua ratione proportionaliter una, quam unice explicat. Ideo conceptus univocus differentias inferiorum suorum potentia tantum continet, conceptus vero analogus differentias actu continet, implicite et confuse (cf. n. 174 sqq.).

2. Ergo falsa est doctrina Suaresii, qua docet in analogis attributionis posse salvari, ut ratio significata non solum intrinsecus sit in principali analogato, sed etiam in aliis, dependenter tamen ab illo primo analogato; ad analogiam vero proportionalitatis semper requiri aliquid attributionis vel metaphorae.

170. Schol. — 1. Quoad analogiam attributionis et proportionalitatis impropriae concedimus analogata minus principalia aliquid intrinsecus

habere, at non quo analogice denominentur, sed quo respiciant seu conotent principale analogatum, ut possint ab eo extrinsecus denominari. Hoc intrinsecum, quo conotant, est aut nexus causalis (in analogia attributionis) aut similitudo aliqua accidentalis, quo unum se habet in suo modo essendi vel agendi similiter sicut alterum in suo modo, quo habetur proportionalitas. Ad rem S. Thomas: „Quamvis sanitas non sit in medicina neque in urina, tamen in utroque est aliquid, per quod illud quidem facit, istud autem significat sanitatem“ (S. th. I 16, 6).

2. Analogia proportionalitatis propriae saepe continet virtualiter attributionis analogiam, quia saepe inter diversa analogata gradatio aliqua intercedit secundum magis et minus, quatenus alterum alteri aliquid superaddit, ita ut alterum ab altero dependeat essentialiter. Quo fit ut, si per impossibile unum intrinsecus non denominaretur tale, extrinsecus tale denominaretur ab altero secundum analogiam attributionis. Ita analogia, qua ens dicitur de Deo et de creaturis, de substantia et de accidente, formaliter est proportionalitatis, virtualiter autem attributionis (cf. n. 177, 3).

Ad 167sq. **Aristoteles**: vide supra ad 20. **S. Thomas**: „Aliquid praedicatur de diversis multipliciter: quandoque quidem secundum rationem omnino eandem, et tunc dicitur de eis **univoce** praedicari, sicut animal de equo et bove. Quandoque vero secundum rationes omnino diversas, et tunc dicitur de eis **aequi voce** praedicari, sicut canis de sidere et animali. Quandoque vero secundum rationes, quae partim sunt diversae et partim non diversae: diversae quidem secundum quod diversas habitudines important, unae autem secundum quod ad unum aliquid et idem istae diversae habitudines referuntur, et illud dicitur **analogice** praedicari, id est proportionaliter, prout unumquodque secundum suam habitudinem ad illud unum refertur (In Met. IV lect. 1 n. 535). — .Secundum analogiam . . . nihil est aliud dictum quam secundum proportionem. Convenientia enim secundum proportionem potest esse duplex, et secundum hoc duplex attenditur analogiae communitas. Est enim quaedam convenientia inter ipsa quorum est ad invicem **proportio**, eo quod habent determinatam distantiam vel aliam habitudinem ad invicem, sicut binarius cum unitate, eo quod est eius duplum; convenientia etiam quandoque attenditur duorum ad invicem inter quae non sit proportio, sed magis **similitudo duarum ad invicem proportionum**, sicut senarius convenit cum quaternario ex hoc, quod sicut senarius est duplum ternarii, ita quaternarius binarii. Prima ergo convenientia est **proportionis**, secunda autem **proportionalitatis**; unde et secundum modum primae convenientiae invenimus aliquid analogice dictum de duobus quorum unum ad alterum habitudinem habet, sicut ens dicitur de substantia et accidente ex habitudine quam substantia et accidens habent, et sanum dicitur de urina et animali, ex eo quod urina habet aliquam habitudinem ad sanitatem animalis. Quandoque vero dicitur aliquid analogice secundo modo convenientiae, sicut nomen visus dicitur de visu corporali et intellectu, eo quod sicut visus est in oculo, ita intellectus est in mente (Ver. 2, 11; cf. a. 3 ad 4; In Eth. I lect. 7 n. 95 sq.). — .Analogice dicitur praedicari, quod praedicatur de pluribus quorum rationes et definitiones sunt diversae, sed **attribuuntur** uni alicui eidem **sicut sanum** . . . dicitur de urina ut de signo sanitatis, de corpore ut de subiecto, de potione ut de **causa**; sed tamen omnes istae rationes attribuuntur uni fini, scii, **sanitati** (Op. De principiis nat., ad fin.; cf. Ver. 21, 4 ad 2). — .Aliquid dicitur secundum analogiam tripliciter: vel **secundum intentionem tantum et non secundum esse** [Est analogia attributionis, cf.

Caietan., De nom. anal. c. 2 n. 21 <ed. Zammit, Romae 1934>; et hoc est, quando una intentio refertur ad plura per prius et posterius, quae tamen non habet esse nisi in uno; sicut intentio sanitatis. . . . Vel **secundum esse et non secundum intentionem** [Haec vocatur a quibusdam **analogia inaequalitatis**; cf. Caietan. l. c. c. 1 n. 3sq. «Univoca sunt, secundum veritatem' ib. n. 7]; et hoc contingit quando plura parificantur in intentione alicuius communis, sed illud commune non habet esse unius rationis in omnibus [Corpus in corruptibilibus et incorruptibilibus]. . . . Vel **secundum intentionem et secundum esse** [Est analogia proportionalitatis (propriae). Caietan. l. c. c. 3 n. 30]; et hoc est quando neque parificantur in intentione communi neque in esse: sicut ens dicitur de substantia et accidente: et de talibus oportet quod natura communis habeat aliquod esse in unoquoque eorum de quibus dicitur, sed differens secundum rationem maioris vel minoris perfectionis. Et similiter . . . veritas et bonitas et omnia huiusmodi dicuntur analogice de Deo et creaturis* (I Dist. 19, 5 a. 2 ad 1; cf. Pot. 7, 7; C. g. I 34; S. th. I 13. 5).

ARTICULUS II.

DE PRAEDICAMENTIS IN GENERE.

§ 1. De divisione universalis in decem praedicamenta.

171. Quid sit praedicamentum. — Cum universale formaliter sumptum seu ipsa intentio universalitatis dividatur in quinque praedicabilia, universale materialiter sumptum seu natura, cui affigitur universalitatis intentio, dividitur in decem praedicamenta (cf. n. 140). i. e. naturae omnes finitae, quae sunt et esse possunt, ordinantur in decem classes supremas seu genera suprema. Quae ordinatio ita fit, ut a genere supremo per differentias divisivas descendatur ad genera immediate subalterna et ab his ad alia genera immediate subordinata usque ad species infimas et individua. Ideo praedicamentum definitur: series generum et specierum sub uno supremo genere ordinatorum, vel: series seu ordinatio praedicatorum superiorum et inferiorum ab uno supremo genere, quod praedicatur de omni inferiore, usque ad individuum, quod subicitur omni superiori. — Series ipsorum generum et specierum vocatur **linea recta** praedicamenti, series vero differentiarum divisivarum generum superiorum et constitutivarum generum et specierum subalternatarum dicitur **linea lateralis**.

In praedicamento ita constituto distinguenda est ipsa **ordinatio**, quae est ens logicum seu secunda intentio, et id quod **ordinatur**, quod est ens reale, universale materialiter sumptum. Hoc considerat metaphysicus, illud vero logicus, qui ens reale seu naturas reales non considerat nisi secundarie, quatenus materia sunt, quae ordinatur, seu cui affigitur intentio logica ordinationis logicae secundum genera et species.

172. Qnotuplex sit praedicamentum (cf. n. 714 sq.). — Quomodo S. Thomas praedicamenta deduxerit logice ex diverso modo praedicandi (cf. textum infra cit.), hoc schemate exhibetur:

Ens praedicatum transcendens, quod praedicatur de omni genere, sed analogice tantum.

Praedicatum est id, quod est substantia. Non est id, quod est subiectum. sed inest in subiecto. Accidens.

Praedicat, desumitur ab eo, quod inest in subiecto Desumitur ab eo, quod non inest in subiecto.

	absolute	relative	Desumitur ab eo, quod est omnino extra,				Desumitur ab eo, quod est partim extra.		
	$\frac{\omega}{\circ}$	$\frac{\omega}{\circ}$					$\frac{\omega}{\circ}$ S' $\frac{\omega}{\circ}$		
	5	$\frac{0}{3}$ B					$\frac{\omega}{\circ}$ 6 3 0	$\frac{\omega}{\circ}$ 0	
	P 3						3	$\frac{\omega}{\circ}$ 3 3	
					temporis.	loci.		$\frac{\omega}{\circ}$ 3 2. W. C B	
Substantia.	Quantitas	Qualitas.	Relatio.	Habitu».	Quando.	Ubi	Situs.	Actio.	Passio.

173. Quid ponatur in praedicamento. — Ut aliquid ponatur in praedicamento, requiritur: 1. ut sit ens reale; nam id quod ordinatur per decem praedicamenta, est universale materialiter sumptum seu natura realis. Suprema autem genera entis rationis (quasi praedicamenta eius) iam enumeravimus (n. 110). — 2. ut sit ens perse, i. e. unum ens, non ens per accidens seu aggregatum plurium entium; ratio est, quia aggregatum plura genera et species dicit nec proinde sub praedicamento, quod unum tantum genus est, poni potest. Propter hanc conditionem a praedicamento reicienda sunt concreta accidentalia, sumendo illa non pro formali tantum, sed pro composito ex subiecto et accidente. Si autem pro formali tantum sumuntur, nihil vetat, quominus in praedicamento ponantur. — 3. ut sit ens incomplexum, qua conditione non solum excluduntur complexa accidentalia, quae sunt entia per accidens, iam exclusa per secundam conditionem, sed etiam complexa essentialia, ut definitiones; exemplum sit animal rationale. Nam etiam haec, si sumuntur formaliter ut complexa, non unum dicunt, sed duo, quorum alterum pertinet ad lineam rectam, alterum ad lineam lateralem. — 4. ut sit univocum. Nam pure aequivoca non unum ens significant, sed plura, analogae autem non possunt habere rationem

neque generis neque speciei neque differentiae, ac proinde in praedicamento nullo modo poni possunt, in quo non ponuntur nisi genera et species et differentiae. — 5. ut sit ens finitum. Nam ens infinitum (infinitum simpliciter, i. e. Deus) non potest esse genus, quia non est contrahibile per differentiam, neque contineri sub genere, quia non est compositum ex genere et differentia.

Simpliciter in linea recta praedicamenti poni non potest nisi ens completum. Entia incompleta sunt: partes tam physicae quam metaphysicae, entia vialia, formae in fieri, principia. Partes physicae, tam essentielles, ut materia et forma, corpus et anima, quam intégrales, ut partes corporis humani, ponuntur reductive in praedicamento totius, cuius sunt partes. Ita anima humana ponitur in praedicamento substantiae eo loco quo ponitur homo. Partes metaphysicae, si sunt differentiae, in linea laterali ponuntur; si sunt formae metaphysicae a toto abstractae, ut humanitas, ponuntur reductive in praedicamento totius; ita humanitas reducitur ad hominem. Entia vialia, formae in fieri, principia tamquam imperfectum ad perfectum reducenda sunt. Ita virtus instrumentaria est qualitas imperfecta transeunter participata tamquam ens viale; calefieri seu calor in fieri tamquam calor imperfectus ad calorem reducitur et in praedicamento qualitatis ponitur; punctum tamquam principium lineae ad praedicamentum quantitatis reducitur; non est quidem quantitas seu extensio, pertinet tamen ad eam tamquam eius principium.

Ad 172. Aristoteles, ut Boëthius ait, rerum diversarum interminatam infinitamque multitudinem decem praedicamentorum paucissima numerositate conclusit, ut quae infinita sub scientiam cadere non potuerant, decem generibus propriis definita scientiae comprehensione claudantur! (Praef. in Praedicam. Arist.'. — Aristoteles: Τῶν κατὰ μηδεμίαν συμπλοκὴν λεγομένων ἑκάστων ἤτοι οὐσίαν σημαίνει ἢ ποσὸν ἢ ποιὸν ἢ πρό τι ἢ πού ἢ ποτέ ἢ κείσθαι ἢ ἰχεῖν ἢ ποιεῖν ἢ πάσχειν (Cat. 4, 1 b 25). — S. Thomas: „Praedicatum ad subiectum tripliciter se potest habere. Uno modo, cum est id quod est subiectum, ut cum dico: Socrates est animal. ... Et hoc praedicatum dicitur significare **substantiam primam**, quae est substantia particularis, de qua omnia praedicantur. Secundo modo, ut praedicatum sumatur secundum quod inest subiecto: quod quidem vel inest per se et absolute ut consequens materiam, et sic est **quantitas**, vel ut consequens formam, et sic est **qualitas**; vel inest ei non absolute, sed in respectu ad aliud, et sic est ad **aliquid** [relatio]. Tertio modo, ut praedicatum sumatur ab eo quod est extra subiectum, et hoc dupliciter. Uno modo, ut sit omnino extra subiectum: quod quidem, si non sit mensura subiecti, praedicatur per modum **habitus**, ut cum dicitur: Socrates est calceatus vel vestitus. Si autem sit mensura eius, cum mensura extrinseca sit vel tempus vel locus, sumitur praedicamentum vel ex parte temporis, et sic erit **quando**, vel ex loco, et sic erit **ubi**, non considerato ordine partium in loco; quo considerato erit **situs**. Alio modo, ut id a quo sumitur praedicamentum secundum aliquid sit in subiecto de quo praedicatur. Et si quidem secundum principium, sic praedicatur ut **agere**. Nam actionis principium in subiecto est. Si vero secundum terminum, sic praedicatur ut in **pati**, nam passio in subiectum patiens terminatur (In Met. V lect. 9 n. 891 sq.; cf. In Phys. III lect. 5 [infra ad 193 195 201]).

§ 2. De ente praedicamentali.

THESIS XI: Ens ad decem praedicamenta non est univocum, sed analogum analogia proportionalitatis propriae.

174. St. qu. 1. Cum universale materialiter sumptum, quod dividitur in decem praedicamenta, sit ens reale finitum, ens reale finitum est divisum huius divisionis, quod proinde vocatur ens praedicamentale. De hoc ente quaeritur, quomodo ad membra sua dividenda, ad decem praedicamenta, se habeat, utrum ad modum univoci seu generis, quod dividitur in species, an ad modum analogi, quod in analogata sua dividitur.

2. Docet Scotus¹ ens esse univocum ad decem praedicamenta et etiam ad Deum et ad creaturas, et ens contrahi ad Deum, ad creaturas et ad genera creaturarum (ad decem praedicamenta) modo infinitatis et diversis modis finitatis. Qui modi non haberent rationem differentiarum specificarum, sed essent differentiae graduates tantum omnino intrinsecae, similiter sicut gradus intensitatis in luce et in calore. Ens proinde, quamquam univocum, genus non esset, quia genus differentiis specificis determinatur. — Contra hanc doctrinam statuimus thesin analogiam entis profitentem ad decem praedicamenta, quae est doctrina communis scholasticorum, etsi quidam eorum, ut Suarez, entis analogiam aliter explicent (cf. n. 169, 2).

175. Prob. th. I p. (Ens non est univocum). — Universale univocum est unum pluribus distributive sumptis conveniens eadem ratione. Atqui ens non est unum pluribus distributive sumptis conveniens eadem ratione. Ergo.

Mai. patet ex definitione universalis (cf. n. 114, 1). — *Prob. win.* Unum eadem ratione pluribus conveniens abstrahit a differentiis inferiorum suorum. Atqui ens non abstrahit a differentiis inferiorum suorum; nam etiam hae differentiae, ut substantialitas seu perseitas, accidentalitas etc., sunt aliquid seu entitates. Ergo.

Prob. II p. (Ens est analogum analogia proportionalitatis propriae). — Ratio secundum quid seu proportionaliter una, quae intrinsecus inest in inferioribus suis, est analogum proportionalitatis propriae. Atqui ens est ratio proportionaliter una, quae intrinsecus inest in inferioribus suis, i. e. in decem praedicamentis. Ergo.

Mai. patet ex doctrina de analogia (n. 167 sq.). *Min.* ex eo probatur, quod ens significat inferiora sua, prout dicunt habitudinem ad esse, quae habitudo est una eademque respectu omnium. Ens enim est idem atque habens esse. Quare ens cum praedicatur de substantia, de quantitate, qualitate etc., significat ea ut habentia esse, et quamquam uniuscuiusque esse est diversum, habitudo tamen diversorum

» I Dial. 3, 1 et 3; Diet. 8.

habentium esse ad suum esse est eadem. Nam sicut substantia se habet ad suum esse, ita qualitas ad suum etc., sicut enim esse substantiae est actus substantiae, ita esse qualitatis est actus qualitatis.

176. Coroll. 1. Ergo ens non enuntiat aliquam rationem obiectivam simpliciter unam, sed significat immediate inferiora sua, quae sunt simpliciter multa et diversa. Non tamen significat ea distincte et explicite, sed confuse et implicite, et prout sunt unum secundum quid, i. e. prout sunt proportionaliter unum. Nam quia ens non abstrahit a differentiis inferiorum suorum, has differentias actu continet et enuntiat, confundendo eas tamen in ratione proportionaliter una habendi esse (cf. n. 169, 1). Sicut qui videt gregem a longe ut massam unam confusam, cognoscit singula animalia omnia, at non prout distinguuntur inter se, sed prout confunduntur in illa massa, ac proinde neque cognoscit ea, ut sunt plura et distincta, sed ut sunt unum et confusum, quia confundit pluralitatem et distinctionem in illa unitate; ita ens repraesentat omnes entium differentias, perseitatem, accidentalitatem etc., non prout sunt plura et distincta, sed prout sunt unum secundum quid, confundendo pluralitatem et distinctionem in illa ratione proportionaliter una, in qua conveniunt. Qui vero ad singula descendit, concipiendo hoc vel illud ens ut substantiam, quantitatem, iam solvit conceptum entis solvendo confusionem.

2. Ergo ens non **contrahitur** in inferioribus per formales differentias in conceptu entis actu non inclusas¹ — ens enim quascumque differentias actu continet —, sed **contrahitur per diversos essendi modos**, qui sunt conceptus expressiores et clariores eiusdem realitatis significatae per ens. Ita substantia, quantitas etc. repraesentant modo clariore et expressiore illas easdem realitates, quas confuse importat ens.

3. Ergo sicut contractio entis in inferioribus non fit per additionem, ita eius **abstractio** non fit per exclusionem, sed **per non-explicationem inferioris**, quod tamen includitur actu, sed confuse. Haec abstractio per non-explicationem seu per confusionem, quae eo fit, quod differentiae inferiorum confunduntur in ratione proportionaliter unâ, dici potest abstractio imperfecta et **praecisio imperfecta**. Haec praecisio imperfecta non est mere subiectiva, sed praecisio cum fundamento in re imperfecto. Ad cuius intellectum notandum est praecisionem mere subiectivam esse sine fundamento in re, praecisionem obiectivam esse cum fundamento in re perfecto, sed praeterea dari praecisionem cum fundamento in re imperfecto (quae a quibusdam praecisio imperfecte obiectiva dicitur). Praecisio, qua conceptus univoci ab inferioribus suis abstrahunt, est obiectiva seu cum fundamento in re perfecto. Hoc fundamentum in re perfectum est distinctio virtualis maior, praescindibilitas perfecta. Ens vero non est perfecte praescindibile ab inferioribus suis.

¹ Conceptus univocus ita contrahitur.

4. Ergo ens non est genus; genus enim univoce inferioribus suis convenit.

5. Ergo decem praedicamenta sunt suprema rerum genera et primo diversa, i. e. in nullo gradu communi superiori conveniunt. — Ad plenum huius corollarii intellectum nota: neque accidens esse genus, cum neque accidens possit contrahi in inferioribus per differentias formales in conceptu accidentis actu non contentas. Nam etiam „quale“, „qualeitas“, qua accidens commune genericum contraheretur, e. g. ad qualitatem, est profecto ens et quidem ens, cui competit inhaerere (accidens).

177. Scliol. 1. Cum ens praedicatur de inferioribus suis, id quod praedicatur, non sunt illa omnia, quae ens materialiter et implicite continet, sed ratio habendi esse proportionaliter una imperfecte praecisa, sicut in praedicatione conceptus univoci id quod praedicatur, est ratio simpliciter una perfecte praecisa.

2. Ens etiam de Deo et de creaturis, de ente totali et partiali, dicitur secundum analogiam proportionalitatis propriae.

3. Ens quatenus dicitur de substantia et accidente, de Deo et de creaturis, de ente completo et partiali, continet virtualiter analogiam attributionis (unius ad unum). Haec virtualis analogia attributionis unius ad unum locum habet, quando ratio per nomen significata in uno invenitur principalius et aliud dicitur tale secundum dependentiam ab illo. Iam vero in substantia ratio entis principalius invenitur, et accidens dicitur ens per ordinem ad substantiam. Idem dicendum respectu Dei et creaturarum. Similiter ratio entis principalius (per prius) invenitur in composito, in ente completo, et partes pertinentes ad compositum dicuntur entia per ordinem ad compositum: sunt enim non nisi in composito.

Ex his deducimus: 1. Ens per prius (principalius) dicitur de composito ex essentia et esse quam de pertinentibus ad tale compositum, — de substantia quam de accidentibus, — de Deo quam de creaturis. 2. Omnia dicuntur entia per ordinem ad aliquod simpliciter primum (simpliciter primum ens), per ordinem ad Deum, in quo ratio entis perfectissime invenitur.

178. *Obi. Contra Ip.* 1. Quod abstrahit a differentiis inferiorum suorum, est univocum ad ea. Atqui ens abstrahit a differentiis inferiorum suorum, i. e. decem praedicamentorum. Ergo. — *Resp. Diei, mai.*: Quod abstrahit praecisione perfecta, *conc.*; imperfecta, *nego. Contradis!*, *min.*

2. Atqui ens abstrahit a differentiis inferiorum suorum praecisione perfecta. *Probo.* Quod in inferioribus suis invenitur contractum diversis differentiis, abstrahit a differentiis inferiorum suorum praecisione perfecta. Atqui ens in inferioribus suis invenitur contractum diversis differentiis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Diversis differentiis in eo actu inclusis, *nego*; actu non inclusis, *conc. Contradist. min.*

3. Atqui differentiae entis non continentur actu in ente. *Probo.* Non continentur actu in ente, quae ad invicem se excludunt. Atqui differentiae entis (ut substantia-

litas seu perscitas, accidenta!itas, non esse per se) ad invicem se excludunt. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Non continentur in ente ut plura et opposita, *conc.*; prout confunduntur in ratione proportionaliter una, *nego. Contradist. min.*

4. Atqui ens nullo modo actu continet differentias inferiorum suorum. *Probo.* Conceptus quocumque modo actu continens differentias inferiorum suorum de his inferioribus singillatim sumptis non est praedicabilis. Atqui ens est praedicabile de inferioribus suis singillatim sumptis (:Substantia est ens, quantitas est ens, etc.). Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Non est praedicabilis secundum id, quod materialiter implicite continet, *conc.*; secundum id, quod explicat, *nego. Contradist. min.*

Contra II p. (ad mentem Suaresii cf. n. 169, 2). 1. Quod convenit proprie et intrinsecus inferioribus suis, ad ea non est analogum analogia proportionalitatis. Atqui ens convenit proprie et intrinsecus inferioribus suis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Non est analogum analogia proportionalitatis propriae, *nego*; proportionalitatis impropriae, *conc. Conc. min.; dist. consq.*

2. Atqui ens non est analogum analogia proportionalitatis propriae. *Probo.* Quod est analogum analogia attributionis, non est analogum analogia proportionalitatis propriae. Atqui ens est analogum analogia attributionis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quod formaliter est analogum analogia attributionis, *conc.*; quod virtualiter tantum est analogum analogia attributionis, *nego. Contradist. min.*

3. Atqui ens est formaliter analogum analogia attributionis. *Probo.* Ratio conveniens pluribus secundum aliquem nexum causalem est formaliter analoga analogia attributionis. Atqui ens est ratio conveniens pluribus secundum aliquem nexum causalem. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Ratio non conveniens intrinsecus omnibus analogatis, sed praedicata de omnibus propter hunc nexum causalem, *conc.*; ratio conveniens intrinsecus omnibus analogatis et praedicata de omnibus propter intrinsecam convenientiam, *nego. Contradist. min.*

4. Atqui ens non est ratio ita intrinsecus conveniens omnibus analogatis suis sine formali analogia attributionis. *Probo.* Ratio ita intrinsecus conveniens est ratio univoca. Atqui ens non est ratio univoca. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Ratio ita intrinsecus conveniens simpliciter una, *conc.*; secundum quid tantum una seu proportionaliter una, *nego. Conc. min.; dist. consq.*

5. Atqui ens non est ratio secundum quid seu proportionaliter una. *Probo.* Ratio, cuius inferiora se totis differunt, non est ratio secundum quid seu proportionaliter una. Atqui ens est ratio, cuius inferiora se totis differunt. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Cuius inferiora se totis differunt quoad notas, ita tamen ut uniuscuiusque notae ad invicem dicant eandem habitudinem, *nego*; ita ut neque uniuscuiusque notae ad invicem dicant eandem habitudinem, *conc. Contradist. min.*: Se totis differunt secundum notas absolute consideratas, *conc.*; secundum habitudinem, quam dicunt uniuscuiusque notae ad invicem, *nego.*

Ad 175. **Aristoteles** ,quod ens et unum non possunt esse genera, probat tali ratione. Quia cum differentia addita generi constituat speciem, de differentia praedicari non poterit nec species sine genere nec genus sine speciebus. . . . Nulla autem differentia potest accipi, de qua nou praedicetur ens et unum, quia quaelibet differentia cuiuslibet generis est ens et est una' (Οὐχ οἷόν τε δὲ τῶν ὄντων οὔτε τὸ ἐν οὔτε τὸ δν εἶναι γένο· ἀνάγκη μὲν γάρ τὰ διαφορὰ ἑκάστου γένους καὶ εἶναι καὶ μίαν εἶναι ἑκάστην: Met. III 3, 998 b 22. S. Thom. lect. 8 n. 433). — Idem ,dicit quod ens, etsi dicatur multipliciter, non tamen dicitur aequivoce, sed per respectum ad unum, non quidem ad unum, quod sit solum ratione unum, sed quod est unum sicut una quaedam natura. . . . Ponit enim primo unum exemplum, quando multa comparantur ad unum sicut ad finem, sicut patet de hoc nomine sanativum [cf. supra ad 167, text, ex De prine, nat.]. . . . Ita etiam et ens multipliciter dicitur. Sed tamen omne ens dicitur per respectum ad unum primum. Sed hoc primum non est finis vel efficiens sicut in praemissis exemplis, sed subiectum. Alia enim dicuntur entia vel esse, quia per se habent esse sicut substantiae, quae principaliter et prius entia dicuntur. Alia vero, quia sunt passionessive proprietates substantiae, sicut per se accidentia

uniuscuiusque substantiae. Quaedam autem dicuntur entia, quia sunt via ad substantiam, sicut generationes et motus. . . . Et iterum qualitates vel accidentia quaedam dicuntur entia, quia sunt activa vel generativa substantiae. . . . Item negationes eorum, quae ad substantiam habitudinem habent, vel etiam ipsius substantiae esse dicuntur. Unde dicimus, quod non ens est non ens. Quod non diceretur nisi negationi aliquo modo esse competere (Τὸ δὲ ὄν λέγεται μὲν πολλαχῶς, ἄλλα πρὸς ἓν καὶ μίαν τινὰ φύσιν, καὶ οὐχ ὁμωνύμῳ ἄλλ' ὥσπερ καὶ τὸ υγιεινὸν ἅπαν πρὸς ὑγίειαν . . . οὕτω δὲ καὶ τὸ ὄν λέγεται πολλαχῶς μὲν, ἄλλ' ἅπαν πρὸς μίαν ἀρχήν· τὰ μὲν γὰρ ὅτι οὐσίαι, ὄντα λέγεται, τὰ δ' ὅτι πάθη οὐσία, τὰ δ' ὅτι ὁδὸς εἰ οὐσίαν: Met. IV 2, 1003 a 33. S. Thom. lect 1 n. 536-539; cf. VII lect. 4 n. 1344; XI lect. 3 n. 2197; I Dist. 19, 5 a. 2 ad 1 [cit. ad 167]). — „Enti non potest addi aliquid quasi extranea natura, per modum quo differentia additur generi vel accidens subiecto, quia quaelibet natura essentialiter est ens; unde etiam probat Philosophus in illi Metaph., quod ens non potest esse genus; sed secundum hoc aliqua dicuntur addere supra ens, inquantum exprimunt ipsius modum, qui nomine ipsius entis non exprimitur (Ver. 1, 1). — „Ens non potest esse genus alicuius; omne enim genus habet differentias, quae sunt extra essentiam generis; nulla autem differentia posset inveniri quae esset extra ens, quia non ens non potest esse differentia (S. th. I 3, 5; cf. C. g. I 25: Quod autem; Pot. 7, 3; Comp. Th. c. 13). In Eth. I lect. 7 fin. S. Thomas bono aperte analogiam proportionalitatis attribuit.

ARTICULUS III.

DE PRAEDICAMENTIS IN SPECIE.

§ 1. De substantia et accidente praedicamentali.

179. Definitio substantiae. — Substantia late sumpta idem est atque essentia (ita moralistae loquuntur de substantia actus); **proprie** autem significat rem, cuius essentiae competit per se esse et non in alio. — Substantiae ratio a S. Thoma ita exponitur: „Substantia quae est subiectum (i. e. substantia praedicamentalis) duo habet propria. Quorum primum est, quod non indiget extrinseco fundamento, in quo sustentetur, sed **sustentatur in seipso**, et ideo dicitur subsistere quasi per se et non in alio existens. Aliud vero est, quod est fundamentum **accidentibus**, sustentans ipsa, et pro tanto dicitur **substare** (Pot. 9, 1). — Duo igitur conveniunt substantiae: **esse per se** seu **subsistere** et **substare** accidentibus. Sed quia primum est radix secundi, in primo seu in eo quod est esse ens, cui competit per se esse, consistit ratio formalis seu essentielle constitutivum substantiae; essentia enim est id quod est primum in re et radix proprietatum. Quare **substare** accidentibus est **proprietas** ex essentia substantiae praedicamentalis promanans.

Esse per se significat **independentiam** in essendo, quae tamen non est absoluta. Esse per se, quod substantiae praedicamentali convenit, duplicem significat independentiam in essendo: 1. independentiam a subiecto inhaesionis, 2. independentiam a comprincipio intrinseco substantiali.

180. Divisio substantiae. — 1. *Divisio analogica*. — a) Substantia transcendentaliter sumpta, tamquam analogum, dividitur in substantiam

finitam (creatam) ^{*} et ^{r f} (infinitam (increatam)). Haec non est genus neque in genere, quare neque praedicamentum constituit neque est in praedicamento, illa vero est in praedicamento et constituit praedicamentum; ideo vocatur substantia praedicamentalis.

b) Substantia praedicamentalis dividitur ratione completionis in completam et incompletam. Substantia completa est, quae, sive simplex sive composita, ex se non ordinatur ad essentiam substantialem compositam constituendam (angelus, homo, planta). Substantia incompleta est, quae ex se ordinatur ad essentiam substantialem compositam constituendam (anima). Duplex est substantia incompleta: quaedam est incompleta in ratione speciei tantum (anima humana), quaedam in ratione speciei et substantialitatis (materia prima et forma substantialis omnis in materia recepta, sola anima humana excepta). Illi competit per se subsistere (unde est vera substantia), etsi ex natura sua ordinatur ad constituendam cum altera comparte substantiali speciem aliquam completam. Huic vero non competit per se esse seu subsistere, unde simpliciter non est substantia, reductive tamen pertinet ad substantiam, est aliquid substantiale. Illa etiam dicitur substantia completa ut substantia, incompleta ut natura, i. e. ut principium operationis, quia subsistit quidem sine consortio alterius compartis (corporis), at non potest omnes operationes exercere, quae ei ex natura sua conveniunt. Anima humana enim non potest sentire neque vegetare sine corpore. — Etiam haec divisio est divisio analogi in analogata sua. Conceptus enim substantiae praedicamentalis in singulis membris non eodem modo salvatur, sed secundum magis et minus.

2. *Divisio accidentalis.* — Substantia praedicamentalis dividitur accidentaliter ratione modi essendi (universalitatis et singularitatis) in substantiam primam et secundam. Substantia prima est, quae non est in subiecto neque de subiecto dicitur; substantia secunda est, quae non est in subiecto, dicitur tamen de subiecto. Substantia prima est individuum, substantia secunda est substantia universalis. Ratio substantiae principaliter convenit substantiae primae, quia haec magis substat, substat enim (logice) ipsi substantiae secundae, quae utpote genus aut species sub se continet individuum seu substantiam primam. Et haec est ratio, cur substantia secunda de prima dicatur.

3. *Divisio essentialis* substantiae praedicamentalis seu ordinatio praedicamenti substantiae. — Substantia dividitur in compositam (ex partibus» essentialibus) et simplicem (non compositam ex partibus essentialibus). Substantia composita est corpus, simplex est spiritus seu angelus (substantia spiritualis completa). Angelus in diversas species angelorum dividitur. Corpus dividitur in vivens (i. e. vegetans) et non vivens. Corpus vivens est animatum, non vivens est minerale. Minerale in diversa genera et species mineralium dividitur. Animatum dividitur in sensitivum et non sensitivum. Animatum sensitivum est animal, non sensitivum est planta. Planta in diversa genera et species planta-

rum dividitur, animal autem dividitur in rationale et irrationale. Animal rationale est homo, qui est species infima seu atoma; animal irrationale est brutum, quod in diversa genera et species dividitur (cf. n. 159sq.).

181. *Proprietates substantiae. — Praenotamen. —* Cum ab Aristotele et scholasticis assignantur proprietates substantiae aliorumque praedicamentorum, non intelliguntur proprietates reales tantum, sed quaecumque notiones secundariae, quae praedicamentis attribui solent tamquam aliquid, nostro saltem modo concipiendi ab eis distinctum.

1. **Non esse in subiecto**, i. e. inhaesionis. Haec proprietas tam primae quam secundae substantiae convenit. Quamquam enim prima est subiectum logicum secundae, quia haec dicitur seu praedicatur de illa, non est tamen subiectum physicum seu inhaesionis.

2. **Significare seu esse hoc aliquid**, i. e. aliquid per se subsistens et substantive expressum ad differentiam accidentium, quae solum significant „quale“ et exprimuntur adiective.

3. **Non suscipere magis et minus**, i. e. essentia substantialis non potest intensior fieri et remissior, sicut calor potest intendi et remitti. Quo tamen non obstante potest una substantia esse nobilior altera.

4. **Non habere contrarium**, i. e. rigore sumptum. Nam contraria sunt, quae ab eodem subiecto se expellunt; quare sicut substantia non est in subiecto, ita quoque non potest aliam expellere a subiecto; attamen ratione contrariarum qualitatuum nihil vetat substantias inter se pugnare.

5. **Esse susceptivum contrariorum**. Cum enim substantia sit subiectum inhaesionis accidentium, potest suscipere accidentia contraria.

6. **Substantiam secundam praedicari univoce de prima**, quia haec continetur sub illa.

182. *Definitio accidentis praedicamentalis. —* Accidens praedicamentale, quod contra substantiam distinguitur, definitur: res, cuius quidditati competit esse non in se, sed in alio tamquam in subiecto inhaesionis. Ratio igitur formalis, qua constituitur accidens, est habitudo ad inhaerendum seu ad inesse. Illud autem inesse duo importat: a) tribuere formaliter aliquod esse secundarium, supponens esse primum seu substantiale; b) dependere in esse ab subiecto. Ex defectu primi forma substantialis incompleta in ratione substantialitatis non est accidens; nam etsi convenit ei inesse atque dependere a subiecto in esse, eius tamen est dare esse primum. Ex defectu utriusque materia colorata inhaerens corpori (pigmentum) non est accidens, color tamen est accidens. — Cum unum sit praedicamentum substantiae, cetera praedicamenta omnia accidentia sunt.

Ab accidente praedicamentali distinguendum est accidens praedicabile, quo significatur quidquid non pertinet ad essentiam neque cum essentia necessario conectitur (cf. n. 163 sq.). Ita esse in creaturis est accidens praedicabile, et tamen esse substantiale est

aliquid substantiale; contra risibilitas non est accidens praedicabile, sed proprium, est tamen accidens **praedicamentale**, si sumitur physice (pro proprio physico).

Ad 179. **Aristoteles** in Met. V 8 .ponit diversos modos substantiae. . . . Ponit quattuor modos; quorum primus est secundum quod [dicuntur substantiae} simplicia corpora. . . . [Et] mixta. . . . Et iterum animalia, . . . et partes eorum. . . . Omnia praedicta dicuntur substantia, quia non dicuntur de alio subiecto, sed alia dicuntur de his ["Απαντα δέ ταύτα λέγεται οὐ αἰα ὅτι οὐ καθ' ὑποκειμένου λέγεται, ἀλλὰ κατὰ τούτων τὰ ἄλλα: 1017 b 13]. . . . Quantum modum ponit [dicens] quod etiam quidditaa rei, quam significat definitio, dicitur substantia āniscuiusque. (S. Thom., In Met. V lect. 10 n. 898 902; cf. S. th. I 29, 2). Categ. c. 5 omni substantiae commune esse dicit non esse in subiecto (κοινόν δέ κατὰ πάση οὐσία τὸ μὴ ἐν ὑποκειμένῳ εἶναι: 3 a 7). Cf. Met. VII 1—3; Cat. c. 2 (cf. n. 165). — S. Thomas: „In definitione substantiae non est ens per se. Ex hoc enim quod dicitur ens, non posset esse genus: quia iam probatum est quod ens non habet rationem generis. Similiter nec ex hoc quod dicitur per se. Quia hoc non videtur importare nisi negationem tantum: dicitur enim ens per se ex hoc quod non est in alio; quod est negatio pura. . . . Oportet igitur quod ratio substantiae intelligatur hoc modo, quod substantia sit res cui conveniat esse non in subiecto; nomen autem rei a quidditate imponitur, sicut nomen entis ab esse; et sic in ratione substantiae intelligitur, quod habeat quidditatem cui conveniat esse non in alio|| (C. g. I 25; cf. S. th. III 77, 1 ad 2; Qdl. IX a. 5 ad 2 [ad 182]). Cf. text, ad 717 737 fin.

Ad 180. **Aristoteles**: Οὐσία δέ ἐστὶν ἡ κυριώτατά τε καὶ πρώτῳ [πρώτῃ οὐσία: Cat. 5, 3 a 8] καὶ μάλιστα λεγομένη, ἡ μήτε καθ' ὑποκειμένου τινὸς λέγεται μήτ' ἐν ὑποκειμένῳ τινὶ ἐστὶν, οἷον ὁ τίς ἄνθρωπο Δεύτεροι δέ οὐσῖαι λέγονται, ἐν οἷς εἶδουσιν αἱ πρώτῳ οὐσῖαι λεγόμενοι ὑπάρχουσι, . . . οἷον δ' τε ἄνθρωπο καὶ τὸ Ζῶον (Cat. 5, 2 a 11; cf. c. 2, 1a 20: tertium antepredicamentum [supra ad 165]; Met. V 8; VII 1et 3). — S. Thomas: „Cum dividitur substantia in primam et secundam, non est divisio generis in species, cum nihil contineatur sub secunda substantia, quod non sit in prima; sed est divisio generis secundum diversos modos essendi. Nam secunda substantia significat naturam generis secundum se absolutam; prima vero substantia significat eam ut individualiter subsistentem. Unde magis est divisio analogi quam generis* (Pot. 9, 2 ad 6; cf. In Met. V lect. 10 n. 903; VII lect. 2 n. 1273 sqq.).

Ad 181. **Aristoteles** proprietates substantiae ponit c. 5 Cat. (3 a 7 sqq.).

Ad 182. **Aristoteles**: Τὸ γὰρ συμβεβηκὸς καθ' ὑποκειμένου τινὸς λέγεται (Phys. 13, 186 a 34; cf. ib. I 2, 185 a 30; Anal. post. I 22, 83 a 24; Met. IV 4, 1007 a 35). — S. Thomas: „Substantia est res, cuius naturae debetur esse non in alio; accidens vero est res, cuius naturae debetur esse in alio* (Qdl. IX a. 5 ad 2). — „Si accidens accipitur secundum quod dividitur contra substantiam, sic nihil potest esse medium inter substantiam et accidens: quia dividuntur secundum affirmationem et negationem, scii, secundum esse in subiecto et non esse in subiecto. . . . Si vero accipitur accidens secundum quod ponitur unum quinque Universalium, sic aliquid est medium inter substantiam et accidens. Quia ad substantiam pertinet quidquid est essenziale rei: non autem quidquid est extra essentialibus speciei. Proprium enim non est de essentia rei, sed ex principiis essentialibus speciei causatur; unde medium est inter essentialiam et accidens* (S. th. I 77, 1 ad 5; cf. In Met. VII lect. 4 n. 1352; S. th. I-II 53, 2 ad 3; III 77, 1 ad 2).

§ 2. De quantitate praedicamentali.

183. Definitio quantitatis. — Quantitas latissime sumitur pro entitate seu perfectione — quantitas transcendentalis; stricte autem sumpta

pro quantitate **praedicamentali** definitur: ordo partium in toto. In qua definitione „ordo“ positionem significat partium extra partes, ita ut quantitas etiam definiri possit: accidens tribuens subiecto habere partes extra partes quoad se. Ordo, in quo consistit quantitatis essentia, non est relatio ordinis, sed fundamentum huius relationis; est ordo fundamentalis, i. e. fundamentum relationis secundum prius et posterius. Quantitas igitur duo continet: multitudinem partium, et huius multitudinis ordinem secundum positionem, quatenus partes ponuntur extra partes secundum prius et posterius (cf. n. 315 sqq.). Quare quantitas praedicamentalis multitudini superaddit ordinem positionis secundum prius et posterius. Contra quantitas transcendentalis abstrahit ab hoc ordine, ac proinde nihil aliud est quam multitudo entium coniunctim sumptorum — numerus transcendentalis; aut etiam unum ens indivisum, quod concipitur per modum cuiusdam multitudinis seu plenitudinis perfectionis — quantitas virtutis.

Quantitas praedicamentalis etiam extensio, quantitas dimensiva dicitur; vocatur etiam quantitas molis seu materiae, quia est accidens rerum materialium et est materiae mensura (cf. n. 400).

184. Divisio quantitatis. — 1. *Divisio analogica*. — Quantitas latissime sumpta dividitur in **transcendentalem** et **praedicamentalem**. Quantitas transcendentalis dividitur in quantitatem **virtutis** et **numerus transcendentalis**. Quantitas virtutis est perfectio entitatis sive substantialis sive accidentalis. Numerus transcendentalis seu multitudo transcendentalis est pluralitas entium qua talium.

2. *Divisio essentialis* quantitatis praedicamentalis seu ordinatio praedicamenti quantitatis. — Quantitas praedicamentalis dividitur in **continuum** et **discretam** seu **numerus** (praedicamentalem); continua est, cuius partes inter se continuantur; discreta, cuius partes inter se non continuantur. Numerus dividitur in **binarium**, **ternarium** etc.; unitas enim addita speciem numeri variat. Quantitas continua dividitur in **lineam** seu quantitatem unius dimensionis, **superficiem** seu duarum dimensionum, **corpus mathematicum** seu trium dimensionum.

Quantitas discreta oritur ex divisione quantitatis continuae et est multitudo plurium partium inter se discretarum, quarum unaquaeque est quantitas continua, ut habeatur ordo iuxtapositionis quantitativus, qui non habetur data multitudine entium inextensorum. In multitudine (transcendentali) substantiarum spiritualium non habetur per se ordo positionis, sed per accidens tantum, quatenus informant corpus, ut animae humanae, aut quatenus operantur in corpore, ut angeli, quorum multitudo per se constituit ordinem perfectionis secundum maiorem et minorem perfectionem singulorum angelorum. — Ultimae partes numeri sunt **unitates** (praedicamentales), ex quarum additione resultat numerus.

185. Adnotationes ad ordinationem praedicamenti quantitatis. — 1. Numerus praedicamentalis a) est vera et propria species quantitatis, quia.

etiam ipse ordinat partes discretas (unitates) extra partes. Ideo numerus praedicamentalis non tantum significat collectionem multorum, sed eorum ordinem quantitativum (ordinem secundum prius et posterius). Quare numerus est accidens ordinans partes discretas (unitates) extra partes. Cum unitas (unitas praedicamentalis seu substantia quanta) additur unitati, tunc resultat numerus, i. e. ordo positionis discretae, qui est novum accidens distinctum realiter tum a singulis substantiis, tum a quantitate continua earum. — Numerus est unum per se unitate ordinis ac proinde est unum accidens. Nam numerus est unus ordo positionis partium discretarum. Ordinatur quidem multa, sed uno ordine. Nec dici potest non esse unum, quia non habet subiectum unum. *Resp.*: subiectum unum esse unamquamque unitatem, quatenus relate ad eam ceterae unitates omnes ordinantur ordine positionis.

b) Numerus in rerum natura existens, si consideratur mere numerice, unus tantum est: numerus totalis omnium substantiarum corporearum. Hic numerus diversificatur secundum diversitatem essentialem (: numerus omnium hominum, omnium brutorum etc.) et secundum diversitatem quamcumque accidentalem corporum (: numerus omnium alborum, omnium nigrorum etc.). Aliae vero determinationes numerorum, ut duo homines, tres lapides etc., habent esse in mente tantum, nisi addita sit determinatio aliqua realis accidentalis secundum locum seu „ubi“ (: numerus hominum in hac aula), secundum tempus seu „quando“, etc.

c) Numerus terminatur et determinatur ultima unitate; quae vero in concreto sil haec ultima unitas, materialiter se habet et dependet a mentis consideratione, sicut etiam circulus et quaecumque quantitas continua in se reflexa est terminata prima et ultima parte; quae vero sit haec ultima et haec prima pars in concreto, se habet materialiter et dependet a mentis designatione.

2. Linea, superficies, corpus mathematicum sunt verae species quantitatis. Nam in unoquoque eorum seorsim sumpto salvatur ratio quantitatis seu ordo partium, ergo quantitates sunt; et unumquodque specialem habet ordinem, ergo essentialiter distinguuntur in ipsa ratione quantitatis, seu verae sunt species quantitatis.

3. Locus, motus, tempus, oratio non sunt species quantitatis, sed sunt quanta per accidens: a) Locus est superficies ambiens seu continens locatum; at continere locatum non significat specialem rationem extensionis, sed aliquid, quod est extra conceptum quantitatis, et quod ei accidit.

b) Motus non est quantus seu successivus nisi ratione distantiae percurrendae, quod est ei omnino accidentale (cf. n. 28G).

c) Oratio sonis constituitur successive pronuntiatis, sed neque ratione soni, qui est qualitas, neque ratione pronuntiationis successivae, quae est motus, oratio est quanta per se.

4. Linea, superficies, corpus sunt species infimae, quia alia distinctiva, quae adduntur, ut curvitas, figura etc., sunt extra rationem quan-

titatis. Superficies dicitur curva similiter sicut dicitur alba; sicut albedo, ita etiam curvitas est qualitas.

5. Punctum non est simpliciter quantitas, pertinet tamen reductive ad eam tamquam principium quantitatis continuae, est aliquid quantitatis. Similiter unitas non est numerus, non est quantitas discreta nisi reductive tamquam principium eius. — Sicut distinguimus duplicem multitudinem, transcendentalem et praedicamentalem, ita duplicem unitatem, transcendentalem et praedicamentalem seu quantitativam: Unum **transcendentale** non addit aliquid reale enti, sed significat ipsum ens, prout intelligitur ut indivisum; unum vero **praedicamentale** superaddit enti aliquid, non enim significat ens solummodo, sed ens quantum.

186. Proprietates quantitatis. — Praeter proprietates físicas quantitatis, quae sunt extensio localis, impenetrabilitas, mensurabilitas, divisibilitas, de quibus in Philosophia naturali agendum est, tres ab Aristotele hic enumerantur proprietates attributales seu logicae:

1. **Non habere contrarium** contrarietate proprie dicta. Ratio est, quia contraria sunt, quae ab eodem subiecto se mutuo expellunt; sed quantitas non expellit quantitatem, tum quia quantitas activa non est, et ideo non agit in aliam, tum quia, experientia teste, non fit aliquid de maiore minus, eo quod una quantitas alteram depellit, sed quia una pars quantitatis detrahitur, dum remanet altera. Magnum autem et parvum, multum et parum sibi sunt opposita non contrarie, sed relative tantum; ideo idem homo relate ad minorem dicitur magnus et relate ad maiorem parvus.

2. **Non suscipere magis et minus.** — Quantitas potest quidem **extendi** seu extensive augeri, non vero **intendi**: unus numerus est maior altero, sed non est magis numerus (cf. n. 395 sqq.).

3. **Ratione quantitatis res esse et dici aequales vel inaequales**, i. e. quantitatem fundare relationem aequalitatis et inaequalitatis. Ratio est, quia quantitas reddit subiectum mensurabile; iam vero ea quae conveniunt in aliqua mensura, dicuntur aequalia, et quae differunt in ea, dicuntur inaequalia.

Ad 183—185. **Aristoteles**: Τοῦ δὲ ποσοῦ τὸ μὲν ἐστὶ διωρισμένον, τὸ δὲ συνεχές, καὶ τὸ μὲν ἐκ θέσιν ἐχόντων πρὸ ἀλλήλα τῶν ἐν αὐτοῖς μορίων συνέστηκε, τὸ δὲ οὐκ ἐξ ἐχόντων θέσιν· ἐστὶ δὲ διωρισμένον μὲν οἷον ἀριθμὸ καὶ λόγος, συνεχές δὲ οἷον γραμμὴ, ἐπιφάνεια, σῶμα, ἐπὶ δὲ παρὰ ταῦτα χρόνος καὶ τόπος, τῶν μὲν γὰρ τοῦ ἀριθμοῦ μορίων οὐδεὶς ἐστὶ κοινὸς ὅρος, πρὸ δὲ συνάπτει τὰ μόρια αὐτοῦ. . . . ἢ δὲ γραμμὴ συνεχὴ ἐστὶν ἐστὶ γὰρ λαβεῖν κοινὸν ὅρον πρὸ δὲ τὰ μόρια αὐτὴ συνάπτει, στιγμὴν (Cat. 6, 4 b 20; 5 a 1). Aristoteles hic inter species quantitatis enumerat locum, tempus, orationem, quae in V Metaph. a quantitate reicit. Rationem huius varietatis assignat S. Thomas in l. c. lect. 15 n. 986: „Sciendum est, quod Philosophus in Praedicamentis posuit tempus quantitatem per se, cum hic ponat ipsum quantitatem per accidens; quia ibi distinxit species quantitatis secundum diversas rationes mensurae. Aliam enim rationem mensurae habet tempus, quod est mensura extrinseca, et magnitudo, quae est mensura intrinseca. Et ideo ponitur

ibi ut alia species quantitatis. Hic autem considerat species quantitatis quantum ad ipsum esse quantitatis. Et ideo illa, quae non habent esse quantitatis nisi ex alio, non ponit hic species quantitatis, sed quantitates per accidens, ut motum et tempus." — S. Thomas: "De ratione autem quantitatis est ordo partium" (S. th. I 14, 12 ad 1). — "Positio, quae est ordo partium in toto, in eius [quantitatis] ratione includitur; est enim quantitas positionem habens" (C. g. IV 65; cf. text, ad 316 et 630 in fine). — "Quantitas virtutis attenditur dupliciter: vel quantum ad numerum obiectorum, et hoc est per modum quantitatis discretæ; vel quantum ad intensiōnem actus super idem obiectum, et hoc est sicut quantitas continua" (I Dist. 17, 2 a. 1 ad 2; cf. S. th. I 42, 1 ad 1; II-II 24, 4 ad 1).

Ad 186. Aristoteles: "Ἐτι τῆ ποσῶ οὐδὲν ἐστὶν ἐναντίον (Cat. 6, 5 b 11). Τὸ ποσὸν οὐκ ἐπιδέχεται τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἥττον (I. c. 6 a 25). Ἴδιον δὲ μάλιστα τοῦ ποσοῦ τὸ ἴσον τε καὶ ἀνίσον λέγεσθαι (I. c. 6 a 26; cf. Met. V 13; S. Thom., In Met V lect. 15 n. 982).

§ 3. De qualitate praedicamentali.

187. Definitio qualitatis. — Qualitas sumitur 1. pro differentia essentiali, quae dicitur qualitas generis; 2. pro accidente quocumque; 3. stricte pro speciali aliquo accidente, quod specialiter „qualem” reddit substantiam, quatenus substantiae absolute convenit, distinguendo et determinando eam, quod est reddere qualem: quatenus absolute convenit, distinguitur a relatione et a praedicamentis, quae ex adiacentia aliqua extrinseca proveniunt, i. e. a sex ultimis praedicamentis; quatenus distinguit et determinat, separatur a quantitate, quae etiam ipsa absolute convenit substantiae, quae tamen non distinguit et determinat, cum sequatur materiam seu conveniat corpori secundum generalem rationem corporeitatis.

Aristoteles definit qualitates: „secundum quas quales quidam esse dicimur“, explicando abstractum per concretum, quod nobis notius est. Ex iis quae diximus, potest qualitas definiri secundum S. Thomam: accidens modificativum seu determinativum substantiae in seipsa. Quatenus dicitur accidens determinativum substantiae, distinguitur a quantitate; quatenus dicitur determinativum substantiae in seipsa, distinguitur a ceteris accidentibus, quae substantiam determinant non absolute in seipsa, sed vel in ordine ad terminum (relatio) vel in ordine ad extrinsecum adiacens (sex ultima praedicamenta).

188. Divisio essentialis qualitatis seu ordinatio praedicamenti qualitatis. — Qualitas stricte sumpta dividitur tamquam genus supremum in quattuor species, quae sunt: habitus et dispositio, potentia et impotentia, passio et patibilis qualitas, forma et figura. Nam qualitas determinat substantiam aut in esse suo, aut ut est quanta. Si determinat substantiam ut quantam, determinando positionem partium eius, est forma et figura; si determinat substantiam in esse suo, determinat eam aut in seipsa, ut bene vel male se habeat in se, quo constituitur habitus et dispositio, aut in ordine ad activitatem suam et passivitatem, quo constituuntur potentia et impotentia, passio et patibilis qualitas.

1. **Habitus** (ab „habere“) praedicatur de re, non inquantum res habet aliquid (ita enim constituitur **praedicamentum** habitus), sed inquantum res se habet in seipsa aliquo modo bene vel male, et definitur: accidens difficulter mobile, disponens subiectum ad bene vel male se habendum in seipso. — **Dispositio** definitur: accidens facile mobile, disponens subiectum ad bene vel male se habendum in seipso. Habitus et dispositio intrinsecus et specificè differunt, eo quod haec ex natura sua sit facile, ille difficulter mobilis, licet per accidens contingere possit habitum esse facile mobilem, dispositionem difficulter; ita opinio ex natura sua est facile mobilis, scientia vero difficulter; accidit nihilominus in obstinato opinionem esse difficulter mobilem, scientiam in tirone facile mobilem. Ideo prima species qualitatis stricte loquendo duas species complectitur sub genere aliquo communi, sed hoc genus est innominatum.

Quatenus subiectum immediatum, quod disponitur, substantia est aut potentia, habitus distinguitur **entitativus** et **operativus**. Tum habitus entitativus tum operativus substantiam determinat in esse suo, ut bene vel male se habeat. Sed habitus operativus determinat per ordinem ad activitatem, habitus autem entitativus (sanitas, morbus, pulchritudo, gratia habitualis, quae est habitus entitativus supernaturalis) sine illo respectu substantiam qua talem determinat.

Habitus operativus non est potentia operandi, invenitur tamen in ea, et mediante habitu operative substantia disponitur ad bene vel male se habendum in ordine ad finem suum, quem operando assequitur. Habitus operativus est duplex: habitus **operativus stricte** et habitus **operativus minus stricte** sumptus. Habitus operativus stricte sumptus est qualitas, cuius est per modum inclinationis indeterminationem potentiae ad bene vel male operandum tollere. Habitus operativus minus stricte sumptus consistit in actione cognoscitiva et appetitiva et in specie (impressa et expressa) deserviente ad actionem cognoscitivam; nam hae actiones proprie non sunt actiones, sed qualitates disponentes potentias cognoscitivas et appetitivas (cf. n. 194 et n. 281).

Habitus operativus stricte sumptus dividitur in habitum disponentem ad operationem **cognoscitivam** et habitum disponentem ad operationem **appetitivam**. Habitus disponens ad operationem cognoscitivam dividitur in disponentem ad operationem cognoscitivam sensitivam (sensuum internorum) et disponentem ad operationem intellectivam. Hic subdividitur in **speculativum** et **practicum**; speculativus in intellectum (intelligentiam) seu habitum primorum principiorum speculativorum et scientiam (speculativam) et sapientiam; practicus in habitum primorum principiorum practicum (synteresin) et prudentiam et artem (scientiam practicam). Habitus disponens ad operationem appetitivam est habitus moralis, qui dividitur in bonum seu virtutem et malum seu vitium. Virtus dividitur in quattuor virtutes cardinales: prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam.

Ad intellectum huius divisionis nota: Cum habitus operativi stricte sumpti sit **per modum inclinationis** indeterminationem potentiae tollere, hi habitus non inveniuntur in potentiis iis, quae aut ex natura sua sunt omnimode ad unum determinatae — potentiae non vitales, potentiae vegetativae, sensus externi, sensus communis; aut ex despotica subiectione ad potentiam superiorem, a qua moventur, ad unum determinantur — vis motrix. Ex quo concludes inveniri habitus a) in voluntate libera, b) in potentiis voluntati liberae politice subiectis, i. e. in intellectu, in sensibus internis (excepto sensu communi), in appetitu sensitivo, c) in intellectu secundum se considerato, quatenus est indeterminatus ad bene vel male intelligendum. Habilitas autem ad pingendum, quae residet in manu, flexibilitas eius et similia ad entitativos reducuntur habitus; tota enim artificiosa motus directio ab arte provenit, quae in intellectu practico residet.

2. **Potentia** definitur: accidens disponens subiectum ad operandum vel ad resistendum¹; si est languidum et debile, **impotentia** vocatur; ita debilis resistentia seu molle, visus debilis dicuntur impotentiae.

Potentia dividitur in activam et passivam. Activa est ad actionem transeuntem, quae secundum terminum suum transit extra potentiam ad subiectum aliquod transmutandum; passiva est ad actionem immanentem², quae non transmutat subiectum aliquod a potentia distinctum, sed omnino manet in potentia tamquam ultima eius perfectio. Cum actio transiens inferat passionem in subiecto a potentia distincto, actio vero immanens maneat in ipsa potentia tamquam passio eius, ab actione transeunte potentia denominatur **activa**, ab immanente **passiva**. — Potentia activa dividitur in corpoream et incorpoream. Ad incorpoream pertinet intellectus agens et character sacerdotalis. Potentia activa corporea dividitur in **vitalem** et **non vitalem**; vitalis subdividitur in tres potentias vitae vegetativae: **nutritivam**, **augmentativam**, **generativam**; non vitalis in potentiam **resistivam** (resistentiam seu durum et molle) et potentiam motricem, ad quam pertinet **gravitas** (attractio corporum). Potentia passiva (quae semper est vitalis) dividitur in corpoream et incorpoream; incorporea dividitur in **intellectum** et **voluntatem**, corporea in diversos sensus et appetitum sensitivum.

Ad potentiam **reductive** pertinent omnes vires instrumentariae, quae sunt potentiae imperfecte participatae; ita impulsus mechanicus receptus in instrumento mechanico est vis motrix imperfecta transeunter communicata.

3. **Tertia species** qualitatis (passio et patibilis qualitas) definitur: accidens sensibilem alterationem causans vel a sensibili alteratione causatum, seu qualitas secundum quam fit alteratio. Alterationis autem

¹ Etiam resistentia operatio quaedam est.

² Actionis immanentis nomine intelligimus actionem manentem non tantum in supposito, ut sunt actiones vitae vegetativae, sed etiam in ipsa potentia.

nomine intelligitur motus continuus successivus ab una qualitate in aliam contrarie oppositam, sicut est motus ab uno colore ad alium contrarie oppositum, ut motus a rubro ad caeruleum per colores intermedios violaceos'. Qualitas haec, si diu permanet, **patibilis qualitas**, si cito transit, **passio** dicitur; ita rubor ex verecundia est passio, rubor ex sanguinea complexione patibilis qualitas.

Patibiles qualitates dividuntur in qualitates **per se immediate sensiles** et qualitates **non per se immediate sensiles**, secundum quas tamen fit alteratio sensilis. Patibiles qualitates per se immediate sensiles sunt: color seu lux, sonus, odor, sapor. Color non distinguitur a luce. In luce distinguuntur **gradus intensitatis**: maior vel minor claritas, clarum et obscurum, album et nigrum (et cineraceum), et **qualitativae differentiae** lucis: rubrum, caeruleum etc. Ad has qualitates patibiles immediate per se sensibiles reducitur etiam calor, secundum quem tamen non fit alteratio strictissime, cum non habeat contrarium; frigus enim est calor maxime remissus, et frigus absolutum mera negatio est omnis caloris; at calor quam maxime causât alterationem et secundum calorem fit etiam sensilis alteratio minus stricte, quae est caloris intensio et remissio. Patibiles qualitates per se immediate non sensibiles sunt qualitates **chimicae** — qualitates speciales elementorum chimicorum, in quarum oppositione fundatur affinitas chimica, et densitas et raritas. Si elementa absolute ultima sunt **electrones**, qualitates chimicae ultimo ad vim electricam reducerentur. Vis electrica positiva et negativa duae qualitates sunt **positivae** contrarie inter se oppositae².

Inquantum qualitates tertiae speciei operationis principia sunt, conveniunt cum secunda specie, a qua tamen separantur, quatenus sunt qualitates secundum quas fit sensilis alteratio, quod non verificatur in secunda specie.

4. **Figura** definitur: accidens resultans ex terminatione quantitatis quoad se consideratae secundum diversam dispositionem partium eius. **Forma**, prout hic sumitur, addit super figuram debitam proportionem (formositatem) et proprie invenitur in artificialibus.

189. **Proprietates qualitatis**: 1. **Habere contrarium**. — Haec proprietas convenit soli qualitati, sed non omni: **Potentiae**, **figurae** non habent contrarium, nam disparate se habent inter se; non enim est in figuris series naturalis, sicut est in coloribus et in sonis a profun-

* Oppositio in coloribus attendatur secundum quattuor colores fundamentales: rubrum, caeruleum, viridem, flavum, non secundum album et nigrum, quae sunt differentiae intensitatis in luce: album est gradus maximae, nigrum minimae intensitatis.

' Multi physici oppositionem hanc concipiunt sicut oppositionem inter calorem et frigus tamquam oppositionem inter unum terminum positivum et alterum mere negativum, aliis tamen contradicentibus (cf. n. 407, 1).

dissimo ad altissimum, sed quamcumque figuram quaecumque alia sequitur in quacumque directione. Etiam calor non habet contrarium. Haec proprietas proprie convenit soli qualitati; nam cetera dicuntur contraria ratione qualitatum contrariarum; ita elementa chimica, quae ad invicem affinitatem habent, ut K et O.

2. **Suscipere magis et minus.**— Etiam haec proprietas convenit soli qualitati (per se et ratione sui), sed non omni: Figura extendi, sed intendi non potest. — Probe distinguendum est qualitatum augmentum et decrementum **extensivum** ab earum **intensione**; ita calor **extendi** potest ad eas subiecti partes, quae ante erant frigidae, sed potest praeterea **intendi**; item scientia extendi potest ad plures conclusiones, sed potest etiam intendi.

3. **Secundum qualitates res dici similes et dissimiles** (cf. n. 191, 3).

Ad 187 sq. **Aristoteles**: Ποιότητα δὲ λέγω καθ' ἣν ποιοὶ τινε εἶναι λέγονται (Cat. 8, 8 b 25). Ἐν μὲν οὖν εἶδο ποιότητα εἶναι καὶ διάθεσι λεγέσθωσαν (l. c. 8 b 26). Ἐτερον δὲ γένος ποιότητα, . . . δσα κατὰ δύναμιν φυσικὴν ἢ ἀδυναμίαν λέγεται (l. c. 9 a 14). Τρίτον δὲ γένος ποιότητα παθητικοὶ ποιότητε καὶ πάθη (l. c. Oa 28). Τέταρτον δὲ γένος ποιότητα σχήματα καὶ ἡ περὶ ἑκάστον ὑπάρχουσα μορφή (l. c. Wall; cf. Met. V 14). — S. Thomas: „Proprie enim qualitas importat quendam modum substantiae. Modus autem est, ut dicit Augustinus, super Gen. ad litteram [IV c. 3], quem mensura praefigit: unde importat quandam determinationem secundum aliquam mensuram. Et ideo sicut id secundum quod determinatur potentia materiae secundum esse substantiale, dicitur qualitas, quae est differentia substantiae; ita id secundum quod determinatur potentia subiecti secundum esse accidentale, dicitur qualitas accidentalis, quae est etiam quaedam differentia, ut patet per Philosophum in V Metaph. [c. 14], Modus autem sive determinatio subiecti secundum esse accidentale, potest accipi vel in ordine ad ipsam naturam subiecti; vel secundum actionem et passionem, quae consequuntur principia naturae, quae sunt materia et forma; vel secundum quantitatem. Si autem accipiat modus vel determinatio subiecti secundum quantitatem, sic est quarta species qualitatis. . . . Modus autem sive determinatio subiecti secundum actionem et passionem, attenditur in secunda vel tertia specie qualitatis. . . . Sed modus et determinatio subiecti in ordine ad naturam rei, pertinet ad primam speciem qualitatis, quae est habitus et dispositio (S. th. I-II 49, 2). — Dispositio autem dupliciter accipitur: uno modo, secundum quod est **genus habitus**, nam in V Metaph. [c. 20] dispositio ponitur in definitione habitus; alio modo, secundum quod est **aliquid contra habitum divisum**. Et potest intelligi dispositio proprie dicta condividi contra habitum, dupliciter. Uno modo, sicut **perfectum et imperfectum in eadem specie**: ut scii, dispositio dicatur, retinens nomen commune, quando imperfecte inest, ita quod de facili amittitur; habitus autem, quando perfecte inest, ut non de facili amittatur. Et sic dispositio fit habitus, sicut puer fit vir. Alio modo possunt distinguere, sicut **diversae species unius generis subalterni**: ut dicantur **dispositiones** illae qualitates primae speciei, quibus convenit secundum propriam rationem ut de facili amittantur, quia habent causas transmutabiles, ut aegritudo et sanitas; **habitus** vero dicuntur illae qualitates quae secundum suam rationem habent quod non de facili transmutentur, quia habent causas immobiles, sicut scientiae et virtutes. Et secundum hoc dispositio non fit habitus. Et hoc videtur magis consonum intentioni Aristotelis. Unde ad huius distinctionis probationem inducit communem loquendi consuetudinem" (l. c. ad 3; cf. In Met. V lect 16 n. 987 sqq.).

Ad 189. *Aristoteles*: Ὑπάρχει δὲ καὶ ἐναντιότης κατὰ τὸ ποιόν (Cat. 8, 10 b 12). Ἐπιδέχεται δὲ τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἥττον τὰ ποια (Le. 10 b 26). Ἴδιον ἂν εἴη τῇ ποιότητι τὸ ὁμοιον καὶ ἀνόμοιον λέγεσθαι κατ' αὐτήν (I. c. 11 a 18).

§ 4. De relatione praedicamentali.

190. *Definitio relationis.* — Relatio latissime sumpta est ordo unius ad aliud. Qui ordo potest esse aut inclusus in aliqua essentia absoluta aut purus respectus adventitius seu superadditus essentiae absolutae. Ordo inclusus in essentia absoluta est relatio secundum dici. Haec est ens vere absolutum, conotans tamen essentialiter aliquod extrinsecum, in ordine ad quod exigit definiri; ita relatio animae ad corpus est relatio secundum dici. Ordo adventitius, qui in puro respectu consistit, seu cuius totum esse est ad aliud se habere, est relatio secundum esse; exemplum sit relatio paternitatis, quae est purus respectus adventitius homini. Relatio secundum esse potest esse realis et rationis. Realis est, quae habet esse in rerum natura independentem a mentis consideratione, ut relatio patris ad filium; rationis, quae subsistit in intellectu tantum, ut relatio praedicati ad subiectum. Relatio secundum dici vocatur *transcendentalis*, quia est ens reale, quod non alligatur alicui determinato generi rerum, sed vagatur per omnia praedicamenta; ita materia intra genus substantiae refertur transcendentaliter ad formam, forma ad materiam; potentia et scientia intra genus qualitatis referuntur transcendentaliter ad obiectum. Relatio realis secundum esse est relatio *praedicamentalis*, quae definitur: accidens reale, cuius totum esse est ad aliud se habere. Relatio praedicamentalis dicitur accidens reale, quo distinguatur a relatione rationis; dicitur accidens cuius totum esse est ad aliud se habere, quo distinguatur a relatione transcendentali, cuius totum esse non est ad aliud se habere, cum sit entitas absoluta, in qua tamen includitur ordo ad aliud; entitas vero relationis praedicamentalis in puro respectu consistit seu in .esse ad aliud est igitur accidens minimae entitatis.

In relatione quattuor distinguimus: ipsam *relationem*, subiectum quod refertur, terminum ad quem refertur subiectum, *fundamentum* unde resultat relatio. Exemplum: Inter Petrum pallidum et Paulum pallidum habetur relatio similitudinis: Petrus pallidus (subiectum) refertur ad Paulum pallidum (terminus) ratione palloris (fundamentum).

Ex relatione tamquam forma et subiecto tamquam materia coalescit concretum accidentale, ut pater ex homine et paternitate, filius ex homine et filiatione. Huiusmodi concreta dicuntur „relata“ sive *relativa* et quatenus mutuo sibi respondent, dicuntur *correlativa* abstracta vero *correlationes*.

191. *Divisio relationis.* — 1. *Divisio analogica.* — Relatio latissime sumpta dividitur in relationem secundum dici, quae est ordo in-

elusum in essentia rei absolutae; et relationem secundum esse, quae est ordo unius ad aliud adveniens essentiae rei, quae ordinatur, seu ens, cuius totum esse est ad aliud se habere. Relatio secundum dici est relatio **transcendentalis** seu realis, quae est ens absolutum reale continens essentialiter ordinem ad aliud. Relatio secundum esse subdividitur in **realem** et **rationis** seu logicam. Relatio realis secundum esse est relatio **praedicamentalis**, quae constituit praedicamentum relationis.

Plerumque relationes praedicamentales fundantur in transcendentalibus; ita potentia transcendentaliter refertur ad obiectum suum, sive hoc existit sive non existit; existente obiecto, potentia ad illud refertur duplici relatione praedicamentali: mensurae et causalitatis. Potentia generativa transcendentaliter refertur ad prolem generandam; prole genita, ad eam refertur relatione praedicamentali mensurae et causalitatis. Deficiente termino relatio praedicamentalis cessat, transcendentalis non cessat.

2. *Divisio accidentalis.* — Relatio accidentaliter dividitur in **mutuam** et **non-mutuam**. Mutua est, cui ex parte termini respondet alia relatio realis (paternitati respondet filio). Non-mutua est, cui ex parte termini non respondet alia relatio realis. Relatio scientiae ad obiectum suum est non-mutua: realis ex parte intellectus (qui dependet ab obiecto scito), rationis ex parte obiecti; nam ponit aliquid in intellectu, nihil vero in obiecto; obiectum enim, eo quod scitur, non mutatur. Relatio mutua alia dicitur **aequiparantiae**, alia **disquiparantiae**; illa est inter extrema se mutuo respicientia cum eadem appellatione, ut relatio similitudinis, aequalitatis etc., quodlibet enim extremum dicitur simile, aequale etc.; haec est, cum extrema, inter quae viget, diversam appellationem habent, ut relatio paternitatis et filiationis, non enim utrumque extremum dicitur pater aut utrumque filius, sed alterum pater, alterum filius.

Divisio haec **accidental**is est, quia relationi iam constitutae accedit ei respondere ex parte termini aliam relationem realem. Hoc autem tunc obtinet, cum etiam ex parte termini invenitur fundamentum reale respondens fundamento reali, quod habetur ex altera parte; ita fundamento reali. super quod fundatur relatio causae (creatae) ad effectum, quod est actio, respondet in effectu fundamentum reale passionis, super quod fundatur relatio effectus ad causam. Contra relationi effectus ad causam increatam ex parte huius non respondet fundamentum reale, cum Deus sit movens immobile, cuius actio non superaddit aliquid substantiae. **Sensu tamen latiore** omnis relatio mutua est, quia ex parte termini, si non respondet relatio realis, respondebit tamen **rationis** relatio. Terminus enim relationis omnis etiam ipse relativus esse debet aliquo modo, quia terminus, ut terminus seu ut terminans, necessario aliquem ordinem continet ad id, quod terminat, sive ordinem realem sive ordinem rationis tantum. Si igitur ex parte termini non

habetur fundamentum reale respondens fundamento reali ex altera parte, terminus eo ipso, quod terminus est, fundamentum constituet relationis rationis. Ita relationi reali creaturae ad creatorem respondet ex parte Dei relatio rationis.

3. *Divisio essentialis* relationis praedicamentalis seu ordinatio praedicamenti relationis. — **Praeno tamen.** — Unitas et diversitas specifica relationum desumitur a fundamento per ordinem ad terminum seu a fundamento, quatenus virtualiter praehabet terminum. Ratio est, quia fundamentum est causa relationis, a qua habet esse; ergo etiam specificationem. At relatio est a fundamento per ordinem ad terminum, ac proinde causa adaequata relationis est fundamentum secundum ordinem ad terminum seu fundamentum, ut praehabet virtualiter terminum. Ita ex eodem fundamento est diversa specie relatio, quatenus terminus est alius. Exemplum sit: albedo fundans relationem similitudinis ad aliud album et dissimilitudinis ad nigrum. — Fundamentum praehabet terminos oppositos, inquantum habet vim ex se emittendi relationes ad terminos oppositos.

Cum igitur relatio specificetur a fundamento et termino, a diversis fundamentis per ordinem ad diversos terminos desumenda est divisio essentialis relationis. Iam vero est fundamentum ordinans unum ad aliud, ita ut unum ab alio accipiat esse. Hoc fundamentum est **actio et passio** seu latius causalitatis exercitium, quod fundat relationem **causalitatis**¹, et est fundamentum ordinans unum ad aliud, ita ut unum ab alio non accipiat esse. Hoc autem fundamentum non potest esse nisi **quantitas** transcendentalis seu unitas (transcendentalis) et numerus (transcendentalis), super quam fundatur relatio **convenientiae** et **disconvenientiae**. Nam ordinatio unius ad aliud, ita ut unum ab alio non accipiat esse, non potest esse nisi secundum meram comparisonem. i. e. secundum convenientiam et disconvenientiam. Convenientia et disconvenientia attenditur aut secundum **substantiam** seu secundum ipsam rei essentiam, aut secundum aliquid quod accidit essentiae, i. e. secundum **quantitatem** et **qualitatem**. Ita relatio convenientiae et disconvenientiae dividitur in convenientiam et disconvenientiam secundum substantiam (essentiam), secundum quantitatem, secundum qualitatem. Convenientia et disconvenientia secundum substantiam vocatur **identitas** et **diversitas** (distinctio), convenientia et disconvenientia secundum quantitatem **aequalitas** et **inaequalitas**, convenientia et disconvenientia secundum qualitatem **similitudo** et **dissimilitudo**. Diversitas seu distinctio est aut generica

¹ Si velit confici divisio, in qua etiam relationes subsistentes divinae continerentur, ordo unius ad aliud, quatenus unum accipit esse ab alio, esset subdividendus in ordinem, quo unum accipit esse ab alio cum dependentia — ordo **causalitatis**; et ordinem, quo unum accipit esse ab alio sine dependentia — ordo **processionis** in divinis (cf. n. 315, 3). At relationes divinae subsistentes non pertinent ad praedicamentum; ideo haec divisio est analogica.

aut *specifica* aut *numerica*. Similiter *identitas* est *generica*, *specifica*, *numerica*; sed *numerica* *identitas* *relatio* *rationis* tantum est. — Ad distinctionem *numericam* pertinet etiam distinctio secundum positionem, distantia, indistantia seu ordo secundum prius et posterius fundatus a quantitate (praedicamentali, cf. n. 315 sqq.); est enim distinctio seu disconvenientia secundum ipsam rei, i. e. quantitatis essentiam, quatenus quantitas distinguitur a quantitate et pars a parte secundum positionem, quae includitur in ipsa essentia quantitatis.

Relatio causalitatis est aut *causalitatis* quae est *mensura*, aut *causalitatis* quae non est *mensura*. *Relatio mensurae*, non secundum quantitatem (haec enim pertinet ad aequalitatem et inaequalitatem), sed secundum esse et veritatem, est *relatio causalitatis formalis extrinsecae*. Haec est duplex, quatenus *mensura* est *obiectum* aut *exemplar*: *potentia*, *habitus*, *actus* mensurantur ab *obiecto*, *artefactum* ab *idea exemplari* artificis. *Relationes mensurae* non sunt *mutuae*; sunt *reales* ex parte *mensurati*, *rationis* ex parte *mensurantis*; ita *relatio obiecti sciti* ad *intellectum creatum* est *rationis* (*obiectum* enim non mutatur eo quod scitur), contra *relatio artefacti* ad *intellectum artificis* (*creaturae* ad *creatorem*) *realis* est; *artefactum* fit secundum *ideam exemplarem* artificis, *creatura* secundum *ideam divinam*.

Relatio causalitatis, quae non est *mensura*, est *relatio ceterarum causarum omnium*: *efficientis*, *finalis*, *formalis intrinsecae*, *materialis*. *Causalitas efficiens* iterum subdividitur in *generationem*, *alterationem* etc.

Relatio causalitatis (speciatim *efficientis*) fundatur super *actionem*, non quatenus *actio* transit, sed quatenus manet secundum *determinationem* in *causa relictam*. *Actio* enim relinquit *efficiens* et *virtutem* eius *transcendentaliter* mutata (cf. n. 283). Nam ante *actionem* *efficiens* respiciebat *effectum* ut *possibilem* sibi, transacta autem *actione* iam non respicit ut *possibilem* (nulla enim *causa creata* eundem numero *effectum* reproducere potest, cf. n. 780), sed ut *productum*.

Relatio causalitatis finalis non est *mutua*, quia *finis* movet (improprie) ut *movens immobile*.

192. *Proprietates relationis*: 1. *Relationem non habere contrarium*, i. e. per se, sed tantum per *accidens*, *ratione fundamenti*. Ratio est, quia *relationes*, etiam eae quae maxime videntur esse *contrariae*, ut *relatio similitudinis* et *dissimilitudinis*, se invicem *compatiuntur* in eodem *subiecto*; ita idem *paries albus* habet *similitudinem* ad alium *parietem album* et simul *dissimilitudinem* ad *nigrum*. Iam vero *stricte contraria* non possunt esse simul in eodem *subiecto*. — Per *accidens* tamen nihil impedit, quominus *relationes* vocentur con-

1 si fit *realis mensuratio* (in signis arbitrariis non fit).

trariae ratione fundamenti, quatenus haec fundamenta sunt contraria, ut patet in exemplo allato.

2. **Relationem per se non suscipere magis et minus**, sed tantum per accidens ratione fundamenti. Ratio est, quia intendi per se non potest nisi id ad quod datur motus; sed ad relationem non datur motus. Potest tamen interdum intendi per accidens, quatenus fundamentum suscipit magis et minus; ita quod est simile, potest fieri similis.

3. **Relativa (praesertim mutua) dici ad convertentiam**, i. e. ita ut unum relativum explicetur per alterum in obliquo importatuhi. Ita pater est filii pater, et filius est patris filius; scientia est alicuius rei scibilis scientia, et res est scibilis per aliquam scientiam.

4. **Relativa esse simul natura**; nam mutuo se inferunt, ita tamen, ut unum non sit causa alterius; unum non pendet ab altero. Quod tamen intelligendum est de relativis formaliter ut relativis: nam materialiter sumptum unum potest esse prius altero, unum pendere ab altero. Ita relatio paternitatis et filiationis simul omnino incipiunt, tamen homo, cui advenit relatio paternitatis, est ante filium, hic pendet ab illo.

5. **Relativa (praesertim mutua) esse simul cognitione**, ita ut nequeat unum relativum cognosci aut definiri nisi per alterum; pater est, qui habet filium, et filius est, qui habet patrem.

Propter tres ultimas proprietates terminus formaliter seu relative sumptus ut terminus non est causa specificans relationem. Terminus enim formaliter ut terminus est correlativus et omnino simul cum relatione quam terminat, sed terminus, qui specificat relationem per modum causae formalis extrinsecae seu per modum obiecti, est terminus **fundamentaliter** sumptus ratione absoluti, super quod fundatur, et ut praehabitus virtualiter in fundamento.

Ad 190sq. **Aristoteles**: ΤΤρὸ τι δὲ τὰ τοιαῦτα λέγεται, ὅσα αὐτὰ ἅπερ ἐστὶν ἐτέρων εἶναι λέγεται, . . . ἐστὶ δὲ τὸ εἶναι τοῖ πρό τι ταῦτόν τῷ πρό τι πῶ εἶναι (Cat. 7, 6 a36; 8 a 39; cf. Met. V 15). — **S. Thomas**: .Relativa quaedam sunt imposita ad significandum ipsas habitudines relativas, ut dominus, servus, pater et filius, et huiusmodi: et haec dicuntur relativa **secundum esse**. Quaedam vero sunt imposita ad significandas res quas consequuntur quaedam habitudines, sicut movens et motum, caput et capitatum, et alia huiusmodi: quae dicuntur relativa **secundum dici**⁴ (S. th. I 13, 7 ad 1; cf. Pot. 7, 10 ad 11),— .Taliū relationum (secundum esse], secundum Philosophum, in Praedicam., cap. .Ad aliquid (7], esse, est ad aliud se habere.... Cum dicitur: .Ad aliquid sunt, quorum esse est ad aliud se habere intelligitur de esse quod est quidditas rei, quae definitione significatur; quia ipsa natura relationis, per quam constituitur in tali genere, est ad aliud referri; et non intelligitur de esse quod est actus essentiae⁴ (I Dist. 33 a. 1 arg. 1 et ad 1). — «Respectus [ad aliud] aliquando est in ipsa natura rerum. . . . Et huiusmodi relationes oportet esse **reales**.... Aliquando vero respectus . . . est tantum in ipsa apprehensione rationis conferentis unum alteri: et tunc est relatio **rationis** tantum: sicut cum comparat ratio hominem animali, ut speciem ad genus (S. th. I 28, 1). - .Cum relatio requirat duo extrema, tripliciter se habere potest ad hoc quod sit res naturae et rationis. Quandoque enim ex **utraque parte** est

res rationis tantum: quando scii, ordo vel habitudo non potest esse inter aliqua, nisi secundum apprehensionem rationis tantum, utpote cum dicimus idem eidem idem. ... Et similiter est de omnibus relationibus quae sunt inter ens et non ens; quas format ratio, inquantum apprehendit non ens ut quoddam extremum. Et idem est de omnibus relationibus quae consequuntur actum rationis, ut genus et species, et huiusmodi. Quaedam vero relationes sunt **quantum ad utrumque extremum, res naturae**: quando scii, est habitudo inter aliqua duo secundum aliquid realiter conveniens utrique. Sicut patet de omnibus relationibus quae consequuntur quantitatem, ut . . . duplum et dimidium, et huiusmodi. ... Et simile est de relationibus quae consequuntur actionem et passionem, ut motivum et mobile, pater et filius, et similia. Quandoque vero relatio in uno **extremorum** est **res naturae**, et in **altero** est **res rationis tantum**. Et hoc contingit quandocumque duo extrema non sunt unius ordinis. Sicut sensus et scientia referuntur ad sensibile et scibile, quae quidem, inquantum sunt res quaedam in esse naturali existentes, sunt extra ordinem esse sensibilis et intelligibilis: et ideo in scientia quidem et sensu est relatio realis, secundum quod ordinantur ad sciendum vel sentiendum res; sed res ipsae in se consideratae, sunt extra ordinem huiusmodi. Unde in eis non est aliqua relatio realiter ad scientiam et sensum; sed secundum rationem tantum. ... Unde Philosophus dicit in V Metaph., quod non dicuntur relative eo quod ipsa referantur ad alia, sed quia alia referuntur ad ipsa. Et similiter dextrum non dicitur de columna, nisi inquantum ponitur animali ad dextram: unde huiusmodi relatio non est realiter in columna, sed in animali* (S. th. I 13,7). — .Ponit ergo [Philosophus] tres modos eorum quae ad aliquid dicuntur, quorum primus est secundum **numerus et quantitatem**, sicut duplum ad dimidium.... Secundus modus est prout aliqua dicuntur ad aliquid secundum **actionem et passionem**, vel potentiam activam vel passivam; sicut calefactivum et calefactibile. . . . Tertius modus est, secundum quod **mensurabile dicitur ad mensuram**. Accipitur autem hic mensura et mensurabile non secundum quantitatem . . . sed secundum **mensurationem** esse et veritatis. Veritas enim scientiae mensuratur a scibili (In Met. V 15 lect. 17 n. 1001 sqq.; cf. S. th. I 28, 4).

Ad 192. **Aristoteles** primam et secundam proprietatem relationis ponit Cat. 7 (6b15 20). Tertiam: Πάντα δὲ τὰ πρὸ τι πρὸ ἀντιστρέφοντα λέγεται, οἷον ὁ δούλο δεσπότης δούλο (ib. 6 b 28). Quartam: Δοκεῖ δὲ τὰ πρὸ τι ἅμα τῇ φύσει εἶναι (ib. 7 b 15). Quintam: Ἀναγκαῖόν ἐστιν, ὃ ἂν εἰδῇ τι τῶν πρὸ τι ἄφωρισμένῳ, κάκεῖνο πρὸ ὃ λέγεται ἄφωρισμένῳ εἶδέναι (ib. 8 b 13).

§ 5. De actione et passione praedicamentali.

193. Definitiones actionis et passionis. — **Actio** definitur: actus secundus, quo causa efficiens est actu causans. Est igitur actio exercitium causalitatis efficientis. Haec enim est differentia inter causas intrinsecas (materiale et formale) et causas extrinsecas (efficientem et finalem), quod illae causant immediate communicatione suae ipsius entitatis, hae vero non causant immediate, sed mediante realitate a se distincta; ita finis causât mediante appetitione, efficiens autem causât **mediante actione**. — Actio respicit causam efficientem ut ab illa, effectum vero ut ad illum tamquam illatio seu productio eius. Ex quo patet actionem (sicut sex ultima praedicamenta omnia) dici secundum adiacentiam aliquam extrinsecam. Dicitur enim actio secundum adiacentiam ad effectum seu potius ad passionem, i. e. ad actualem dependentiam effectus ab agente seu efficiente. Efficiens enim non denominatur efficiens seu agens, nisi quatenus habet effectum in ortu

suo dependentem a se, seu quatenus aliquid producit seu efficit. Quare si aliquod subiectum esset praeditum entitate actionis, quin hoc ipso haberet a se dependentem actualiter effectum, hoc subiectum ex illa entitate actionis, qua est praeditum, proprie non denominaretur agens. Ita Deus non denominatur agens, nisi cum effectus producit, quamquam actio Dei est aeterna.

Passio definitur: accidens, per quod subiectum constituitur actu recipiens effectum ab agente. Passio accurate respondet actioni: sicut actio est id quo agens seu efficiens habet actuale dominium super effectum in ortu suo, ita passio est id quo effectus actualiter pendet ab agente. Cum autem actio praedicamentalis seu creata non producat effectum suum ex nihilo, sed ex praeiacente subiecto eum educat, ideo passio est id, quo hoc praeiacens subiectum — quod vocatur passum — constituitur actu recipiens effectum ab agente.

194. Divisio essentialis seu ordinatio praedicamenti actionis. — Actio dividitur in actionem productivam substantiae et productivam accidentis. Actio productiva substantiae est **generatio substantiae**, quae generatio aut educit formam substantialem ex materia prima aut unit tantum materiam formae a Deo creatae (generatio hominis). Accidens autem produci potest aut per transmutationem (instantaneam) ex non-esse aut per motum continuum successivum ex contrario. Cum accidens primo modo producit, actio est **generatio accidentis**; cum secundo modo producit, actio est augmentatio, si accidens quod fit est quantitas, alteratio, si est qualitas, motio localis (productio motus localis), si est „ubi“ (cf. n. 291).

Quia passio accurate respondet actioni, iisdem divisionibus, quibus dividitur actio, dividitur etiam passio.

Nota. — Ad praedicamentum actionis non pertinet actio cognoscitiva et appetitiva, quae proinde etiam actio **metaphysica** vocatur, ut distinguatur ab actione physica seu praedicamentali. Actio enim haec non est causalitas, sed qualitas primae speciei (cf. n. 188, 1), siquidem non consistit in productione termini seu effectus; nam aliquando terminum non producit, ut cognitio sensuum externorum et sensus communis, quae speciem expressam non producant, et etiam cum terminum producit, formaliter in productione termini non consistit. Nam termino producto non cessat, sed perdurat, ut contemplatio obiecti in termino producto (cf. n. 281).

Neque ad praedicamentum actionis pertinet **resultantia** proprietatum ex substantia. Haec resultantia non significat causalitatem efficientem substantiae. Proprietates enim simul cum substantia efficienter producuntur ab eo, qui substantiam producit. Ideo tantum dicuntur ex substantia resultare, quia cum substantia necessario conectuntur,

et substantia per formam suam causalitatem exercet formalem erga proprietates. Similiter non pertinet ad praedicamentum actionis emanatio ipsius actionis tum physicae tum metaphysicae ex potentia operativa. Actio enim non oritur mediante alia actione, quod duceret ad processum in infinitum. Actio oritur quidem efficienter ex potentia operativa; sed haec causalitas efficiens est omnino immediata, quia effectus (actio emanans) est id ipsum, quo causa (potentia) constituitur agens sive formaliter (actio physica) sive eminenter (actio metaphysica).

Ad 193. **Aristoteles** in c. 9 Categ. de actione et passione brevissime agit assignando duas proprietates: Ἐπιδέχεται δὲ καὶ τὸ ποιεῖν καὶ τὸ πάσχειν ἐναντιότητα καὶ τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἥττον (11 b 1; cf. Phys. III 3 [hic infra]). — Aristoteles destruens hanc illationem, qua concludebatur, quod si actio et passio sunt unus motus, quod actio et passio sunt idem. Et dicit. . . quod non sequitur quod actio et passio sint idem, vel doctio et doctrina, sed quod motus, cui inest utrumque eorum, sit idem. Qui quidem motus secundum unam rationem est actio, et secundum aliam rationem est passio. Alterum enim est secundum rationem esse actum huius ut in hoc, et esse actum huius ut ab hoc. Motus autem dicitur actio secundum quod est actus agentis ut ab hoc: dicitur autem passio secundum quod est actus patientis ut in hoc. Et sic patet, quod licet motus sit idem moventis et moti, propter hoc quod abstrahit ab utrâque ratione, tamen actio et passio differunt propter hoc, quod has diversas rationes in sua significatione includunt [οὐδ' ἡ ποιήσει τῇ ποθήσει τὸ αὐτὸ κυρίως, ἀλλ' ὡς ὑπάρχει ταῦτα, ἡ κίνησις τὸ γὰρ τοῦδε ἐν τῷδε καὶ τὸ τοῦδε ὑπὸ τοῦδε ἐνέργειαν εἶναι ἕτερον τῷ λόγῳ: Phys. III 3, 202 b 20]. . . . Sed restat circa hoc dubitatio . . . quia, si actio et passio sint unus motus, et non differunt nisi secundum rationem, ut dictum est, videtur quod non debeant esse duo praedicamenta.... Ad horum igitur evidentiam sciendum est, quod ens dividitur in decem praedicamenta non univoce, sicut genus in species, sed secundum diversum modum essendi. Modi autem essendi proportionales sunt modis praedicandi. . . . Tripliciter autem fit omnis praedicatio. Unus quidem modus est, quando de aliquo subiecto praedicatur id quod pertinet ad essentiam eius [substantia]. . . . Alius autem modus est, quo praedicatur de aliquo id quod non est de essentia eius, tamen inhaeret ei [quantitas, qualitas, — relatio]. . . . Tertius autem modus praedicandi est, quando aliquid extrinsecum de aliquo praedicatur per modum alicuius denominationis. . . . Communiter autem invenitur aliquod denominari ab aliquo extrinseco, vel secundum rationem causae, vel secundum rationem mensurae. . . . Cum autem quattuor sint genera causarum, duo ex his sunt partes essentiae, scii, materia et forma; unde praedicatio, quae posset fieri secundum haec duo, pertinet ad praedicamentum substantiae, utpote si dicamus, quod homo est rationalis, et homo est corporeus. Causa autem finalis non causât seorsum aliquid ab agente; in tantum enim finis habet rationem causae, inquantum movet agentem. Remanet igitur sola causa agens, a qua potest denominari aliquid sicut ab exteriori. Sic igitur secundum quod aliquid denominatur a causa agente, est praedicamentum **passionis**; nam pati nihil est aliud quam suscipere aliquid ab agente: secundum autem quod e converso denominatur causa agens ab effectu, est praedicamentum **actionis**, nam actio est actus ab agente in aliud, ut supra dictum est (S. Thom., In Phys. III lect. 5 n. 13sq.).

Ad 194. **Aristoteles** dicit quod transmutationes sunt quattuor: **generatio** quidem et **corruptio** simplex secundum substantiam; et **augmentum** et **diminutio** secundum quantitatem; **alteratio** secundum passionem, quae est tertia species qualitatis; **latio**, id est loci mutatio, secundum ἄνθι (S. Thom., In Met. XII 2 lect. 2 n. 2431). — Αἱ μεταβολαὶ τέτταρε, ἡ κατὰ τὸ τί ἢ κατὰ τὸ ποιοῦν ἢ ποσὸν ἢ ποῦ, καὶ γένεσις μὲν ἢ ἀπλή καὶ φθορά ἢ κατὰ τὸδε, αὐτήσι δὲ καὶ φθίσι ἢ κατὰ τὸ ποσόν, ἀλλοίωσις δὲ ἢ κατὰ τὸ πάθος, φθορά δὲ ἢ κατὰ τόπον (1069 b 9). Gredt, Elom. philos. I. Ed. 7.

§ 6. De ubi et situ praedicamentali.

195. Definitio „ubi“ praedicamentalis. — „Ubi“ latissime sumptum est praesentia in loco, sumendo praesentiam non pro relatione indistantiae, sed pro fundamento huius relationis. Cum autem aliquid possit esse in loco **circumscriptive** seu extenso modo aut non **circumscriptive** seu inextenso modo, „ubi“ praedicamentale est praesentia in loco **circumscriptiva**.

Ubi praedicamentale definitur: accidens resultans in corpore ex circumscriptione loci ambientis, non considerato ordine partium in loco, seu circumscriptio passiva locati ab activa circumscriptione loci proveniens, seu ipsum circumscriptum esse corporis locati ab activa circumscriptione loci proveniens. „Ubi“ est **positio** corporis in universo et est fundamentum relationum distantiae et indistantiae (praesentiae), quas realiter habet ad omnia alia corpora. Corpus est immediate praesens loco seu corpori ambienti in quo includitur, et habet determinatam distantiam ab omnibus aliis corporibus (cf. n. 312 sq.). — Ex dictis patet „ubi“ circumscriptivum rebus extensis seu corporibus tantum convenire.

196. Divisio „ubi“. — „Ubi“ late sumptum, transcendente, dividitur, ut analogum, in „ubi“ circumscriptivum seu praedicamentale, et „ubi“ non circumscriptivum. „Ubi“ praedicamentale seu praedicamentum „ubi“ divisionem essentialem non habet; nam esse Romae vel Athenis non variat „ubi“ formaliter, sed materialiter seu individualiter tantum.

197. Definitio situs. — Situs definitur: accidens disponens partes corporis in loco seu ordo partium in loco. — Situs addit supra „ubi“ ordinationem partium in loco, differt igitur ab „ubi“ (cf. n. 314). Situs differt etiam a quantitate, quae est ordo partium in toto, cum situs sit ordo partium in loco; et a figura quae convenit quantitati secundum se, cum situs conveniat per ordinem ad locum (cf. Phil. nat. th. X). Situs est quasi figura externa, localis, et figura est situs internus.

198. Divisio situs. — Divisio essentialis situs fit per species numero infinitas: sedere, stare, inflecti hoc vel illo modo etc. Quolibet enim addito et subtracto, variatur species in situ sicut etiam in figura.

Ad 195sq. Aristoteles dicit, quod omne corpus sensibile est in loco. Differentiae autem loci sunt sex, sursum, deorsum, ante et retro, dextrorsum et sinistrorsum, quae quidem sunt determinata non solum quoad nos, sed etiam in ipso toto universo (Ἐπὶ παν σώμα αἰσθητὸν ἐν τόπῳ, τόπος δὲ εἶδη καὶ διαφορὰ τῶν κατὰ κατὰ κατὰ ἐμπροσθεν κατὰ ὀπίσθεν καὶ δεξιὸν καὶ ἀριστερόν κατὰ ταῦτα οὐ μόνον πρὸ ἡμῶν κατὰ θέσει, ἀλλὰ κατὰ ἐν αὐτῷ τῷ δὲ δῶ διώρισται: Phys. III 5, 205 b 31. S. Thom. lect. 9 n. 11; cf. In Met. XI lect. 10 n. 2330 sq. [Aristoteles: 10G7a28]). — In quantum Aristoteles et scholastici, qui eum sequuntur, unicuique corpori locum a natura seu ab intrinseco determinatum esse putant, a veritate aberrant. — S. Thomas „ubi“ „quando“ et „situs“ recenset inter praedicamenta, quae ab aliquo extrinseco

secundum rationem mensurae desumuntur (cf. ad 193): „Exteriores autem mensurae sunt tempus et locus. Secundum igitur quod aliquid denominatur a tempore, est praedicamentum **quando**; secundum autem quod denominatur a loco, est praedicamentum **ubi et situs**; quod addit supra ubi ordinem partium in loco. Hoc autem non erat necessarium addi ex parte temporis, cum ordo partium in tempore in ratione temporis importetur; est enim tempus numerus motus secundum prius et posterius' (In Phys. III lect. 5 n. 15; cf. In Met. XI lect. 12 n. 2377 sqq.; S. th. I 52, 1; I-II 49, 1 ad 3).

§ 7. De «quando» praedicamentali.

199. Definitio. — «Quando¹⁸ est accidens in corporibus exortum, eo quod continentur in inundo mobili tamquam tempore simul aut non simul in motu suo et quiete. Etiam independenter a mente nostra verificatur, hoc simul tempore fuisse cum illo, et hoc diuturnius durasse quam illud. Hae relationes temporales fundamentum expostulant reale, quod est «quando». Sicut igitur ubi est positio corporis in mundo extenso positio corporis in ordine iuxtapositionis tamquam fundamentum relationum distantiae et indistantiae, ita quando est positio corporis in inundo mobili, positio corporis in ordine successionis tamquam fundamentum relationum simultatis et prioritatis et posterioritatis temporalis. — Sicut ubi, ita etiam quando non dicitur nisi de rebus corporeis, nam res corporeae tantum tempore mensurantur.

260. Divisio. — Quando dividitur in simultatem et prioritatem et posterioritatem secundum tempus.

Ad 199sq. S. Thomas: „Si enim nihil mensuratur tempore nisi secundum quod movetur et quiescit, sequitur quod quaecumque non moventur neque quiescunt, ut substantiae separatae, non sunt in tempore, quia hoc est **esse in tempore: mensurari a tempore**. Tempus autem est mensura motus et quietis' Ὁσθ' οσα μήτε κινείται μήτ' ἡρεμεῖ, οὐκ ἔστιν ἐν χρόνῳ- τὸ μὲν γὰρ ἐν χρόνῳ εἶναι τὸ μετρεῖσθαι ἔστι χρόνῳ, δὲ δὲ χρόνο κινήσεω καὶ ἡρεμίας μέτρον: Phys. IV 12, 221b 20. S. Thom. lect. 20 n. 11; cf. In Met. XI lect. 12 n. 2377; In Phys. HI lect. 5 [ad 195 sqq.]).

§ 8. De habitu praedicamentali.

201. Definitio habitus. — Habitus est id quod immediate in corporibus resultat ex extrinseco adiacente, non mensurante. Sicut ex extrinseco adiacente, quod est mensurans (ex loco), resultat «ubi», ita ex extrinseco adiacente, quod non est mensurans, resultat habitus. Hoc extrinsecum pro homine praeprimis sunt vestimenta; exinde hoc praedicamentum habitus nomine designatur. Sed in definitione habitus extrinsecum adiacens non mensurans intelligendum est generalius de quocumque corpore, sive propinquo sive distante. Quodcumque corpus ad omnia alia corpora habet determinatam relationem distantiae. Haec relatio realis reale etiam fundamentum expostulat, in quo consistit praedicamentum habitus. Quodcumque corpus cetera omnia «habet» tamquam adiacentia sibi. Quare praedicamentum habitus iam in praedicamento ubi includitur, quia mediante ubi corpus relationes habet

indistantiae et distantiae ad omnia alia corpora. Ubi fundamentum est harum relationum omnium. Sed ab ubi habitus distinguibilis est, quatenus habitus fundamentum quidem relationis significat idem, sed tamquam fundans relationes ad non mensurans. — Ex dictis iam patet habitum, quia involvit ordinem localem, non convenire nisi corporibus.

202. Divisio habitus. — Sicut ubi, ita etiam habitus divisionem essentialem non habet. Divisio autem **accidentalis** multiplex sumi potest ex diverso fine, propter quem una substantia habet aliam, et ex natura ipsarum substantiarum, quae ad invicem adiacentiam habent. Ita „vestitus“ dicitur, qui circumdatur substantia per se primo ordinata ad operiendum et calefaciendum corpus humanum; „armatus“ dicitur, qui instructus est instrumentis offensivis et defensivis etc.

Ad 201 sq. S. Thomas: „Denominari autem ab aliquo extrinseco invenitur quidem quodammodo communiter in omnibus, et aliquo modo specialiter in iis quae ad homines pertinent tantum. ... In aliis enim animalibus natura dedit sufficienter ea quae ad conservationem vitae pertinent, ut cornua ad defendendum, corium grossum et pilosum ad tegendum, ungulas vel aliquid huiusmodi ad incedendum sine laesione. Et sic cum talia animalia dicuntur armata vel vestita vel calceata, quodammodo non denominantur ab aliquo extrinseco, sed ab aliquibus suis partibus. Unde hoc refertur in his ad praedicamentum substantiae; ut puta si diceretur quod homo est manuatus vel pedatus. Sed huiusmodi non poterant dari homini a natura, tum quia non conveniebant subtilitati complexionis eius, tum propter multiformitatem operum quae conveniunt homini inquantum habet rationem, quibus aliqua determinata instrumenta accommodari non poterant a natura: sed loco omnium inest homini ratio, qua exteriora sibi praeparat loco horum quae aliis animalibus intrinseca sunt. Unde cum homo dicitur armatus vel vestitus vel calceatus, denominatur ab aliquo extrinseco, quod non habet rationem neque causae, neque mensurae: unde est speciele praedicamentum, et dicitur **habitus**. Sed attendendum est quod etiam aliis animalibus hoc praedicamentum attribuitur, non secundum quod in sua natura considerantur, sed secundum quod in hominis usum veniunt ut si dicamus equum phaleratum vel sellatum seu armatum“⁴ (In Phys. III lect. 5 n. 15; cf. ad 172; In Met. XI lect. 12 n. 2377; S. th. I-II 49, 1).

ARTICULUS IV.

DE POSTPRAEDICAMENTIS.

§ 1. De postpraedicamentis in genere.

203. Definitio postpraedicamentorum. — Postpraedicamenta sunt rationes quaedam pertinentes ad omnia aut ad plura praedicamenta Quasi proprietates communes. Quia ad **plura** praedicamenta spectant, analogae sunt neque tamquam genera praedicamentis ipsis coordinari possunt.

204. Divisio postpraedicamentorum. — Postpraedicamenta enumerantur quinque: oppositio, prius, simul, motus, habere. Oppositio, prius, simul, habere relationem praedicamentorum ad invicem exprimunt et ad omnia praedicamenta spectant. Non sunt tamen sumenda formaliter

pro ipsis relationibus — ita enim ad praedicamentum relationis pertinerent — sed pro fundamentis relationum seu pro ipsis praedicamentis, prout ad invicem relationem fundant. Motus seu mutatio ad quattuor tantum praedicamenta per se spectat: ad substantiam, quantitatem, qualitatem, „ubi“ (cf. n. 290).

Ad 203sq. Aristoteles de postpraedicamentis agit in libro Categ. c. 10sq. — S. Thomas: „Postpraedicamenta sunt, quae diversa rerum genera consequuntur (S. th. I-II 49, 1).“

§ 2. De postpraedicamentis, quae relationem praedicamentorum ad invicem exprimunt.

205. **Oppositio.** — Oppositio ea est habitudo plurium inter se, vi cuius eidem sub eodem respectu simul convenire nequeant. — Oppositio dividitur in negativam et positivam, negativa in contradictoriam et privativam, positiva in contrariam et relativam (cf. n. 18 47 sq.).

200. **Prioritas et simultas.** — **Prioritas** est modus, quo una res praecedit aliam. Quintuplex recensetur hic ab Aristotele: a) prioritas **temporis**, secundum quam unum praecedit aliud duratione, ut pater filium; b) prioritas **secundum essendi consequentiam**, quae dicitur de eo, quod ita infertur ex alio, ut hoc non inferatur ex illo; ita animal est prius homine, nam infertur ex homine (est homo, ergo est animal), homo vero non infertur ex animali; c) prioritas **ordinis** seu positionis; d) prioritas **dignitatis** seu auctoritatis; e) prioritas **naturae**, quae est prioritas secundum causalitatem. et quae viget inter causam et effectum. Haec potest obtinere etiam sine prioritate durationis; potest enim contingere, ut bausa prioritate durationis non praecedat, semper tamen praecedit prioritate naturae, quia effectus necessario pendet a causa, ac proinde secundum causalitatem est posterior.

Simultas est negatio prioritatis et posterioritatis, ac proinde dicitur tot modis, quot dicitur prioritas. Ideo est simultas **temporis**, quae est inter ea, quae simul eodem instanti existunt; simultas **consequentiae**, quae est inter ea, quae mutuo se inferunt (exemplo sit rationale et risibile); simultas **ordinis**, simultas **dignitatis**, simultas **naturae**; haec est inter ea, quae mutuo se inferunt, ita tamen ut alterum non sit causa alterius (exemplo sint correlativa).

207. **Habere.** — Habere est modus, secundum quem una res ordinatur ad alteram, ita ut una dicatur haberi ab altera. Modi habendi praecipui sunt quinque: primus per inhaerentium, seu modus, quo accidens habetur a substantia; secundus per continentiam, sicut crumena habet pecuniam; tertius per possessionem, sicut homo habet agrum; quartus per relationem, sicut pater habet filium; quintus per iuxtapositionem, sicut Italia ad septentrionem habet Helvetiam.

Ad 205. Vide supra ad 18.

Ad 206. Aristoteles de prioritare et similitudine agit in c. 12 Cat. et c. 11 Met. V (cf. S. Thom., In Met. V lect. 13 n. 936 sqq.).

Ad 207. Aristoteles de postpraedicamento „habere“ agit in c. 15 Cat. et c. 23 Met. V (cf. S. Thom., In Met. V lect. 20 n. 1062sqq.).

§ 3. De postpraedicamento motus.

208. Quid sit postpraedicamentum motus. — Motus est status tendentiae et viae, quo subiectum aliquod transfertur ab uno modo se habendi ad alium. Est igitur motus „corrumpi“ et „fieri“, quod contingit in aliquo subiecto. quatenus subiectum amittit et acquirit formam sive substantialem sive accidentalem.

Motus potest sumi dupliciter: a) pro forma, quae est in «fieri“ seu in motu (pro forma secundum quam est fieri seu motus). Ita motus sumi potest pro calore in fieri. Motus sic sumptus est ens incompletum, quod reductive ponitur in praedicamento termini, i. e. formae secundum quam et ad quam est motus. Ita «calefieri“ seu calor in „fieri“ tamquam calor incompletus pertinet reductive ad tertiam speciem qualitatis (cf. n. 173); b) pro ipsa modalitate motus generalissime, i. e. pro statu tendentiae seu imperfectionis generalissime. Motus hoc modo sumptus est postpraedicamentum neque ad ullum praedicamentum reduci potest, sed tamquam analogum ad plura praedicamenta spectat.

209. Quotuplex sit motus. — Motus, quo amittitur forma substantialis, dicitur **corruptio**; motus, quo acquiritur forma substantialis, dicitur **generatio**; motus ab una qualitate ad aliam contrarie oppositam, ut ab uno colore ad alium, dicitur **alteratio**; motus ab uno «ubi“ ad aliud est **motus localis**; motus a minore ad maiorem quantitatem est **augmentum**, motus a maiore ad minorem quantitatem est **decrementum**.

Motus per se non spectat nisi ad haec quattuor praedicamenta. Non enim est „fieri“ per se nisi ad substantiam et qualitatem et quantitatem et «ubi“. Per accidens autem ad mutationem istorum reliqua praedicamenta moventur et fiunt. Ita motus localis per se est ad «ubi“, per accidens autem ad situm, quatenus acquisito «ubi“ etiam situs acquiritur (cf. n. 290).

Motus ad substantiam est **instantaneus**, neque differunt realiter «fieri“ et «factum esse“ seu motus et terminus motus inter se et a re mota. Contra motus localis, motus alterationis, augmenti, decrementi motus **successivi** sunt, ac proinde in eis motus et terminus motus differunt realiter inter se et a re mota seu a forma, secundum quam fit motus (cf. n. 280). Quare solus motus successivus entitatem seu modalitatem quondam significat specialem a ceteris entitatibus seu praedicamentis omnibus realiter distinctam et ad nullum eorum redu-

cibilem'. Est igitur motus successivus postpraedicamentum in sensu omnino speciali, quia cetera postpraedicamenta omnia a praedicamentis realiter non differunt.

Ad 208sq. **Aristotelea**: Κινήσεω βέ ιστιν ειδη K, γ^νεσι, φθορά, αύΞησι, μείωσι, αλλοίωσι, ή κατὰ τόπον μεταβολή (Cat. 14, 15 a 13; cf. Phys. III 1). — **S. Thomas**: .Cum motus, sicut infra patebit, sit actus imperfectus, omne autem, quod est imperfectum, sub eodem genere cadit cum perfecto: non quidem sicut species, sed per reductionem, sicut materia prima est in genere substantiae, necease est quod motus non sit praeter genera rerum in quibus contingit esse motum, et hoc est quod dicit [Aristoteles], quod motus non est praeter genera rerum, in quibus est motus, ita quod sit aliquid extraneum vel aliquid commune ad haec genera. Et hoc manifestat per hoc, quod omne quod mutatur, mutatur vel secundum substantiam vel secundum quantitatem vel secundum qualitatem vel secundum locum, ut in quinto ostendetur. His autem generibus non est accipere aliquod commune univocum, quod non contineatur sub aliquo praedicamento, sed sit genus eorum: sed ens est commune ad ea secundum analogiam, ut in quarto Metaphys. ostendetur. Unde etiam manifestum est quod neque motus neque mutatio sunt extra praedicta genera; cum nihil sit extra ea, sed sufficienter dividant ens. Quomodo autem motus se habeat ad praedicamentum actionis vel passionis, infra ostendetur" (In Phys. III lect. 1 n. 7; cf. ad 193).

CAPUT III.

LOGICA DEMONSTRATIVA.

Ioannes a S. Thoma, Cursus philos.: Logica, pars II, q. 24—27. Complutenses in Arist. Dialecticam, disp. 17—20. **Babenstuber**, Logica magna, libri analytici. **Urriiburu**, Institutiones philos.: Logica maior, l. 2, disp. 3—4. De **Maria**, Philos., peripat.-schol.; Logica jnaior, q. 5—6.

QUAESTIO I: De demonstratione in genere.

210. Quid sit demonstratio. — Demonstratio late sumpta est ratio-cinium quodcumque, quo habetur conclusio vera et certa. At Aristoteles, strictius sumendo demonstrationem, duplicem tradit definitionem, alteram extrinsecam per causam finalem, alteram intrinsecam essentialem per principia intrinsecus constituentia essentiam seu per materiam propriam, qua constituenda est demonstratio.

Prima definitio est: -Demonstratio est syllogismus efficiens scire." „Syllogismus" intelligitur stricte pro syllogismo categorico (cf. n. 55). „Scire" definitur ab Aristotele: «cognoscere causam, propter quam res est, quod huius causa est, et non posse hoc aliter esse" (textum Aristotelis v. ad 223). Scire igitur tria complectitur: a) ut cognoscatur causa, propter quam res est; b) ut cognoscatur causa formaliter tam-

1 Motus non est reducibilis ad praedicamenta, ad quae est motus, quia naturam significat seu modalitatem novam, modificativam horum praedicamentorum. Ideo motus non se habet ad haec praedicamenta sicut existentia creata ad essentiam et ad praedicamentum, cuius est existentia, ad quod ipsa reducitur. Existentia enim, quamquam realiter distincta ab essentia, non superaddit novam naturam, sed simpliciter est actus essentiae.

quam causa huius rei; c) ut inter causam et effectum nexus intercedat necessarius vel indefectibilis, seu ut causa in causando sit necessaria vel indefectibilis. Idem exprimitur dicendo: scientiam esse **cognitionem certam per causas**, i. e. per causas, propter quas res est, seu per causas, quae non tantum sunt causae in cognoscendo et quoad nos, sed etiam in essendo. Haec cognitio debet esse per causas **indefectibiles**, secus non esset certa; ex causa enim contingenti seu libera effectus sciri non potest cum certitudine (quamquam aliquando probabiliter possit coniecturari ex dispositionibus et inclinationibus ad determinatum modum agendi). Notetur tamen necessitatem esse duplicem: absolutam et conditionatam. Illa obtinet in ordine metaphysico, in quo viget certitudo absoluta, haec in ordine physico et morali, in quo certitudo viget physica et moralis tantum. De qua triplici certitudine in Metaphysica est ulterius dicendum.

Scientia potest sumi ut **actus**, ut actus assentiendi conclusioni, et ut **habitus**. Si sumitur ut actus, solae praemissae sunt causa efficiens eius, nam conclusio est ipsa scientia; si sumitur ut habitus, integer syllogismus est causa efficiens eius.

Altera definitio demonstrationis est: «Demonstratio est syllogismus constans ex veris, primis, immediatis, prioribus, notioribus causisque conclusionis/ Definitio haec fit per materiam propriam, qua constituenda est demonstratio, explicando conditiones praemissarum. Cum dicitur: «ex veris, primis, immediatis», explicantur conditiones praemissarum secundum se consideratarum; cum dicitur: «prioribus, notioribus causisque conclusionis», conditiones explicantur, quae praemissis conveniunt in ordine ad conclusionem. «Ex veris»: scopus demonstrationis est conclusio vera et certa causanda ex praemissis. Sed falsum non potest causare verum (cf. n. 54); ergo prima conditio praemissarum est, ut sint verae. «Ex primis, immediatis», i. e. per se notis: «ex primis», quia non habent propositiones priores se, ex quibus demonstrarentur; «immediatis», quia carent medio, quo demonstrarentur, cum praedicatum conveniat subiecto immediate (cf. n. 218). Non est tamen necessarium, ut omnis demonstratio constet ex praemissis, quae **formaliter** et in se sint propositiones primae et immediatae, sed sufficit, ut hoc sint **virtualiter**, quatenus resolvuntur in propositiones primas et dependent ex illis, sicut obtinet in systemate scientifico, cum demonstrationes inter se concatenantur et subordinantur. «Ex prioribus, notioribus causisque conclusionis»: causae intelliguntur non tantum in cognoscendo et quoad nos, sed etiam in essendo. Causa tamen in essendo late sumitur sive pro causa physica, realiter ab effectu distincta, sive pro causa metaphysica, virtuali seu pro **ratione** ontologica virtualiter tantum distincta a rationato, sicut cum ex intellectu divino probatur voluntas divina et ex immutabilitate aeternitas. Si autem praemissae sunt causae conclusionis, sunt etiam **priores** —r causa enim praecedat effectum — et **notiores**, nam «propter quod

unumquodque tale et illud magis praemissae faciunt innotescere conclusionem; ergo sunt magis notae.

Si definitiones Aristotelicae velint applicari demonstrationi late sumptae, in prima definitione nomine syllogismi intelligendum est quodcumque ratiocinium, sive deductivum sive inductivum, et nomine scientiae qualiscumque cognitio per causas, etiam si sunt causae in cognoscendo tantum et quoad nos, non in essendo; similiter in secunda definitione causae conclusionis sumendae sunt non pro causis in essendo, sed in cognoscendo.

211. Quotuplex sit demonstratio. — Demonstratio late sumpta dividitur in demonstrationem „quia“ (διῃ) et demonstrationem „propter quid“ (διότι). Hic probat tantum rem esse seu veram esse (probat, quod seu quia [διῃ] est), haec praeterea propriam et proximam causam sive physicam sive metaphysicam assignat, cur aliquid sit et verum sit (propter quid [διότι] sit).

Demonstratio propter quid probat proprietatem seu propriam passionem de subiecto per essentiam subiecti. Essentia enim subiecti est causa proprietatum. Ideo est duplex: altera perfectissima probat propriam passionem de proprio et adaequato subiecto: Omne admirativum est risibile; atqui omnis homo est admirativus; ergo omnis homo est risibilis; Quod est immutabile, est aeternum; atqui Deus est immutabilis; ergo Deus est aeternus; — altera minus perfecta probat propriam passionem aut de aliqua specie seu individuo subiecti adaequati: Omne triangulum habet tres angulos aequales duobus rectis; atqui isosceles est triangulum; ergo habet tres angulos aequales duobus rectis, — aut de ipso genere particulariter sumpto: Omne triangulum habet tres angulos aequales duobus rectis; atqui omne triangulum est figura; ergo aliqua figura habet tres angulos aequales duobus rectis.

Demonstratione propter quid gignitur scientia propter quid, quae est cognitio perfectissima. Perfecta enim cognitio est, qua certo cognoscitur res, prout est; iamvero res est per causas suas. Ergo cognitio perfecta est cognitio certa rei per causas seu scientia propter quid. Ideo scientia propter quid est finis ultimus totius Logicae.

Demonstratio propter quid potest fieri per causam physicam aut per causam metaphysicam, et cum quattuor sint causae physicae: efficiens, finalis, materialis, formalis, per omnes quattuor causas potest fieri demonstratio propter quid, quatenus terminus medius desumitur ex aliqua ex his quattuor causis; ita demonstratio: „Quod componitur ex contrariis, est corruptibile; atqui corpus humanum componitur ex contrariis; ergo corpus humanum est corruptibile“, fit per causam materialem.

Nota: Si res a pluribus causis dependet, ex omnibus cognoscenda est, ut habeatur scientia omnibus numeris perfecta.

Demonstratio „quia“ triplex est: a **priori**, a **posteriori**, a **simultaneo**. Demonstratio quia, quae est a **priori**, probat effectum per causam, physicam aut metaphysicam, sed per causam remotam et communem. Exemplum sit demonstratio, qua probatur aeternitas Dei ex eius omniperfectione; propria enim ratio aeternitatis non est omniperfectio, sed immutabilitas. Sicut demonstratio propter quid, ita etiam demonstratio quia a priori per omnes quattuor causas fieri potest. — Comparando demonstrationem a priori cum demonstratione propter quid patet omnem demonstrationem propter quid esse a priori, sed non omnem demonstrationem a priori esse propter quid.

Demonstratio a **posteriori** ex effectu probat causam; ita ex creaturis probatur existentia Dei. Demonstratio a posteriori potest fieri per inductionem, ascendendo a particularibus ad universale, sed plerumque fit per deductionem mediante syllogismo categorico, descendendo a principio universali; ita probatur existentia Dei mediante principio universali: in causis per se subordinatis repugnare processum in infinitum. — Demonstratio a **simultaneo** (quae dicitur etiam „quasi a priori“) habetur, cum ratio et rationatum sunt simul natura. Hoc autem contingit aut ex eo, quod sunt correlativa inter se — correlativa enim sunt simul natura (cf. n. 192, 4) —, aut quia inter rationem et rationatum non intercedit nisi distinctio rationis ratiocinantis, ut cum ex ente a se probatur ipsum esse subsistens.

Tum demonstratio quia tum demonstratio propter quid potest esse **directa** et **indirecta**. Demonstratio directa seu ostensiva est, quae ex praemissis veris et necessariis positive rem demonstrat. Demonstratio indirecta, quae vocatur etiam „per reductionem ad absurdum seu ad impossibile“, rem demonstrat ostendendo oppositum esse falsum seu impossibile. Si reducit ad impossibile per causas impossibilitatis, est propter quid, ut cum dicitur: Si lapis esset vivens, sequeretur eum movere seipsum; si reducit ad impossibile ex effectibus, est demonstratio quia: Si equus discurreret, esset rationalis.

212. Demonstratio propter quid est ex praemissis de omni et per se. — Dici de omni distinguitur **prioristicum** et **posterioristicum**¹. Prioristicum consistit in eo, quod praedicatum conveniat subiecto universaliter distributive sive contingenter (probabiliter) sive necessario, posterioristicum autem requirit, ut praedicatum conveniat necessario (necessitate sive absoluta sive conditionata).

Quattuor distinguuntur modi dicendi per se. Primus est, cum praedicatum est de essentia subiecti, ut rationale est de essentia hominis; secundus est, cum praedicatum est propria passio subiecti, ut risibile est propria passio hominis; tertius est, cum praedicatum est aliquid

¹ Prioristicum dicitur, quod spectat ad Analytica priora, ad Logicam formalem; posterioristicum, quod ad Analytica posteriora, ad Logicam materiale spectat.

substantiale; quartus est, cum praedicatum est propria operatio subiecti, ut cum dicitur: Medicus medetur, musicus cantat.

Demonstratio propter quid requirit praemissas de omni posterioristico et in primo et secundo modo dicendi per se. Nam in demonstratione propter quid oportet praemissas esse necessarias, utpote quae inferant conclusionem necessariam seu conclusionem, in qua propria passio enuntiatur de subiecto; sed propositiones necessariae sunt in primo et secundo modo dicendi per se.

213. Demonstratio propter quid perfectissima est ex praemissis „secundum quod ipsum”. — Praemissae «secundum quod ipsum» sunt propositiones, in quibus praedicatum convenit subiecto reduplicative, quatenus tale, seu propositiones convertibiles, ut sunt: Homo est rationalis; homo est risibilis. Iam vero perfectissima demonstratio probat propriam passionem de proprio et adaequato subiecto, ostendens, propter quid illi conveniat; sed propria passio convertitur cum proprio et adaequato subiecto, et proprium «propter quid» passionis (i. e. propria et immediata causa eius) convertitur cum ipsa passione. Ergo in demonstratione perfectissima omnes tres termini sunt convertibiles. Exemplum sit demonstratio: Omne admirativum est risibile; atqui omnis homo est admirativus; ergo omnis homo est risibilis, in qua omnes tres propositiones sunt secundum quod ipsum.

Ad 210. **Aristoteles** «definit syllogismum demonstrativum per comparisonem ad finem suum, qui est **scire**.... Primo, ponit quod **scire** est finis syllogismi demonstrativi sive effectus eius, cum **scire** nihil aliud esse videatur quam intelligere veritatem alicuius conclusionis per demonstrationem. Secundo,... definit syllogismum demonstrativum per huiusmodi finem: dicens quod demonstratio est syllogismus scientialis, idest faciens scire [ἀποδεικνύν δὲ λέγω συλλογισμόν ἐπιστημονικόν: Anal. post. I 2, 71 b 17]. Tertio, exponit hoc quod dixerat scientialem;... dicens quod scientialis syllogismus dicitur, secundum quem scimus, inquantum ipsum habemus, ne forte aliquis syllogismum scientialem intelligeret, quo aliqua scientia uteretur. Deinde... concludit ex praedictis definitionem syllogismi demonstrativi ex materia sumptam... , dicens quod si **scire** hoc significat quod diximus, scii, causam rei cognoscere etc., necesse est quod demonstrativa scientia, idest quae per demonstrationem acquiritur, procedat ex propositionibus **veris**, **primis** et **immediatis**, idest quae non per aliquod medium demonstrantur, sed per seipsas sunt manifestae (quae quidem **immediatae** dicuntur, inquantum carent medio demonstrante; **primae** autem in ordine ad alias propositiones, quae per eas probantur,; et iterum ex notioribus et prioribus et causis conclusionis. ... Si propositiones demonstrationis sunt causa conclusionis, necesse est quod sint **propria principia** eius: oportet enim causas esse proportionatas effectibus.... Ex hoc concludit ulterius quod sint priores et notiores, quia omnis causa est naturaliter prior et notior suo effectui. ... Et quia prius et notius dicitur dupliciter, scii, quoad nos, et secundum naturam; dicit consequenter quod ea ex quibus procedit demonstratio, sunt **priora et notiora simpliciter et secundum naturam** et non quoad nos (Ἀνάγκη καὶ τὴν ἀποδεικτικὴν ἐπιστήμην ἐξ ἀληθῶν τ' εἶναι καὶ πρῶτων καὶ ἀμέσων καὶ γνωριμωτέρων καὶ προτέρων καὶ αἰτίων τοῦ συμπεράσματος · οὕτω γὰρ ἔσονται καὶ αἱ ἀρχαὶ οἰκείοι τοῦ δεικνυμένου. . . . πρότερα δ' ἔστι καὶ γνωριμώτερα διχῶ · οὐ γὰρ ταῦτόν πρότερον τῇ φύσει καὶ πρὸ ἡμᾶ πρότερον, οὐδέ γνωριμώτερον: Anal. post. I 2, 71b 20 33. S. Th o m. lect. 4 n. 9sq. 15).

Ad 211. „Ostendit (Philosophus) differentiam inter demonstrationem **quia**, et demonstrationem **propter quid**. . . . Primo . . . in eadem scientia; secundo in diversis. . . . Dicit ergo primo: superius dictum est quod demonstratio est syllogismus faciens scire, et quod demonstratio ex **causis rei** procedit et **primis et immediatis**. Quod intelligendum est de demonstratione **propter quid**. Sed tamen differt scire **quia ita est**, et **propter quid ita est** [Τὸ δ' ὅτι διαφέρει καὶ τὸ διότι ἐπίστασθαι, . . . ἓνα μὲν τρόπον εἶναι μὴ δι' ἀμέσων γίνηται ὁ συλλογισμὸς (οὐ γὰρ λαμβάνεται τὸ πρῶτον αἴτιον, ἡ δὲ τοῦ διότι ἐπιστήμη κατὰ τὸ πρῶτον αἴτιον), ἄλλον δὲ εἰς δι' ἀμέσων μὲν, ἄλλα μὴ διὰ τοῦ αἰτίου. . . . γνωριμώτερον . . . ἐνίοτε τὸ μὴ αἴτιον, ὥστ' ἐστὶ διὰ τοῦτου ἡ ἀπόδειξις : Anal. post. I 13, 78 a 22]. Et cum demonstratio sit syllogismus faciens scire, ut dictum est, oportet etiam quod demonstratio, quae facit scire **quia**, differat a demonstratione, quae facit scire **propter quid**. Et horum quidem differentia primo consideranda est in eadem scientia; postea consideranda est in diversis. In una autem scientia dupliciter differt utrumque praedictorum, secundum duo quae requirebantur ad demonstrationem simpliciter, quae facit scire **propter quid**; scii, quod sit ex **causis**, et quod sit ex **immediatis**. Uno igitur modo differt scire **quia** ab hoc, quod est scire **propter quid**; quia scire **quia** est, si non fiat syllogismus demonstrativus . . . per **immediatum**, sed fiat per **mediata**. Sic enim non accipietur prima causa, cum tamen scientia, quae est **propter quid**, sit secundum primam causam. Et ita non erit scientia **propter quid**. Alio modo differunt, quia scire **quia** est, quando fit syllogismus non quidem per media, idest per mediata, sed per immediata, sed non fit per causam: sed fit per convertentiam, idest per effectus convertibiles et immediatos. Et tamen talis demonstratio fit per **notius**, scii, nobis; alias non faceret scire. Non enim pervenimus ad cognitionem ignoti, nisi per aliquid magis notum. Nihil enim prohibet duorum aequae praedicantium, idest convertibilium, quorum unum sit causa, et aliud effectus, notius esse aliquando non causam, sed magis effectum. Nam effectus aliquando est notior causa quoad nos et secundum sensum, licet causa sit semper notior simpliciter et secundum naturam. Et ita per effectum notio-rem causa potest fieri demonstratio non faciens scire **propter quid**, sed tantum **quia**' (S. Thom., In Anal. post. I lect. 23 n. 1 sqq.). Cf. S. Thom., In De an. II lect. 3 n. 253: „Haec demonstratio est ex posteriori"; cf. Q. d. an. a. 17 (cit. ad 567). — „Demonstratio quae est ad impossibile. . . . Probatur . . . per hoc quod oppositum est falsum" (S. Thom., In Anal. post. I lect. 20 n. 3; cf. In Phys. VIII lect. 21 n. 8: Demonstratio ostensiva, — demonstratio ad impossibile ducens).

Ad 212. Aristoteles, quid sit **dici de omni** et **dici per se**, explicat Anal. post. 14; S. Thomas ib. lect. 9 et 10; cf. In Met. V lect. 19 n. 1054 sqq.

QUAESTIO II: De praecognitis ad demonstrationem.

THESIS XII: Ut conclusio rite causari valeat per demonstrationem **propter quid**, de praemissis praecognoscendum est, quod sunt, i. e. quod verae sunt; de subiecto, quod est et quid est; de praedicato, quid est seu quid nomen significat.

214. St. qu. 1. Conclusio deducitur ex veritatibus iam notis, in quibus virtute continetur; nam concludere est procedere a veritate cognita ad non cognitam, ita ut a veritate cognita efficiatur nova cognitio (cf. n. 52). Ergo quaedam praecognoscenda sunt ad demonstrationem instituendam.

2. Distinguimus **praecognitum**: obiectum praecognoscendum, quod est triplex: subiectum, praedicatum, praemissae; et **praecognitionem**: modum cognitionis, quo praecognoscendum est hoc obiectum. Prae-

cognitio duplex est: a) an sit; b) quid sit. Praecognitio „an sit“ iterum duplex est, quatenus versatur circa incomplexum, de quo simpliciter quaeritur, an sit, aut circa complexum, de quo quaeritur, an verum sit. Et „an sit“, quod quaeritur de incomplexo, potest esse circa existentiam aut circa possibilitatem et cognoscibilitatem. In thesi «an sit» non intelligitur de existentia (scientia enim abstrahit ab existentia in rerum natura), sed de possibilitate et cognoscibilitate.

Praecognitio «quid sit» distinguitur in «quid rei-», quod explicatur definitione reali, et «quid nominis», quod explicatur definitione nominali.

215. Prob. th. I p. (de praemissis praecognoscendum esse, quod verae sunt). Haec assertio patet ex st. qu. n. 1.

Prob. II p. (de subiecto praecognoscendum esse, quod est et quid est; de praedicato, quid est seu quid nomen significat). Si praemissae praecognoscendae sunt, etiam earum termini: subiectum, praedicatum, medius, praecognoscuntur. Sed medius est quidditas subiecti. Demonstratio enim propter quid fit ex essentia subiecti; ergo de subiecto cognoscitur «quid est» ac proinde etiam «quod est», quia cognitio «quid sit» supponit cognitionem «quod sit». De praedicato autem non praecognoscitur, «quod est» seu «quod inest», nam hoc est probandum; neque «quid est» definitione reali, nam hoc dependet a «quod est». Definitionem enim proprietatis ingreditur proprium subiectum. Proprietas enim definienda est tamquam aliquid huius subiecti, cuius est proprietas. Ita risibilitas est aliquid hominis, et hominis admirativi. Ergo de praedicato non potest praecognosci nisi «quid est» nominis.

216. Schol. Ad demonstrationem «quia» de subiecto tantum praecognoscendum est «quid est» nominis, quia haec demonstratio non procedit ex essentia subiecti, ac proinde medium demonstrationis non est essentia subiecti.

217. *Obi. Contra I p.* Praecognoscenda sunt de praemissis omnia, quae requiruntur ad deducendam conclusionem evidenter veram. Atqui ad haec pertinet non tantum veritas materiae (quod praemissae sunt verae), sed etiam bonitas consequentiae (quod forma syllogistica est recta). Ergo. — *Resp. Conc. mai.; dist. min.;* Et haec bonitas consequentiae est praecognitum prioristicum, *conc.*; et haec bonitas consequentiae est praecognitum posterioristicum, *nego. Dist. consq.* — Thesi nostra recensentur tantum praecognita posterioristica, i. e. ea, quae praecognoscenda sunt ratione materiae. Ceterum bonitas consequentiae non est praecognoscenda explicite, sed sufficit, ut praecognoscatur implicite et virtualiter, id quod habetur per Logicam naturalem; potest enim sine Logica artificiali aliqua demonstratio confici (cf. n. 87).

Contra II p. Non est praecognoscendum de subiecto, quod scientia probat de subiecto. Atqui scientia probat de subiecto, «quod est» Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Non est praecognoscendum ad demonstrationem «propter quid» quod scientia probat per demonstrationem ¶quia *nego*; non est praecognoscendum ad demonstrationem ¶quia *conc.* *Contradist. min.:* Aliqua scientia probat de subiecto, quod est, per demonstrationem ¶quia *conc.*; per demonstrationem «propter quid» *nego*. — Licet demonstratio «propter quid» supponat de subiecto, quod sit et quid sit, nihilominus

•liquando scientia probat, subiectum suum esse, per demonstrationem .quia', uti Theologia.

Ad 215. .Postquam ostendit Philosophus, quod omnis disciplina ex praeexistenti fit cognitione, nunc ostendit, quis sit modus praecognitionis. . . . Circa [quod] sciendum est, quod id cuius scientia per demonstrationem quaeritur est conclusio aliqua, in qua propria passio de subiecto aliquo praedicatur, quae quidem conclusio ex aliquibus principiis infertur. Et quia cognitio simplicium praecedit cognitionem compositorum, necesse est quod, antequam habeatur cognitio conclusionis, cognoscatur aliquo modo subiectum et passio. Et similiter oportet quod praecognoscatur principium, ex quo conclusio infertur, cum ex cognitione principii conclusio innotescat. Horum autem trium, scii, principii, subiecti et passionis, est duplex modus praecognitionis, scii, **quia est et quid est**. Ostensum est autem in VII Metaphys. quod complexa non definiuntur. . . . Unde cum principium sit enuntiatio quaedam, non potest de ipso praecognosci **quid est**, sed solum **quia** verum est. De **passione** [i. e. praedicato] autem potest quidem sciri **quid est**, quia, ut in eodem libro ostenditur, accidentia quodammodo definitionem habent. Passionis autem esse et cuiuslibet accidentis est inesse subiecto, quod quidem demonstratione concluditur. Non ergo de passione praecognoscitur **quia est**, sed **quid est** solum. Subiectum autem et definitionem habet, et eius esse a passione non dependet, sed suum esse proprium praeintelligitur ipsi esse passionis in eo. Et ideo de subiecto oportet praecognoscere et **quid est et quia est**, praesertim cum ex definitione subiecti et passionis sumatur medium demonstrationis. Propter hoc ergo dicit Philosophus quod **dupliciter necessarium est praecognoscere**, quia duo sunt quae praecognoscuntur de his, quorum praecognitionem habemus, scii, **quia est et quid est**. Et quod alia sunt, de quibus necesse est primo cognoscere **quia sunt**, sicut **principia**.... Alia vero sunt, de quibus oportet praeintelligere **quid est quod dicitur**, idest quid significatur per nomen, scilicet **de passionibus**' ($\Delta\iota\chi\omega\ \delta'\alpha\nu\alpha\gamma\kappa\alpha\iota\omicron\nu\ \pi\rho\omicron\gamma\iota\gamma\nu\omega\sigma\kappa\epsilon\iota\nu\cdot\ \tau\acute{\alpha}\ \mu\acute{\epsilon}\nu\ \gamma\acute{\alpha}\rho,\ \delta\tau\iota\ \iota\sigma\tau\iota,\ \pi\rho\omicron\upsilon\pi\omicron\lambda\alpha\mu\beta\acute{\alpha}\nu\epsilon\iota\nu\ \alpha\nu\alpha\gamma\kappa\alpha\iota\omicron\nu,\ \tau\alpha\ \delta\acute{\epsilon},\ \tau\iota\ \tau\acute{o}\ \lambda\epsilon\gamma\acute{o}\mu\epsilon\nu\acute{o}\nu\ \acute{\epsilon}\sigma\tau\iota,\ \text{Ευνιέναι δει, τὰ δ' ἄμφω: Anal. post. II, 71 a 11. S. Thom. lect. 2 η. 1 sqq.}).$

QUAESTIO 111: De principiis demonstrativis.

B. Reiser, System der Philos.: Logik, Der Beweisgrund.

THESIS XIII: Quaedam sunt principia per se nota omnibus.

218. St. qn. 1. Iudicia (seu propositiones) dividuntur in **immediata** seu per se nota, et **mediata**, non per se nota. Propositiones sunt immediatae seu per se notae, si praeter ipsos terminos non potest assignari medium seu ratio habitudinis inter S et P, sed ipsi termini immediate sunt ratio suae convenientiae aut discrepantiae: habitudo inter S et P est immediate ex ipsis terminis. „Homo est rationalis“, „Deus est“, sunt iudicia immediata, per se nota; contra: „Deus est aeternus“, „homo existit“, sunt mediata, non per se nota; nam in iudicio „Deus est aeternus“ S et P non immediatissime conveniunt, sed mediante immutabilitate: Deus est aeternus, quia immutabilis, potest assignari medium seu ratio, vi cuius ita sit, ^icut esse dicitur; item hominem existere non habetur ex terminis, et huius ratio assignatur nativitas et conservatio in esse. Propositiones istae immediatae seu per se notae possunt esse affirmativae et negativae. Affirmativae sunt eae, in quibus praedicatum est definitio (seu quasi-definitio) meta-

physica subiecti vel pars huius definitionis aut primum proprium subiecti; negativae autem sunt, in quibus praedicatum immediate opponitur definitioni vel primo proprio. Nam definitio subiecti immediate convenit subiecto (homo est rationalis: Deus est), et etiam primum proprium immediate convenit subiecto (homo est disciplinae scientificae capax), cum immediate conveniat essentiae; essentia enim est ipsum subiectum. Similiter, quod immediate opponitur subiecto vel primo proprio, immediate convenit subiecto negative seu immediate negatur. Ita esse immediate opponitur ei quod non est; „id quod est“ autem est (quasi-)definitio entis, quae oppositio exprimitur principio contradictionis: Idem non potest simul esse et non esse¹.

Sed quantumvis sit propositio per se nota et immediata quoad se, tamen habitudo inter S et P intellectui non patet, nisi quatenus termini sufficienter evidentes ei fiunt, ut possit habitudinem illam perspicere. Unde si propositio aliqua per se nota consideratur per ordinem ad aliquem intellectum, potest esse per se nota secundum se et quoad illum intellectum, si eius termini huic intellectui evidentes sunt, inquantum sufficit ad habitudinem inter eos perspiciendam, secus est per se nota secundum se tantum et non quoad illum intellectum. Ex quo deducitur propositionum per se notarum divisio in per se notas quoad omnes et per se notas quoad sapientes tantum. Propositiones per se notae quoad omnes sunt eae propositiones per se notae, quarum termini immediate, ope solius experientiae sensilis sine ratiocinio ullo, sive deductivo sive inductivo, sunt in notitia omnium, inquantum sufficit ad habitudinem inter S et P perspiciendam. Propositiones per se notae quoad sapientes tantum, sunt illae propositiones per se notae, quarum termini nonnisi ratiocinio innotescunt, quantum sufficit ad habitudinem eorum inter se perspiciendam, i. e. innotescunt iis, qui ratiocinii ope sapientes facti sunt.

Propositiones per se notae omnibus sunt eae, quarum termini sunt conceptus universalissimi. Hi conceptus immediate ex sensili experientia abstrahuntur (cf. Phil. nat. th. LVI), eorumque habitudo ad invicem statim innotescit. Ita propositiones per se notae omnibus sunt: idem non posse simul esse et non esse; totum esse maius sua parte (esse maius sua parte est immediatum proprium totius). Propositiones autem per se notae sapientibus tantum sunt minus universales. Conceptus enim minus universales seu determinatiores rerum a nobis non acquiruntur nisi inductione ex singularibus, et hi conceptus iterum distincti non redduntur, ita ut exhibeant essentiam metaphysicam nisi ratiocinio et

¹ Inter propositiones per se notas recensentur etiam propositiones identicae (Petrus est Petrus) et propositiones disiunctivae conflatae ex membris contradictoriis (Petrus vel currit vel non currit) (cf. Urràburu, Instit. philos.: Log. maior, n. 194). Sed propositio identica seu tautologies proprie iudicium non est, neque est principium. Et propositiones illae disiunctivae non sunt nisi expressio determinatiores principii exclusi tertii seu principii contradictionis.

scientifica notarum analysi (cf. 583, 3). Ita hominem esse rationalem, est propositio per se nota sapientibus tantum; nam mediante ratio-
cinio tantum ex singularibus coniungimus esse rationale cum aliis notis, quibus concipimus hominem. Similiter Deum esse est per se notum sapientibus tantum.

Doctrina de propositionibus per se notis potest breviter ita proponi: Omnis propositio per se nota caret medio in **essendo**; quod si est per se nota quoad omnes, caret etiam medio in **cognoscendo**, et sicut est sine medio, ita etiam **cognoscitur** sine medio. Quare propositio per se nota non tantum quoad se, sed etiam quoad omnes, directe neque a priori neque a posteriori probari potest¹ sed neque demonstratione indiget. Propositio autem per se nota quoad se tantum, probatur directe aut **deductione a priori**, si est propositio, cuius praedicatum est primum proprium subiecti, quae probatur mediante essentia metaphysica subiecti, aut **deductione a posteriori**, sicut Deum esse probatur ex effectibus, aut **inductione**, sicut probatur hominem esse rationalem.

Propositiones per se notae **principia** dicuntur, quatenus sunt primum, unde alia deducuntur et cognoscuntur; nam principium secundum Aristotelem est „primum unde aliquid aut est aut fit aut cognoscitur". Principia per se nota omnibus seu communissima vocantur **axiomata**. Haec sunt semina omnium scientiarum. Principia per se nota sapientibus tantum dicuntur **principia particularia**.

2. Principia per se nota inter veteres recusabant ii qui, teste Aristotele, nihil admittere volebant, nisi quod demonstraretur. Quorum alteri in scepticismum abibant, cum conatus omnia demonstrandi processum inducat in infinitum; et hi dicebant, non dari nisi scientiam hypotheticam suppositis principiis, de quibus non esset certitudo, in quam doctrinam etiam plures recentes deveniunt philosophi et mathematici (Positivistae). Alteri vero ad scepticismum evitandum circularem inducebant demonstrationem, probando conclusionem ex principiis et iterum principia ex conclusionibus.

219. Prob. th. *Arg. I.* (per reductionem ad absurdum). Si negantur principia per se nota omnibus, inducitur scepticismus. Atqui scepticismus est absurdus². Ergo.

Neque ad scepticismum vitandum confugi potest ad demonstrationem circularem. Nam etiam haec est absurda, cum ita idem per idem ac proinde nihil probetur.

Arg. II. (directum). Principia per se nota sunt indicia, in quibus habitudo inter subiectum et praedicatum ex ipsis terminis patet; om-

¹ Indirecte seu per reductionem ad absurdum omnes propositiones per se notae demonstrari possunt, excepto principio contradictionis. Qua de re ex professo in Metaphysica est dicendum.

* De scepticismi absurditate latius in Metaphysica erit dicendum.

nibus per se nota sunt, si eorum termini immediate in notitia sunt omnium. Atqui quaedam sunt iudicia per se nota, quorum termini immediate sunt in notitia omnium. Ergo.

Mai. patet ex st. qu. — *Prob. min.* Omnes immediate intelligunt, quid sit ens et non-ens, totum et pars, ac proinde iudicia per se nota: Ens non est non-ens, seu idem non potest simul esse et non esse; totum est maius sua parte, sunt iudicia, quorum termini immediate sunt in notitia omnium.

220. Coroll. Ergo datur **habitus principiorum**, qui consistit in facilitate formulandi seu cognoscendi principia per se nota. — Habitus principiorum, qui etiam **intelligentia** seu **intellectus** vocatur, non est innatus, sed acquisitus. Acquiritur enim eo quod termini acquiruntur seu abstrahuntur ex sensibilibus. At neque cum ipsis speciebus identificatur, quibus termini cognoscuntur, sed resultat ex intellectu per species determinato. Ita acquisito conceptu totius et partis resultat habitus formulandi principium: Totum est maius sua parte, qui habitus, acquisitis aliis terminis, ad alia etiam principia extenditur.

221. Schol. 1. Principia per se nota ex experientia sensili seu ex sensili cognitione colliguntur eo ipso quod termini acquiruntur seu abstrahuntur, ut patet ex dictis. Ex quo accuratius determinatur id quod in statu quaestionis diximus: principia per se nota carere medio. Cum dicitur principium per se notum quoad omnes carere medio in essendo et in cognoscendo, excluditur quodcumque medium in essendo, non vero in cognoscendo, quia non excluditur medium (in cognoscendo), quod est experientia sensilis; secus omnino nulla iam essent principia per se nota quoad nos, cum omnis cognitio nostra ex sensibus originetur; sed excluditur praevia cognitio intellectiva, ex qua per modum conclusionis deduceretur principium.

2. Habitus principiorum duplex distinguendus est: a) habitus principiorum speculativorum, qui simpliciter **intelligentia** vocatur; b) habitus principiorum practitorum, qui vocatur **synteresis**¹. Hos habitus inter se essentialiter distingui patet ex dictis n. 100 sqq.

Principia speculativa principalia haec sunt:

I. Principium **contradictionis**: Nihil potest simul sub eodem respectu esse et non esse. (Ens non est non-ens.)

II. Principium **exclusi tertii**: Non est medium inter esse et non esse.

III. Principium **convenientiae et discrepantiae**: Quae sunt eadem uni tertio, sunt eadem inter se. Quorum unum distinguitur a tertio, a quo alterum non distinguitur, ea inter se distingui oportet.

IV. Principium, quod dicitur „dictum de omni et „dictum de nullo“.

¹ συντήρησις, conservatio.

V. Principium rationis sufficientis: Nihil est sine ratione sufficiente.

3. Duplex est demonstratio circularis seu circulus in demonstrando: alter uniformis, difformis alter. Circulus uniformis seu vitiosus est, cum a conclusione formaliter prout demonstrata seu cognita ex principiis fit regressio ad principia, ut cum quis postquam probavit spiritualitatem animae ex operationibus eius spiritualibus, iterum spiritualitatem harum operationum ex animae spiritualitate probare conatur. Circulus difformis est, cum a conclusione non prout cognita ex principiis, sed prout alia via seu alio medio cognita, fit regressio ad principia. Hic circulus non est formalis, sed materialis tantum, neque eo probatur idem per idem, quia conclusio alio medio cognita, a qua fit regressio ad principia, non est nisi materialiter eadem cum conclusione prout ex principiis deducta fuit. Haec demonstratio circularis seu regressiva, qua utuntur omnes fere scientiae, recta methodo iungit demonstrationem „quia“ et na posteriori" cum demonstratione „a priori" et „propter quid" : ex imperfecta cognitione effectus cognoscitur causa, cognitione similiter imperfecta, quae cognitio imperfecta causae ulteriore speculatione perficitur, et ita ex causa perfectius cognita regressio fit ad effectum ipsum perfectius cognoscendum. Sic philosophus naturalis a proprietatibus corporis demonstrando ascendit ad corporis essentiam, et postquam ulteriore speculatione hanc essentiam perfectius penetravit, ab ea iterum ad proprietates melius cognoscendas descendit. Similiter metaphysicus ex creaturis ascendit ad Deum, a quo iterum ad creaturas melius cognoscendas descendit.

Dictum est orhnem argumentationem deductivam esse circulum vitiosum, cum propositio universalis non habeatur nisi inductione ex particularibus, quae particularia iterum ex propositione universali deducerentur (St. Mill). — Sed a) negatur suppositum. Propositio universalis, quae constituit maiorem argumentationis deductivae, non tantum inductione, sed etiam immediate ex ipsis terminis saepe haberi potest (principia per se nota), b) Etiam cum concurrit inductio physica ad generandam propositionem universalem, tamen non fit circulus vitiosus, quia inductio physica non innititur sola enumeratione particularium, sed etiam principio causalitatis (cf. n. 77). Quare si inductione cognoscitur hominem esse rationalem, et exinde concluditur Petrum esse rationalem, non est circulus vitiosus.

222. *Obi.* 1. Principia per se nota omnibus sunt principia, quae carent medio. Atqui principia, quae carent medio, non sunt per se nota omnibus. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quae carent medio in essendo et in cognoscendo, *conc.;* in essendo tantum, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui nulla sunt principia, quae carent medio in essendo et in cognoscendo. *Probo.* Principia, quae carent medio in essendo et in cognoscendo, sunt principia, quae immediate ab intellectu cognoscuntur. Atqui nulla sunt principia, quae immediate ab intellectu cognoscuntur. Ergo. — *Resp. Dist. nai.:* Mediante tamen cognitione sensili, *conc.;* neque mediante cognitione sensili, *nego. Contradist. min.*

3. Atqui mediante sola cognitione sensili nulla principia immediate cognoscuntur. *Probo.* Quae cognoscuntur mediante inductione, non cognoscuntur mediante sola cognitione sensili. Atqui haec principia cognoscuntur mediante inductione. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Mediante inductione proprie dicta, *conc.*; mediante inductione improprie dicta, quae est sola abstractio et comparatio terminorum, *nego. Contradist. min.*

4. Atqui mediante sola abstractione et comparatione terminorum nulla cognoscuntur principia. *Probo.* Sine ratione sufficiente nulla cognoscuntur seu admittuntur principia. Atqui principia, quae sola abstractione et comparatione terminorum cognoscuntur, cognoscuntur et admittuntur sine ratione sufficiente. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Sine ratione sufficiente tum extrinseca tum intrinseca ipsis terminis, *conc.*; sine ratione sufficiente extrinseca, *nego. Contradist. min.*

5. Atqui omnia principia cognitionis habent rationem sufficientem extrinsecam. *Probo.* Principia, quae pendent a Deo, habent rationem sufficientem extrinsecam. Atqui omnia principia pendent a Deo. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Necessario habent rationem sufficientem extrinsecam, a qua pendent tamquam a medio nostro in cognoscendo et tamquam a medio in essendo, *nego.*; a qua pendent tamquam a principio essendi, *conc. Contradist. min.* — Veritas primorum principiorum dependet a Deo tamquam a **principio essendi** (tamquam a causa exemplari), sed non tamquam a nostro medio in cognoscendo neque tamquam a medio in essendo, ita ut tamquam ratio, cur P conveniat S°, assignandus esset Deus.

Ad 218. **Aristoteles** in Anal. post. I 2 distinguit .notiora secundum naturam* seu quoad se, et .notiora quoad nos (γνωριμώτερον τῇ φύσει et πρό ἡμᾶ : 71 b 34 [cf. ad 210]). Item in Phys. II 1 (τὸ δι' αὐτὸ καὶ μὴ δι' αὐτὸ γνωριμον: 193 a 5). Cf. S. Thom., In Anal. post. I lect. 4 n. 15sq.; In Phys. II lect. 1 fin. — **Aristoteles** .definit immediatam propositionem, et dicit quod **immediata propositio** est, qua non est altera prior [Ἀρχὴ δ' ἐστὶν ἀποδείξεω πρότασι ἄμεσο, ἄμεσο δὲ ἢ μὴ αἰτιν ἄλλη προτέρᾳ: Anal. post. I 2, 72 a 7].... Aliud [immediatum principium] est, quod dicitur **dignitas** vel **maxima propositio** [ἀσῖιυα: ib. 72 a 17, item: c. 10, 76b14; Met. IV 3 <cit. ad 646)] quam necesse est habere in mente et ei assentire quemlibet, qui doceri debet. . . . Quaelibet propositio, cuius **praedicatum** est in **ratione subiecti**, est **immediata** et **per se nota**, quantum est in se. Sed quarundam propositionum **termini** sunt tales, quod sunt in **notitia omnium**, sicut ens, et unum, et alia quae sunt entis, in quantum ens: nam ens est prima conceptio intellectus. Unde oportet quod tales propositiones non solum in se, sed **etiam quoad omnes**, quasi **per se notae** habeantur. Sicut quod, non contingit idem esse et non esse (S. Thom., In Anal. post. I lect. 5 n. 2 6sq.; cf. S. th. I 2, 1; C. g. I 11; Ver. 10, 12; Pot 7, 2 ad 11).

Ad 219. **Aristoteles** .quod certa cognitio aliquorum habeatur sine demonstratione. sic probat. Necesse est scire priora, ex quibus est demonstratio; sed haec aliquando contingit reducere in aliqua immediata; alias oporteret dicere quod inter duo extrema, scii, subiectum et praedicatum, essent infinita media in actu; immo plus, quod non esset aliqua duo accipere, inter quae non essent infinita media. Qualitercumque autem media assumantur, est accipere aliquid alteri immediatum. Immediata autem cum sint priora, oportet esse indemonstrabilia. Et ita patet quod necesse est aliquorum scientiam haberi sine demonstratione. Si ergo quaeratur, quomodo immediatorum habeatur scientia, respondet quod non solum eorum est scientia, immo eorum cognitio est principium quoddam totius scientiae. Nam ex cognitione principiorum derivatur cognitio conclusionum, quarum proprie est scientia. Ipsa autem **principia immediata** non per aliquod medium extrinsecum cognoscuntur, sed per cognitionem propriorum terminorum. Scito enim, quid est totum et quid est pars, cognoscitur quod omne totum est maius sua parte, quia in talibus propositionibus, ut supra dictum est, **praedicatum** est de **ratione subiecti** (Φαμέν οὔτε πᾶσαν Επιστήμην ἀποδεικτικήν εἶναι, ἀλλὰ τήν τῶν ἀαέσιυν ἀναπόδεικτον. . . . καὶ ἀρχήν Επιστήμη εἶναι τινοί φαμεν, ἢ τοῦ ὅρου γνωρίζομεν. Anal. post. 13, 72 b 18. S. Thom. lect. 7, n. 7 sq.; cf. In Met. IV lect. 6 n. 599 sqq.).

Ad 220. S. Thomas: „Prima autem principia speculabilium nobis naturaliter indita, non pertinent ad aliquam specialem potentiam; sed ad quendam specialem habitum, qui dicitur **intellectus principiorum**, ut patet in VI Eth. [c. 6]. Unde et principia operabilium nobis naturaliter indita, non pertinent ad specialem potentiam; sed ad specialem habitum naturalem, quem dicimus synderesim[§] (S. th. I 79, 12). Λείπεται νοὸν εἶναι τῶν ἀρχῶν (Eth. Nie. VI 6, 1141 a 7). Ad quem locum S. Thomas (lect. 5 n. 1178sq.) dicit: ^Relinquitur quod horum [indemonstrabilium] principiorum sit intellectus. Accipitur autem hic intellectus non pro ipsa intellectiva potentia, sed pro habitu quodam quo homo ex virtute luminis intellectus agentis naturaliter cognoscit principia indemonstrabilia.' Cf. S. th. I-II 51, 1; In Anal. post. II 19 lect. 20 n. 3 sqq.

Ad 221. „Quia igitur universalium cognitionem accipimus ex singularibus, [Aristoteles] concludit manifestum esse quod necesse est prima universalia principia cognoscere per inductionem l. Sic enim, scii, per viam inductionis, sensus facit universale intus in anima, in quantum considerantur omnia §ingularia' (Δήλον δὴ δη ἡμῖν τὰ πρῶτα Απαγωγή γνωρίζειν ἀναγκαῖον καὶ γὰρ καὶ αἰσθησι οὕτω τὸ καθόλου ἐμποιεῖ. . . . ἐπιστήμη δ' ἀπασα μετὰ λόγου ἐστὶ, τῶν ἀρχῶν Επιστήμη μὲν οὐκ ἂν εἴη, ἐπεὶ δ' οὐδέν ἀληθᾶστερον Ενδέχεται εἶναι ἐπιστήμη ἢ νοὸν, νοὺ ἂν εἴη τῶν ἀρχῶν: Anal. post. II 19, 100 b 3 10. S. Thom. lect. 20 n. 14sq.; cf. ib. lect. 12 n. 2).

QUAESTIO IV : De effectu demonstrationis seu de scientia.

§ 1. De scientia in genere.

223. Quid sit scientia. — Scientia est cognitio certa per causas. Haec potest esse per causas, ex quibus aliquid infallibiliter procedit ita, ut exinde necessario deduci possit; in quo consistit scientia in sensu strictiore. Sed est etiam cognitio per causas, ex quibus aliquid reapse procedit, ita tamen, ut etiam aliter esse posset: historia generis humani. Haec est scientia in sensu minus stricto, quae certitudinem suam non ex causis haurit, sed ex factis cognitione sensili cognitis et ad posterios transmissis. Non est tamen mera factorum enumeratio, sed facta explicare nititur causaliter ex conexione eorum ad invicem. Quae vero est scientia in sensu strictiore, certitudinem suam ex ipsis causis haurit. Scita infallibiliter ex causis suis deducit per demonstrationem, aut etiam immediate sine demonstratione per simplicem apprehensionem perfectam effectum in causa sua cognoscit. Illa est scientia imperfecta, scientia rationalis humana; haec est scientia perfecta Dei et angelorum.

Scientia rationalis potest sumi pro actu tamquam actualis cognitio per demonstrationem ex causis; et potest sumi pro habitu et pro systemate. Scientia sumpta pro habitu definitur: habitus per demonstrationem acquisitus et ad demonstrationem inclinans. Est igitur habitus scientiae qualitas supperaddita intellectui, in virtute cuius disponitur ad discurrendum in aliqua materia scientifica. Hic habitus prima demonstratione acquiritur, sed imperfecte et per modum dispositionis, quae demonstrationibus subsequentibus perficitur et robo-

¹ Inductio hic sumitur non pro ratiocinio inductivo, sed pro simplici abstractione (cf. n. 75).

ratur (cf. n. 86, 2). Sicut actus scientiae, ita etiam habitus est simplex qualitas, quae novis demonstrationibus ad alia obiecta extenditur (cf. n. 395 sqq.).

Scientia sumpta pro **systemate** est artefactum logicum et aliquid complexi, quod consistit in ordinatione conceptuum, qua constituuntur definitiones, divisiones, argumentationes circa aliquam materiam scientificam. Haec ordinatio permanenter invenitur in mente et in scriptura: in mente habitualiter tamquam ordinatio specierum, in scriptura (in libro tractante scientiam) tamquam in signo.

224. Qnotuplex sit scientia. — Scientia latissime sumpta dividitur: a) **divisione analogae** in scientiam in sensu strictiore; quae est per causas, ex quibus aliquid infallibiliter procedit; et scientiam in sensu minus stricto, quae est historia generis humani. Scientia in sensu strictiore sumpta tamquam cognitio per causas, ex quibus certitudinaliter aliquid deducitur, subdividitur (divisione etiam analogae) in scientiam speculativam et scientiam practicam. Scientia speculativa est scientia proprie dicta, scientia practica est scientia improprie dicta, quae est ars (strictae) et prudentia (cf. n. 227). Sola scientia speculativa est scientia proprie dicta, quia scientia essentialiter cognitionem intellectus significat, quae versatur circa universalialia et necessaria. Ideo scientia practica, quae extenditur ad opus singulare contingens alterius facultatis, deficit a scientia proprie dicta. Est tamen scientia magis strictae quam historia, quia in scientia practica adhuc salvatur cognitio per causas, ex quibus aliquid certitudinaliter cognoscitur. b) **Essentialiter** tum scientia speculativa tum practica dividitur ratione obiecti formalis; nam sicut omnis habitus, ita etiam scientiae specificantur et distinguuntur per obiecta sua formalia, ad quae essentialiter ordinantur. De hac divisione agemus thesi XIV. c) Dividitur **accidentaliter** ratione subordinationis tum scientia speculativa tum practica in scientiam **subalternantem** et **subalternatam**, de qua divisione agemus paragrapho sequenti, d) Dividitur scientia speculativa, ratione perfectionis et imperfectionis, in scientiam **propter quid** et scientiam **quia**, quatenus est cognitio per causam propriam in essendo aut non est per causam propriam in essendo, sed per causam remotam aut per effectum aut a simultané (cf. n. 211). Haec divisio est in perfectum et imperfectum, quod reductive pertinet ad speciem perfecti (cf. n. 173). Est enim scientia „quia“ scientia initialis seu cognitio rei imperfecta, cum non attingat „propter quid“ rei, sed „an est“ tantum seu factum. — Hic notetur differentia divisionis **demonstrationis** et **scientiae** in „quia“ et „propter quid“ Demonstratio simpliciter tamquam univocum dividitur ita, quia ratio demonstrationis eodem modo seu univoce convenit demonstrationi quia et propter quid, scientia vero non dividitur tamquam univocum in scientiam quia et propter quid; scientia enim abstrahit a demonstratione,

et ratio cognitionis per causam diversimode seu aequivoce convenit scientiae quia et propter quid, ita tamen ut altera reducatur ad alteram.

225. Scientia propter quid. — Scientia propter quid est scientia propriissime sumpta et scientia simpliciter perfecta. Ex dictis de demonstratione propter quid haec statuenda sunt circa scientiam propter quid : a) Scientia propter quid ex essentia sui subiecti proprietates eius necessarias probat. Essentia enim est causa propria proprietatum. Ita Metaphysica ex essentia entis proprietates communes entis deducit; ex essentia entis creati deducit proprietates entis creati, ex essentia entis increati proprietates entis increati. Similiter Philosophia naturalis ex essentia entis mobilis (corporis) sufficienter manifestata huius essentiae proprietates declarare nititur, b) Medium demonstrationis scientiae propter quid est definitio subiecti. c) Principium primum proprium scientiae propter quid est propositio, quae definitionem subiecti praedicat de subiecto. In ea enim virtualiter et in confuso continentur omnes conclusiones; nam essentia subiecti est prima radix seu causa omnium proprietatum. Hoc tamen non ita intelligendum est, quasi nullis intervenientibus aliis definitionibus ex generica subiecti definitione omnes huius scientiae conclusiones immediate deduci possent. Sed ex generica definitione genericae proprietates deducuntur. Postea ex hac definitione etiam subiecti divisio deducitur. Ita determinantur definitiones specierum sub subiecto contentarum, et mediantibus his definitionibus principia formulantur specialia, ex quibus conclusiones deducuntur. Ita Metaphysica generalis ex ente qua tali proprietates entis deducit. Sed deducit etiam divisionem entis in ens creatum et increatum, et tamquam Metaphysica specialis demonstrat proprietates entis creati et increati.

226. De singularibus non est scientia. — Effatum hoc commune scholasticorum, quod enuntiatur de scientia proprie dicta seu speculativa, non de scientia practica, intelligatur a) de singulari materiali, de substantia corporea, non de singulari immateriali seu de substantia spirituali, in qua quidditas et individuum non differunt, cum in eis individuatio nihil superaddat quidditati; b) de singulari tamquam de subiecto, cuius proprietates essent sciendae ex essentia subiecti; c) de singulari reduplicative, ut singulare est, ita ut scientia formaliter sit de universalibus, de singularibus autem non sit, nisi inquantum in ipsis insunt universalia: ita de triangulo est scientia seu cognitio certa per causam, eius angulos aequivalere duobus rectis, ideo etiam de hac figura singulari cognosco eius angulos aequivalere duobus rectis per causam, quia est triangulum.

Effatum ita intellectum probatur a) ex eo quod non sunt proprietates seu attributa, quae necessario convenirent individuo materiali, ut individuum est; quidquid enim convenit individuo ut individuo, contin-

genter convenit; b) quia quidditas singularis nos latet nec cognoscimus individua nisi ex accidentium aggregatione, ex notis individuantibus, quae individuo contingenter conveniunt. — Versatur tamen divina scientia, quae est simul speculativa et practica (cf. n. 101; 872, 1), circa singularia et ea quae ipsis contingenter conveniunt, quia Deus per essentiam suam tamquam per causam primam indefectibilem haec omnia certitudinaliter cognoscit.

227. Scientia practica. — Scientia essentialiter speculativa est. Scientiae autem practicae, ars et prudentia, dicuntur scientiae analogice. Recta enim ratio factibilium et agibilium est cognitio certa per causas (.recta ratio“), quae extenditur ad praxim, i. e. ad opus distinctum a cognitione. Arte enim et prudentia scit intellectus facere et agere, i. e. habet cognitionem certam per causas circa agibilia et factibilia. cum scientia proprie dicta, i. e. speculativa, sciat simpliciter.

Ars est cognitio per causas, quia deducit conclusiones practicas ex regulis universalibus et necessariis, quae habentur ex consideratione finis seu operis ad quod ordinatur ars. Ars est cognitio per causas certa, quia, etsi conclusiones versantur circa singulare concretum efficiendum, tamen sunt practice certae, i. e. indicant modum agendi necessario ac proinde etiam certo rectum, etsi id quod efficitur, non est necessarium, sed contingens. — Probe distinguatur ars mechanica ab habitu entitativo, a speciali illa flexibilitate musculorum, quae comitatur artem mechanicam. Etiam ars mechanica essentialiter est habitus operativus intellectivus: Intellectus scit imperare artificiosum membrorum motum; ita arte pulsandi organum intellectus scit imperare artificiosam digitorum motionem.

Prudentia est cognitio per causas. Regulae prudentiales non sunt universales, sed singulares et contingentes, quae deducuntur speculative ex principiis moralibus per conscientiam, ad opus autem applicantur practice per prudentiam (cf. n. 103, 2). Quatenus haec applicatio est practica conclusio, prudentia est cognitio per causas. Et haec conclusio est etiam practice certa, quamquam obiectum, circa quod versatur, est singulare contingens, quia practice dictat modum agendi infallibiliter rectum seu prudentem. Quare prudentia est cognitio certa per causas.

Ad 23. Aristoteles .cum dicit: Cum causam arbitramur etc., ponit definitionem ipsius scire simpliciter. Circa quod considerandum est quod scire aliquid est perfecte cognoscere ipsum, hoc autem est perfecte apprehendere veritatem ipsius; eadem enim sunt principia esse rei et veritatis ipsius.... Oportet igitur scientem, si est perfecte cognoscens, quod cognoscat causam rei scitae. Si autem cognosceret causam tantum, nondum cognosceret effectum in actu, quod est scire simpliciter, sed virtute tantum, quod est scire secundum quid et quasi per accidens. Et ideo oportet scientem simpliciter cognoscere etiam applicationem causae ad effectum. Quia vero scientia est etiam certa cognitio rei, quod autem contingit aliter se habere, non potest aliquis per certitudinem cognoscere; ideo ulterius oportet quod, id quod scitur, non possit aliter se habere. Quia ergo

scientia est perfecta cognitio, ideo dicit: **Cum causam arbitramur cognoscere**; quia vero est actualis cognitio per quam scimus simpliciter, addit: **et quoniam illius est causa**; quia vero est certa cognitio, subdit: **et non est contingere aliter se habere** (Ἐπιστασθαι δὲ οἰόμεθ' ἕκαστον ... δταν τὴν τ' αἰτίαν οἰώμεθα γινώσκειν δι' ἣν τὸ πρᾶγμα ἐστίν, ὅτι ἐκείνου αἰτία ἐστὶ, καὶ μὴ ἐνδέχεσθαι τοῦτ' ἄλλω ἔχειν: Anal, post I 2, 71 b 9. S. Thom. lect. 4 n. 5; cf. Eth. VI 6, 1140 b 31; S. Thom. lect. 5 n. 1175 sqq.).

Ad 224. Cf. text. cit. ad 211 et In Anal. post. II lect. 1.

Ad 226. Scientiam non esse de rebus sensibilibus Aristoteles ostendit Anal. post. I 31. Cf. S. Thom. lect. 42-44.

Ad 227. S. Thomas: In De an. III lect. 15 n. 820sq.; In Met. II lect. 2 n. 290sq.; In Eth. VI lect. 2 n. 1129sq.; Ver. 3, 3; S. th. I 14,16; 79, 11; I-II 57, 3-4-5. Ib. ad 3: „Verum intellectus practici [infallibiliter] accipitur per conformitatem ad appetitum rectum. Cf. text, ad 92-101.

§ 2. De subalternatione scientiarum.

228. Quotuplex sit scientiarum subalternatio. — Scientiarum subalternatio triplex esse potest: ratione finis, ratione subiecti, ratione principiorum.

Subalternatio ratione finis in scientiis practicis, in artibus contingit, quatenus finis unius subicitur fini alterius; ita organi construendi ratio subalternatur Musicae.

Subalternatio ratione subiecti habetur, cum subiectum unius sub subiecto alterius continetur, quod duplici modo fieri potest: 1. ita ut subiectum scientiae subalternatae resultet ex additione differentiae essentialis et specificae ad subiectum scientiae subalternantis, quomodo subiectum scientiae de animali resultat ex additione viventis sensitivi ad corpus physicum, unde scientia de animali est subalternata Physicae. Scientia hoc modo subalternata non pendet a subalternante ratione principiorum, habet enim mediante definitione subiecti sui principium per se notum, unde deducat proprias subiecti sui passiones, neque est scientia distincta a subalternante, sed pars eius, ut ex exemplo allato patet; nam eadem scientia, quae agit de généré, agit etiam de eius speciebus. 2. Subiectum unius potest contineri sub subiecto alterius ita, ut subiectum scientiae subalternatae resultet ex additione differentiae accidentalis ad subiectum scientiae subalternantis, quomodo subiectum Musicae¹ ex additione sonori ad numerum, subiectum Perspectivae ex additione visualis ad lineam, quibus fit, ut Musica sit subalternata Arithmeticae, Perspectiva Geometriae.

Quodsi hoc ultimum contingit, **habetur etiam subalternatio ratione principiorum**; nam scientia alteri subalternata ratione subiecti ita, ut subiectum eius resultet ex additione differentiae mere accidentalis ad subiectum subalternantis, caret suis **principiis per se notis**, ac proinde pendet a subalternante ratione principiorum. Subiectum enim ita exortum est aggregatum accidentale, licet scientia

¹ Quod dicitur, non intelligatur de arte, sed de scientia musicali, quae versatur circa numerorum proportionem in sonis.

subalternata non agat de eo, ut est aggregatum seu ens per accidens, sed agit per se de differentia accidentali, prout tamen conotat subiectum scientiae subalternantis. Quae cum ita sint, non potest probare proprias passiones sui subiecti nisi recurrendo ad conclusiones scientiae subalternantis. Atque haec subalternatio est **propria**, in **ratione ipsius scientiae et cognitionis**, cum ceterae **impropriae** tantum sint. Nota tamen non omnem differentiam accidentalem additam constituere novam scientiam subaltematam, sed eam tantum, vi cuius sub lumine scientiae subalternantis nova oritur scibilitas.

Subalternatio ratione **principiorum** subdividitur in **propriam et impropriam**, **simpliciter** et **secundum quid**. Subalternatio propria et simpliciter est ea, quam hucusque descripsimus. Subalternatio ratione principiorum impropria (sed simpliciter) ea est, qua scientiae omnes, quae sub naturali rationis lumine procedunt, Metaphysicae subalternantur, quatenus omnium subiecta tamquam quasi-species sub Metaphysicae subiecto continentur, quo non desinunt esse scientiae distinctae inter se et a Metaphysica propter diversum abstractionis gradum et diversum obiectum formale. Ex hac tamen subalternatione resultat principia omnia per se nota ceterarum scientiarum esse contractiones principiorum Metaphysicae, sicut subiecta sunt contractiones entis, quod est Metaphysicae subiectum. Sic mathematicus principium illud generalissimum, quod spectat ad metaphysicum : Si ab aequalibus aequalia demas, quae remanent, sunt aequalia, coarctat ad suam determinatam materiam : Si ab aequalibus **magnitudinibus** aequales demas magnitudines, quae supersunt, sunt aequales. Principium sic determinatum est per se notum sicut principium metaphysicum, a quo tamen tamquam ab universaliori dependet et in quod resolvi potest. Ideo Metaphysica explicat et defendit principia aliarum scientiarum deducendo ad impossibile, non tamen directe probando ea, sicut defendit etiam sua ipsius principia et disputat contra negantes ea. tamquam suprema scientia in ordine naturali.

Subalternatio secundum quid obtinet, cum altera scientia alteram in auxilium sibi adsciscit et quaedam principia ab ea mutuatur, quamquam essentialiter independens est ab hac altera et ex suis principiis per se notis probat conclusiones suas. Ita aliae scientiae aliquando utuntur principiis Metaphysicae et Logicae.

229. Scientia subalternata (proprie et simpliciter ratione principiorum), quae continuatur, et ea, quae non continuatur cum subalternante, sintne idem habitus specificus. — Respondetur scientiam subaltematam, sive continuatur sive non continuatur cum subalternante, eundem esse habitum specificum specie infima, habere tamen statum imperfectum scientiae ex parte subiecti, cum non continuatur, quia subiectum carens scientia subalternante non potest resolvere conclusiones scientiae subalternatae in principia per se nota mediante scientia subalternante, sed procedit

ex principiis inevidentibus et creditis, quae sunt conclusiones subalternantis. Ratio est. quia habitus iste ex natura sua inclinatur ad continuationem cum subalternante et ad evidentiam; ergo cum non continuatur, in statu imperfectionis versatur, cum vero continuatur, non destruitur neque alius habitus generatur, sed habitus imperfectus ad conaturalem perfectionem suam perducitur. Ex quo corollarii instar deducitur scientiam subalternatam etiam sine subalternante vere scientiam esse, sed in statu imperfecto*.

Ad 228. S. Thomas: „Aliqua scientia continetur sub alia dupliciter: uno modo ut pars ipsius, quia scii, subiectum eius est aliqua pars subiecti illius, sicut planta est quaedam pars corporis naturalis, unde et scientia de plantis continetur sub naturali scientia ut pars. Alio modo continetur una scientia sub alia ut ei subalternata, quando scii, in superiori scientia assignatur propter quid eorum de quibus scitur in scientia inferiori solum quia; sic musica continetur sub arithmetica" (In BoCth. de Trin. q. 5 a. 1 ad 5). — .Quamvis subiecta aliarum scientiarum sint partes entis, quod est subiectum metaphysicae, non tamen oportet quod aliae scientiae sint partes eius. Accipit unaquaeque scientiarum unam partem entis secundum specialem modum considerandi, alium a modo quo consideratur ens in metaphysica (I. c. ad G). — .Duplex est scientiarum genus. Quaedam enim sunt quae procedunt ex principiis notis lumine naturali intellectus, sicut arithmetica, geometria et huiusmodi; quaedam vero sunt quae procedunt ex principiis notis lumine superioris scientiae, sicut perspectiva ex principiis notificatis per geometriam et musica ex principiis per arithmetica notis (S. th. I 1, 2).

§ 3. De scientiarum distinctione et specificatione.

THESIS XIV: Scientiarum speculativarum distinctio ex diversa abstractione a materia sumitur, ita quidem, ut generica distinctio secundum suprema genera sumatur ex recessu a materia, specifica vero secundum speciem atomam ex accessu ad determinatum gradum immaterialitatis.

230. St. qu. 1. Certum est scientias sicut omnes habitus et potentias specificari et distinguere ab obiecto formali. Sed difficultas est, quomodo obiectum hoc formale sit determinandum.

Obiectum scientiae distinguitur **materiale** et **formale**. Obiectum materiale est, quidquid a scientia attingitur. Obiectum formale est id, quod formaliter, i. e. per se primo attingitur, et mediante quo obiectum materiale attingitur. In ipso obiecto formali distinguenda est ratio formalis „quae“ sive obiectum formale, ut est res (obiectum formale „quod“), quae est illa res, quae per se primo attingitur, et ratio formalis „sub qua“ sive obiectum formale, ut est scibile (obiectum formale „quo“), quae est id, quo mediante attingitur ratio formalis rquaek.

* Ex dictis patet scientiam subalternatam differre a subalternante a) ratione status imperfectionis, b) ratione differentiae accidentalis superadditae, qua oritur nova scibilitas. At Theologia fidei nostra subalternata Theologiae beatorum ab hac differt tantum ratione status imperfectionis, quia procedit ex articulis fidei tamquam ex principiis creditis et sibi inevidentibus, evidentibus tamen in Theologia beatorum. Quare hic obtinet subalternatio ratione principiorum tantum, non ratione subiecti.

Obiectum formale „quo“ se habet ad intellectum scientem, sicut lux se habet ad visum: sicut lux visui manifestat res. ita obiectum formale „quo“ scientiae est lux quaedam obiectiva spiritualis manifestans intellectui scienti obiectum formale „quod“.

Iam patet id, quod formalissime specificat scientias, esse obiectum formale „quo“. Nam diverso obiecto formali „quo“ constituitur diversa scibilitas, ergo diversa scientia: ceterum obiectum formale „quod“ determinatur per obiectum formale „quo“. Dato enim alio obiecto formali „quo“, datur etiam aliud obiectum formale „quod“; alia enim lux aliud obiectum manifestat.

Quae cum ita sint, thesis nostra enuntiat rationem formalem „sub qua“ ac proinde etiam scientiarum distinctionem desumi ex diversa abstractione a materia, ita quidem, ut ratio formalis „sub qua“ generica et generica distinctio secundum suprema genera sumatur ex recessu a materia, ratio vero formalis „sub qua“ specifica et specifica distinctio ex accessu ad determinatum gradum immaterialitatis.

Thesis de speculativis tantum scientiis agit. Scientiae enim speculativae tantum sunt scientiae proprie dictae, quae ad aliud non extenduntur, sed pure in ratione scientiae specificantur. Contra scientiae practicae ad opus extenduntur, a quo etiam specificantur.

2. Abstractio cum sit motus, cuius terminus a quo est materia, quae relinquitur, terminus vero ad quem immaterialitas seu spiritualitas, quae acquiritur, dicimus genericam scientiarum distinctionem desumi a termino a quo, specificam vero a termino ad quem, qui positive acquiritur.

3. Materiae nomine hic non materia prima, sed secunda seu corporeitas intelligitur. Corpus autem essentialiter est substantia composita, i. e. ex postulans partes intégrales seu extensionem; extensionem autem sequitur sensibilitas seu esse praeditum qualitatibus sensibilibus, hae enim qualitates extensae sunt; sensibilitatem sequitur concretio seu esse concretum notis individuantes, quibus corpus a nobis dignoscitur tamquam hoc individuum, quae tamen ad eius essentiam non pertinent.

Materia igitur, quae abstractione relinqui potest, triplex est: individua, sensibilis, intelligibilis. Materiam individuum relinquimus abstrahendo a conditionibus individuantes seu solvendo concretionem; sed possumus per ulteriorem abstractionem relinquere etiam materiam sensilem abstrahendo a qualitatibus sensibilibus corporis, non retinendo nisi extensum quantum, quod sine sensibilibus qualitatibus non sensile, sed intelligibile tantum est. Abstrahendo etiam a quantitate iam nihil corporei retinemus et ascendimus ad ordinem omnino immaterialem.

231. Prob. th. I p. (Scientiarum speculativarum distinctio ex diversa abstractione a materia sumitur). — Ab eo sumitur scientiarum distinctio, a quo sumitur diversa scibilitas; diversa enim scibilitate diversa con-

stituitur scientia. Atqui diversa scibilitas sumitur a diversa abstractione a materia. Ergo.

Mai. patet ex st. qu. *Prob. min.* Ab eo sumitur diversa scibilitas, a quo sumitur diversa intelligibilitas; scibilitas enim est intelligibilitas per causas. Atqui a diversa abstractione a materia sumitur diversa intelligibilitas; nam intelligibilitas oritur ex abstractione a materia. In tantum enim aliquid est intelligibile, inquantum est abstractum, et concretum materiale non est intelligibile ab intellectu humano nisi indirecte per reflexionem super cognitionem sensitivam (cf. Phil. nut. th. LI). Ex diversa proinde abstractione etiam diversa orietur intelligibilitas. Ergo.

Prob. II p. (Generica distinctio sumitur ex recessu a materia, specifica ex accessu ad determinatum gradum immaterialitatis). — Ab eodem, a quo sumitur diversarum abstractionum generica et specifica distinctio, sumitur etiam generica et specifica scientiarum distinctio, ut patet ex I parte. Atqui generica diversarum abstractionum distinctio sumitur ex recessu a materia, inquantum receditur a materia singulari tantum aut a materia singulari et sensili aut ab omni materia; specifica vero ex accessu ad determinatum gradum immaterialitatis. Motus enim ex termino ad quem et in quo ultimo sistit, determinationem suam ultimam desumit. Ergo.

232. Coroll Ergo tria sunt genera suprema scientiarum: **Primum** genus versatur circa ens mobile. Abstrahendo enim a materia singulari tantum seu a conditionibus individuantes considerat corpus, prout sensiliter apparet. Corpus autem sensile est ens mobile, intelligendo motum de motu physico seu sensili. Affectiones enim sensiles corporis non sunt quiescentes, sed motae. Ut experientia docet, mundus corporeus secundum sensilem apparentiam suam est phaenomenon in continuo motu positum secundum locum, secundum quantitatem, secundum qualitates alterabiles. Hoc genus **Physicam** constituit, quae sub se nullam continet diversitatem specificam, ac proinde stricte non est genus, sed species atoma. Non enim apparet diversitas in gradu immaterialitatis, ad quam accedi possit, relinquendo materiam singularem tantum. At ratione perfectionis et imperfectionis distinguimus: a) **Physicam**, quae principaliter **deductiva** est seu scientia «propter quid»; haec est **Philosophia naturalis**, cuius pars est **Psychologia**. ad quam pertinet etiam **Ethica**; b) **Physicam**, quae principaliter **inductiva** est seu scientia „quia“. **Physica inductiva** duplex est: a) **Physica experimentalis**, ad quam pertinet etiam **Psychologia experimentalis**¹, 0) **Historia naturalis** (Chimica, Mineralogia,

¹ Psychologia igitur est distinguenda in Psychologiam philosophicam (deductivam) et Psychologiam experimentalem. At Psychologia experimentalis nondum ita divisa est seu segregata a Philosophia sicut reliqua scientia naturalis experimentalis. Plu-

Botanica, Zoologia). Physica experimentalis ope observationis et experimenti et inductionis statuit leges physicas. Historia naturalis, quae magis enumerando et describendo procedit, determinat typos específicos in ordine mineralium et plantarum et animalium. — Divisio Physicae inductivae in Physicam experimentalem et Historiam naturalem, et huius in Chemicam, Mineralogiam etc., est divisio scientiae totalis „quia“ in scientias partiales.

Secundum genus supremum scientiarum versatur circa ens quantum, abstrahendo non tantum a materia singulari, sed etiam a materia sensili. Hoc genus **Mathesin** constituit, quae duas sub se continet species: **Geometriam** et **Arithmeticam**. Alius enim immaterialitatis modus attingitur in quantitate continua, alius in quantitate discreta; discreta enim minus dependet a loco et tempore quam continua, quae copulat partes suas in loco.

Obiectum Matheseos est quantitas realis, ita tamen secundum quidditatem suam abstracte et inadaequate considerata, ut non dicat ordinem ad esse reale in substantia corporea seu in ente mobili. Cum igitur physicus (philosophus naturalis) consideret quantitatem expresse per ordinem ad ens mobile, tamquam aliquid eius seu tamquam primapi proprietatem entis mobilis seu corporis, et metaphysicus quantitatem consideret sub respectu entis tamquam entis ens seu tamquam accidens substantiae, mathematicus quantitatem omnino absolute secundum se considerat, ut est mensurabilis, sine ordine ad esse. Quantitas ita considerata non est quidem ens rationis, sed ens reale, tamen ita abstracte consideratur, ut abstrahat etiam ab esse reali et esse rationis. — Recentes mathematici speculationem mathematicam usque ad quantitatem fictam extendunt, quae non est ens reale, sed rationis tantum, ut est quarta dimensio, quae secundum essentiam suam positive excludit ordinem ad esse reale. Ita constituitur Mathesis quaedam specialis, quae vocatur Mathesis **transcendentalis** et quae a Mathesi reali essentialiter distinguitur neque ad eam pertinet nisi reductive. Est enim speculatio de quantitate ficta ad analogiam cum quantitate reali.

Tertium genus versatur circa ens omnino immateriale. Hoc genus tres sub se complectitur species atomas: **Logicam**, **Metaphysicam**, **Theologiam fidei**¹. Relinquendo enim omnem materiam, mens potest se convertere ad ens logicum (ens rationis fundatum in obiectis cognitis) aut ad ens reale aut ad ipsum Deum, prout est in se, sub lumine supernaturali considerandum. Metaphysica, relinquendo omnem materiam, depurgat ens ab omni imperfectione corporeitatis, quae

ribus abhinc annis vis vehementer agitata est, utrum Psychologia experimentalis pertineat ad Philosophiam necne. Respondendum est non pertinere secundum significationem hodiernam vocis philosophiae.

¹ Probe distinguatur Theologia fidei seu Christiana a Theologia philosophica, quae est pars Metaphysicae.

opponitur spiritualitati, non tamen ab omni potentialitate. Hanc enim non includit neque excludit in suo obiecto formali. Hoc proinde obiectum formale est ens immateriale, prout abstrahit a creato et increato. Theologia vero ab obiecto suo formali excludit etiam quamcumque potentialitatem; eius obiectum formale actus purus seu Deus est. Contra Logica abstractione mere negativa relinquit materiam, nihil perfectionis attingendo, sed ens rationis, quod est ens tantummodo secundum quid¹.

233. Schol. Diversa immaterialitas, quae scientiis diversis competit, iam in earum principiis propriis invenitur, ex quibus descendit ad conclusiones. Haec principia definitionibus constituuntur, quibus utitur scientia circa subiectum suum. Iam hae definitiones, secundum determinatum gradum immaterialitatis in definiendo, in determinato gradu intelligibilitatis constituuntur. Quae intelligibilitas tamquam scibilitas ad conclusiones deducitur. Quare principia seu definitiones unius specificae scientiae in gradu immaterialitatis conveniant necesse est; ita Physica semper definit includendo materiam sensilem.

234. *Obi. Contra I p.* 1. Obiectum formale scientiarum speculativarum non est diversa abstractio a materia. Atqui distinctivum et specificativum scientiarum speculativarum est obiectum formale Ergo. — *Resp. Dist. niai.*: Desumitur tamen ab abstractione, *conc.*; non desumitur ab abstractione, *nego. Conc. min.; dist. consq.*: Scientiarum speculativarum distinctivum non est diversa abstractio a materia, a qua desumitur obiectum formale, *nego*; a qua non desumitur, *conc.*

2. Atqui obiectum formale scientiarum speculativarum non determinatur secundum diversam abstractionem a materia. *Probo.* Obiectum formale, quod determinatur secundum diversitatem principiorum, non determinatur secundum diversam abstractionem a materia. Atqui obiectum formale scientiarum speculativarum determinatur secundum diversitatem principiorum. Ergo. — *Resp. Dist. niai.*: Si diversitas principiorum non provenit a diversa abstractione a materia, *conc.*; si diversitas principiorum provenit a diversa abstractione a materia, *nego. Contradist. min.*

3. Atqui abstractio a materia non est principium, unde provenit omnis diversitas in scientiis speculativis. *Probo.* Non est principium, unde provenit omnis diversitas in scientiis speculativis, secundum quod non haberetur nisi duplex species scientiarum speculativarum. Atqui abstractio a materia est principium, secundum quod non haberetur nisi duplex species scientiarum speculativarum: scientia materialis et scientia omnino immaterialis. Ergo. — *Resp. Conc. niai.; dist. min.*: Si intelligitur abstractio a materia prima, *conc.*; si intelligitur abstractio a corporeitate, quae magis vel minus relinquitur, *nego. Dist. consq.*

4. Atqui corporeitas non potest relinqui magis vel minus. *Probo.* Essentia corporis non potest relinqui magis vel minus (stat in indivisibili). Atqui corporeitas est essentia corporis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Essentia metaphysica, *conc.*; essentia physica, *nego. Contradist. min.*: Nomine corporeitatis intelligitur hic essentia metaphysica, *nego*; essentia physica, i. e. extensum esse et id, quod sequitur extensum esse, *conc.*

Contra II p. 1. Si sub eodem gradu immaterialitatis inveniuntur diversae scientiae et in eadem scientia invenitur diversa immaterialitas, generica distinctio scien-

* Ad Logicam pertinet etiam *Ars critica* seu *Critica historica*, quae, tradendo regulas ad diiudicandum de authenticitate et integritate documentorum, iudicat de veritate eventuum historicorum.

tiarum speculativarum non sumitur ex recessu a materia neque specifica distinctio ex accessu ad determinatum gradum immaterialitatis. Atqui a) sub eodem gradu immaterialitatis inveniuntur diversae scientiae: Physica deductiva seu Philosophia naturalis et Physica inductiva, quae etiam ipsa complectitur diversas scientias; b) in eadem scientia invenitur diversa omnino immaterialitas obiectorum, ut in Philosophia naturali, quae agit de corpore et de anima spirituali. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Si sub eodem gradu immaterialitatis inveniuntur scientiae **specificè** distinctae, et in eadem scientia invenitur diversa immaterialitas obiectorum formalium, *conc.*; si inveniuntur tantum scientiae non specificè distinctae, et invenitur diversa immaterialitas obiectorum materialium tantum, *nego. Contradist. min.*: Sub eodem gradu immaterialitatis inveniuntur diversae scientiae **specificè** distinctae, et in eadem scientia invenitur diversa immaterialitas obiectorum formalium, *nego*; sub eodem gradu immaterialitatis inveniuntur scientiae non specificè distinctae, quarum altera pertinet ad alteram reductive sicut imperfectum ad perfectum (Physica deductiva et inductiva), aut scientiae, quae non sunt nisi partes unius eiusdemque scientiae (diversae scientiae, quas complectitur Physica inductiva), et in eadem scientia invenitur diversa immaterialitas obiectorum materialium, quatenus Philosophia naturalis agit de anima spirituali sub ratione entis mobilis, *conc.*

2. Atqui anima spiritualis non potest considerari sub respectu entis mobilis. *Probo.* Quod non pertinet, ad genus entis mobilis, non potest considerari sub respectu entis mobilis. Atqui anima spiritualis non pertinet ad genus entis mobilis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quod nullo modo pertinet ad genus entis mobilis, *conc.*; quod non pertinet simpliciter ad genus entis mobilis, pertinet tamen reductive, *nego. Contradist. min.* — Anima spiritualis, tamquam substantia incompleta, non pertinet ad aliquod genus nisi reductive, et ita pertinet ad genus corporis: est enim forma corporis.

Ad 231. **Aristoteles** in Anal. post. I 28 de diversitate scientiarum agit. «Dicit ergo primo quod scientia dicitur una ex hoc, quod est unius generis subiecti (Μία δ' ἐπιστήμη ἐστὶν ἡ ἐνὸ γένου : 87 a 38). Cuius ratio est, quia processus scientiae cuiuslibet est quasi quidam motus rationis. Cuiuslibet autem motus unitas ex termino principaliter consideratur ... et ideo oportet quod unitas scientiae consideretur ex fine sive ex termino scientiae. Est autem cuiuslibet scientiae finis sive terminus genus, circa quod est scientia: quia in speculativis scientiis nihil aliud quaeritur quam cognitio generis subiecti, in practicis autem scientiis intenditur quasi finis constructio ipsius subiecti. ... Rationem diversitatis scientiarum non accipit ex diversitate subiecti, sed ex diversitate principiorum. Dicit enim quod una scientia est altera ab alia, quarum principia sunt diversa; ita quod nec ambarum scientiarum principia procedant ex aliquibus principiis prioribus, nec principia unius scientiae procedant ex principiis alterius, quia sive procederent ex eisdem principiis sive alia ex aliis, non esset diversa scientia. Ad huius ergo evidentiam sciendum est, quod materialis diversitas obiecti non diversificat habitum, sed solum formalis. Cum ergo scibile sit proprium obiectum scientiae, non **diversificabuntur scientiae secundum diversitatem materiale scibilium**, sed **secundum diversitatem eorum formalem**. Sicut autem formalis ratio visibilis sumitur ex lumine, per quod color videtur, ita formalis ratio scibilis accipitur secundum principia, ex quibus aliquid scitur. Et ideo quantumcumque sint aliqua diversa scibilia secundum suam naturam, dummodo per eadem principia sciantur, pertinent ad unam scientiam, quia non erunt iam diversa inquantum sunt scibilia (S. Thom. 1. c. lect. 41 n. 7 10sq.). — **S. Thomas**: «Sciendum tamen, quod quando habitus vel potentiae penes obiecta distinguuntur, non distinguuntur penes quaslibet differentias obiectorum, sed penes illas quae sunt per se obiectorum, inquantum sunt obiecta. Esse enim animal vel plantam accidit sensibili, inquantum est sensibile; et ideo penes hoc non sumitur differentia sensuum, sed magis secundum differentiam coloris et soni. Et ideo oportet scientias speculativas dividi per differentias speculabilium, inquantum sunt speculabilia. Speculabili autem, secundum quod est obiectum speculativae potentiae, aliquid competit ex parte potentiae intellectivae et aliquid ex

parte habitus scientiae, quo intellectus perficitur. Ex parte quippe intellectus competit ei, quod sit immateriale, quia et ipse intellectus est immaterialis; ex parte vero scientiae competit ei, quod sit necessarium, quia scientia de necessariis est, ut probatur I Posteriorum. Omne autem necessarium, inquantum huiusmodi, est immobile, quia omne quod movetur, inquantum huiusmodi possibile est esse et non esse, vel simpliciter vel secundum quid, ut videtur X Metaph. Sic igitur speculabili, quod est obiectum speculativae scientiae, per se competit separatio et a materia et a motu vel applicatio ad ea, et ideo **secundum ordinem remotionis et a materia et a motu scientiae speculativae distinguuntur**. Quaedam igitur sunt speculabilia, quae dependent a materia secundum esse, quia nonnisi in materia esse possunt; et haec distinguuntur, quia dependent quaedam a materia secundum esse et intellectum, sicut illa in quorum definitione ponitur materia sensibilis, unde sine materia sensibili intelligi non possunt, ut in definitione hominis oportet accipere carnem et ossa: et de his est **Physica** sive scientia naturalis. Quaedam vero sunt quae, quamvis dependeant a materia secundum esse, **non tamen secundum intellectum**, quia in eorum definitionibus non ponitur materia sensibilis, ut linea et numerus: et de his est **Mathematica**. Quaedam vero sunt speculabilia, quae non dependent a materia secundum esse, quia sine materia esse possunt, sive numquam sint in materia, ut Deus et angelus, sive in quibusdam sint in materia et in quibusdam non, ut substantia, qualitas, potentia et actus, unum et multa et huiusmodi: de quibus omnibus est **Theologia**, idest divina scientia, quia praecipuum cognitorum in ea est Deus. Alio nomine dicitur Metaphysics, idest transphysica, quia post Physicam discenda occurrit nobis, quibus ex sensibilibus competit in insensibilia devenire (In BoSth. de Trin. q. 5 a. 1).

Ad 232. **Aristoteles** in Met. VI 1 divisionem scientiarum speculativarum in tres species assignat: Τρεῖς ἄν εἰεν φιλοσοφίαι θεωρητικοί, μαθηματική, φυσική, θεολογική : 1026 a 18. Cf. S. Thom. lect. 1 n. 1166 ; In Phys. I lect. 1 (cit. ad 235).

PHILOSOPHIA NATURALIS.

PROLEGOMENA.

235. Quid sit Philosophia naturalis. — Philosophia naturalis definitur: scientia perfecta (propter quid) entis mobilis (cf. n. 232). — Quia ens mobile est **corpus naturale**¹ — nam solum corpus naturale est mobile motu physico seu sensili —, corpus naturale est Philosophiae naturalis **obiectum materiale**; obiectum autem **formale** Bquod^M est ens mobile seu mobile ut sic. Totum enim ordinem corporeum sub ratione mobilitatis sensilis considerat Philosophia naturalis. Ideo non obstante tanta varietate specierum corporearum, una tantum scientia est propter unitatem obiecti formalis „quod“. Obiectum **formale** „quo“ Philosophiae naturalis est infimus ille abstractionis gradus, quo abstrahit a materia individua tantum.

Scientia „propter quid“ circa ens mobile est scientia de proprietatibus entis mobilis per causam propriam et proximam uniuscuiusque proprietatis. Ita unam proprietatem ex altera deducit, sed ultimo omnia ex ipsa essentia entis mobilis demonstrat; ita est scientia perfecta per causas proprias et proximas et per causam ultimam in ordine entis mobilis. Sed haec scientia ita perfecta per causas in essendo non est possibilis, nisi postquam ex experientia per inductionem et per demonstrationem „quia“ ex effectibus iam aliquo modo, etsi imperfecte, nota est essentia entis mobilis. Perfecta autem cognitio huius essentiae est finis ipsius Philosophiae naturalis, quatenus per eam nota fit essentia cum omnibus proprietatibus suis, prout inter se et ab essentia dependent, ita ut ordo in cognoscendo accurate respondeat ordini in essendo. Quare initio Philosophiae naturalis generalis ex proprietatibus entis mobilis imperfecte cognitis nitimur huius entis essentiam cognoscere, etsi imperfecte tantum. Quam cognitionem imperfectam eo iam perficimus, quod accuratius scrutamur intrinseca constitutiva entis mobilis. Tunc ex essentia eius, iam perfectius cognita, etiam huius

¹ Corpus **naturale** distinguitur contra corpus mathematicum (trinam dimensionem), quod est obiectum Matheseos.

entis proprietates perfectius cognoscere nitimur secundum ordinem, quo inter se et cum essentia conectuntur. Quo ipso ipsius essentiae cognitionem ultimo perfectam acquirimus.

A recentibus multis Philosophia naturalis vocatur **Cosmologia** seu scientia de mundo; mundi autem nomine universitatem rerum corporearum, i. e. mobilium motu physico seu sensili, intelligunt. Psychologiam tractant tamquam specialem scientiam.

236. Philosophiae naturalis habitudo ad scientias physicas experimentales. — Hae scientiae (Physica experimentalis, Chimica, Minéralogie, Botanica, Zoologia) scientiam «quia» constituunt de ente mobili, cum Philosophia naturalis sit scientia «propter quid». Ideo scientiae experimentales naturaliter sunt ordinatae ad Philosophiam naturalem tamquam initium et praeparatio eius. Quamquam enim Philosophia naturalis potius est deductiva, tamen etiam ipsa ab experientia incipiat necesse est. Veteres non separabant scientias experimentales a Philosophia naturali, sed omnes has scientias per modum unius tradebant sub titulo «Physicae» seu «Philosophiae naturalis». Recentiore vero tempore, cum hae scientiae experimentales magnum incrementum acceperint, a Philosophia separantur, atque sub nomine Philosophiae naturalis non solet tradi nisi ea pars scientiae de ente mobili, quae potius deductiva est. Et in scientiis experimentalibus loco **experientiae vulgaris**, qua quasi sponte et sine arte observamus, invaluit **experientia scientifica**, qua data opera et arte observamus instrumentorum ope (ut ope microscopii) et ope experimenti^x. Recentes scientiae experimentales multum conferunt Philosophiae naturali, in quantum accuratiorem, scientificam experientiam subministrant, quae vulgarem antecellit. Non sunt tamen philosopho absolute necessariae, quia etiam vulgaris experientia vera est et validum fundamentum praebet ad aedificium philosophicum superstruendum. Hoc negari non potest nisi ab eo, qui sensuum veracitatem negat, et comprobatur etiam ex historia philosophiae peripateticae. Antiquis enim deerat illa accuratior naturae investigatio, quo tamen non obstante bene philosophati sunt. At scientifica experientia amplior est et ad plura se extendit, in quibus vulgaris deficit. Quare ex ea etiam Philosophia incrementum accipit.

237. Philosophiae naturalis divisio. — Philosophiam naturalem dividimus in Philosophiam naturalem generalem et specialem. Philosophia naturalis **generalis** agit de ente mobili in communi, quae traditur ab Aristotele in octo libris **Physicae auscultationis**. Philosophia naturalis **specialis** agit de ente mobili in speciali. Haec dividitur

¹ Experimentum in eo consistit, quod conditiones ad observationem aliquam data opera et arte producantur.

in tres partes iuxta très species motus. Cum enim motus sit triplex: localis, alterationis, augmentationis, prima pars Philosophiae naturalis specialis agit de ente mobili, inquantum est mobile motu locali. Hanc tradit Alistoteles in libris *De caelo* et *De mundo*, quia est de toto universo corporeo, inquantum eius partes per motum localem ordinantur ad invicem. Altera pars agit de ente mobili, inquantum est mobile motu alterationis terminante ad generationem et corruptionem, quam tradit Aristoteles in libris *De generatione et corruptione*. Tertia pars agit de ente mobili, inquantum est mobile motu augmentationis, seu de ente mobili vivente; solis enim viventibus motus augmenti proprie dicti convenit. Hanc partem Aristoteles tradit in libris *De anima*. Corpora enim viventia a non viventibus, a mineralibus, eo differunt primo, quod sunt animata seu praedita anima tamquam substantiali constitutivo eorum. Haec pars a recentibus *Psychologia* intitulatur.

Ad 235sq. S. Thomas: „Quia liber Physicorum, cuius expositioni intendimus, est primus liber scientiae naturalis, in eius principio oportet assignare, quid sit materia et subiectum scientiae naturalis. Sciendum est igitur quod, cum omnis scientia sit in intellectu, per hoc autem aliquid fit intelligibile in actu, quod aliquo modo abstrahitur a materia; secundum quod aliqua diversimode se habent ad materiam, ad diversas scientias pertinent. Rursus cum omnis scientia per demonstrationem habeatur, demonstrationis autem medium sit definitio, necesse est secundum diversum definitionis modum scientias diversificari. — Sciendum est igitur quod quaedam sunt quorum esse dependet a materia, nec sine materia definiri possunt; quaedam vero sunt, quae licet esse non possint nisi in materia sensibili, in eorum tamen definitione materia sensibilis non cadit. Et haec differunt ad invicem sicut curvum et simum. Nam simum est in materia sensibili, et necesse est quod in eius definitione cadat materia sensibilis, est enim simum nasus curvus; et talia sunt omnia naturalia, ut homo, lapis; curvum vero, licet esse non possit nisi in materia sensibili, tamen in eius definitione materia sensibilis non cadit; et talia sunt omnia mathematica, ut numeri, magnitudines et figurae. Quedam vero sunt quae non dependent a materia nec secundum esse nec secundum rationem, vel quia numquam sunt in materia, ut Deus et aliae substantiae separatae, vel quia non universaliter sunt in materia, ut substantia, potentia et actus, et ipsum ens. — De huiusmodi igitur est Metaphysica; de his vero quae dependent a materia sensibili secundum esse sed non secundum rationem, est Mathematica; de his vero quae dependent a materia non solum secundum esse sed etiam secundum rationem, est Naturalis, quae Physica dicitur. Et quia omne quod habet materiam mobile est, consequens est quod ens mobile sit subiectum naturalis philosophiae. Naturalis enim philosophia de naturalibus est; naturalia autem sunt quorum principium est natura; natura autem est principium motus et quietis in eo in quo est; de his igitur, quae habent in se principium motus, est scientia naturalis. — Sed quia ea, quae consequuntur aliquod commune, prius et seorsum determinanda sunt, ne oporteat ea multoties pertractando omnes partes illius communis repetere, necessarium fuit quod praemitteretur in scientia naturali unus liber, in quo tractaretur de iis quae consequuntur ens mobile in communi; sicut omnibus scientiis praemittitur philosophia prima, in qua determinatur de iis quae sunt communia enti, inquantum est ens. Hic autem est liber *Physicorum*, qui etiam dicitur *De physico* sive *naturali auditu*, quia per modum doctrinae ad audientes traditus fuit, cuius subiectum est ens mobile simpliciter. Non dico autem *corpus mobile*, quia omne mobile esse corpus probatur in isto libro: nulla autem scientia probat suum subiectum, et ideo statim

in principio libri *De caelo*, qui sequitur ad istum, incipitur a notificatione corporis. Sequuntur autem ad hunc librum alii libri scientiae naturalis, in quibus tractatur de speciebus mobilium, puta in libro *De caelo* de mobili secundum motum localem, qui est prima species motus, in libro autem *De generatione*, de motu ad formam et primis mobilibus, scii, elementis, quantum ad transmutationes eorum in communi; quantum vero ad speciales eorum transmutationes, in libro *Meteororum*; de mobilibus vero mixtis inanimatis, in libro *De mineralibus*: de animatis vero, in libro *De anima* et consequentibus ad ipsum (In Phys. I lect. 1 n. 1—4). — De divisione Philosophiae naturalis specialis secundum tres species motus cf. S. Thom., *De gen. et corn*, Prooemium.

À. PHILOSOPHIA NATURALIS GENERALIS. **DE ENTE MOBILI IN GENERE.**

CAPUT I.

QUID SIT ENS MOBILE.

QUAESTIO I: Sitne ens mobile nnum tantum an multiplex, seu de distinctione entis mobilis.

Tilm. **Pesch**, Institutiones philos, nat., ed. 2, I, 1. 2, disp. 2. Haan, Philosophia nat. 1. 6. Nys, Cosmologie 1.1. A. de **Lapparent**, La Philosophie minerale. E. **Becher**, Naturphilosophie. Id., Weltgebäude, Weltgesetze, Weltentwicklung. B. **Bavink**, Ergebnisse und Problème der Naturwissenschaft. W. **Kossei**, Valenzkräfte und Rontgenspektren. A. **Haas**, Atomtheorie in elementarer Darstellung. E. **Rabinowitsch** und E. **Thilo**, Periodisches System. M. **Born**, Moderne Physik, hrsg. von F. Sauter.

THESIS I: In mundo physico multiplex est distinctio substantiarum tum numerica tum generica et specifica.

238. St. qu. 1. **Mundi physici** nomine intelligimus id, quod obiectum constituit Philosophiae naturalis, totum ens mobile seu illud phaenomenon extensum, sensilibus qualitatibus praeditum, quod est subiectum physicae transmutationis seu processus mundani, et dicimus hunc mundum physicum pluribus constitui substantiis tum numerice tum generice et specificè inter se distinctis.

2. Thesis est contra **monismum**. Monismus enim differentias tollit, quae inter diversas res intercedunt, docendo omnia esse unum.

Monismus potest considerari: 1. metaphysice, a) quatenus negat distinctionem inter Deum et mundum — pantheismus, b) quatenus negat distinctionem inter subiectum cognoscens et obiectum cognitum — idealismus; 2. physice, quatenus negat distinctionem inter substantias mundanas. Haec thesis monismum spectat physice. Theseos I pars contra hylozoismum speciatim dirigitur, qui, negata distinctione numerica substantiarum physicarum, affirmat mundum esse organismum proprie dictum. Ita Stoici (Zeno Citiensis, c. 336—264, Cleanthes, c. 331—233, Chrysippus, c. 281—208) docebant totum mundum esse unum vivens, cuius anima esset Deus. Huc pertinet etiam Platonis doctrina, quae

totum mundum una anima animari contendit. Recentes Monistae fere omnes mundum tamquam organismum unum considerant. — II pars theseos speciatim ponitur contra Darwinistas et Evolutionistas eos qui, negatis differentiis genericis et specificis, docent omnia evolvi et constitui diversa modificatione accidentali et dispositione eiusdem subiecti specifici.

239. Prob. th. I p. (In mundo physico est distinctio substantiarum numerica). — *Arg. I.* Homines sunt substantiae inter se numerice distinctae. Atqui homines sunt substantiae in mundo physico (i. e. ad mundum physicum pertinentes). Ergo quaedam substantiae in mundo physico sunt numerice inter se distinctae, i. e. in mundo physico est distinctio substantiarum numerica.

Prob. mai. ex immediato testimonio conscientiae intellectivae: Unusquisque homo conscientiae testimonio immediate se percipit tamquam substantiam intelligentem et volentem. Quare omnes homines sunt substantiae intelligentes et volentes inter se distinctae; secus reflectione intellectus perfecta deberent se percipere tamquam partes unius substantiae.

Prob. min. ex immediato testimonio sensus communis et tactus: Sicut homines ope conscientiae intellectivae se percipiunt tamquam substantias intelligentes et volentes ad invicem distinctas, ita unaquaeque harum substantiarum intelligentium et volentium ope tactus et sensus communis se percipit etiam tamquam corpus, i. e. tamquam ad mundum physicum pertinentem (cf. n. 485).

Arg. II. In illo toto multiplex est substantiarum distinctio numerica, cuius partes multiplices, diversis proprietatibus et activitatibus praeditae, coordinantur quidem ad invicem activitate mutua et tendentia finali, activitate tamen altiore, ex singulis partibus non explicabili, non uniuntur. Atqui mundi physici partes multiplices, diversae plantae, animalia, mineralia, corpora caelestia, variis proprietatibus et activitatibus praeditae, miro quidem modo subordinantur et coordinantur ad invicem activitate mutua et tendentia finali, activitate tamen altiore, ex singulis partibus non explicabili, non uniuntur. Ergo.

¶ In eo patet, quod substantiam ex accidentibus eius propriis et activitate cognoscimus; agere enim sequitur esse. Ideo dicimus plantam esse unam substantiam, quia videmus diversarum partium vires activitate altiore copulari et elevari (cf. n. 437 sq.; 452, 1).

Min. ex experientia ostenditur: Non apparet in mundo corporeo activitas talis altior, sed mira conspiratio et mirus ordo omnium optime explicatur ex viribus et activitatibus unicuique propriis, supposita artificiosa rerum dispositione initio in mundo a creatore producta. Aliis verbis: mundus non est sicut planta, sed sicut machina, sane artificiosissima (cf. th. XVIII, prob. III p.); diversae partes se manifestant tamquam ea, quae per se sunt et per se agunt.

Prob. II p. (In mundo est distinctio substantiarum generica et specifica). — Substantiae, quae secundum proprietates distinguuntur, distinguuntur etiam secundum essentiam seu generice et specificè. Atqui substantiae physicae distinguuntur secundum proprietates. Ergo.

Prob. niai, ex eo quod proprietas, seu id quod constanter apparet in aliqua substantia, ex eius essentia dimanat eamque manifestat extrinsecus. Essentias enim rerum ex harum proprietatibus extrinsecus apparentibus cognoscimus (cf. n. 77).

Prob. min. inductione: Viventia, quae movent seipsa, a non viventibus, a mineralibus, distinguuntur secundum proprietates, et plantae, quae vegetantur tantum, ab animalibus, quae etiam sensitiva vita sunt praedita; a ceteris animalibus distinguitur homo intellectu et voluntate. Haec enim omnia sunt distinctiva, quae constanter insunt, quae proinde proprietatis rationem habent. Praeterea in ipsis generibus mineralium et plantarum et animalium apparent distinctiones secundum proprietates, inquantum apparent typi abrupte distincti et stabiles. — Hae distinctiones genericae et specificaе mundi physici, quae experientia vulgari satis patent, accuratius infra explicantur n. 242 sqq. 405 sq. 436 sq. 454 sqq. 513 sq. 608 sqq.

240. Schol. Unde sumatur indicium de **unitate et pluralitate substantiarum**. 1. Utrum aliquod totum sit una substantia an plures, et quousque se extendat aliqua substantia, cognosci potest: a) quoad substantiam humanam testimoniis coniunctis conscientiae et sensus communis et tactus. Ita substantia humana cognoscitur tamquam distincta ab alia substantia humana, et percipiuntur omnes partes ad eam pertinentes, quae sensitiva vita praeditae sunt. Num vero praeterea aliae partes ad substantiam humanam pertineant, non sensitivae sed vegetativae tantum, id criterio isto cognosci nequit; quare neque eo poteris accurate limites substantiae humanae determinare: b) generaliter quoad omnes substantias physicas ex proprietatibus et activitatibus, quae in illo toto apparent. Si in diversis partibus aliae apparent proprietates et activitates, quin appareat communis aliqua proprietas et activitas altior, hae partes sunt plures substantiae.

2. Indicium circa distinctionem numericam substantiarum difficultatem prae se ferre potest: a) propter parvitatem substantiarum, quae visu discerni non possunt; b) cum plures substantiae viventes inter se cohaerent, id quod fieri potest aut conaturaliter (corallia) aut praeternaturaliter (monstra) aut artificialiter (plantae et animalia ad invicem conserta); c) cum plures eiusdem speciei substantiae non viventes arcte inter se associantur localiter.

Sed pluralitas numerica substantiarum viventium inter se cohaerentium cognosci poterit facile ex diversitate specifica, si ea quae coniuncta sunt, diversae sunt speciei; si vero sunt eiusdem speciei, ex typi completionem; ita unusquisque polypus (coralliorum) iam typum ex-

hibet animalis completi, quod vitae opera omnia exercere potest, et per accidens est, ut generatum ab eo remaneat adhaerens genitori. De monstris vero iudicandum erit ex typo conaturali, qui si adest bis quoad partes principales, iudicandum erit non unum sed duo esse individua. Quod non viventia attinet, ex cohaesione iudicium sumendum est de unitate et multiplicitate substantiarum: partes cohaerentes, si in eis nulla apparet differentia specifica, sunt etiam inter se continuae et unam constituunt substantiam.

3. Si corpora ex atomis conflarentur **discretis**, tot essent substantiae quot atomi. Sed hac de re infra n. 256, 2.

241. *O bi. Contra I p.* 1. Totum heterogeneous, cuius diversae partes earumque vires eleventur ad activitatem altiore unam, cuius finis est perfectio totius, est substantia una (cf. n. 437 sq.). Atqui mundus physicus est totum heterogeneous, cuius diversae partes earumque vires eleventur ad activitatem altiore unam, cuius finis est perfectio totius. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Ab intrinseco eleventur ad activitatem essentialiter altiore, *conc.*; mere ab extrinseco eleventur ad activitatem accidentaliter altiore, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui mundi physici partes ab intrinseco eleventur ad activitatem essentialiter altiore. *Probo.* Mundi physici partes ab intrinseco eleventur . . ., si mirus ordo et mira conspiratio omnium partium non explicatur ex viribus et activitatibus unicuique propriis. Atqui mirus ordo et mira conspiratio omnium partium non explicatur ex viribus et activitatibus unicuique propriis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Supposita artificiosa rerum dispositione initio in mundo a creatore producta, *conc.*; non supposita, *nego. Contradist. min.*

Contra Ii p. vide n. 246.

Ad 239. **Aristoteles** in Phys. 12—3 „disputat contra positionem Melissi et Parmenidis¹, qui posuerunt «omnia esse unum», et concludit, «quod impossibile est omnia entia esse unum» (Ἀδύνατον φαίνεται τὰ ὄντα ἓν εἶναι: 186 a 4. S. Thom., lect. 3 n. 1 5; lect. 4 n. 4). — Ibidem contra Platonicos disputat, qui rationibus Parmenidis victi concedebant accidens esse non ens et tamen esse aliquid. «Improbat praedictam positionem quantum ad hoc, quod concedebat quod non ens est aliquid», et «ostendit ulterius quod non sequitur, si non ens quod est accidens non sit aliquid, quod omnia sint unum. Et hoc est quod dicit, quod inconueniens est dicere quod sequatur omnia esse unum, nisi aliquid sit extra ens, quia per ens non potest intelligi nisi substantia, quae vere est. Sed si substantia sit, nihil prohibet esse multa, sicut iam dictum est, etiam remota magnitudine et accidente; quia definitio substantiae dividitur in multa, quae sunt de genere substantiae, sicut homo in animal et bipes. Et ulterius sequitur quod secundum diversas differentias generis sint multae substantiae in actu. Et ultimo infert conclusionem principaliter intentam, quod non omnia sunt unum, sicut dicebat Parmenides et Melissus- (S. Thom. l. c. lect. 7 n. 4 6; cf. Arist., Met. 15 8; S. Thom. lect. 9 12 (cit. ad 243]; In De gen. et corr. I lect. 2sq. Quoad homines cf. text, ad 514 518 530).

THESIS II: Atomismus purus non tantum quatenus ad omnia mundi phaenomena extenditur, sed etiam quatenus ad sola mineralia applicatur, in se est falsus et falsa supponit.

242. St. qu. **Atomismus purus** seu systema mechanicum concedit distinctionem aliquam substantiarum numericam, negat vero specificam, inquantum ex motu mechanico (i. e. ab extrinseco collato) et ex diversa dispositione seu aggregatione locali atomorum seu corpusculorum

viribus specificis seu proprietatibus specificis carentium (ex microstructura) mundi physici phaenomena explicare nititur. Ita Proust (1754—1826) et Dumas (1800—1884) omnia elementa chimica esse hydrogenium condensatum putant, alii vero, ut Secchi (1818—1878), omnia corpora anorganica fortasse nonnisi ex atomis aethereis coalescere. Haec doctrina, quam inter veteres Democritus (460—370) et Epicurus (341—270) profitebantur, renovata est a Cartesio (1596—1650) et Gassendi (1592 ad 1655), his vero temporibus permultis placet, sed a diversis diversimode proponitur. Sunt qui eam ad omnia mundi phaenomena extendant, ita ut ne intellectivam quidem vitam excipiant (monismus mechanicus — materialismus). Alii vero, cum a materialismo abhorreant, docent praeter phaenomena psychica (vita intellectiva et sensitiva) omnia mere mechanice contingere. Alii tandem nonnisi rebus anorganicis mechanismi theoriam applicant. — Mechanismi fautores, cum corporum diversitatem specificam tollant, corporibus etiam denegant proprietates *specificas* ex intrinseca corporis essentia specifica profectas. Quare atomis suis non concedunt nisi proprietates communes, quae ratione corporeitatis conveniunt, ut extensio, impenetrabilitas. Cetera omnia, quae in corporibus apparent, mechanice explicant, i. e. ex motu mechanico et ex diverso statu aggregationis. Ita lux (color) est motus undulatorius aetheris, item sonus est motus undulatorius aëris vel medii sonantis, calor est vibratio atomorum corporis calidi. Cohaesio (attractio) molecularum ex communitate motus earum in fluido subtili (aethere) explicatur, attractio massarum ex vortice in aethere per rotationem corporum caelestium producto. Ipse processus chimicus mere mechanice concipitur: ea corpora affinitatem inter se habent, quorum atomi motibus, qui inter se coniungi possunt, ciuntur.

Qui mechanismum usque ad psychica phaenomena extendunt (monismus mechanicus), ipsam sensationem et intellectionem tamquam motum concipiunt mechanicum atomorum cerebri et nervorum aut — quia huius positionis absurditas per se nota est nimis — ad *panpsychismum* se convertunt, supponendo psychicum esse vim communem materiae seu atomorum, ac proinde docent ubicumque latere vitam et sensationem et intellectionem, haec vero extrinsecus non apparere nisi data speciali atomorum dispositione. Ita Haeckel (1834 ad 1919).

243. Prob. th. I p. (Atomismus purus ... in se est falsus). — *Arg. I.* Si in mundo, tum organico tum anorganico, est distinctio substantiarum generica et specifica, atomismus purus in se est falsus, non tantum quatenus ad omnia mundi phaenomena extenditur, sed etiam quatenus ad sola mineralia applicatur. Atqui in mundo, tum organico seu in ordine corporum viventium, tum anorganico seu in ordine mineralium, est distinctio substantiarum generica et specifica. Ergo.

Mai. patet ex st. qu., *min.* ex th. praec.

Arg. II. Illud systema est in se falsum, quod ponit effectum sine causa sufficiente. Atqui atomismus purus ponit effectum sine causa sufficiente. Ergo.

Mai. est per se nota. — *Prob. min.* Velle derivare maximam illam **varietatem typorum stabilium**¹ abrupte inter se distinctorum, qui in processu mundano semper iidem oriuntur, unice ex fluxu motus localis seu ex diversa atomorum dispositione, est ponere effectum sine causa sufficiente. Atqui atomismus vult derivare unice ex fluxu motus localis totam hanc varietatem et stabilitatem. Ergo.

Min. patet ex st. qu. — *Ad mai.* Mundus physicus non motum tantum, sed etiam stabilitatem et constantiam nobis exhibet in motu. Processus enim mundanus in mira typorum varietate consistit, qui oriuntur et intereunt; sed hi typi constantes sunt, quatenus semper iidem oriuntur, quorum unus non sensim fluit in alterum, sed qui abrupte inter se distinguuntur. Iamvero velle derivare hanc constantiam ex fluxu motus localis seu ex diversa atomorum dispositione, est ponere effectum sine causa sufficiente. Constantia enim haec et stabilitas typorum ostendit eos vere proprietates esse ex essentiis diversis specificis profectas.

Et haec stabilitas et constantia typorum abrupte inter se distinctorum non tantum, apparet in mundo organico, sed etiam in mundo anorganico. Etiam in mundo anorganico diversa corpora secundum typum suum externum non sensim fluunt alterum in alterum, sed abrupte inter se distinguuntur notis determinatis et stabilibus. Hae notae **proprietates** sunt, quae specificas distinctiones indicant. Etiam in mundo anorganico non tantum motum, sed etiam constantiam et stabilitatem observamus, cum semper eadem notarum coniunctiones oriantur et stabiliter persistent. Neque cur semper eadem notarum coniunctiones (iidem typi) redeant, neque cur ita stabiliter persistent, atomismus purus explicare valet. Haec constantia non potest fundari nisi in differentiis specificis et in qualitatibus, proprietatibus, viribus, quae in his differentiis radican- tur. Differentiae specificae puncta quietis constituunt in permutationibus materiae, et vires specificae has permutationes constanter ad eadem puncta quietis dirigunt. In molibus corporeis phaenomena observamus duplicis generis: Quaedam oriuntur et intereunt neque constantiam habent, sensim fluunt alterum in alterum, dependent a circumstantiis contingentibus, in quibus corpus invenitur; ita gradus caloris, qui corpori alicui accidit secundum medium in quo invenitur. Contra, alia phaenomena constantia et stabilitate signantur in fluxu circumstantiarum contingentium; quae proinde neque sensim fluunt alterum in alterum, sed abrupte inter se distinguuntur.

¹ Typi nomine intelligitur res secundum externam suam apparentiam. Haec apparentia complexione notarum constituitur. Typi igitur **stabiles** in mundo corporeo sunt stabiles notarum seu accidentium complexiones, quae in mundo corporeo apparent.

Haec sunt: pondus atomicum, pondus specificum, calor specificus¹, determinata forma cristallina, determinatum punctum effervescentiae et fusionis sub determinata pressione etc. Haec phaenomena constantia fundari non possunt in circumstantiis mutabilibus et contingentibus. Etiam eorum fundamentum constans sit oportet. Quod non potest esse nisi ipsa essentia corporis, in quo haec phaenomena constantia observantur. Haec proinde radican- tur in ipsa essentia et sunt notae essentiales, quibus differentias essentiales substantiarum corporearum cognoscimus. Ideo iure merito ex diversis typis constantibus seu ex diversis complexionibus constantibus notarum ad differentias específicas corporum concludimus.

Nota. — Vis argumenti nostri, quo probamus atomismum purum, etiam quatenus ad sola mineralia applicatur, in se falsum esse, irrita fieri nequit repetendo diversitatem abruptam typorum stabilium a determinata dispositione et determinato motu atomis ab initio a Deo inditis. Quaerimus enim, undenam proveniat, ut res corporeae determinatas istas dispositiones et determinatum motum ita ineluctabiliter retineant, non obstantibus causis illis multiplicibus, quae tendunt ad modificandum motum et atomorum aggregationem localem. Huius rei ratio est aut iteratus interventus divinus² aut distinctio rerum specifica. Si dicitur primum, inducitur occasionalismus. si eligitur secundum, falsus est atomismus purus².

Prob. II p. (Atomismus purus . . . falsa supponit). — a) Gratis et falso supponitur, posse omnia explicari data mole extensa et motu eius locali, cum ne ipse quidem motus localis explicari possit sine **qualitate** communicata cum corpore moto (cf. n. 352). Neque resistentia, quam atomi inter se exercent, sine **qualitate** resistentiae explicari potest; haec resistentia (maior vel minor) probe distinguatur ab impenetrabilitate (cf. n. 322). b) Gratis et falso supponuntur sensibilia propria sensuum externorum: calorem, lucem etc., non esse formaliter obiectiva; hoc enim admissio, obiectivitas cognitionis sen-

¹ **Pondus atomicum** est numerus, qui indicat, quoties ponderosior atomo hydrogenii est atomus alicuius corporis. Pondus atomicum est 8, significat: atomus huius corporis est octies ponderosior atomo hydrogenii. **Pondus specificum** est numerus, qui indicat, quoties unitas voluminis alicuius corporis est ponderosior eodem volumine aquae. Pondus spec. 8: Metrum cubicum huius corporis est octies ponderosius metro cubico aquae. **Calor specificus** est numerus, qui indicat, quantus calor requiritur ad calefaciendum uno gradu unitatem ponderis alicuius corporis. Calor spec. 8: Requiritur octo caloriae (grammatis) ad calefaciendum uno gradu gramma huius corporis. Caloria intelligitur pro uno grammate: quantitas caloris requisita ad augendum uno gradu temperaturam unius grammatis aquae.

² Thesi I arg. II ordinem omnium explicavimus „ex viribus et activitatibus unicuique propriis, supposita artificiosa rerum dispositione initio in mundo a creatore producta-, seu inverso modo loquendo: explicavimus ordinem ex dispositione divina, suppositis viribus et activitatibus unicuique rei propriis. Requirimus igitur utrumque et dispositionem divinam et rerum distinctiones específicas seu vires específicas.

sitivae pessumdatur et inducitur idealismus et scepticismus (cf. Met. th. XIII); c) psychicum esse vim communem omnis materiae; nullum enim huius rei signum in mundo physico apparet, sed haec suppositio merum postulatum est, cui possit superstrui systema monismi et evolutionismi.

244. Coroll. 1. Ergo sunt elementa chimica specificè inter se distincta. — Cum dicimus elementa chimica *specificè* inter se differre, nolumus contendere corpora omnia, quae chimica analysi adhuc resolvi non poterant, revera esse simplicia, sed id quod intendimus est: varietatem typorum mundi anorganici eorumque constantiam explicari non posse nulla admissa distinctione specifica. Veteres quattuor tantum elementa ponebant: terram, aquam, aëra, ignem. Haec non esse elementa, patet. Recenti tempore nonaginta duo, immo plus quam nonaginta duo elementa numerantur, quae tamen etiam ipsa non sunt elementa stricte, cum componantur ex electronibus et nucleo aliquo ulterius resolubili (cf. schol.).

2. Ergo corporum activitas non in solo motu mechanico consistit. Corpora enim specificè inter se distincta etiam proprietatibus seu viribus specificis praedita sunt, quibus ad invicem agunt, activitate ab intrinseco profecta, non tantum movendo localiter, sed etiam alterando, i. e. actione sua diversas qualitates in actum reducendo.

Philosophia naturalis mere mechanica atomismi puri non considerat nisi substratum quantitativum naturae: microstructuram et motum localem, cum negligat determinationes qualitativas tum accidentales: qualitates speciales, tum substantiales: formas substantiales. Sed microstructura est substratum formarum substantialium, et motus mechanicus substratum constituit diversarum qualitatum: Motus molecularis irregularis est substratum caloris, vibrationes molares regulares sunt substratum soni, et undulationes aetheris sunt substratum lucis et colorum. Ita etiam facile explicatur, quomodo diversae qualitates mechanice producantur, et quomodo una alteram producat et quasi in alteram transmutetur: Impulsus mechanicus vibrationes et undulationes producit, quibuscuin diversae qualitates secundum legem naturalem conectuntur. Qui has vibrationes efficit, etiam qualitatem eis respondentem efficit. Et unus motus mechanicus secundum determinatam materiae dispositionem alium producit, quo etiam ei respondens qualitas alia oritur. Ita motu caloris producit motus regularis aetheris seu lucis.

3. Ergo in omnibus corporibus naturalibus inest principium substantiale specificans teleologicum, quo determinantur, ut determinato modo sint (principium specificans) et determinato modo agant (principium teleologicum), ita ut non obstante mobilitate entis mobilis seu mundi corporei, tamen stabilitas habeatur in essendo et in agendo. Haec stabilitas in agendo leges naturae constituit, quae ex ipsis rerum essentiis proficiscuntur. Stabilitas autem in essendo typos constituit

stabiles seu específicos. Hoc principium substantiale teleologicum est forma substantialis (cf. th. IV).

245. Schol. De theoria electronum. — Secundum theoriam electronum, quae est recentissima physicorum doctrina de constitutione corpusculari corporum, omnia elementa chimica ex electronibus conflantur, i. e. ex minimis molibus electromagneticis circa nucleum aliquem dispositis. Et quidem novissime nonaginta duo elementa esse dicuntur, quae omnia secundum numerum electronum ita ordine poni possunt, ut unumquodque subsequens praecedenti unum addat electronem, incipiendo ab hydrogenio, cuius nucleus unicum sibi copulat electronem, usque ad uranium, nonaginta duobus praeditum electronibus. Haec elementa omnia detecta sunt, exceptis duobus. Electrones dicuntur ulterius non resolubiles et eiusdem speciei omnes. Circa nucleum vero res nondum ita explorata est. Certum est ipsum nucleum in phaenomenis radioactivitatis resolvi, emittendo particulas helii et electrones. — Secundum hanc igitur doctrinam haec nonaginta duo elementa non essent elementa simpliciter, neque eorum atomi essent atomi simpliciter, cum ulterius resolvantur. Elementum simpliciter, primordiale esset electron, cui saltem unum aliquod alterum elementum addendum esset, repraesentatum nucleo, qui opponitur electroni. Dicimus alterum hoc elementum nucleo **repraesentari**, quia dici simpliciter non potest alterum elementum primordiale esse ipsum nucleum, cum hic ulterius resolvatur. Certo tamen nucleus secundum qualitatem suam chimicam vel electricam opponitur electroni. Nucleus est electropositivus, cum electron electronegativus sit. Quare certo in nucleo praevalet alterum elementum primordiale, quod tamen hucusque separatum observari nondum potuit. Sunt qui dicant alterum elementum primordiale esse nucleum hydrogenii, qui exinde „proton“ vocatur. Ceteri igitur nuclei essent diversimode compositi ex hoc protone (ex uno vel ex pluribus) et determinato numero electronum. ita tamen, ut semper praevaleret qualitas electropositiva. Praeterea, ad vitandam actionem in distans, admittitur aether, fluidum subtile continuum, in quo moventur electrones. Cum electrones coniunguntur cum nucleo, mutua actio electrica contingit inter ipsos et nucleum, qua aequilibrantur cum nucleo stabiliter. Etiam substantia intermedia, i. e. aether, hac mutua actione necessario patitur et in aequilibrium totius involvitur. Nucleus et electrones cum aethere intermedio constituunt totum aliquod stabile **homogeneum** propter aequilibrium electricum homogenee propagatum per totam molem, heterogeneum autem propter diversitatem densitatis et aliarum qualitatum partium suarum: nuclei scii., electronum et aetheris, quae in toto conservantur. Positio harum partium heterogenearum ad invicem constituit atomi structuram, quae tamen non est rigida, sed mobilis. — Notamus mutuam activitatem partium heterogenearum, quae constituunt atomum,

adhuc parum exploratam esse. Certum est eam non esse solummodo electricam, et aequilibrium hac activitate constitutum non esse solummodo virium electricarum.

246. *O bi.* Atomismus purus optime explicat a) ortum viventium, b) ortum diversorum typorum in ordine mineralium. Ergo non est falsus.

a) 1. Doctrina, quae explicat primum ortum viventium sine miraculo, optime explicat ortum viventium. Atqui atomismus purus est doctrina, quae explicat primum ortum viventium sine miraculo. Ergo. — *Resp. Dist. niai.*: Sine miraculo stricte dicto, *conc.*; sine interventu divino, *nego.* *Contradist. min.*: Sine miraculo tantum, *nego.*; sine miraculo et sine interventu divino, *conc.* (cf. n. 603 sqq.).

2. Atqui atomismus purus optime explicat primum ortum viventium sine interventu divino. *Probo.* Systema, quod explicat ortum viventium per vitam in omnibus atomis latentem, recte explicat ortum viventium sine interventu divino. Atqui atomismus purus explicat ortum viventium per vitam in omnibus atomis latentem. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Si vita in omnibus atomis latens gratis supponitur, *nego.*; si non gratis supponitur, *conc.* *Contradist. min.*

b) 1. Optime explicatur ortus diversorum typorum in ordine mineralium per microstructuram. Atqui ita atomismus purus explicat ortum diversorum typorum in ordine mineralium. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Per microstructuram ex atomis viribus specificis praeditis, *conc.*; per microstructuram ex atomis viribus specificis non praeditis, *nego.* *Contradist. min.*

2. Atqui atomi carent viribus specificis. *Probo.* Atomi, quarum qualitates explicantur ex motu mechanico, carent viribus specificis. Atqui qualitates atomorum ex motu mechanico explicantur. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Ex solo motu mechanico explicantur, *conc.*; non ex solo motu mechanico explicantur, *nego.* *Contradist. min.* (cf. coroll. 2).

Ad 243. Aristoteles atomistarum opinionem refert Phys. I 2, 184b21; 4, 187a22; 5, 188 a 22, et Met. I 3, »84 a 8; 4, 985 b 4 (cf. S. Thom., In Phys. 1 lect. 2 n. 2; lect. 8 n. 4sq.; lect. 10 n. 2), eamque Met. I 8 reprobatur. Primo improbat opiniones eorum, qui posuerunt unam causam materialem. Secundo eorum, qui posuerunt plures. . . . Primo improbat opiniones praedictas in generali . . . triplici ratione. Prima ratio talis est: quia in rebus non solum sunt corporea, sed etiam quaedam incorporea, ut patet ex libro De anima. Sed ipsi non posuerunt principia nisi corporea, quod ex hoc patet, quia ipsi ponebant unum omne id est universum esse unum secundum substantiam, et esse unam naturam quasi materiam, et eam esse corpoream et habentem mensuram id est dimensionem; corpus autem non potest esse causa rei incorporeae; ergo patet quod in hoc deliquerunt insufficienter rerum principia tradentes. Et non solum in hoc, sed in multis, ut ex sequentibus rationibus apparet [Τὼν γὰρ σωμάτων τὰ στοιχεῖα τιθέασιν μόνον, τῶν δ' ἄσωμάτων οὐ, ὄντων καὶ ἄσωμάτων: 988 b 24]. Deinde cum dicit de generatione [περὶ γενέσεω καὶ φθορὰ ἐπιχειροῦντε τὰ αἰτία λ᾿γειν, καὶ περὶ πάντων φυσιολλογοῦντε, τὴν κινήσεω αἰτίον ἀναίροθσιν: l. c. 26], ponit secundam rationem. . . . Quicumque habet necesse determinare de motu, oportet quod ponat causam motus; sed praedicti philosophi habebant necesse tractare de motu, quod ex duobus patet: tum quia ipsi conabantur dicere causas generationis et corruptionis rerum, quae sine motu non sunt, tum etiam quia de rebus omnibus naturaliter tractare volebant; naturalis autem consideratio requirit motum, eo quod natura est principium inotus et quietis, ut patet secundo Physicorum; ergo debebant tractare de causa, quae principium motus. Et ita cura illam auferrent causam, patet etiam quod in hoc deliquerunt. — Deinde . . . ponit tertiam rationem. Quaelibet enim res naturalis habet substantiam id est formam partis, et quod quid est id est quidditatem quae est forma totius. Formam dicit, inquantum est principium subsistendi, et quod quid est, inquantum est principium cognoscendi, quia per eam scitur quid est res; sed praedicti philosophi formam non

ponebant esse alicuius causam, ergo insufficienter de rebus tractabant, in hoc etiam delinquentes, quod causam formalem praetermittebant" (S. Thom., In Met. I lect. 12 n. 181 sqq.; cf. S. th. I 47, 1; C. g. II 39-41; Pot. 3, 16).

QUAESTIO II: Quomodo intrinsecus sit constitutum ens mobile seu de principiis entis mobilis.

Ioannes S. Thoma, Philosophia naturalis, p. I, q. 2—9. Complutenses, Disput. in 8 libros Physicorum Aristotelis, disp. 2—7. **Babenstuber**, Philosophia Thom. Salisburgensis: Physica, 1.1, lect. 2, disp. 1. **Goudin**, Philosophia: Physica, pars I, disp. 1; disp. 2, q. 1. **Kleutgen**, Philosophie der Vorzeit.

§ 1. De principiis in communi.

247. Quid sit principium, et quotuplex sit. — Principium definitur: id .a quo aliquid procedit quocumque modo" (S. Thom., S. th. I 33. 1). Procedit autem unum ab alio aut secundum intellectum seu secundum cognitionem aut secundum rem. Ita distinguitur principium **cognitionis**: id, unde-aliquid cognoscitur, et principium rei. Principium autem rei est vel **intrinsecum** vel **extrinsecum**. Hanc divisionem Aristoteles expressit dicendo principium **aprimum**, unde aliquid vel est vel fit vel cognoscitur" (Met. V).

Principia intrinseca iterum possunt considerari **metaphysica** et **physica**. Principia metaphysica sunt ea, quibus intrinsecus constituitur omne ens creatum; haec sunt potentia et actus. Principia physica sunt ea, quibus constituitur ens mobile seu corpus. Quatenus consideratur corpus in facto esse seu in fieri, distinguuntur principia **compositionis**, quae sunt materia et forma, et principia **generationis**, quae sunt materia et forma et privatio. Materia et forma sunt partes essentielles physicae, quibus constituitur corpus physicum. Praeterea corpus complectitur partes quantitativas seu intégrales, quae ad totalitatem corporis pertinent, quin eius essentiam constituent. Utrumque probandum est th. III et IV.

248. Principiorum physicorum definitio. — Principia physica definiuntur ab Aristotele: „Principia sunt, quae non sunt ex aliis neque ex alterutris, sed omnia ex ipsis" (Phys. I 5). Principia dicuntur .non ex aliis", inquantum sunt principia **simpliciter** seu **prima** principia; dicuntur „non esse ex alterutris", a) inquantum alterum non constituitur intrinsecus ex altero, licet forma dicatur ex materia (educitur ex materia) mere materialiter et subjective; b) inquantum sunt **prima contraria**. Privatio enim formae (materia privata forma seu potentialitas materiae) et forma, quae sunt principia generationis, opponuntur inter se contrarie, i. e. privative, ac proinde se excludunt ad invicem. Etsi enim causae sunt sibi invicem causae, principia tamen, inquantum contraria, non sunt sibi invicem principia, quia ut sic mutuo se excludunt. — Principia autem contraria ad invicem sunt, inquantum contrarietas sumitur late pro oppositione privativa.

Ad 247. **Aristoteles:** Πάντα γὰρ τὰ αἰτία ἀρχαί. πασῶν μὲν οὖν κοινόν τῶν ἀρχῶν τὸ πρῶτον εἶναι ὁθεν ἢ ἴστιν ἢ γίγνεται ἢ γιγνώσκεται (Met. V 1, 1013 a 17; cf. S. Thom. lect. 1 n. 761 sq.).

Ad 248. **Aristoteles:** Δει γὰρ τὰ ἀρχὰ μήτε ἔτ ἀλλήλων εἶναι μήτε ἐκ ἀλλων, καὶ ἅκ τοῦτων πάντα (Phys. I 5, 188 a 27; cf. S. Thom. lect. 10 n. 3).

§ 2. Quae sint principia entis mobilis/

THESIS III: Dynamismus est reiciendus.

249. St. qu. 1. Dynamismi nomine doctrinam eorum omnium complectimur, qui, cum admittant mundum corporeum distinctum a subiecto cognoscente, docent tamen corpus non constitui neque ex partibus quantitativis seu integralibus neque ex partibus essentialibus, sed ex substantiis completis inextensis, agendi vi praeditis, aut ex viribus.

2. Secundum Balmes (1810—1848) corpus constituitur ex multitudine substantiarum inextensarum, quae tamquam puncta ad invicem distant et actione sua in sensus nostros producant sensationem extensionis. Similiter docent Leibniz (1646—1716), Chr. Wolff (1679—1754), Boscovich (1711—1787), Herbart (1776—1841), Carbonelle (1829—1889). Secundum Palmieri (1829—1909) substantiae, quibus constituitur corpus, sunt inextensae essentialiter, virtualiter tamen extensae; praesentia sua constituunt spatium extensum impenetrabile, in quo tamen existunt inextenso modo. Kant phaenomenon corporis extensi duabus viribus explicat, expansiva et concentrativa. Ad thesin nostram non pertinet Ed. de Hartmann, cuius doctrina de corporum constitutione similitudinem habet cum dynamismo proposito a Palmieri. Hartmann enim quamquam se dicit Realistam, idealismum tamen non vincit neque monismum, ac proinde non admittit mundum corporeum a subiecto cognoscente distinctum. Propter eandem rationem „energetismus“, quem professus est G. Ostwald (1853—1932), non pertinet ad hanc thesin.

250. Prob. th. Dynamismus, prout a Balmes aliisque propugnatur, obiectivam realitatem extensionis destruit. Ex substantiis inextensis ne minima quidem extensio constituitur. Puncta se tangentia nullum replent spatium, cum quodcumque punctum omnino inextensum sit. Etiam puncta inter se distantia non constituunt extensionem. Ceterum Dynamistae committunt petitionem principii, cum extensionem per puncta, per distantias, per intervalla explicare nituntur. Haec enim supponunt extensionem et sequuntur eam; in mundo pure spirituali hic ordo positionis et iuxtapositionis omnino non existeret (cf. th. X). Dynamismus Kantii etiam obiectivam realitatem substantiae destruit. Extensum, quod est corpus, debet esse substantia tamquam radix et subiectum permanens virium. Pro Kantio autem illud extensum, etiam prout est substantia, merum phaenomenon est, cum obiectivum, quod Kant in rerum natura reliquit, sit cognitioni nostrae prorsus impervium neque a nobis cognoscatur, sicut in se est, sed tantum sicut apparet secun-

dum formas subiectivas mentis nostrae, ad quas pertinet etiam substantia (cf. n. 691). Apud Palmieri dynamismus seipsum tollit: substantiae inextensae, quibus constituitur corpus, fundant extensionem; haec resultat ex eis et est dependenter ab eis, i. e. inhaeret eis. Quare hae substantiae non inextensae, sed extensae sunt. Praeterea etiam Palmieri committit petitionem principii, cum mediantibus substantiis virtualiter extensis originem extensionis explicare nititur. Nam substantiae inextensae non possunt esse virtualiter extensae nisi relate ad extensionem iam constitutam.

251. Coroll. Ergo ens mobile seu corpus per naturam suam componitur ex partibus quantitativis. Hae partes sunt partes intégrales, non essentielles; pertinent ad totalitatem substantiae corporeae, quin tamen eius essentiam constituent. Quantitas seu extensio est prima proprietas corporis. Etiam mobilitas corpori propria supponit quantitatem. Sola substantia extensa mobilis est motu physico seu successivo et per se sensibili. Quare ex refutatione dynamismi deducimus definitionem corporis descriptivam per primam corporis proprietatem: Corpus est substantia extensa ex partibus integralibus composita. Ita corpus distinguitur contra spiritum, contra substantial ex partibus integralibus non compositam.

252. *O bi.* 1. Doctrina, quae tamquam prima principia corporum ponit principia inextensa, non repugnat. Atqui dynamismus est doctrina, quae tamquam prima principia ponit principia inextensa. Ergo. — *Resp. Dist. niai.*: Principia, quae sunt substantiae completae, inextensae tum per se tum per accidens, *nego*; principia, quae sunt substantiae incompletae, per se inextensae, quae tamen extensae esse possunt per accidens, *concl. Contradist. min.* (cf. th. VII et n. 422, 1).

2. Atqui non repugnat doctrina, quae tamquam prima principia ponit substantias completas inextensae omnino. *Probo.* Doctrina, quae ponit extensum seu corpus oriri ex mutua activitate substantiarum inextensarum, ponit tamquam prima principia corporum substantias completas omnino inextensae. Atqui haec doctrina non repugnat. Ergo. — *Resp. Dist. niai.*: Quae essent et non essent inextensae, *concl.*; quae non essent simul inextensae et extensae, *nego. Contradist. min.*: Si hae substantiae non essent simul inextensae et extensae, *concl.*; si sunt simul inextensae et extensae, *nego.*

THESIS IV: Prima principia, realiter inter se distincta, quae intrinsecus essentiam corporis constituunt, seu principia intrinseca physica compositionis sunt materia prima et forma substantialis; principia vero generationis sunt materia et forma et privatio.

253. St. qu. 1. Iam Plato ad explicandum mundum physicum duplex statuit principium, materiam et formam. Sed materiam cum privatione confundebat, formam autem seu ideam non immanentem, sed transcendentem materiae posuit, ita ut eam materia aliquomodo participaret ($\mu^{\wedge}\tau\acute{\epsilon}\chi\epsilon\iota\nu$). Platonem Aristoteles emendavit, distinguendo materiam a privatione et includendo formas in ipsas res. Aristotelem secuti sunt S. Augustinus (354—430) et scholastici omnes, qui, cum in

quibusdam secundariis quaestionibus inter se dissentiant, in eo tamen conveniunt, quod asserunt essentiam omnem corpoream ex duplici principio, materia et forma, coalescere.

2. Scholastici itaque post Aristotelem distinguunt materiam primam et secundam, formam substantialem et accidentalem. Materia secunda est corpus seu substantia corporea completa, in aliqua determinata specie rerum constituta. Materia prima est substantia corporea incompleta, potenti alis,, indeterminata, omnibus corporibus communis. Forma substantialis est substantia corporea incompleta, actualis, qua determinatur materia prima, ita ut ex ipsa et ex forma constituatur substantia completa corporea alicuius determinatae speciei. Forma accidentalis ea est, qua actuatur et determinatur materia secunda. Forma accidentalis est idem quod accidens. Cum forma substantialis tribuat esse primum seu substantiale seu esse simpliciter, forma accidentalis tribuit esse aliquod secundarium, accidentale, secundum quid. Forma igitur accidentalis est **actus accidentalis** accidentaliter determinans et actuans seu evolvens potentiam substantiae corporeae; forma vero substantialis est **actus substantialis** substantialiter determinans et actuans seu evolvens potentiam materiae primae. Quare materia definiri potest: principium substantiale mere potentiale, ex quo fieri potest quaelibet substantia physica seu corporea, sicut ex ligno fieri potest quodlibet artificiosum simulacrum. Forma substantialis definitur: actus materiae primae¹. — Ex materia secunda et forma accidentali constituitur unum per accidens seu aggregatum duarum essentiarum inter se coniunctarum, ex materia prima autem et forma substantiali constituitur unum per se seu una essentia substantialis completa (cf. n. 180, 1). Quia materia prima et forma substantialis constituunt unam substantiam, etiam unam naturam substantialem constituent necesse est seu unum **principium operandi substantiale**. Quare sicut forma non est per se, ita neque operatur per se solam, sed una eademque operatio ex forma et materia egreditur, quamquam contingere potest, ut forma aliquam operationem sibi reservet specialem, quam non communicat cum corpore. (Anima humana spiritualis non communicat cum corpore intellectionem et volitionem.)

3. Productio substantiae physicae ex materia prima tamquam ex subiecto dicitur **generatio** (substantialis). Haec generatio mutatio est substantialis a privatione formae substantialis ad formam substantialem, sicut mutatio accidentalis est a privatione accidentis ad accidens, ut cum aliquid ex non albo fit album. Generationi opponitur **corruptio**. Corruptio (substantialis) est mutatio substantialis a forma

¹ Definitio valet de formis physicis, i. e. materiam informantibus, quae essentialiter ordinantur ad materiam informandam, non vero de formis a materia separatis (angeli, quae sunt substantiae completae, quibus repugnat, ne materiam informant. Harum formarum consideratio ad Philosophiam naturalem non pertinet.

substantiali ad privationem eius. Quia materia numquam est sine forma, **corruptio unius est generatio alterius**: corruptio aquae est generatio hydrogenii et oxygenii, corruptio seu mors hominis est generatio substantiarum chemicarum, quae componunt cadaver.

Corruptio unius et generatio alterius substantiae fit mediante **alteratione**, i. e. mediante motu seu transmutatione accidentali, qua producuntur accidentia seu proprietates substantiae generandae. His accidentibus materia redditur disposita pro una et indisposita pro altera forma. Ita cum per vim electricam resolvitur, i. e. corrumpitur aqua et producuntur hydrogenium et oxygenium, vis electrica alterat aquam, destruendo eius proprietates et producendo proprietates hydrogenii et oxygenii. Quare generatio etiam fieri dicitur mediante **dispositione materiae**.

In omni generatione tria distinguenda sunt: a) terminus ad quem — forma acquirenda, b) terminus a quo — privatio formae, i. e. carentia formae in subiecto, quod formam acquirit, c) **subiectum**, quod a termino ad terminum transit — materia prima.

Cum materia prima sit substratum omnis generationis et corruptionis, ipsa neque generatur neque corrumpitur, sed non oritur nisi per creationem. Ex quo deducimus materiae molem in mundo semper eandem permanere.

4. Duplex est genus formarum physicarum: quaedam sunt **subsistentes** seu **imateriales** (animae humanae), quae essentialiter quidem ordinantur ad materiam informandam, ita ut cum materia unam constituent essentiam, possunt tamen subsistere etiam separatae a materia: sunt **immortales**. Quae formae quoniam in esse sunt independentes a materia, etiam in fieri non dependent ab ipsa. i. e. non educuntur ex materiae potentialitate, sed **creantur** et infunduntur materiae, cum haec ad earum infusionem satis disposita est a generantibus. Quedam vero formae sunt **materiales** vel non subsistentes, quae extra materiam subsistere non possunt (formae mineralium, plantarum, animae brutorum): indisposito enim corpore in materiae potentialitatem redeunt. Ideo etiam in fieri dependent a materia, i. e. educuntur ex potentialitate materiae primae vi dispositionum praecedentium sicut forma accidentalis ex potentialitate materiae secundae. Res illustretur exemplo: Sicut plasticus disponendo limum ex eius potentialitate formam artificiosam (accidentalem) educit, ita animalia viribus generativis disponendo materiam sub aliqua forma substantiali iam existentem efficiunt, ut vetus forma recedat accedatque nova novis dispositionibus consentanea.

254. Prob. th. I p. (Prima principia realiter inter se distincta, quae intrinsecus essentiam corporis constituunt, sunt materia prima et forma substantialis). — *Arg. I.* Quod est substantialiter mobile, est compositum ex materia prima et forma substantiali tamquam ex primis

principiis realiter inter se distinctis. Atqui corpora sunt substantialiter mobilia. Ergo.

Min. patet ex experientia. Videmus enim viventia mutari in non viventia (cum moriuntur et resolvuntur), et non viventia in viventia (nutritione et generatione), et in ordine mineralium videmus analysi et synthesisi chimica unam substantiam transmutari in aliam specificè a prima distinctam novis apparentibus proprietatibus.

Prob. mai. Quod est substantialiter mobile, est compositum ex substrato substantiali secundum se omnino potential! et omnino indeterminato et ex determinatione substantiali separabili ab ipso; quod enim substantialiter movetur, amittit determinationem substantialem, remanente aliquo substrato substantiali omnino indeterminato, ex quo fit nova substantia. Corruptio enim non est annihilatio, neque generatio est creatio; quare necesse est remaneat aliquid veteris substantiae, ex quo fiat seu generetur nova. Ex nihilo enim nihil fit viribus naturalibus. Atqui quod est compositum ex substrato substantiali secundum se omnino potential! et omnino indeterminato et ex determinatione substantiali separabili ab ipso, est compositum ex materia prima et forma substantiali tamquam ex primis principiis realiter inter se distinctis. Nam substratum substantiale omnino indeterminatum et determinatio eius substantialis sunt ipsa materia prima et forma substantialis. Haec autem esse prima principia seu principia ulterius non resolubilia in alia principia patet ex ipsa essentia materiae primae et formae substantialis: materia prima est omnino indeterminata et pura potentia ac proinde forma substantialis eius determinatio prima. Esse autem principia **realiter inter se distincta** ex eorum separabilitate patet; amittitur enim una forma et acquiritur alia, remanente materia. Iam vero non est maius signum realis distinctionis quam realis separatio. Ergo.

Arg. II. Si homo est compositus ex materia et forma tamquam ex principiis physicis primis realiter inter se distinctis, etiam cetera corpora omnia ita sunt composita. Atqui homo est compositus ex materia et forma etc. Ergo.

Mai. prob. ex eo quod reliquae substantiae corporeae nutritione convertuntur in corpus humanum, et corpus humanum post hominis mortem in alias substantias resolvitur.

Prob. min. Anima humana realiter distincta a corpore utpote spiritualis ita coniuncta est corpori, ut cum eo unam constituat naturam seu unum principium operationis. Atqui non potest ex duobus principiis una constitui natura, nisi alterum sit pura potentia, materia prima, alterum actus substantialis simpliciter primus. Ergo.

Prob. mai. ex eo quod sensatio et vegetatio non est operatio solius animae, sed animae et corporis; secus enim essent operationes spirituales (cf. n. 480, 2).

Prob. min. Ut ex duobus principiis una constituatur natura, ita inter se coniungantur necesse est, ut ex utroque una numerice operatio egrediatur. Atqui hoc non obtinetur nisi alterum sit pura potentia, alterum actus substantialis simpliciter primus. Ergo. — *Prob. min.* Si utrumque principium esset actus, haberetur duplex actus substantialis, duplex esse per se. Iam vero quod est per se, operatur per se, agere enim sequitur esse; ex utroque igitur principio sua egrederetur operatio, nec proinde ex utroque unum conficeretur operationis principium.

Prob. II p. (Principia generationis sunt materia et forma et privatio). — Si principia compositionis sunt materia et forma, principia generationis sunt materia et forma et privatio. Atqui principia compositionis sunt materia et forma. Ergo.

Min. patet ex I p.

Prob. mai. Quod fit, non debet iam esse. Necesse igitur est, ut materia careat forma generatione acquirenda. Sed carentia formae in subiecto ad hanc formam apto est privatio: subiectum hanc formam non habet, est tamen aptum ad eam habendam.

Materia et forma per se sunt principia generationis, privatio vero per accidens tantum tamquam aliquid negativi, a quo generatio procedit. Materia privata forma et forma inter se opponuntur oppositione privativa, et generatio procedit ex materia privata forma. Privatio igitur per accidens est principium generationis.

255. Coroll. 1. Ergo atomi non sunt prima corporum principia. Sermo hic est de atomis extensis, quae ipsae sunt parva corpuscula, nam atomos inextensas thesi III iam prorsus exclusimus. — Si corpora conflantur ex atomis seu corpusculis, haec non possunt esse nisi principia proxima, in quae proxime resolvitur corpus maioris molis, et ipsas atomos, utpote parva corpora, necesse est componi ex materia prima et forma substantiali tamquam ex primis principiis. Quidquid igitur est de atomismo, certum est in eo non posse sistere processum scientificum, quippe qui natura sua ad ultimas causas seu prima principia tendit.

2. Ergo corpus definitur definitione metaphysica: substantia composita ex materia et forma. Cum enim materia et forma sint prima principia physica corporis, ex hac compositione etiam eius differentia specifica desumenda est. Haec compositio est id, quo primo substantia corporea distinguitur ab aliis substantiis, i. e. a substantiis (completis) spiritualibus; et est id, quod est radix proprietatum omnium, quae corpori secundum rationem genericam corporis conveniunt. Ideo etiam extensio et compositio ex partibus integralibus ex hac radice proveniunt.

256. Schol. 1 Contra doctrinam de substantiis compositis obiciunt substantiam esse positam in indivisibili.

Resp.: Substantia posita est in indivisibili, *dist.*: Quoad elementum negativum seu quoad exclusionem inhaerentiae, *conc.*; quoad elementum positivum, quoad essentiam, cui competit per se esse, *subdist.*: Haec essentia semper est physice incomposita, *nego*; non potest ei fieri additio vel subtractio in notis essentialibus, quin perimatur species, *conc.*

2. De atomismo. a) **Exponitur systema.** Atomismus est doctrina, secundum quam corpora maioris molis coalescere dicuntur ex minimis corpusculis extensis, quae essent indivisibilia saltem viribus naturae. Haec corpuscula ideo **atomi**, i. e. partes indivisibiles dicuntur.

Atomismus duplex est: **adynamicus** (purus) et **dynamius**. Secundum atomismum adynamicum atomi omnes eiusdem omnino speciei sunt et viribus ab ipsa essentia profectis carent; ideo tota corporum diversitas a diversa atomorum dispositione unice repetitur. Qui vero atomismum dynamicum profitentur, quot sunt corpora chimice simplicia, tot statuunt atomorum species, quibus etiam diversas vires specificas concedunt.

Iam antiquis temporibus philosophi quidam, ut Leucippus (saec. V a. Chr.), Democritus, Epicurus, Lucretius (95—52) naturam corporatam atomis explicare conabantur. Recentiore aetate atomismum profitentur Baco de Verulam (1561—1626), Gassendi, Cartesius, Newton (1642—1727), J. Dalton (1766—1844). His vero temporibus omnes fere, qui scientiis experimentalibus operam dant, phaenomena physicalia et chimica atomis explicare aggrediuntur, qui tamen communiter vires specificas atomis largiuntur. Et hi distinguunt inter **atomos** et **moleculas**. Atomi sunt minimae particulae elementorum chemicorum, quae synthesis chimicam ingrediuntur, moleculae minimae partes corporum chimice compositorum. Iam ipsa elementa aliquo modo dicuntur composita. quatenus constituunt moleculas ex pluribus atomis conflatas (O₂ O₃). Recentissime vero quaedam phaenomena, praesertim phaenomena **radioactivitatis** et spectroscopica, physicos eo deduxerunt, ut nonaginta duo ponerent elementa, quae tamen etiam ipsa non sunt elementa stricte, cum componantur ex electronibus et nucleo aliquo ulterius resolubili (cf. n. 244, 1).

b) **Fertur indicium.** Atomismum purum seu adynamicum iam reieciimus thesi II. De atomismo autem dinamico et speciatim de doctrina electronum dicimus non apparere rationem philosophicam, ut reiciantur, sed esse admittenda, inquantum probantur aut probabiliter suadentur, et explicanda. Quare dicimus: a) electrones et ea quae nucleum componunt, esse composita ex materia et forma tam-

1 Satis probatum videtur, speciatim per analysin spectralem, elementa nostra chimica structuram aliquam habere ac proinde non esse elementa stricte seu primitiva, sed derivata seu relativa, eorumque atomos non esse atomos simpliciter, sed compositas.

quam ex principiis substantialibus. Idem dicendum de aethere, qui admittitur tamquam medium, in quo moventur electrones. β) Quia ex nucleo et electronibus oriuntur elementa chimica derivata, et ex elementis cetera corpora chimice composita tamquam typi stabiles, abrupte inter se distincti notis stabilibus et determinatis, etiam haec elementa ex electronibus exorta et cetera corpora chimice composita novas species substantiales constituunt. Cum igitur determinatus numerus electronum secundum determinatam structuram coniunguntur cum nucleo ad efformandum elementum, in tota hac mole, quae atomum elementi constituit, nova oritur forma substantialis: forma substantialis elementi. Quare atomus elementi est una substantia. Singuli electrones et nucleus desinunt esse per se, et inter se continuantur- aut immediate aut potius mediate, mediante aethere in quo moventur, qui proinde etiam ipse ad substantiam atomi pertinet. Aether enim ille intermedius secundum typum suum externum apparet mutatus et in tensione virium, praesertim electricarum, totius compositi ex electronibus involutus. Tota igitur moles constituta ex nucleo et electronibus et aethere intermedio una forma substantiali informatur, quae est forma elementi. Similiter fit, cum ex elementis oritur corpus aliquod chimice compositum. Etiam tunc oritur nova substantia specificè diversa et nova forma substantialis. Molecula corporis compositi est una substantia. Elementa desinunt esse per se et constituunt unam molem continuam¹, γ) Sed etiam moles corporea maior ex multis moleculis constituta, una est substantia continua. Hoc certo obtinet in corpore vivente (cf. n. 415)²; sed etiam moles corporum non viventium ex moleculis inter se continuis conflata esse potest. Microstructura enim corporis ex nucleo et electronibus aethere inter se coniunctis quoscumque permittit motus mechanicos, qui secundum physicos intra molem corpoream contingere dicuntur. Moleculae eiusdem speciei, cum perfecte inter se coniunguntur (mechanice, solo contactu, si sunt in statu liquido aut aëriiformi, calore seu conflatura, si sunt in statu solido), etiam inter se **continuari** possunt (mediante aethere, qui ad earum constitutionem pertinet) et efformare unam substantiam. Tunc singulae moleculae amittunt suum esse per se, et singulae earum formae substantiales in una coniunguntur forma substantiali, quae extenditur per totam molem. Est enim haec forma extensa per accidens et divisibilis, quamquam respicit totam structuram unius moleculae per modum unius indivisibilis dispositionis ad informandum (cf. 273; 425, 2).

Doctrina igitur de electronibus cum doctrina scholastica de materia et forma componi potest. Speciatim nulla omnino est difficultas ad-

¹ Secundum doctrinam thomisticam de principio individuationis substantiarum corporearum (cf. th. XXII) unitas substantiae expostulat etiam unitatem quantitatis seu molem **continuum**.

² Posse obtineri **continuitatem** molis non obstante heterogeneitate et motu locali partium ostendit corpus vivens et praesertim sanguis corporis viventis (cf. n. 444).

mittendi etiam in ordine mineralium structuram aliquam ex partibus dissimilaribus constitutam. Totum ex nucleo et electronibus constitutum a quibusdam physicis systemati solari aequabatur. Haec aequatio, si urgeretur, unitatem substantialem atomi vel moleculae, ex nucleo et electronibus constitutae, destrueret. Sed haec unitas substantialis, quae systemati solari non convenit, in systemate constituto ex nucleo et electronibus manifeste apparet. Systemata stellaria ordinem suum et regularitatem motuum suorum non conservant activitate aliqua altiore ex toto systemate qua tali profecta, sed stabilitas eorum omnino explicatur ex massarum attractione et ex ordine et motu primitus eis indito (cf. n. 239). Non enim est stabilitas, quae perturbationes vinceret. Si supponeremus stellarum ordinem perturbari attractione magnae molis ex dissita coelorum regione adveniente, pristinus ordo non restitueretur. Contra, systema quo constituitur atomus vel molecula vincit perturbationes ex collisione atomorum ad invicem iugiter accidentes et ordinem sibi debitum ineluctabiliter retinet. Haec stabilitas non est explicabilis ex electromagnetica massarum attractione (ex lege Coulomb), sed postulat activitatem altiore, quae, sicut per se tendit ad totum conservandum, ita etiam proficiscitur ex toto qua tali, neque est ex singulis partibus earumque viribus explicabilis. Quare manifestat totum ex diversis partibus constitutum tamquam unam substantiam. Huic substantiae essentialiter convenit determinata structura simul cum determinato aequilibrio electrico, quae contra causas ab extrinseco agentes iugiter retinere nititur.

257. *O bi.* 1. Quod conflatum ex atomis ulterius non resolubilibus, huius prima principia non sunt materia et forma. Atqui corpus conflatum ex atomis ulterius non resolubilibus. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Non resolubilibus in materiam et formam, *conc.*; in alias atomos, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui atomus non est resolubilis in materiam et formam. *Probo.* Non est resolubile in materiam et formam, quod est una substantia. Atqui atomus est una substantia. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod est una substantia simplex, *conc.*; composita, *nego. Contradist. min.*

3. Atqui nulla est substantia composita. *Probo.* Nulla substantia composita est unum per se. Atqui omnis substantia est unum per se. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Composita ex substantiis completis, *conc.*; ex substantiis incompletis, *nego. Conc. min.; dist. consq.:* Composita ex substantiis completis, *conc.*; ex incompletis, *nego.*

4. Atqui repugnat substantia incompleta. *Probo.* Quod est positum in indivisibili non potest esse incompletum. Atqui substantia est posita in indivisibili. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod est positum in indivisibili tum quoad elementum positivum tum quoad elementum negativum, *conc.*; quoad elementum negativum tantum, *nego. Contradist. min.:* Quoad elementum negativum seu quoad exclusionem inhaerentiae, *conc.*; quoad elementum positivum seu quoad essentiam, cui competit per se esse, *subdist.:* Haec essentia semper est physice incomposita, *nego.*; non potest ei fieri additio vel subtractio in notis essentialibus, quin perimatur species, *conc.*

Ad 253 sq. Postquam Philosophus ostendit quod in quolibet fieri naturali tria inveniuntur [scii, subiectum et terminus factionis et oppositum eius: Phys. I 7, 190 b 11. S. Thom. lect. 12 n. 12], hic ex praemissis intendit ostendere, quot sunt principia naturae. . . . Primo ostendit duo esse principia naturae per se; secundo ostendit

tertium esse principium naturae per accidens. . . . Circa primum utitur tali ratione. Illa dicuntur esse principia et causae rerum naturalium, ex quibus sunt et fiunt per se et non secundum accidens; sed omne quod fit, est et fit ex subiecto [i. e. materia sive prima sive secunda] et forma; ergo subiectum et forma sunt per se causae et principia omnis eius quod fit secundum naturam. Quod autem id quod fit secundum naturam, fit ex subiecto et forma, probat hoc modo. Ea in quae resolvitur definitio alicuius rei, sunt componentia rem illam; quia unumquodque resolvitur in ea, ex quibus componitur. Sed ratio eius quod fit secundum naturam, resolvitur in subiectum et formam; nam ratio hominis musici resolvitur in rationem hominis et in rationem musici; si quis enim velit definire hominem musicum, oportet quod assignet definitionem hominis et musici. Ergo id quod fit secundum naturam, est et fit ex subiecto et forma. Et notandum est quod hic intendit inquirere principia non solum fiendi, sed etiam essendi; unde signanter dicit: **ex quibus primis sunt et fiunt**. Et dicit; „ex quibus primis id est per se et non secundum accidens. Per se ergo principia omnis quod fit secundum naturam, sunt subiectum et forma [Φανερόν οὖν ὡς, εἴπερ εἰσὶν αἰτίαι καὶ ἀρχαὶ τῶν φύσει ὄντων, ἐξ ὧν πρῶτων εἰσὶ, καὶ γεγόνاسι μὴ κατὰ συμβεβηκός, . . . ὅτι γίγνεται πᾶν ἐκ τε τοῦ ὑποκειμένου καὶ τῆ μορφῆς : Phys. I 7, 190 b 17]. . . . Addit tertium principium per accidens . . . , scilicet, contrarietatem et privationem [στέρησις, 190 b 27], ut immusicum et infiguratum. . . . Patet ergo secundum intentionem Aristotelis quod privatio, quae ponitur principium naturae per accidens, non est aliqua aptitudo ad formam vel inchoatio formae vel aliquod principium imperfectum activum, ut quidam dicunt, sed ipsa carentia formae vel contrarium formae, quod subiecto accidit. . . . Manifestat praemissa principia. Et dicit quod natura quae primo subicitur mutationi, id est **materia prima**, non potest sciri per seipsam, cum omne quod cognoscitur, cognoscatur per suam formam; materia autem prima consideratur subiecta omni formae. Sed scitur secundum analogiam. . . . Sic enim cognoscimus, quod lignum est aliquid praeter formam scamni et lecti, quia quandoque est sub una forma, quandoque sub alia. Cum igitur videamus hoc quod est aër quandoque fieri aquam, oportet dicere quod aliquid existens sub forma aeris, quandoque sit sub forma aquae: et sic illud est aliquid praeter formam aquae et praeter formam aeris, sicut lignum est aliquid praeter formam scamni et praeter formam lecti. Quod igitur sic se habet ad ipsas substantias naturales, sicut se habet aes ad statuam et lignum ad lectum, et quodlibet materiale et informe ad formam, hoc dicimus esse materiam primam. Hoc igitur est unum principium naturae: quod non sic unum est „sicut hoc aliquid hoc est, sicut aliquod individuum demonstratum, ita quod habeat formam et unitatem in actu; sed dicitur ens et unum, inquantum est in potentia ad formam (Ἡ δ' ὑποκειμένη φύσις Ἐπιστητὴ κατ' ἀναλογίαν. ὡς γὰρ πρὸ ἀνδριάντα χαλκός ἢ πρὸ κλίνην εὖλον ἢ πρὸ τῶν ἄλλων τι τῶν ἐχόντων μορφὴν ἢ ὕλην καὶ τὸ ἀμορφον ἔχει πρὶν λαβεῖν τὴν μορφήν, οὕτως αὕτη πρὸ οὐσίαν ἔχει καὶ τὸ τὸδε τι καὶ τὸ ὅν: Phys. I 7, 191 a 8. S. Thom. lect. 13 n. 1—4 9; cf. Arist., Met VIII 1, 1042 a32; S. Thom. lect. 1 n. 1688sq.: „Generatio et corruptio substantialis sunt principium veniendi in cognitionem materiae primae — Λέγω γὰρ ὕλην τὸ πρῶτον υποκείμενον ἐκάστῳ, ἐξ οὗ γίνεται τι ἐνυπαρχόντος μὴ κατὰ συμβεβηκός. εἴτε φθείρεται, εἰ τοῦτο ἀφίεται ἐσχάτον. „**Materiam** id dico quod primum est uniuscuiusque subiectum, e quo quippiam eo fit pacto ut non per accidens insit; etsi corrumpitur, ad hoc ultimum sane proficiscetur (Phys. I 9, 192 a 31; cf. S. Thom. ib. lect. 15 n. 11; Spir. creat, a. 1 c). — „Dicit [Aristoteles] quod post determinatam veritatem de principiis, dicendum est quod solum ista via omnis . . . dubitatio antiquorum solvitur [Μοναχῶς οὕτως λύεται καὶ ἡ τῶν ἀρχαίων ἀπορία: Phys. I 8, 191 a 23]. . . . Philosophi qui secundum philosophiam inquisierunt veritatem et naturam rerum, . . . dixerunt quod nihil neque generatur neque corrumpitur: quod est et contra veritatem et contra naturam. . . . Nescierunt hanc rationem solvere, . . . si ens fit, aut fit ex ente aut ex non ente: et utrumque horum videtur esse impossibile, . . . ex ente . . . [:] ens iam est; ergo non fit. . . . Ex non ente . . . [:] ex nihilo nihil fit. Et ex hoc concludebatur quod

entis non erat generatio neque corruptio. Et ulterius [dicebant] quod non essent multa entia, sed unum ens tantum. . . . Solvit praedictam obiectionem. . . . Materia, quae est ens in potentia, est id ex quo fit aliquid per se: haec est enim quae intrat substantiam rei factae. Sed ex privatione vel forma praecedente fit aliquid per accidens. . . . Ultimo [dicit] quod . . . haec natura manifestata, scii, materia, solvit omnem illorum ignorantiam[§] (S. Thom., In Phys. I 8 lect. 14 n. 2 3 8 9). — „Dicit [Aristoteles], quod simpliciter generatur aliquid quodam modo ex non ente, alio modo ex ente: oportet enim illud quod praeexistit generationi, esse **potentia** ens, actu autem non ens. Et ita verum est quod dicitur utroque modo: scii, quod generatio simpliciter sit ex ente, et ex non ente[§] (Τρόπον μὲν τινὰ ἐκ μὴ ὄντος ἀπλῶ γίνεται, τρόπον δὲ ἄλλον ἐξ ὄντος ἀεί· τὸ γὰρ δυνάμει ὄν ἐντελεχείῃ δὲ μὴ ὄν ἀνάγκη προυπάρχειν: De gen. et corr. I 3, 317 b 15. S. Thom. lect. 6 n. 7; cf. Arist. l. c. II 1, 329 a 24; De an. II 1, 412 a 7; S. Thom. lect. 1 n. 213sq.; In Phys. II 1 lect. 2; Op. [31] De princ. nat.; Pot. 3, 8; S. th. I 76, 4). — „Formae proprie non fiunt, sed **educuntur de potentia materiae**, inquantum materia quae est in potentia ad formam fit actu sub forma, quod est facere compositum[§] (S. Thom., In Met. VII 8 lect. 7 n. 1423; cf. Virt. i. com. a. 11; S. th. I 65, 4; 90, 2 ad 2; Spir. creat, a. 2 ad 8). — Cf. text, ad 259 374—377 (generatio — corruptio) 378 382.

THESIS V: Materia prima est pura potentia, forma vero substantialis est actus substantialis primus.

258. St. qu. 1. Distinguimus actum **formalem** seu actum essentiae — formam, et actum **entitativum** seu actum existentiae — existentiam. Actus formalis est actus determinans potentiam materiae atque ita constituens determinatam essentiam physicam; actus entitativus est id, quo aliquid formaliter est extra causas et extra nihilum seu id, quo est in rerum natura existens.

In thesi dicimus materiam primam esse puram potentiam absolute, ita ut careat quocumque actu substantiali sive formali sive entitativo, ac proinde forma sit eius actus substantialis **simpliciter primus**. Actus igitur entitativus est actus complens potentiam non solius materiae, sed essentiae constitutae ex materia et forma. Sicut enim materia est in potentia ad formam, ita essentia est in potentia ad existentiam.

2. Thesis est contra Scotum, qui defendit materiam primam ante formam habere aliquem actum entitativum, et generatim contra eos omnes, qui realem distinctionem inter essentiam et esse respuunt. Hi nimirum, cum non possint capere aliquid, quod sit reale nec tamen habeat aliquod esse sibi identificatum, ponunt materiam ex se iam habere aliquem actum metaphysicum, aliquod esse existentiae incompletum, quod per formam eiusque existentiam, quam secum identificatam habet, compleatur. Quare sicut materia et forma sunt substantiae incompletae, quae se complent ad invicem, ita in hac sententia materia et forma sunt etiam **existentiae incompletae**, quae se complent inter se.

3. Nostra sententia defenditur ab Aristotele, S. Augustino¹, S. Thoma eiusque schola, S. Bonaventura (1221—1274) aliisque bene multis.

¹ S. Augustinus: „Ego vero, Domine, si totum confitear tibi ore meo et calamo meo, quidquid de ista materia docuisti me, cuius antea nomen audiens et non

259. Prob. th. Materia prima est substratum suscipiens formam substantialem. Atqui materia prima, quae non est pura potentia, non potest esse substratum suscipiens formam substantialem. Ergo.

Mai. patet ex th. IV. — *Prob. min.* Forma substantialis est forma dans esse substantiale. Atqui materia, quae non est pura potentia, non potest esse substratum suscipiens formam dantem esse substantiale. Ergo.

Prob. min. Materia, quae non est pura potentia, iam habet esse substantiale. Ergo non potest hoc esse recipere a forma. Per esse substantiale, quocum identificatur, materia iam est substantia per se subsistens. Quare forma eam non substantialiter, sed accidentaliter tantum determinare potest tamquam forma accidentalis dans esse secundarium.

At dicunt adversarii: Materia, quae non est pura potentia, habet esse substantiale incompletum. Ergo potest esse substratum suscipiens formam dantem esse substantiale, i. e. completionem primi esse substantialis.

Pesp.: repugnare esse incompletum. Esse ex natura sua sistit in indivisibili. Omnis essentia, etiam essentia composita corporea, non habet nisi unum esse, quo partes eius omnes, sive essentielles: materia et forma, sive intégrales, existunt. Hae partes, tamquam partes unius eiusdemque essentiae, unius eiusdemque entis, non sunt existentes nisi mediante toto, mediante esse totius. Esse respicit immediate totum; partes respicit mediate, mediante toto. Esse reddit existens totum qua tale, et ita reddit etiam partes existentes. In partibus non est nisi mediate, mediante toto; immediate est in toto. Pars, quae immediate

intelligens, narrantibus mihi eis qui non intelligerent. eam cum speciebus innumeris et variis cogitabam et ideo non eam cogitabam: foedas et horribiles formas perturbatis ordinibusolvebat animus, sed formas tamen et **informe** appellabam, non quod careret forma, sed quod talem haberet, ut si appareret, insolitum et incongruum aversaretur sensus meus et conturbaretur infirmitas hominis; vere autem illud quod cogitabam, non privatione omnis formae, sed comparatione formosiorum erat **informe**; et suadebat vera ratio, ut omnis formae qualescumque reliquias omnino detraherem, si vellem prorsus **informe** cogitare; et non poteram, citius enim non esse censebam, quod omni forma privaretur, quam cogitabam quiddam inter formatum et nihil, nec formatum nec nihil, informe, prope nihil; et cessavit mens mea interrogare hinc spiritum meum, plenum imaginibus formatorum corporum, et eas pro arbitrio mutantem atque variantem, et intendi in ipsa corpora, eorumque mutabilitatem altius inspexi, qua desinunt esse quod fuerant et incipiunt esse quod non erant, eundemque transitum de forma in formam per **informe** quiddam fieri suspicatus sum, non per omnino nihil (sed nosse cupiebam, non suspicari); et si totum tibi confiteatur vox et stilus meus, quidquid de ista quaestione enodasti mihi, quis legentium capere durabit? Nec ideo tamen cessabit cor meum dare tibi honorem et canticum laudis de iis, quae dictare non sufficit. Mutabilitas enim rerum mutabilium ipsa capax est formarum omnium, in quas mutantur res mutabiles. Et haec quid est? Numquid animus? Numquid corpus? Numquid species animi vel corporis? Si dici potest: **Nihil aliquid quod estet non est**, hoc eam dicerem; et tamen iam utcunque erat, ut species caperet istas visibiles et compositas* (Confess. XII 6'.

haberet esse, esset per se absolute. Iam non posset esse pars alterius, sed constitueret essentiam in se perfecte terminatam, sive substantialiter tamquam substantia, sive accidentaliter tamquam accidens. Ubi-cumque igitur habetur multiplex esse, habetur etiam multiplicitas entium, multiplicitas essentiarum, et totum ita constitutum iam non est unum per se, sed unum per accidens tantum, sicut substantia cum accidentibus suis, aut homo cum vestimentis, aut acervus lapidum (cf. n. 707, 3).

260. Coroll. 1. Ergo materia prima est realiter distincta ab existentia neque dicit ordinem ad actum entitativum, ad existentiam, nisi mediante forma, ac proinde absolute repugnat materiam sine forma existere. Immo etiam forma ac proinde tota essentia physica est realiter distincta ab existentia. Non enim potest esse existentia identificata cum forma **materiali**, quia haec est incapax existendi, neque cum forma **immateriali**, quia etiam forma immaterialis, sicut omnis forma informans, essentialiter incompleta est, existentia autem semper est completa. — Thesis igitur nostra argumentum constituit **physicum** pro reali distinctione inter essentiam et existentiam.

2. Ergo unum est esse seu una existentia totius compositi, quod ideo est unum per se seu unum ens.

3. Ergo esse substantiale est esse **absolute primum**, et forma substantialis est forma dans esse absolute primum, ita ut, quidquid aliud superaddatur, sit accidens (ut color) aut substantia alteri substantiae accidentaliter unita (ut pileus).

4. Ergo existentia seu actus entitativus est **actus ultimus**, i. e. ultimo terminans et complens essentiam; quod enim ulterius superadditur, est nova essentia alteri accidentaliter coniuncta. Quare unum per se, unum ens, non est nisi cuius unum est esse.

5. Ergo, ut ex duabus substantiis incompletis resultet una essentia substantialis completa, requiritur, ut altera substantia incompleta sit pura potentia, altera vero eius actus primus (cf. n. 722 sqq.).

6. Ergo non possunt duae formae substantiales simul informare eandem materiam (contra Scotum et S. Albertum). Forma enim superveniens formae iam non esset actus substantialis primus.

7. Ergo formae elementorum non manent actu in composito, quod substantiali mutatione ex ipsis oritur (ut cum ex hydrogenio et oxygenio fit aqua), manent tamen virtute, ut experientia docet, i. e. manent qualitates (vires) propriae elementorum, licet aliquomodo alteratae. Et haec est ratio, cur in resolutione compositi reappareant elementa (cf. th. XXV).

261. Schol. ad solvendas difficultates, a) Inter merum, nihil et actum datur tertium: **realis potentia**. Materia utpote pura potentia nullo

† Etiam forma non informans seu essentia creata pure spiritualis ac proinde omnis essentia creata est realiter distincta ab existentia; at hoc non est probandum in Philosophia naturali, sed in Metaphysica.

modo significat actum seu perfectionem, sed omni ex parte potentialitatem, imperfectionem, est tamen ens reale, sed prorsus imperfectum, ultima linea realitatis, pura potentia realis, quae actuatur seu evolvitur per formam et existentiam.

b) Duplici modo potest aliquid esse reale seu existere in rerum natura: a) ut „quod“, i. e. ut **totum** quod est, β) ut „quo“, sive potentiale sive actuale, i. e. ut **pars** sive potentialis sive actualis, qua est totum. Materia et forma, essentia et existentia sunt partes, quibus est ens completum corporeum, seu quibus exercet essendi actum: materia est pars pure potentialis, forma pars actualis — actus primus; existentia est pars actualis — actus secundus; essentia est pars potentialis relate ad existentiam. Ideo in forma dicimus: materia existit, *dist.*: Ut quod, *nego*; ut quo, *subdist.*: Ut quo actuale, *nego*; ut quo pure potentiale, *conc.*

c) Materia et forma, essentia et existentia dependent ad invicem seu se sustentant ad invicem — causae sunt sibi invicem causae, et ita est totum seu exercet essendi actum: forma dependet a materia in ordine causae materialis, materia a forma in ordine causae formalis; similiter existentia dependet ab essentia in ordine causalitatis materialis, essentia ab existentia in ordine causae formalis. Influxus autem causalis, quo materia sustentat formam, est mere passivus seu potentialis; quare ad eum exercendum sufficit, ut materia sit realis potentia, nec requiritur, ut habeat aliquem actum.

262. *Obi.* 1. Pura potentia est merum nihil. Atqui materia prima non est merum nihil. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Nihil actu, *conc.*; nihil potentia, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui materia prima non est nihil actu. *Probo.* Non est nihil actu, quod existit in rerum natura/ Atqui materia prima existit in rerum natura. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quod existit ut quod, *conc.*; ut quo, *subdist.*: Ut quo actuale, *conc.*; ut quo potentiale, *nego. Contradist. min.*

3. Atqui materia prima existit ut quo actuale. *Probo.* Ut quo actuale existit, quod suscipit formam. Atqui materia prima suscipit formam. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quod suscipit ut pura potentia, *nego*; quod non suscipit ut pura potentia, *conc. Contradist. min.*

4. Atqui materia prima non suscipit formam ut pura potentia. *Probo.* Non suscipit formam ut pura potentia, quod causalitatem exercet in formam. Atqui materia causalitatem exercet in formam. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quod causalitatem exercet mere materiale, *nego*; quod causalitatem exercet non mere materiale, *conc. Contradist. min.*

Ad 259sq. **Aristoteles**: „Materia in se non potest sufficienter cognosci nisi per motum; et eius investigatio videtur praecipue ad Naturalem pertinere. Unde et Philosophus accipit hic de materia, quae in physicis sunt investigata, dicens: Dico autem **materiam** esse, quae **secundum se**, idest secundum sui essentiam considerata, nullatenus est **neque quid**, idest neque substantia, **neque qualitas neque aliquid aliorum generum**, quibus ens dividitur vel determinatur [Λέγω β' (ὅλην ἢ καθ' αὐτήν μήτε τί μήτε ποσόν μήτε ἄλλο μηθέν λέγεται οἷ ὠρισται τὸ <5v: Met. VII 3, 1029 a 20]. Et hoc praecipue apparet motu. Oportet enim subiectum mutationis et motus alterum esse, per se loquendo, ab utroque terminorum motus, ut probatum est in primo Physicorum. Unde cum materia

sit primum subiectum substans non solum motibus, qui sunt secundum qualitatem et quantitatem et alia accidentia, sed etiam mutationibus, quae sunt secundum substantiam, oportet quod materia sit alia secundum sui essentiam ab omnibus formis substantialibus et earum privationibus, quae sunt termini generationis et corruptionis; et non solum quod sit aliud a quantitate et qualitate et aliis accidentibus.... **Materia** enim non potest per se exsistere sine forma, per quam est ens actu, cum de se sit in **potentia tantum**; ipsa enim non est hoc aliquid nisi per formam, per quam fit āctu (S. Thom., In Met. VII lect. 2 n. 1285sq. 1292). — S. Thomae: «Omnes antiqui, qui posuerunt materiam primam esse aliquid actu, . . . dixerunt quod fieri nihil erat nisi alterari; et Aristoteles eorum dubitationem solvit ponendo materiam esse in potentia tantum; quam dicit esse subiectum generationis et corruptionis simpliciter (Spir. creat, a. 3). — «Omne quod est actu: vel est ipse actus, vel est **potentia participans actum**: esse autem actu repugnat rationi materiae, quae secundum propriam rationem est ens in potentia. Relinquitur ergo quod non possit esse in actu nisi inquantum participat actum: actus autem participatus a materia nihil est aliud quam forma; unde idem est dictum, materiam esse in actu, et materiam habere formam. Dicere ergo quod **materia sit in actu sine forma, est dicere contradictoria esse simul**; unde a Deo fieri non potest (Qdl. III a. 1; cf. Op. [31] De prime, nat.; Pot. 3, 5 ad 3; a. 8; q. 4, 1; Ver. 3, 5; Comp. 74; S. th. I 7, 2 ad 3; 15, 3 ad 3; 44, 2; 66, 1).

Ad 260. **Aristoteles**: Ἀδύνατον γὰρ οὐσίαν & οὐσιῶν εἶναι ἐνυπαρχουσῶν ὡς ἂν τελεχεία· τὰ γὰρ δύο οὕτω ἐντελεχεία οὐδ' ἂν ποτε ἐν ἐντελεχεία (Met. VII 13, 1039 a 3). Ad quae S. Thomas: «Impossibile est enim aliquam substantiam esse ex pluribus substantiis, quae sunt in ea actu. Duo enim, quae sunt in actu, numquam sunt unum actu. . . . Et hoc ideo, quia actus habet virtutem separandi et dividendi. Unumquodque enim dividitur ab altero per propriam formam. Unde ad hoc, quod aliqua fiant unum actu, oportet quod omnia concludantur sub una forma, et quod non habeant singula singulas formas, per quas sint actu. Quare patet quod si substantia particularis est una, non erit ex substantiis in ea exsistentibus āctu (In Met. VII lect. 13 n. 1588). — S. Thomas: «In substantiis compositis ex materia et forma est duplex compositio actus et potentiae: prima quidem ipsius substantiae, quae componitur ex materia et forma; secunda vero ex ipst\ substantia iam composita et esse; quae etiam potest dici ex quod est et esse; vel ex quod est et quod ēst (C. g. II 54; cf. S. th. I 50. 2 ad 3). — «Impossibile est quod unius rei non sit unum ēsse (S. th. III 17, 2). — «Ipsum esse est actus ultimus, qui participabilis est ab omnibus, ipsum autem nihil p̄cipat (Q. d. an. a. 6 ad 2). — «Nihil est simpliciter unum nisi per formam unam, per quam habet res esse: ab eodem enim habet res quod sit ens, et quod sit una; et ideo ea quae denominantur a diversis formis, non sunt unum simpliciter, sicut homo ālbus (S. th. I 76, 3; cf. C. g. II 58; Q. d. an. a. 11, et text, ad 530 630). — «Vera mixtio . . . est secundum totum: sed mixtio ad sensum . . . secundum minima iuxta se p̄posita (S. th. I 76, 4 ad 4). — «Miscibilia etsi sint in potentia in mixto, tamen non sunt in eo in potentia pure passiva. Manent enim virtute in mixto. Quod ex hoc potest patere, quia mixtum habet motum et operationes ex virtute corporum miscibilium; quod non potest dici de his, quae sunt in potentia in materia p̄ima (In Met. I lect. 12 n. 196; cf. text, ad 406).

§ 3. Quomodo uniantur principia seu materia et forma ad constituendum ens mobile completum.

THESIS VI: Materia et forma non mediante aliquo modo, sed immediate seipsis uniuntur formaliter, inquantum subsunt actioni unienti, a causa efficiente profectae.

263. St. qu. Unio potest sumi quadrupliciter: a) **effective** pro actione uniente ab efficiente profecta; b) **dispositive** pro dispositio-

nibus, quibus subiectum est dispositum ad formam aliquam habendam, sicut corpus humanum organisatione speciali et qualitatibus specialibus est dispositum ad hoc, ut sit informatum anima humana; c) **formaliter** pro ipsa unitate seu formalitate, qua aliqua plura quomodocumque unum constituuntur; d) **relative** pro relatione, quae sequitur unitatem, quatenus unita ad invicem se respiciunt tamquam unita.

Unionem formaliter consideratam materiae ad formam esse modum substantialē distinctum a materia et forma docet Suarez, contra quem ponitur I pars theseos; pars II est de unione effective considerata.

264. Prob. th. I p. (Materia et forma immediate seipsis uniuntur formaliter). — Seipsis immediate uniuntur formaliter, quae sua ipsius entitate immediate ad invicem causalitatem exercent per modum partium. Atqui materia et forma sua ipsius entitate immediate ad invicem causalitatem exercent per modum partium. Ergo.

M a i. patet: Quae partes sunt, uniuntur; quae partes sunt ita, ut sua ipsius entitate immediate ad invicem causalitatem exercent, immediate formaliter uniuntur.

A d m i n. Materiam et formam esse partes constituentes totum seu substantiam completam, ex ipsa essentia patet materiae et formae; materiam et formam ad invicem causalitatem exercere immediate sua ipsius entitate probatur: Forma causalitatem exercet in materiam, quatenus actuatur materiam, materia in formam, quatenus eam recipit et sustentat. Atqui forma immediate sua ipsius entitate actuatur materiam, et materia immediate sua ipsius entitate recipit et sustentat formam. Forma enim per essentiam suam est actus materiae seu evolutio eius, et materia per essentiam suam est potentia sustentativa formae. Nam haec est differentia inter causas intrinsecas (materiam et formam) et causas extrinsecas (efficientem et finalem), quod haec causant mediante aliquo medio (ita efficiens causat mediante virtute et actione), illae vero immediate sua ipsius entitate. Ergo.

Prob. II p. (Materia et forma uniuntur, inquantum subsunt actioni unienti a causa efficiente profectae). — Causae intrinsecae, licet per seipsas causent, non causant tamen nisi dependenter a causa efficiente, quae eas applicat.

Unio haec effective considerata seu actio uniens non differt ab actione eductiva ipsius formae, excepta generatione (et resurrectione) hominis. In generatione hominis actio uniens ex parte parentum est applicativa tantum materiae dispositae ad formam, ideo terminat actionem, qua disponitur materia: ex parte autem Dei actio uniens coniungitur creationi animae. Deus enim creando infundit seu unit animam corpori.

265. Schol. De composito naturali. Materia et forma ad invicem causalitatem exercendo per modum partium, causant etiam seu

constituunt totum compositum naturale. Hoc totum seu essentia corporea completa non est tertia realitas distincta a partibus unitis, sed est **ipsa realitas partium unitarum**. Totum enim sunt ipsae partes unitae simul sumptae, neque in causis intrinsecis, quae causant per modum partium, necesse est effectum (mediatum, ultimum, qui est totum constitutum) esse distinctum a causis. Ceterum, si diceretur compositum esse realitatem distinctam, induceretur processus in infinitum. Haec enim nova realitas certe compositionem faceret cum partibus, ex quibus resultare dicitur. Sed ita aliud resultaret totum compositum, quod iterum deberet esse nova realitas distincta a tribus partibus, ex quibus resultaret etc.

266. *Obi.* 1. Quae uniuntur formaliter mediante causalitate, non uniuntur esse. Atqui materia et forma formaliter uniuntur mediante causalitate. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Si causalitatem non exercent sua ipsius entitate, *conc.*; si causalitatem exercent sua ipsius entitate, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui materia causalitatem non exercet sua ipsius entitate. *Probo.* Non exercet causalitatem sua ipsius entitate, quod causalitate sua mutatur. Atqui materia causalitate sua in formam mutatur. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quod mutatur transcendentaliter tantum, *nego*; non transcendentaliter tantum, sed suscipiendo novam entitatem a se distinctam, *conc. Contradist. min.*: Transcendentaliter tantum mutatur, *conc.*; non transcendentaliter tantum, sed suscipiendo novam entitatem seu modum substantialem distinctum a se et a forma, *nego*.

Ad 264. „Sicut dictum est, ultima materia, quae scii, est appropriata ad formam, et ipsa forma sunt idem. Aliud enim eorum est sicut potentia, aliud sicut actus. Undo simile est quaerere quae est causa alicuius rei, et quae est causa, cur illa res sit una; quia unumquodque, inquantum est, unum est, et potentia et actus quodammodo unum sunt. Quod enim est in potentia, fit in actu. Et sic non oportet ea uniri per aliquod vinculum, sicut ea quae sunt penitus diversa. Unde nulla causa est faciens unum ea quae sunt composita ex materia et forma, nisi quod movet potentiam in actum" (Αίτιον οὐθὲν ἄλλο πλὴν εἶ τι ὡς κινήσαν ἐκ δυνάμεως εἰς ἐνέργειαν: Met. VIII 6, 1045 b21. S. Thom. lect. 5 η. 1767; cf. Q. d. an. a. 8; Ver. 13, 4 ad 4; C. g. II 71; S. th. I 76, 6 et 7).

§ 4. De principiis entis mobilis, inquantum sunt principia motus et quietis, seu de natura et de iis, quae opponuntur naturae, i. e. de arte et de violento.

267. Multiplex acceptio naturae. — „Nomen naturae primo impositum est ad significandam **generationem viventium**, quae dicitur nativitas. Et quia huiusmodi generatio est a principio intrinseco, extensum est hoc nomen ad significandum **principium intrinsecum** cuiuscumque motus. Et sic definitur natura in II Physic. Et quia huiusmodi principium est formale vel materiale, communiter tam **materia** quam **forma** dicitur natura. Et quia per formam completur essentia uniuscuiusque rei, communiter **essentia** uniuscuiusque rei, quam significat eius definitio, vocatur natura. . . . Unde Boethius in eodem libro [De duabus naturis] dicit quod **natura est unumquodque informans specifica differentia**: specifica enim differentia est quae complet definitionem, et sumitur a propria forma rei“ (S. Thom., S. th. I 29, 1 ad 4). „Nomen naturae . . . videtur signi-

ficare essentiam rei secundum quod habet ordinem ad propriam operationem rei“ (Id., De ente et ess. c. 1). — Aliquando natura sumitur etiam pro **universitate rerum**, aliquando pro ipso Deo auctore naturae (natura naturans). Aristotelem secuti, hic consideramus naturam, prout est principium intrinsecum motus.

268. Naturae definitio. — Natura definitur ab Aristotele: «principium et causa motus et quietis in eo, in quo est primo et per se et non secundum accidens- (Phys. II 1). — Explicatur definitio: a) „principium et causa“, i. e. principium sive passivum tantum sive etiam activum; in viventibus enim natura est principium motus et passivum et activum, quatenus vivens movet seipsum ac proinde habet naturam tamquam principium sui motionis; in non-viventibus est principium passivum tantum, quatenus non-vivens est mobile tantum ab alio ac proinde habet naturam tamquam principium, quo constituitur mobile ab alio; b) «motus et quietis-, i. e. motus physici seu sensibilis et quietis **possessivae** termini; c) «in eo. in quo est“: natura est motus principium, quod est in eo ipso, quod movetur: in vivente est principium intrinsecum viventi, quo hoc movet seipsum, in non-vivente est principium intrinsecum non-viventi, quo hoc constituitur mobile ab alio; d) «primo et per se et non secundum accidens-, i. e. natura est principium motus primum **substantiale**, quo excluduntur accidentia, quae non sunt nisi principia proxima et instrumentalia.

Definitio naturae etiam ita proponi potest: Natura est principium primum seu substantiale intrinsecum, quo res aliqua constituitur mota a se (natura in viventibus) aut mobilis ab alio (natura in non-viventibus).

269. Quibus conveniat ratio naturae. — Ratio naturae convenit materiae et formae. Materia est principium passivum motus, forma est principium passivum in mineralibus, passivum et activum in viventibus. — Compositum ex materia et forma strictissime non est natura, quia non est absolute primum principium, sed principiatum seu constitutum ex primis principiis motus et quietis, quae sunt materia et forma. Attamen communiter etiam compositum hoc vocatur natura, quia est primum principium «quo- motus, qui convenit supposito. Ita tota natura sua kalium (suppositum) constituitur mobile ab oxygenio.

270. Natura essentialiter differt ab arte. — Ars dupliciter accipi potest: a) pro habitu intellectuali circa opera facienda^ b) pro effectu ab arte producto, pro artefacto. Natura essentialiter differt ab habitu artis; nam natura est aliquid corporei, est substantia vel principium substantiae et primum principium omnis motus sensibilis; habitus artis est aliquid spirituale, accidens et secundum principium alicuius motus. Natura essentialiter differt ab artefacto; nam natura est substantia, artefactum autem, ut tale, est aliquid accidentale, forma

accidentalis, ut forma serrae; natura est motus principium, quod est in eo, quod movetur, artefactum autem neque habet in se principium, quo constituatur motum a se, sed movetur ab alio, ab artifice, neque habet, ut **artefactum**, in se principium, quo constituatur mobile ab alio; constituitur enim mobile, ut natura est, non ut est artefactum, quamquam concedendum est artefactum ratione sui constitui facilius et aptius mobile.

271. Multo magis a natura differt violentum. — In naturali seu in re prout habet naturam, motus est ab **intrinseco** ac proinde omnino secundum inclinationem rei, in artefacto motus est ab **extrinseco**, in violento autem motus non tantum ab extrinseco est, sed etiam **contra inclinationem** rei, cui violentia infertur.

Ad 268. **Aristoteles**: Οὐση τῇ φύσει ἀρχὴ τινὸ καὶ αἰτία τοῦ κινεῖσθαι καὶ ἡρεμεῖν ἐν ᾧ ὑπάρχει πρῶτω καθ' αὐτό καὶ μὴ κατὰ συμβεβηκό (Phys. II 1, 192 b 21 ; cf. S. Thom. lect. 1 n. 5).

QUAESTIO III: De distinctione entis mobilis a quantitate.

Ioannes a S. Thoma, Cursus philos.: Logica, pars 2, q. 16, a. 1. Goudin, Philosophia: Physica, pars IV, q. 2, a. 3.

THESIS VII: Substantia corporea non identificatur cum quantitate neque habet ante quantitatem extensionem aliquam entitativam neque partes intégrales realiter inter se distinctas, sed est una entitas integraliter simplex, radicaliter tantum exigens partes. Sub quantitate tamen obtinet partes substantiales intégrales, quae formaliter constituuntur a substantia tamquam a causa formali, quantitate concurrente per modum conditionis.'

272. St. qu. Ut accurate determinemus, quid sit ens mobile, necesse est determinemus etiam de eius habitudine ad quantitatem. Aliqui enim essentiam entis mobilis seu corporis physici a quantitate omnino non distinguebant, alii vero hanc distinctionem perperam explicabant. Quare operae pretium est de hac distinctione speciatim disserere..

Docuit Cartesius¹ ipsam essentiam corporis physici in trina dimensione consistere ac proinde substantiam a quantitate non distingui. Suarez et qui ipsum sequuntur, etsi concedunt hanc distinctionem, substantiae tamen tribuunt ante quantitatem extensionem aliquam **entitativam**. Dicunt enim ante quantitatem iam adesse partes substantiales distinctas, inter se ordinatas,* quantitatis vero esse tribuere his partibus **impenetrabilitatem**. Alii etiam hanc entitativam extensionem reiciunt, attamen substantiae secundum se iam concedunt

¹ Principia Philosophiae II, 9.

* Hi auctores docent effectum formalem primarium quantitatis esse **impenetrabilitatem localem**. Ideo dicunt quantitatis esse tribuere partibus substantialibus et toti ex ipsis constituto impenetrabilitatem seu exigentiam, ne partes sint penetratae inter se localiter neve totum cum alio toto. De hac doctrina cf. n. 323.

partes substantiales intégrales realiter inter se distinctas, et dicunt quantitatis esse **ordinare** has partes. Ita Babenstuber (1660—1726), de Aguirre. Sententiam suam probare nituntur ex eo, quod principium individuationis est materia conotans quantitatem. Ideo sicut duae substantiae totales, etiam non affectae quantitate, individuantur per conotationem ad quantitates totales, quas exigunt, ita earum partes individuantur conotando quantitates partiales; ergo in unaquaque substantia iam plura individua partium distinguuntur. Carmelitani Complutenses (ed. 1624—1640) et Salmanticenses (ed. 1631 sq.) asserunt non solum substantiam corpoream ex se non habere partes, sed ne sub ipsa quidem quantitate obtinere. — Nostra sententia in thesi proposita est communis Thomistarum.

273. Prob. th. I p. (Substantia corporea non identificatur cum quantitate). — *Arg. 1.* Non identificatur cum quantitate, quod intelligibile tantum est, non sensibile. Atqui substantia corporea intelligibilis tantum est, non sensibilis. Ergo.

Mai. ex eo probatur, quod tale quid praeditum esset duabus proprietatibus se invicem excludentibus. Nam quantitas est vere et proprie sensibilis seu sensibilis per se, illud alterum autem nullo modo est sensibile. Potest quidem eadem realitas simul esse sensibilis et intelligibilis, sicut quantitas est sensibilis et etiam intelligibilis, sed non potest eadem realitas esse simul sensibilis et non sensibilis. Ceterum quantitas est intelligibilis tantum, si sumitur per se solam seu abstracte, at non est sensibilis per se solam, sed cum aliis, quae ei accidunt et ad eius essentiam non pertinent.

Min. patet ex experientia. Trinam dimensionem sensus statim percipiunt, sicut statim percipiunt etiam alia accidentia sensibilia: figuram, colorem, calorem, resistantiam. Substantiam sensus omnino non cognoscunt, ne concrete quidem, quamquam realiter adest concreta cum accidentibus. Hanc intellectus tantum cognoscit per oppositionem ad accidentia, quae mutantur. Sensus percipiunt accidentia, quae mutantur. Illud extensum, quod sensus percipiunt, mutatur secundum figuram, colorem etc. Exinde intellectus haec (: figuram, colorem etc.) cognoscit tamquam ea, quae in aliquo subiecto permanente intereunt et oriuntur et sunt, i. e. cognoscit ea tamquam accidentia: acquirit conceptum accidentis, et simul acquirit conceptum substantiae, et cognoscit etiam esse substantiam seu subiectum permanens, in quo insunt et quo sustentantur haec accidentia. Hoc subiectum sensus non cognoscunt, quamquam cognoscunt trinam dimensionem. Hoc igitur subiectum: substantia, solummodo intelligibile est, non sensibile, ne concrete quidem; trina vero dimensio omnino sensibilis est.

Ergo non potest substantia identificari cum trina dimensione, quae omnino sensibilis est. Illud subiectum, quod **intellectu** supponimus accidentibus, quae mutari videmus, non potest esse trina dimensio, et

quamquam trina dimensio non mutatur, sicut pleraque accidentia corporea, tamen non est subiectum illud, cui accidentia inhaerent, sed etiam ipsa accidens est, ab hoc subiecto distinctum realiter.

Arg. II. Substantia corporea, cuius partes constitutivae essentiales: materia et forma, non identificantur cum quantitate, neque ipsa cum quantitate identificatur. Atqui partes constitutivae substantiae corporeae: materia et forma, non identificantur cum quantitate. Ergo.

Mai. probatur ex dictis n. 265: Substantia corporea non est tertia realitas distincta a partibus unitis, sed est ipsa realitas partium unitarum.

Prob. min. a) Materia non identificatur cum quantitate, quia materia est pura potentia, b) Forma non identificatur cum quantitate. Nam forma est principium specificans, quod pluralitate partium constitueretur, si identificaretur cum quantitate; quantitas enim essentialiter est ordo partium. Quapropter essentia specifica in singulis partibus corporis non verificaretur, sed aliqua pluralitas partium requireretur; ita in singulis partibus electronis non salvaretur essentia specifica electronis. Sed hoc est falsum. Et totum heterogeneum adhuc magis manifestat distinctionem quantitatis a forma hoc totum informante. Haec forma non tantum realiter distinguitur a quantitate, sed omnino non extenditur in illa mole heterogenea, quam requirit ad informandum; hanc molem inextenso modo respicit (cf. th. XXVII et speciatim n. 425, 2). Praeterea animae humanae ratione spiritualitatis suae specialiter omnino convenit esse inextensam¹.

Prob. II p. (Substantia corporea non habet ante quantitatem extensionem aliquam entitativam). — Si substantia habet ante quantitatem extensionem aliquam entitativam, substantia identificatur cum quantitate. Atqui substantia non identificatur cum quantitate. Ergo.

Min. patet ex I p. — *Prob. mai.:* Si substantia habet ante quantitatem extensionem entitativam, substantia identificatur cum ordine partium. Atqui substantia, quae identificatur cum ordine partium, identificatur cum quantitate. Quantitas enim est ordo partium (cf. n. 183 et hic Phil. nat. th. X). Ergo.

Prob. III p. (Substantia corporea non habet ante quantitatem partes intégrales realiter inter se distinctas, sed est una entitas integraliter simplex, radicaliter tantum exigens partes). — Ante quantitatem non habetur ordo partium. Atqui ordo partium est distinctio partium: distinguuntur sola positione: cetera enim accidentia, quibus distinguere possent, ut diversa figura (organisatio), diversus color etc., supponunt iam hanc distinctionem seu supponunt iam quantitatem. Ergo.

¹ Theologice haec prima pars constat ex iis, quae fides de sa. Eucharistiae sacramento docet, in quo quantitas a substantia separatur.

Exigit tamen substantia partes (est radicaliter composita ex partibus integralibus), quia exigit quantitatem, sub qua obtineat partes, ut probatur IV p.

Prob. IV p. (Substantia corporea sub quantitate obtinet partes substantiales intégrales). — Hlud obtinet partes intégrales, quod intrinsecus afficitur quantitate. Atqui substantia corporea intrinsecus afficitur quantitate. Ergo.

Min. patet ex experientia. — *Mai.* explicatur ex ipsa essentia quantitatis; est enim ordo partium in toto, qui ordo est secundum distinctionem mere numericam, quo habetur pluralitas partium integralium.

Prob. V p. (Partes intégrales substantiae corporeae formaliter constituuntur a substantia tamquam a causa formali, quantitate concurrente per modum conditionis). — Quidquid ad lineam substantialem pertinet, nequit formaliter constitui ab accidente. Atqui partes substantiales sunt aliquid substantiale. Ergo. — Requiritur tamen quantitatem patet ex III p. Ergo non requiritur ut causa, sed ut conditio.

274. Coroll. Ergo **definitio corporis descriptiva**: Corpus est substantia extensa seu composita ex -partibus integralibus (cf. n. 251), intelligenda est de substantia secundum se quidem integraliter simplici, radicaliter tamen composita ex partibus integralibus, seu de substantia, quae expostulat diffluere in partes intégrales et affici quantitate.

275. Schol. 1. Distingue in partibus formalitatem **substantialem** et **accidentalem**. Haec constituitur formaliter a **quantitate**, illa a **substantia**; cum coniunguntur substantia et quantitas, tunc simul, eodem instanti, constituunt partes. Substantia constituit substantialitatem, quantitas accidentalitatem partis. Formalitas substantialis partium est **substantialis pluralitas** et **unio substantialis** ad constituendam unam substantiam; formalitas accidentalis partium est earum **designatio secundum prius et posterius** (= ordo) et **unio accidentalis** secundum extremitates, secundum puncta, lineas et superficies. Substantia autem non potest constituere pluralitatem substantialem partium earumque unionem substantialem nisi sub receptione quantitatis hanc pluralitatem ordinantis (= designantis secundum prius et posterius) seu constituentis in ratione prioris et posterioris unientisque partes secundum extremitates. **Quantitas distinguit** (partes substantiales), i. e. **ordinat tollendo confusionem**; **substantia distinguit** (partes substantiales), i. e. **pluralizat substantialiter**. Sed hoc ultimum est constituere formaliter partes substantiales. Quantitas ordinat seu tollit confusionem constituendo formaliter prius et posterius (partem post partem), in quo includitur etiam unio accidentalis secundum extremitates, substantia constituyente pluralitatem substantialem partium.

2. Ad solvendas difficultates nota: a) substantiam dempta quantitate non confluere in punctum et esse in aliquo inextenso spatii puncto; punctum enim reale est terminus lineae, sicut linea est terminus superficiei, superficies vero terminus corporis, quae omnia sunt aliquid per quantitatem constitutum neque inveniuntur nisi in corpore quanto; quare corpus dempta quantitate nusquam esset, i. e. in nulla spatii parte, sicut angelus non operans; cessat enim habitudinem positivam ad spatium habere — esset tamen in universo sicut pars eius^{*}; b) partes substantiae dempta quantitate uniri se totis, compenetrari, confundi inter se, haec omnia non ita esse intelligenda, quasi pars positive flueret in partem, sed cessare simpliciter relationem situs tum externi tum interni, qua pars post partem ponitur, sicut cessat relatio ad spatium; et exinde partes esse unitas substantialiter tantum, i. e. non-nisi vinculo quodam substantiali, quia sunt partes unius substantiae, quo ipso tamen cessant etiam formaliter esse partes inter se distinctae.

3. Ad distinctionem partium substantialium non sufficit sola connotatio quantitatum partialium, cum hae non **dividant**, sed ordinent tantum partes substantiales, quas afficiunt. Ideo sublata quantitate hae partes iam nullo modo distinguuntur nec sunt distinguibiles nisi sub quantitate. Quare sine quantitate substantia caret partibus integralibus realiter inter se distinctis, estque una entitas integraliter simplex, radicaliter tamen exigens partes.

4. Corpora mathematice divisibilia sunt sine fine; non vero physice. Nam unaquaeque pars ex divisione resultans semper est quanta, ergo iterum divisibilis. Sed „in corpore naturali invenitur forma naturalis, quae requirit determinatam quantitatem sicut et reliqua accidentia' (S. Thom., In Phys. I lect. 9), quod prohibet, quominus in dividendo usque in infinitum procedi possit.

276. *Obi.* 1. Corpus identificatur cum quantitate. Atqui substantia corporea est corpus. Ergo. — *Itesp. Dist. mai.:* Corpus physicum, *neg.*; corpus mathematicum, *conc.* *Contradist. min.*

2. Atqui etiam corpus physicum identificatur cum quantitate. *Probo.* Quod habet partes ordinatas, identificatur cum quantitate. Atqui corpus physicum habet partes ordinatas. Ergo. — *Itesp. Dist. mai.:* Partes essentielles ordinatas, *neg.*; integrates, *snbdist.*: Sub quantitate realiter distincta et dependenter ab ea, *neg.*; antecedenter ad hanc quantitatem, *conc.* *Contradist. min.*

3. Atqui corpus physicum habet partes integrates ordinatas antecedenter ad quantitatem. *Probo.* Partes intégrales ordinatae sunt partes, quae non possunt praeberi a quantitate. Atqui partes, quae non possunt praeberi a quantitate, habet corpus physicum ante quantitatem. Ergo. — *Itesp. Dist. mai.:* Partes integrates ordinatae accidentales, *neg.*; substantiales, *snbdist.*: Ad eas tamen requiritur quantitas tamquam conditio, *conc.*; ad eas non requiritur quantitas tamquam conditio, *neg.* *Contradist. min.:* Si quantitas neque requiritur tamquam conditio, *conc.*; si quantitas requiritur tamquam conditio, *neg.*

4. Atqui ad habendas partes substantiales ordinatas quantitas realiter distincta non requiritur tamquam conditio. *Probo.* Partes substantiales ordinatae continentur

¹ Cf. S. Thom., I Dist. 37, 3 a. 1 ad 4; Pot. 3, 19 ad 2; Qdl. VI a. 3.

in definitione corporis. Atqui ad habendas partes iam in definitione corporis contentas non requiritur tamquam conditio quantitas aliqua realiter a substantia distincta. Ergo. — *Itesp. Dist. mai.*: Continentur in definitione corporis radicaliter, *conc.*; formaliter, *nego. Contradist. min.*

Ad 273. **Aristoteles** realem distinctionem quantitatis a materia et forma, quae substantiam corpoream constituunt, docet Met. VII 3 (τὸ γὰρ ποσὸν οὐκ οὐσία: 1029 a 15 — [ἡ ὕλη] . . . μήτε ποσόν: ib. 20; cf. S. Thom. lect. 2 n. 1283sq.), eamque eo ipso adstruit, quod quantitatem praedicamentum a substantia distinctum habet (cf. etiam Phys. I 2, 185 a29sq.). — Philosophus „ponit rationem quantitatis dicens, quod quantum dicitur quod est divisibile in ea quae insunt (ΤΤοσὸν λέγεται τὸ διαίρετόν εἰ ἐνυπάρχοντα, ὧν ἑκάτερον ἢ ἑκάστον ἐν τι καὶ τὸδε τι πέφυκεν εἶναι: Met. V 13, 1020 a 7]. Quod quidem dicitur ad differentiam divisionis mixtorum. Nam corpus mixtum resolvitur in elementa, quae non sunt actu in mixto, sed virtute tantum. Unde non est ibi tantuin divisio quantitatis, sed oportet quod adsit aliqua alteratio. per quam mixtum resolvitur in elementa. Et iterum addit, quod utrumque aut singulum est natum esse „unum aliquid!, hoc est aliquid demonstratum. Et hoc dicit ad removendum divisionem in partes essentielles, quae sunt materia et forma. Nam neutrum eorum aptum est esse unum aliquid per se' (S. Thom. l. c. lect. 15 n. 977). — S. Thomas: „Impossibile est in materia intelligere diversas partes, nisi praeintelligatur in materia quantitas dimensiva ad minus interminata, per quam dividatur, . . . quia separata quantitate a substantia remanet indivisibilis, ut in I Phys. Philosophus dicit' (II Dist. 3, 1 a. 4). — „Habet autem et hoc proprium quantitas dimensiva inter accidentia reliqua, quod ipsa secundum se individuatur. Quod ideo est, quia positio, quae est ordo partium in toto, in eius ratione includitur: est enim quantitas positionem habens. . . . Remota quantitate, substantia omnis indivisibilis est, ut patet per Philosophum in I Phys. [cf. c. 2, 185 a 33 b 16]' (C. g. IV 65; cf. In Boëth. de Trin. q. 5, 3 ad 3; Qdl. IX a. 6; S. th. I 50, 2; III 77, 2).

CAPUT II.

QUALE SIT ENS MOBILE, SEU DE PROPRIETATE ENTIS MOBILIS, QUAE EST MOTUS.

I o a n n e s a S. Thoma, Coursus philos.: Philos, nat., pars I, q. 14—22. G o u d i n, Philosophia: Physica, pars I, disp. 3.

QUAESTIO I: De motu et actione et passione.

§ 1. Quid sit motus.

277. Duplex acceptio motus. — Motus sumitur: a) pro quacumque **operatione**, etiam immanente; ita intelligere et velle dicuntur motus, et motus etiam Deo tribuitur; b) pro **mutatione**, quae definiri potest: transitus de uno statu in alium.

278. Quid sit mutatio.— Mutatio est aut **extrinseca** aut **intrinseca**, quatenus transitus est secundum denominationem extrinsecam tantum aut non secundum denominationem tantum, sed secundum rem. Exemplum mutationis mere extrinsecae sit columna, quae ex dextra fit sinistra, eo quod homo situm mutat. — Mutatio intrinseca est aut **metaphysica** aut **physica**, quatenus terminus

formalis¹ mutationis est totum ens aut forma tantum. Mutatio metaphysica est triplex: **creatio**, **transsubstantiatio**, **annihilatio**, quatenus terminus est totum ens aut producendum, sive ex nihilo sive ex alio, aut tollendum. Mutatio physica² est mutatio intrinseca habens subiectum reale sub mutatione permanens, quod acquirit et amittit formam sive substantialem sive accidentalem (cf. n. 253, 3). Mutatio physica est aut **substantialis** aut **accidentalis**, quatenus terminus formalis est forma substantialis aut accidentalis. Mutatio physica substantialis est duplex: **generatio** et **corruptio**, quatenus terminus ad quem est forma aut privatio formae. Generatio est a termino negativo ad positivum (ut a non-aqua ad aquam), corruptio est a termino positivo ad negativum. Ideo sunt mutationes instantaneae; nam inter ens et non-ens non datur medium seu distantia. Mutatio accidentalis est aut **instantanea** aut **successiva**; instantanea est **generatio** et **corruptio accidentalis**, successiva est **latio** (motus localis), **alteratio**, **augmentatio**.

279. Definitio motus. — Motus sumptus pro mutatione physica seu intrinseca habente subiectum reale definitur ab Aristotele: «actus entis in potentia prout in potentia»; est igitur «corrumpi» et «fieri», quod contingit in aliquo subiecto, quatenus subiectum amittit et acquirit formam sive substantialem sive accidentalem (cf. n. 208 sq.). — Ad explicationem definitionis, praenotetur rem posse considerari in triplici statu: a) in potentia tantum, sine aliqua reductione ad actum, b) in actu ultimo, c) medio modo, partim in actu partim in potentia. Cum est in potentia tantum, nondum movetur; cum est in actu perfecto seu ultimo, cessat motus; cum medio modo se habet, est in «moveri» seu in transitu de uno ad aliud. — His praemissis explicatur definitio: Motus dicimur «actus», quatenus actus sumitur pro eo, quod distinguitur contra potentiam, abstrahendo ab actu perfecto vel imperfecto. Nam «etsi motus includit aliquid potentiae, ponitur tamen in genere actus, non in genere potentiae, quia praecipuum officium motus est reducere mobile in actum, licet aliquid potentialitatis includat, quia id facit tamquam actus imperfectus. Invenitur autem in motu duplex habitudo, altera ad mobile seu subiectum recipiens motum, altera ad **ulteriorem actum**. Ad primam habitudinem significandam, in qua convenit motus cum aliis formis, quae omnes reducunt subiectum de potentia ad actum, informando illud, dicitur «entis in potentia». Altera autem habitudine ad ulteriorem actum seu terminum motus distinguitur a reliquis formis, quae solum actuant subiectum, inquantum est in potentia ad eas, motus autem actuat subiectum non solum, ut est in

¹ Terminus formalis (terminus quo) est terminus, qui immediate attingitur.

* Mutatio physica tripliciter sumitur: a) late pro mutatione intrinseca habente subiectum reale; b) strictius pro mutatione sensibili (sive per se sive per accidens); c) strictissime pro mutatione successiva (per se sensibili; cf. n. 285).

potentia ad ipsum motum, sed etiam ut est in potentia ad ulteriorem actuationem seu terminum, et propterea dicitur entis in potentia „prout est in potentia”. Motus (e. g. calefieri: motus ad calorem) ita actuatur subiectum, ut **debeat ulterius actuari**: Quod movetur, motum est et **movebitur** (cf. n. 305, 3).

Ad accuratiorem explicationem definitionis notetur formam imperfectam dupliciter sumi posse: uno modo, inquantum est imperfecta in ratione formae comparative ad aliam perfectiorem (decem gradus caloris comparative ad centum); alio modo, inquantum non solum est imperfecta comparative ad aliam formam, sed etiam habet statum potentiae et imperfectionis, qui est „tendere” ad actum tamquam ad terminum, et hoc stricte requiritur ad rationem motus; quantumcumque enim forma sit imperfecta in ratione informandi, si tamen non habet illum statum imperfectionis, qui est „tendere”, non est motus, sed terminus motus.

Definitio motus salvatur etiam in motibus *instantaneis*. Nam motus est „fieri” in et ex aliquo subiecto. Ubi cumque igitur salvatur ratio τὸν fieri in et ex subiecto reali, salvatur etiam ratio motus. Iam vero ratio τὸν fieri salvatur etiam in motibus instantaneis, quamquam in eis fieri et factum esse sunt in eodem instanti neque realiter distinguuntur. Primum enim instans rei, quae fit in instanti, virtualiter duplex est; potest enim in eo distinguere duplex instans naturae: alterum, in quo forma concipitur fieri, alterum, in quo concipitur facta; ita in generatione hominis distinguimus unum instans naturae, in quo materia acquirit formam hominis, et aliud, in quo eam habet stabiliter. Materia acquirit animam, ut eam stabiliter habeat. In primo instanti est fieri seu motus, in secundo est factum esse seu terminus motus. In primo instanti materia constituitur in actu (acquirit animam), ut simul constituatur in potentia (ad animam stabiliter habendam). Distinguuntur igitur **virtualiter** fieri et factum esse (motus et terminus motus); sed distinguuntur etiam **extrinsecus conotative**, quatenus fieri conotat influxum actuale dantem esse, quem non conotat factum esse. Ideo quamquam fieri et factum esse identificantur realiter, non potest dici motus perdurare, cum perdurat factum esse seu effectus. — Corruptio est mutatio realiter distincta a generatione. Corruptionis terminus a quo est forma, terminus ad quem est privatio formae. Sed corruptio est aliquid negativi tantum, et ideo etiam realiter negative tantum a generatione distinguitur. Corruptio in definitione aristotelica motus non includitur nisi mediate. Definitio motus non salvatur in **creatione**, deficiente subiecto reali.

280. Quomodo motus successivus distinguatur a subiecto mobili et a terminis motus. — Quattuor sunt distinguenda: a) **subiectum**, quod movetur; b) **forma**, secundum quam fit motus, i. e. forma (v. g. albedo), quae tali motu amittitur vel acquiritur; c) **motus**, i. e. modi-

ficatio subiecti, status viae et tendentiae subiecti secundum illam formam, secundum quam fit motus; d) **termini** motus (terminus a quo et terminus ad quem), status perfectionis et quietis subiecti et formae. — Subiectum mobile eiusque formam, secundum quam movetur, distingui realiter a motu et a terminis motus, ex eorum separabilitate ostenditur. Status enim motus est modificatio subiecti, quam modo habet, modo non habet; similiter status quietis modificatio est, quae amittitur et acquiritur.

Nihilominus „fieri" realiter distinctum a termino, i. e. motus successivus, et „fieri" non realiter distinctum a termino, i. e. motus instantaneus, conveniunt in eadem ratione formali motus, in eadem definitione motus (cf. n. 279).

Nota. — Motus est terminus analogus, quatenus dicitur de quattuor praedicamentis (cf. n. 208 sq.).

Ad 277. S. Thomas: «Quia motus est actus mobilis, secunda actio [quae scii, manet in agente], inquantum est actus operantis, dicitur motus eius; ex hac similitudine, quod, sicut motus est actus mobilis, ita huiusmodi actio est actus agentis; licet motus sit actus imperfecti, scii, existentis in potentia, huiusmodi autem actio est actus perfecti, idest existentis in actu, ut dicitur in III De anima [c. 7], Hoc igitur modo quo intelligere est motus, id quod se intelligit, dicitur se movere. Et per hunc modum etiam Plato posuit quod Deus movet seipsum [Phaedr. c. 24 (loquitur de anima immortalis): οὕτω δὴ κινήσεω μὲν ἀρχὴ τὸ αὐτὸ κινουόν]: non eo modo quo motus est actus imperfecti (S. th. I 18, 3 ad 1).

Ad 278. Cf. text. cit. ad 208sq.

Ad 279. Aristoteles: Ἡ τοῦ δυνάμει ὄντος ἐντελέχεια, ἡ τοιοῦτον, κίνησις ἐστίν (Phys. III 1, 201 a 10; cf. S. Thom. lect. 2 n. 2sq.). — Ἡ τοῦ δυνατοῦ, ἡ δυνατόν, ἐντελέχεια, φανερόν ἐστι κίνησις ἐστίν (l. c. 201 b 4; cf. Phys. III 2, 202 a 7; 3, 202 b 26; VI 1, 251 a 9; Met. XI 9, 1065 b 16). — „Omnino impossibile est, aliter definire motum ..., nisi sicut Philosophus hic definit (S. Thom., In Phys. III 1 lect. 2 n. 3).

Ad 280. Cf. text, ad 282.

§ 2. De actione et passione earumque habitudine ad motum.

THESIS VIII: Actio est In agente, Ideo actio et passio inter se et a motu realiter distinguuntur.

Caietanus, In Summam theol. I, 25, 1. Nazarius, In Summam theol. l. c. Silv. Maurus, Quaest. philos. II: Physica, q. 21. Roselli, Summa philos. III, q. 3, a. 9.

281. St. qu. 1. Duplex est actio: transiens et immanens. Actio **transiens** (physica, praedicamentalis) est exercitium causalitatis efficientis physicae seu corporeae. Actio transiens definitur: actus secundus, quo causa efficiens est actu causans. Ipsa causa efficiens dicitur **agens**. Haec actio **transiens** dicitur, quia secundum totam essentiam suam consistit in productione effectus a se distincti seu **transit** extra se producendo effectum. Ex quibus deducitur actionem transeuntem essentialiter se habere per modum viae et tendentiae ad terminum, ad effectum producendum, ac proinde semper habere rationem medii, non ultimi; est id, quo mediante est effectus.

Cum actio transiens sit productio effectus, ei respondet motus, qui est „fieri“ effectus, et passio, quae definitur: accidens, per quod subiectum constituitur actu recipiens effectum ab agente. Subiectum, quod recipit effectum, dicitur passum. Agens et passum, tamquam causa et effectus, realiter distinguuntur. — Quia effectus est forma, quae fit in subiecto seu ex eius potentialitate educitur et in ea recipitur, passio etiam definiri potest: receptio formae.

Sicut actio est exercitium causalitatis agentis, ita passio est exercitium passivitatis patientis seu passi.

Actio immanens (metaphysica) est actio cognoscitiva (et appetitiva). Non est causalitas, sed qualitas primae speciei: accidens bene disponens virtutem cognoscitivam. Non enim consistit in productione effectus nec rationem habet viae et tendentiae ad terminum», sed secundum se ultimum est. Dicitur tamen actio eminenter, inquantum, sicut actio praedicamentalis, seipsa emanat, non mediante alia actione, et quidem tamquam aliquid, quo ultimo perficitur agens. Praeterea potest etiam esse virtualiter et eminenter transiens, inquantum virtute pollet aliquid extra se producendi, licet ipsa secundum essentiam suam non sit causalitas, sed aliquid perfectius.

2. Thesis non agit de actione immanente, quam in agente esse evidenter patet, sed de actione transeunte.

A nemine negatur actionem transeuntem **terminative**, secundum terminum seu effectum productum, esse in passo; ideo enim transiens dicitur, quia extra potentiam agentem transit, terminum seu effectum producendo. Nec quisquam negat passionem et motum esse in passo. At controversia est de actione **principiative** seu fornaliter sumpta, quam definivimus „actum secundum, quo causa efficiens est actu causans“, sitne in agente tamquam perfectio et transmutatio agentis an in passo. Quae quaestio conectitur etiam cum illa altera, quae est de **distinctione** inter actionem et passionem et motum. Nam si actio est in agente, nullum dubium esse potest eam distinctam esse **realiter** a passione et a motu; contra, si est in passo, dubitatur, quomodo distinguatur a motu et a passione.

3. Quoad utramque quaestionem quadruplex est sententia scholasticorum. Multi tenent actionem non tantum terminative, sed etiam fornaliter esse in passo; ex quibus aliqui, ut Suarez, eam a passione et a motu realiter nullo modo, Complutenses vero inultique Thomistae modaliter distinguunt. Alii, ut Caietanus (1469—1534), Nazarius (1556 ad 1645), Silv. Maurus (1619—1687), Roselli (f 1783), docent actionem esse in agente, ac proinde actionem et passionem inter se et a motu realiter distingui'. Quarta sententia est Ioannis a S. Thoma

' Etiam Scotistae docent actionem fornaliter esse in agente, at actionis nomine intelligunt relationem agentis ad passum, quae non est actio, sed sequitur eam et fundatur in ea.

(1589—1644), qui duas formalitates distinguit in actione, quarum alteram ponit in agente, alteram in passo.

282. Prob. th. I p. (Actio est in agente). — Actio, quae est perfectio agentis et transmutatio agentis, est in agente. Atqui actio est perfectio agentis et transmutatio eius. Ergo.

Mai. est per se nota. — *Prob. min.* Actio **transmutat** intrinsecus ipsum agens, quia transacta actione et effectu producto agens aliter respicit hunc effectum, quam antea respiciebat (cf. schol. 1); actio transmutando **perficit** agens, quia in virtute actionis agens habet actuale exercitium causalitatis seu actuale dominium super effectum tamquam super aliquid, quod dependet ab ipso in fieri.

Prob. II p.: a) actionem distingui realiter a motu et a passione. — Realiter distinguuntur, quae sunt in subiectis realiter distinctis. Atqui actio ex una parte, passio et motus ex altera parte sunt in subiectis realiter distinctis. Actionem enim esse in agente probatum est in I p., passio vero et motus sunt in passo. Ergo.

b) Probatur motum realiter distingui a passione. — Passio est accidens, per quod subiectum constituitur actu recipiens effectum ab agente, seu id, quo effectus, cum incipit esse, constituitur pendens ab agente, quatenus incipit esse dependenter ab agente. Atqui id, quo effectus constituitur pendens ab agente, distinguitur realiter a motu. Ergo.

Prob. min. ex eo, quod motus **successivus** est ipsum „fieri“ effectus, quod realiter distinguitur ab effectu seu a termino motus, ac proinde etiam a dependentia, quae afficit effectum in instanti, cum incipit esse; motus autem **instantaneus**, etsi realiter non distinguitur a termino motus, realiter tamen a passione distinguitur, quae in primo instanti afficit effectum, postea vero non afficit, i. e. ab eo separabilis est.

283. Schol. 1. Actio est motio, quae est in agente sicut in subiecto: agere seu facere agentis, actuale dominium agentis super inceptionem effectus. Hoc dominium transit, manente agente et virtute eius; id quod ostendit actuale exercitium causalitatis seu actionem esse perfectionem superadditam agenti et virtuti eius ac proinde realiter ab hac virtute distinctam. — Dicimus actionem transire; attamen ex ea remanet aliquid in virtute activa, super quod fundatur relatio causae ad effectum: actio enim transit, relinquendo agens eiusque virtutem **transcendentaliter** mutata. Ideo post actionem sicut effectus transcendentaliter refertur ad causam, ita causa transcendentaliter refertur ad effectum; est enim suus effectus, quem a se dependentem habebat.

1 Actio non est motus, sed motio, non „fieri“ sed „facere“ sapit tamen motum, quia est via, tendentia, sed activa, i. e. „facere“ terminum seu effectum, non „fieri“

In virtute actionis est in passo 1. transmutatio passi, „fieri“ effectus, quod est motus dependens ab actione agentis, 2. passio, quae est modus afficiens effectum in primo instanti, quo incipit esse (primum instans τοῦ „factum esse“). Tunc enim effectus actualiter dependet ab agente tamquam ab ipso attactus in facto esse. Haec passio seu actualis dependentia in passo respondet actioni seu actuali dominio agentis in agente. Haec passio transit, manente effectu, sicut transit actio, manente causa, quod ostendit passionem esse entitatem realiter distinctam ab effectu, sicut actio est distincta ab agente.

2. Actio **continua** conflatur ex partialibus actionibus sibi succedentibus et per brevem morulam manentibus; hae actiones partiales ex natura sua partiales sunt, cohaerentes inter se, quia una emanat in conexione cum altera: unaquaeque habet dominium super partem minimam τοῦ „fieri“ et termini eius et super passionem partialem afficientem terminum illum seu factum esse. Item passio conflatur ex passionibus partialibus sicut actio. Passio continua perdurat sicut actio per passiones partiales inter se conexas.

3. Actio in agente, datis omnibus ad actum primum proximum requisitis, data etiam praemotione seu applicatione actus primi ad actum secundum, oritur per **simplicem emanationem**; non enim datur actio ad actionem. Motus et effectus et passio in passo oriuntur per actionem. — Ultima totius processus causalis explicatio non potest dari nisi recurrendo ad **causam primam**, quae, habitis omnibus ad actum primum proximum requisitis, habita etiam applicatione actus primi ad actum secundum, participat novas entitates in rerum natura: actionem et motum et effectum et passionem.

4. Passio respicit fieri et factum esse, sed ordine quodam: cum datur motus, sicut „fieri“ non existit nisi per factum esse (cf. n. 303 sq.), ita factum esse non existit nisi per receptum esse; ergo fieri non existit nisi per receptum esse seu per passionem.

5. Causalitas mediante actione formaliter transeunte solis agentibus **corporeis** convenit; ideo actio formaliter transiens est actio **physica**, i. e. corporea. Agentia spiritualia agunt ad extra actione formaliter immanente, virtualiter transeunte, i. e. agunt intellectu et voluntate seu intellectione practica. Etiam haec actio est perfectio superaddita intellectui et voluntati, fundans, quatenus relinquit intellectum et voluntatem transmutata, relationem realem causalitatis. Quare agens creatum quodcumque non tantum movetur ante actionem, sed etiam **ipsa actione** movetur, suscipiendo actionem tamquam perfectionem sibi superadditam. Solus Deus est **movens immobile**, cuius actio est ipsa substantia divina. Quae actio divina immobilis neque relationem fundat realem ad effectum extra se productum.

6. Nota ad difficultatem solvendam: Actio est motus, *dist.*: Successivus, *nego*; instantaneus, *subdist.*: In passo, *nego*; in agente, *sub-*

dist.: Actionis acquisitio est mutatio, *conc.*; ipsa actio in mutatione agentis consistit, *nego*.

7. Ad varias auctorum sententias haec notentur: Motus habet triplicem habitudinem: a) est ad terminum, b) est ab agente, c) est in passo. Secundum primam habitudinem est formalissime motus. Ut est ab agente, potest dici „actio” latiore sensu: est id, quo agens producit effectum, i. e. est terminus intermedius, quo producitur ultimus. Ut est in passo, motus potest dici „passio”, non formaliter et proxime, sed remote: est id, quo passum remote recipit effectum. Haec actio et haec passio (quae improprie, latiore sensu dicuntur) identificantur cum motu; sunt relationes transcendentales imbibitae in motu (sicut in motu est imbibita relatio transcendentalis ad terminum). Inter eos, qui hanc actionem et hanc passionem considerant tamquam actionem et passionem formaliter sumptam, sunt qui dicant eas identificari cum motu, sed non inter se, propter oppositionem relativam. — Goudin (Philosophia thorn., Phys. I disp. III q. 1 a. 2) admittit actionem in agente, at non vult eam esse actionem formaliter sumptam. Sed quaeritur, quid tunc sit illud in agente. Ita sane deveniendum erit ad sententiam Ioannis a S. Thoma: in praedicamento actionis esse duplicem realitatem, alteram in agente, alteram in passo. At multo melius dicitur actio formaliter sumpta esse in agente, actio vero et passio identificata cum motu ad postpraedicamentum motus pertinere.

284. *Obi.* 1. Non est in agente quod transii in passum. Atqui actio transit in passum. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quod transit in passum terminative et principiative seu formaliter, *conc.*; terminative tantum, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui actio est in passo principiative seu formaliter. *Probo.* Motus est in passo. Atqui actio principiative seu formaliter sumpta est motus. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Motus, qui est transmutatio passi, *conc.*; motus, qui est transmutatio agentis seu acquisitio actionis, *nego. Contradist. min.*: Est motus in passo, *nego*; in agente, *snbdist.*: Ipsa actio in motu consistit, *nego*; eius acquisitio est transmutatio agentis, *conc.*

3. Atqui actio est motus in passo. *Probo.* Id quo producitur effectus, est in passo. Atqui actio est id, quo producitur effectus. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Id quo producitur effectus passive seu fieri, *conc.*; id quo producitur effectus active seu facere, *nego. Contradist. min.*

4. Atqui id, quo producitur effectus active, i. e. facere seu actio agentis, est in passo. *Probo.* Effectus producitur in passo. Atqui facere seu actio agentis est, ubi producitur effectus. Ergo. — *Resp. Conc. mai.; dist. min.*: Actio terminative, *conc.*; principiative, *nego. Dist. consq.*

Ad 282. **Aristoteles** Primo ostendit quod moventis est aliquis actus, sicut et mobilis [Δὲ μὲν γὰρ τίνα ἐντιλέχιστα ἀμφοῖν . . . κινεῖν δὲ τῷ ἐν ἐργεῖν: Phys., III 3, 202 a 15]. Quidquid enirr. dicitur secundum potentiam et actum, habet aliquem actum sibi competentem; sed sicut in eo quod movetur dicitur mobile secundum potentiam inquantum potest moveri, motum autem secundum actum inquantum actu movetur, ita ex parte moventis motivum dicitur secundum potentiam, inquantum scii, potest movere, motus autem in ipso agere, idest inquantum agit actu. Oportet igitur utrique, scii, moventi et mobili, competere quendam actum. (S. Thom. 1. c. lect. 4 n. 9. Cf. lect. 5 n. 2: «Aliquis actus est activi, et aliquis actus est passivi. . . . Et actu-

quidem activi vocatur actio; actua vero paaavi vocatur paaeio⁴). — Idem vero docet, «quod idem sit actua moventia et moti [ἀλλ' Ἔστιν Ενεργητικόν τοῦ κινήτου, ὥστε ὁμοίῳ μία ἢ ἀμφοῖν Ενέργεια: l. c. 17]. Movens enim dicitur, inquantum aliquid agit, motum autem, inquantum patitur; aed idem eat, quod movens agendo causât et quod motum patiando recipit. Et hoc est quod dicit, quod **movens est activum mobilis**, idest actum mobilia causât. Quare oportet unum actum esse utriusque, scii, moventis et moti; idem enim est, quod eat a movente ut a causk agente et quod est in moto ut in patiente et recipiente⁴ (S. Thom. lect. 4 n. 10). Cf. lect 5 n. 10: «Idem actus secundum rem est duorum secundum diversam rationem, agentis quidem secundum quod est ab eo, patientis autem secundum quod est in ipso⁴ (cf. ad 193). — His ex testimoniis apparet praesenti in re mentem Aristotelis eati obscuram esse, ita ut auctoritas eius in partes oppositas trahatur. Textu autem accuratius inspecto dicendum videtur eum non diserte agere de subiecto actionis formaliter sumptae, sed versari in quaestione, utrum actio et passio sint unus motus, et in quonam subiecto motus sit; et iure eum concludere unum esse motum, qui eit ab agente et in passo. Inde quaestionem ulteriorem, utrum actio formaliter sumpta, qua agens movet, et passio, qua passum motum recipit, sint duae entitates re distinctae, altera in agente, altera in passo, hic non solvit, sed apertam relinquit. S. Thomas vero, qui in textibus allatis exclusive commentatoris munus agit, alias diserte pro re nostra loquitur: «Actio, quae non est substantia agentis, inest ei sicut accidens subiecto⁴ (C. g. II 9). — «Actio ex hoc, quod est actio, consideratur ut ab agente; inquantum vero est accidens, consideratur ut in subiecto agente⁴ (PoL 7, 9 ad 7). — «Ipsa actio media [est] quaedam perfectio propria āgentis (Pot. 7.10 ad 1). — ,Si per impossibile poneretur esse aliquam actionem, quae non esset accidens, non esset inhaerens, et tamen denominaret agentem, et tunc agens denominaretur per id, quod ab eo est, et in eo non est ut inhaerens⁴ (1 Dist. 32, 1 a. 1). — «Actio est proprie actualitas virtutis (S. th. I 54, 1).

§ 3. De motu successivo.

285. Quid sit motus successivus. — Motus successivus est successiva progressio a termino ad terminum. — Motus successivus dicitur motus **physicus propriissime sumptus**, quia ipse per se est sensibilis. Motus enim instantaneus sensibilis non est per se sensibilis. Non enim sentitur ipse motus instantaneus. sed uterque terminus tantum. Quia motus instantaneus a termino ad quem non distinguitur nisi virtualiter, ideo ipse motus non apprehenditur nisi intellectu.

286. Quomodo motus flat successivus. — Motus per se abstrahit a successione, est enim „fieri“ tantum seu transitus (cf. n. 279sq.), fit autem successivus seu continuus a **distantia successive percurrenta**. Haec distantia est a) in motu locali relatio unius quantitatis ad aliam (spatium), b) in motu augmenti relatio quantitatis ad novas partes acquirendas, c) in motu alterationis (intensionis) potentialitas a qualitate pedetentim seu successive actuanda.

Ex hac distantia motus quasi **extenditur** seu obtinet partes extra partes, sicut quantitas.

287. Coroll. — 1. Ergo motus successivus omnis est inter duos terminos **positivos**. Nam inter ens et non-ens non datur medium seu distantia.

2. Ergo motus successivus non obtinet nisi in ordine corporeo seu quantitativo, et mobile hoc motu non est nisi corpus seu ens quantum. Nam a) distantia successive percurrenda est aliquid, quod sequitur quantitatem tamquam relatio fundata a quantitate, aut sequitur corporeitatem tamquam potentia pedetentim actuanda a qualitate; b) haec distantia percurri non potest successive, i. e. pertranseundo per omnes partes intermedias, tangendo seu quasi tangendo eas, nisi a subiecto extenso et extenso modo tangente. Ideo globus perfectus super plano perfecto, quia tangit planum in puncto inextenso, moveri non posset motu continuo successivo. Angelus autem per accidens moveri potest localiter motu successivo, tangendo' corpus extensum successive secundum extensionem eius, quia ipse angelus virtualiter extensus est.

A ¶ 285 sqq. *Aristoteles* de motu successivo agit *Phys.* V 3. Cf. *S. Thom.* lect. 5 n. 4; insuper I *Dist.* 37, 4 a. 3.

§ 4. De distinctione et contrarietate motus.

288. *Distinctio generica et specifica motus desumitur ex diversitate specifica termini ad quem; nam quae secundum essentiam suam ad aliud ordinantur, suam distinctionem et specificationem ab eo desumunt, ad quod ordinantur. Atqui motus secundum essentiam suam ordinatur ad terminum ad quem, est enim „fieri” eius. Ergo.*

Nota. — Terminus specificans motum intelligitur terminus formalis per se seu immediate attactus a motu, non id quod per accidens, i. e. mediante alio, attingitur.

289. *Coroll.* — Ergo divisio motus in instantaneum et successivum **accidentalis** est (cf. n. 278); ideo idem essentialiter motus potest esse instantaneus et successivus, ut cum qualitas aliqua producit per alterationem aut per generationem. Reliquae vero divisiones mutationis, quas l. c. attulimus, sunt **essentiales**; terminus ad quem (formalis) generationis est forma, terminus creationis totum ens simpliciter, terminus transsubstantiationis totum ens ut ex alio.

290. *Ad quae praedicamenta per se datur motus.* — Cum actione creata omnia praedicamenta fiant in et ex aliquo subiecto, ad omnia datur motus seu mutatio aliqua. Omnia enim oriuntur mutatione alicuius subiecti. Sed ad ea praedicamenta dicitur esse per se motus, quae ita immediate fiunt, ut ad ipsa immediate terminetur actio seu facere, cui correspondet fieri, seu motus, quo fit praedicamentum. Haec sunt: substantia, quantitas, qualitas, „ubi”. Ad cetera vero praedicamenta non est motus nisi per accidens; quod ostenditur per singula discurrendo.

a) *Ad relationem* non datur motus per se. Relatio enim resultat posito fundamento et termino. Quare motus et actio per se est ad fundamentum et ad terminum, per accidens ad relationem. Resultantia

relationis ex fundamento est quidem etiam ipsa aliqua mutatio, sed haec non fit nisi mediante alia mutatione terminante in fundament et termino, ad quam immediate est actio.

b) Ad actionem non datur motus per se. Ad actionem enim non datur actio, sed actio oritur per simplicem emanationem, positis omnibus ad agendum requisitis.

c) Ad passionem non datur per se motus. Id enim, quod immediate fit per actionem, est effectus, qui afficitur passione: effectus oritur affectus passione seu dependentia ab agente.

d) Situs, „quando“, habitus resultant mediante „ubi“, ad quod per se est motus localis, qui per accidens est ad situm et „quando“ et habitum. Hoc ipso quod corpus acquirit „ubi“ seu positionem in loco, habet etiam situm in eo; et hoc ipso quod habet „ubi“ seu positionem in ordine iuxtapositionis, habet etiam „quando“ seu positionem in ordine successionis; et applicatio vestium est per motum localem, quo vestimentum acquirit „ubi“, ad quod sequitur habitus.

291. Ad quae praedicamenta detur per se motus successivus. — 1. Non datur per se motus successivus ad substantiam. Nam motus ad substantiam est generatio, sed generatio non est motus successivus, quia fit a privatione formae ad formam, non a forma ad formam, ita ut una forma pedetentim converteretur in aliam; non enim admittit essentia substantialis magis et minus seu latitudinem, sed in indivisibili sistit. — Ad substantiam datur per se mutatio instantanea, quae est generatio, per accidens autem motus successivus alterationis, qui per se ad qualitates terminat, per accidens autem seu mediate ad substantiam.

2. Tria praedicamenta possunt per se terminare motum successivum: quantitas, qualitas, ubi. Nam haec praedicamenta habent condiciones ad terminandum motum successivum requisitas: in illis datur **latitudo successive decurrenda**, ut inter minorem et maiorem quantitatem mediat latitudo extensionis in plures partes divisibilis; inter duo „ubi“ seu duo loca mediat latitudo distantiae, quam corpus exhaurit, dum ab uno loco in alium pergit; et in qualitatibus datur latitudo perfectionis, per quam subiectum transit, dum ab uno statu qualitatis ad alium procedit, ut inter minimum calorem et maximum sunt diversi gradus, per quos necessario transire debet subiectum, dum calefit; et inter duas contrarias qualitates dantur plures mediae, quas subiectum decurrit, dum a contrario in contrarium transit, ut inter rubrum et caeruleum mediant diversi colores intermedii. — Et haec praedicamenta fiunt ex terminis **positivis**, ut maior quantitas ex minore, unus locus ex alio, perfectior qualitas ex imperfectiore, una qualitas ex alia contraria.

292. Unde sumatur unitas numerica motus. — Unitas et distinctio numerica motus desumitur ex tribus: ex unitate **subiecti** et **termini specifici** et **temporis**, ita ut ad hoc, ut motus sit idem numero, necesse sit illum habere idem subiectum, eundem terminum

specificum et continuari eodem tempore absque interruptione; ut autem varietur numerice, sufficit vel mutatio subiecti vel variatio termini vel interruptio temporis. — *Prob.*: Motus tria dicit; nam est accidens, est tendentia ad terminum et est aliquid continuum: inquantum accidens, petit unitatem subiecti, quia omne accidens individuatur a subiecto; inquantum tendit ad terminum, petit unitatem termini, nam eadem via non potest ducere ad terminos disparatos; inquantum vero est continuum, petit unitatem temporis, nam continui unitas solvitur interruptione; continuum enim divisum non est amplius unum.

293. Contrarietas motus sumitur ex oppositione terminorum, ad quos tendit. — Nam motus ab eo desumit contrarietatem, a quo sumit speciem; sed sumit speciem a termino ad quem, ergo et contrarietatem. *Min.* constat ex dictis. *Mai.* vero probatur; nam contrarietas motus est velut proprietas consequens speciem; ergo ab eo sumitur, a quo species.

294. Idem mobile secundum diversas partes potest affici motibus contrariis. — Quia diversae partes sunt diversa subiecta; factum experientia patet.

295. Idem mobile etiam secundum eandem partem potest per accidens moveri motibus localibus contrariis. — Exemplum sit homo, qui super terram ambulat versus occidentem, terra se vertente versus orientem.

296. Idem mobile non potest per se affici motibus contrariis secundum idem. — Secus idem simul esset et non esset sub eodem respectu.

Ad 288sq. *Aristoteles* ,concludit ex praemissis, quod cum motus sit de subiecto in subiectum, subiecta autem sint in aliquo genere praedicamentorum, necesse est, quod species motus distinguantur secundum genera praedicamentorum, cum motus denominationem et speciem a termino trahat, ut supra [Phys. V lect. 1 n. 6] dictum est (S. Thom., In Phys. V lect. 3 n. 2). — „Cum motus [successivus] non sit neque in substantia neque in ,ad aliquid neque in facere et pati, ut ostensum est, relinquitur quod motus sit solum in istis tribus generibus, scii, quantitate, qualitate et ubi: quia in unoquoque horum generum contingit esse contrarietatem, quam requirit motus (Attirerai κατὰ τὸ ποιὸν καὶ τὸ ποσὸν καὶ τὸ ποῦ κίνησιν τίναί μόνον: Phys. V 2. 226 a 24. S. Thom. lect. 4 n. 1; cf. In Met. XI lect. 12 n. 2376 sqq.). — „Dicitur motus simpliciter unus, qui est unus numero secundum suam essentiam. Quis autem motus sit hoc modo unus, manifestum erit distinguendo ea quae requiruntur ad motum. Sunt enim numero tria circa quae consistit unitas motus, scii, subiectum, quod movetur; et genus vel species, in qua est motus; et tempus, quando movetur (Ὁ [τὸ κινούμενον] καὶ ἐν ψ καὶ βτε: Phys. V 4, 227 b 23. S. Thom. lect. 6 n. 5).— De contrarietate motus *Aristoteles* agit Phys. V 5; cf. S. Thom. lect. 8.

QUAESTIO II: De mensura motus seu de tempore.

§ 1. Quid sit duratio et tempus.

297. Quid sit duratio. — Duratio est **existentia continuata**. Duratio igitur includit duo: **existentiam** et huius **continuationem**. Sed aliter continuatur existentia rerum permanentium

aliter **successivarum**, sicut est motus. Harum enim existentia continuatur per iugem productionem novae existentiae, quia entia successiva ex partibus conflantur non permanentibus, sed transeuntibus, quae tamen omnes suam existentiam habent. Harum igitur existentia continuatur per superadditionem existentiae ad existentiam. Quare earum duratio est **existentia superaddita existentiae**. Contra rerum permanentium existentia continuatur per conservationem imius eiusdemque existentiae. Rerum ergo permanentium duratio est ipsa **existentia earum, conotans influxum eas in esse conservantem**.

Nota. — Inchoatio (inceptio τοῦ esse) est existentia cum relatione reali ad causam efficientem et relatione rationis ad non-esse praecedens.

298. Quotuplex sit duratio. — Res permanens, quatenus est permanens, habet esse suum totum simul, cum res successivae esse suum successive tantum nanciscantur. Sed per se permanentes non sunt nisi res incorruptibiles: substantiae spirituales, quae ex natura sua postulant semper esse. Substantiae corporeae non sunt permanentes nisi per accidens: tamquam corruptibiles; permanentes sunt temporaliter. In existentia sua iugiter dependent a motu successivo alterationis ad corruptionem ducente; mutatione substantiali iterum iterumque aliud esse acquirere possunt. Sub hoc respectu non sunt permanentes neque habent esse suum totum simul. At neque substantiae creatae spirituales sub omni respectu sunt permanentes. Permanentes sunt secundum esse substantiale tantum, non vero secundum esse accidentale operationum suarum. Hoc esse non habent nisi successive successione operationum suarum. Solum ens omnino immutabile, Deus, est ens sub omni respectu permanens, quod esse et operari suum habet totum simul, sine successione ulla. Exinde triplex duratio est distinguenda: 1. aeternitas, duratio entis omnino immutabilis; 2. aevitemitas (aevum), duratio eius quod substantialiter est immutabile, accidentaliter vero secundum activitatem suam mutabile; 3. tempus, duratio eius quod est simpliciter mutabile. Quatenus haec mutabilitas est continua, constituit tempus continuum, tempus simpliciter; quatenus est instantanee, constituit tempus discretum. Dia est duratio motus continui et substantiae corporeae iugiter dependentis a motu continuo alterationis; haec est duratio activitatis substantiae spiritualis creatae, et consistit in pluralitate operationum intellectualium, quarum unaquaeque potest coexistere longiori tempori continuo.

299. Quid sit tempus (continuum), et quotuplex sit. — Tempus potest sumi ut duratio et ut mensura. Tempus continuum ut duratio est duratio motus continui et rerum in esse suo ab hoc motu dependentium, i. e. rerum corporearum. Cum autem duratio sit existentia continuata, tempus, ut duratio motus continui, consistit in existentia fluente huius motus, i. e. in existentia huius motus continuata per superadditionem

existentiae ad existentiam. Tempus ut duratio rerum corporearum est harum rerum existentia, quae, iugiter dependens a motu continuo, mutabiliter, temporaliter conservatur. Tempus, ut mensura, est duratio aliqua determinata nobis nota, ope cuius alias durationes minus notas determinamus. Sicut mediante longitudine nota, ut mediante metro, longitudes minus notas determinamus comparando illam cum his, et indicando, quoties haec aut pars eius (decima, centesima etc.) contineatur in illis, ita mediante duratione temporis nobis nota durationes minus notas determinamus. Haec autem temporis duratio nobis nota, si agitur de mensurando tempore continuo, debet esse duratio determinata motus continui, quia tempus continuum in hoc-motu fundatur. Exinde tamen specialis oritur difficultas pro mensura temporis. Mensura longitudinis, metrum, qua tale permanenter existit in rerum natura. Mensuram autem motus permanenter existere in rerum natura impossibile est, cum sit duratio motus, quae essentialiter in successione consistit neque simul qua talis in rerum natura existere potest. Quare necesse est, ut fictione intellectus tribuatur successioni motus esse simul, quod ei realiter convenire non potest. Necesse est, ut intellectus artificialiter constituat mensuram temporis, quatenus assumit motum per modum simultanei et distinguit seu numerat in eo partes eodem modo, sicut in metro partes decimas, centesimas etc. distinguit. Exinde Aristoteles tempus ut mensuram definivit: „numerus motus secundum prius et posterius" (Phys. IV 11). Motum apparentem solis assumimus per modum quantitatis permanentis, dicamus per modum lineae, distinguendo in eo secundum prius et posterius horas et minutas. Motum solis ita assumptum et partes eius comparamus cum motu et etiam cum quiete aliarum rerum, et ita indicamus, quamdiu duraverit earum motus et quies. Idem agimus circa motum virgulae horologii nostri. Sed mensura temporis primaria est motus apparens solis, i. e. motus terrae nostrae circa axem suum et circa solem. Ceteri autem motus, quibus utimur ad tempus mensurandum, ut motus horologii, non sunt nisi mensura secundaria. Tempus ut mensura, speciatim prout est mensura primaria, tempus extrinsecum dicitur relate ad ceteros motus et res mobiles, quorum durationem mensurat. Ita tempori intrinseco opponitur, i. e. duration) unicuique rei temporali intrinsecae.

300. Quomodo oriatur conceptus temporis ut mensurae. — Iste conceptus oritur ex motu, quatenus homo memoria retinet successionem motus, ut est successio in statibus suis internis; quo ipso assumit motum per modum simultanei, numerando in eo partes. Ita conficit mensuram ad ceteros motus seu successiones mensurandas, comparando eas cum ista.

301. Quae mensurentur tempore. — Tempore mensuratur duratio rei omnis durantis mobiliter, sive sit ipse motus sive mobilis tantum et dependens in existentia seu duratione sua a motu. — Tempore men-

surari durationem (seu quantitatem) motus (quamdiu duraverit motus) eo patet, quod mensura eiusdem naturae est ac mensuratum. At etiam duratio rei mobilis, actu non motae, sed quiescentis, tempore mensuratur; cum enim quiescat ita, ut possit moveri, tempus huius privationis durationem mensurat, seu enuntiat, quanto (= quamdiu) motu res fuerit privata. Motus autem et privatio motus eadem mensura mensurentur necesse est. Hinc etiam ipsum esse substantiale substantiae corporeae est duratio mensurabilis tempore seu motu, quia hoc esse est mobile motu alterationis et corruptionis. Dependet enim iugiter ab alteratione ducente ad corruptionem.

Ad 297sq. S. Thomas: „Tria praedicta nomina [aeternitas, tempus et aevum] significant durationem quandam. Duratio autem omnis attenditur secundum quod aliquid est in actu; tamdiu enim res durare dicitur, quamdiu in actu est et nondum est in potentia. Esse autem in actu contingit dupliciter. Aut secundum hoc, quod actus ille est incompletus et potentiae permixtus, ratione cuius ulterius in actum procedit, et talis actus est motus; est enim motus actus existentis in potentia, secundum quod huiusmodi, ut dicit Philosophus III Phys. Aut secundum quod actus non est permixtus potentiae nec additionem recipiens perfectionis, et talis actus est actus quietus et permanens. Esse autem in tali actu contingit dupliciter. Vel ita quod ipsum esse actu, quod res habet, sit sibi acquisitum ab alio, et tunc res habens tale esse est potentialis respectu huius actus, quem tamen perfectum accepit. Vel esse actu est rei ex seipsa, ita quod est de ratione quidditatis suae; et tale esse est esse divinum, in quo non est aliqua potentialitēs respectu huius actus. Sic igitur patet quod est triplex actus. Quidam cui non substernitur aliqua potentia, et tale est esse divinum et operatio eius, et huic respondet loco mensurae **aeternitas**. Est alius actus cui substat potentia quaedam; sed tamen est actus completus acquisitus in potentia illa, et huic respondet **aevum**. Est autem alius cui substernitur potentia et admiscetur sibi potentia ad actum completum secundum successionem, additionem perfectionis recipiens, et huic respondet **tempus**. Cum igitur unicuique rei respondeat propria mensura, oportet quod secundum conditionem actus mensurati accipiatur essentialis differentia ipsius mensurae. Invenitur autem in actu, qui motus est, successio prioris et posterioris. Et haec duo, scii, prius et posterius, secundum quod numerantur per animam, habent rationem mensurae per modum numeri, quae tempus est. Unde dicit Philosophus IV Phys., quod tempus est numerus motus secundum prius et posterius [Ὁ χρόνος, ἀριθμὸς κινήσεως κατὰ τὸ πρότερον καὶ ὕστερον: c. 11, 219 b1]. Et est numerus numeratus et non numerus simpliciter. Sicut enim dicimus, quod duo canes est numerus numeratus et duo est numerus simpliciter, ita etiam numerus prioris et posterioris in motu est numerus numeratus, qui est tempus. Ex quo patet quod illud quod est de tempore quasi materiale, fundatur in motu, scii, prius et posterius; quod autem est formale, completur in operatione animae numerantis, propter quod dicit Philosophus IV Phys., quod si non esset anima, non esset tempus [Ἀδύνατον εἶναι χρόνον ψυχῇ μὴ οὖση: c. 14, 223 a 26]“ (I Diet. 19, 2 a. 1; cf. In Phys. IV lect. 17sq.; lect. 23 n. 5 [cit. ad 303]; S. th. I 10, 1—6; I-II 113, 7 ad 5).

§ 2. Quomodo motus et tempus sint praesentia et existentia.

THESIS IX: Motus et tempus non sunt praesentia et existentia ratione partis, sed solum ratione indivisibilium suorum.

302. St. qu. 1. Motus in thesi sumitur pro motu successivo continuo. Motus successivus continuus ex partibus conflatur inter se continuatis.

Cum motus omnis sit fieri motus successivus est fieri quasi extensum, quod conflatur ex partialibus fieri quae inter se continuantur. Sed fieri est via ad terminum, ad «factum esse et fieri parziale est via ad factum esse intermedium. Cum enim est motus successivus, semper aliquid fit, in quo tamen non sistit motus, sed ulterius progreditur. Quare unumquodque fieri parziale cum subsequente copulatur per factum esse seu mutatum esse intermedium. Hoc mutatum esse est etiam mutatum iri, quia ibi motus non sistitur. Hoc factum esse seu mutatum esse est **indivisibile** motus.

Tempus sumitur pro tempore continuo, ut est mensura motus et rerum mobilium. Nam tempus, ut duratio, est praesens et existens, sicut praesens et existens est existentia rei, cuius est duratio, ut patet ex n. 297 sq. Cum autem tempus ut mensura sit ipse motus successivus, assumptus per modum simultanei, in quo numerantur partes, quaestio de modo, quo tempus hoc sit praesens et existens, eadem est ac quaestio circa modum, quo motus sit praesens et existens. — Tempus habet **partes**: praeteritum et futurum, et **indivisibilia**: instantia, nunc Sed ex dictis patet, has partes esse easdem ac partes motus, et indivisibilia eadem atque indivisibilia motus.

2. Docuit Durandus (t 1334) tempus esse praesens et existens ratione partis. Contra quem ponitur thesis.

303. Prob. th. *Arg. I.* Pars, quae debuisset esse praesens, est ens successivum. Atqui repugnat ens successivum esse praesens ratione sui. Ergo.

Ad mai.: Pars motus (temporis) est motus (tempus) ac proinde ens successivum.

Prob. min. Ens successivum esse praesens ratione sui est ens successivum esse simul. Atqui ens successivum esse simul repugnat. Ergo.

Arg. II. Fieri seu via ad existentiam non existit ratione sui, sed ratione termini, qui est «factum esse Atqui pars temporis seu motus est via ad existentiam, eius vero indivisibile est terminus seu factum esse. Ergo.

304. Coroll. 1. Ergo tempus ut mensura formaliter est ens rationis, materialiter vero et fundamentaliter est reale et existit in rerum natura sicut motus. Tempus enim est ipse motus, sumptus **fictione intellectus** per modum simultanei, in quo numerantur partes: «numerus motus secundum prius et posterius Quare tempus ut mensura est ens rationis cum fundamento in re. Tempus vero ut duratio est reale formaliter; est enim ipsa existentia rerum. Tempus autem illud quod, ad instar spatii imaginarii, imaginamur tamquam existens in rerum natura, separatum ab omni re corporea, illimitatum, ceteras durationes omnes in se continens: tempus **imaginarium**, est ens rationis sine fundamento in re.

2. Ergo tempus (motus) habet partes in actu per indivisibilia sua. (Pars enim **exsistens** per indivisibile est pars actu per indivisibile.) Conflatur igitur tempus (motus), tamquam „fieri“ extensum, ex partialibus „fieri“, quorum unumquodque exsistit per „factum esse suum terminans. Partes istae dicuntur realiter transire, tum quia transit earum „fieri“ adveniente instanti, tum quia etiam ipsum instans, quod est terminus earum, transit: instans reddit **initiative** existentem partem futuram, quae ab illo ipso instanti incipit et **consummative** ab alio instanti terminativo exsistens redditur. Pars non exsistit nisi tamquam aliquid, quod praeteriit aut quod incipit (ita exsistit inchoative).

3. Ergo motus exsistit per existentiam alterius, ab ipso realiter distincti, i. e. per existentiam sui indivisibilis, inquantum hoc ei est unitum*.

305. Scliol. 1. Ultimaes partes in actu, ex quibus conflatur motus, non continent intra se nisi partes in potentia, quae carent indivisibilibus, quibus fierent actu et distinguerentur (cf. n. 334). Manent igitur confusae, ita ut distingui non possint. Ab uno indivisibili ad aliud est igitur pars motus seu progressio motus minima actu et distinguibilis.

2. Tempus (motus) incipit initio seu instanti extrinseco sibi, in quo nondum salvatur (cf. n. 309). Post hoc instans autem salvatur, sed tamquam „fieri“, quod **inchoative** quidem exsistit per illud instans, a quo incipit, quod tamen non est actu et simpliciter exsistens, nisi per instans seu factum esse, quod subsequitur. Quare motus incipere dicitur **confuse**, partibus non distinctis seu in potentia.

3. Quod movetur, motum est et movebitur. — Quod movetur actu, iam attigit „mutatum esse“ seu „factum esse“ aliquod, per quod motus est actu, ita ut verificari possit: movetur. Sed hoc mutatum esse est etiam mutatum iri, secus esset terminus finalis extrinsecus motus, in quo motus iam non salvatur, in quo proinde non verificaretur „movetur“, sed tantummodo „motum est“. Ex quo deducimus continuum fluens, sicut etiam permanens, semper conflari ex pluribus partibus (cf. n. 334, 2; 340).

306. *O bi.* 1. Quod habet partes, est praesens et exsistens ratione partis. Atqui tempus habet partes. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod habet partes exsistentes ratione sui, *conc.*; non exsistentes et praesentes ratione sui, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui partes temporis sunt exsistentes ratione sui. *Probo.* Quod fuit praesens, est exsistens et praesens ratione sui. Atqui pars fuit praesens. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod fuit praesens ratione sui, *conc.*; non ratione sui, *nego. Contradist. min.*

3. Atqui pars fuit praesens ratione sui. *Probo.* Quod transivit per praesens, fuit praesens ratione sui. Atqui pars transivit per praesens. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod transivit per praesens ratione sui, *conc.*; non ratione sui, *nego. Contradist. min.*

* Simile quodammodo habetur in unione hypostatica, in qua humanitas non exsistit per suam existentiam, sed per existentiam Verbi.

4. Atqui pars transit per praesens ratione sui. *Probo.* Quod transit de futuro in praeteritum tamquam ab uno extremo in aliud, transit per praesens ratione sui. Atqui pars transit de futuro in praeteritum. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Si praesens est capax hoc continendi, *conc.*; si non est capax, *nego.* *Conc. min.;* *dist. consq.:* Si praesens esset capax continendi partem, *conc.*; si non est capax, *nego.*

5. Atqui praesens est capax continendi partem temporis. *Probo.* Post instans praesens vel immediate sequitur aliud instans vel pars. Si aliud instans, duo instantia immediate sibi succedunt, et sic tempus componitur ex solis instantibus. Si pars, transacto instanti immediate praesens erit pars, et praesens est capax continendi partem temporis. — *Resp. Conc. disiunctionem, eligo 2. membrum ei dist.:* Post instans sequitur pars, existens ratione sui, *nego.*; existens ratione instantis, *conc.*

6. Atqui instans non potest reddere existentem partem. *Probo.* Indivisibile non potest reddere existens divisibile. Atqui instans est indivisibile, pars divisibilis. Ergo. — *Resp. Dist. nai.:* Si indivisibile non habet virtutem reddendi existens divisibile, *conc.*; si habet, *nego.* *Contradist. min.*

7. Atqui instans non habet virtutem reddendi existentem partem divisibilem. *Probo.* Nihil existit per suum non-esse. Atqui instans est non-esse temporis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod est non-esse essentiae et existentiae, *conc.*; quod est non-esse essentiae, sed non est non-esse existentiae, *nego.* *Contradist. min.*

Ad 303sq. S. Thomas: „Si motus haberet esse fixum in rebus, sicut lapis vel equus, posset absolute dici quod sicut etiam anima non existente est numerus lapidum, ita etiam anima non existente esset numerus motus, qui est tempus. Sed motus non habet esse fixum in rebus, nec aliquid actu invenitur in rebus de motu, nisi quoddam indivisibile motus, quod est motus divisio: sed totalitas motus accipitur per considerationem animae, comparantis priorem dispositionem mobilis ad posteriorem. Sic igitur et tempus non habet esse extra animam, nisi secundum suum indivisibile: ipsa autem totalitas temporis accipitur per ordinationem animae numerantis prius et posterius in motu, ut supra dictum est. Et ideo signanter dicit Philosophus quod tempus, non existente anima, est *utcumque* ens, idest imperfecte; sicut et si dicatur quod motum contingit esse sine anima imperfecte' (In Phys. IV lect. 23 n. 5; cf. lect. 18 n. 7 sq. [cit. ad 307 sq.]). — „Dicit [Aristoteles] quod non solum omne quod mutatur necesse est mutatum esse iam, sed etiam omne quod mutatum est necesse est prius mutari' (In Phys. VI lect. 8 n. 7; cf. In Met IX lect. 7 fin.).

§ 3. De modo incipiendi et desinendi rerum.

307. Termini durationis sunt indivisibiles. — Termini durationis rerum sunt instantia indivisibilia, sicut termini lineae sunt puncta indivisibilia. Nam si essent divisibiles, iterum indigerent aliis aliisque terminis in infinitum.

308. Instans intrinsecum et extrinsecum. — Instans intrinsecum est, in quo res iam est secundum essentiam suam, extrinsecum, in quo non est, cum tamen erat tempore praecedente aut erit tempore subsequente. Instans inceptionis intrinsecum dicitur „primum esse rei“, instans inceptionis extrinsecum „ultimum non-esse rei“. Instans desitionis intrinsecum dicitur „ultimum esse rei“, instans desitionis extrinsecum „primum non-esse rei“.

309. Entia successiva (motus, tempus) incipiunt et desinunt per instans extrinsecum. — Nam in instanti successio, quae pertinet ad eorum

essentiam, salvari non potest. Substantiae vero et alia entia permanentia incipiunt per instans intrinsecum, in quo eorum essentia, quae non complectitur successionem, iam salvatur. Corrumpuntur tamen per instans extrinsecum, in quo iam non sunt, cum toto tempore praecedente fuerint; quia una substantia non corrumpitur per se, sed per accidens ad inchoationem alterius: corruptio unius est generatio alterius. Cum substantia, quae nova oritur, incipiat per instans sibi intrinsecum, in eo substantia, quae corrumpitur, iam esse non potest, secus duae formae substantiales essent in eadem materia. Substantia igitur corrumpenda desinit in tempore, quod praecedit illud instans¹, ita tamen, ut perduret usque ad illud instans, in quo iam non salvatur: Corruptio est in instanti, sed extrinseco; et est in tempore, sed ita ut substantia corrumpenda perduret usque ad illud instans, in quo iam invenitur corrupta; numquam materia ne per minimum quidem tempus est sine forma. Attamen si substantia per se desinit et non ad generationem novae, ut cum annihilatur, potest desinere in instanti sibi intrinseco. Si Deus subtrahit concursum suum conservativum in instanti aliquo, in illo adhuc res est, sed statim postea non est.

Ad 307sq. **Aristoteles** in IV Phys. c. 11: „Assignat rationem eorum, quae dicuntur de **nunc**; et primo eius, quod dicitur, quod nihil est temporis nisi nunc; secundo eius, quod **nunc** dividit et continuat temporis partes ...; tertio eius, quod dicitur, quod **nunc** non sit pars temporis² (S. Thom. lect. 18 n. 7; cf VI lect. 7 n. 4 sqq.; lect. 8 [vide ad 303 sqq.]).

QUAESTIO III: De mensura mobilis seu de loco.

1. Quid sit locus et praesentia in loco.

310. Quid sit spatium. — **Aristoteles** et **S. Thomas** concipiunt spatium tamquam intervallum, tamquam distantiam. Spatium reale non est quantitas corporum, sed sequitur eam immediate. Quantitas essentialiter partium ordo est secundum positionem. Hunc ordinem immediate sequitur relatio propinquitatis et distantiae, quae fundatur in quantitate secundum trinam suam dimensionem: secundum longitudinem et latitudinem et profunditatem. Sunt partes immediate ad invicem vicinae, et sunt partes ad invicem plus minusve distantes, et unum corpus alteri est propinquum vel distans secundum positionem ratione quantitatis. Haec relatio distantiae proinde considerari potest intra unam eandemque quantitatem, ab uno extremo ad aliud, ab una parte ad aliam magis vel minus distantem (distantia interna, spatium internum), et potest considerari tamquam distantia ab uno corpore ad aliud, ab una quantitate ad aliam (distantia externa, spatium externum).

* Non potest dici substantiam corrumpi in **instanti**, quod praecedit illud instans; instantia enim non sunt sibi ad invicem immediata, secus tempus componeretur ex solis instantibus.

Sed vulgo praesertim consideratur tamquam intervallum seu distantia inter extremitates loci seu corporis continentis (corporum continentium). Spatium est aliquo corpore repletum; sed potest esse vacuum. Spatium reale etiam in loco vacuo salvatur et in vacuo interposito inter duas quantitates ad invicem aliqua distantia separatas. Quamquam in eo non est realis quantitas, supponit tamen ex utraque parte realem quantitatem et est realis relatio in hac reali quantitate fundata. Spatium autem illimitatum illud, quod fingimus ultra et extra mundi corporei fines independens a quantitate reali, quod exstiterit iam ante mundi corporei creationem et exstiturum esset etiam sublato toto mundo corporeo, est **spatium imaginarium**, quod est ens rationis.

311. Quid sit locus. — Locus definitur ab Aristotele: „corporis ambientis terminus (superficies) immobilis primus". Locus enim ab omnibus concipitur tamquam id, quod continet locatum. Hoc autem est superficies prima corporis ambientis (corporum ambientium) immediate ambiens corpus locatum. Dicitur immobilis. a) ut distinguatur a vase, quod continet mobiliter, movetur enim cum re contenta, locus vero non movetur; b) quia locus non est superficies, prout est huius vel illius corporis superficies, sed formaliter, **prout designat determinatam positionem in universo corporeo**. Quare superficies ita sumpta eadem manet, etiam variato corpore ambiente; ita flante vento, variato aëre idem nihilominus manet locus corporis in aëre contenti.

Nota. — Distingue locum **proprium** alicui rei, superficiem immediate ambientem eam (exemplum sit superficies aquae immediate ambientis piscem), et locum **communem**, superficiem continentem et ambientem plures res (exemplum: interna concavitas camerae ambiens res in camera contentas). Locus proprius adaequate mensurat locatum.

312. Quid sit „ubi“ latissime sumptum, et quotuplex sit. — „Ubi“ latissime sumptum est id, quo formaliter proxime aliquid constituitur in loco quocumque modo. Est igitur „ubi“ **praesentia** quoad locum seu unio formalis cum loco. Quare tot modis erit „ubi“, quot modis est praesentia quoad locum. Potest autem aliquid esse in loco: a) localiter, circumscriptive, i. e. ut commensuratum (circumscriptum, subiectum) loco — „ubi“ **circumscriptivum**, praedicamentale. Hoc modo loco constituuntur naturaliter omnia, quae quantitate intrinsecus afficiuntur seu extenduntur, i. e. res corporeae. Ratione enim quantitatis suae res corporea extenditur in loco ita, ut superficies eius circumscribatur internae loci concavitati seu ut commensuretur loco, b) Potest aliquid esse in loco illocaliter, non circumscriptive, i. e. ut non commensuratum (circumscriptum, subiectum) loco — „ubi“ **non circumscriptivum**. Quod ita est in loco, non extenditur per locum ita, ut habeat partes extra partes quoad locum singulaeque partes respondeant singulis loci partibus, sed totum est in toto loco et in

singulis eius partibus. — „Ubi“ non circumscriptivum est aut **naturale**: ubi spirituale, aut **praeternaturale**. BUbi' spirituale est duplex: alterum per **operationem**, alterum per **informationem**. Substantia spiritualis completa (angelus) loco constituitur subiciendo sibi locum per operationem seu tangendo locum operatione sua; substantia spiritualis incompleta (anima humana) loco constituitur informando corpus. — „Ubi- praeternaturale est triplex: a) „ubi“ eucharisticum, per conversionem substantiae panis et vini in corpus Christi, remanentibus panis et vini dimensionibus, quae tamen corpus Christi intrinsecus non afficiunt, sed quibus extrinsecus tantum coniungitur; b) „ubi“ infernale per alligationem, qua substantia spiritualis alligatur loco operatione divina mediante igne infernali tamquam instrumento; c) „ubi“ hypostaticum, quo Verbum divinum praesens est loco per unionem cum humanitate Christi.

Tum id quod est in loco circumscriptive, tum id quod est in loco non circumscriptive, ibi potest esse **definitive** (habere ubi definitivum) et **non definitive** (habere ubi non definitivum). Est definitive in loco, si **definitur** ad hunc locum, ita ut non possit simul esse in alio loco nec maiorem locum occupare. E. g. corpus duorum cubitorum definitive est in loco duorum cubitorum. Angelus definitive in illo loco esse dicitur, qui adaequat suam operandi vim. ita ut operationem suam ulterius extendere non possit. Virtus enim operativa angeli finita est; quare non potest tangere operatione sua nisi determinatam extensionem, ultra quam operari non potest, nisi relinquendo contactum cum hoc loco et transferendo se ad alium. — Exinde patet Deum ne in toto quidem universo definitive esse, praesentiam sacramentalem corporis Christi non esse definitivam.

313. Quid sit „ubi“ praedicamentale. — „Ubi“ praedicamentale definitur: circumscriptio passiva corporis a circumscriptione activa loci proveniens. — Duo includit: unum quod pertinet ad **distantiam** vel indistantiam corporis locati relate ad cetera corpora, alterum quod pertinet ad **continentiam** passivam. Si removetur a corpore locato quodcumque corpus ambiens (facto vacuo), primum tantum remanebit — „ubi“ **inadaequatum**. Unico tantum corpore existente etiam illud „ubi“ inadaequatum peribit. Cum autem continentia illa passiva reducatur ad specialem indistantiam seu praesentiam corporis locati in loco tamquam in ambiente seu includente, „ubi“ nihil aliud est quam indistantia et distantia fundamentalis: fundamentum relationis praesentiae et distantiae seu positio corporis in universo (cf. n. 195).

„Ubi“ praedicamentale est **accidens reale** seu modus realis resultans in corpore ex circumscriptione loci. Nam corpus in loco aliquo constitutum realem habet relationem ad hunc locum, quam ante non habebat. Huius autem relationis oportet esse fundamentum reale, quod est „ubi“. Hoc autem fundamentum non potest esse ipsa substantia

neque quantitas secundum se, quia haec iugiter eadem manent, „ubi“ autem mutatur per motum localem (cf. n. 355). Debet igitur esse determinatio aliqua superaddita, quae est „ubi“. Huius autem determinationis seu τοῦ νυβι“ causam formalem esse quantitatem patet ex n. 312. — Etiam „ubi“ inadaequatum est modus realis, fundamentum relationis propinquitatis et distantiae ad cetera corpora.

314. Quid sit situs, et quomodo se Imbeat ad „ubi“. — Situs definitur: positio seu ordinatio partium in loco (sedere, stare etc.). Situs est determinatio quaedam, qua determinatur „ubi“, quatenus ubi dicit tantummodo unam quantitatem esse intra aliam contentam (esse in loco), ita ut singulae partes unius respondeant singulis partibus alterius; at qualis sit iste ordo partium, non determinat ubi, sed situs.

Situs distinguitur ab ubi realiter. Probatur: a) quia situs potest manere invariatus, variato ubi, sicut cum quis sedens vel stans transfertur in alium locum; b) similiter manente eodem ubi potest variari situs.

Ad 310. **Aristoteles** ostendens locum non esse confundendum cum spatio, concipit spatium tamquam «medium inter extremitates corporis continentis [seu intervallum intra concavitatem loci: Διάστημα τι τὸ μεταξύ τῶν ἐσχατῶν: Phys. IV 4, 211 b 7]“ (S. Th om. 1. c. lect. 6 n. 6sq.).

Ad 311. **Aristoteles**: Τὸ τοῦ περιέχοντα πέρα ἀκίνητον πρῶτον, τοῦτ' ἐστὶν ὁ τόπο (Phys. IV 4, 212 a 20). — Ἐστὶ δ' ὡς περ τὸ ἀγγεῖον τόπο μεταφορητὸ, οὕτω καὶ ὁ τόπο ἀγγεῖον ἀμετακίνητον (1. c. 212 a 14; cf. S. Thom. lect. 6 n. 14sq.). — «Dicit autem ‚primuml, ut designet locum proprium, et excludat locum communeml (S. Thom. 1. c. n. 16).

Ad 312. **S. Thomas**: «Diversimode esse in loco convenit corpori, et angelo, et Deo. Nam corpus est in loco **circumscriptive**: quia commensuratur loco. Angelus autem non circumscriptive, cum non commensuretur loco, sed **definitive**: quia ita est in uno loco, quod non in alio. Deus autem neque circumscriptive neque definitive: quia est ὅβique (S. th. I 52, 2; cf. 8, 2; III 76, 5; C. g. III 68).

Ad 313sq. Cf. textus citatos ad 195sq.

§ 2. De habitudine quantitatis ad ubi et situm.

THESIS X: Effectus formalis primarius quantitatis seu eius ratio formalis est ordo partium in toto, effectus formalis secundarius est ubi et situs seu ordo partium in loco. Hic effectus secundarius distinctus est realiter et separabilis a primario.

315. St. qu. 1. **Effectus formalis primarius** seu ratio formalis est constitutivum metaphysicum quantitatis. Quantitas enim utpote accidens definitur per ordinem ad subiectum, ad substantiam. Quare indicando, quid primo faciat in substantia formaliter (per modum causae formalis), indicatur eius essentia metaphysica.

Effectus formalis **secundarius** est omne id, quod forma secundarie causât tamquam causa formalis. Cum in thesi dicimus effectum secundarium quantitatis esse „ubi“ et situm, non intendimus omnia enumerare, quorum quantitas est causa formalis, sed praecipua tantum,

i. e. suprema genera seu praedicamenta illa omnino quantitativa, quae a quantitate tamquam a causa formali constituuntur.

2. **Totius** igitur nomine intelligimus in thesi subiectum, quod ordinatur a quantitate formaliter (per modum causae formalis); quantitas enim forma seu causa formalis est.

3. **Ordo** sumitur 1. pro relatione sive reali sive rationis, 2. pro speciali relatione **secundum prius et posterius** (secundum processionem) et pro gradu faciente eam (pro eius fundamento).

Ordo hoc secundo modo sumptus, cum sit relatio secundum prius et posterius, tot dicitur modis, quot modis dicitur principium. Sed principium dicitur dupliciter: 1. secundum intellectum — id, unde aliquid procedit secundum intellectum: 2. secundum rem — id, unde aliquid procedit secundum rem. Principium, unde aliquid procedit secundum rem, duplex est: a) mere negativum (terminus a quo negativus), sicut a privatione procedit seu incipit generatio (cf. n. 247 sq.); b) positivum. Quatenus unum procedit ab altero realiter tamquam a principio positivo, inter principium et principiatum ordo constituitur **realis**, secus **rationis** tantum est. Ordo realis iterum duplex est, inquantum aliquid procedit realiter ab altero: a) accipiendo esse ab eo, sive cum uependentia causali — ordo causalitatis secundum quattuor causas, sive sine dependentia — ordo originis in divinis; β) non accipiendo esse ab eo, sed mere incipiendo ab eo, sicut a puncto incipit linea (et generalius, ab indivisibili incipit quantitas continua) et ab una parte incipit alia et ab unitate numerus.

In thesi ordo intelligitur de fundamento relationis realis secundum prius et posterius, quod est per meram inceptionem unius ab alio, quin unum accipiat esse ab alio: ordo secundum positionem.

316. Prob. th. I p. (Effectus formalis primarius quantitatis est ordo partium in toto). — *Arg. I.* In eo consistit effectus formalis primarius quantitatis, quo concepto concipitur quantitas, et sine quo quantitas concipi nequit. Atqui concepto ordine partium in toto, concipitur quantitas, et sine hoc ordine concipi omnino non potest. Ergo.

Mai. patet ex indole effectus formalis primarii seu constitutivi essentialis, quod est id, sine quo omnino res concipi non potest, et quo sublato tollitur ipsa res. — *Min.* probatur ex communi usu loquendi hominum: Nomine quantitatis omnes intelligunt id, quod habet in se pluralitatem partium ordinatarum.

Arg. II. Effectus formalis primarius seu essenziale constitutivum est id, quo res **primo** differt ab omnibus aliis rebus. Atqui id, quo quantitas primo differt ab omnibus aliis rebus, est ordo partium in toto. Ergo.

Mai. patet ex indole essentialis constitutivi, quod est primum in re et radix omnium aliorum (propriorum), quae in re cernuntur.

Prob. min. a) Ordo partium in toto est id, quo quantitas **distinguitur** ab omnibus aliis rebus; hoc patet discurrendo per singula

praedicamenta; b) ordo partium in toto est id, quo **primo** distinguitur quantitas ab aliis rebus; ex eo probatur, quod cetera omnia, quae in quantitate apparent (ut ubi et situs), ex hoc tamquam ex prima radice fluunt, ut ex II p. et ex sequentibus patebit.

Prob. II p. (Effectus formalis secundarius quantitatis est ubi et situs seu ordo partium in loco). — Effectus formalis secundarius est quem producit forma secundarie, seu est ille qui sequitur primum. Atqui ordinem partium in toto sequitur ordo in loco seu extensio localis. Partem enim esse post partem quoad locum, supponit partes esse ordinatas inter se quoad seipsas seu quoad totum, et hanc ordinationem partium inter se quoad totum sequitur ordinatio partium quoad locum, ita ut singulae partes respondeant singulis loci partibus. Ergo.

Prob. III p. (Effectus secundarius quantitatis distinctus est realiter et separabilis a primario). — Hoc est realiter distinctum et separabile, quod consistit in habitudine ad extrinseca, et quod non resultat nisi extrinsecis habitis. Atqui ordo partium in loco consistit in habitudine ad extrinseca nec resultat nisi habitis extrinsecis. Ergo.

Prob. min. Ordo partium in loco est habitudo unius quantitatis relate ad aliam (alias) circumscriptam, quae habitudo sublati aliis quantitatibus, cum corpus supponitur in vacuo, sublata tota mundi machina, non resultat. Ergo.

317. Coroll. 1. Ergo quantitas **essentialiter** consistit in ordinata pluralitate partium accidentalium solo numero distinctarum. Et haec est ratio, cur quantitas possit formaliter extendere substantiam seu ponere partes substantiales extra partes, quia quantitas seipsa habet partes (suas accidentales) extra partes.

2. Ergo „quantitas dimensiva definitur esse quantitas positionem habens“ (S. Thom., Qdl. I a. 21).

318. Schol. 1. Ordo partium in loco potest considerari indeterminate, et tunc est „ubi“; si autem consideratur determinate, tamquam ordo accurate determinatus, est situs. Similiter ordo partium in toto potest considerari indeterminate, et tunc est **effectus formalis primarius** quantitatis; si autem consideratur determinatus, tamquam ordo accurate determinatus, est figura. Situs dici potest figura externa, localis; et figura dici potest situs internus. Et ipse situs internus iterum sumi potest latius, indeterminate, et tunc est effectus formalis primarius quantitatis: positio secundum prius et posterius, positio interna, indeterminata; et potest sumi stricte pro situ interno determinato, et tunc est figura.

2. Effectus secundarius quantitatis (ubi et situs) describi potest generalius: ordo (fundamentalis) secundum prius et posterius seu ordo positionis unius quantitatis ad alias. Nam ordo partium in loco est

ordo positionis unius quantitatis ad aliam circumscriptam et etiam ad alias distantes. Quare „ubi“ potest etiam dici: indistantia (praesentia) et distantia **externa fundamentalis**, cum effectus primarius quantitatis sit indistantia et distantia **interna** fundamentalis. Distantia autem, si non sumitur fundamentaliter pro fundamento relationis distantiae, sed relative, pro relatione distantiae, constituit **spatium** sive internum sive externum (cf. n. 310).

Praeter „ubi“ et situm ad effectum formalem secundarium quantitatis pertinent **relationes** distantiae internae et externae, et relatio aequalitatis et inaequalitatis, quae concomitanter pertinet ad **ubi** nam ubi circumscriptivum est commensuratio cum loco. Ad effectum secundarium pertinet etiam impenetrabilitas, quae tamen est aliquid negativi (cf. n. 320), et mensurabilitas et divisibilitas, quae non superaddunt novas realitates, sed significant quantitatem cum ordine ad intellectum mensurantem (comparantem) et ad causam efficientem divisionem.

3. Corpus in spatio imaginario positum, sublata tota mundi machina, non haberet „ubi“ neque situm (haberet tamen figuram), sicut tota mundi machina per modum unius considerata neque habet „ubi“ neque situm, quia non est in loco, i. e. in alia quantitate contenta, neque ordinem habet ad aliam quantitatem.

Notetur tamen maximam differentiam intercedere inter quantitatem, ex qua **naturaliter** non resultat effectus secundarius, quia non **datur alia quantitas**, ad quam ordinem habere posset, et quantitatem corporis Christi eucharistici, ex qua **praeternaturaliter** non resultat effectus secundarius, non obstantibus quantitibus aliis, ad quas naturaliter ordinem quantitativum haberet, si effectus secundarius non impediretur divinitus. Hoc possibile esse probare nequit ratio, quae solummodo probat effectum secundarium separari a quantitate, sublati aliis quantitibus; quo ipso tamen ex ratione etiam ostenditur non **apparere repugnantiam**, quominus impediatur effectus secundarius, aliis quantitibus non sublati.

319. *O bi. Contra I et II p.* 1. Ordo partium in toto est relatio. Atqui effectus formalis primarius quantitatis non est relatio. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Ordo relative sumptus, *conc.*; ordo secundum positionem fundamentaliter sumptus pro fundamento relationis secundum prius et posterius, quod est per meram inceptionem unius ab alio, *nego. Conc. min.; dist. consq.*

2. Atqui effectus formalis primarius quantitatis non est ordo secundum positionem fundamentaliter sumptus. *Probo.* Ordo secundum positionem est situs. Atqui effectus formalis primarius quantitatis non est situs (est enim effectus secundarius). Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Ordo secundum positionem partium in toto, i. e. partium inter se quoad se, non quoad locum, est situs internus indeterminate sumptus, *conc.*; est situs externus seu situs proprie dictus, *nego. Contradist. min.* — Vel ita: *Dist. mai.:* Ordo secundum positionem est situs sive externus sive **internus**, *conc.*; situs externus tantum, *nego. Contradist. min.:* Non est situs externus seu situs proprie sumptus, *conc.*; non est situs internus indeterminate sumptus, *nego.*

3. Atqui effectus formalis primarius quantitatis non est situs internus indeterminate sumptus. *Probo.* Si situs seu ordo partium in toto est effectus formalis pri-

I
]

I
d| |

marius quantitatis, quantitas non salvatur in una parte. Atqui quantitas salvatur in una parte. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quantitas non salvatur in una parte tamquam quantitas totalis, *conc.*; tamquam quantitas partialis, *nego.* *Contradist. min.* (cf. n. 317, 1; 334,2; 340).

Contra III p. Quod resultat necessario, non est effectus secundarius realiter distinctus et separabilis. Atqui effectus secundarius quantitatis necessario resultat ex primario. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Necessario absoluta necessitate, *conc.*; non absoluta, sed naturali tantum necessitate et extrinsecis habitis, *nego.* *Contradist. min.*: Resultat necessario extrinsecis non habitis, *nego.*; extrinsecis habitis, *subdist.*: Resultat necessario absolute, *nego.*; naturali tantum necessitate, *conc.*

Ad 315. S. Thomas: Ordo in ratione sua includit tria, scilicet, rationem prioris et posterioris; unde secundum omnes illos modos potest dici esse ordo aliquorum, secundum quos aliquis altero prius dicitur et secundum locum et secundum tempus et secundum omnia huiusmodi. — Includit etiam distinctionem, quia non est ordo aliquorum nisi distinctorum. Sed hoc magis praesupponit nomen ordinis, quam significet. — Includit etiam tertio rationem ordinis, ex qua etiam ordo in speciem contrahitur. Unde unus est ordo secundum locum, alius secundum dignitatem, alius secundum originem (I Dist. 20 a. 3 sol. 1; cf. S. th. I 42, 3).

Ad 316sq. S. Thomas: [^][Quantitas dimensionis] definitur esse quantitas positionem habens; unde et partes in subiecto ex hoc ipso distinctionem habent secundum situm, quod sunt subiectae dimensioni (Qdl. I a. 21). — „Quamvis non sit accipere ordinem partium corporis Christi secundum comparisonem ad partes hostiae, tamen est accipere ordinem ipsarum partium ad invicem in corpore Christi secundum propriam quantitatem (IV Dist. 10, 1 a. 3 sol. 3 ad 2). — [^]Dividitur una pars lineae ab alia per hoc quod diversum habent situm, quod est quasi formalis differentia quantitatis continuae positionem habentis (In Boeth. de Trin. q. 4 a. 1). — „Esse in loco est accidens per comparisonem ad extrinsecum continens (S. th. III 76, δ ad 3).

THESIS XI: Corpora sunt impenetrabilia naturaliter; at non apparet repugnantia, quominus supernaturaliter inter se compenetrentur.

320. St. qu. 1. Impenetrabilitas est aliquid negativi, quod sequitur ordinem quantitativum, quatenus ex eo quod pars est post partem et corpus post corpus, impeditur pars esse intra partem et corpus intra corpus. Potest distingui impenetrabilitas interna et externa seu localis. Impenetrabilitas interna sequitur effectum quantitatis primum, ratione cuius partes sunt extra partes quoad se absolute, ac proinde impenetrabiles inter se absolute. Tollere hanc impenetrabilitatem esset tollere ipsam quantitatem. Impenetrabilitas externa (impenetrabilitas simpliciter seu localis) sequitur effectum quantitatis secundarium, quo partes ordinantur extra partes localiter et corpus extra corpus. Hoc enim ipso sequitur partem non posse suscipere partem localiter neque corpus aliud corpus. Quare impenetrabilitas localis potest considerari dupliciter: a) unius corporis relate ad aliud, b) partium eiusdem corporis inter se ita, ut localiter altera non sit extra alteram. Consequenter etiam compenetratio localis potest considerari dupliciter: a) unius corporis cum alio, ut sint simul in eodem loco, b) partium eiusdem corporis inter se ita, ut localiter non sit altera extra alteram. Hoc ultimum obtinet in corpore eucharistico, quod sub quantitate panis et vini non ordinat partes suas extra partes

quoad locum occupatum a quantitate panis et vini. Compenetratione locali partium inter se tollitur „ubi. Tale corpus, similiter sicut corpus, a quo tolleretur quantitas, nusquam esset (cf. n. 275, 2). Hoc tamen non verificatur in corpore Christi, quod per transsubstantiationem illocaliter coniungitur quantitati panis et vini et obtinet ubi eucharisticum seu illocale (cf. n. 312), et quoad coelum retinet suum ubi locale seu effectum secundarium quantitatis. — Thesi nostra intelligitur impenetrabilitas localis unius corporis relate ad aliud, et compenetratio localis unius corporis cum alio, ita ut sint simul in eodem loco.

2. Quidam veterum philosophorum corpora liquida, quae intra poros corporum solidorum suscipiuntur, vere compenetrari putabant. Contra Durandus tamquam probabile reputat compenetrationem duorum corporum ne divinitus quidem fieri posse.

321. Prob. th. I p. (Corpora sunt impenetrabilia naturaliter). *Arg. I.* Ex experientia.

Arg. II (a priori). — Effectus secundarius quantitatis est ordo unius corporis extra aliud. Atqui hunc ordinem naturaliter sequitur impenetrabilitas. Ergo.

Prob. II p. (Non apparet repugnantia, quominus corpora supernaturaliter inter se compenetrentur). — Si non apparet repugnantia, quominus tollatur ordo unius corporis extra aliud, non apparet repugnantia, quominus corpora supernaturaliter inter se compenetrentur. Atqui non apparet repugnantia, quominus tollatur ordo unius corporis extra aliud. Ergo.

Mai. patet ex st. qu. — *Prob. min.* Si non apparet repugnantia, quominus tollatur ordo partium in loco, etiam data quantitate ambiente (ut contingit in corpore eucharistico, quod non ordinat partes suas in loco), a fortiori non apparet repugnantia, quominus tollatur ordo unius corporis extra aliud. Atqui non apparet repugnantia, quominus tollatur ordo partium in loco, etiam data quantitate ambiente. Ergo.

Min. patet ex n. 318, 3 et ex st. qu. — *Ad mai.* Ordo partium in loco seu „ubi“ est effectus secundarius totalis quantitatis: ordo eius relate ad locum seu relate ad omnem quantitatem ambientem. Si tollitur ubi, tollitur ordo ad omnem quantitatem ambientem, ita ut corpus iam nullum habeat ordinem iuxtapositionis localis relate ad omnia corpora ambientia. Ordo unius quantitatis relate ad aliquam aliam, non relate ad totum ambiens, est effectus secundarius partialis. Si tollitur hic ordo, tollitur solummodo ordo iuxtapositionis localis unius quantitatis relate ad aliquam aliam. Iam vero si potest tolli effectus secundarius totalis seu ordo iuxtapositionis relate ad omnia corpora ambientia, a fortiori tolli potest ordo iuxtapositionis localis unius quantitatis relate ad aliquam aliam seu ordo iuxtapositionis localis unius corporis relate ad aliquod aliud.

322. Coroll. Ergo impenetrabilitas non est **resistentia**, quae est aliquid activi et est diversa in diversis corporibus et superabilis ab agentibus creatis; impenetrabilitas vero est aliquid negativi, quod adest ratione quantitatis: est enim **incapacitas et repugnantia unius quantitatis ad recipiendum intra se aliam quantitatem** seu incapacitas unius corporis ad recipiendum intra terminos loci ab ipso occupati aliud corpus; quae incapacitas eadem est in omnibus corporibus neque ab ullo agente creato naturaliter superabilis. Cum igitur tollitur impenetrabilitas, praeternaturaliter corpori tribuitur capacitas ad recipiendum intra terminos loci ab ipso occupati aliud corpus. Impenetrabilitas igitur sequitur quantitatem tamquam aliquid negativi, resistentia vero eam sequitur tamquam positiva qualitas secundae speciei: Partes inter se cohaerentes resistunt divisioni, et plus minusve resistunt secundum corporis essentiam et etiam secundum diversum statum (solidum, liquidum, aëriformem) eiusdem corporis.

323. Schol. Ex dictis patet, quid sentiendum sit de **doctrina Suaresii**, qui docet effectum formalem primum quantitatis esse impenetrabilitatem localem (cf. n. 272). Haec sententia confundit illud negativum, quod sequitur effectum secundarium quantitatis, cum eius effectu primario.

324. *O bi. Contra I p.* 1. Non sunt impenetrabilia naturaliter, intra quae penetrari potest viribus naturae. Atqui intra corpora penetrari potest viribus naturae. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Intra quae penetrari potest, expellendo aliquam partem a loco, *nego*; nihil expellendo, *conc. Contradist. min.*

2. Atqui unum corpus potest naturaliter penetrare intra aliud, nullam eius partem expellendo a loco. *Probo.* Si unum corpus potest naturaliter imbibere ab alio (sicut aqua imbibitur a creta), unum corpus potest naturaliter penetrare intra aliud, nullam eius partem expellendo. Atqui hoc potest esse. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Per veram compenetrationem, *conc.*; intrando intra poros eius, *nego. Contradist. min.*

3. Atqui unum corpus potest vere compenetrari cum alio. *Probo.* Unum corpus potest vincere resistentiam alterius. Atqui unum corpus, quod potest vincere resistentiam alterius, vere potest compenetrari cum eo. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Resistentiam negativam, *nego*; positivam, *conc. Contradist. min.*

Contra II p. Repugnat absolute corpora intrinsecus affecta quantitate non habere effectum formalem quantitatis. Atqui corpora compenetrata sunt corpora intrinsecus affecta quantitate, quae non habent effectum formalem quantitatis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Effectum primum, *conc.*; secundarium, *nego. Contradist. min.*: Primum, *nego*; secundarium, *subdist.*: Totalem, *conc.*; partialem, *nego.*

Ad 321. S. Thomas: „In his, quae apud nos sunt, quae omnes esse corpora confitentur, ad sensum videmus, quod adveniente uno corpore ad aliquem locum, aliud corpus ab illo expellitur. Unde experimento patet talia corpora duo in eodem loco esse non posse.⁴ Reiectis explicationibus insufficientibus huius impenetrabilitatis Doctor Angelicus viam Avicennae sequitur, qui „dicit, quod non potest esse causa huius prohibitionis, nisi illud cui primo et per se convenit **esse** in loco. Hoc autem est, quod natum est replere locum. Formae autem non competit esse in loco, nisi per accidens; . . . similiter nec materia per se considerata, quia sic intelligitur praeter omnia illa genera, ut dicitur VII Metaph. Unde oportet quod materia, secundum quod adest ei per quod habet primam comparisonem ad locum, hoc prohibeat.

Comparatur autem ad locum, prout subest dimensionibus; et ideo ex natura materiae eubiectae dimensionibus prohibentur plura corpora esse in eodem loco. Oportet enim plura esse corpora, in quibus forma corporeitatis inveniatur divisa: quae quidem non dividitur nisi per divisionem materiae: cuius divisio cum sit solum per dimensiones, de ratione quarum est situs, impossibile est hanc materiam esse distinctam ab illa nisi quando est distincta secundum situm, quod non est quando duo corpora ponuntur esse in eodem loco; unde illa duo corpora essent unum corpus, quod est impossibile. Cum igitur materia dimensionibus subiecta inveniatur in quibuscumque corporibus, oportet quaelibet duo corpora prohiberi ex ipsa natura corporeitatis, ne simul sint in eodem loco' (In BoCth. de Trin. q. 4 a. 3). — «Corpus gloriosum non habebit ratione suae subtilitatis quod possit esse cum alio corpore; sed poterit esse simul cum alio corpore ex operatione virtutis divinae' (IV Dist. 44, 2 a. 2 sol. 2 fin.; cf. S. th. Spl. 83, 2—4; III 54, 1 ad 1; I 67, 2c.; C. g. III 101 med.; 102: Amplius. Omnis; Qdl. I a. 21 et 22).

THESIS XII: Multilocatio absolute repugnat.

325. St. qu. **Multilocationem** stricte intelligimus non pro quacumque praesentia in pluribus locis, sed pro praesentia **circumscriptiva** in pluribus locis. Thesis igitur minime asserit repugnare, quominus corpus aliquod simul in pluribus locis esse possit non circumscriptive, vel in altero loco circumscriptive, illocaliter vero in altero, sed solummodo repugnare, ne corpus sit in pluribus locis **localiter**. Et loquimur de repugnantia absoluta, ita ut ne per miraculum quidem corpus multilocari possit. Ita docent S. Thomas eiusque schola, S. Bonaventura (1221—1274). S. Anselmus, Vasquez (1551—1604) et alii; possibilitatem multilocationis admittunt Scotus, Suarez et multi recentiores.

326. Prob. th. Si corpus multilocaretur, aut „ubi“ circumscriptivum, quo in loco aliquo localiter extenditur, ad alia loca extendendum esset, aut multiplex ubi circumscriptivum ei tribuendum esset. Atqui utrumque repugnat. Ergo.

Afai. ex eo patet, quod ubi circumscriptivum est causa formalis locationis, id quo forrnaliter corpus est in loco localiter seu extenso modo.

Prob. min. quoad 1. p. (Non potest ubi circumscriptivum ad alia loca extendi) ex eo quod ubi circumscriptivum essentialiter est praesentia limitata, qua corpus **definitive** in illo loco praesens est, quem quantitate sua replet, qua essentialiter limitatur eius praesentia ad hunc locum.

Prob. min. quoad 2. p. (Corpus non potest suscipere simul plura ubi circumscriptiva). Corpus quod suscipit plura ubi circumscriptiva, suscipit plures quantitates. Atqui corpus non potest suscipere plures quantitates. Ergo*.

† Corpus non posse suscipere plura ubi circumscriptiva, etiam directe probari posset ex eo, quod corpus non potest suscipere duo accidentia solo numero distincta. Sed haec probatio supponit diversa ubi circumscriptiva numero tantum, non specie differre (cf. n. 196), quod non ab omnibus conceditur.

Mai. eo probatur, quod multiplicatio effectus secundarii quantitatis (Bubi“) absoluta necessitate supponit multiplicationem effectus primarii. Forma enim producit essentialiter effectum formalem tum primum tum secundarium communicatione suae ipsius entitatis. Quare non potest multiplicari effectus secundarius, nisi multiplicetur ipsa forma seu effectus primarius. Absurdum est eandem quantitatem, semel se extendendo quoad se, bis se extendere localiter seu constituere corpus in duobus locis localiter. Quantitas enim non est causa efficiens, sed causa formalis τοῦ ubi. Quantitas non est id, quo fit ubi (hoc est vis motrix constituens corpus in aliquo loco), sed est id, quo est ubi. Quantitas est forma, qua corpus habet ubi, similiter sicut albedo est forma, qua album habet similitudinem cum altero albo. Sicut igitur repugnat corpus aliquod habere hanc similitudinem sine albedine, ita repugnat corpus aliquod habere ubi circumscriptivum sine quantitate. Quare sicut ad multiplicandam similitudinem multiplicanda esset albedo, ita ad multiplicandum ubi multiplicanda esset quantitas. Potest quidem eadem similitudo extendi ad alios terminos, idem autem ubi circumscriptivum ad alia loca extendi non posse iam ostendimus.

Prob. min. a) Si corpus suscipit plures quantitates, plures causae formales eundem numero effectum producerent, quatenus idem coipus extenderetur a pluribus quantitibus. Atqui repugnat plures causas producere eundem numero effectum; effectus enim praecontinetur in causa neque potest idem numero effectus praecontineri in duplici causa propter limitationem causae, quae limitata est non tantum specificè, sed etiam individualiter (cf. n. 775 sq.). Ergo. — b) Si corpus suscipit plures quantitates, essent duo accidentia solo numero distincta in eodem subiecto, quod repugnat (cf. n. 389, 2).

327. Schol. 1. Adversarii opponunt 1. multipraesentiam corporis Domini in ss. Eucharistiae sacramento. — *Resp.*: in hoc ipso praesentiam doctrinae S. Thomae consistere, quod, reiecta multilocatione, a qua tantopere mens humana abhorret, tamen optime explicat multipraesentiam corporis Domini. Corpus Christi, cuius quantitas exercet effectum secundarium quoad coelum (quoad locum in coelo), coniungitur illocaliter quantitati panis. Ratio igitur formalis remota, qua corpus eucharisticum est in loco, est quantitas aliena, ratio formalis proxima est unio illocalis cum quantitate aliena („ubi“ eucharisticum)¹. Substantia panis et vini convertitur in corpus Domini, remanentibus eorum dimensionibus, quae tamen non adhaerent intrinsecus corpori Christi, sed sunt sine subiecto et extrinsecus tantum coniunctae corpori Christi, quod propterea ipsis non extenditur, sed est sub ipsis illocali modo. Ergo multiplicata mirabili illa conversione, corpus Domini diversis quantitibus panis et vini in diversis locis existentibus coniungitur

¹ Haec unio illocalis est relatio transcendentalis ad species eucharisticas, quam corpus Christi acquirit ex quacumque transsubstantiatione.

ibique praesentiam acquirit. Multipraesentia eucharistica aliquo modo illustrari potest multipraesentia angeli operantis in diversis locis ad invicem distantibus, intra sphaeram activitatis suae tamen contentis.

Opponunt 2. apparitiones Sanctorum. — *Resp.*: De apparitionibus Sanctorum, quae factae leguntur simul in diversis locis, dicendum est eas factas fuisse vel ministerio angelorum, angelis personam Sanctorum gerentibus in corpore assumpto, vel etiam ipsos Sanctos in loco distante revera fuisse illocaliter, eo quod anima praetematuraliter accepisset vim operandi extra corpus suum in loco distante, et ita ibi praesens fuisset in corpore assumpto.

2. Comparando compenetrationem corporum et statum illocalem eucharisticum cum multilocatione, dicimus Deum posse **impedire** effectum formalem secundarium formae, at non posse **obtinere** effectum formalem sine forma.

328. *O bi.* 1. Non repugnat corpus constitui in pluribus locis. Atqui multiloco est, cum corpus constituitur in pluribus locis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Localiter, *neg.*; illocaliter, *conc.* *Contradist. min.*

2. Atqui corpus constitui in pluribus locis localiter non repugnat. *Probo.* Non repugnat corpus constitui in pluribus locis ratione quantitatis extensae localiter (ut patet in corpore eucharistico, quod constituitur in pluribus locis ratione quantitatis panis extensae localiter). Atqui corpus constitui in pluribus locis ratione quantitatis extensae localiter est corpus constitui in pluribus locis localiter. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Ratione quantitatis alienae, *conc.*; ratione quantitatis suae, *neg.* *Contradist. min.*

3. Atqui corpus constitui pluribus locis ratione suae quantitatis non repugnat *Probo.* Si quantitas corporis miraculose potest accipere vim pluries se extendendi localiter in diversis locis, non repugnat corpus constitui in pluribus locis ratione suae quantitatis. Atqui quantitas corporis miraculose potest — Ergo. — *Resp. Conc. mai.; dist. min.*: Si extensio localis non esset effectus formalis quantitatis, *conc.*; si est . . ., *neg.* *Dist. consq.*

4. Atqui extensio localis non est effectus formalis quantitatis. *Probo.* Effectus formalis quantitatis est ordo partium in toto. Atqui extensio localis non est ordo partium in toto. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Effectus formalis primarius, *conc.*; secundarius, *neg.* *Conc. min.; dist. consq.*: Effectus formalis primarius, *conc.*; secundarius, *neg.*

5. Atqui si extensio localis est effectus formalis secundarius tantum quantitatis, multiloco non repugnat. *Probo.* Tunc Deus potest tribuere eidem quantitati duplicem effectum secundarium. Atqui si Deus potest tribuere eidem quantitati duplicem effectum secundarium, multiloco non repugnat. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Posset tribuere, si effectus secundarius formae posset multiplicari non multiplicato primario, *conc.*; si effectus secundarius non potest multiplicari non multiplicato primario, *neg.* *Conc. min.; dist. consq.*

Ad 326. S. Thomas: .Aliquod corpus esse localiter in aliquo loco, nihil est aliud quam corpus circumscribi et comprehendere a loco secundum commensurationem propriarum dimensionum. Quod autem comprehenditur a loco aliquo, ita est in ipso loco, quod nihil eius est extra locum illum: undo ponere quod sit localiter in hoc loco, et tamen sit in alio loco, est ponere contradictoria esse simul. Unde, secundum praemissa, hoc a Deo fieri non potest* (Qdl. III a. 2; cf. IV Dist. 44, 2 a. 2 sol. 3 ad 4).

QUAESTIO IV: De divisione motus et continui per partes.

THESIS XIII: Continuum non constat solis indivisibilibus tamquam ultimis elementis.

329. St. qu. 1. Nomine **continui** intelligimus tum continuum permanens, i. e. quantitatem continuam, tum continuum fluens, i. e. motum successivum et tempus, quantitatem fluentem.

2. Distinguimus **indivisibilia** continui fluentis: mutata esse, instantia: et indivisibilia continui permanentis: punctum, quod est indivisibile omni ex parte; lineam, quae est indivisibilis secundum latitudinem et profunditatem; superficiem, quae est indivisibilis secundum profunditatem tantum. Punctum, quod est indivisibile omni ex parte, nonnisi reductive est quantitas; in linea autem et superficie salvatur simpliciter essentia quantitatis (cf. n. 185, 2).

3. Docuit Zeno Eleates (nat. c. 490 a. Chr.) continuum divisibile ex solis indivisibilibus tamquam ex ultimis elementis debuisse conflari. Zenonis doctrinam etiam aliqui scholastici profitebantur. Secundum Zenonistas tempus ex instantibus, corpus seu extensio in profundum ex superficiebus, superficies ex lineis, linea ex punctis oriretur, ita ut ultima elementa, quibus constaret continuum, essent instantia et puncta inextensa. Contra Zenonem Aristoteles Phys. VI 2 propugnat thesin nostram, quae doctrinam exprimit fere communem scholasticorum. Zenonis doctrinam ex recentibus propugnant Bolzano (1781—1848) et G. Cantor (1845—1918). Sed huc pertinent etiam omnes Dynamistae qui docent corpus constitui ex punctis inextensis agendi vi praeditis.

330. Prob. th. Non constat solis indivisibilibus tamquam ultimis elementis, quod constat partibus semper divisibilibus. Atqui continuum constat partibus semper divisibilibus. Ergo.

Mai. per se patet. — *Proh. min.* Constat partibus semper divisibilibus, cuius partes divisae semper sunt eiusdem rationis ac totum. Atqui partes continui divisae semper sunt eiusdem rationis ac totum: pars enim lineae est linea, pars superficiei superficies, pars corporis corpus, et pars motus et temporis motus et tempus. Et quamquam corporis natura prohibet, quominus divisio per actualementem scissionem in indefinitum protrahatur, cum omne corpus secundum naturam suam determinatam aliquam minimam quantitatem postulet, sine qua esse non potest, tamen divisio per signationem partium semper minorum in indefinitum continuari potest, quin umquam ad indivisibilia perducatur.

Thesis etiam eo probatur, quod punctis ad invicem additis se tangentibus numquam constituitur ne minima quidem linea, sicut etiam lineis »e tangentibus non potest constitui superficies et superficiebus corpus. Si vero non se tangunt, certo non continuum, sed discretum constituunt. Idem dicatur de indivisibilibus motus et temporis.

331. *O bi.* 1. Si continuum non constat solis indivisibilibus tamquam ultimis elementis, continuum quodcumque infinitum numerum partium complectitur. Atqui hoc repugnat. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Complectitur infinitum numerum partium in actu, *nego*; in potentia, *conc.* *Contradist. min.*

2. Atqui continuum neque complectitur infinitum numerum partium in potentia. *Probo.* Repugnat continuum transiri non posse. Atqui continuum, quod complectitur infinitum numerum partium in potentia, pertransiri non potest. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Si pertranseundo eius partes in potentia essent reducendae in actum, *nego*; si hae partes non sunt reducendae in actum, *conc.* *Contradist. min.*

Ad 330. *Aristoteles*: 'Αδύνατον ἐξ ἀδιαϊράτων εἶναι ἡ συνεχές (Phys. VI 1, 231 a 24; cf. S. Thom. lect. 1 [v. infra ad 338]).

THESIS XIV: In omni continuo sunt partes in actu, numero tamen finito.

332. *St. qu.* 1. Quicumque continuum obiective in rerum natura esse concedunt, aliquomodo etiam in eo **partes** admittunt. At controversia est, utrum hae partes **actu** sint in continuo, an **potentia** tantum. Sunt enim qui dicant continuum secundum se nondum esse distinctum in partes, sed distinguibile, quatenus in eo partes designari possunt et quatenus in partes potest dividi. Haec sententia multis recentibus placet. Contra quos thesi nostra asserimus, continuo secundum essentiam suam iam convenire, ut sit in partes distinctum, abstrahendo a distinctionibus et signationibus ei praeter essentiam suam accidentibus, quatenus, signis superadditis vel divisione, actu in eo distinguuntur partes. Ita Suarez, Conimbricenses, Complutenses, de Aguirre, Ioannes a S. Thoma, Goudin (1639—1695), Scotus, Mastrius, Silv. Maurus alique.

2. Partes continui intelligantur partes inter se **cohaerentes** (inter se continuatae), individua partialia unius eiusdem totius continui. Sicut igitur quantitas discreta (numerus) conflatur ex partibus actualibus inter se discretis (id quod nemo negat), ita dicimus quantitatem continuam tum permanentem (quantitatem proprie dictam) tum fluentem (motum successivum) conflari ex partibus actualiter seu realiter inter se distinctis, non tamen discretis, sed cohaerentibus.

333. *Prob. th. I p.* (In continuo sunt partes in actu). — Continuum est ordo partium secundum prius et posterius. Atqui ordo partium est distinctio partium, qua secundum prius et posterius distinguuntur realiter seu fiunt actu (cf. n. 273). Ergo.

M ai. quoad continuum permanens patet ex th. X, quoad continuum fluens ex eo quod continuum fluens est ens successivum, quod essentialiter in successione consistit seu in ordine partium successivarum, ut patet ex omnibus, quae de motu successivo dicta sunt.

Prob. min. Ordo partium est realis separatio partium. Atqui realis separatio partium est realis distinctio partium, qua fiunt actu. Ergo.

M ai. est per se nota: Ordo partium secundum prius et posterius est separatio partium secundum positionem seu successionem. — *Min.* ex eo patet, quod non est maius signum realis distinctionis quam realis

separatio: Quae realiter separantur, realiter distinguuntur et actu independenter a mentis consideratione. Partes autem, quae realiter actualiter distinguuntur, sunt partes actu.

Nota. — Argumentum nostrum generale est, de omni continuo. De continuo fluente (de motu, de tempore) speciatim iam probavimus partes in actu thesi IX. — Argumentum (generale) per reductionem ad absurdum ex eo conficitur, quod continuum, cuius partes essent in potentia tantum, esset continuum in potentia tantum.

Prob. 11 p. (Partes in actu numero sunt finito): 1. ex eo quod processus in infinitum et numerus infinitus repugnant.

2. ex limitatione essentiali continui. Essentia continui in eo consistit, quod est: ponere partes extra partes. In exercendo hoc munere essentiali non potest procedere in infinitum propter limitationem suam essentialem.

3. Si partes actu essent numero infinito, continuum esset distinctum actu in infinitum. Atqui hoc esset continuum in indivisibilia resolutum, et relaberemur in sententiam Zenonis. Ergo.

Prob. min. Continuum esset in infinitum distinctum, si eius distinguibilitas infinita (infinitum in potentia) esset reducta in actum. Atqui haec non est reducta in actum, nisi postquam perventum esset ad indivisibilia. Ergo.

334. Coroll. 1. Ergo in continuo praeter partes in actu sunt etiam partes in potentia. Tot sane sunt partes in actu seu distinctae, quot sensu distinguere possumus. Hae sunt distinctae (quoad se), secus sensu distinguibiles non essent. Sed multo plures sunt partes actu seu distinctae quam eae, quas nos sensu distinguimus. At, ne abeamus in infinitum, deveniendum est ad minimas partes actu, quarum unaquaeque actu est extra alteram et distincta ab altera, quae tamen intra seipsas ulteriorem distinctionem non complectuntur, sed partes in potentia tantum et confusas. Quantitas enim, ordinando partes extra partes secundum prius et posterius, distinguit partes seu constituit actu partes, sed quia in hoc munere distinguendi et ordinandi in infinitum non procedit, ad minimas quasdam partes actu distinctas devenit, in quibus cessat distinctio et ordinatio. Intra unamquamque harum partium non potest ulterior distinctio apprehendi ne a perspicacissimo quidem oculo aut intellectu, quia non datur.

2. Ergo ad continuum constituendum pluralitas requiritur partium actualium (cf. n. 317, 1). Unaquaeque igitur minima pars actualis est quantitas partialis, i. e. pars quantitatis; si vero separaretur, ulterior partium distinctio oriretur; secus enim remaneret quantitas in potentia tantum.

335. Schol. Minima pars actualis ita parva est, ut intra ipsam aliae partes non distinguantur, sed confundantur; attamen si quis intra

tangeret, distinctionem efficeret, et partes, quae in potentia tantum erant, fierent actu, resultante etiam novo indivisibili, de quo cf. thes. seq.

336. *Obi.* 1. Partes in actu constituunt discretum. Atqui continuum non est discretum. Ergo. — *liesp. Dist. mai.*: Partes dissectae, *conc.*; non dissectae, *nego.* *Conc. min.*; *dist. consq.*

2. Atqui in continuo essentialiter nullo modo sunt partes in actu. *Probo.* Partes in actu sunt partes designatae. Atqui in continuo nullo modo sunt partes designatae essentialiter, i. e. ex ipsa essentia continui ante designationem superadditam accidentalem. Ergo. — *liesp. Dist. mai.*: Designatae ipso ordine positionis, *conc.*; aliis signis superadditis, *nego.* *Contradist. min.*

3. Atqui in continuo non sunt partes designatae ipso ordine positionis. *Probo.* Partes designatae ipso ordine positionis essent numero infinito. Atqui in continuo non sunt partes numero infinito. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Partes in actu, *nego.*; in potentia, *conc.* *Contradist. min.*

4. Atqui in continuo essentialiter non sunt partes in actu numero finito. *Probo.* Ultimae partes in actu, ex quibus essentialiter dicitur constitutum continuum, essent inextensae et indivisibiles. Atqui repugnat continuum constitui ex inextensis et indivisibilibus tamquam ex ultimis elementis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Ultima seu minima pars actu non est extensa relate ad aliam, *nego.*; absolute secundum se, *subdist.*: Non est extensa actu, *conc.*; in potentia, *nego.* *Contradist. min.* (cf. n. 340').

Ad 333. S. Thomas: „Quantum dicitur, quod est divisibile in ea, quae insunt [ποσόν λέγεται τὸ διαιρετὸν εἰ ἐνυπάρχοντα: Met. V 13, 1020 a 7]. Quod quidem dicitur ad differentiam divisionis mixtorum. Nam corpus mixtum resolvitur in elementa, quae non sunt actu in mixto, sed virtute tantum. Unde non est ibi tantum divisio quantitatis, sed oportet quod adsit aliqua alteratio, per quam mixtum resolvitur in elementa* (in l. c. lect. 15 n. 977). — „Respondendum est ad eum qui interrogat, an contingat infinita transire sive in tempore sive in magnitudine, quod quodammodo contingit et quodammodo non contingit. Cum enim sint infinita in actu, non contingit ea transire; cum autem sint infinita potentia, contingit. Et sic cum in continuo non sint infinita media nisi in potentia [ἐν δὲ τῷ συνεχεὶ ἐνεστί μὲν ἀπειρα ἡμίση, ἀλλ' οὐκ ἐντελεχείμ ἄλλα δυνάμει: Phys. VIII 8, 263 a 28], contingit infinita transire: quia illud quod continue movetur, secundum accidens transivit infinita, scii, in potentia⁴ (in l. c. lect. 17 n. 7; cf. VI lect. 11 n. 4. et text, ad 338sq.).

THESIS XV: In continuo dantur indivisibilia actu, non tantum terminantia, sed etiam continuantia, quae tamquam positivae realitates a partibus distinguuntur realiter modaliter.

337. St. qu. 1. Dari indivisibilia in continuo fluente iam probatum est (th. IX). Quaestio igitur de continuo permanente hic agitur. — Qui in hoc continuo concedunt partes in actu, solent etiam concedere indivisibilia actu, non tantum terminantia, sed etiam continuantia, quibus partes inter se copulantur.

2. Distinctio realis est aut inter rem et rem, aut inter partes eiusdem rei, aut inter rem et eius terminum intrinsecum. Haec distinctio inter rem et eius terminum intrinsecum est distinctio realis modalis (cf. n. 729, 1).

338. Prob. th. I p. (In continuo dantur indivisibilia actu non tantum terminantia, sed etiam continuantia). — Illud actu datur in continuo, secundum quod actu datur contactus et coniunctio partium. Atqui

contactus unius quantitatis ad aliam est penes extremitates indivisibiles; similiter coniunctio partium eiusdem quantitatis est secundum extremitates seu indivisibilia. Nam sicut quantitas non coniungitur quantitati seipsa, i. e. penetrative, sed penes extremitates, ita pars iungitur parti non seipsa seu penetrative, sed penes extremitates. Ergo.

Prob. II p. (Indivisibilia tamquam positivae realitates a partibus distinguuntur realiter modaliter). — Sunt realitates positivae distinctae realiter a partibus, quae habent effectum formalem positivum realiter distinctum a partibus. Atqui indivisibilia habent effectum formalem positivum realiter distinctum a partibus. Ergo.

Prob. min. Effectus indivisibilium est contactus et coniunctio impediens penetrationem. Atqui contactus et coniunctio impediens penetrationem est effectus formalis positivus distinctus a partibus. Ergo.

Hanc distinctionem realem modalem esse patet ex st. qu. n. 2.

339. Coroll. 1. Ergo **contigua** sunt, „quorum extrema“ seu indivisibilia „sunt simul“; **continua** vero sunt, quorum partes termino seu indivisibili communi copulantur, „quorum extrema sunt unum“ (Arist., Phys. V 3).

2. Ergo corpus (extensio secundum trinam dimensionem) conflatur ex minimis corporibus partialibus, quae superficiebus uniuntur, superficies ex superficiebus partialibus, quae lineis, linea ex lineis partialibus, quae punctis uniuntur.

340. Schol. Quaeritur, ultimae hae partes minimae, i. e. minimae partes actu, possintne dici **extensae**. — *Resp. Dist.*: Minima pars est extensa relate ad aliam, *conc.*; absolute secundum se, *subdist.*: Est extensa in actu, *neg.*; in potentia, *conc.* Et explico: Minimae partes sunt extensae inter se, quatenus altera tenditur extra alteram seu ordinatur extra eam secundum ordinem quantitativum prioris et posterioris; at intra seipsam unaquaeque minima pars ulteriorem extensionem actualem non complectitur, quia intra se non habet partes in actu. Ideo quantitas semper dicit **pluralitatem** partium et ordinem earum. Quantitas essentialiter secundum effectum suum formalem primum est **ordo partium**. Ex quo etiam patet minimam aliquam partem per se solam visibilem seu sensibilem non esse. Nam quod videtur, extensum est; sensatio enim est qualitas (actio metaphysica) extensa, extensum autem pluralitatem partium complectitur.

Hoc tamen non obstante, notetur bene ultimam partem minimam distingui ab indivisibili tripliciter: a) Minima pars est divisibilis (habet partes in potentia), quod non competit indivisibili; b) indivisibile iunctum alteri non constituit extensum (indivisibile neque est extensum relate ad aliud indivisibile, cui adiungitur), contra minima pars iuncta alteri constituit extensum (est extensa relate ad eam); c) indivisibile iungitur indivisibili se toto (quasi penetrative), pars iungitur parti non se tota, sed secundum extremitatem.

341. *O bi.* 1. In continuo non datur, quod non est pars continui. Atqui haec indivisibilia non sunt partes continui. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod non eat pare neque pertinet ad continuum, *conc.*; quod non est pars, pertinet tamen ad continuum tamquam positiva realitas a partibus distincta, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui haec indivisibilia non pertinent ad continuum tamquam positivae realitates distinctae. *Probo.* Ad continuum non pertinet tamquam positiva realitas distincta. quod est aliquid negativi. Atqui haec indivisibilia sunt aliquid negativi. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod est aliquid mere negativi, *conc.*; quod non est aliquid mere negativi, sed habet effectum formalem positivum, *nego. Contradist. min.*

Ad 338. **Aristoteles** „probat quod continuum non componatur ex indivisibilibus per modum eius quod est consequenter. Non enim punctum consequenter se habebit ad aliud punctum, ita quod ex eis constitui possit **longitudo**, idest linea; aut unum nunc alteri nunc, ita quod ex eis possit componi tempus [οὐδ' ἐφεξῆς ἔσται στιγμή στιγμή ἢ τὸ νῦν τοῦ νῦν: Phys. VI 1, 231 b 6]: quia consequenter est unum alteri, quorum non est aliquid medium eiusdem generis, ut supra expositum est. Sed inter duo puncta semper est linea media: et sic si linea composita est ex punctis, ut tu das, sequitur quod semper inter duo puncta sit aliud punctum medium. Et similiter inter duo nunc est tempus medium. Non ergo linea componitur ex punctis, aut tempus ex nunc, sicut consequenter se habentibus (S. Thom., in l. c. lect. 1 n. 5; cf. In De an. III lect. 3 [n. 609, ed. Pirottaf.

Ad 339. **Aristoteles**: „Ἀπτεσθαι [λέγεται ταῦθ'] ὧν τὰ ἄκρα ἅμα (Phys. V 3, 226 b 23). — Συνεχέ, δταν ταὐτὸ γένηται καὶ ἓν τὸ ἑκατέρου πέρα l. c. 227 a 11; eadem: Met. XI 12, 1068 b 26 1069 a 5; cf. S. Thom., In Phys. V lect. 5 n. 2 8). — **S. Thomas**: „Dicit [Aristoteles) quod continuum est cum utriusque ... sit unus et idem terminus, sicut partes lineae continuantur ad punctum (In Met. XI lect. 13 n. 2412).

QUAESTIO V: De conditionibus ad movendum requisitis.

§ 1. De conditionibus ad movendum requisitis in genere.

342. Conditiones ad quemcumque motum requisitae. — 1. **Distinctio** inter agens et passum. Quidquid movetur, ab alio movetur, nec quidquam movet seipsum. Ad hoc enim idem secundum idem deberet esse simul in actu et in potentia, nam quod se movet, et movet et movetur; quare inquantum movet, deberet esse in actu (nihil enim agit nisi quod est actu), inquantum vero movetur, esset in potentia (cf. n. 656; 749, 5).

2. **Subiectum proportionatum** agenti. Proportio inter agens et passum. Haec proportio deesse potest duplici ex capite: aut ex parte **subiecti**, ex parte **passi**, cui deest potentia passiva ad suscipiendam formam introducendam ab agente (resistentia negativa), aut ex parte **agentis**, cuius virtuti passum non est proportionatum Exemplum primi est impenetrabilitas, exemplum secundi maximum pondus disproportionatum virtuti motrici debili.

3. **Applicatio**; actio enim in distans repugnat (cf. th. XVI).

343. **Conditio specialis** requisita in corporibus ad alterandum et ad movendum localiter alia corpora mechanice, i. e. mediante impulsu ab extrinseco in se recepto. — Conditio haec specialis est **oppositio** et **dissimilitudo** saltem in gradu inter agens et passum seu **aequilibrium destructum**, quatenus agens et passum praedita sunt qualitatibus

seu viribus oppositis (elementa chimica, quae ad invicem affinitatem habent), aut quatenus agens habet qualitatem eandem, sed in gradu intensiore quam passum (inaequaliter calida, calidum et frigidum), aut quatenus unum corpus, quocum communicatus est motus mechanicus, impingit in aliud, quod quiescit aut alio modo movetur. Inter ea enim, quae sunt similia et in specie et in gradu, non habetur actio, ut inter duo aequae calida et inter ea, quae eodem modo localiter mechanice moventur. — Tota actio corporum in hoc genere consistit in producendo aequilibrio, quo producta actio cessat (cf. n. 356 sq.).

Conditio haec specialis ad subiectum proportionatum reducitur.

344. Actio et reactio. — Conditionibus datis ad movendum in agente, eo ipso etiam in passo hae conditiones datae sunt, si agens est **subiectum proportionatum activitatis passi**. Tunc mutua est actio et passio; ita cum kalium applicatur oxygenio et acidum metallo. Contra, si agens non est subiectum proportionatum activitatis passi, actio mutua non est; ita cum spiritus agit in corpus, corpus nequit agere in spiritum. — Mutua haec actio **actio et reactio** vocatur, mutua passio **passio et repassio**.

Actio et reactio, passio et repassio inter se non subordinantur, sed coordinantur; ideo utraque actio vocari potest actio et reactio, utraque passio passio et repassio. Causae enim istae seu vires inter se non sunt subordinatae, sed coordinatae; ideo applicatione seu contactu aequae immediate utraque reducitur in actum secundum. Quare etiam quoad durationem et intensitatem eodem modo se habent: quousque durat actio, durat etiam reactio, atque eadem intensitate. Perdurat autem usque ad aequilibrium productum, si conditio actionis fuit aequilibrium destructum.

345. Resistencia. — Resistencia generalissime considerata illud significat in passo, quod opponitur actioni agentis tamquam impedimentum efficientiae eius. — Resistencia triplex distinguitur: negativa, positiva passiva, positiva activa. Resistencia **negativa** est incapacitas et repugnantia ad aliquid recipiendum seu defectus potentiae passivae. Haec resistencia simpliciter constituit subiectum non proportionatum formae introducendae (cf. n. 342, 2), ac proinde a nullo agente creato superabilis est. Exemplo sit incapacitas auri ad recipiendum influxum corrosivum acidi sulfurici. Resistencia **positiva passiva** est potentialitas passi actuanda seu vincenda ab agente. Haec resistencia in ordine corporeo a quantitate molis seu materiae dependet. Ita eadem quantitas caloris seu eadem causa efficiens caloris in maiore mole minorem, in minore maiorem caloris gradum producit (cf. n. 353). Resistencia **positiva activa** est reactio. Haec est in genere causae efficientis. Exemplum sit resistencia qualitatum contrariarum ad invicem. Propter hanc resistencia corpus, quod agit in alterum sibi oppositum alterando aut mechanice movendo, tantum virtutis amittit,

quantum producit in altero, atque ita mutuis actionibus et passionibus ad aequilibrium tenditur (cf. n. 357).

Ad 342. **Aristoteles** „proponit, quod necesse est omne quod movetur ab aliquo alio moveri“ (ἀπαν τὸ κινούμενον ἀνάγκη ὑπὸ τινὸ κινεῖσθαι: Phys. VII 1, 241 b24. S. Thom. lect. 1 n. 2). — Idem probat Phys. VIII 4; S. Thom. lect. 7 n. 4. — S. Thomas: „Subiectum in quod agitur, ordinem habet et ad agens quod reducit ipsum de potentia in actum, et ad actum in quem reducit. Sicut ergo subiectum aliquod est in potentia ad aliquem determinatum actum, et non ad quemlibet, ita non potest reduci de potentia in actum determinatum nisi per agens aliquod determinatum* (C. g. III 102).

Ad 343. **Aristoteles** „concludit quasi inducendo, quod omnes philosophi posuerunt principia contraria secundum aliquem modum (τάναντία πω πάντε ποιοῦσι τὰ ἀρχὰ : Phys. I 5, 188a26. S. Thom. lect. 10 n. 2).

Ad 344 sq. S. Thomas: „In aliqua actione potest esse resistentia dupliciter. Uno modo ex parte agentis, quando scii, ex contrario agente virtus ipsius debilitatur; alio modo ex parte ipsius effectus, quando ex contraria dispositione impeditur effectus. In omni actione, ubi agens non patitur, prima resistentia non habet locum, sed secunda solum; unde in operationibus divinis non attenditur difficultas secundum resistentiam ad agentem, sed secundum impedimentum effectus. Magis autem impeditur effectus per subtractionem potentiae recipientis quam per rationem contrariae dispositionis, quia contraria dispositio non impedit effectum nisi inquantum facit potentiam indispositam. Et ideo maior difficultas est in creatione, ubi omnino materia non praeexistit, quam ubi in praeexistenti materia est aliquid quod effectui contrariando repugnat (IV Diet. 11, 1 a. 3 sol. 3 ad 2).

§ 2. De actione in distans.

THESIS XVI: Actio in distans absolute repugnat.

346. St. qu. 1. Quantitatem sequitur relatio distantiae et indistantiae seu praesentiae. Haec habetur a) inter partes eiusdem quantitatis, b) inter diversas quantitates. Relatio indistantiae seu praesentiae inter diversas quantitates **contactus** dicitur; ea enim se tangunt, quorum extrema sunt simul. Relatio indistantiae inter duas partes eiusdem quantitatis continuae stricte non dicitur **contactus**, sed **continuum**.

Cum distantia et praesentia seu **contactus** sequantur quantitatem, per se dicuntur de quantitate et de rebus quantis. At per accidens etiam de iis, quae non sunt quanta, seu de substantiis spiritualibus dicuntur, quatenus haec ingrediuntur ordinem quantitatis, tangendo quantitatem operatione aut informatione. Qui **contactus** dicitur **contactus virtutis**, ut distinguatur a **contactu molis**, quo res quantae se tangunt ad invicem.

Thesis igitur nostra, quae negativa est, positive etiam ita enunciari potest: Absoluta necessitate requiritur **contactus** inter agens et passum, si passum est quantum seu extensum; si etiam agens est quantum, hic **contactus** erit **contactus molis**; si agens non est extensum, i. e. si est substantia spiritualis, erit **contactus virtutis** tantum. Quo tamen minime negatur, ut per se patet, posse unum mediante altero agere in tertium, sicut sol mediante aethere agit in terram;

nam etiam ita inter singula agentia ad invicem subordinata habetur contactus.

2. Thesis communiter admittitur praesertim quoad agentia corporea, non tantum a philosophis, sed etiam a recentibus rerum naturalium peritis (Faraday, Maxwell), paucis exceptis, ut sunt ii qui, cum admittant vacuum inter atomos, atomis tamen largiuntur vires attractivas, quibus trans vacuum agerent inter se. Ex philosophis, qui actionem in distans propugnant, nominentur Bolzano et Schwertschlager.

347. Prob. th. 1. Probatur **physice** quoad agentia corporea: a) a posteriori, ex experientia. Interposito medio ad transmittendam corporis activitatem inepto cessat actio; quod ostendit corpus non agere in corpus distans nisi agendo in corpus intermedium, quocum contactum habet. Crescente distantia minuitur actionis intensitas; quod iterum ostendit corpus non agere in corpus distans nisi agendo in corpora interposita. Corpora naturali nisu tendunt ad contactum, ut ad invicem agere possint; hinc cum chemicam ineunt mixtionem, in minimas scinduntur particulas, quae possint coniungi et ita agere inter se. Solo contactu corpora ultimo determinantur, ut ad invicem agant; ante contactum non possunt esse determinata nisi in actu primo tamquam ea, quae ad invicem agere possunt, ut corpora, quae ad invicem affinitatem chemicam habent. — Probatur b) a priori. Quod subditur loco in esse, loco etiam subditur in agere; agere enim sequitur esse. Atqui corpus subditur loco in esse, ut patet ex dictis n. 312. Ergo etiam in agere, et actio in distans repugnat.

2. Probatur thesis **metaphysice** quoad agens quodeumque.

Ut agens agat in corpus extensum, necesse est habeat extensum sibi subiectum in actu secundo. Atqui agens non habet extensum sibi subiectum in actu secundo, nisi virtute sua tangat illud. Ergo requiritur contactus inter agens et corpus passum, et actio in distans repugnat.

Mai. patet ex eo, quod passum dicit subiectionem et dependentiam ab agente. — *Prob. min.* Extensio est ordo positionis. Atqui virtus agentis non habet hunc ordinem sibi subiectum, nisi ipsa virtus ingrediatur hunc ordinem seu habeat etiam ipsa positionem in eo per contactum. Ergo.

Mai. est per se nota; extensio essentialiter est ordo positionis (cf. th. X). — *Min.* probatur ex intrinseca coniunctione, quae requiritur inter agens et passum. Si passum est extensum, haec coniunctio haberi nequit nisi per contactum. Ut enim agens intrinsecus coniungatur cum ordine positionis, necesse est intrinsecus ingrediatur hunc ordinem, quod est per positionem in eo seu per contactum. Sine contactu virtus agentis omnino extrinsecus manet passo.

348. Coroll. Ergo contactus pertinet ad causalitatem aut tamquam immediata praeparatio ad actionem (pertinet ad actum primum proximum) aut tamquam aliquid in actione ipsa inclusum (pertinet ad actum

secundum). Tamquam contactus molis pertinet ad actum primum proximum: Moles debent esse simul, ut incipiat actio. Tamquam contactus virtutis pertinet ad ipsam actionem (ad actum secundum): Contactus enim virtutis est per ipsam actionem virtutis agentis.

349. Schol. 1. Cum distantia spatium significet, de actione in distans proprie sermo esse non potest, nisi quatenus supponitur esse spatium et locus, in quo agens et passum constituentur. Spatio igitur non existente, certo haberi nequit praesentia localis. Quare si Deus angelum creasset ante mundi corporei constitutionem, fuisset quidem Deus intime coniunctus et praesens angelo, sed coniunctione et praesentia mere causali. Coniunctio enim intima inter causam et effectum absolute est de ratione causalitatis. Et ex hac coniunctione conaturaliter resultat necessitas coniunctionis localis, passo in loco existente.

2. Agens creatum in distans agere potest tamquam instrumentum Dei. Sed haec revera non est actio in distans, cum Deus ubicumque praesens sit, qui tamquam causa principalis producit in subiecto distante ab instrumento effectum aliquem tamquam dependentem ab instrumento.

350. *Obi.* 1. Est actio in distans, cum pomum in arbore suspensum movet puerum. Atqui pomum in arbore suspensum movere puerum non repugnat. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Est actio, quae est causalitas finis, *conc.*; actio stricte sumpta seu actio, quae est exercitium causalitatis efficientis, *nego.* *Conc. min.;* *dist. consq.:* Actio, quae est causalitas finis, *conc.*; actio stricte sumpta, seu actio quae est exercitium causalitatis efficientis, *nego.*

2. Atqui etiam actio stricte sumpta est in distans. *Probo.* Corpus saepe agit in corpus efficienter sine contactu, ut sol in terram. Atqui haec est actio in distans stricte sumpta. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Sine ullo contactu, *nego*; sine contactu immediato, cum contactu tamen mediato, *conc.* *Contradist. min.*

3. Atqui est actio efficiens sine ullo contactu. *Probo.* Est actio efficiens agentis spiritualis in corpus. Atqui haec actio est sine ullo contactu. Ergo. — *Resp. Conc. mai.;* *dist. min.:* Sine contactu molis, *conc.*; sine contactu virtutis, *nego.* *Dist. consq.*

•1. Atqui agens spirituale agit etiam sine contactu virtutis. *Probo.* Quod non subditur loco, agit etiam sine contactu virtutis seu agit in distans. Atqui agens spirituale (Deus, angelus) non subditur loco. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod non subditur loco, sibi tamen locum subicere debet per contactum virtutis, *nego*; quod neque sibi locum subicere debet per contactum virtutis, *conc.* *Contradist. min.*

5. Atqui agens spirituale non debet per contactum sibi subicere locum seu quantitatem in quam agit. *Probo.* Non debet sibi subicere per contactum locum seu quantitatem, in quam agit, cui naturaliter haec quantitas subicitur sine contactu. Atqui agenti spirituali naturaliter subicitur corpus seu quantitas sine contactu. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Cui subicitur in actu primo tantum, *nego*; etiam in actu secundo, *conc.* *Contradist. min.*

6. Atqui etiam in actu secundo agens spirituale habet sibi subiectum corpus seu quantum sine contactu. *Probo.* Quod sibi subicit corpus in actu secundo per determinationem intellectus sui seu per imperium practicum intellectus sui, habet corpus sibi subiectum in actu secundo sine contactu. Atqui agens spirituale subicit sibi corpus per imperium intellectus sui. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Per imperium, quod est sine contactu, *conc.*; per imperium quod est cum contactu, *nego.* *Contradist. min.*

Ad 347. **Aristoteles:** Τὸ δὲ πρῶτον κινεῖν, . . . δθεν ἡ ἀρχὴ τῇ κινήσει, ἐστὶν ἅμα τῷ κινουμένῳ. . . . διότι οὐθέν αὐτῶν μεταξὺ ἐστὶν (Phys. VII 2, 243 a 3).
S. Thomas: .Dicit ergo primo, quod movens et motum sunt simul. Sed aliquid dicitur movere dupliciter. Uno modo sicut finis movet agentem; et tale movens aliquando distans est ab agente quem movet; alio modo sicut movet id quod est principium motus; et de tali movente hic intelligit. Et propter hoc addidit: non sicut **cuius causa, sed unde est principium motus.** Item movens sicut principium motus quoddam est immediatum et quoddam remotum. Intelligit autem hic de immediate movente, et ideo dixit **primum movens**, ut per **primum** significetur immediatum mobili, non autem id quod est primum in ordine moventium. Et quia in quinto dixerat ea esse simul, quae sunt in eodem loco, posset aliquis credere ex hoc quod dicit quod movens et motum simul sunt, quod quando unum corpus movetur ab altero, quod oporteat ambo esse in eodem loco: et ideo ad hoc excludendum subiungit, quod **simul** dicit hic, non quidem esse in eodem loco, sed quia nihil est medium inter movens et motum, secundum quod contacta vel continua sunt simul, quia termini eorum sunt simul vel quia sunt unum. Et quia in praecedenti demonstratione processerat solum de motu locali, posset aliquis credere quod hoc haberet veritatem solum in huiusmodi motu, et ideo ad hoc removendum subiungit, quod hoc dictum est communiter, quod movens et motum sunt simul, et non specialiter de motu locali; quia hoc est commune in omni specie motus, quod movens et motum sunt simul, modo exposito (in l. c. lect. 3 n. 1; cf. S. th. I 8, 1).

B. PHILOSOPHIA NATURALIS SPECIALIS.
DE ENTE MOBILI IN SPECIE.

PARS I.

DE CAELO ET DE MUNDO
SEU DE ENTE MOBILI MOTU LOCALI.

CAPUT I.

DE IPSO MOTU LOCALI.

351. Quid sit motus localis, et quotuplex sit. — Motus localis est motus ad „ubi“. Cum motus localis sit ad acquirendum ubi, ipsum ubi in motu locali est in statu motus seu .fieri

Cum duplex sit ubi, adaequatum et inadaequatum, motus localis duplex est, **adaequatus** et **inadaequatus**. Motus localis adaequatus est, cum corpus movetur de loco in locum; motus localis inadaequatus est, cum corpus movetur in vacuo ad ubi inadaequatum. — Sublato ubi, etiam inadaequato, motus localis omnis impossibilis evadit. Corpus igitur solitarium sublata tota mundi machina non posset moveri localiter et res mundanae eo tantum moventur localiter, quod localem habitudinem mutant ad invicem (cf. n. 318, 3).

352. Quomodo efficiatur motus localis. — Causa efficiens motus localis est **impulsus**. Impulsus duplex est: a) actio seu motio virtutis motricis; b) huius motionis participatio transiens recepta in re mota: **vis mechanica**. Haec est participatio imperfecta virtutis motricis, quae tamquam entitas vialis communicatur cum corpore moto. Ideo reductive pertinet ad secundam speciem qualitatis. Est vis instrumentaria omnino ab extrinseco communicata, quae non habet esse fixum in corpore moto. Quo opponitur virtuti motrici attractivae massarum,

1 Si hoc corpus solitarium supponeretur aliter et aliter disponere partes suas, secundum figuram tantum moveretur, non secundum „ubi“ neque secundum situm, quia non habet ubi neque situm.

quae in essentia corporis radicatur, et virtuti attractivae electromagneticae, quae est proprietas electronum. Nullum corpus potest moveri localiter, quin cum eo communicetur haec vis mechanica. Tamquam vis instrumentaria est id, quo causa movens movet **proxime**: vis motrix, quae huic causae inest, eiusque actio sunt principium remotum motus localis. Postquam recepit in se vim mechanicam corpus, etiam separatum a causa movente, movetur in determinata directione et cum determinata velocitate, atque in perpetuum ita moveretur, nisi a resistentia frictionis et ponderis (attractionis terrae) impediretur (lex inertiae). Exinde habetur actionem movendi non continuari nisi actionibus partialibus sibi succedentibus, impulsibus, tractionibus sibi succedentibus, quibus resistentia vincitur et motus etiam accelerari potest (cf. n. 283, 2). Corpus motum, recepta vi mechanica, per eam etiam capax evadit alia corpora movendi, in quae impingitur*.

353. Resistentia vincenda in corporibus movendis localiter. — Resistentia (positiva) vincenda **passiva** est resistentia molis, abstrahendo a pondere et a resistentia frictionis, quae provenit ex eo, quod corpus motum non movetur in vacuo, sed in contactu cum corporibus ambientibus. Etiam abstrahendo a pondere et a resistentia frictionis, eodem impetu recepto, maior moles lentius movetur quam minor propter maiorem potentialitatem actuandam. Resistentia vincenda **activa** est resistentia ponderis (attractionis terrae) et frictionis.

354. Motus localis ceteris motibus supponitur eosque comitatur ingiter. — Motus localis **ceteris motibus supponitur**. Nam motus augmenti supponit alterationem; fit enim augmentum mediante nutritione, quae est per alterationem; motus autem alterationis contactum seu approximationem supponit corporum, oppositis qualitatibus praedictorum, approximatio autem est per motum localem. Nec sufficit unica contactu corpora alterantia ad invicem approximata esse, sed requiritur multiplex contactus secundum diversas partes, cum aliis et aliis corporibus, ac proinde continuatus motus localis, ne aequilibrio inter partes vicinas producto cesset alteratio. Ideo necesse est motum localem motum alterationis (ac proinde etiam augmentationis) **iugiter comitari**. Et revera vulgaris experientia iam ostendit qualitates alterabiles esse etiam motrices localiter neque alterari nisi movendo localiter.

355. Theoria relativitatis Einsteiniana. — A Relativistis motus localis concipitur mere relative tamquam mutatio relationis distantiae. Haec theoria per se primo est theoria mathematico-physicalis, quae intra limites huius considerationis recta dici possit. Revera in mundo nostro corporeo omnia moventur multiplici modo. Non tantum corpora, quae quiescentia videntur, moventur motu corporum caelestium, in quibus

1 Cf. Ios. Gredt, Philosophie der Mechanik: Divus Thomas (Friburgi Helv.) 1930.

insunt; etiam ille, qui motus observare et mensurare nititur, movetur; et lux, quae nobis apparere facit motus et positiones corporum inter se, movetur. Quae cum ita sint, theoria relativitatis Einsteiniana tradere nititur formulam pro mensurationibus mathematico-physicalibus, quae haec omnia in se complecteretur. Sed aliqui theoriam hanc ita proponunt, ac si obiectivam realitatem integraliter referret et proinde philosophum cogeret ad essentialiter mutandum conceptum motus localis.

Contra hos philosophi est genuinum motus localis conceptum vindicare: Motus localis non est quid mere relativi, neque essentialiter est mutuus. Dato motu locali, in omnibus corporibus necessario est mutatio distantiae, sed non in omnibus necessario est mutatio τοῦ ubi et vis mechanica (qualitas fluens) hanc mutationem proxime efficiens. Si corpus aliquod movetur, i. e. „ubi“ seu positionem suam in mundo corporeo ac proinde etiam relationem distantiae ad cetera corpora omnia mutat, haec corpora quidem etiam ad ipsum relationes suas distantiae mutant, sed non mutant relationes distantiae ad invicem, quia ipsa non mutant ubi seu positionem suam. Si tollimus totum universum corporeum et supponimus esse duo tantum corpora, tunc etiam corpus motum non mutaret relationem distantiae nisi ad illud unicum alterum. Sed hoc per accidens est; semper enim corpus motum ita intrinsecus determinatum est, ut mutaret relationem suam distantiae ad omnia alia corpora, si plura alia darentur, id quod non obtinet in altero corpore quiescente. Eodem instanti, quo orirentur alia corpora, corpus motum positionem suam relate ad omnia mutaret, non vero corpus quiescens. — Semper igitur, saltem in **abstracto**, distinguere possumus corpus motum a quiescente. Corpus motum est illud, in quo inest vis fluens mechanica et in quo mutatur ubi. Sed etiam multoties in **concreto**, quodnam in individuo sit illud corpus, quod movetur, determinare possumus aut experientia sensili aut ratiocinio et experimento scientifico (cf. n. 489).

Cum igitur mera relativitas motus localis non recte asseratur, neque relativitas temporis et spatii, quae exinde deducitur, recte affirmatur. Datur mensura temporis et distantiarum, quae absolute valet, et haec mensura etiam a nobis multoties cognosci potest certitudinaliter. Errores, qui ex motu locali et ex propagatione lucis, quae tempore per spatium propagatur, contingunt, pro relationibus terrestribus ordinariis ita parvi sunt, ut non percipiuntur, ac proinde non sunt nisi errores mere negativi. In observationibus autem astronomicis alicuius momenti sunt, sed corrigi possunt, quatenus motus cognoscitur et determinatur.

Ad 351. **Aristoteles**: Η μένουν κατά τόπον [κίνησι] φορά (Phys. VII 2, 243 a 8). — Aristoteles «dividit modos quibus aliquid movetur (localiter] ab altero et dicit, quod sunt quattuor, scii, pulsio, tractio, vectio et vertigo" (S. Thom., In Phys. VII 2 lect. 3 n. 4; Arist.: 243 a 17).

Ad 352. De mente Aristotelis et S. Thomae circa causam motus localis rei proiectae controversia inter auctores habetur, quia uterque docet rem proiectam ab

afire moveri (cf. Phys. VIII 10, 267 a 2sq.; S. Thom. lect. 22 n. 3sq.; Arist., De caelo III 2, 301b22sq.; S. Thom., In De caelo et m. III lect. 7 n. 6sq.). Nihilominus uterque vim impulsivam a causa proiciente tribui afiri aut rei proiectae aperte tradit: rEst ergo dubitatio quomodo proiecta continue moventur, etiam postquam non tanguntur a movente. Videtur enim, quod moveantur nullo movente ipsa. . . . Ponit suam solutionem et dicit, quod, si secundum movens movet motum a primo movente, necesse est hoc dicere, quod primum movens, scii, proiciens, det secundo moventi, scii, afiri vel cuicumque tali corpori, quod est natum movere corpus proiectum, ut possit movere et ut possit moveri; utrumque enim habet afir vel aqua a proiciente, et quod moveat et quod moveatur (S. Thom., In Phys. VHI 10 lect. 22 n. 1 3; Arist.: 267 a2). — «Imprimit ergo motor violentus lapidi solum motum: quod quidem fit dum tangit ipsum. Sed quia afir est susceptibilior talis impressionis, tum quia est subtilior, tum quia est quodammodo levis, velocius movetur per impressionem violenti motoris, quam lapis; et sic, desistente violento motore, afir ab eo motus ulterius propellit lapidem, et etiam afirem coniunctum; qui etiam movet lapidem ulterius, et hoc fit quousque durat impressio primi motoris violenti (S. Thom., In De caelo et m. III lect. 7 n. 6; Arist., De caelo III 2, 301 b 22).

Ad 354. **Aristoteles** statuit, quod motus localis est primus inter omnes, quia augmentatio non potest esse sine alteratione, et haec requirit motum localem (Ἀδύνατον γὰρ αὐτίαν εἶναι ἀλλοιώσεω μὴ προϋπαρχούση . . . ταῦτα δ' ἄνευ φορᾶ οὐκ ἐνδέχεται ὑπάρχειν: Phys. VIII 7, 260 a 29 b 4. Cf. S. Thom. lect. 14 n. 2 sq.). — **S. Thomas**: „Nullum corpus agit nisi tangendo vel movendo (S. th. I 45, 5). — «Primus motuum est motus localis, unde et causa aliorum existit (C. g. III 102; cf. 82: Amplius. Primum).

CAPUT II.

DE ENERGIA ET ENTROPIA MUNDI

SEU DE ACTIVITATE CORPORUM MECHANICE CONSIDERATA.

Gutberlet, Das Gesetz von der Erhaltung der Kraft und seine Beziehungen zur Metaphysik.

THESIS XVII: Energia mundi semper eadem manet, entropia vero iugiter crescit.

356. St. qu. 1. Diversae vires corporum (qualitates alterabiles et motus mechanicus) una ab alia producuntur (cf. n. 244, 2), ita ut in mundo contingat continua quaedam virium quasi transmutatio. Haec transmutatio fit secundum determinatam omnino proportionem, ut experientia docet atque etiam a priori ex causalitatis principio manifestum est: Determinata motus mechanici quantitas producit semper eandem determinatam caloris quantitatem etc., ita ut dici possit, tantus motus mechanicus aequivalet tanto calori etc. — **aequivalentia virium**. In his vero transmutationibus summa omnium virium, quae in mundo corporeo sunt, semper eadem manet — **principium de conservatione virium**.

2. Nomine entropiae statum aequilibrii significamus, in quem omnes mundi energiae iugiter tendunt.

3. **Mundi** nomine in thesi intelligimus mundum anorganicum tantum, abstrahendo etiam ab interventu virium superiorum, ut sunt po-

tentiae animae, quarum influxu concedimus quantitatem energiae mundi anorganici augeri¹.

357. Prob. th. I p. (Energia mundi semper eadem manet). — (Ex lege inertiae.) Omne corpus, quantum in eo est, semper in eodem statu perseverat; ideo neque superaddere neque detrahere sibi potest aliquam energiam, e. g. accelerare vel retardare motum suum, ex quiete in motum, ex motu in quietem transire, calefacere et refrigerare seipsum. Cum vero ab alio ex statu suo exturbatur et ita aliqua ei energia superadditur vel detrahitur, necesse est illud corpus, quod influit in aliud superaddendo aliquam energiam, propter reactionem passi tantum de sua amittere, quantum cum altero communicat, quod vero influit detrahendo, tantum suscipere in se, quantum alteri detrahit. Unde quaedam energiae translatio fit, quantitate eius eadem semper manente. Quod illustretur exemplis: Corpus calidum refrigeratur alia corpora calefaciendo, communicando suum calorem cum ipsis. Tantum caloris amittit, quantum cum aliis communicat, nec potest amittere calorem nisi communicando eum cum aliis vel transmutando in aliam aequivalentem energiam, sicut calor vaporis inclusus in machina transmutatur in aequivalentem motus mechanici quantitatem. Corpus mechanice motum non potest suum motum cum alio communicare (impellere illud), nisi amittendo tantam motus quantitatem, quantam cum altero communicat. Si vero tanta fuerit massa corporis, in quod impingitur, quocum motum mechanicum communicare non valeat, tunc motus visibilis mechanicus transit in vibratorium, in calorem, et producitur quantitas caloris aequivalens motui mechanico amisso.

Prob. II p. (Entropia mundi iugiter crescit). — *Arg. I.* Corpora non possunt agere inter se alterando et movendo, nisi inquantum inter ipsa deest aequilibrium, et tota actio consistit in eo, ut aequilibrium producat (cf. n. 343). Aequilibrium producto mutua actio cessat, et tunc illa duo corpora se habent ad alia sicut unum systema, sicut unum corpus, quod iterum cum aliis corporibus circumstantibus agendo in ea aequilibratur. Et ita porro. Ergo status aequilibrarii augetur.

Arg. II. In quacumque activitate corporum ad invicem semper producitur calor, calor vero numquam producit aequivalentem quantitatem aliarum energiarum. Quo fit, ut quantitas caloris iugiter crescat in detrimentum aliarum energiarum; calor vero productus sensim per totum universum aequabiliter dissipatur. Ergo.

358. Coroll. 1. Ergo ut materiae quantitas neque augeri neque minui potest nisi per creationem et annihilationem, ita etiam mundi energia

¹ Potentiae animae cum agunt physice movendo, non immediate agunt, sed mediante energia physica seu mediantibus viribus physicis et chemicis (cf. n. 450, 2; 512). Sed hoc ipso potentiae animae influunt in has vires modificando et dirigendo, id quod fieri nequit, quin quantitas energiae physicae augeatur, quamquam augmentum hoc ita exiguum est, ut ab homine observari non possit.

neque augeri neque minui potest nisi interventu entis, quod super energiam physicam omnino eminet eique dominatur.

2. Ergo „processus mundanus" seu mutua corporum activitas, qua agunt inter se alterando et movendo mechanice, in tensione energiarum consistit, quae iugiter minuitur. Haec tensio initio creationis erat maxima.

359. Schol. Lex inertiae reducenda est ad principium causalitatis: Nihil movet seu transmutat seipsum. Quod sibi daret energiam aliquam, seipsum moveret; similiter quod sibi detraheret energiam, transmutando in seipsum ageret. Nam sicut energia non oritur ex se, ita neque desinit ex se; sicut in seipsa non habet principium ortus sui, ita neque habet in seipsa principium desitionis suae: esset enim ordo ad non-esse.

360. *Obi.* 1. Si in mundo physico iugiter novae vires seu qualitates producuntur, energia mundi non manet semper eadem, neque entropia iugiter crescit. Atqui in mundo physico iugiter novae vires producuntur. Ergo. — *liesp. Dist. niai.*; Si novae vires producuntur intereunte earum aequivalente et crescente entropia, *nego*; non intereunte earum aequivalente et crescente entropia, *conc. Contradist. min.*

2. Atqui non interit aequivalens virium, quae novae producuntur. *Probo.* Aequivalens interit propter reactionem passi. Atqui saepe non est reactio passi deficiente qualitate opposita. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Propter reactionem, quae fit ex qualitate contraria aut ex statu contrario, *conc.*; solummodo ex qualitate contraria, *nego. Contradist. min.*: Non est reactio ex qualitate contraria, *conc.*; ex statu contrario, *nego.* — Corpus quiescens statu suo contrario (statu quietis) agit in corpus localiter motum, quod impingitur in ipsum. Similiter corpus frigidum reagit in calidum; frigus est aliquid negativi, sed corpus frigidum propter statum quietis molecularum suarum resistit motui moleculari corporis calidi eumque pedetentim destruit.

CAPUT HI.

DE COSMOGONIA SEU DE FORMATIONE MUNDI PER MOTUM LOCALEM.

Gander, Die Erde. Ihre Entstehung und ihr Untergang. Gutberlet, Der mechanische Monismus. Braun, Über Kosmogonie.

THESIS XVIII: Cosmogonia per viam evolutionis summa probabilitate gaudet, atque etiam modus, secundum quem Laplace putat systema nostrum solare per viam evolutionis prodiisse, quandam probabilitatem habet; nulla tamen evolutio cosmogonica potest rationabiliter defendi, nisi quae admittit in nebula primitiva statum ab initio inditum tensionis teleologicae maxime artificiosae.

361. St. qu. 1. Nomine cosmogoniae non intelligimus creationem ex nihilo, sed mundi formationem, supposita prima rerum productione, et supponimus materiam primitivam non habere a se neque existentiam, cum sit ens contingens, neque motum, cum sit ex se indifferens ad motum aut quietem.

2. Recentes suadere nituntur cosmogoniam **mechanico-evolutionisticam** ex nebula primitiva: in nebula primitiva, inquiunt, formantur nuclei spissiores, qui se attrahunt, et ita oritur motus, qui ducit ad evolvenda systemata solaria.

3. **Laplace** (1749—1827) ortum nostri systematis solaris ita exponit: Initio fuit ingens sphaera aëriiformis, quaeolvebatur circa axem suum. Ab hac sphaera per vim centrifugam separabantur anuli, qui vi attractionis, quam inter se exercebant, disrumpebantur, partes vero exinde ortae circa massam centralemolvebantur. Unde et ipsae induebant formam sphaerae, a qua iterum aliae sphaerae eodem processu divellebantur. Ita ex massis a nebula primitiva disiectis et postea solidatis exortum est nostrum systema solare. Simili processu etiam cetera systemata solaria evoluta esse dicuntur. Propter difficultates, quibus ansam praebet haec hypothesis, alii, ut C. Braun, eam satis modificaverunt, alii, ut Moulton, Chamberlin, Lockyer, Zehnder, alias explicationes proposuerunt.

4. Aliqui, ut **Haeckel**, extendendo darwinismi principia ad totum ordinem mundanum, docent non tantum diversos viventium typos, sed totum huius mundi aspectabilis ordinem ac proinde etiam stellarum systemata per fortuitam «selectionem naturalem» ex chaos inordinato ortum duxisse: in lucta seu collisione fortuita molium cosmicarum eae dispositiones materiae, quae aptiores sunt, remanent, intereuntibus ineptioribus («survival of the fittest», cf. n. 608), et ita oritur stellarum pulcherrimus ordo. Contra quos dirigitur III pars thesis nostrae, qua asserimus in nebula primitiva tensionem teleologicam maxime artificiosam, i. e. tendentem ad ordinem pulcherrimum mundi corporei producendum, ita ut in virtute huius tensionis nebula primitiva hunc ordinem virtualiter in se continuerit tamquam germen eius.

362. Prob. th. I p. (Cosmogonia per viam evolutionis summa probabilitate gaudet). — (Ex diversis statibus materiae cosmicae et corporum caelestium.) Investigatio astronomica nobis ostendit a) nebulas cosmicas, b) densas stellarum aggregationes, quae videntur esse systemata, quae sunt in statu evolutionis et formationis, c) stellas calore candentes, alias rutilantes, alias sua luce iam non fulgentes, quae proinde ita refrigeratae iam sunt, ut crusta solida sint circumdatae. Hi status diversi status evolutionis materiae cosmicae sunt. — Etiam terra nostra in diversis stratis suis vestigia gerit evolutionis alicuius ex statu liquido igneo, atque quaedam rationes suadent etiam nunc interiora terrae ignea esse.

Suadetur II p. (Modus, secundum quem Laplace putat systema nostrum solare per viam evolutionis prodiisse, quandam probabilitatem habet). — 1. Suadetur ex eo quod planetae omnes ea directione moventur circa solem, qua hic circa seipsum; 2. ex eo quod planetarum orbitae parum deflectunt a circulis concentricis: 3. ex eo quod sol et

planetae circa axem suum eadem directione moventur; 4. ex eo quod eadem elementa chimica, quae reperiuntur in terra nostra, etiam in ceteris corporibus caelestibus inveniuntur, si excipias nebulas cosmicas (analogae nebulae primitivae), in quibus hucusque detecta non sunt nisi hydrogenium et nitrogenium et aliud quoddam elementum nobis incognitum. *Sed contra* est inter alia motus retrogradus lunarum Urani.

Prob. III p. (Nulla evolutio cosmica potest rationabiliter defendi, nisi quae admittit in nebula primitiva statum ab initio inditum tensionis teleologicae maxime artificiosae). — 1. Admittendus est in nebula primitiva status **tensionis**. — Nebula primitiva est principium processus mundani. Atqui in principio processus mundani admittendus est status tensionis. Ergo.

Min. patet ex n. 358, 2.

Prob. mai. Nebula primitiva est principium cosmogoniae evolutionisticae. Atqui principium cosmogoniae evolutionisticae est principium processus mundani. Ergo. — *Mai.* patet ex st. qu. — *Min.* ex conceptu cosmogoniae evolutionisticae ostenditur, quae est formatio mundi mediantibus causis secundis.

2. Admittendus est in nebula primitiva status tensionis **teleologicae maxime artificiosae**. — In eo admittendus est status tensionis teleologicae maxime artificiosae, ex quo evolvuntur maxima artefacta. Atqui ex nebula primitiva evolvuntur maxima artefacta. Ergo.

Mai. ex terminis patet; non evolvitur, nisi quod praecontinetur.

Prob. min. Ex nebula primitiva evolvuntur a) systemata solaria, b) terra nostra ut sedes viventium. Atqui systemata solaria et terra ut sedes viventium sunt maxima artefacta. Ergo. — *Mai.* patet ex st. qu. — *Prob. min. quoad a):* Diversa corpora caelestia inter se ita ordinata sunt, ut exinde oriatur mechanismus valde artificiosus et stabilis; mira enim arte stellarum systemata disposita sunt, ut quae ex altera parte oriri videntur perturbationes, ex altera compensentur. *Prob. min. quoad b):* Ad hoc, ut terra possit esse sedes viventium, innumerae et valde complexae dispositiones requiruntur. Atqui hae constituunt maximum artefactum. Ergo.

Prob. mai. 1. Requiruntur determinata distantia terrae a sole, determinata omnino inclinatio eclipticae, i. e. orbitae terrestris versus aequatorem, et aliae conditiones astronomicae; 2. determinata omnino humi compositio ad plantas nutriendas; determinata aëris mixtio, ut possit respirationi inservire, et innumera alia, quae mere mechanice oriri non potuerunt.

363. Coroll. Ergo si reapse, ut rerum naturalium periti probabiliter tenent, mundus per viam evolutionis ex nebula quadam primitiva exortus est, hoc valde commendat divinam sapientiam, quae mundum,

pulcherrimum artefactum, **artificiosissime** produxit, atque in producendo etiam usa est causis secundis.

364. *Obi. Contra I et II p.* 1. Ortus mundi per viam evolutionis nulla probabilitate gaudet. Atqui cosmogonia per viam evolutionis est ortus mundi per viam evolutionis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*; Prima materiae productio, *conc.*; formatio mundi, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui etiam formatio mundi non est per viam evolutionis. *Probo.* Formatio mundi quae est a Deo, non est per viam evolutionis. Atqui formatio mundi est a Deo. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quae est a Deo mediantibus causis secundis, *nego*; causis secundis non mediantibus, *conc. Contradist. min.*

3. Atqui formatio mundi mediantibus causis secundis seu per evolutionem nulla probabilitate gaudet. *Probo.* Sententia nulla probabilitate gaudet, quae continet monismum et hylozoismum. Atqui formatio mundi per evolutionem continet monismum et hylozoismum. Ergo. — *Resp. Conc. mai.; dist. min.*: Si mundus concipitur tamquam unum per se, quod se evolvit vitaliter, *conc.*; si non ita concipitur, *nego. Dist. consq.*

4. Atqui in hac sententia mundus concipitur tamquam unum per se, quod se evolvit vitaliter. *Probo.* Totum heterogeneum, cuius diversae partes eleventur ad activitatem altiore unam, cuius finis est evolutio totius, est unum per se, quod se evolvit vitaliter. Atqui in hac sententia mundus est totum heterogeneum, cuius diversae partes eleventur ad activitatem altiore unam, cuius finis est evolutio totius. Ergo. — *Resp. vide n. 241.*

Contra III p. 1. Nebula primitiva est materia maxime resoluta et in motu posita. Atqui in materia maxime resoluta et in motu posita non est admittenda tensio teleologies. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Posita in motu sine tendentia teleologies, *nego*; tensione teleologica, *conc. Contradist. min.*

2. Atqui in nebula primitiva non est admittenda tensio teleologica. *Probo.* In eo non est admittenda tensio teleologica, quod est incapax tendentiae finalis. Atqui nebula primitiva est incapax tendentiae finalis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quod esset incapax agendi propter finem tum elective tum exsecutive, *conc.*; quod est incapax tantum agendi propter finem elective, *nego. Contradist. min.*: Est incapax agendi propter finem elective, *conc.*; exsecutive, *nego.*

CAPUT IV.

DE LIMITATIONE MUNDI.

Ioannes a S. Thoma, Philosophia nat., q. 15 et 24. Babenstuber, Philosophia Thom. Salisburgensis: Physica, l. 3, disp. 2 et l. 8, disp. 1.

THESIS XIX: Mundus intrinsecus in se est undequaque finitus.

365. St. qu. 1. **Infinitum** est, quod caret termino seu fine. Infinitum distinguitur **privative** et **negative**. Infinitum privative est, quod privatur termino, i. e. quod, cum capax sit termini, tamen caret illo. Ita si datur quantitas infinita, erit infinita privative. Hoc infinitum definit Aristoteles: „id cuius partem accipientibus semper aliquid manet extra". Infinitum negative est, quod incapax est termini. Hoc autem potest contingere aut propter **perfectionem** tantam, quae nullos patiatur terminos, aut propter **imperfectionem**, sicut punctum incapax est termini propter suam imperfectionem, quia ipsum est terminus.

Infinitum potest sumi secundum **potentiam** et secundum actum. Infinitum in actu est, quod actu est sine termino. Infinitum in potentia seu **indefinitum** est potentialitas sine termino, quae possit sine fine suscipere alium et alium actum, sive **abiciendo priorem**, sicut materia suscipit formam amittendo veterem, sive **non abiciendo**, quo constituitur potentia ad incrementum sine fine.

Infinitum aliud est **simpliciter**, quod nullis omnino terminis coarctatur, aliud **secundum quid**, quod secundum aliquem respectum tantum terminis non coarctatur. Qui respectus sumendi sunt secundum decem praedicamenta. Attamen infinitum secundum sex ultima praedicamenta, si daretur, omnino dependeret ab infinitate ceterorum, quia haec praedicamenta ex adiacentia extrinseca resultant. Similiter infinitum secundum relationem ab infinitate pendet fundamenti, a quo causatur. Praeterea infinitum substantiae coincidit cum infinito simpliciter, cum substantia essentiam dicat eam, quae secundum se nullam imperfectionem seu limitationem includit, quae proinde, si ponitur infinita, hoc erit simpliciter. Quare secundum quid infinita non poterit esse nisi substantia ad certam speciem iam determinata et limitata seu substantia praedicamentalis.

2. Infinitum potest considerari aut **intrinsecus** in ipsa re secundum essentiam et existentiam rei, aut mere **extrinsecus** secundum existentiam finitam, sed infinite durantem seu conotantem influxum, conservantem eam per infinitam durationem. Quae infinitas recte dicitur extrinseca rei, quia hic influxus, ratione cuius infinita dicitur duratio, est aliquid extrinsecum rei, quod rem ipsam intrinsecus relinquit limitatam et finitam. De hac infinitate secundum durationem agemus thesi sequenti, cum hic investigemus tantum, num mundo intrinsecus in se competat aliqua infinitas; quod negamus.

366. Prob. th. Quod non est infinitum neque simpliciter neque secundum quid, undequaque est finitum. Atqui mundus non est infinitus neque simpliciter neque secundum quid. Ergo.

Mundus non est infinitus simpliciter. — Non est infinitum simpliciter, quod est compositum ex rebus finitis. Atqui mundus est aliquod totum compositum ex rebus finitis. Ergo.— *Mai.* patet; ex rebus enim finitis non potest constitui infinitum simpliciter. Cum enim unaquaeque res sit finita, etiam summa seu aggregatio omnium non constituit infinitum simpliciter. Neque constitueret infinitum simpliciter, si poneretur numerus infinitus rerum finitarum. Ita haberetur infinitum secundum numerum, quod est infinitum secundum quid tantum, in quo etiam infinities multiplicatur limitatio. — *Prob. min.* Mundus est aliquod totum compositum ex rebus, quae etiam ipsae compositae sunt **metaphysice**, ex genere et differentia, **physice**, ex materia et forma, ex essentia et existentia, ut patet ex th. I; IV; V (coroll. 1). Atqui res compositae ex genere et differentia, ex materia

et forma, ex essentia et exsistentia sunt res finitae. Ergo. — *Prob. min.* Res compositae ex genere et differentia, ex materia et forma, ex essentia et exsistentia limitibus coarctantur metaphysicis (genere et differentia) et physicis (materia et forma et essentia): Forma determinat materiam, materia formam, essentia exsistentiam receptam in essentia. Potentia enim utpote essentialiter imperfectio seu limitatio determinat seu limitat actum; at etiam actus determinat seu limitat potentiam, si non est actus ultimus (exsistentia), sed actus formalis seu actus continens in conceptu suo potentiam.

Mundus neque est infinitus secundum quid. — Infinitum secundum quid est infinitum aut secundum substantiam praedicamentalem, aut secundum quantitatem, aut secundum qualitatem. Atqui infinitum secundum substantiam praedicamentalem non pertinet ad mundum physicum seu corporeum; neque mundus est infinitus secundum quantitatem et qualitatem. Ergo. — *Mai.* patet ex st. qu.

Prob. min. quoad 1. p. (Infinitum secundum substantiam praedicamentalem non pertinet ad mundum physicum seu corporeum). Infinitum secundum substantiam praedicamentalem est infinitum formarum subsistentium, quae non finiuntur per materiam, quam a se prorsus respuunt (cf. n. 388, 5). Sed hae formae sunt substantiae pure spirituales, quae ad mundum physicum seu corporeum non pertinent.

Prob. min. quoad 2. p. (Mundus non est infinitus secundum quantitatem) ex eo, quod repugnat quantitas infinita sive **discreta** (numerus infinitus) sive **continua**.

a) **Repugnat numerus infinitus.** — Repugnat genus differentia specifica non determinatum et contractum. Atqui numerus infinitus esset genus differentia specifica non determinatum. Ergo. — *Mai.* patet ex conceptu generis, quod est quidditas indeterminata, incapax exsistendi. — *Prob. min.* Numerus infinitus esset numerus ultima unitate non determinatus. Atqui numerus ultima unitate non determinatus esset genus differentia specifica non determinatum. Ergo. — *Mai.* patet; numerus enim infinitus caret termino seu ultimo. — *Prob. min.* ex eo, quod ultima unitas est differentia specifica determinans et coarctans genus numeri ad determinatam speciem (cf. n. §84,2)

b) **Repugnat quantitas continua infinita.** — *Prob.* a) considerando quantitatem **physice** tamquam accidens corporis naturalis. — Accidens infinitum postularet pro subiecto substantiam simpliciter infinitam; substantia enim est causa materialis et formalis accidentis, id quo est accidens. Quare si hoc tamquam effectus est infinitum, etiam eius causa, substantia infinita esse deberet. — *Prob.* β) considerando quanti-

1 Ita etiam probatum est repugnare numerum **transcendentalem** infinitum seu **multitudinem** infinitam; nam „species multitudinis sunt secundum species numerorum” (S. Thom., S. th. I 7, 4).

tatem continuam **mathematice** secundum se, ex eo, quod etiam quantitas continua infinita esset genus differentia specifica non contractum. Etsi enim linea, superficies, corpus mathematicum, physice considerata, sunt species infimae, mathematice tamen secundum mensuram suam considerata ulterius specificantur secundum diversam mensuram. Quare si ponantur infinita, sine ultima specificatione sunt. Praeterea quantitas infinita includeret in se numerum infinitum partium et indivisibilium. Sed iam ostensum est numerum infinitum repugnare. Ergo. — Exinde etiam resultat spatium mundanum, relationem distantiae intra mundum corporeum non esse infinitam. Neque potest spatium mundanum esse infinitum per intervalla vacua infinita; nam etiam intervallum vacuum infinitum esset relatio distantiae secundum mensuram suam sine ultima differentia specifica. Praeterea separatio perfecta partium mundi per intervalla vacua naturalem unitatem mundi corporei tolleretur, quia trans intervalla vacua, propter impossibilitatem actionis in distans, nullus influxus unius partis in aliam esse posset. Ideo etiam intervallum inter diversa corpora caelestia aethere, materia subtilissima, repletum esse debet. Sine hac materia intermedia attractio corporum caelestium intelligi non posset. Haec materia subtilissima est, quia resistantiam notabilem motibus corporum caelestium non opponit.

Prob. min. quoad 3. p. (Mundus non est infinitus secundum qualitatem). — Infinitum secundum qualitatem esset infinita qualitatis intensio. Atqui repugnat infinita qualitatis intensio. Ergo.

Mai. patet ex eo, quod hoc est qualitati proprium intendi et remitti per se. Quare infinitas secundum intensionem est infinitas **specialis** attendenda secundum qualitatem.

Prob. min. ex eo, quod substantia, quae subiectum et causa (materialis et formalis) huius infinitatis esse deberet, est finita.

367. Schol. 1. In mundo datur infinitas in **potentia**: a) materiae (sive primae sive secundae), quae in indefinitum potest suscipere aliam et aliam formam; b) quantitatis et qualitatis ad incrementum indefinitum. Hoc incrementum indefinitum per accidens tantum limitatur in quantitate ex natura subiecti (in viventibus), in qualitate etiam ex natura ipsius qualitatis, si ipsa secundum essentiam suam limites expostulat quoad intensitatis incrementum.

2. **Possibilia** omnia non sunt numerus infinitus **actu**, sed **potentia**, et sunt possibilia non **collectim**, sed **divisim**: Omnis determinata collectio (numerus finitus) possibilis est, indeterminata vero, i. e. tota collectio (numerus infinitus), non est possibilis. Nam infinitum in potentia non significat id, quod potest suscipere actum infinitum, sed id, quod potest suscipere actum finitum, semper alium et alium, sine fine.

3. Infinitum in potentia non suscipit actum infinitum nisi in Deo, in cognitione divina, sed ille actus se tenet unice ex parte modi cogno-

acendi et est id, quo Deus cognoscit indefinitum, non infinitum, i. e. obiectum seu numerum indefinitum seu infinitum in potentia. Quare distinguimus: In Deo est numerus actu infinitus, *dist.*: Ex parte rei cognitae, *nego*; ex parte modi cognoscendi (ex parte cognoscentis), *conc.* Et explico: Illud obiectum, quod Deus cognoscit, non est actu infinitum, sed in potentia seu indefinitum. Sed Deus hoc obiectum, hanc seriem indefinitam totam simul actu cognoscit. Quare in intellectu divino nanciscitur esse actu simul infinitum, quod ei tamen extra intellectum competere nequit, et quod se tenet unice ex parte subiecti cognoscentis, non ex parte obiecti cogniti, sicut lapis in mente obtinet aliquem modum essendi spiritualem, qui ei non potest convenire in rerum natura.

368. *O bi.* 1. Infinitum eat, quod caret termino. Atqui mundus caret termino Ergo. — *liesp. Dist. mai.*: Quod caret termino actu, *conc.*; potentia, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui mundus caret termino actu seu est actu infinitus. *Probo.* Quod est infinitum in potentia, suscipit actum infinitum et ita est actu infinitum. Atqui mundus est infinitus in potentia. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Si infinitum in potentia significaret id, quod debet suscipere actum infinitum, *conc.*; si significat id, quod potest suscipere actum finitum semper alium et alium, sine fine, *nego. Contradist. min.*

3. Atqui mundus debet suscipere actum infinitum. *Probo.* Obiectum adaequatum divinae omnipotentiae est infinitum. Atqui mundus ex nihilo creandus est obiectum adaequatum divinae potentiae. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Est infinitum ex parte modi, quo attingitur, *conc.*; ex parte ipsius obiecti attacti, *nego. Conc. min.; dist. consq.*: Mundus debet attingi a Deo creante et concurrente sub ratione infinita entis, *conc.*; ipse mundus est infinitus actu, *nego.*

4. Atqui ipsum obiectum adaequatum divinae omnipotentiae est actu infinitum. *Probo.* Possibilia reducta in actum sunt infinitum in actu. Atqui obiectum adaequatum divinae omnipotentiae sunt possibilia reducta in actum. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Reducta in actum collectim, *conc.*; divisim, *nego. Contradist. min.*

5. Atqui possibilia habent actum collectim. *Probo.* Possibilia sunt intellecta ab intellectu divino. Atqui possibilia intellecta ab intellectu divino habent actum collectim. Ergo. — *Resp. Conc. mai.; dist. min.*: Et ille actus se tenet ex parte rei intellectae, *nego*; ille actus se tenet unice ex parte modi intelligendi, *conc. Dist. consq.*

Ad 365. **Aristoteles** „ostendit, quid sit infinitum, excludens quorundam falsam definitionem.... Dixerunt enim quidam quod infinitum est extra quod nihil est, sed e contra dicendum est quod infinitum est cuius est semper aliquid extra (Οὐ γὰρ οἱ μὴδὲν ἔΕω, ἀλλ' οὐ ἀεὶ τι ἔΕω ἐστὶ, τοῦτο ἀπειρόν ἐστιν; Phys. III 6, 207 a1. S. Thom. lect. 11 n. 1 2). — Ibidem Aristoteles distinguit infinitum actu et infinitum potentia, atque negat infinitum actu secundum quantitatem (τὸ δὲ μέγεθος δτι μὲν κατ' ἐνέργειαν οὐκ ἐστὶν ἀπειρον, εἶρηται: 206 a 16), admittit autem infinitum potentia per additionem et divisionem interminatam (206 a 15 18. Cf. S. Thom., In Phys. III lect. 10). — S. Thomas: «Privative . . . dicitur infinitum quod natum est habere finem et non habet: tale autem infinitum non invenitur nisi in quantitatibus (Pot. 1, 2). — «Alio modo dicitur **infinitum negative**, id est quia non habet finem; et sic indivisibilia dicuntur infinita, ut punctum et unitas, quia non sunt finita (Qdl. X a. 4 ad 2; cf. S. th. III 10, 3 ad 1). — „Dicitur **infinitum potentia** quod semper in successione consistit, ut in generatione corporum et in divisione continui, in quibus omnibus est potentia ad infinitum, semper uno post aliud accepto. Actu autem **infinitum**, sicut si poneremus lineam terminis carentem (Ver. 2, 10). — «**Infinito simpliciter** et quoad omnia, nihil est

maius: **infinito** autem **secundu in aliquid** determinatum, non est aliquid inaius m illo ordine, potest tamen accipi aliquid maius extra illum ordinem (S. th. III 10, 3 ad 3; cf. I q. 7; I Dist. 43, 1 a. 1; C. g. I 28 43; Ver. 29, 3; Qdl. III a. 3; Comp. 18-20).

Ad 366. „Postquam Philosophus ostendit non esse corpus sensibile infinitum facta suppositione, quod sint elementa finita, hic ostendit idem simpliciter absque omni suppositione et concludit „quod manifestum est nullum corpus actu infinitum esse (ὅτι μὲν οὖν ἰνεπftiq οὐκ ἔστι σῶμα ἀττῆρον, φανέρων ἐκ τούτων: Phys. HI 5, 206 a 7. S. Thom. lect. 9 η. 1 12). — Idem Aristoteles ostendit in De caelo 1 osqq. (cf. S. Thom. lect. 9sqq.) et Met. XI 10 (cf. S. Thom. lect. 10). — S. Thomas in S. th. I 7, 2 ostendit „quod aliquid praeter Deum potest esse infinitum secundum quid, sed non simpliciter Nam „formae creatae non receptae in materia, sed per se subsistentes, . . . erunt quidem infinitae secundum quid, inquantum . . . non terminantur . . . per aliquam materiam: sed quia forma creata sic subsistens habet esse, et non est suum esse, necesse est quod ipsum eius esse sit receptum et contractum ad determinatam naturam. Unde non potest esse infinitum simpliciter (cf. I 50, 2 ad 4; 75, 5 ad 4; I Dist. 43, 1 a. 2; Ver. 2, 2 ad 5). — S. th. I 7, 3 demonstrat S. Thomas nihil creatum esse infinitum secundum magnitudinem, quia corpus naturale aliquam formam substantialem habet determinatam: . . . [ad quam] necesse est quod . . . consequantur determinata accidentia; inter quae est quantitas [determinata]... Corpus [autem) mathematicum . . . oportebit quod habeat aliquam figuram. Et sic erit finitum. — Ibidem a. 4 hoc probat S. Doctor: „Impossibile est esse multitudinem infinitam actu. „Nulla [enim] species numeri est infinita: quia quilibet numerus est multitudo mensurata per unum. . . . Item . . . omne creatum sub aliqua certa intentione creantis comprehenditur. . . . Unde necesse est quod sub certo numero omnia creata comprehendantur. Cf. III 10, 3 per tot.; Qdl. IX a. 1; XII n. 2; II Dist. 1, 1 a. 5 ad 3sq. in contrar.; Ver. 2, 9sq.; text, ad 365 et 370 indicatos.

THESIS XX: Mundus ex natura sua in aeternum durabit; neque absolute repugnat mundum ab aeterno exstitisse. Processus vero mundanus, qui in activitate corporum ad invicem consistit, non potest in aeternum durare neque ab aeterno esse.

Ioannes a S. Thoma, Philosophia nat. q. 24. **Urrâburu**, Instit. philos.: Cosmologie I, disp. 2, cap. 3, a. 3. **Esser**. Die Lehre des hl. Thomas von Aquin fiber die Möglichkeit einer anfangslosen Schöpfung. **Anselm Rohner**, Das Schöpfungsproblem bei M. Maimonides, Alb. Magnus und Thomas von Aquin. **E. Rolfes**, Die Kontroverse fiber die Möglichkeit einer anfangslosen Schöpfung, in Philos. Jahrb. X (1897).

369. St. qu. 1. Supponimus mundum ex natura sua ab aeterno non esse, cum sit ens contingens et secundum doctrinam divinitus revelatam sit creatus in tempore. Aristoteles docuit mundum ab aeterno esse. In Top. I 9 tamen inter problemata dialectica ponit quaestionem, sitne mundus ab aeterno. Scholastici omnes secundum doctrinam divinitus revelatam tenebant mundum **de facto** in tempore creatum esse. Circa **possibilitatem** vero creationis ab aeterno in diversas abierunt sententias. Alii (S. Bonaventura) ut impossibilem reputabant creationem ab aeterno, alii ut possibilem, aut saltem docebant nobis non apparere evidentem repugnantiam in creatione ab aeterno. Ita S. Thomas.

2. Quaestio haec de inceptioe mundi in tempore alicuius momenti est pro methodo apologetica. S. Thomas monet: „Mundum incepisse

est credibile, non autem demonstrabile vel scibile. Et hoc utile est ut consideretur, ne forte aliquis, quod fidei est, demonstrare praesumens, rationes non necessarias inducat, quae praebeant materiam irridendi infidelibus existimantibus nos propter huiusmodi rationes credere, quae fidei sunt (S. th. I 46, 2). Ideo etiam in probanda existentia Dei ab inceptioe mundi in tempore abstrahendum est.

3. Tertia pars thesis mundum non-viventium tantum spectat, quatenus sibi relinquitur, et activitatem corporum, qua agunt inter se alterando et movendo mechanice.

370. Prob. th. I p. (Mundus ex natura sua in aeternum durabit) ex incorruptibilitate materiae primae. Materia prima, tamquam ultimum substratum omnis generationis et corruptionis, est ingenerabilis et incorruptibilis. Sicut non oritur nisi per creationem, ita non desineret nisi per annihilationem. Quare ex se postulat semper perdurare in esse. Sed exinde etiam mundus corporeus ex natura sua est durationis perpetuae. Corpora quidem corruptibilia sunt, sed in corruptione substantiae corporeae materia prima remanens semper acquirit aliam formam.

Prob. II p. (Non repugnat absolute mundum ab aeterno exstitisse). — Mundum ab aeterno exstitisse non repugnat neque ex parte Dei creantis, neque ex parte actionis creativae, neque ex parte mundi creati. Ergo nullo modo repugnat.

Prob. antecedens, a) Non repugnat ex parte Dei creantis, quia ab aeterno eandem habet potentiam quam nunc, b) Non repugnat ex parte actionis creativae, quia haec non est in tempore, sed in instanti, c) Non repugnat ex parte mundi creati, quia iam ab aeterno possibilis est ac proinde creabilis.

Specialis difficultas in eo est, quod mundus in motu positus, in quo datur successio, sit ab aeterno. Cum Deus sit agens per intellectum et voluntatem, necesse est respiciat seriem successionum omnino determinatam, ac proinde respiciat etiam membrum, quod est primum in hac serie. Series autem, in qua datur primum, non potest esse ab aeterno. Ad hoc respondetur: Sicut Deus pro futuro respicit seriem, quae non habet ultimum: seriem actionum, quae per totam aeternitatem ponuntur a spiritibus creatis, ita etiam pro praeterito respicere potest seriem, quae non habet primum. Utraque series ex parte Dei, in cognitione et actione divina, habet plenam actualitatem et determinationem, quamquam utraque series objective in se est indeterminata, haec „a parte ante illa „a parte post“.

Prob. III p. (Processus mundanus non potest in aeternum durare neque esse ab aeterno). — Processus mundanus in tensione energiarum consistit finita, quae iugiter minuitur. Atqui processus mundanus, qui

in tensione energiarum consistit finita, quae iugiter minuitur, in aeternum non durabit neque est ab aeterno. Ergo.

Prob. niai. Processum mundanum in tensione energiarum consistere, quae iugiter minuitur, patet ex th. XVII, coroll. 2; hanc tensionem esse finitam, tum extensive tum intensive, patet ex th. XIX.

Prob. min. Processus mundanus in aeternum non durabit. Aequilibrio enim constituto omnis corporum actio, quam inter se exercent, alterando et movendo mechanice, cessabit. Processus mundanus non est ab aeterno, secus iam dudum finitus esset.

371. Coroll. Ergo mundum incepisse in tempore non potest probari ex ratione. Fide tamen tenemus mundum in tempore creatum esse. Mundum incepisse in tempore significat durationem mundi habere initium seu esse terminatam „a parte ante“, ac proinde numerari posse determinatum tempus (dicamus tot milia annorum), quod defluerit a creatione mundi usque adhuc.

372. Schol. Si mundus esset ab aeterno, non haberet principium inceptionis in duratione, haberet tamen principium originis et causalitatis, ac proinde non-esse praecederet esse mundi non duratione, sed natura. Et ita differret duratio mundi aeterna ab aeternitate Dei, quia haec non solum caret initio durationis sed etiam causalitatis et originis ab alio et est tota simul; duratio vero mundi (ab aeterno existentis) non est tota simul, quia mundus mutabiliter durat. Quare haec duratio aeterna tempus esset, cui accideret non habere initium et coexistere aeternitati „a parte ante“.

373. *Obi. Contra II p.* 1. Mundus ab aeterno existens (etsi in statu quietis tantum) non haberet principium. Atqui mundum non habere principium repugnat. Ergo. — *Resp. Dist. niai.*: Non haberet principium inceptionis in duratione, *conc.* principium originis et causalitatis, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui repugnat etiam mundum non habere principium inceptionis in duratione. *Probo.* Mundus, qui non habet principium inceptionis in duratione, semper est. Atqui repugnat mundum semper esse. Ergo. — *Resp. Dist. niai.*: Non-esse non praecedit esse duratione, *cone.*; natura, *nego. Contradist. min.*: Id est non-esse non praecedere esse neque duratione neque natura, *cone.*; duratione tantum, *nego.*

3. Atqui repugnat etiam non-esse mundi non praecedere esse duratione, seu repugnat mundum secundum durationem ab aeterno esse. *Probo.* Mundo ab aeterno existenti conveniret proprium Dei: aeternitas. Atqui hoc repugnat. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Duratio mundi esset aeternitas divina, *nego*; esset tempus, cui accideret non habere initium, *conc. Contradist. min.*

Contra III p. 1. Processus rerum quae in aeternum durare et ab aeterno esse possunt, potest ipse in aeternum durare et ab aeterno esse. Atqui processus mundanus est processus rerum quae in aeternum durare et ab aeterno esse possunt. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Si activitas rerum in aeternum durare et ab aeterno esse potest, *conc.*; si non potest, *nego. Contradist. min.*: Est processus rerum, quarum activitas in aeternum durare et ab aeterno esse potest, *nego*; quarum activitas in aeternum durare et ab aeterno esse non potest, *conc.*

2. Atqui activitas corporum ab aeterno esse et consequenter etiam in aeternum durare potest. *Probo.* Activitas corporum ab aeterno esse et in aeternum durare potest

exsistente ab aeterno tensione energiarum. Atqui ab aeterno potest exsistere tensio energiarum. Ergo. — *Resp. Dist. niai.*: Exsistente tensione infinita, *transeat* (propter II p.); exsistente tensione finita, *nego*. *Contradist. min.*: Potest exsistere tensio infinita, *nego*; finita, *conc.*

Ad 370. **Aristoteles** late disputat de duratione mundi I De caelo c. 10—12. Concludit: Οὐτε γέγονεν ὁ πᾶς οὐρανὸς οὐδ' ἐνδέχεται φθαρῆναι, καθάπερ τινὲς φασιν αὐτὸν, ἀλλ' ἐστὶν εἰ καὶ αἰδίο, ἀρχὴν μὲν καὶ τελευτὴν οὐκ ἔχων τοῦ παντὸς αἰῶνος, ἵχων δὲ καὶ περιέχων ἐν αὐτῷ τὸν ἀπειρον χρόνον: I. c. II 1, 283 b 26). Ad quae **S. Thomas**: „Dicit . . . quod ex praemissis possumus accipere credulitatem quod totum caelum neque sit factum neque contingat ipsum corrumpi, sicut quidam dicunt. Dicit autem totum caelum esse ingenitum et incorruptibile, eo quod maxima pars corporum mundi est substantia caelestis corporis, quod est ingenitum et incorruptibile per modum, quo in primo libro probatum est. . . . Et est notandum quod dicit: ‚caelum omne non est factum‘; sed non dicit: ‚neque corruptum‘, sed: ‚neque contingit corrumpi‘, propter illos, qui dicebant mundum ex natura sua esse corruptibilem, et tamen numquam corrumpetur propter voluntatem Dei; et ideo signanter dicit: ‚quemadmodum quidam dicunt Sed probatum est supra quod est unum tantum et sempiternum . . .; ita scii, quod non habet principium neque finem ‚totius aeterni‘, idest totius suae durationis infinitae. Et ne aliquis putaret mundum corporeum sic dici aeternum sicut Deus, cuius esse et vivere est totum simul, scii, absque successione prioris et posterioris, subiungit: ‚habens autem infinitum tempus; quia scii, eius duratio extenditur secundum successionem temporis. Non tamen totus mundus habet hoc modo durationem temporalem, sicut aliquod singulare generabile et corruptibile, cuius duratio comprehenditur a tempore, non tamen continet tempus: sed tempus continetur a toto mundo, tum quia tempus non extenditur ultra durationem mundi, tum quia tempus causatur ex motu primi corporis mundi, ut in IV Phys. habitum est. Unde tempus continetur a mundo sicut effectus a causa. Habet autem tempus quod mensuret motum caeli, non quidem inquantum continetur ab eo sicut effectus a causa (non enim continens mensuratur per contentum, sed e converso): sed hoc, inquam, habet tempus, inquantum est imago quaedam derivata ab aeternitate divina, sicut et Boëthius dicit: ‚qui tempus ab aevo ire tribus Haec igitur, quae dicta sunt, non solum credibilia redduntur per rationes supra positas, sed etiam per opiniones aliter dicentium, qui attribuunt mundo generationem et corruptionem. Si enim ita sit, quod et contingit mundum sic se habere sicut nos dicimus, absque hoc quod aliquod inconueniens sequatur, non autem contingit se habere secundum modum quo illi dicunt mundum factum esse, hoc iam habebit ‚magnam inclinationem‘, idest magnam vim persuasivam, ad hoc quod aliquis credat immortalitatem caeli et sempiternitatem ipsius. . . . Ex hoc autem, quod hic dicit, apparet quod Aristoteles induxit praedictas rationes ad probandum sempiternitatem mundi, non tamquam ostendentes ex necessitate quod mundus non incoeperit, sed tamquam ostendentes quod non incoepit illo modo, quo ab aliis incoepisse ponebatur" (In De caelo et m. II lect. 1 n. 2; cf. I lect. 6 et 29; In Phys. VIII lect 2; In Met. XII lect. 5; II Dist. 1, 1 a. 5; C. g. II 31—38; Pot. 3 a. 13 14 17; Qdl. 111 a. 31; XII a. 7; Op. [27] De aet. mundi; Comp. 98 99; S. th. I 42, 2; 46, 1 et 2). — **S. Thomas** ad obiectionem (8): »Si mundus et generatio semper fuit. . . . infinitae animae humanae nunc essent actu: quod est impossibile", respondet: „Considerandum quod haec ratio particularis est. Unde posset dicere aliquis quod mundus fuit aeternus, vel saltem aliqua creatura, ut angelus; non autem homo. Nos autem intendimus universaliter, an aliqua creatura fuerit ab aeterno" (S. th. I 46, 2).

PARS II.

DE GENERATIONE ET CORRUPTIONE SEU DE ENTE MOBILI MOTU ALTERATIONIS.

Joannes a S. Thoma, Cursus philos.: Philos, nat., pars II. Goudin, Philosophia: Physica, pars III.

CAPUT I.

DE IPSA GENERATIONE ET CORRUPTIONE.

§ 1. Quid sit generatio, et quotuplex sit.

374. Quid sit generatio. — Generatio definitur: transitus seu mutatio, qua subiectum aliquod reale transfertur de non-esse ad esse. Generationi opponitur **corruptio**, quae est mutatio, qua subiectum reale transfertur de esse ad non-esse.

375. Quotuplex sit generatio. — Generatio dividitur in generationem **substantiae** et generationem **accidentis**; nam etiam accidens generari potest, cum accipit esse per transmutationem ex non-esse et non per transmutationem ex contrario (per motum successivum alterationis). Generatio substantiae est mutatio materiae a privatione formae substantialis ad formam substantialem.

Generatio substantiae potest esse generatio **simpliciter** vel **secundum quid** tantum. Generatio substantiae est generatio simpliciter, per quam habetur esse simpliciter et ultimate completum, secus erit secundum quid. Generatio secundum quid est aut generatio **seminis** seu **cellularum germinalium** (cf. n. 452) aut **aggeneratio**. Aggeneratio est generatio novae partis substantialis. Aggeneratio potest esse aut ab **intrinseco** aut ab **extrinseco**, per iuxtapositionem. Aggeneratio est ab intrinseco, cum aliqua substantia sua activitate sibi acquirit seu sibi assimilât partem, id quod non fit nisi in viventibus per nutritionem. Aggeneratio est ab extrinseco, cum substantiae alicui adiungitur pars ab agente extrinseco. Qua in re parum refert, utrum pars iam existens adiungatur, ut cum duae partes ferri in unam substantiam conflantur, producta perfecta continuitate, an per mutationem substantialem producat tamquam continuata alteri parti, ut cum vir-

tute electrica resolvitur aqua et pedetentim ad partes oxygenii aut lihydrogenii iam productas accedunt seu aggenerantur aliae partes. Generatur enim nova substantia, cui accidit esse partem, quia oritur iuxta-posita seu continuata alteri parti.

376. Quomodo contingat processus generationis substantialis. — Ad generationem substantialem praerequiritur alteratio et corruptio (cf. n. 253, 3). Secundum ea, quae generaliter stabilivimus (th. VIII) de actione et passione, triplex distinguenda est alteratio, triplex generatio: **alteratio-actio** in agente seu generante, **motus alterationis** et **alteratio-passio** in passo; **generatio-actio** in generante, **motus generationis** et **generatio-passio** in passo. Non est distinguenda generatio-actio a corruptione-actione, ac proinde nec generatio-passio a corruptione-passione. Nam etsi generatio et corruptio est duplex mutatio substantialis in passo, ei tamen non respondet duplex actio (ac proinde neque duplex passio). Actio enim eadem, quae per se est generativa novae substantiae, per accidens est corruptiva veteris: generatio unius est corruptio alterius. Nec potest privatio seu negatio terminare per se actionem positivam.

377. Generatio est actio realiter distincta ab alteratione. — Nam generatio est causalitas, in virtute cuius ortus novae substantiae seu „fieri substantiae dependet a generante, cum alteratio non sit nisi productiva motus accidentalis. — Quomodo potentiae agendi substantiae seu potentiae generativae, cum accidentia sint, substantiam possint producere novam, infra explicabitur n. 430, 3.

Ad 374. **Aristoteles** in VIII Phys. c. 7 docet omnes motus et mutationes ex oppositis in opposita esse sicut generatio et corruptio ens ac non ens terminos habent (Γενέσσει μὲν καὶ φθορῶ τὸ δὲν καὶ τὸ μὴ δὲν ὁροῖ: 261 a 34; cf. S. Thom. l. c. lect. 15 n. 2. De gen. et corr. I 4, 319 b 14 [cit. ad 382]).

Ad 375. **Aristoteles** in I De gen. et corr. c. 4 et 5 distinguit generationem simpliciter dictam, alterationem, accretionem (γένεσι, ἀλλοίωσι, αὐχῆσι), et docet eas non solum obiecto, sed etiam modo differre: Ἡ μὲν ἐκ τοῦδε εἰ τὰδε μεταβολή, οἷον ἐκ δυνάμει οὐσία εἰ ἐντελεχείᾳ οὐσίαν, γένεσι ἐστίν: c. 5. 320 a 12; cf. sqq. et S. Thom. lect. 10 sqq.

Ad 376. **Aristoteles**: Τὸ αὐτὸ ἐστὶ γένεσι μὲν τοῦδι φθορὰ δὲ τοῦδι, καὶ φθορὰ μὲν τοῦδι γένεσι δὲ τοῦδι (De gen. et corr. I 3, 318 a 29. Cf. S. Thom. l. c. lect. 7).

Ad 377. **S. Thomas**: „Si formae accidentales quae sunt in rebus corporalibus habent proprias actiones, multo magis forma substantialis habet aliquam propriam actionem. Non est autem eius propria actio disponere materiam: quia hoc fit per alterationem, ad quam sufficiunt formae accidentales. Igitur forma substantialis generantis est principium actionis ut forma substantialis introducatur in generatum (C. g. III 69).

§ 2. De termino generationis.

378. Terminus generationis quadruplex: forma substantialis, natura totalis composita ex materia et forma, suppositum seu persona, proprietates. Suppositum est terminus *qui generationis, quia est id, quod simpliciter est et simpliciter fit; forma substantialis et natura

totalis sunt terminus „quo“, quia sunt ea, quibus est suppositum; proprietates sunt terminus secundarius, quia coniproducuntur cum substantia tamquam necessaria sequela eius.

379. Terminus generationis in generatione hominis. — Sufficit formam **uniri** materiae per generationem ad hoc, ut sit terminus „quo“ generationis. Nam forma terminat generationem, inquantum per eam constituitur genitum. Ut autem aliquid sit genitum per formam, non est necesse, ut ipsa per generationem producatu^r seu accipiat esse, sed satis est, ut accipiat in esse. Quare etiam in generatione hominis anima seu forma est terminus „quo“ generationis. Licet enim non fiat per actionem generativam, unitur tamen per ipsam materiae. Ideo anima rationalis dependet a generatione non quantum ad esse suum, sed quantum ad inesse, i. e. dependet non ut sit, sed ut materiae unita sit: prioritatem naturae habet esse per creationem, antequam habeat inesse per generationem, quo differt a ceteris formis informantibus, quae non accipiunt esse nisi in corpore et cum corpore.

380. Terminus corruptionis. — Terminus „quo“ **corruptionis** est privatio formae et naturae pereuntis, terminus „qui“ est suppositum corruptum; interitus proprietatum, sublata forma substantiali, est terminus secundarius corruptionis. Nam sic se habet proportionaliter corruptio in corrumpendo sicut generatio in generando.

A (l 378sq. **Aristoteles** docet generationem proprie non esse formae nec essentiae, sed compositi: Met. VII 8, 1033 b 5; S. Thom. lect. 7 (supra ad 253sq.). — **S. Thomas**: «Terminus generationis in creaturis potest accipi dupliciter sicut etiam et principium. Dicitur enim principium generationis ipsum generans; et huic principio correspondet sicut terminus ipsum genitum. Dicitur etiam principium generationis a quo incipit generatio, et hoc modo principium vel initium generationis est privatio formae inducendae, et huic principio terminus oppositus est forma per generationem inducta. (I Dist. 5, 3 a. un.). — «Nativitas tamquam subiecto proprie nascendi, attribuitur personae vel hypostasi, non naturae. Sed sicut termino, attribuitur nativitas naturae (S. th. III 35, 1; cf. I 65, 4; III Dist. 8 a. 2). Cf. text, ad 382.

§ 3. De processu generationis, prout est resolutio usque ad materiam primam.

THESIS XXI: In generatione substantiali, cum corruptione veteris substantiae producitur nova, fit resolutio usque ad materiam primam, nulla remanente forma neque substantiali neque accidentali.

381. St. qu. 1. Circa **resolutionem** substantiae, quae in processu generationis corrumpitur, triplex est sententia. Prima est eorum, qui docent remanere aliquam formam **substantialem**. Hanc sententiam tenet Avicenna (980—1037), qui largitur materiae quandam formam substantialem sibi coevam, quam vocat formam **corporeitatis**; hanc dicit remanere eandem numero post quamlibet corruptionem. Scotus corporeitatis formam in viventibus posuit, quam docuit re-

manere recedente anima. Etiam S. Albertus tenet remanere formam substantialem, cum doceat manere formas elementorum in mixto sub forma mixti, quae nova oritur. Secunda sententia concedit nullam remanere formam substantialem, asserit tamen **accidentia** quaedam eadem numero, quae fuerant in composito corrupto, remanere in composito genito. Ita Suarez. Tertia sententia, thomistica, tenet materiam denudari omni forma, tum substantiali tum accidentali, ac proinde fieri resolutionem usque ad **materiam primam**. Quam sententiam propugnat thesis nostra.

2. Cum docemus fieri resolutionem usque ad materiam primam, non contendimus, ut per se patet, materiam primam per aliquod tempus manere sine forma, sed dicimus, corrupta seu recedente vetere forma substantiali cum accidentibus suis, statim a generante produci novam formam substantialem et nova accidentia ei respondentia.

382. Prob. th. I p. (Nulla remanet forma substantialis). — Si in quolibet composito ex materia et forma non potest esse nisi una forma substantialis, in generatione substantiali nulla remanet forma substantialis. Atqui in quolibet composito non potest esse nisi una forma substantialis, ut patet ex th. V, coroll. 6. Ergo.

Prob. II p. (Nulla remanet forma accidentalis). — Nulla remanente forma substantiali nulla remanet forma accidentalis. Atqui nulla remanet forma substantialis. Ergo.

Min. patet ex Γ parte. — *Prob. niai.* Sublata causa formali tollitur etiam effectus formalis, tum primarius tum secundarius; nam causa formalis est id, quo est effectus formalis tum primarius tum secundarius, i. e. unde iugiter dependet in esse. Atqui forma substantialis est causa formalis accidentium, qua sunt seu sustentantur in esse. Ergo. — *Prob. min.* Causa formalis **subsistendi**, qua substantia subsistit, est etiam causa formalis **substandi**, qua substantia substat accidentibus seu sustentat accidentia in esse. Atqui forma substantialis est causa formalis subsistendi, quia dat subsistentiam. Ergo.

Aliis verbis: effectus formalis primarius formae substantialis est dare subsistentiam et reddere substantiam subsistentem, effectus formalis secundarius est reddere substantiam substantem accidentibus (cf. n. 179).

Nec potest dici materiam remanentem sustentare accidentia. Materia enim ut pura potentia est incapax subsistendi, ergo etiam substandi. Similiter dici non potest accidentia sustentari a forma substantiali et a subsistentia immediate subsequent!, quia haec subsistentia et haec forma non possunt continere eundem numero effectum, quem continet forma et subsistentia corrupta (cf. n. 326 775sqq.).

383. Coroll. 1. Ergo accidentia, quae videntur remanere, ut quantitas et figura in cadavere, non sunt eadem **numero**, sed eadem **specie** tantum et similia.

2. Ergo neque **dispositiones praeviae** remanent. — Dispositiones praeviae dicuntur accidentia actione alterativa inducta in subiecto corrumpendo, quae hoc subiectum praeparant ad amittendam veterem et ad acquirendam novam formam substantialem. Hae dispositiones dicuntur tamen remanere **virtualiter**, id quod non significat remanere aliquam virtutem, i. e. aliquod accidens, sed materiam in virtute harum dispositionum pereuntium esse satis dispositam ad statim suscipiendam novam formam substantialem cum accidentibus ei respondentibus. Non enim potest perveniri ad generationem nisi per viam extensam alterationis, qua generans tendit ad introducendum in subiectum corrumpendum dispositiones convenientes substantiae generandae.

384. Schol. **Dispositiones proximae** praeparant materiam ad formam terminative, et tamen causantur a forma in ordine causae formalis et secundum dependentiam in esse. — Distinguuntur dispositiones **praeviae** et **proximae**. Praeviae dispositiones insunt in substantia **corrumpenda**, proximae vero in substantia **generata**. Dispositiones praeviae sunt accidentia, quibus magis magisque acceditur, progrediente alteratione, ad dispositiones proximas, quae iam per generationem simul cum nova forma substantiali producantur in substantia generanda. Ita cum dispositio proxima elementi chimici, quod analysi chimica generatur, sit qualitas specialis in gradu intensissimo, quem centenarius numero designare possumus, nonagesimus nonus gradus huius qualitatis tamquam dispositio praevia producit alteratione in mixto corrumpendo, centesimus vero gradus tamquam dispositio proxima iam in nova substantia generanda, in elemento producit generationem simul cum nova forma substantiali. Dispositiones proximae sunt accidentia propria, quibus proxime dispositum est subiectum ad habendam formam substantialem his accidentibus respondentem. Quare haec accidentia terminative praeparant materiam ad formam substantialem (sunt consummatio dispositionum praeviarum), ac proinde in ordine causae **materialis dispositivae** praecedunt formam substantialem. Sed eadem accidentia causantur a forma substantiali et subsequuntur eam in ordine causae formalis et secundum dependentiam in esse. Causae sunt sibi invicem causae. Cum enim effectus formalis primarius formae substantialis sit dare esse **substantiale** et esse substantiale **specificum**, effectus secundarius est dare substantiae esse **accidentale specificum** seu accidentia propria et horum sustentationem in esse. Forma enim substantialis est id, quo substantia habet haec accidentia et quo ea in esse sustentat.

385. *Obi.* 1. In generatione substantiali, in qua manent elementa, ex quibus fit generatio, non fit resolutio usque ad materiam primam. Atqui in generatione substantiali manent elementa. Ergo. — *liesp. Dist. mai.:* In qua elementa manent actu, *conc.;* in qua manent virtualiter tantum, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui si elementa manent virtualiter, non fît resolutio usque ad materiam primam nulla remanente forma. *Probo.* Si elementa manent virtualiter, manent formae accidentales elementorum. Atqui si manent formae accidentales elementorum, non fit resolutio usque ad materiam primam nulla remanente forma. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Formae accidentales eadem numero, *nego*; eadem specie tantum, *conc. Contradist. min.*

3. Atqui manent eadem numero formae accidentales. *Probo.* Manent dispositiones praeviae, quibus materia disponitur ad novam formam substantialem suscipiendam. Atqui dispositiones praeviae remanentes sunt eadem numero formae accidentales remanentes. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Manent formaliter tamquam eadem numero accidentia, *nego*; manent virtualiter, i. e. manet materia transcendentaliter determinata ad novam formam substantialem et ad novas formas accidentales (ad dispositiones proximas), *conc. Contradist. min.*

Ad 382. **Aristoteles** „dicit, quando est transmutatio non solum secundum passiones, sed etiam secundum totam rei substantiam; inquantum scii, materia accipit aliam formam substantialem; ita scii, quod non maneat aliquid sensibile [scii, aliquid accidens], quasi sit idem subiectum numero ens actu; puta quando ex toto semine generatur totus sanguis, aut ex toto aëre generatur tota aqua, nulla congregatione aut segregatione interveniente, ut Democritus posuit: talis transmutatio est unius generatio et alterius corruptio (Ἐὐταὺν b' δλον μεταβάλλη μή ὑπομένοντο αἰσθητοῦ τινὸ ὧ ὑποκαμένου τοῦ αὐτοῦ, . . γ^νεσι ἤδη τὸ τοιοῦτον, τοῦ δέ φθορά; De gen. et corr. I 4, 319 b 14. S. Thom. lect. 10 n. 3). — S. Thomas: „Non manet idem numero [accidens in generato et corrupto]: sed id quod prius erat, corrumpitur per accidens corruptione subiecti, recedente forma, quae prius erat principium talis accidentis; et advenit simile accidens, consequens formam de novo advenientem (l. c. n. 6). — Ad quaestionem, „utrum anima intellectiva uniatur corpori mediantibus dispositionibus accidentalibus respondet: „Si anima intellectiva unitur corpori ut forma substantialis, sicut iam supra dictum est, impossibile est quod aliqua dispositio accidentalis cadat media inter corpus et animam, vel inter quamcumque formam substantialem et materiam suam (S. th. I 76, 6; cf. Spir. creat, a. 3 ad 19; Q. d. an. a. 9 ad 5).

§ 4. De generatione individui seu de principio individuationis.

Caietanus, De ente et essentia, c. 2. **Sal manti censes**, Cursus theol. I, tract. 1. **Gio finer**, Das Prinzip der Individuation.

THESIS XXII: Principium individuationis substantiarum corporearum est materia signata quantitate, i. e. materia conotans quantitatem interminatam.

38β. St. qu. 1. Individuum definitur a S. Thoma: „quod est in se indistinctum, ab aliis vero distinctum" (S. th. I 29, 4). Cum individuum dicitur „in se indistinctum", hoc intelligitur absolute. Nam n individuum est quod non dividitur ulterius nec formali nec materiali differētia (S. Thorn., In Met. X lect. 2). Quare unitas individualis seu numerica est unitas **absolute et simpliciter**; cf. n. 152sq. Sicut omnis unitas, ita numerica duo dicit: entitatem et huius indivisionem. Unitas igitur numerica eam dicit entitatem seu illum entis statum, vi cuius ens respuit a se quamcumque divisionem seu communicabilitatem cum inferioribus. Qui status sane in rebus omnibus, quae intra eandem speciem multiplicabiles sunt (id quod saltem in rebus materialibus, quae experientiae nostrae subsunt, contingere videmus), aliquid positivi super

quidditatem superaddit, quo quidditas distinguatur a quidditate mere numerice, salva unitate specifica, neque his quidditatibus immediate per seipsas convenit, ut docuerunt Nominalistae. Si enim quidditas immediate per seipsam sine superaddito habet illam perfectionem, in virtute cuius est incommunicabilis (sicut Thomistae docent de angelis), quidditas immediate per seipsam ex principiis quidditativis est distincta ab alia quacumque nec datur communitas specifica. Hoc positivum superadditum quidditati est differentia numerica harum rerum seu earum individuationis **formale** earum, seu id quo formaliter constituuntur individua, quasi ultimus gradus metaphysicus earum. Et cum constet gradus superiores omnes e sola forma tamquam ex prima radice et ultimo principio oriri, quaeritur, ex qua radice, ex quo principio oriatur hic ultimus gradus. Quae quaestio est de principio individuationis **radie** ali seu de prima causa, unde proveniat in re haec ultima distinctio.

2. Suarez¹ docet principium hoc individuationis esse ipsam rei entitatem absolute, ac proinde unamquamque individuum entitatem per seipsam absolute esse suae individuationis principium; quare materia individuatur per se, similiter forma et integra substantia ex ipsis conflata. Secundum Scotum principium individuationis est „haecceitas“, ultima forma superaddita naturae ab eaque distincta actualiter formaliter ex natura rei. Alii individuationem ex forma, sive substantiali sive accidentali, alii ex existentia derivare conati sunt.

Secundum Thomistas principium individuationis est **materia signata quantitate**, i. e. distincta seu divisa per quantitatem. Et dicitur haec quantitas **interminata**, i. e. abstrahens a determinata magnitudine et figura (quia haec in individuo saepe variantur, eodem manente individuo), et sumpta praecise, inquantum distinguit se per seipsam pure numerice a quacumque alia quantitate fundans ordinem sui ad quamcumque aliam quantitatem secundum distinctionem mere numericam. Contra Thomistas aliquos, qui hanc signationem quantitatis ex quantitate actu informante et inhaerente repetunt (ita Ferrariensis, 1474—1528), dicimus eam in **conotatione** seu relatione transcendentali materiae ad quantitatem interminatam consistere. In instanti enim generationis materia vi dispositionum praeviarum dicit ordinem ad novam formam et accidentia novi compositi, quae accidentia in ordine causae materialis dispositivae iterum praecedunt formam suntque dispositiones proximae ad eam; et inter ipsa accidentia quantitas ut primum accidens cetera praecedit tamquam dispositio ad ea. Materia enim non est disposita ad hanc numero formam, nisi quia est disposita ad hanc quantitatem, sicut non est disposita ad hanc speciem formae, nisi quia est disposita ad accidentia, quae hac specie requiruntur. Ideo materia iam intelligitur distincta et divisa, antequam quanti-

¹ Metaph. disp. 5, sect. 1, n.4sqq.

tas actu adsit, immo antequam adsit nova forma substantialis generanda, inquantum vi dispositionum praeviarum conotat et exigit hanc potius quantitatem quam aliam. Ita si aqua resolvitur, materia molecule aquae in duas partes divisa est, quarum altera fit hydrogenium, altera oxygenium. Similiter si homo moritur, materia eius divisa est in multas partes secundum numerum diversarum substantiarum organicarum, quae tunc oriuntur. Signatione materiae ita explicata, ipsa quantitas non est principium individuationis, sed conditio tantum, requisita ut materia hoc munere fungi possit, cum ii, qui hanc signationem a quantitate actu inhaerente repetunt, quantitatem vere faciant comprincipium individuationis, ac proinde eorum sententia ad eam reducitur, quae individuationem ex aliqua forma accidentali deducere conatur. — Quantitas haec conotata, quae concurrit ad individuationem, dicitur **interminata**, non ita ac si materia conotaret abstractam quantitatem, sed quia quantitas conotata non concurrit ad individuationem secundum determinatam suam magnitudinem et figuram, sed unice prout est, per positionem, distincta et divisa ab omni alia quantitate. Ita in generatione hominis materia duarum cellularum germinalium signata est una quantitate continua, quae positione sua a quacunque alia quantitate est divisa et distincta.

387. Prob. th. *Arg. 1* (per exclusionem). Principium individuationis substantiarum corporearum est aliquid substantiale, quod non supponit substantiam individuum, sed eam individuum constituit, et quidem ita, ut multiplicetur in eadem specie, seu ita ut constituatur alia et alia, quin varietur species. Atqui sola materia signata quantitate est aliquid substantiale, quod non supponit substantiam individuum, sed eam individuum constituit, et quidem ita, ut multiplicetur in eadem specie. Ergo.

Mai. quoad 1. p. (principium individuationis substantiarum corporearum est aliquid substantiale) ex eo patet, quod individuatio est aliquid substantiale. Quamquam ex accidentibus dignoscimus individua, individuatio substantiarum nihilominus est aliquid substantiale, nam individua substantialia substantialiter inter se distinguuntur, sunt enim alia et alia substantia. Ceterum accidens adveniens substantiae, quae est eius subiectum inhaesionis, iam supponit illam individuum, ita quidem, ut potius accidens individuetur a substantia quam substantia ab accidente (cf. schol. 1).

Mai. quoad 2. p. (quod non supponit substantiam individuum) per se patet. — *Quoad 3. p.* (constituit substantiam individuum, et quidem ita, ut multiplicetur in eadem specie) manifesta est ex indole substantiae corporeae, quae in eadem specie multiplicatur mere numerice.

Proh. min. Intra substantiam corpoream non invenitur nisi materia et forma et subsistentia et existentia. Iam vero **subsistentia** et **existentia** non possunt esse principium individuationis, cum ipsa iam supponant essentiam individuum; neque forma potest esse

principium individuationis; cum forma sit principium speciei, ideo, variata forma, variatur species.* Contra in **materia** inveniuntur conditiones ad substantiam individuandam. Materia enim non est principium specificationis, cum sit substratum commune, pure potentiale, neque materia supponit substantiam individuum, cum sit pars constitutiva ipsius essentiae substantialis corporeae. Sed materia multiplicat formam et totam substantiam mere numerice, quin varietur species, cum forma seu principium specificationis recepta in materia non formaliter ratione sui, sed mere materialiter ratione subiecti diversificetur; forma est alia et alia, unice quia est in alia et alia materia. Et simul materia ut ultimum subiectum incommunicabile impedit ulteriorem multiplicationem, i. e. constituit substantiam individuum seu incommunicabilem cum inferioribus; individuum enim est incommunicabile cum inferioribus. Non enim potest substantia, quae communicatione formae cum materia exoritur, iterum communicari cum aliis subiectis, cum aliis materiis et ita ulterius multiplicari.

At materia, quae ita numerice distinguit et individuat substantiam corpoream, non est materia secundum se — materia enim secundum se est indeterminata et communis omnibus rebus nec proinde potest esse principium individuationis seu **distinctionis** numericae—, sed materia, quatenus determinatur et dividitur per ordinem ad quantitatem. Sola enim quantitas prae aliis accidentibus seipsam ex essentia sua distinguit numerice ab alia quantitate eiusdem speciei secundum positionem seu secundum ordinem prioritatis et posterioritatis, quatenus ex essentia sua dicit partes sola positione iam distinctas numerice: Sicut quantitas continua dicit partes cohaerentes sola positione distinctas numerice tamquam individua partialia, ita quantitas discreta (numerus praedicamentalis) dicit partes discretas sola positione iam distinctas numerice tamquam individua totalia. Nam sicut partes lineae distinguuntur inter se individualiter per positionem, ita linea a linea et superficies a superficie et corpus (trina dimensio) a corpore. Quantitas igitur ex seipsa habet aliquem individuationis modum². Quare concurrit, ut conotata, tamquam conditio ad substantiam individuandam, quatenus distinguit secundum positionem partes materiae dividitque eas ut quantitas discreta. Qua distinctione et divisione posita, materia tamquam ultimum subiectum fungitur munere principii individuationis. Sua enim ipsius natura (ut ultimum subiectum) constituitur incommunicabilis cum quacumque altera materia, a qua est divisa,

1 Parum refert, utrum sit magna aliqua differentia an parva (possunt enim esse species vicinae, quae parum inter se differunt et tamen specificè differunt); dummodo proveniat a forma, est aliquid ad specificationem pertinens, quod variat speciem. Tunc enim est aliquid, quod necessario inest et immutabiliter.

2 Quantitas ex seipsa habet aliquem individuationis modum ut quantitas interminata et tamquam conotata et dispositio, ut inhaerens vero individuatur a subiecto (cf. schol. 1).

ac proinde est seipsa individua et apta ad individuandam formam et totam substantiam.

Arg. II (directum). Principium individuationis substantiae corporeae est principium, quod constituit substantiam incommunicabilem cum inferioribus, multiplicando eam mere numerice intra eandem speciem. Atqui materia signata quantitate est principium, quod constituit substantiam incommunicabilem cum inferioribus, multiplicando eam mere numerice intra eandem speciem. Ergo.

Ad mai. Individuum est incommunicabile cum inferioribus. Ergo principium individuationis est principium incommunicabilitatis. Sed in substantiis corporeis haec incommunicabilitas ita tribuitur, ut multiplicentur in eadem specie.

Prob. min. Quod ita multiplicat formam ratione subiecti, in quod recipitur, ut simul impediat ulteriorem divisionem seu multiplicationem, est principium, quod constituit substantiam incommunicabilem cum inferioribus, multiplicando eam mere numerice intra eandem speciem. Atqui materia signata quantitate ita multiplicat formam ratione subiecti, in quod recipitur, ut simul impediat ulteriorem divisionem seu multiplicationem. Ergo.

Ad mai. a) Quod multiplicat formam, seu principium specificationis ratione subiecti, in quod recipitur, multiplicat et dividit formam et totam substantiam materialiter seu mere numerice intra eandem speciem. Cum enim forma seu principium specificationis formaliter seu ratione sui non varietur, sed materialiter tantum ratione subiecti, in quod recipitur, eandem semper specificationem tribuit diversis substantiis, quae proinde non differunt nisi materialiter seu numerice. b) Quod impedit ulteriorem divisionem, constituit substantiam incommunicabilem cum inferioribus.

Min. quoad 1. p. (materia signata quantitate multiplicat formam ratione subiecti, in quod recipitur) per se patet: Diversa est materialiter seu ratione subiecti forma, quae recipitur in alia parte materiae divisa a reliqua materia per conotationem quantitatis.

Min. quoad 2. p. (simul impedit ulteriorem divisionem seu multiplicationem) probatur. Subiectum physice incommunicabile cum alio subiecto impedit ulteriorem multiplicationem seu divisionem. Atqui materia signata quantitate est subiectum physice incommunicabile cum alio subiecto. Ergo.

Mai. ex eo patet, quod ulterior divisio seu multiplicatio non posset fieri nisi materialiter, i. e. ratione subiecti, in quo reciperetur forma et substantia.

Prob. min. Ultimum subiectum divisum a quocumque alio ultimo subiecto est physice incommunicabile cum alio subiecto. Atqui materia signata quantitate est ultimum subiectum divisum a quocumque alio ultimo subiecto. Ergo.

Mai. est per se nota. — *Prob. min.* a) Materia est ultimum subiectum, quia non datur materia materiae, b) Materia signata quantitate est divisa a quacumque alia materia per conotationem quantitatis. Sine hac conotatione materia non est incommunicabilis cum alia materia, sed communicata et permixta cum ea tamquam materia communis, non divisa ab alia materia. Hac autem divisione tamquam conditione posita, materia ut ultimum subiectum constituit seipsam incommunicabilem, ac proinde est causa, ut forma in ea recepta et tota substantia sint incommunicabilia. Est quidem substantia corporea individua (ut haec humanitas: Petreitas) ulterius communicabilis, at non communicabilitate physica cum subiecto realiter distincto, ita ut resultaret aliqua ulterior substantiae (humanitatis individuae: Petreitatis) divisio et multiplicatio, sed communicabilitate metaphysica cum supposito. Communicatio cum supposito iam supponit substantiam individuum, et physice eo fit, quod substantia individua (haec humanitas) terminatur subsistentia.

Ad intellectum argumenti probe distinguamus communicabilitatem **physicam**, quae est partis cum parte: formae cum materia, et communicabilitatem **metaphysicam**, quae est partis cum toto. Haec est duplex: naturae specificae cum individuis, et naturae individuae cum supposito. Exemplo sit humanitas, quae communicatur cum individuis, ut habeatur haec et ista humanitas: Petreitas, Pauleitas etc., et haec humanitas, quae communicatur cum supposito, ita ut habeatur hic homo, hoc suppositum humanum. Communicabilitas metaphysica naturae specificae cum inferioribus, cum individuis est communicabilitas multiplicationis, qua multiplicatur natura mere numerice in inferioribus. Haec radicatur in communicabilitate physica, sicut incommunicabilitas metaphysica cum inferioribus radicatur in incommunicabilitate physica: Ideo humanitas metaphysice est communicabilis cum multis individuis, quia anima humana est communicabilis physice cum materia, et ideo natura specifica angelica est incommunicabilis metaphysice cum pluribus individuis, quia forma subsistens completa (angelus) est physice incommunicabilis cum materia. Similiter incommunicabilis metaphysice cum inferioribus est natura individua corporea (Petreitas), quia id quo constituitur haec natura (compositum ex materia et forma), est incommunicabile physice cum materia. — Etiam communicabilitas metaphysica naturae individuae cum supposito in creaturis potest dici radicata in aliqua communicabilitate physica, at non in communicabilitate physica naturae (individuae) cum aliquo subiecto, sed in communicatione subsistentiae, realiter modaliter a natura distinctae, cum natura.

388. Coroll. 1. Ergo materia signata quantitate seipsa est individua, et ita est apta, ut sit principium individuationis, seu radix, ex qua excrescat individuatio formae et totius substantiae. Materiae primae tamquam ultimo subiecto ex se convenit incommunicabilitas naturalis

et substantialis. Materia enim est prima potentia et ultimum subiectum, cui ex natura sua repugnat communicari cum inferiore physico, i. e. cum potentia, cum non detur materia materiae. Quam tamen incommunicabilitatem naturalem et substantialem materia relate ad aliam materiam non exercet, nisi inquantum ab ea dividitur conotando quantitatem. Sine hac conotatione non datur alia materia ei opposita, quacum esset incommunicabilis. Hac autem conotatione tamquam conditione posita, materia constituit seipsam substantialiter incommunicabilem et individuum, ac proinde est causa, ut forma in ea recepta individuetur. Cum igitur ultima causa intrinseca differentiae genericae et specifica sit forma, ultima causa intrinseca differentiae numericae est materia signata quantitate, quatenus haec tamquam **causa materialis** exigit dari a forma actum distinctionis mere numericae. Materia signata quantitate ante receptionem formae est individua per seipsam **exigitive** et mere **potentialiter** tamquam causa materialis. In virtute dispositionum praeviarum tamquam pura potentia transcendentaliter refertur ad quantitatem, et ita est signata seu divisa, et transcendentaliter refertur ad quamcumque aliam materiam tamquam incommunicabilis ei, et ita est individua seipsa mere materialiter et potentialiter, et transcendentaliter expostulat actum individuationis seu differentiam numericam dandam per formam et per existentiam. Tota igitur individuatio, quae materiae ex seipsa convenit, relatio transcendentalis est, quae nullum actum superaddit materiae, sed relinquit eam in pura potentialitate sua.

2. Ergo differentia pure numerica recte dicitur **materialis**. — Differentia numerica seu principium individuationis **formale** est relatio transcendentalis secundum prius et posterius unius individui ad aliud eiusdem speciei (cf. n. 152) seu relatio transcendentalis secundum positionem. Cum igitur ea, quae specie differunt, separentur inter se per praedicata quidditativa, individua eiusdem speciei inter se non separantur nisi secundum positionem.

3. Ergo in singulis individuis eiusdem speciei species dividitur, non tamen specificè, sed **numèrice**; forma dividitur et multiplicatur, non tamen formaliter, sed **materialiter**.

4. Ergo substantiae materiales, quae in eadem specie multiplicabiles sunt, non individuantur absolute secundum se, sed per ordinem ad alia individua, a quibus separantur; i. e. principium individuationis, licet sit aliquid intrinsecum, continet tamen habitudinem ad extrinsecum, seu non est ipsa rei entitas absolute, — contra Suarez. Si enim materia secundum se absolute est distincta ab alia materia seu ab ea differens, iam non esset materia communis, sed alterius speciei, ac proinde specificè faceret differre totam substantiam; quae argumentatio a fortiori valet de forma. Sententia igitur Suaresii noinalismum inducit, inquantum omnia facit quidditative differre. Quare conceptui universali iam non responderet aliquid reale in rebus,

et res propter externas tantum similitudines communi nomine designarentur, essentiae vero unitas in ipsis desideraretur. Nominalismus pariter inducit, qui negat realem distinctionem sive inter materiam et formam sive inter essentiam et esse. Hac enim negata, sustineri nequit doctrina thomistica de principio individuationis, qua sola evitatur nominalismus. — Suaresio e regione opponitur Scotus, cuius sententia ad realismum exaggeratum tendit et monismi germina continet. Ponit enim tamquam principium individuationis aliquid extrinsecus superadditum naturae et plus quam ratione ab ea distinctum, quod proinde naturam relinqueret universalem. Quae sententia tendit ad confundendam quidditatem universalem cum essentia physica in rerum natura existente.

5. Ergo formae irreceptae, quae sunt per se incommunicabiles, per se etiam sunt individuae nec possunt multiplicari in eadem specie; unde tot sunt species, quot sunt individua. Adverte praeterea has formas subsistentes esse infinitas secundum quid; unum igitur individuum quasi adimplet totum speciei ambitum, sicut si albedo separata subsisteret, esset infinita secundum quid, i. e. in ratione albedinis, nec posset esse nisi una. In his igitur formis individuatione nihil positivi superaddit super naturam. Hoc tamen non obstante quidditas earum, prout a nobis concipitur ad modum rerum corporearum, abstrahit ab individuatione ac proinde habet vere rationem speciei. Licet enim a nobis concipiantur tamquam irreceptibiles physice, iste tamen conceptus analogicus, imperfectus, nobis immediate non manifestat metaphysicam irreceptibilitatem (incommunicabilitatem metaphysicam) seu individuationem (cf. n. 151). Quidditates corporeae, quas solas proprie cognoscimus, non absolute secundum se individuantur, et ad modum harum quidditatum nos concipimus etiam quidditatem formae irreceptae.

389. Schol. 1. **Accidentia** seu formae accidentales individuantur a **subiecto**, cui inhaerent. Formae enim accidentales se habent ad subiectum inhaesionis sicut formae substantiales ad materiam primam. Unde incommunicabilitatem et individuationem desumunt ab ipso. Subiectum, cui inhaerent accidentia, haec multiplicat mere materialiter seu numerice impediens simul, tamquam ultimum subiectum, ulterius non communicabile, ulteriorem divisionem et multiplicationem. — **Quantitas** vero duplicem habet individuationis modum: alterum ex **subiecto**, sicut quodlibet aliud accidens, alterum ex se ipsa, inquantum habet situm. Quantitas enim potest bifariam considerari: 1. ut est extensiva substantiae, 2. quatenus in seipsa habet partes extra partes, quod est ei peculiare et proprium prae omnibus aliis entibus. Sub priore consideratione individuatur a proprio subiecto more aliorum accidentium, nam etiam ipsa, cum recipitur in uno subiecto, fit incommunicabilis aliis. Posteriore modo spectata est ex se in-

dividua; habet enim ex se ratione sui partes intra eandem speciem inter se distinctas, solaque positione et situ differentes, quarum quaelibet est quantitas ab alia quantitate solo numero diversa.

2. Ex eo, quod accidentia individuuntur a subiecto suo, deducitur duo accidentia solo numero distincta non posse esse in eodem subiecto seu in eadem subiecti parte. Omnis enim divisio est aut formalis seu specifica, aut materialis seu numerica ratione subiecti reddentis incommunicabile. Accidentia igitur, quae non distinguuntur neque formaliter neque materialiter, nullo modo distinguuntur; non duo igitur, sed unum sunt.

390. *O bi.* 1. Haecceitas non est materia signata quantitate. Atqui principium individuationis substantiarum corporearum est haecceitas. Ergo. — *Resp. Conc. mai.; dist. min.:* Principium individuationis radicale, *nego*; formale, *subdist.*: Est haecceitas scotistica actualiter distincta a quidditate, *nego*; est haecceitas, quae est differentia numerica a quidditate actualiter non distincta, *conc.* *Dist. consq.:* Principium individuationis formale, *conc.*; radicale, *nego*.

2. Atqui principium individuationis radicale substantiarum corporearum non est materia signata quantitate. *Probo.* Principium individuationis formale non est materia signata quantitate. Atqui principium individuationis formale est principium individuationis radicale, i. e. non distinguuntur realiter. Ergo. — *Resp. Conc. mai.; dist. min.:* In substantiis spiritualibus, *conc.*; in substantiis corporeis, *nego*. *Dist. consq.:* Principium individuationis substantiarum spiritualium non est materia signata quantitate, *conc.*; principium individuationis substantiarum corporearum, *nego*.

3. Atqui neque in substantiis corporeis principium individuationis formale et radicale distinguuntur realiter. *Probo* (ad mentem Suaresii). Ipsa substantiae corporeae entitas non distinguitur realiter a substantia corporea individua seu ab individuatione formali. Atqui ipsa substantiae corporeae entitas est principium individuationis radicale. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Tota substantia non distinguitur a tota, *conc.*; pars non distinguitur a tota, *nego*. *Contradist. min.:* Tota entitas, *nego*; pars, i. e. materia, *subdist.*: Absolute, *nego*; conotando quantitatem, *conc.*

4. Atqui materia conotans quantitatem non est principium individuationis radicale substantiarum corporearum. *Probo.* Pura potentia non est principium individuationis radicale substantiarum corporearum. Atqui materia conotans quantitatem est pura potentia. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Non est principium individuationis exigitive et mere potentialiter tamquam causa materialis, *nego*; tamquam causa formalis, *conc.* *Conc. min.; dist. consq.*

5. Atqui materia conotans quantitatem nullo modo est principium individuationis. *Probo.* Si materia non potest conotare quantitatem, materia conotans quantitatem non est principium individuationis. Atqui materia utpote pura potentia non potest conotare quantitatem. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Si materia non potest conotare quantitatem, prout consideratur absolute, *nego*; prout subest dispositionibus praevis, *conc.* *Contradist. min.*

6. Atqui materia in instanti generationis non subest dispositionibus praevis. *Probo.* Dispositiones praeviae in instanti generationis perierunt. Atqui his dispositionibus materia non subest in instanti generationis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Relinquunt tamen materiam transcendentaliter determinatam, *conc.*; non relinquunt materiam transcendentaliter determinatam, *nego*. *Contradist. min.*

Ad 386 sqq. S. Thomas: «Illud unde aliquod singulare est hoc aliquid, nullo modo est multis communicabile. ... Si ergo Socrates per id esset homo, per quod est hic homo, sicut non possunt esse plures Socrates, ita non possent esse plures homines (S. th. I 11, 3). — Aristoteles dicit, «quod quaedam sunt unum numero.

quaedam specie, quaedam genere, quaedam analogia. Numero quidem sunt unum, quorum materia est una [$\text{Ἀριθμῶ} <\text{ἴστιν ἓν}> \omega\upsilon\tau\eta \text{ ὅλη μία}$: Met. V 6, 1016 b 32]. Materia enim secundum quod stat sub dimensionibus signatis, est principium individuationis formae (S. Thom., in l. c. lect. 8 n. 876; cf. Met. X 9, 1058 a 37; XII 8, 1074 a 34). — S. Thomas: „Illa quae differunt numero in genere substantiae, non solum differunt accidentibus, sed etiam forma et materia. Sed si quaeratur, quare haec forma differt ab illa, non erit alia latio, nisi quia est in alia materia signata. Nec invenitur alia ratio, quare haec materia sit divisa ab illa, nisi propter quantitatem. Et ideo materia subiecta dimensionem intelligitur esse principium huius diversitatis (In Boëth. de Trin. q. 4 a. 2 ad 4; cf. ib. ad 3; ad 5; corp.; a. 3 [cit. ad 321]). — „Est de ratione individui quod non possit in pluribus esse. Quod quidem contingit dupliciter. Uno modo, quia non est natum in aliquo esse: et hoc modo formae immateriales separatae, per se subsistentes, sunt etiam per seipsas individuae. Alio modo, ex eo quod forma substantialis vel accidentalis est quidem nata in aliquo esse, non tamen in pluribus: sicut haec albedo, quae est in hoc corpore. Quantum igitur ad primum, materia est individuationis principium omnibus formis inhaerentibus: quia, cum huiusmodi formae, quantum est de se, sint natae in aliquo esse sicut in subiecto, ex quo aliqua earum recipitur in materia, quae non est in alio, iam nec ipsa forma sic existens potest in alio esse. Quantum autem ad secundum, . . . individuationis principium est quantitas dimensiva. Ex hoc enim aliquid est natum esse in uno solo, quod illud est in se indivisum et divisum ab omnibus aliis. Divisio autem accidit substantiae ratione quantitatis, ut dicitur 1 Phys. Et ideo ipsa quantitas dimensiva est quoddam individuationis principium huiusmodi formis, inquantum scii, diversae formae numero sunt in diversis partibus materiae. Unde ipsa quantitas secundum se habet quandam individuationem: ita quod possumus imaginari plures lineas eiusdem speciei differentes positione (S. th. III 77, 2; cf. C. g. IV 65 [ad 273]; II 49: Adhuc. Principium). — „Si angelus est forma simplex abstracta a materia, impossibile est etiam fingere, quod sint plures angeli unius speciei (Spir. creat, a. 8c.; cf. Ente et ess. c. 5 6; 2 ad fin.; Qdl. II a. 4 ad 1; In De an. III lect. 8 n. 706sq.; C. g. II 93; S. th. I 50, 4; 75, 4; 76, 2 ad 1). Cf. Op. [29] De princip. indiv.; Op. [32] De nat. mat. et dim.

CAPUT II.

DE ALTERATIONIBUS

§ 1. Quid sit alteratio, et quotuplex sit.

391. Quid sit alteratio. — Alteratio a) latissime sumpta significat quamcumque mutationem accidentalem, b) strictius significat mutationem secundum qualitatem, c) strictissime significat **alterationem corruptivam** qualitatis sensibilis, quatenus corruptione unius qualitatis pedetentim introducit alia; sic enim res propriissime alterari seu altera fieri dicitur, cum corrupta una qualitate alia introducit.

Alteratio ita strictissime sumpta definitur: motus ad qualitatem sensibilem mediam aut extremam. — Dicitur «motus» ad excludendas mutationes instantaneas. Dicitur „ad qualitatem” ad excludendos motus secundum quantitatem et „ubi”. Dicitur «ad qualitatem sensibilem» ad excludendos motus, qui fiunt circa qualitates non sensibiles. Dicitur «mediam aut extremam», i. e. contrarietatem et latitudinem habentem, ad excludendum eas qualitates, quae contrarietatem non habent, ut

lux, figura etc. Qualitas «média" duas qualitates significat contrarie oppositas, quae in eodem subiecto insunt remisse et inter se attemperatae, una autem crescente altera minuitur et magis magisque expellitur, quo acceditur ad extremum. Ita violaceum est commixtio rubri et caerulei; crescente rubro magis magisque expellitur caeruleum et acceditur ad extremum, ad purum rubrum. Similiter se habet acidum-dulce. Alteratio igitur sic strictissime sumpta respicit qualitates contrarias et corruptivas, quarum altera, cum introducit, alteram corrumpit et etiam ad substantiam corrumpendam tendit. Quare alteratio essentialiter generationi inservit ut instrumentum eius (cf. n. 405 sqq.). Alteratio est unus motus, includit vero duas mutationes: alteram corruptivam termini a quo, alteram acquisitivam termini ad quem.

392. Quomodo qualitas, cum essentiam simplicem habeat consistentem in indivisibili, possit terminare motum successivum et continuum alterationis. — Hoc provenit ex ipsa contrariedade, quae distantiam importat successive percurrendam, quatenus qualitas, quae oritur ex qualitate contraria, oritur pedetentim, magis magisque actuando subiectum et corrumpendo qualitatem sibi contrariam. Si vero qualitas non fit ex termino contrario positivo, sed ex mere negativo, ut cum ex tenebris fit lux, fit in instanti, et ita illuminatio est in instanti. Ideo licet qualitas possit produci in instanti, cum ex tenebris fit lux, aut cum generatur dispositio proxima, tamen cum producitur per verum motum ex termino positivo, neque fit in instanti, neque per multas instantaneas actiones, ita ut inter instans et instans nihil qualitatis produceretur, sed iugiter producitur aliquid, quia est „fieri" continue fluens. Inter instans igitur et instans aliquid qualitatis fit, quod tamen non existit terminative nisi per factum esse seu indivisibile. Ita cum transitur de acido ad dulce per acidum-dulce, inter instans et instans est „corrumpi" acidi, quod est fieri dulcis seu dulce in fieri. Ex quo etiam patet in motu alterationis sicut in omni motu ponenda esse indivisibilia.

393. Quotuplex sit alteratio. — Alteratio est triplex: a) simplex alteratio, quae respicit ipsam substantiam qualitatis ut motu acquirendam ex contrario; b) intensio, quae respicit augmentum; c) remissio, quae respicit decrementum non extensivum, sed intensivum. Est enim latitudo a qualitate ad qualitatem specie diversam et est latitudo a minore ad maiorem participationem eiusdem qualitatis, et viceversa. Intensio duplex est: altera, quae est corruptiva contrarii, ut intensio dulcedinis, quae est corruptiva acidi (quo magis enim in-

1 Intelligantur tenebrae perfectae, privatio absoluta lucis, non obscurum, quod est lux debilissima. A luce enim debilissima, ab obscuro, est motus successivus intensiois, quo lux pedetentim intenditur. — Ab illuminatione probe distinguatur propagatio lucis de loco in locum, quae non fit in instanti, cum sit inter terminos positivos: ab uno loco ad alium.

tenditur dulcedo, eo magis corrumpitur acidum), altera, quae sine corruptione fit, ut intensio caloris¹; sed haec ad alterationem strictissime sumptam seu corruptivam non spectat.

394. Alteratio strictissime sumpta non est nisi ad tertiam speciem qualitatis per se primo. — Nam qualitates contrarie oppositae, secundum quas fit per se primo seu immediate alteratio sensibilis ab una ad alteram, non inveniuntur nisi in tertia specie qualitatis (cf. n. 188, 3). Aliis qualitatibus haec alteratio non potest convenire nisi mediate quatenus alteratione qualitatum tertiae speciei etiam aliae alterantur. Ita sanitas, quae tamquam habitus entitativus est qualitas primae speciei, alteratur alteratione qualitatum chemicarum corporis viventis. Idem dicatur de potentiis animae organicis, quae pertinent ad secundam speciem qualitatis. Resistentia seu duritia corporis ab eius densitate dependet, ac proinde condensatione et rarefactione corporis alteratur. Similiter etiam figura condensatione et rarefactione mutari potest. Notandum est qualitates tertiae speciei, quatenus in substrato sua supponunt motum localem (ut calor, lux, color), in alteratione, intensione et remissione ab hoc motu dependere. Ita calor intendi non potest, nisi quatenus intenditur motus molecularis.

Ad 391sq. **Aristoteles**, ostendens differentiam inter generationem et alterationem, haec habet: „Alteratio [*Ἀλλοίωσις* : De gen. et corr. I 4, 319 b 10] est, quando manet idem subiectum sensibile, scii, quando nulla transmutatione in eius substantia facta fit transmutatio in passionibus eius, scii, qualitatibus ipsius. Nec est differentia quantum ad hoc, utrum fiat transmutatio secundum contraria extrema vel secundum media, puta utrum de albo in nigrum vel de rubeo in pallidum. Ponit autem duo exempla: primum scii, cum corpus animalis idem manens, prius est sanum et postea infirmatur. Secundum est, quod aes idem manens, quandoque est rotundum et quandoque angulare. ... Et est advertendum quod primum horum exemplorum pertinet ad primam speciem qualitatis, secundum autem ad quartam; cum tamen Philosophus in VII Phys. probet quod in prima et quarta specie qualitatis non est motus alterationis, sed solum in tertia, quae dicitur passio vel passibilis qualitas; et propter hoc forte signanter dixit, quod alteratio est transmutatio in passionibus. Sed dicendum est quod alteratio primo et per se est in qualitatibus tertiae speciei, mediantibus quibus ex consequenti fit alteratio etiam in aliis; sicut per aliquam alterationem calidi et frigidi mutatur homo de sanitate in aegritudinem aut e converso; et per alterationem mollis et duri perducitur corpus ad aliquam figuram* (S. Thom. in I. c. lect. 10 n. 2). — „Quia in praecedenti ratione Philosophus supposuerat quod omnis alteratio sit secundum sensibilia, hoc intendit hic probare. ... Dicit ergo primo ... quod omnia, quae alterantur, alterantur secundum qualitates sensibiles: et per consequens illis solum competit alterari, quae per se patiuntur ab huiusmodi qualitatibus (S. Thom., In Phys. VII lect. 5 η. 1; Arist. c. 3, 245 b 3).

§ 2. De intensione et remissione.

THESIS XXIII: Qualitatum intensio non fit productione novae qualitatis destruentis priorem imperfectiorem neque per additionem partia-

¹ Supponimus contra veterum sententiam frigus nihil positivi esse.

Hum qualitatatum neque per novam vim informandi, sed per eiusdem formae perfectiorem communicationem et unionem cum subiecto.

395. St. qu. 1. Potest forma aliqua augeri: a) quantitate praedicali seu quantitate molis; hoc non convenit nisi qualitatibus, quae inhaerent subiecto quanto quantitate molis, et hoc modo dicitur qualitas magna seu quanta per accidens quantitate subiecti: b) quantitate virtutis (cf. n. 183 sq.), et hoc dupliciter: a) extensive per ordinem ad obiecta, inquantum qualitas aliqua, ut habitus, ad plura obiecta extenditur; ita augetur scientia, inquantum extenditur ad alias conclusiones; β) intensive. Augmentum intensivum qualitatis dicitur **intensio** et definitur: motus ab imperfectiore esse sive statu eiusdem qualitatis ad perfectiorem, eodem subiecto manente. Intensioni opponitur **remissio**, quae a perfectiore ad imperfectiorem statum procedit. Quaedam est intensio corruptiva contrarii, et quaedam est sine corruptione, ut intensio caloris, lucis, qualitatatum spiritualium (cf. n. 393). Praeterea distinguenda est intensio, quae fit pedetentim motu continuo, et ea quae fit per saltus mutationibus instantaneis. Intensio per motum continuum convenit qualitatibus tertiae speciei, ut experientia docet. Et convenit etiam iis qualitatibus, quae non habent contrarium positivum, ut lux, calor. Quamquam primus ortus earum est in instanti, intensio tamen motu continuo fit. Aliis qualitatibus intensio per motum continuum non convenit nisi mediate, quatenus dependent a qualitatibus tertiae speciei, ut sanitas, potentiae animae vegetativae et sensitivae, resistantia. Intensio, quae fit mutationibus instantaneis, convenit qualitatibus primae speciei, i. e. habitibus: scientiis, artibus, virtutibus. Sicut habitus actibus acquiruntur, ita repetitis actibus intenduntur, ac proinde non motu continuo, sed mutationibus instantaneis inter se discretis intenduntur. Etiam habitibus infusis supernaturalibus convenit hoc modo intendi. Thesis nostra omnino in genere respicit intensionem qualitatatum, tum eam quae fit motu continuo, tum eam quae fit motibus instantaneis.

2. Docuit Durandus intensionem eo fieri, quod nova produceretur qualitas destruens primam imperfectiorem. Suarez, Scotus alique tenent intensionem fieri per additionem qualitatis ad qualitatem, quae ad invicem unirentur ut qualitates partiales inter se superpositae. In hac igitur sententia augmentum qualitatis concipitur ad modum augmenti quantitatis et ipsa qualitas tamquam conflata ex partibus integralibus inter se coniunctis sicut quantitas molis. Thomistae hanc additionem novarum qualitatatum seu formarum reiciunt atque cum S. Thoma contendunt qualitatis intensionem fieri per maiorem eiusdem formae cum subiecto communicationem. Ad quam tamen maiorem communicationem habendam aliqui Thomistae, negantibus aliis, admittunt qualitati novam superaddi informandi vim.

396. Prob. th. 1 p. (Qualitatatum intensio non fit productione novae qualitatis destruentis priorem imperfectiorem) ex eo, quod non potest nova

qualitas, quae produci dicitur, destruere priorem, cum non sit opposita ei, sed eiusdem speciei. Absurdum est actionem productivam novae qualitatis esse destructivam prioris eiusdem speciei: Absurdum est actionem productivam caloris esse destructivam caloris.

Prob. II p. (Qualitatum intensio non fit per additionem partialium qualitatum). — *Arg. I.* Si fieret qualitatis intensio per additionem partialium qualitatum, eadem subiecti pars in se reciperet plura accidentia eiusdem speciei solo numero diversa. Atqui hoc repugnat. Ergo.

Prob. min. ex eo, quod accidentia a subiecto individuantur, et quidem a subiecto inhaesionis, a substantia, quae tribuit incommunicabilitatem omnibus accidentibus; unum accidens se habet ad alterum tamquam medium receptionis tantum, quod ipsum est communicabile cum substantia. Nec potest dici in serie qualitatum partialium inter se superpositarum alteram differre ab altera non numero tantum, sed intensitate. Impossibile enim est duo accidentia, quae eidem subiecto inhaerent, differre tantum intensitate. Eorum distinctio deberet esse formalis, a forma proveniens ac proinde specifica. Omnis enim distinctio aut est specifica, per formam, aut numerica, a subiecto, quod tribuit incommunicabilitatem.

Arg. //. Quod non habet partes intégrales ratione sui, sed est simplex forma, non potest crescere ratione sui per accumulationem huiusmodi partium. Atqui qualitas non habet partes intégrales ratione sui, sed est simplex forma. Ergo.

Mai. ex eo patet, quod incrementum conveniens rei ratione sui debet respondere essentiae ipsius rei. *Min.* manifesta est consideranti singula praedicamenta: Sola quantitas secundum essentiam suam est ordo partium integralium, ceteris praedicamentis hoc non convenit nisi per quantitatem; speciatim in essentia qualitatis nullo modo includitur aliqua pluralitas partium, sed secundum conceptum suum est simplex forma.

Prob. III p. (Qualitatum intensio non fit per novam vim informandi). — Qualitatem seu formam accipere maiorem vim informandi idem est atque accipere maiorem entitatem; vis enim informandi est ipsa entitas formae. Iam vero hoc est relabi in sententiam iam refutatam in II p. Ergo.

Prob. IV p. (Qualitatum intensio fit per eiusdem formae perfectionem communicationem et unionem cum subiecto). — *Arg. I.* Qualitas seu forma intenditur aut ex eo, quod ipsa secundum entitatem et actualitatem augetur acquirendo novas partes inter se distinctas, aut ex eo, quod eadem manente entitate formae haec perfectius communicatur cum subiecto et ei unitur. Atqui primum repugnat, ut patet ex II et III p. Ergo.

Arg. II. Simplex forma eo intenditur, quod perfectius communicatur cum subiecto perfectiusque ei unitur ab agente. Atqui qualitas est simplex forma. Ergo.

Min. patet ex II et III p. — Prob. mai. Forma causât, seu effectum suum formalem producit, sua ipsius entitate, ut communicata tamen et applicata ab agente. Cum igitur perfectius communicatur et applicatur, maiorem producit effectum formalem. Atqui formam maiorem producere effectum formalem est formam intendi. Tunc enim forma perfectius dominium exercet super potentialitatem subiecti eamque magis sibi subicit, expellendo etiam contrarias qualitates et dispositiones, quas ibi reperit. Ergo.

397. Coroll. 1. Ergo illae formae possunt intendi, quae divisibiliter a subiecto participari possunt. Licet enim omnis species stet in indivisibili quantum ad praedicata essentialia constitutiva eius, quaedam tamen magis vel minus a subiecto participari possunt. Hae autem species in praedicamento qualitatis tantum inveniuntur.

2. Ergo forma, quae intenditur, intrinsecus non perficitur absolute secundum se, sed acquirit in virtute perfectioris applicationis ab agente perfectiorem ordinem ad subiectum. Quare calor centum graduum, etiam separatus a subiecto divinitus, dicitur perfectior calore decem graduum non secundum se et absolute, sed propter diversam habitudinem ad subiectum actuandum seu propter diversam relationem transcendentalem ad subiectum. Quomodo autem hoc esse possit, eadei¹ manente entitate formae, intelligitur ex indole causae formalis. Forma enim producit effectum formalem seu causât sua ipsius entitate, in quantum causa efficiens eam facit causare seu applicat. Iam vero indoles harum formarum (quae suscipiunt magis et minus) est, ut efficiens possit eas facere magis causare (hoc enim virtualiter in se continent), semper tamen causant sua ipsius entitate. Quare haec manet eadem.

398. Schol. 1. Illa forma dicitur **intendi**, quae secundum se non reducitur magis in actum, secundum quam tamen subiectum aliquod magis actuatur seu in actum reducitur; contra illa forma dicitur **extendi**, quae secundum se magis reducitur in actum. Hoc autem dupliciter fieri potest: a) quantitate molis, b) quantitate virtutis, quod obtinet in habitibus per additionem obiecti, ad quod extenditur habitus.

2. Ut accurate distinguatur nostra sententia a sententia eorum, qui asserunt intensionem fieri per additionem novae virtutis informandi, dicimus nos admittere in intensione qualitatis maiorem informationem (quae pertinet ad actum secundum), non vero maiorem vim informandi (quae spectat ad actum primum).

399. *O bi.* 1. Qualitas stat in indivisibili. Atqui intensio eius, quod stat in indivisibili, non fit per eiusdem formae perfectiorem communicationem et unionem cum

subiecto. Ergo. — *Reap. Dist. tuai.*: Quoad praedicata essentialia, *conc.*; quoad perfectiorem communicationem cum subiecto, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui qualitas stat in indivisibili etiam quoad perfectiorem communicationem cum subiecto. *Probo.* Quod non admittit gradus, stat in indivisibili etiam quoad perfectiorem communicationem cum subiecto. Atqui qualitas non admittit gradus. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Gradus, qui consistunt in qualitatibus partialibus, *nego.*; qui consistunt in perfectiore communicatione eiusdem formae cum subiecto, *conc. Contradist. min.*

3. Atqui qualitas non admittit gradus, qui consistunt in perfectiore communicatione cum subiecto. *Probo.* Non admittit gradus, qui consistunt in perfectiore communicatione cum subiecto, cui non potest superaddi maior vis informandi. Atqui qualitati non potest superaddi maior vis informandi. Ergo. — *Resp. Dist. nai.*: Quod potest tamen perfectius informare, *nego.*; quod non potest perfectius informare, *conc. Contradist. min.*

4. Atqui qualitas, eadem manens (i. e. cui non superadditur maior vis informandi), non potest perfectius informare. *Probo.* Si qualitas causât formaliter sua ipsius entitate, non potest, eadem manens, perfectius informare. Atqui qualitas causal sua ipsius entitate. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Si causât formaliter sua ipsius entitate ut applicata ab agente, *nego.*; non ut applicata ab agente, *conc. Contradist. min.*

5. Atqui qualitas secundum se independenter ab applicatione agentis est perfectior. *Probo.* Illa qualitas secundum se est perfectior, quae, separata a subiecto, est perfectior. Atqui qualitas, ut calor 100 graduum, divinitus separatus a subiecto, est perfectior calore 10 graduum. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quae separata a subiecto est perfectior absolute secundum se, *conc.*; quae est perfectior propter relationem transcendentalem ad subiectum provenientem ex perfectiore applicatione ab agente, *nego. Contradist. min.*

Ad 396. S. Thomas: „Augmentum et diminutio in formis quae intenduntur et remittuntur, accidit uno modo non ex parte ipsius formae secundum se consideratae, sed ex diversa participatione subiecti. Et ideo huiusmodi augmentum habituum et aliarum formarum, non fit per additionem formae ad formam; sed fit per hoc quod subiectum magis vel minus perfecte participat unam et eandem formam. Et sicut per agens quod est actu, fit aliquid actu calidum, quasi de novo incipiens participare formam, non quod fiat ipsa forma, ut probatur VII Metaph.; ita per actionem intensam ipsius agentis efficitur magis calidum, tamquam perfectius participans formam, non tamquam formae aliquid addatur (S. th. I-II 52, 2; cf. a. 3; II-II 24, 5; I Dist. 17, 2 a. 2; Virt. i. com. a. 11).

§ 3. De condensatione et rarefactione seu de intensione et remissione densitatis et raritatis.

THESIS XXIV: Rarum et densum non constituuntur per additionem et diminutionem quantitatis, neque per intervalla inter atomos intellecta, sive haec dicantur vacua sive aethere repleta, neque per maiorem et minorem ubicationem seu explicationem quantitatis quoad locum, sed per maiorem vel minorem explicationem quantitatis quoad se.

400. St. qu. 1. Rarum definitur secundum Aristotelem: „quod sub magnis dimensionibus parvam habet materiam", et densum: „quod sub parvis dimensionibus multum habet materiae" (cf. textus). In qua definitione dimensionum nomine non intelligitur quantitas quoad effectum primum, seu prout ordinat partes in ordine ad totum, sed quoad effectum secundarium, i. e. prout ordinat et extendit localiter (dimensio commensurat loco — mensura externa, volumen). Nam quantitas secundum se

{quoad effectum primum) accurate respondet materiae, quam mensurat {mensura interna); hoc ipso enim, quod est plus materiae seu substantiae corporeae, est etiam plus quantitatis, neque possunt addi partes materiae, quin addantur partes quantitatis. Materiae quantitas „massam“ constituit, quae pondere determinari potest.

2. Dari aliquomodo densum et rarum experientia docet: aliquando ■enim sub magno volumine parum deprehenditur materiae seu ponderis, aliquando sub parvo volumine multum. Ad hoc phaenomenon explicandum variae sunt sententiae et veterum et modernorum. Ex veteribus rarum aliqui explicabant ex additione, densum ex diminutione quantitatis. Atomistae, et veteres et recentes, densum et rarum per intervalla inter atomos interiecta explicant: Si intervalla sunt magna, corpus est rarum; si sunt parva, est densum. Haec intervalla ab aliquibus dicuntur vacua, ab aliis aethere, i. e. materia subtilissima repleta. Quidam scholastici densum et rarum eo constitui dicunt, quod eadem quantitas modo minus, modo maius occupet spatium, seu per minorem vel maiorem ubicationem. S. Thomas et maior scholasticorum pars docent densitatem et raritatem esse modos superadditos quantitati: qualitates quantitatis, determinantes quantitatem, ut magis vel minus se explicet. Sicut igitur quantitas quoad terminationem et partium dispositionem determinatur per figuram, ita, in hac sententia, quoad maiorem vel minorem explicationem determinatur per raritatem et densitatem.

401. Prob. th. I p. (Rarum et densum non constituuntur per additionem et diminutionein quantitatis). — Additio et diminutio quantitatis non fit nisi per additionem et diminutionem materiae, quo habetur multum materiae sub magnis dimensionibus et parum sub parvis, i. e. augmentum et decrementum, non vero multum materiae sub parvis et parum sub magnis. Verbo, haec sententia confundit augmentum et decrementum cum rarefactione et condensatione.

Prob. II p. (Densum et rarum non constituuntur per intervalla inter atomos interiecta, sive haec dicuntur vacua sive aethere repleta) ex eo, quod vacua illa intervalla inter atomos non sunt admittenda. Ita enim destruitur unitas substantialis molium ex atomis conflatarum, quae non tantum in viventibus, sed etiam in non-viventibus est admittenda (cf. n. 256, 2, b). Praeterea, his intervallis vacuis admissis, aut admittitur trans vacuum inter singulas atomos actio in distans, quae repugnat (cf. n. 346 sqq.), aut reducitur activitas atomorum ad solum motum mechanicum, quod similiter non est admittendum (cf. n. 244, 2); phaenomena lucis, attractionis et alia convenienter explicari non possunt, vacuo inter atomos admisso. Si vero dicantur intervalla illa aethere repleta, circularis proponitur explicatio. Tunc enim sub magno volumine parum continetur materiae, quia multum aetheris seu materiae rarissimae inter intervalla continetur.

Prob. III p. (Densum et rarum non constituuntur per minorem et maiorem ubicationem). — Densum et rarum non constituuntur per minorem et maiorem ubicationem, si ante ubicationem iam habetur densum et rarum. Atqui ante ubicationem iam habetur densum et rarum. Ergo.

Mai. est per se nota. — *Prob. min.:* a) ex corpore existente in vacuo, sublata tota mundi machina; hoc corpus suam haberet densitatem, et si est heterogeneum, posset habere partes diversas, alias densiores, rariores alias; b) ex corpore eucharistico, quod habet suam densitatem et raritatem, et cum sit corpus heterogeneum, diversae partes habent diversam densitatem et raritatem.

Prob. IV p. (Densum et rarum constituuntur per maiorem vel minorem explicationem quantitatis quoad se). — Per hoc constituitur rarum et densum, per quod constituitur parum materiae sub magnis dimensionibus et multum materiae sub parvis dimensionibus. Atqui maiore et minore explicatione quantitatis quoad se constituitur parum materiae sub magnis dimensionibus et multum materiae sub parvis dimensionibus. Ergo.

Mai. patet ex st. qu. — *Prob. min.* Hoc ipso, quod explicatur quantitas, explicatur etiam materia, et explicationem quantitatis quoad se sequitur, tamquam effectus secundarius, explicatio quoad locum. Quare maiore et minore explicatione quantitatis quoad se constituitur parum materiae sub magnis dimensionibus et multum materiae sub parvis dimensionibus.

402. Coroll. Ergo definitio'rari: „quod sub magnis dimensionibus parvam habet materiam", est definitio per effectum secundarium. Idem dicendum est de definitione densi: „quod sub parvis dimensionibus multum habet materiae". Definitione essentiali raritas definienda est: **modus explicans quantitatem secundum se.** Haec autem explicatio eo fit, quod partes quantitatis in potentia reducuntur ab intrinseco in actum, quo ipso quantitas expostulat maiorem ubicationem. Densitas est modus reducens partes in potentiam, quo ipso quantitas minorem expostulat ubicationem et plus materiae includit sub parvis dimensionibus. Diximus explicationem eo fieri quod partes quantitatis in potentia reducuntur in actum ab **intrinseco**, non ab extrinseco per contactum aut distinctione quacumque mere extrinseca; sic enim non magis explicatur quantitas neque maiorem expostulat ubicationem, sed extrinsecus tantum magis distinguitur. Per contactum extrinsecum novae quidem partes iugiter in actum reduci possunt, sed hae partes semper minores minoresque sunt, id quod non obtinet, cum per rarefactionem partes in actum reducuntur. Per contactum igitur aut distinctione quacumque mere extrinseca quantitas magis distinguitur, sed non magis extenditur; contra per rarefactionem revera magis extenditur, primarie quoad se et secundarie quoad locum.

403. Schol. 1. Raritas et densitas sunt **qualitates tertiae speciei**; nam contrarie opponuntur, possunt intendi et remitti, ac proinde alterationem terminant, ad generationem et corruptionem deserviunt et ad conservationem formae substantialis in materia; nam diversa forma diversam densitatem et raritatem exigit, et vivens seu totum heterogeneum in diversis partibus diversam exigit densitatem et raritatem. Denique sunt per se sensibiles (tangibiles, mediante resistentia). Ergo passibiles qualitates sunt.

2. Intensio densitatis (et remissio raritatis) **condensatio** dicitur, intensio raritatis (et remissio densitatis) **rarefactio**. Corpora generatim posse condensari et rarefieri patet ex experientia, ex corporum compressibilitate et elasticitate. Aether ponitur a Physicis tamquam maxime elasticus, speciatim propter mutationes electromagneticas, quarum subiectum est. Sed aether microstructuram ceterorum corporum ingreditur (cf. n. 256, 2, b).

3. Probe distingue inter partium **compénétrationem**, quae naturaliter fieri nequit, et **compressionem**, quam in condensatione passim fieri videmus; in compenetracione partes in actu manentes cum suis indivisibilibus alias partes in actu suscipiunt, in compressione plures reducuntur partes in potentiam neque manent earum indivisibilia.

4. Distinguendum est inter **volumen apparens** apparentemque rarefactionem et **volumen reale**. Tale enim corpus saepe magnum videtur spatium occupare eo, quod poris et foraminibus perforatur, quae aliis corporibus (aëre, aethere) sunt repleta.

404. *O bi.* 1. Additio et diminutio quantitatis non est maior vel minor explicatio quantitatis quoad se. Atqui rarum et densum constituuntur per additionem et diminutionem quantitatis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Additio et diminutio proprie dicta, quae est incrementum et decrementum, *conc.*; additio et diminutio improprie dicta, quae est maior vel minor eiusdem quantitatis explicatio, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui rarum et densum constituuntur per incrementum et decrementum seu per additionem et diminutionem quantitatis proprie dictam. *Probo.* Per incrementum et decrementum seu per additionem et diminutionem proprio dictam quantitatis constituitur parum materiae sub magnis dimensionibus et multum materiae sub parvis. Atqui rarum est, quod sub magnis dimensionibus parum habet materiae, densum, quod sub parvis dimensionibus multum habet materiae. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Si posset addi quantitas, quin addatur materia, *conc.*; si non potest, *nego. Conc. min.; dist. consq.*

3. Atqui potest addi quantitas, quin addatur materia. *Probo.* Auctum intervallum non addit materiam. Atqui additur quantitas aucto intervallo vacuo inter atomos. Ergo. — *Resp. Conc. mai.; dist. min.*; Additur quantitas apparenter, i. e. ita constituitur rarum apparens, *conc.*; additur revera quantitas, i. e. ita constituitur revera rarum, *nego. Dist. consq.*: Apparenter ita, ut constituatur rarum apparens, *conc.*; revera ita, ut constituatur revera rarum, *nego.*

4. Atqui non datur nisi rarum apparens. *Probo.* Non datur nisi rarum apparens, si ita, mediantibus atomis vacuo inter se separatis, omnia phaenomena naturalia explicantur. Atqui ita omnia phaenomena explicantur. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Admissa actione in distans aut reducta activitate atomorum ad merum motum mechanicum, *nego*; non admissa actione in distans et non reducta. . ., *conc. Contradist. min.*

6. Atqui intervallis inter atomos interiectis omnia phaenomena naturae explicantur, quin admittatur actio in distans et quin activitas atomorum reducat ad purum motum mechanicum. *Probo.* Activitas corporum resolveretur in purum motum mechanicum et admittenda esset actio in distans, si intervalla essent vacua. Atqui possumus ponere intervalla non vacua, sed repleta aethere, et ita explicare omnia. Ergo. — *Resp. Conc. mai.; dist. min.:* Et haec explicatio continet circulum vitiosum, *conc.*; et haec sententia revera explicat densitatem atomorum et raritatem aetheris, *nego.* *Dist. consq.:* Explicatione, quae continet circulum vitiosum, *conc.*; explicatione, quae non continet circulum vitiosum, *nego.*

6. Atqui aetheris raritas et atomorum densitas non constituitur per maiorem vel minorem explicationem quantitatis quoad se. *Probo.* Maior ubicatio non est maior explicatio quantitatis quoad se. Atqui raritas et densitas constituuntur per maiorem et minorem ubicationem. Ergo. — *Resp. Conc. mai.; dist. min.:* Raritas et densitas quoad effectum primum seu quoad essentiam suam, *nego*; quoad effectum secundarium, *conc.* *Dist. consq.:* Quoad effectum primum, *nego*; quoad effectum secundarium, *conc.*

7. Atqui raritas quoad essentiam constituitur per maiorem ubicationem. *Probo.* Per hoc constituitur aliquid quoad essentiam, per quod definitur. Atqui raritas definitur per maiorem ubicationem. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Per quod definitur definitione essentiali, *conc.*; definitione per proprium, *nego.* *Contradist. min.*

8. Atqui essentia seu effectus primarius raritatis et densitatis non est maior vel minor quantitatis explicatio. *Probo.* Illud non potest esse effectus primarius raritatis et densitatis, quod est effectus augmenti et decrementi. Atqui maior vel minor quantitatis explicatio est effectus augmenti et decrementi. Ergo. — *Resp. Conc. mai.; dist. min.:* Explicatio quae fit per additionem novae quantitatis, *conc.*; quae fit eo, quod quantitas magis reducitur in actum, *nego.* *Dist. consq.*

9. Atqui quantitas nequit magis vel minus reduci in actum. *Probo.* Illud nequit magis vel minus reduci in actum, quod non suscipit magis et minus. Atqui quantitas non suscipit magis et minus. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod non suscipit magis et minus, i. e. quod non potest intendi, *nego*; quod non potest extendi, *conc.* *Contradist. min.*

Ad 401. **Aristoteles:** Ἔστι δὲ πυκνὸν μονοῦ διαφέρον τῷ ἐν ἴσῳ δῆκῃ πλείον ἐνυπάρχειν (De caelo III 1, 299 b 8). „Spissum [densum] in hoc differt araro, quod ‚in aequali mole‘ idest sub eisdem dimensionibus plura continet, quia plus habet de materia, ut in IV Phys. habetur” (S. Thom., In De caelo et m. III lect. 3 n. 8). — „[Ostendit Aristoteles] quod contingit rarefieri et condensari sine vacuo. . . . Eadem numero est materia contrariorum: magnum autem et parvum sunt contraria circa quantitatem: ergo eadem numero est materia magni et parvi [ἐστὶ δὲ καὶ σῶμα τοῦ ὅλῃ καὶ μεγάλου καὶ μικροῦ ἢ αὐτῇ: Phys. IV 9, 217 a 26]. Et hoc manifestum est in transmutatione substantiali. Cum enim generatur aër ex aqua, eadem materia, quae prius erat sub aqua, facta est sub aëre, non accipiendo aliquid quod prius non haberet, sed illud quod prius erat in potentia in materia, reductum est in actum. Et similiter est, cum e converso ex aëre generatur aqua. Sed hoc interest, quod, cum ex aqua generatur aër, fit mutatio ex parvo in magnum; quia maior est quantitas aëris generati quam aquae, ex qua generatur; cum autem ex aëre fit aqua, fit e converso transmutatio a magnitudine in parvitatem. Ergo et cum aër multus existens reducitur ad minorem quantitatem per condensationem, vel ex minori in maiorem per rarefactionem, eadem materia est, quae fit utrumque in actu, scii, magnum et parvum, prius existens ad haec in potentia. Non ergo condensatio fit per hoc, quod aliquae aliae partes subintrando adveniant, vel rarefactio per hoc, quod partes inhaerentes extrahantur, ut existimabant ponentes vacuum inter corpora; sed per hoc, quod materia earundem partium accipit nunc maiorem, nunc minorem quantitatem: ut sic rarefieri nihil aliud sit, quam materiam recipere maiores dimensiones per reductionem de potentia in actum; condensari autem e converso. Sicut autem materia est in potentia ad determinatas formas, ita etiam est in

potentia ad determinatam quantitatem. Unde rarefactio et condensatio non procedit in rebus naturalibus in infinitum. . . . Manifestat propositum per effectus rari et densi, . . . scii, gravis et levis, duri et mollis. Et sic patet quod rarum et densum diversificant qualitates et non quantitates' (S. Thom., In Phys. IV lect. 14 n. 9 11 13; cf. De gen. et coit. I 5, lect. 14 n. 5; II Dist. 30, 2 a. 1; S. th. III 77, 2 ad 3).

§ 4. De mixtione seu de alteratione in processu chimico.

THESIS XXV: In mixtione perfecta elementa non manent actu neque formaliter eminenter, sed virtualiter, inquantum manent qualitates chimicae propriae elementorum, formaliter quidem, sed remissae et temperatae.

405. St. qu. 1. Corpus **chimice compositum** est, quod oritur mixtione perfecta (combinatione, synthesi chimica) duorum aut plurium corporum chimice simplicium, in quae iterum analysi chimica resolvi potest. Corpus **chimice simplex** est, quod non oritur ex mixtione aliorum corporum neque in alia resolvi potest. Corpus chimice simplex **elementum chimicum** dicitur. Elementa, quae recenti tempore numerantur nonaginta duo, secundum recentissimam scientiam physicam strictissime elementa non sunt, cum resolvantur in electrones et in nucleum aliquem ulterius resolubilem (cf. n. 244, 1; 245, 1).

A **mixtione perfecta**, vi cuius oritur corpus chimice compositum, distinguenda est **mixtio imperfecta** (ad sensum), vi cuius oritur aggregatum aliquod plurium corporum, quod non est corpus chimice compositum. Mixtio perfecta non fit, nisi quatenus secundum determinatas omnino proportionel¹ miscentur corpora chimice simplicia (lex proportionum determinatarum), ex quibus oritur corpus chimice compositum, non manifestans proprietates corporum simplicium, sed alias, et referens secundum suas proprietates typum ab omnibus aliis corporibus, tum simplicibus, tum compositis, **abrupte** distinctum et omnino determinatum. Contra mixtio imperfecta non fit secundum determinatas proportionem, sed ad libitum, atque oritur aggregatum manifestans naturas et proprietates elementorum seu corporum, ex quibus est exortum. Hoc mixtum ad libitum intendi potest et remitti, ac proinde diversa mixta inter se non distinguuntur abrupte, sed est **transitus fluens** ab uno in aliud; exemplum sit aqua minus vel magis salsa.

2. Tum veteres tum recentes chimici docent mixtione statum quandam aequilibrum effici, ac proinde miscibilia oppositionem quandam ad invicem habere. Experientia enim teste, ea quae miscentur, agunt ad invicem: ex qua mutua actione et reactione status aequilibrum resultare debet. Supposita igitur elementorum chimicorum specifica distinctione (cf. n. 244, 1), haec oppositio et hoc aequilibrium ex viribus seu qualitatibus specificis chimicis explicanda sunt, ita ut ea elementa miscibilia sint seu affinitatem ad invicem habere dicantur, quae oppositis quali-

¹ Hanc proportionem enuntiat formula chimica.

tatibus specificis praedita sunt. Mixtio igitur ipsa certo consistet in quodam harum qualitatuum aequilibrio. Quomodo autem hoc aequilibrium concipiendum sit, dubitatur.

Inter veteres Avicenna docuit formas elementorum substantiales integras manere in mixto, qualitates vero ad medium reduci; quae sententia multis recentibus placet, qui mixtionem etiam perfectam ex virium combinatione elementorum actu remanentium explicare nituntur. Scotus, concedendo formas substantiales elementorum non manere actu, sentit tamen manere **formaliter eminenter**, i. e. contineri formaliter substantialiter in forma mixti tamquam in forma altiore, sicut vegetativum et sensitivum continetur in anima humana. Thomistae tenent elementa non substantialiter, sed accidentaliter tantum remanere ratione qualitatuum eorum. Inter quos tamen aliqui existimant qualitates illas non manere **formaliter** in mixto, sed **virtualiter** ratione alicuius qualitatis mixtae seu mediae, virtualiter continentis qualitates extremas elementorum. Ceteri vero docent manere in mixto formales qualitates elementorum, redactas tamen ad mediocritatem, i. e. easdem¹ qualitates oppositas, quae in gradu intenso inveniuntur in diversis elementis tamquam propria eorum, inveniri sociatas in mixto, sed in gradu remisso. Qualitates enim remissae in eodem subiecto inesse possunt. Et hoc temperamentum diversarum qualitatuum oppositarum dicunt proprietatem mixti.

406. Prob. th. I p. (In mixtione elementa non manent actu). — Si mixta specificè distinguuntur ab elementis, haec non manent actu. Atqui mixta specificè distinguuntur ab elementis. Ergo.

Prob. mai. Tunc enim per mixtionem nova oritur natura seu nova forma substantialis, intereuntibus formis elementorum.

Prob. min. Specificè distinguuntur, quae distinguuntur secundum proprietates. Atqui mixta distinguuntur secundum proprietates ab elementis. Ergo.

Mai. per se patet. — *Prob. min.* Secundum proprietates distinguuntur, quae distinguuntur abrupte secundum typum stabilem et constantem (secundum accidentia, quae constanter et stabiliter adsunt)². Atqui mixta ab elementis abrupte distinguuntur secundum typum stabilem et constantem. Ergo.

Min. patet ex st. qu. et ex dictis n. 256, 2, b. — *Ad mai.* Haec constantia et stabilitas proprietates manifestat specificas. Effectus enim constans postulat causam constantem, quae non potest esse fortuita quaedam et accidentalis circumstantia, sed debet esse ipsa rei natura (cf. n. 77).

¹ non numero tamen, sed **specie** easdem, quia in mutatione substantiali fit resolutio usque ad materiam primam (cf. th. XXI).

* Typus stabilis est stabilis notarum complexio (cf. n. 243, nota).

Ortus novi illius typi stabilis, qui in corpore mixto apparet, non potest explicari ex microstructura et ex combinatione virium elementorum (nuclei et electronum) actu remanentium. Haec explicatio non est conaturalis, sed contra naturam est. Virium combinatio, i. e. earum ad invicem coniunctio, qua se cohiberent et modificarent stabiliter, manente eadem natura substantiali, est status violentus. Necesse omnino est, ut novo typo accidentali respondeat nova substantia. Neque vis huius argumenti debilitatur ex iis, quae in corpore vivente apparent: Idem vivens per diversa stadia evolutionis suae diversum exhibet typum extrinsecum. Negatur paritas. Haec evolutio convenit viventibus, non-viventibus non convenit. Hoc tamen non obstante, principium fundamentale, quo nititur argumentatio nostra: typum accidentalem stabilem semper respondere naturae substantiali, etiam in viventibus salvatur. Sed in viventibus typus stricte essentialis est ille typus internus, qui iam habetur in cellula germinali (fecundata), unde incipit evolutio, qui proinde typus in evolutione viventis, quae repetitis cellularum divisionibus fit, cum omnibus cellulis communicatur.

Prob. II p. (Elementa non manent formaliter eminenter). — Si elementa containerentur formaliter eminenter in mixto, mixtum deberet esse principium operationum propriarum elementorum, sicut anima humana est principium operationum propriarum vegetativi et sensitivi. Atqui experientia teste hoc est falsum: aqua non manifestat operationem propriam oxygenii et hydrogenii, neque sal (natrium chloratum) est principium operationum propriarum chlori et natrii. Ergo.

Prob. III p. (Elementa manent virtualiter, inquantum manent qualitates chimicae propriae elementorum, formaliter quidem, sed remissae et temperatae). — Illud inest in mixto, quod mutuum elementorum alterationem terminat. Atqui id quod hanc alterationem terminat, sunt formales qualitates remissae elementorum. Ergo.

Ma i. ex eo patet, quod alteratio inducens dispositiones praevias tendit ad dispositiones proximas in eisque consummatur.

Prob. m in. ex ipso processu mixtionis, quae qualitatum oppositarum alteratione contingit. In elementis affinitatem ad invicem habentibus insunt oppositae qualitates in gradu intenso. Quare elementum agit in elementum, oppositam in eo produciens qualitatem. Quo ipso huius qualitas propria remittitur, nam opposita qualitas per oppositae introductionem remittitur; redditur enim ita subiectum indispositum et incapax ad retinendam qualitatem oppositam in gradu intenso. Tendit igitur processus iste alterationis ad utramque qualitatem oppositam in utroque elemento efficiendam in gradu remisso. Quare terminus ipse seu dispositio proxima, quae inest in mixto tamquam proprium eius, sunt formales qualitates remissae elementorum.

407. Coroll. 1. Ergo sicut qualitas chimica intensa est proprietas elementi, ita qualitatium temperamentum est proprietas mixti. — Quamquam qualitates chimicae mixti eiusdem speciei sunt cum qualitatibus elementorum, ex quibus exortum est mixtum, nihilominus **proprietates** ac proinde etiam essentiae et substantiae differunt. Corpus enim chiraice compositum requirit temperamentum omnino determinatum qualitatium elementorum. Hoc temperamentum diversarum qualitatium est ei proprium, cum proprietates elementorum sint singulae qualitates in gradu intenso; rerum natura expostulat aut hoc temperamentum plurium qualitatium contrariarum aut singulas qualitates in gradu intenso. Stadia intermedia non sunt nisi stadia transitoria alterationis ducentis ad corruptionem et generationem sine constantia ulla. Firmitas autem et constantia tum singularum qualitatium intensarum uniuscuiusque elementi, tum temperamenti earum in mixto ostendit et singulas qualitates intensas et earum temperamentum accidentia esse propria seu proprietates, quae accurate respondent naturae substantiae, in qua radicanter. — Sicut qualitates chimicae, ita etiam structurae elementorum (derivatorum) aliquo modo ad invicem modificatae manent in mixto, quod proinde structura sua est totum heterogeneum constitutum ex structuris diversis elementorum suorum secundum legem proportionum determinatarum, prout enuntiat formula chimica (cf. n. 256, 2, b). Etiam haec coniunctio diversarum structurarum secundum proportionem determinatas **proprietatem** constituit corporis mixti. — Ex temperamento qualitatium chemicarum et ex microstructura combinata elementorum tamquam ex proprietate fundamentali resultant proprietates derivatae, seu ea omnia, quae typum constituunt corporis mixti. Ad hunc typum pertinent etiam qualitates a qualitatibus elementorum specificè diversae. Mixtum plerumque ab elementis suis differt specificè secundum colorem, saporem, odorem. Ita data structura illa combinata, color fundamentalis, qui in ipsa microstructura consistit, alius est; ex alio autem colore fundamentalis etiam alius color formalis resultat, quatenus alius producit motus in aethere. Sapor et odor resultant ex qualitatibus chemicis corporis.

Secundum doctrinam Physicae recentis de electronibus qualitates chimicae ad vires electricas reducerentur. Quidquid est de probabilitate huius doctrinae, quae tendit ad reducenda elementa primitiva ad duo (electronem et protonem, qui hypothetice ponitur) aut tria (tertium elementum esset aether, qui corporis constitutionem ingreditur, cf. n. 256, 2), certo non est ita propugnanda, ut formatio elementorum ex electronibus et mixtio chimica ad meram iuxtapositionem reduceretur electronum et elementorum sine substantiali mutatione. Doctrina de electronibus admissa, vis electrica tamquam vis fundamentalis chimica **substantiales** producit transmutationes et substantias novas. Et quidem tunc vis electrica tamquam vis chimica fundamentalis, quae constituit proprietatem utriusque elementi: electronis et protonis, ponenda

est duplex: altera contrarie opposita alteri, quarum una est in electrone, altera in protone. Nec potest concipi haec oppositio tamquam oppositio inter unum terminum positivum, alterum negativum, sicut est oppositio inter calidum et frigidum. Nam actioni electricae ex una parte debet etiam respondere **electrica** reactio ex altera parte. Non enim potest explicari haec reactio, sicut reactio frigidi, ex resistantia contra motum localem (cf. n. 360, 2), cum vis electrica sit qualitas essentialis primitiva, quae ex motu locali non resultat, sed motum localem causât tamquam vis attractive. — Cum una qualitas electrica in gradu intenso sit proprietas elementi (primitivi), temperamentum utriusque qualitatis est proprietas mixti resultantis ex elementis primitivis. Et hoc temperamentum varium est secundum diversum numerum elementorum primitivorum, quae inter se coniunguntur.

2. Ergo mixtio recte definitur ab Aristotele: „miscibilium alteratorum unio“ (De gen. et corr. I 10; cf. text.). Mixtio est specialis quaedam generatio substantialis. Ideo haec definitio praesupponit definitionem generationis substantialis in communi, quae est mutatio de non-esse substantiali ad esse substantiale in materia, et explicat, in quo differat generatio mixtiva a simplici generatione, quae simpliciter fit ex uno, quod corrumpitur, sicut cum ex planta per combustionem generatur carbo et in quacumque analysi ex mixto generantur elementa. Mixtio igitur est generatio, quae fit per modum unionis seu congregationis contemperantis et coniungentis multa divisa in unum tertium. Quare ea quae miscentur, **coordinantur** ad invicem secundum mutuam actionem et passionem, ut ex omnibus fiat unum temperamentum, non vero unum subicit sibi cetera et trahit illa ad se, sicut fit in augmentatione et nutritione.

408. Schol. 1. Duplex est mixtio: **exothermica** et **endothermica**. Mixtio exothermica est, quae calorem producit et ad extra diffundit; endothermica, quae calorem absorbet, i. e. requiritur influxus extrinsecus caloris, cuius aequivalens manet in mixto. Quare quantitas energiae mixti exothermici minor est quantitate energiae elementorum suorum, contra quantitas energiae mixti endothermici est maior.

Mixtio exothermica **sponte** contingit. Elementa ad invicem approximata seipsa alterant et substantialiter transmutant sine influxu agentis extrinseci in ipsum processum chemicum exothermicum; excitatio autem ope caloris, electricitatis, quae saepe requiritur, non est nisi ad processum introducendum seu ad dispositionem producendam, ut vires chimicae elementorum operari ad invicem queant. Contra mixtio endothermica **non fit sponte**; elementa non sufficiunt ad processum efficiendum, sed praeter vires elementorum influxus agentis extrinseci requiritur influentis illum energiae excessum, quo mixtum endothermicum elementorum suorum energiam excedit. Mixta exothermica facile oriuntur, sed difficulter resolvuntur — sunt **stabilia**; cum endo-

thermica, quae difficulter efficiuntur, facile resolvantur et corrumpantur — minus **stabilia** sunt. Ratio est, quia exothermicis, ut resolvantur, ea energiae quantitas, quam ipsa mixtione amiserunt elementa, restituenda est ab extrinseco — processus analyseos est endothermicus; contra mixtis endothermicis, ut resolvantur, non est influenda ab extrinseco aliqua energia, cum processus resolutionis exothermicus sit: diffundunt enim resolvendo se eam energiae seu caloris quantitatem, quae ad mixtionem efficiendam superaddenda erat. Quare quasi sponte se resolvunt, posita excitatione ab extrinseco. Ita interdum sola percussio sufficit ad resolutionis processum introducendum.

2. Mixtione effici unum **homogeneum** secundum qualitates chimiques, patet. Unio enim contemperans elementa, horum dissimilaritatem secundum qualitates chimiques tollit, ut faciat ex eis substantiam unam (cf. supra n. 406, prob. III p., et n. 407, 2). Et ipsa homogeneitas accidentalis secundum qualitates chimiques est dispositio proxima requisita ad hoc, ut una eademque forma informet totam molem, antea a formis elementorum diversis informatam. Est tamen in mixto heterogeneitas secundum structuram, quatenus structurae diversae elementorum in mixto perdurant. Heterogeneitas secundum qualitates chimiques non contingit nisi in viventibus, in quibus principium vitae mediante generativa et nutritiva et augmentativa sibi disponit partes dissimilares et organa varia ad opera vitae peragenda (cf. n. 415; 452, 1). Hae partes dissimilares (substantiae [^]organicae")¹, ut albumen, lecithinum etc., suis muneribus funguntur: albumen fungitur ut albumen, lecithinum ut lecithinum, ita ut vivens sit principium operationum propriarum harum substantiarum. Quare dicendum est vivens has substantias **formaliter eminenter** in se continere atque animam diversas has partes diverso etiam modo informare: albumen ut est (formaliter) eminenter forma albuminis, lecithinum ut est eminenter forma lecithini. Haec igitur dissimilaritas non tantum accidentalis, sed etiam **substantialis** est. Elementa autem, ex quibus, chimice loquendo, conflantur substantiae „organicae“, vivens nonnisi virtualiter continet. Ideo quoad corpus vivens duplex genus elementorum distinguimus: elementa **proxima** — substantias „organicas“, et elementa **remota** — substantiarum „organicarum“ elementa. Tota autem dissimilaritas seu heterogeneitas elementorum proximorum homogeneitati accidentali subicitur, quatenus omnes partes heterogeneae uni subsunt virtuti nutritivae et augmentativae, quae pervadit totam substantiam viventem atque utitur omnibus partibus earumque viribus chimicis ad bonum totius. Ita, non obstante heterogeneitate partium, una constituitur dispositio homogenea requisita, ut totum corpus vivens una sit informatum forma substantiali.

¹ Si hae partes dicuntur **substantiae organicae**, intelligantur substantiae **partiales**; constituunt enim unum per se seu unam substantiam vivam, cuius sunt partes. — De his substantiis „organicis“ cf. n. 417, nota.

3. **Reditus elementorum** in analysi chimica.— Reditus elementorum explicatur exstructura heterogenea mixti: Analysi chimica haec structura resolvitur, quo destruitur etiam aequilibrium qualitatuum chemicarum et redeunt qualitates propriae elementorum, quod est dispositio praevia et proxima ad reditum ipsorum elementorum. In mixtis exothermicis structura resolvi et aequilibrium qualitatuum destrui non potest nisi influendo energiam; ita si ope caloris fit analysis, caloris ope influitur energia, qua qualitates elementorum ad pristinam intensitatem reducuntur. Quoad corpus vivens autem, quod moritur, reditus elementorum proximorum (i. e. substantiarum „organicarum“) explicatur ex eo quod, cum moritur vivens, diversae partes, i. e. diversae substantiae „organicae“ subtrahuntur influxui virtutis nutritivae, quae utebatur iis earumque viribus tamquam instrumentis, modificando earum activitatem. Cessante influxu vitali nutritivae cessat etiam modificatio et directio virium, quo ipso hae vires quasi sui iuris fiunt, quod est dispositio praevia et proxima ad reditum formarum respondentium diversis substantiis organicis.

4. **Isomeria, polymeria, allotropia.** — Corpora isomera. sunt corpora secundum proprietates diversa, quae tamen iisdem elementis secundum eandem proportionem componuntur. Exemplum sit aether aceticus et acidum butyricum: $C_4H_8O_2$. — Horum corporum diversitas specifica explicatur ex modo, quo efficiuntur ita, ut oriatur alia microstructura et aliud temperamentum qualitatuum.

Corpora **polymera** sunt corpora secundum proprietates diversa, iisdem elementis composita, ita tamen, ut alterum sit multipulum alterius. Ita benzinum, C_6H_6 , est triplum acethyleni, C_2H_2 . — Polymeria explicatur ex causa extrinseca influente in formationem mixti. Ita benzinum formatur calefaciendo acethylenum ad 500 gradus.

Allotropia est transmutabilitas quorundam elementorum chemicorum, in virtute cuius elementum influxu extrinseco caloris, electricitatis ita transmutatur, ut oriatur typus diversus. Cum typus ita exortus stabilis sit, dicendum est allotropiam esse substantialem transmutabilitatem, ac proinde elementa quaedam influxu extrinseco substantialiter transmutabilia esse. Exemplum sit phosphorus albus et phosphorus ruber.

409. *O bi.* 1. Elementa, quae in analysi chimica iterum apparent, in mixtione perfecta manent actu. Atqui elementa in analysi chimica iterum apparent. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Elementa, quae iterum apparent, quia substantiali mutatione iterum producuntur, *negō;* quia actu remanserant, *conc. Contradist. min.*

2. Atqui in mixtione perfecta elementa manent actu. *Probo.* Elementa, quorum qualitates propriae manent, manent actu. Atqui in mixtione perfecta qualitates propriae elementorum manent. Ergo. — *Resp. Dist. mai.;* Quorum qualitates manent attemperatae, *negō;* non attemperatae, *conc. Contradist. min.*

3. Atqui in corpore mixto qualitates propriae elementorum non sunt attemperatae. *Probo.* Qualitates combinatae non sunt qualitates attemperatae. Atqui in corpore mixto qualitates propriae elementorum sunt combinatae. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:*

Qualitates combinatae ita, ut non sint intrinsecus modificatae, *conc.*; ita ut sint intrinsecus modificatae, *nego. Contradist. min.*

4. Atqui in corpore mixto qualitates propriae elementorum non sunt intrinsecus modificatae. *Probo.* Qualitates, quae extrinsecus tantum se cohibent, non sunt intrinsecus modificatae. Atqui in corpore mixto qualitates propriae elementorum extrinsecus tantum se cohibent. Ergo. — *Itesp. Dist. mai.:* Invenirentur tamen in statu violento, *conc.*; non invenirentur in statu violento, *nego. Contradist. min.:* Si ita habetur status violentus, *nego*; si ita non haberetur status violentus, *conc.*

Ad 406sq. Aristoteles doctrinam de mixtione exponit De gen. et corr. I 10. „Récapitulât, . . . dicens manifestum esse ex his, quae dicta sunt, et quod est mixtio, et quid est, et quare est: quia propter passionem et actionem contrariorum. Et dictum est etiam quae sunt miscibilia: quoniam passiva ad invicem et bene terminabilia; et talia sunt bene divisibilia. Dictum est etiam, quod ad hoc quod sit mixtio, necessarium est quod miscibilia non sint simpliciter corrupta, nec sint simpliciter eadem ut prius: sunt enim corrupta quantum ad formas et remanent quantum ad virtutem, ut supra ostensum est [οὔτε διαμένουσιν οὖν (τὰ μινύμενα) ἐνεργεῖν . . . οὔτε φθίρονται, . . . σώζεται γὰρ ἡ δύναμις αὐτῶν: De gen. et corr. I 10, 327 b 29]. Adhuc etiam ostensum est, quod mixtio non est compositio minimorum secundum naturam, sicut dicebat una opinio, nec minimorum secundum sensum, ut dicebat alia: talia enim minima non sunt miscibilia. Sed illud est miscibile, quod cum sit bene determinabile, est activum et passivum; et illud quod admiscetur cum tali miscibili, est miscibile ad homoiomerum, idest facit cum alio mixtum, quod est eiusdem rationis in toto et in partibus. Patet etiam quod mixtio est miscibilium alteratorum unio [ἡ δὲ μίξις τῶν μικτῶν ἀλλοιωθέντων ἐνῶσι: l. c. 328 b 22]. Quae quidem alteratio solum est intelligenda in virtutibus sive qualitatibus eorum; sed si etiam alteratio sumatur improprie, mixtio est miscibilium alteratorum, idest corruptorum secundum formas, ἡ unio (ex continuatione Com. s. Thom, in De gen. et corr. I lect. 25 n. 12; cf. lect. 24; S. Thom., In Met. I lect. 12 [cit. ad 259]; S. th. I 76, 4c. et ad 4 [cit. ad 259]).

PARS III.

DE ANIMA SEU DE ENTE MOBILI
MOTU AUGMENTATIONS.

Caietanus, De anima; In Summam theol. q. 75—89 et 118—119. Ioannes a S. Thoma, Philosophia nat., pars II, q. 8: De nutritione et augmentatione; pars III: De anima. Babenstuber, Philosophia Thom. Salisburgensis: De anima. Goudin, Philosophia: De anima. Tilm. Pesch, Institutiones psychologicae. Boedder, Psychologia rationalis. Mercier, Psychologie. E. Rolfes, Die substantielle Form und der Begriff der Seele bei Aristoteles. E. Baudin, Psychologie. G. Dumas, Traité de Psychologie. H. André, Urbild und Ursache in der Biologie.

LIBER I.

DE ANIMA IN COMMUNI.

CAPUT I.

DE ESSENTIA ANIMAE.

§ 1. De notione vitae.

410. Quid sit vita. — Vitae nomine omnes intelligunt sui-motionem. Quae enim movent seipsa, vivere dicuntur, et dicuntur vivere formaliter propter sui-motionem. Nam quamprimum movent seipsa, dicuntur vivere, et tamdiu dicuntur vivere, quamdiu movent seipsa. Ergo ratio formalis vitae in sui-motione consistit.

Vita potest considerari in actu primo — substantia, cui competit se movere, et in actu secundo — actualis sui-motio seu operatio vitalis.

411. Quotuplex sit vita. — Sui-motio intelligi potest: a) stricte de actione praedicamentali, qua aliquid seipsum reducit de potentia ad actum, seu de actione transeunte, manente tamen secundum terminum suum in supposito agente; b) de actione immanente, de actione cognoscitiva et appetitiva, quae cum sit secundum essentiam suam simplex qualitas, dicitur tamen actio eminenter et sui-motio eminenter,

quia est ultimo agentis perfectio. Cum enim actio transiens ultimo sit perfectio passi — est enim causalitas seu via ad effectum, ad transmutationem passi —, actio immanens ultimo est propter perfectionem agentis (cf. n. 188, 2; 281, 1).

Ipsa actio immanens duplex est: a) creata, quae est qualitas emanans ex potentia cognoscitiva et appetitiva, quae proinde etiam ipsa fit cum transitu de potentia in actum, quamquam in lioc transitu non consistit; β) increata. quae est ipsa substantia divina et quemcumque transitum de potentia in actum a se excludit. — Ex communi usu loquendi patet vitam non dici tantum de sui-motione, quae est actio praedicamentalis. sed etiam de actione immanente. Quare triplex est vita in actu secundo: 1. actio praedicamentalis, qua vivens seipsum reducit de potentia in actum; 2. actio immanens, quae fit cum transitu de potentia ad actum; 3. actio immanens, quae est sine hoc transitu.

Considerando vitam substantialem, distinguimus vitam physicam, quae communicatur cum corpore, et metaphysicam, cum corpore non communicatam. Vita physica triplex est: vegetativa, sensitiva, intellectiva. Vita metaphysica intellectiva tantum est. Principium substantiale vitae physicae est anima.

412. Vita est conceptus analogus. — Nam vita in actu secundo dicitur tum actionem praedicamentalem, tum actionem immanentem, quae est qualitas, tum ipsam substantiam (divinam), quae tria in nullo praedicamento conveniunt. Ex quo etiam deducitur neque vitam substantialem dici univoce. Attamen, si vita sumitur praecise pro gradu vitae vegetativae, praescindendo a gradu cognoscitivo, qui in genere corporeo praesupponit tamquam substratum vitam vegetativam, tunc sine dubio vita est conceptus univocus, qui determinatur differentiis sensitivi et non sensitivi (cf. n. 159sq.).

413. In vivente creato necesse est distinguere partem moventem et motam. — Omnis vita creata est sui-motio cum transitu de potentia ad actum. Iam vero nihil movet seipsum hoc modo seu reducit seipsum de potentia ad actum adaequate, i. e. se toto; ad hoc enim idem secundum idem deberet esse simul in actu et in potentia; nam quod se movet, et movet et movetur; quare inquantum movet, deberet esse in actu (nihil enim agit, nisi quod est actu), inquantum vero movetur, in potentia. Concludendum ergo est, vivens creatum movere seipsum nonnisi inadaequate, inquantum in eo sunt diversae partes, quarum altera est movens, altera mota. Hae partes sunt aut diversa organa, aut diversae potentiae, quarum altera movet alteram (ita voluntas movet intellectum), aut in eadem potentia diversae potentialitates ad diversas operationes, quarum altera, reducta in actum, movet ad alteram (ita intellectus, in actu per principia, seipsum in actum reducit quoad conclusionem). Initium vero totius motionis vitalis est a movente extrinseco, quod movet seu determinat vivens, ut

ipsum se moveat; ita generans generando disponit et determinat vivens a se generatum ad se movendum; influxus extrinsecus lucis, aëris, humiditatis movet plantam, ut seipsam moveat.

414. Ergo corpus vivens est corpus organicum, i. e. diversis instrumentis seu partibus praeditum, et est corpus organicum **naturale**, i. e. unum per se, una substantia, quo distinguitur a corpore organico **artificiali**, a machina, quae etiam ipsa diversis partibus est praedita, quae tamen non constituunt unum per se, sed aggregatum. Quapropter machina non movet seipsam, etsi partes eius movent inter se, vivens vero seipsum movet ope partium suarum.

Corpora non-viventia non movent seipsa. Multipliciter quidem trans-eunt de potentia in actum, eo tamen nullo modo movent seipsa. Ex natura sua ad activitatem unam sunt determinata, ad quam non applicantur nisi ab extrinseco, ab alio. Ita acidum et metallum naturaliter ad unam activitatem chimicam sunt determinata, ad quam applicantur per contactum. Corpora non viventia non habent organa sui-motionis, i. e. partes suis viribus et sua activitate praeditas, quibus se moverent, ut obtinet in corpore vivente. Non obstante microstructura sua sunt corpora „anorganica“; in eis aequilibrium stabile virium impedit quamcumque sui-motionem. Diversae partes atomi, constitutae ex nucleo et electronibus, non sunt partes, quibus atomus moveret seipsam. Electronibus naturaliter convenit motus omnino ad unum determinatus, quem ab extrinseco in ortu atomi accipiunt, et qui non variatur nisi ab extrinseco, cum electron ab una in aliam viam transit. Altior activitas systematis ex nucleo et electronibus constituti, qua unitatem suam substantialem manifestat, in eo tantum consistit, quod structuram et motum suum conaturalem in ortu suo acceptum firmiter retinet et datis perturbationibus restituit*. Contra corpus vivens mediante aequilibrio suo mobili variat ab intrinseco motum suum eumque adaptat circumstantiis variis.

415. Qualis sit organisatio viventis. — Organismus seu organisatio viventis est dispositio partium accidentaliter et substantialiter heterogenearum secundum determinatum situm et figuram ad opera vitae exercenda. Organisatio igitur duo complectitur: a) substantias partiales heterogeneas (cf. n. 408, 2); b) harum substantiarum dispositionem, qua formantur cellulae, ex cellulis inter se coniunctis constituuntur texturae et organa maiora, ut folia, cerebrum etc. Organi enim nomine intelligi debent omnes partes heterogeneae corporis viventis, incipiendo a partibus cellularum, usque ad partes maiores, quae ex cellulis conflantur. Omnia enim haec **instrumenta** sunt ad opera vitae peragenda.

† Etiam si non admittitur doctrina de constitutione atomi ex nucleo et electronibus, tamen in mineralibus concedenda esset aliqua structura, quam contra perturbationes retinere nituntur.

Tanta tamen heterogeneitate partium non obstante organismus constituit unum per se, cuius proinde partes inter se non contiguae, sed continuae sunt, id quod etiam anatomice manifestatur ex pontibus **protoplasmaticis**, quibus cellulae omnes ad invicem conectuntur.

Ad 410sq. Secundum **Aristotelem**, corporum naturalium quaedam habent vitam et quaedam non habent. Illud autem dicitur habere vitam, quod per seipsum habet alimentum, augmentum et decrementum (*Ζωὴν δὲ Χέφοεν τήν δι' αὐτοῦ τροφήν τε καὶ αὔξησιν καὶ φθίσιν*: De an. II 1, 412 a 14]. Sciendum autem est, quod haec explanatio magis est per modum exempli quam per modum definitionis. Non enim ex hoc solo, quod aliquid habet augmentum et decrementum, vivit, sed etiam ex hoc, quod sentit et intelligit, et alia opera vitae exercere potest. Unde in substantiis separatis est vita ex hoc, quod habent intellectum et voluntatem, ut patet in undecimo Metaphysicae, licet non sit in eis augmentum et alimentum. Sed quia in istis generabilibus et corruptibilibus anima, quae est in plantis, ad quam pertinent alimentum et augmentum, ut in fine primi dictum est, principium est vitae, ideo hic quasi exemplariter exposuit, habens vitam id quod habet alimentum et augmentum. **Propria autem ratio vitae est ex hoc, quod aliquid est natum movere seipsum**, large accipiendo motum, prout etiam intellectualis operatio motus quidam dicitur. Ea enim sine vita esse dicimus, quae ab exteriori tantum principio moveri possunt" (S. Thom., In De an. II lect. 1 n. 219 [ed. Pirotta, Taurini]; cf. lect. 5 [cit. ad 437]; S. th. I 18, 1-3; C. g. I 97; IV 11; Ver. 4, 8; In Io. 17, 3 lect. 1 n. 3). — .Nec est possibile quod aliquid moveat seipsum, nisi dividatur in duas partes, quarum una sit movens et alia sit mota: quod in solis animatis contingit, ut probatur in VIII Phys." (S. th. III 32, 4; cf. Arist., Phys. VIII 4, 255 a 14; 5, 257 a 33 b 2; S. Thom. 1. c. lect. 7 n. 8; lect. 10 n. 1 sqq.; In Met. VII lect. 8 n. 1442ε; Ver. 22, 3; I Dist. 8, 2 a. 1 ad 3; Q. d. an. a. 9 ad 6; S. th. I 76, 4 arg. 2 et ad 2).

§ 2. De definitionibus animae.

416. Duplex Aristotelis definitio animae. — Secundum Aristotelem duplex de anima definitio tradi solet, altera: „Anima est actus primus corporis physici organici“, altera: „Anima est id quo vivimus, sentimus, loco movemur et intelligimus primo/ — Utraque definitio essentialis est, sed-prior est per subiectum **proprium**, altera per effectum formalem **primarium**. Anima enim forma est. forma autem definitur per ordinem ad subiectum. Quare duplici modo potest eius explicari essentia metaphysica: a) indicando subiectum proprium, b) indicando, quid primo faciat in subiecto suo formaliter, i. e. per modum causae formalis.

417. Explicatur prima definitio. — Hac definitione definitur anima generice sumpta secundum gradum vegetativum, qui communis est omni animae, abstrahendo a gradibus superioribus, quibus ulterius determinari potest, et definitur per subiectum suum proprium, quod est corpus organicum.

Anima dicitur „actus primus corporis physici organici“, i. e. forma substantialis corporis naturalis organisat¹x. Anima enim est forma

¹ „Organicum“ igitur hic sumitur pro „organisato“. — Nota differentiam inter substantiam viventem, quae movet seipsam, et substantiam organisatam,

corporis viventis seu corporis, quod est capax movendi seipsum. Hoc autem est corpus organis seu partibus dissimilaribus praeditum. Quamvis enim anima det corpori ipsum esse corpus, cum non possint plures formae et actus substantiales esse in eodem subiecto, rectius tamen dicitur informare corpus quam materiam primam; anima enim, ut anima est seu ut est principium vitale, non informat materiam primam, nisi supponendo hanc constitutam in esse corporis, et corporis organici. Nam determinatio substantialis viventis seu gradus viventis praeberi nequit nisi subiecto in esse corporis constituto et organis praedito.

Nota ad difficultates solvendas: a) Inter animam et corpus (intelligendo nomine corporis non materiam primam tantum, sed materiam actuatam secundum gradum corporeitatis) est distinctio realis in ad aequata tamquam inter totum (corpus) conflatum ex duabus partibus realiter inter se distinctis (materia et forma seu anima) et alteram ex his partibus seorsim sumptam. Potest etiam dici esse distinctionem realem adaequatam **potentialem**, quia anima est a corpore separabilis, ita tamen ut hac separatione materia prima amittat etiam illum corporeitatis gradum, quem per animam habet, et alium acquirat.

b) Anima componit cum materia prima compositione **physica**, cum corpore autem, i. e. cum materia formata forma corporeitatis, anima componit compositione **metaphysica** tantum, sicut gradus corporeitatis componit cum gradu vitae.

418. Explicatur altera definitio. — Anima definitur „id quo vivimus, sentimus, loco movemur et intelligimus primo". Dicitur anima «id quo **primo** vivimus", ut declaretur animam esse formam substantialem. Terminis «vivimus, sentimus, loco movemur et intelligimus" enumerantur ea, quae anima ut forma substantialis causât in subiecto suo, in vivente seu habente animam. In qua enumeratione «et" sumendum est distributive, non copulative, et «vivimus" intelligendum est de vita vegetativa, ita ut subiectum seu suppositum habens animam intelligendum sit non de homine: id quo nos **homines** vivimus etc., sed de corpore vivente in genere: id quo nos **corpora viventia** vegetamur sive sentimus etc.

Ad 416. **Aristoteles**: Ἡ ψυχὴ ἐστὶν Ἐντελέχεια ἡ πρώτη σώματι φυσικοῦ δυνάμει ἰωήν ἔχοντο . τοιοῦτο δέ, δ ἂν ἡ ὀργανικόν. ... Ἐντελέχεια ἡ πρώτη σώματι φυσικοῦ ὀργανικοῦ (De an. II 1, 412 λ 27 b 5. Exponitur a

organis, i. e. instrumentis seu partibus dissimilaribus praeditam, et substantiam **organicam**, complexiorem combinationem carbonici, quae naturaliter non oritur nisi in vivente, arte tamen etiam in laboratorio chimico effici potest. Quia hae combinationes *organicae secundum easdem omnino leges fiunt, secundum quas fiunt anorganicae, ideo recentes passim asserunt nullum esse discrimen inter chimicam anorganicam et organicam. At hoc non est omnino verum; nam ad substantias organicas extra organismum viventem conficiendas **ars** requiritur seu multitudo conditionum complexarum, quae conditiones naturaliter extra organismum numquam inveniuntur.

S. Thoma, In De an. II lect. 1—4 (cf. ad 530]). — ‘Η ψυχὴ δὲ τοῦτο φ ζάμεν καὶ αἰσθανόμεθα καὶ διανοούμεθα πρῶτω (1. c. II 2, 414 a 12). Cf. 413 b 12 : ἀρισται, θρεπτικά, αισθητικά, διανοητικά, κινήσει. Cf. S. Thom. 1. c. lect. 4 (cit. ad 525).

§ 3. De divisione animae et de modis vivendi.

THESIS XXVI: Tres sunt animae: vegetativa, sensitiva, intellectiva; quattuor modi vivendi: vegetativus, sensitivus, locomotivus, intellectivus; quinque genera potentiarum: vegetativum, sensitivum, intellectivum, appetitivum, locomotivum.

419. St. qu. 1. Statuimus tres animas secundum triplicem vitam: vegetativam, sensitivam, intellectivam, quam essentialiter secundum ipsam formalem rationem vitae seu sui-motionis distinguimus; quattuor autem modos vivendi seu quattuor gradus vitae distinguimus secundum potentias speciales, quae his tribus animis conveniunt.

2. Locomotivum in thesi non intelligimus id, quod loco se movet motu constrictionis et dilatationis tantum, sed id, quod se movet motu progressivo, sive ambulando sive volando sive natando, ad attingendum aliquid, quod est omnino distans.

420. Prob. th. I p. (Tres sunt animae: vegetativa, sensitiva, intellectiva). — Tot sunt animae, quot sunt species vitae essentialiter inter se distinctae secundum ipsam formalem rationem vitae seu sui-motionis. Atqui tres sunt species vitae: vegetativa, sensitiva, intellectiva. Ergo.

Mai. patet ex conceptu animae; anima enim est principium vitae. Ergo tot sunt animae quot species vitae.

Prob. min. Tot sunt species vitae, quot sunt modi movendi seipsum. Atqui tres sunt modi movendi seipsum. Ergo.

Prob. min. In motu tria distinguimus: 1. ipsam motus executionem, 2. formam, quae est principium motus, 3. finem, ad quem tendit. Iam vero quaedam vivencia movent seipsa solummodo quoad executionem, alia vero quoad executionem et formam, alia tandem quoad executionem, formam et finem.

Plantae enim, quae vegetativa tantum fruuntur vita, movent seipsas solummodo quoad executionem motus, qui fit secundum formam inditam a natura (secundum formam substantialem et secundum formas accidentales, quae substantialem sequuntur) et ad finem a natura praefixum; animalia vero, quoniam non solum vita vegetativa, sed etiam sensitiva praedita sunt, movent seipsa ad formam (i. e. ad sensilem rei perceptionem), sibi dando formam propria operatione, quam sequitur motus, quo se ad rem perceptam movent, appetendo eam; attamen quoniam agunt naturali instinctu, potius moventur, quod finem attinet, a natura, quam se moveant, cum sibi non determinant finem, sed eis sit a natura determinatus. Denique in viventibus vita intellectiva perfectissimus gradus movendi se obtinet, quippe quae moveant se

tum quoad executionem, tum quoad formam, quam intelligendo acquirunt, tum quoad finem, quem sibi ipsa libere determinant.

Prob. II p. (Quattuor sunt modi vivendi: vegetativus, sensitivus, locomotivus, intellectivus). — Tot sunt modi vivendi, quot sunt differentiae secundum potentias animae. Atqui quattuor sunt differentiae secundum potentias animae: vegetativum, sensitivum, locomotivum, intellectivum. Ergo.

Ma i. patet ex st. qu. — *Min.* ostenditur ex experientia. Distingui-
mus potentias animae vegetativae, sensitivae, intellectivae. Secundum
potentias animae vegetativae et intellectivae nulla apparet ulterior
differentia, cum omni viventi vegetativo et intellectivo omnes poten-
tiae conveniant, quae secundum animam vegetativam et intellectivam
convenire possunt. At non omni viventi sensitivo conveniunt omnes
potentiae, quae secundum animam sensitivam possunt convenire. Quae-
dam enim carent sensibus, quibus res distantes percipi possunt, quae
proinde neque loco se movent motu progressivo, sed eodem loco affixa
haerent, ut ostrea: alia vero distantia cognoscunt et loco se movent.
Quare secundum potentias animae sensitivae duplicem distinguimus
differentiam: sensitivum imperfectum, quod in thesi dicimus sen-
sitivum simpliciter, et sensitivum perfectum, quod locomotivum
dicimus.

Prob. III p. (Quinque sunt genera potentiarum). — Haec pars ex
praecedentibus patet: secundum tres animas statim distinguimus tria
genera potentiarum: vegetativum, sensitivum, intellectivum; potentiam
autem sensitivam et intellectivam sequuntur appetitiva et locomotiva
(cf. n. 505 sqq.).

421. Schol. 1. Divisio animae in vegetativam, sensitivam, intellec-
tivam est univoca, quatenus anima incommuni dicit gradum vege-
tativum tantum, abstrahendo a gradibus superioribus, quos neque in-
cludit neque excludit, et ita tamquam genus (incompletum¹) dividitur
in tres species (incompletas): in animam mere vegetativam, qua con-
stituitur planta; et mere sensitivam, qua constituitur brutum; et intel-
lectivam, qua constituitur homo. Harum autem animarum habitudo
inter se ea est, ut superior formaliter eminenter contineat inferiorem.

2. Secundum Aristotelem omnino generaliter distinximus sensitivum
imperfectum et perfectum seu locomotivum. Sed possent in vita sen-
sitiva ulteriores gradus distingui, quatenus alicui animali omnes om-
nino sensus conveniunt, aut omnes conveniunt praeter unum (sicut
piscibus omnes sensus conveniunt praeter auditum²), etc.

Ad 420. **Aristoteles** tres animas distinguit secundum tria genera viventium;
ψυτὰ (ψυχή θρεπτική), Ζῶα (ψ. αἰσθητική), ἄνθρωπο (ψ. νοητική): De an. II 2 (cf.

¹ Forma enim non est ens completum.

² Secundum **Bunge**, Lehrbuch der Physiologie des Menschen, I, 5. Vortrag.

S. Thom. lect. 3 et 4). — Quattuor modos vivendi in altera animae definitione innuit (cf. ad 416): „Intendens ostendere quod anima est principium vivendi in omnibus viventibus, distinxit ipsum vivere secundum gradus viventium et non secundum operationes vitae, secundum quas distinguuntur haec genera potentiarum [δυνάμει b' εἵπομεν θρεπτικόν, ὀρεκτικόν, αἰσθητικόν, κινητικόν κατὰ τόπον, διανοητικόν: De an. II 3, 414 a 31]. Appetitivum autem non constituit aliquem diversum gradum in viventibus, quia omnia quae habent sensum, habent appetitum; et sic remanent tantum quattuor gradus viventium. — Manifestat, quod per potentias idem intelligit, quod supra per partes [animae]. Quarum quidem sunt quinque genera; scii, vegetativum, sensitivum, appetitivum, motivum secundum locum, intellectivum“ (S. Thom., In De an. II 3 lect. 5 n. 287 279; cf. In De sensu et sens. lect. 1 n. 3 [ed. Pirotta, Taurini]; S. th. I 78, 1; 18, 3; Ver. 10, 1 ad 2).

CAPUT II.

DE PROPRIETATIBUS ANIMAE.

§ 1. De divisibilitate animae.

THESIS XXVII: Anima animalium perfectorum est inextensa et indivisibilis, anima vero plantarum et animalium imperfectorum est extensa et divisibilis.

422. St. qu. 1. Quidquid extenditur, extenditur, quia intrinsecus afficitur quantitate. Potest autem aliquid extendi per se et per accidens. Per se extenditur, quod immediate natura sua expostulat intrinsecus affici quantitate eaque extendi (ipsa quantitas per se extenditur absolutissime, quia est ipsa extensio); contra, extenditur per accidens. Hac distinctione data, dicimus formam accidentalem omnem corpoream per se extendi, quatenus mediante quantitate inhaeret corpori (quantitas enim est primum accidens); formam vero substantialem nullam per se extendi, quia nulla forma substantialis immediate afficitur quantitate, sed compositum ex materia et forma. Subiectum enim quantitatis non est sola forma, sed compositum ex materia et forma. Hoc igitur compositum per se extenditur, et quidem prout est corpus seu secundum gradum corporeitatis. Quantitas enim proprium est corporis, ut corpus est, seu sequitur gradum genericum corporeitatis. Partes vero corporis: materia et forma, non possunt esse extensae nisi per accidens, si extenso modo in corpore insunt, i. e. in partes extra partes diffluunt. Certo materia semper ita est extensa per accidens; nam materia est ipsa radix extensionis seu imperfectionis corporeae, propter quam corpus diffluit in partes extra partes. Et experientia manifeste ostendit materiam tamquam extensam, quia apparet tamquam semper divisibilis etiam tunc, si forma non est divisibilis et divisione perit. De formis autem substantialibus seu de animis determinat thesis nostra, quasdam esse inextensas et indivisibiles, quasdam vero extensas et divisibiles. Quae animae, ut ex dictis patet, dicuntur extensae per accidens tantum, inquantum informant corpus extenso modo.

2. Circa animarum extensionem et divisibilitatem quadruplex est sententia. Prima extrema, pro qua citantur Cleanthes et Chrysippus, est omnem animam, humana non excepta, esse divisibilem. Altera sententia extrema est omnem animam esse indivisibilem. Hanc tenent Plato et S. Augustinus et aliqui recentes scholastici. Tertia sententia est omnem animam, praeter humanam, divisibilem esse; ita Scotus, Durandus, Suarez multique alii. Quarta sententia, thesi nostra expressa, est S. Thomae et Thomistarum. Eam etiam docuit Suarez (De anima 1.1, c. 13, n. 9 sqq.), qui postea tamen in tertiam sententiam declinavit¹.

3. Animae humanae indivisibilitatem specialiter probare hic non intendimus. Hoc alibi efficiemus, agendo de eius spiritualitate, ex qua apodictice sequitur eam esse simplicem et indivisibilem.

423. Prob. th. Anima, quae inextenso modo informat corpus, est inextensa et indivisibilis, quae vero extenso modo informat, est extensa et divisibilis. Atqui anima animalium perfectorum inextenso et indivisibili modo, anima vero plantarum et animalium imperfectorum extenso et divisibili modo informat corpus. Ergo.

Mai. patet ex st. qu. — *Prob. min.* Inextenso et indivisibili modo informat anima, quae respicit totam organisationem corporis, quod informat, per modum unius indivisibilis dispositionis ad informandum seu quae respicit totam organisationem tamquam necessariam sibi ad informandum; contra, extenso et divisibili modo informat anima, quae non respicit totam organisationem tamquam necessariam sibi ad informandum. Atqui anima animalium perfectorum respicit totam organisationem corporis, quod informat, per modum unius indivisibilis dispositionis ad informandum; anima vero plantarum et animalium imperfectorum non ita respicit. Ergo.

Mai. est per se nota. — *Prob. min.* ex experientia. Cum corpora plantarum et animalium imperfectorum in partes dividuntur, hae partes vivunt, et eadem vita vivunt; partes vero animalium perfectorum non vivunt, quod est signum animam animalium perfectorum respicere totam organisationem indivisibiliter seu tamquam necessariam sibi, animas vero plantarum et animalium imperfectorum respicere divisibiliter. Possunt quidem etiam a corpore hominis et animalium perfectorum resecari quaedam partes, quin sequatur mors. Sed hae partes amittunt vitam; et si in texturis exsectis vita artificialiter conservari potest, haec vita est imperfecta, omnino alia quam vita viventis, unde texturae desumptae sunt (cf. schol. 3).

424. Coroll. Ergo anima animalium perfectorum est tota in toto corpore et tota in qualibet parte, non quidem totalitate virtutis et informationis — nam diversas partes diversimode informat et diversis partibus diversas tribuit virtutes —, sed totalitate entitatis

¹ De diversis sententiis cf. Urraburu, Institutiones philos. IV, n. 61.

et *essentiae*. Virtutes autem seu potentiae animae, praeter intellectum et voluntatem, sunt extensae per se. Nam hae potentiae sunt organicae, quae inhaerent corpori extenso. Sola anima humana praeter potentias organicas habet anorganicas: intellectum et voluntatem, quae in sola anima insunt, ac proinde inextensae sunt et independentes a corpore seu spirituales.

425. Schol. 1. Forma divisibilis est una actu, multiplex potentia; quare ipsa divisione multiplicatur.

2. Cum etiam plantarum animaliumque imperfectorum partes non quomodocumque desectae vivant — plurimarum enim plantarum folium a ramo abscissum non vivit, neque partes vermis secundum longitudinem a summo usque deorsum dissecti vivunt —, dicendum est etiam animam imperfectam ad informandum necessario expostulare aliquam organisationem seu heterogeneam dispositionem, quam proinde inextenso etiam et indivisibili modo respicit. Omnis igitur anima aliquo modo informat inextense et indivisibiliter; immo etiam forma mineralis ratione microstructurae molecule vel atomi.

In statu embryonali apparent divisibilia etiam animalia perfectiora. In hoc statu primae evolutionis salyatur etiam in partibus dispositio requisita ad informationem animae. Quod mirum esse non potest, cum initio salvetur in unica cellula fecundata, unde incipit evolutio. Quo perfectius tamen animal est, eo minus permittit divisionem, etiam in statu embryonali. Gemini, qui dicuntur „identici“, ex uno ovulo orti, explicantur ex duplici fecundatione ovuli in se disrupti.

3. De vita, quae per diuturnum tempus manifestatur in texturis animalium perfectorum exsectis et a quocumque alio organismo separat. — Hae texturae, si convenienter magna cum cura tractantur, nutriuntur et crescunt, i. e. novas cellulas formant, et hoc per diuturnum tempus. Cum hae texturae vere manifestent vitam, imperfectam quidem et omnino aliam, quam est vita animalis, unde desumptae sunt, dicendum est in eis inesse animam aliquam mere vegetativam imperfectam. Sicut ortus vitae perfectae fit mediantibus animis imperfectis, transitoriis, quae informant cellulas germinales ab organismo generantium separatas (cf. n. 452, 3), ita etiam interitus. In morte animalis perfecti non statim exstinguitur omnis vita, sed intereunte anima perfecta oriuntur, propter dispositiones relictas, principia vitalia imperfecta, quibus etiam explicanda videtur crescentia capillorum et unguium in cadaveribus. Haec vita imperfecta artificialiter, adhibita cura, conservari potest per diuturnius tempus.

426. *O bi.* a) Nulla anima est extensa et divisibilis. 1. Nulla forma substantialis est extensa. Atqui omnis anima est forma substantialis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Extensa per se, *conc.*; per accidens, *nego.* *Conc. min.*; *dist. consq.*

* Cf. P. Kammerer, *Allgem. Biologie* 1 (1915) 140sq.; E. Korschelt, *Lebensdauer. Alter und Tod* (1922) 169 sqq.

2. Atqui anima neque est extensa per accidens. *Probo.* Per accidens extensa est anima, quae informat extenso et divisibili modo. Atqui anima non informat extenso et divisibili modo. Ergo. — *Resp. Conc. mai.; dint, inin.:* Anima animalium perfectorum, *conc.*; anima plantarum et animalium imperfectorum, *nego.* *Dist. consq.*

3. Atqui neque anima plantarum et animalium imperfectorum informat extenso et divisibili modo. *Probo.* Eorum anima non informat extenso et divisibili modo, quorum partes, in quas dissecantur, non vivunt. Atqui non tantum animalium perfectorum, sed etiam plantarum et animalium imperfectorum partes, in quas dissecantur, non vivunt. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quorum nullae partes vivunt, *conc.*; quorum non vivunt partes, in quibus non salvatur organisatio requisita ab anima ad informandum, *nego.* *Contradist. min.:* Nullae partes vivunt, *nego.*; non vivunt partes, in quibus non salvatur organisatio requisita ab anima ad informandum, *conc.*

b) Omnis anima est extensa et divisibilis. 1. Anima, quae praebet gradum corporeitatis, est extensa et divisibilis. Atqui omnis anima praebet gradum corporeitatis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Informando modo extenso et divisibili, *conc.*; non informando extenso et divisibili modo, *nego.* *Contradist. min.:* Semper informando extenso et divisibili modo, *nego.*; non semper informando extenso et divisibili modo, *conc.*

2. Atqui omnis anima informat extenso et divisibili modo. *Probo.* Quod formaliter constituit extensum, informat extenso et divisibili modo. Atqui omnis anima formaliter constituit extensum. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Tamquam principium proximum et accidentale, *conc.*; tamquam principium remotum et substantiale extensi, *snbdist.*; Aliquando informat extenso modo, *conc.*; semper, *nego.* *Contradist. min.*

3. Atqui etiam omne principium formale remotum et substantiale extensi, i. e. omnis anima informat extenso et divisibili modo. *Probo.* Omnis anima, quae non est tota in toto corpore et tota in singulis partibus, informat extenso et divisibili modo. Atqui nulla anima est tota in toto corpore et tota in singulis partibus. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quae non est tota in toto corpore et tota in singulis partibus totalitate virtutis et informationis, *nego.*; totalitate entitatis et essentiae, *conc.* *Contradist. min.*

Ad 423. Aristoteles dicit, .quod [in plantis] quaedam partes divisae ab eis, et separatae ab aliis partibus, videntur vivere. Et hoc manifestatur per hoc, quod ramusculi abscissi inseruntur vel plantantur et coalescunt; quod non esset, nisi remaneret in eis vita et per consequens anima, quae est principium vivendi: quod contingit tamquam in unaquaque planta, anima sit una in actu et multiplex in potentia [ἐπὶ τῶν φυτῶν ἐνια διαίρουμένα φαίνεται Ζῶντα . . . ὡ οὐση τῇ ἐν τοῦτοι ψυχῇ ἐντελεχεία μὲν μιὰ ἐν ἐκάστω φυτῷ, δυνάμει δὲ πλειόνων, οὕτω ὁρώμεν καὶ . . ἐπὶ τῶν ἐντόμων ἐν τοῖ διατεμνομένοι - καὶ γὰρ αἴσθησιν ἐκάτερον τῶν μερῶν ἔχει: De an. II 2, 413 b 16). Sicut enim accidere videtur in formis corporum naturalium inanimatorum, ita in eis quae propter sui imperfectionem non requirunt diversitatem in partibus, quod in aliquo uno toto anima est in actu una et plures in potentia, sicut et ipsum corpus est unum in actu et plura in potentia. Potest enim dividi unumquodque eonn in diversas partes similes specie, sicut patet in aPre. aqua et in corporibus mineralibus. Unde oportet, quod si partes sunt similes specie ad invicem et toti, quod forma specifica post divisionem sit in utraque partium. Et eadem ratione, quia anima plantae imperfecta est in ordine animarum, non requirit magnam diversitatem in partibus, unde anima totius potest salvari in aliqua partium. Et sic etiam videmus in aliis differentiis animae, sicut in entomis decisis, i. e. in animalibus, quae decisa vivunt, quia utraque partium habet sensum. Quod patet ex hoc, quod retrahit se, si pungitur. Et etiam habet motum secundum locum, ut ad sensum apparet. Sic ergo in una et eadem parte apparet et sensitivum et motivum principium. Et si est ibi sensus, necesse est quod sit ibi phantasia. Phantasia autem nihil aliud est quam motus factus a sensu secundum actum, ut infra dicitur. Et similiter si habeat sensum pars decisa, necesse est quod habeat appetitum' (S. Thom., In De an. II lect. 4 n. 264 sq.). — .Animalia anulosa decisa vivunt, non solum quia anima est in qualibet parte corporis, sed quia anima eorum, cum sit imperfecta, et paucarum actionum, requirit paucam diversitatem in partibus, quae etiam invenitur in parte decisa a

vivente; unde, cum retineat dispositionem, per quam totum corpus est perfectibile ab anima, remanet in ea anima. Secus autem est in animalibus perfectis[§] (Q. d. an. a. 10 ad 15; cf. C. g. II 58: Item. Si—Secundo).

§ 2. De potentiis animae in genere.

THESIS XXVIII: Potentiae animae ab ipsa anima distinguuntur realiter.

427. St. qu. 1. Distinguimus id, quod agit, seu suppositum, et id, quo agit. Id, quo agit suppositum, duplex est: a) id, quo actu agit: actio, b) id, quo constituitur potens agere, seu principium agendi. Principium agendi iterum duplex est: a) principium remotum, quod est forma substantialis seu anima; forma enim substantialis est id, quo agens est, ergo est etiam id, quo agit; β) principium proximum, quod est potentia agendi. Potentiarum animae quinque genera enumeravimus (th. XXVI).

2. Supponimus id, quo anima actu agit, seu actionem esse distinctam realiter ab ipsa anima. Evidenti enim testimonio sensuum et intellectus constat diversas actiones ad quinque genera potentiarum spectantes: locomoveri, appetere, intelligere, sentire, vegetari, non permanenter inesse, sed. mutari et transire, substantia iugiter eadem permanente. Ex quo apparet has actiones omnes accidentia esse, a substantia ac proinde ab anima realiter distincta. Hoc supposito, quaerimus de potentiis animae, num ab ipsa anima distinguantur.

3. Occam aliique Nominalistae negant potentias animae ab anima realiter distingui; ita etiam Herbart (1776—1841) et multi recentes. Scotus et Scotistae eas distinguunt formaliter actualiter ex natura rei. Fere communis tamen scholasticorum sententia est potentias ab anima distingui realiter.

428. Prob. th. Potentia essentialiter ordinata ad actum accidentalem, ut ad complementum et specificativum suum, est accidens, ac proinde realiter a substantia seu ab anima distincta. Atqui potentia animae est potentia essentialiter ordinata ad actum accidentalem ut ad complementum et specificativum suum. Ergo.

Mai. patet ex eo, quod potentia essentialiter ordinata ad actum aliquem, tamquam ad complementum et specificativum suum, accurate respondet huic actui eique commensuratur: est enim idipsum potentialiter, quod actus est actualiter.

Prob. min. Potentia animae est potentia essentialiter ordinata ad actionem ut ad complementum et specificativum suum. Atqui actio est actus accidentalis. Ergo. — *Min.* patet ex st. qu. — *Prob. niai.* Actionem esse complementum potentiae patet ex eo, quod est actus secundus eius; actionem esse specificativum potentiae probabitur th. seq.

Ad vim argumenti penetrandam et ad difficultates praeoccupandas notetur substantiam praedicamentalem essentialiter ordinari ad accidens proprium suscipiendum tamquam ad **complementum**, at non tamquam **specificativum** suum, quia substantia, ut ens absolutum, specificatur non per ordinem ad aliud, sed in seipsa absolute; contra, actionem ordinari ad obiectum suum formale tamquam ad **specificativum**, at non tamquam ad **completivum**; ideo non valet argumentum: Obiectum est substantia, ergo actio est substantia. At actio est **essentiale specificativum et simul complementum**, immo intrinsecum complementum potentiae (quia actio omnis, non tantum immanens, sed etiam transiens, est in agente); ideo valet illatio: Actio est accidens, ergo potentia est accidens.

Thesis etiam eo probatur, quod potentiae vegetativae et sensitivae sunt organicae, quae certo distinguuntur realiter ab anima spirituali. Sed si distinguuntur ab anima spirituali, distinguuntur etiam ab omni anima. Ex quo ulterius suadetur conclusio generalis: omnes potentias ab anima distingui realiter.

429. Coroll. Ergo anima non est immediate operativa, sed operatur mediantibus potentiis suis¹. Potentiae proinde sunt instrumenta animae.

430. Schol. 1. Potentiae animae sunt duplicis generis: aliae sunt **organicae**, quae inhaerent composito ex anima et corpore: potentia locomotiva, potentiae vegetativae, sensitivae, i. e. sensus et appetitus sensitivus; aliae sunt **anorganicae** seu spirituales, quae soli animae inhaerent: intellectus et voluntas. Quaedam potentiae organicae per totum corpus diffusae sunt: nutritive et augmentative; aliae in specialibus tantum organis inveniuntur. Sicut potentia, ita organum est instrumentum (coniunctum) substantiae, quo operatur, at potentia est instrumentum „quo“, organum instrumentum „quod“.

2. Potentiae agendi et generatim proprietates dicuntur „resultare“ ex substantia, ex essentia substantiae, non quasi substantia, cum producit, per veram actionem ea produceret efficienter (cum substantia non sit immediate operativa), sed quia substantia per formam suam est causa formalis proprietatum. Nam haec forma non tantum est id, quo substantia est, et quo est huius speciei, sed etiam id, quo accidentia sunt, et sunt talia accidentia, quae tamquam proprietates respondent substantiae. Quare substantia per formam suam causalitate formali expostulat, ut qui producit substantiam, etiam haec accidentia comproducat.

3. Quomodo potentiae agendi substantiae, cum accidentia sint, substantiam possint producere novam. — Ut intelligas, quomodo hoc

* Quod hic dicitur de anima, valet de omni substantia, cuius actio est accidens, i. e. de omni substantia creata: sed haec consideratio generalis rei ad Metaphysicam spectat.

fieri possit, nota virtutes agendi substantiae creatae esse quidem **accidentia**, sed agere „in **virtute substantiae**“, esse quasi-instrumenta formae substantialis. Quare id, quod proxime producant, non sunt nisi accidentia (dispositiones materiae), attamen, producendo haec accidentia, se extendunt ad producendam substantiam, quia sunt instrumenta formae substantialis. Adverte tamen potentias operandi non esse instrumenta **proprie** dicta; non enim ad effectum progignendum recipiunt a substantia aliquam virtutem superadditam per modum entis vialis — secus substantia iam esset immediate operativa —, sed ipsae **seipsis** sunt virtutes formae substantialis.

431. *O bi.* 1. Id, quo agit suppositum, est ipsa anima. Atqui potentia animae est id, quo agit suppositum. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Id, quo agit suppositum proxime seu principium quo proximum agendi, *nego*; principium quo remotum, *conc. Contradist./niin.*

2. Atqui anima est principium proximum agendi. *Probo.* Quod est causa suarum potentiarum, est principium proximum agendi. Atqui anima est causa suarum potentiarum (i. e. si haberet potentias a se distinctas, deberet esse earum causa). Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Causa formalis, *nego*; causa efficiens, *conc. Contradist. min.*

3. Atqui anima exerceret causalitatem efficientem in potentias suas. *Probo.* Quod utitur potentiis tamquam instrumentis, exercet causalitatem efficientem in eas. Atqui anima utitur potentiis tamquam instrumentis (i. e. si haberet potentias a se distinctas, uteretur eis tamquam instrumentis). Ergo. — *Resp. Dist. niai.:* Quod utitur potentiis tamquam instrumentis proprie dictis, *conc.*; tamquam quasi-instrumentis, *nego. Contradist. min.*

Ad 428. Aristoteles realem potentiarum ab anima distinctionem eo innuit, quod illos in proprio genere praedicamenti qualitatis ponit. Cf. etiam Met. V 12, 1019 a 15sq.; VII 3, 1029 a 13; IX 5, 1047 b 31 sqq. Realem distinctionem Aristoteles etiam eo se tenere ostendit, quod unius eiusdemque animae (cf. ad 518) diversas statuit potentias, et quasdam quidem organicas, scii, sensitivas et vegetativas, quae sint actus organorum (cf. ad 479), alias vero, scii, intellectivas, anorganicas, separatas, quae nullius partis corporis sint actus (De an. II 1. 413 a 5—7; cf. ad 543). Et cum probat sensum esse potentiam organicam, ponit principium: οὐ γὰρ ἡ δύναμις, τοῦτου καὶ ἡ ἐνέργεια (De somno et vig. c. 1, 454 a 8). Cf. Eth. I 4, 1096 b 28; S. Thom. Ifct. 7 fin. — S. Thomas: .Cum potentia et actus dividant ens et quodlibet genus entis, oportet quod ad idem genus referatur potentia et actus. Et ideo, si actus non est in genere substantiae, potentia quae dicitur ad illum actum, non potest esse in genere substantiae. Operatio autem animae non est in genere substantiae; sed in solo Deo, cuius operatio est eius substantia' (S. th. I 77. 1). — rCum potentia animae non sit eius essentia, oportet quod sit accidens; et est in secunda specie qualitatis' (l. c. ad 5; cf. I 54, 3; 59, 2: 79, 1; Spir. creat, a. 11; I Dist. 3, 4 a. 2; Qdl. X a. 5). — .Deinde hoc [quod potentiae animae non sunt ipsa essentia animae] apparet ex ipsa **diversitate actionum** animae, quae sunt genere diversae, et non possunt reduci ad unum principium immediatum.... — Anima humana . . . potest esse subiectum potentiarum quarundam, scii, intellectus et voluntatis. Potentiae autem sensitivae et nutritivae sunt in composito sicut in subiecto; quia cuius est actus, eius est potentia, ut patet per Philosophum in Ib. De somno et vig.' (Q. d. an. a. 12 c. et ad 16). — .Hoc ipsum quod forma accidentalis est actionis principium, habet a forma substantiali; et ideo forma substantialis est primum actionis principium, sed non proximum. Et secundum hoc Philosophus dicit quod id, quo intelligimus et sentimus, est anima' (S. th. I 77, 1 ad 4). — ^Emanatio priorum accidentium a subiecto non est per aliquam transmutationem, sed per aliquam **naturalem resultationem**; sicut ex uno naturaliter aliud resultat' (l. c. a. 6 ad 3). — .In actionibus naturalibus formae substantiales non sunt immediatum actionis principium, sed agunt mediantibus qualitatibus activis

et passivis, sicut propriis instrumentis, ut dicitur in II De an. (c. 4 fin.; S. Thom. lect. 9 fin.), quod calor naturalis est, quo anima agit; et ideo qualitates non solum agunt in virtute propria, sed etiam in virtute formae substantialis. Unde actio earum non solum terminatur ad formam accidentalem, sed etiam ad formam substantialem, et propter hoc generatio est terminus alterationis. Huiusmodi autem virtutem instrumentalem recipiunt eo ipso, quod a principiis essentialibus causantur (IV Dist. 12, 1 a. 2 sol. 2). — FCORPUS agit et ad formam accidentalem, et ad formam substantialem. Qualitas enim activa, ut calor, etsi sit accidens, agit tamen in virtute formae substantialis, sicut eius instrumentum; et ideo potest agere ad formam substantialem; sicut et calor naturalis, in quantum est instrumentum animae, agit ad generationem carnis. Ad accidens vero agit propria virtute (S. th. I 115, 1 ad 5).

THESIS XXIX: Potentiae animae specificantur ab actibus et obiectis, ad quae essentialiter ordinantur: ab actibus immediate, ab obiectis mediate.

432. St. qu. Cum dicimus potentias specificari ab actibus et obiectis, loquimur de specificativo extrinseco. Nam distinguimus: a) specificativum intrinsecum, quod est, metaphysice: differentia specifica, et physice — in rebus compositis ex materia et forma: ipsa forma intrinseca rei; b) specificativum extrinsecum, quod pertinet ad causam formalem extrinsecam. Cum omnis res habeat specificativum intrinsecum, sicut habet naturam specificam, quaedam praeterea habent specificativum extrinsecum. Haec ea sunt, quae ad aliud ordinantur et ab alio dependent ratione *essentiae suae specificae*. Potest enim res ordinari ad aliud et dependere ab alio vel ratione *rei esse*, sive realis (physice) sive possibilis — ita omnis res creata (causata) ordinatur ad causam suam efficientem, finalem, exemplarem, ab eaque dependet —, vel ratione *ipsius essentiae suae specificae*, quatenus in ipsa constitutione essentiae suae dependet ab alio, sicut serra in constitutione essentiae suae a ligno secundo pendet; habet enim talem essentiam, quia est ad lignum secundum ordinata. Cum igitur ratio specificationis rerum absolutarum alia reddi non possit nisi differentia specifica et forma, specificatio rerum relativarum — sive sint relativae secundum esse sive secundum dici —, ultimo dependet ab extrinseco illo, ad quod ordinantur.*

433. Prob. th. Quaecumque ratione *essentiae suae specificae* ordinantur ad aliquid, specificantur per ordinem ad illud. Atqui potentiae animae hoc modo ordinantur ad actus et ad obiecta: ad actus immediate, ad obiecta mediate, mediantibus actibus, cum attingant obiecta mediantibus actibus. Ergo.

Ma i. patet ex st. qu.; *min.* ex experientia: ita potentia visiva ordinatur ad colores videndos, ac proinde talem habet naturam, qualem exigit colorum visio.

— — — — —

1 Loquimur de absolutis et relativis quoad specificationem, non quoad esse; nam quoad esse solus Deus est absolutus, omnis vero creatura relativa seu dependens efficienter et finaliter.

434. Schol. 1. Actus dupliciter sumi potest: a) in exsecutione, quatenus est effectus a potentia productus; actus ita sumptus non specificat potentiam, sed manifestat eius naturam seu specificationem, in quantum diversitas potentiarum nobis innotescit per diversitatem actuum, sicut omnis causa manifestatur per effectus suos, b) Actus sumi potest, quatenus est in intentione naturae, et ut est finis, propter quem natura producit potentiam. Actus ita sumpti specificant potentias, quatenus diversam sortiuntur naturam iuxta diversitatem actuum, ad quos ordinantur. Actus enim in exsecutione et sub ratione effectus sunt dependentes a potentiis et posteriores illis; contra, in intentione et in ratione finis potentiae dependent ab actibus et sunt posteriores illis.

2. Cum obiectum dicitur specificare potentiam, intelligitur obiectum **formale**, non materiale. Res enim, quae obiciuntur potentiis, dupliciter sumi possunt: a) in esse entis, i. e. secundum entitatem suam, quam in se habent absolute; b) in esse obiecti, i. e. secundum formalitatem et modum, quo attinguntur a potentiis. Saepe contingit res, secundum entitatem suam diversas, convenire et adunari in uno modo terminandi potentiam, ut rubrum et caeruleum, licet secundum rem differant, conveniunt tamen in visibilitate, sub qua terminant oculum. Hae res, etsi differunt in ratione entis, unicum tamen constituunt obiectum, ideoque eandem specificant potentiam. Contra, contingit aliquando eandem rem posse attingi pluribus modis, ut Deus, licet in entitate sua simplex sit, attingi potest diversimode, ut bonum amabile et ut verum cognoscibile; et tunc res eiusmodi, licet entitative sit una, est tamen obiective multiplex, ideoque potest terminare diversas potentias, ut Deus, quatenus verus est, terminat intellectum, quatenus bonus, voluntatem.

435. *Obi.* i. Si potentiae specificarentur ab actibus et obiectis, tot essent potentiae, quot sunt obiecta specificice diversa. Atqui hoc est falsum et contra experientiam. Ergo. — *Resp. Dist. niai.*: Tot essent potentiae, quot sunt obiecta materialia, *nego*; formalia, *conc.* *Contradist. min.*

2. Atqui potentiae neque specificantur ab actibus et obiectis formalibus. *Probo.* Actus et obiecta formalia non sunt differentia specifica potentiarum. Atqui potentiae specificantur a differentia sua specifica. Ergo. — *Resp. Conc. niai.; dist. min.*: Tamquam a specificativo intrinseco, *conc.*; tamquam a specificativo extrinseco, *nego.* *Dist. consq.*

3. Atqui potentiae neque specificantur ab actibus tamquam a specificativo extrinseco. *Probo.* Nihil specificatur ab eo, quod est dependens ab ipso et posterius eo. Atqui actus sunt dependentes a potentiis et posteriores ipsis. Ergo. — *Resp. Conc. niai.; dist. min.*: Actus in exsecutione, *conc.*; in intentione, *nego.* *Dist. consq.*

Ad 433 sq. **Aristoteles** hanc quaestionem tangit, ,dicens, quod si oportet de aliqua parte animae dicere quid est, scii, quid est intellectivum aut sensitivum aut vegetativum, prius oportet dicere de actibus, scii, quid sit intelligere et quid sentire. Et hoc ideo, quia secundum rationem definitivam actus et operationes sunt priores potentiis [ἰπρότερον γὰρ ε(σι τῶν δυνάμεων αἱ ἐνέργειαι καὶ αἱ πράΞει κατὰ τὸν λόγον. . . . τοῦτων b' ἰτι πρότερα τα ἀντικείμενα: De an. II 4, 415 a 18]. **Potentia** enim secundum hoc ipsum quod est, importat **habitudinem** quandam ad actum; est enim principium quoddam agendi vel patiendi, unde oportet, quod actus ponatur in definitionibus potentiarum. Et si ita se habet circa ordinem actus et potentiae, et

actibus adhuc sunt priora opposita, idest obiecta. *Species enim actuum et operationum sumuntur secundum ordinem ad obiecta.* Omnis enim animae operatio vel est actus potentiae activae vel passivae. Obiecta quidem potentialium passivarum comparantur ad operationes earum ut activa, quia reducunt potentias in actum, sicut visibile visum et omne sensibile sensum. Obiecta vero potentialium activarum comparantur ad operationes ipsarum ut fines. Obiecta enim potentialium activarum sunt operata ipsarum. Manifestum est autem, quod in quibuscumque praeter operationes sunt aliqua operata, quod operata sunt fines operationum, ut dicitur in I Etlu: sicut domus quae aedificatur, est finis aedificationis. Manifestum est igitur, quod omne obiectum comparatur ad operationem animae, vel ut activum vel ut finis. Ex utroque autem specificatur operatio. ... Ex obiectis diversis non diversificantur actus et potentiae animae, nisi quando fuerit differentia obiectorum inquantum sunt obiecta, idest secundum rationem formalem obiecti (S. Thom. in 1. c. lect 6 n. 304 sqq.; cf. lect. 5 n. 281 sqq.; lect. 13 n. 387; Ver. 15, 2 ad 12; Q. d. an. a. 13 [cit. ad 502]; S. th. I 77, 3; 14, 5 ad 3; 79, 7—11; 1-11 18, 2; 54, 2; 72, 3).

LIBER II.

DE ANIMA IN SPECIE.

SECTIO I.

DE ANIMA VEGETATIVA.

Dressel, Der belebte und der unbelebte Stoff. v. Bunge, Lehrbuch der Physiologie des Menschen, 2. Aufl. Wasmann, Die moderne Biologie und die Entwicklungstheorie, 3. Aufl. Gander, Der erste Organismus, 2. Aufl. H. Muckermann, Grundrifi der Biologie. I: Allgem. Biologie. H. André, Die Einheit der Natur.

CAPUT I.

DE ANIMA VEGETATIVA SECUNDUM SE.

§ 1. De existentia animae vegetativae.

THESIS XXX: Planta non est aggregatum ex substantiis non viventibus, sed est substantia una vivens vita vegetativa seu informata anima vegetativa.

436. St. qu. 1. Plantae nomine intelligimus totum heterogeneousum, quod communi hominum aestimatione vivere dicitur, quatenus nutritur et crescit et generat, quod tamen nulla sensationis signa manifestat. Et, experientia teste, plantae heterogeneitas non ea tantum est, quae invenitur etiam in mineralibus, i. e. heterogeneitas aliqua structurae cum stabili virium aequilibrio, sed ea. in virtute cuius singulae partes, quibus plantae organisatio constituitur, suis viribus praeditae, suis etiam muneribus funguntur (cf. n. 408, 2; 414 sq.). Non obstante harum partium independentia, dicimus tamen eis unam substantiam constitui informatam anima vegetativa.

2. Adversarii theseos dicuntur **Antivitalistae**, in quorum numero sunt Materialistae omnes, qui vitae principium, cum ne in homine quidem admittant speciale, in plantis et animalibus a fortiori respuunt. Hi conantur omnia vitae phaenomena mere mechanice ex atomorum vibrationibus vel viribus physicis et chemicis explicare. — Sed etiam inter eos, qui materialismum non profitentur et principium speciale vitae sensitivae et intellectivae admittunt, plures vitam vegetativam mechanice aut ex viribus physicis et chemicis explicari posse putant. Cartesius vitam vegetativam mere mechanice explicare nititur. Sed hic brutis etiam vitam sensitivam denegat, ac proinde animalia bruta tamquam machinas valde artificiosas considerat; in solo homine admittit animam tamquam principium vitae sensitivae et intellectivae. Plures philosophi recentes et multi rerum naturalium cultores processus vitae vegetativae ex viribus physicis et chemicis declarare nituntur excluso speciali principio substantiali. Planta proinde non consideratur tamquam animata. Loco animae vegetativae ponunt specialem organisationem plantae. Ex viribus physicis et chemicis, prout sub speciali illa organisatione operantur, volunt explicare vitam vegetativam. Speciatim Tongiorgi (1820—1865) hanc opinionem philosophice evolvit. Reiecto autem principio vitali, quo organismi partes in unitate substantiae continentur et in suis operationibus diriguntur, organismus non est unum per se. Est igitur in hac sententia organismus aggregatio artificiosa partium et atomorum, machina quaedam sui generis, quae non impulsu mechanico tantum, sed viribus physicis et chemicis operatur.

Cum recenti tempore antivitalismus late grassaretur inter scientiarum naturalium cultores, nunc multi iam fatentur, se non posse explicare vitam mere mechanice et ex viribus physicis et chemicis; ita G. de Bunge. Exinde orta est schola Neovitalistarum, qui ad vitam explicandam admittunt principium aliquod altius dirigens virium physicarum et chemicarum. Hoc principium Reinke „dominans“ (Dominante), Driesch „entelechiam“, Cl. Bernard „vim vitalem“ vocat.

437. Prob. th. *Arg. I.* Certo non potest cum Cartesio planta explicari mere mechanice. Haec sententia iis iam refutata est, quae dicta sunt contra atomismum mechanicum (th. II). Si iam mundus corporum non-viventium non potest explicari mere mechanice, haec explicatio a fortiori deficit, si agitur de mundo viventium.

Sed neque potest considerari planta tamquam machina sui generis, quae viribus physicis et chemicis operaretur. Nam activitas, quae apparet in planta, est omnino alia, prorsus opposita activitati materiae non-viventis: Tota activitas corporum non-viventium tendit ad aequilibrium, ad quietem. Planta vero actione partium suarum iugiter tendit ad motum continuandum. Ideo corpora non-viventia conaturaliter ineunt mixtiones stabiliores et tendunt ad statum maxime densum, ad statum cristallinum. Contra, in planta processus chemicus iugiter

tendit ad constituenda mixta facile solubilia et ad statum minus densum. Haec activitas omnino diversa non potest explicari ex sola organisatione plantae, ex ordinatione partium ad invicem. Hac ordinatione partes ad invicem tantum coniunguntur et vires in activitatem reducuntur, modus vero ipsius activitatis non mutatur. Modus activitatis mutatus expostulat in planta causam altiore, quae viribus physicis et chemicis dominetur easque dirigat. Haec altior causa autem ea esse debet, quae omnibus partibus plantae dominetur easque unam constituat substantiam: forma substantialis plantae. Nam activitas diversarum partium tendit in totum qua tale: totum evolvit et conservat, superando perturbationes, resarciendo damna. Si pars aliqua laeditur, partes omnes in id agunt, ut damnum reparent. Haec altior activitas ex singulis partibus et ex earum ordinatione ad invicem non est explicabilis. Sicut tendit ad totum, ita etiam oritur ex toto: est una non tantum secundum finem, in quem tendit, sed etiam secundum originem suam ab intrinseco, ex essentia totius. Haec activitas manifestat totum tamquam unum per se, tamquam unam substantiam ex multis partibus constitutam; haec activitas ostendit partes tamquam essentialiter toti subordinatas et ab eo dependentes. Activitas machinae est una terminative, secundum finem suum, sed non secundum originem suam, et explicatur omnino ex partibus machinae et earum ordine ad invicem. At activitas plantae hanc manifestat etiam tamquam substantiam viventem, quae vivit vita vegetativa, ac proinde informata est anima vegetativa. Altior activitas plantae non est tantum ea, quam observamus iam in atomo ex nucleo et electronibus constituta. Atomus substantialem suam unitatem eo manifestat, quod in origine sua ab extrinseco acceptam structuram et motum conaturalem retinet et, datis perturbationibus, restituit tendentia uniformi ad aequilibrium. Planta vero vincit perturbationes et resarcit damna mutando activitatem suam ab intrinseco, adaptando se circumstantiis variis. Activitas plantae statim manifestatur tamquam sui-motio. Partes quidem plantae essentialiter subordinantur toti, tamen eis convenit independentia quaedam, quae partibus corporis non-viventis non convenit. In planta et in quocumque corpore vivente non obtinet aequilibrium stabile virium. Unaquaeque pars suas vires et suam activitatem habet. Ita singulae partes, agendo ad invicem, agunt etiam in totum. Neque tendunt ad aequilibrium, sed ad continuationem mutuae activitatis. Ita totum movet seipsum iugiter partibus suis. Haec sui-motio non tantum ea est, qua conservatur totum, sed etiam qua evolvitur, acquirendo sibi novas partes substantiales, et qua ultimo novum individuum eiusdem speciei generatur. Atqui haec sui-motio est ipsa vita vegetativa. Ergo planta est substantia, quae vivit vita vegetativa, ac proinde informata est anima vegetativa.

Arg. II. Si animal est substantia una vivens vita vegetativa et sensitiva seu informata anima, quae simul est vegetativa et sen-

sitiva, etiam planta est substantia una vivens vita vegetativa seu informata anima vegetativa; nam phaenomena vegetativa in animali: nutritio, augmentatio, generatio, eodem modo essentialiter contingunt sicut in planta neque differunt nisi valde accidentaliter. Quare si haec phaenomena in animali vitalia sunt, etiam in planta ita explicari debent. Atqui animal est substantia una vivens vita vegetativa et sensitiva. Ergo.

Prob. min. Animal est substantia una sentiens (id quod in homine, animali rationali, ex testimonio sensus communis et tactus constat et in ceteris animalibus ex modo, quo se gerunt, ostenditur), quae simul ostendit phaenomena vegetationis, seu cuius diversae partes ad invicem agunt ad totum nutriendum et evolvendum. Atqui substantia una sentiens, cuius diversae partes ad invicem agunt ad totum nutriendum et evolvendum, est substantia una vivens vita vegetativa et sensitiva. Ergo.

438. Coroll. Ergo anima tamquam principium substantiale sui-motionis determinat plantam substantialiter et dominatur ei accidentaliter mediantibus viribus suis. Potentia nutritiva et augmentativa et generativa dominantur viribus physicis et chemicis easque ad altiorem ordinem elevant. Diversae partes plantae earumque vires physicae et chimicae subordinantur animae eiusque potentiis. Hac subordinatione constituitur aequilibrium labile, in quo diversae partes ad invicem inveniuntur. Hoc aequilibrium est praesuppositio ad sui-motionem vitae vegetativae.

439. Schol. Tria distinguamus: machinam (etiam mundi machinam), atomum (generalius: corpus non-vivens, structura praeditum, quod est unum per se), corpus vivens. — In machina activitas est accidentaliter altior, ex singulis partibus et ex dispositione artificiali earum explicabilis; activitas est una terminative, finaliter tantum. In atomo activitas est essentialiter altior, ex singulis partibus et dispositione earum non explicabilis, sed solummodo ex toto qua tali; activitas est una principiative, quae tamen non est sui-motio, sed uniformiter ad extra tendens propter aequilibrium stabile partium ad invicem; nam vincit perturbationes (machina non vincit), sed tendentia uniformi ad aequilibrium. In vivente activitas est essentialiter altior, ex singulis partibus et dispositione earum non explicabilis; activitas est una principiative, quae est sui-motio propter aequilibrium labile partium; nam vincit perturbationes, non tendentia uniformi ad aequilibrium, sed vario modo agendo et se adaptando.

440. *Obi.* 1. Totum heterogeneous, cuius activitas explicatur viribus physicis et chemicis, non est substantia una informata anima vegetativa. Atqui planta est totum heterogeneous, cuius activitas explicatur viribus physicis et chemicis. Ergo. — *Resp. Dist. niai.:* Explicatur viribus physicis et chemicis, prout subsunt directioni principii

vitalis seu animae, *nego*; explicatur ex solis viribus physicis et chemicis, *conc. Contradist. min.*

2. Atqui activitas plantae explicatur ex viribus physicis et chemicis sine principio vitali. *Probo.* Activitas, quae explicatur artificiosa organismi constitutione, explicatur ex viribus physicis et chemicis sine principio vitali. Atqui activitas plantae explicatur ex artificiosa organismi constitutione. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Ex artificiosa constitutione organismi informati ab anima, *nego*; non informati ab anima, *conc. Contradist. min.*

3. Atqui activitas plantae explicatur ex artificiosa constitutione organismi ab anima non informati. *Probo.* Eo explicatur activitas plantae, quo habetur virium physicarum et chemicarum directio et modificatio. Atqui sola artificiosa constitutione organismi habetur virium physicarum et chemicarum directio. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quo habetur directio ab intrinseco ad activitatem essentialiter altiore, *conc.*; directio ab extrinseco tantum ad activitatem non essentialiter altiore, *nego. Contradist. min.*: Habetur directio ab intrinseco ad activitatem essentialiter altiore, *nego*; posset haberi aliqua directio ab extrinseco ad activitatem non essentialiter altiore, *conc.*

Ad 437. **Aristoteles** in plantis potentiam vegetativam inesse asserit (ὕπάρχει δὲ τοι μὲν φυτοὶ τὸ θρεπτικόν μόνον: De an. II 3, 414 a 32), quam primam et communissimam animae potentiam dicit, secundum quam omnibus aliis vita convenit, et cuius operationes sunt generare et nutrimento uti: Ἡ γὰρ θρεπτικὴ ... καὶ πρώτη καὶ κοινότατη δύναμις ἐστὶ ψυχὴ, καθ' ἣν ὑπάρχει τὸ ζῆν ἅπασιν. ἢ ἐστὶν ἔργα γεννῆσαι καὶ τροφή χρῆσθαι. . . . ἐστὶ δὲ ἡ ψυχὴ τοῦ ζῶντος σώματος αἰτία καὶ ἀρχή (De an. II 4, 415 a 23 b 7). — **S. Thomas**: „Operationes igitur quae competunt viventi secundum esse materiale, sunt operationes, quae attribuuntur animae vegetabili, quae tamen, licet ad id ordinentur, ad quod etiam ordinantur actiones in rebus inanimatis, scii, ad consequendum esse et conservandum, tamen in viventibus hoc fit per altiore et nobiliorem modum. Corpora enim inanimata generantur et conservantur in esse a principio motivo extrinseco; animata vero generantur a principio intrinseco, quod est in semine, conservantur vero a principio nutritivo intrinseco. Hoc enim videtur esse viventium proprium, quod operentur tamquam ex seipsis mota (In De an. II lect. 5 n. 285). — „Animatum distinguitur ab inanimato in vivendo. Animata enim vivunt, sed inanimata non vivunt. . . . Anima est principium vivendi in plantis (I. c. lect. 3 n. 254 256).

§ 2. De natura animae vegetativae.

441. Quid sit anima vegetativa, et quae sint eius functiones. — Anima vegetativa est principium substantiale vitae corporis, quod movet seipsum quoad executionem tantum secundum formas inditas a natura. Iam vero corpus, quod movet seipsum quoad executionem tantum secundum formas inditas, est corpus, quod non movet seipsum nisi operando circa seipsum, cum ea quae movent seipsa non quoad executionem tantum, sed etiam quoad formam et quoad finem, se moveant operando circa alia, ut alia sunt, cognoscendo alia, sive quaedam (viventia sensitiva) sive omnia (viventia intellectiva) (cf. th. XXXIV). Corpus autem, movendo se, operatur circa seipsum, quatenus perficit seipsum, acquirendo sibi partes seu aggenerando sibi partes. Hoc fit per **nutriti**onem, quae est functio fundamentalis vitae vegetativae. Vegetari enim essentialiter est nutriri, et anima vegetativa est anima **nutritiva**. — Sed vivens nutritur triplici ex fine: a) ad se evolvendum seu ad acquirendam quantitatem et structuram sibi debitam; vivens

enim non statim ab initio perfectam suam quantitatem habet, sed eam pedetentim acquirit; b) ad se conservandum in statu ita acquisito seu ad reparandas partes substantiales in processu vitali amissas. Processus enim vitae vegetativae iugis materiae mutatio est seu processus ectropico-entropicus, assimilativo-dissimilativus, nutritivo-respirativus, endothermico-exothermicus. Nutritione assimilantur seu aggenerantur substantiae endothermicae, quo accumulatur energia tensa, quae respirationis processu detenditur ad calorem producendum et motum continuandum. Sed hoc ipso mixta endothermica resolvuntur et dissimilantur seu ab organismo vivo separantur. Processus iste dissimilationis praesertim apparet in vita vegetativa animalis, quod praeterea multum energiae consumit et multum materiae amittit in sensationibus et motibus localibus efficiendis¹ (cf. n. 512). At etiam in planta processui assimilativo opponitur dissimilativus, quo iugiter partes substantiae assimilatae comburuntur et acidum carbonicum producitur. Praeterea multum materiae, praesertim a plantis, eo amittitur, quod partes quaedam, ut folia, sub influxu extrinseco decidunt, quod diversae substantiae, ut resina, ab organismo vivo segregantur, quod partes quaedam obdurantur et transmutantur in lignum; lignum quamquam ad organismum vivum non pertinet, manet tamen ei coniunctum — contiguum, non continuum — tamquam sustentaculum, c) Nutritur vivens ad generandum seu ad cellulas germinales ex sua substantia producendas, ex quibus, a generantis organismo decisis, nova eiusdem speciei individua evolvuntur. Quare ex nutritionis functione duplex alia functio vitae vegetativae excrescit: **augmentatio** et **generatio**. Distinguimus igitur tres functiones vitae vegetativae: nutritionem, augmentationem, generationem.

442. Quid sit nutritio, et quomodo fiat. — Nutritio definitur: conversio alimenti intussuscepti in substantiam aliti. — Quattuor in nutritione distinguimus: a) selectionem teleologicam alimenti, qua assumitur id, quod est organismo pro datis circumstantiis conveniens et reicitur disconveniens; b) transmutationem alimenti, qua praeparatur ad assimilationem; c) transvectionem alimenti transmutati ad diversas partes viventis — intussusceptionem; d) assimilationem, transmutationem alimenti in substantiam viventis. In planta prima transmutatio, qua praeparatur alimentum, consistit in productione substantiarum organicarum ex substantiis anorganicis. Eam efficit chlorophyllum mediante luce solis. Ita ex aqua et acido carbonico producit amyllum ($6\text{CO}_2 + 5\text{H}_2\text{O} = \text{C}_6\text{H}_{10}\text{O}_5 + 6\text{O}_2$)². Animalia vero a plantis materias organicas desumunt, quas tamen multipliciter alterant et transmutant in chymum et chylum et sanguinem, antequam partibus solidis assimi-

¹ Haec materia dissimilata, a renibus ex sanguine segregata, per urinam emittitur.

* Hanc productionem substantiarum organicarum¹ recentes physiologi assimilationis nomine designant, cum philosophi hac voce aggenerationem intelligant.

lentur¹. Ex quo deducimus totam energiae tensionem in processu nutritive a plantis et tandem a sole derivari.

443. Quid sit augmentatif et quomodo flat. — Augmentatio est actio, qua vivens, nutriendo se, movet seipsum secundum quantitatem motu augmenti. Augmentum autem definitur: motus a minore ad maiorem quantitatem. Augmentatio supponit nutritionem abundantem, qua plus substantiae acquiritur, quam amittitur. Vivens igitur non crescit per **iuxtapositionem**, sicut minerale, sed per nutritionem seu aggenerationem ab intrinseco seu per **intussusceptionem** mediante continua materiae mutatione. Et viventia perfectiora, quorum organismus ex pluribus cellulis constat, **analytice** crescunt, i. e. divisione cellularum. Cellula nutrita se dividit, et ita, repetitis divisionibus cellularum, tota viventis structura pedetentim efficitur.

444. Quae partes ad substantiam viventis pertineant seu informentur ab anima. — Ex dictis deducimus, quae partes ad substantiam viventis pertineant seu informentur ab anima: eae omnes, quae nutriuntur et crescunt per intussusceptionem seu sub iugi materiae mutatione. Hae autem partes sunt **liquido-solidae** propter continuum materiae fluxum. Quare cellulae, quae obdurantur, vitam amittunt amittendo mobilitatem internam. Ideo vita carent capilli, pili, ungues, testa cochleae etc. Haec omnia crescunt per juxtapositionem tantum. Radices tamen capillorum, pilorum, unguium vivunt. Quod ossa attinet, distinctione opus est. Ossa cellulis constituuntur inter se coniunctis, quibus formatur textura, cuius interstitia phosphato calcii replentur. Hoc phosphatum calcii non vivit, sed textura vivit. Certo vivit sanguis. Ex cellulis enim conflatur, quae nutriuntur et crescunt analytice. Quae cellulae innatant in plasmate, ope cuius continuantur inter se et cum parietibus arteriarum. Sanguis igitur minime est in arteriis sicut aqua in vase, sed sicut liquor organisatus, non contiguus, sed continuus cum arteriis, in quibus continetur. Hac autem continuitate interrupta, moritur sanguis, quod extrinsecus ex coagulatione eius apparet.

445. Quomodo differant nutritio et augmentatio. — Nutritio et augmentatio sunt mutationes et operationes, quae realiter inter se differunt, licet augmentatio supponat nutritionem. Nutritio enim per se primo est ad substantiam, augmentatio vero ad quantitatem. Ad horum intellectum advertendum est non quamcumque novae quantitatis acquisitionem dici augmentationem stricte, sed eam tantum, vi cuius **maior** acquiritur quantitas, seu vi cuius vivens evolvitur perfecte seu crescit. Est enim in vivente nondum plene evoluto nisus formaliter et per se primo ad **maiorem quantitatem** acquirendam. Iste nisus non

¹ Etiam plantae parasitae, quae chlorophylle carent, ex aliis viventibus materias organicas exsugunt.

semper durat, sed tandem cessat, et sequitur decrementum ; nutritio vero per totam vitam perdurat. Nutritio formaliter et per se primo est ad substantiam, per accidens ad quantitatem, quia non potest acquiri nova substantiae pars, nisi simul acquiratur etiam nova pars quantitatis, ac proinde aliqua quantitatis amissio et acquisitio iugiter accedit nutritioni.

446. Nutritio et augmentatif) sunt mutationes successivae et continuae. — Ratio est, quia ad aggenerationem, quae fit in nutritione et augmentatione, non requiritur determinata quantitas, sicut requiritur ad generationem. Quare in generatione quantitas generatur in instanti et tota simul, in nutritione vero et augmentatione quantitas et pars substantiae acquiruntur in tempore et mutatione continua et successiva. Vivens enim, quod nutritur et crescit, iam habet suam quantitatem sibi debitam, ut exsistere possit, et id quod accedit, accidentaliter se habet. Alteratio autem cibi ad nutritionem et augmentationem praerequisita successive et continue propagatur per molem cibi, et ita dispositiones praeviae continue et successive per totam molem propagantur, quo ipsa substantialis conversio fit successive et continue.

Hoc tamen non obstante augmentum tantum est motus propriissime sumptus, non vero nutritio, propterea quod ipsa non est continua et successiva per se, sed per accidens, ratione augmenti, quod accedit ei.

447. Quomodo sub iugi materiae mutatione, qualem expostulant nutritio et augmentatio, maneat idem numero vivens. — Cum dissimilatione veteris et assimilatione novae materiae pedetentim tota corporis materia alia fit, manet tamen idem numero vivens **formaliter et simpliciter**, non tantum quia manet eadem forma substantialis, sed etiam quia materia, quae pedetentim accedit loco deperditae, assimilatur a toto (fit aliquid totius) et continuatur cum toto. Concedendum tamen est non manere idem numero vivens **materialiter**, i. e. non manere eandem numero materiam primam.

448. Quid sit generatio viventis. — Generatio viventis definitur: origo viventis a principio vivente coniuncto in similitudinem naturae. — Dicitur: „a principio vivente coniuncto“, quia id quod generatur, ex substantia generantis producitur; dicitur: „in similitudinem naturae“, a) quia generatum est eiusdem naturae cum generante, b) quia generatio ipsa est actio essentialiter **assimilativa**, natura sua tendens ad simile generantis producendum. Quare si homo posset formare hominem arte manuum suarum, non esset generatio, quia actio artificiosa non tendit per se, ex natura sua, ad simile agentis producendum, et cum producit simile, hoc est per accidens¹. Cf. S. Thom., S. th. I 27, 2.

¹ Ideo theologi docent processionem Spiritus Sancti generationem non esse, quia Spiritus Sanctus a Patre Filioque non procedit actione **essentialiter assimilativa**.

449. Quotuplex sit generatio viventis. — Generatio primo dividitur in monogenesisin et digenesin. **Digenesis** est, cum in eadem specie reperitur diversitas utriusque sexus, masculini et feminini, quorum uterque ad generationem concurrere debet; ideo digenesis etiam generatio sexualis dicitur. **Monogenesis** est, in qua concursus utriusque sexus non obtinet. Monogenesis fit: a) sola divisione, quatenus generans dividitur in duas partes aequales: generatio **fissipara**, aut partem minorem a se dividit: generatio **gemmipara**; b) mediante speciali cellula germinali, quae ex generantis organismo producit: generatio **sporipara**. Monogenesis non obtinet nisi in imperfectioribus viventibus. Digenesis, quae est modus generationis viventium perfectorum, tam animalium quam plantarum, semper fit mediantibus specialibus cellulis germinalibus, quae **semina** vocantur. Semen est duplex: masculinum, **sperma**, et femininum, **ovulum**, quod ab individuis diversi sexus paratur. Digenesis eo fit, quod sperma (nucleus eius) intra ovulum penetrat, id quod **fecundatio** ovuli vocatur seu conceptio et amphimixis. Amphimixis duplicem scopum habet: a) coniunctione spermatis cum ovulo combinantur utriusque parentis dotes individuales, ex quibus dependet character individualis; b) est impulsus, quo ovulum impellitur ad se evolvendum. Ovulum fecundatum repetitis divisionibus in integrum organismum excrescit (cf. n. 443). Quae divisiones ita semper fiunt, ut in omnibus cellulis ex eis resultantibus aliquid utriusque principii, masculini et feminini (aliquid utriusque nuclei), inveniatur.

In quibusdam speciebus imperfectis, in quibus tamen diversitas sexuum obtinet, fecundatio ovuli semel facta sufficit pro serie plurium generationum: ovula, etsi a mare specialiter non fecundata, evolvuntur: **parthenogenesis**. Parthenogenesis etiam **artificialiter** effici potest in quibusdam speciebus, in quibus naturaliter non fit: excitatione physica, chimica, immo mechanica (percussione) ovulum sufficienter impellitur ad se evolvendum. Sed evolutio embryonalis lentius contingit, saepe ad deformitates ducit neque umquam ad individuum plene evolutum pertingit. In quibusdam speciebus etiam sperma artificialiter ad quandam evolutionem perducere potest, si aliquid ex plasmate ovuli ei adiungitur (merogonia).

Parthenogenesi similis est **metagenesis**, qua mutato generationis modo (generationibus mutatis) typi etiam diversi producuntur, ita tamen, ut semper reditus fiat ad typum primitivum. Ita medusa sexualiter generat polypum, qui, dividendo se, producit medusas.

Typorum diversitas in una eademque specie **dimorphismus** (polymorphismus) vocatur. Dimorphismus non est nisi accidentalis differentia, quae naturam specificam non tangit. Praeter dimorphismum, qui in generationibus mutatis obtinet, notatu dignus est dimorphismus **sexualis**, qui in omnibus speciebus habetur, in quibus est diversitas sexus, et qui aliquando tantus est, ut mas et femina dissimilia sint

semper durat, sed tandem cessat, et vero per totam vitam perdurat. Nui est ad **substantiam**, per accidens acquiri nova substantiae pars, nisi s: quantitatis, ac proinde aliqua quantil accidit nutritioni.

446. Nutritio et angmentatio sunt mut; Ratio est, quia ad aggenerationem, q tatione, non requiritur determinata q nerationem. Quare in generatione quar simul, in nutritione vero et augments tiae acquiruntur in tempore et mutatio enim, quod nutritur et crescit, iam lu tam, ut exsistere possit, et id quod Alteratio autem cibi ad nutritionem e successive et continue propagatur per praeviae continue et successive per tot substantialis conversio fit successive e

Hoc tamen non obstante augmentun sumptus, non vero nutritio, propterea successiva per se, sed per accidens, r

447. Quomodo sub iugi materiae mutai et angmentatio, maneat idem numero v teris et assimilatione novae materiae alia fit, manet tamen idem numero vi **citer**, non tantum quia manet eadem quia materia, quae pedetentim accedit toto (fit aliquid totius) et continuatur est non manere idem numero vivens m eandem numero materiam primam.

448. Quid sit generatio viventis. — Gei viventis a principio vivente coniuncto ir. tur: „a principio vivente coniuncto", q stantia generantis producitur; dicitur: „ii generatum est eiusdem naturae cum ge est actio essentialiter **assimilativa**, generantis producendum. Quare si hom manuum suarum, non esset generatio, q per se, ex natura sua, ad simile agenti: simile, hoc est per accidens.* Cf. S. Th

l Ideo theologi docent processionem Spiritus Spiritus Sanctus a Patre Filioque non procedit l a t i v a.

Quotuplex sit generatio viventis. — Generatio primo dividitur in nesin et digenesin. **Digenesis** est, cum in eadem specie re-diversitas utriusque sexus, masculini et feminini, quorum uter-generationem concurrere debet; ideo digenesis etiam generatio dicitur. **Monogene**sis est, in qua concursus utriusque sexus inet. Monogenesis fit: a) sola divisione, quatenus generans di-in duas partes aequales: generatio **fissipara**, aut partem a se dividit: generatio **gemmipara**; b) mediante speciali erminali, quae ex generantis organismo producitur: generatio **ira**. Monogenesis non obtinet nisi in imperfectioribus viven-igenesis, quae est modus generationis viventium perfectorum, naliu quam plantarum, semper fit mediantibus specialibus germinalibus, quae **semina** vocantur. Semen est duplex: un, **sperma**, et femininum, **ovulum**, quod ab individuis jxus paratur. Digenesis eo fit, quod sperma (nucleus eius) lum penetrat, id quod **fecundatio** ovuli vocatur seu con-amphimixis. Amphimixis duplicem scopum habet: a) con-spermatis cum ovulo combinantur utriusque parentis dotes }s, ex quibus dependet character individualis; b) est impul-ovulum impellitur ad se evolvendum. Ovulum fecundatum livisionibus in integrum organismum excrescit (cf. n. 443). liones ita semper fiunt, ut in omnibus cellulis ex eis resui-iquid utriusque principii, masculini et feminini (aliquid utrius-), inveniatur.

usdam speciebus imperfectis, in quibus tamen diversitas tinet, fecundatio ovuli semel facta sufficit pro serie plurium un: ovula, etsi a mare specialiter non fecundata, evolvun-**henogenesis**. Parthenogenesis etiam **artificialiter** t in quibusdam speciebus, in quibus naturaliter non fit: physica, chimica, immo mechanica (percussione) ovulum impellitur ad se evolvendum. Sed evolutio embryonalis tingit, saepe ad deformitates ducit neque umquam ad in-lene evolutum pertingit. In quibusdam speciebus etiam ficialiter ad quandam evolutionem perducı potest, si ali-smate ovuli ei adiungitur (merogonia).

■enesi similis est **metagenesis**, qua mutato generatio-enerationibus mutatis) typi etiam diversi producuntur, ita mper reditus fiat ad typum primitivum. Ita medusa sexua-polypum, qui, dividendo se, producit medusas.

diversitas in una eademque specie **dim orphis mus** (poly-vocatur. Dimorphismus non est nisi accidentalıs differen-turam specificam non tangit. Praeter dimorphismum, qui libus mutatis obtinet, notatu dignus est dimorphismus ui in omnibus speciebus habetur, in quibus est diversitas i aliquando tantus est, ut mas et femina dissimilia sint

prorsus secundum typum externum (exemplum sit bonellia viridis). Typorum diversitas in eodem individuo (anura [ECAUDATA] — rana; eruca — papilio) **metamorphosis** vocatur.

Ad 441. **Aristoteles** „dicit primo, quod cum vegetativa et generative ab eadem communi potentia animae contineatur [ἐ-rrei δ' ἡ αὐτὴ δύναμις τῇ ψυχῇ θρεπτικῇ καὶ γεννητικῇ, περὶ τροφή ἀναγκαῖον διωρισθαι πρῶτον: De an. II 4, 416 a 18], licet vegetativa id est nutritiva sit quaedam specialis potentia distincta a generative, oportet primum determinare de alimento, quod est obiectum generativae sive nutritivae. . . . Ostendit, quomodo alimentum congruit augmento. Et dicit, quod licet idem sit subiecto, quod est obiectum nutritionis, prout dicitur alimentum, et quod est obiectum augmenti, prout dicitur augmentativum, tamen differt ratione. Dictum est enim, quod alimentum est in potentia ad corpus animatum. Corpus autem animatum et est quoddam quantum et est hoc aliquid et substantia. Secundum igitur quod est quoddam quantum, secundum hoc alimentum adveniens ei, „quod etiam et ipsum quantum est', facit augmentum et dicitur augmentativum; in quantum autem corpus animatum hoc aliquid et substantia est, sic habet rationem alimenti. Hoc enim est de ratione alimenti, quod conservat substantiam eius quod alitur. Quae quidem conservatio necessaria est propter continuam consumptionem humidi a calido naturali; et ideo tamdiu durat substantia eius quod nutritur, quamdiu nutriatur⁴ (S. Thom, in 1. c. lect. 9 n. 333 343).

CAPUT II.

DE POTENTIIS ANIMAE VEGETATIVAE.

THESIS XXXI: Praeter animam et vires naturales in substantia vivente vita vegetativa admittendae sunt potentiae animae vegetativae speciales: nutritiva, augmentativa, generativa.

450. St. qn. 1. Admissa anima vegetativa, aliqui potentias animae vegetativae **speciales** negant; qui conantur explicare processum vitae vegetativae ex viribus naturalibus (i. e. chemicis et physicis), quatenus radican- tur in substantia vivente seu informata anima vegetativa. Hoc enim solo dicunt has vires elevatas et directas esse ad altiorem activitatem nutritionis, augmentationis, generationis exercendam. Contra hanc doctrinam, in quam inclinatur Suarez¹, thesi nostra statuimus potentias vitales animae vegetativae speciales, quas tres esse dicimus: nutritivam, augmentativam, generativam. — Doctrina haec est S. Thomae et scholasticorum, non tantum veterum, ut Ioannis a S. Thoma et Complutensium, sed etiam recentium, ut T. Pesch (1836—1899)².

2. Admittendo potentias speciales, vires physicas et chemicas minime excludimus, immo contendimus totum processum vegetativum in planta et in animali viribus naturalibus (physicis et chemicis) absolvi, prout tamen sub directione potentiarum specialium animae vegetativae continentur. Quare dicimus vires naturales instrumenta esse virium vitalium atque praemoveri et elevari ab eis ad opera vitae exercenda.

¹ De anima 1. 2, c. 9.

² Institutiones psychol. 2 n. 435 sqq.

451. Prob. th. 1 p. (In substantia vivente vita vegetativa admittendae bunt potentiae animae vegetativae speciales). — Si vires naturales substantiae viventis vita vegetativa ad altiores activitates elevantur, praeter animam et vires naturales in hac substantia admittendae sunt potentiae animae vegetativae speciales. Atqui vires naturales substantiae viventis vita vegetativa ad altiores activitates elevantur. Ergo.

M ai. patet ex eo, quod substantia creata nulla est immediate operativa, sed operatur mediantibus viribus realiter ab ipsa distinctis; si ergo vires naturales substantiae vegetantis inveniuntur elevatae, admittendae sunt vires altiores seu potentiae vitales, quibus elevantur. — *Min.* deducitur ex dictis in th. XXX. Processus physici et chimici non tantum alio omnino modo contingunt in corpore vivente quam in materia non-vivente, sed vires physicae et chimicae etiam effectus producunt, qui essentialiter pertinent ad ordinem vitalem: aggenerant et generant. Aggeneratio et generatio fit mediantibus viribus physicis et chimicis. Hoc autem esse non potest, nisi quatenus hae vires ad ordinem vitalem transeunter elevantur. In virtute quidem propria alterant physice et chimice, sed aggenerant et generant, quatenus praemoventur a potentiis animae.

Prob. II p. (Hae potentiae sunt: nutritiva, augmentativa. generativa). — Tot sunt potentiae animae vegetativae speciales, quot sunt functiones seu actiones vitae vegetativae speciales seu specificae distinctae, ad quas vires naturales substantiae viventis vita vegetativa elevantur. Atqui tres sunt actiones vitae vegetativae speciales seu specificae distinctae: nutritio, augmentatio, generatio. Ergo.

M ai. ex eo patet, quod potentiae specificantur ab actu suo.

Prob. min. : a) ex eo, quod nutritio, augmentatio, generatio differunt secundum obiectum suum formale; nam generationis obiectum est novum individuum eiusdem speciei producendum; nutritionis obiectum est substantia ipsius viventis, quod nutritur: augmentationis obiectum est quantitas eius; b) probatur ex eo, quod hae operationes inter se separantur secundum tempus; nam nutritio per totam vitam continuatur, augmentatio non durat nisi quoadusque vivens terminum magnitudinis suae attigerit, et generatio seu productio cellularum germinum non contingit nisi certis periodis; c) probatur ex eo, quod a nutritione et augmentatione plerumque separatur generatio etiam secundum organum speciale, quo exercetur, cum nutritio et augmentatio toto corpore exercentur.

452. Schol. 1. Cum nutritio et augmentatio toto corpore exercentur, potentia nutritiva et augmentativa per totum corpus est diffusa, ita ut diversae partes heterogeneae earumque vires naturales omnes subdantur nutritivae et augmentativae. Qua subordinatione, non obstante partium heterogeneitate, stricta obtinetur unitas accidentalis respon-

dens unitati substantiali corporis viventis eamque manifestans (cf. th. I et n. 408, 2). Generatio organo speciali exercetur, et potentia generativa organo speciali alligatur in omnibus viventibus, quae speciales elaborant cellulas germinales.

2. In generatione digenetica praeter potentiam generativam, quae in generantibus inest, admittenda est **potentia generativa transeunter communicata cum cellulis germinalibus**; cellulae enim istae sunt instrumenta generationis, quibus generantia novum individuum producant. Quare necesse est praemoveantur ab eis virtute instrumental! transeunter in se recepta. In generatione vero monogenetica novum individuum immediate a generante producit aut per solam divisionem (in generatione fissipara et gemmipara) aut per productionem cellulae germinalis. Haec cellula cum evolvatur ex organismo generantis eique sit continua, eius vita vivit et eius informatur anima; separata autem statim est novum individuum, quod, datis conditionibus convenientibus, motu nutritionis et augmentationis se evolvit in integrum typum suum. Maturatio cellulae praevias producit dispositiones ad educationem novae formae.

3. Accuratus explicatur processus generationis digeneticae. — Cum in generatione digenetica, separatis cellulis germinalibus a generantium organismo, non statim producat novum individuum illud, cuius productio tamquam terminus ultimus generationis intenditur, necesse est tribuere istis cellulis, ovulo et spermati, formas substantiales germinales speciales, animas imperfectas, transitorias, ipso processu fecundationis et generationis corrumpendas. Cellula enim germinalis non est aggregatum mortuum, sed unum per se, vivens vita aliqua imperfecta. Amphimixi autem dispositiones praeviae et proximae producantur, quibus educitur anima novi individui, quod est terminus generationis. Dispositiones istae sunt specialis organisatio et potentiae vitales (nutritiva et augmentativa) debitae individuo generando. Dispositiones enim pro quacumque forma substantiali generanda sunt accidentia ei propria; accidentia autem propria animae generandae sunt specifica organisatio et potentiae vitales. Dispositiones igitur praeviae in alteratione consistunt, qua tenditur ad specificam organisationem; haec autem organisatio ipsa et potentiae vitales specificae — nutritiva et augmentativa specifica —, quae in instanti generationis producantur, constituunt dispositiones **proximas**. Attamen organisationis specificae nomine non intelligimus organisationem integraliter evolutam, sed **embryonalem**, quae coniunctione nucleorum utriusque cellulae germinalis iam habetur. Coniuncto enim utroque nucleo mox incipit vita perfecta seu motus augmenti, quo, repetitis cellularum divisionibus, individuum recens genitum ex statu embryonali in integrum typum suum excrescit.

4. Adnotatio circa Aristotelis veterumque scholasticorum doctrinam de generatione. — \reteres, cum cellulas germinales ignorarent,

semina neque organisata neque viventia putabant. Ideo docebant, coniunctis seminibus, virtute plastica instrumentaria eis inhaerente primo formari organisationem atque ita educi animam. A qua doctrina nos deflectimus, a) quatenus docemus semina organisata esse et vivere (imperfecte), b) quatenus docemus, ovulo fecundato, coniuncto utroque nucleo, haberi organisationem specialem et educi animam, quae est terminus generationis. Cf. praeterea n. 536, 2.

453. *Obi. Contra I p.* 1. In quo inest anima tamquam principium dirigens virium naturalium, in eo non sunt admittendae potentiae animae vegetativae speciales. Atqui in vivente vita vegetativa inest anima tamquam principium dirigens virium naturalium. Ergo. — *Resp. Dist. niai.*: In quo inest anima tamquam principium proximum dirigens, *conc.*; tamquam principium remotum tantum, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui in substantia vivente vita vegetativa anima est etiam principium proximum dirigens virium naturalium. *Probo.* Quod immediate influit in vires sibi subordinatas, est principium proximum dirigens virium naturalium. Atqui in vivente vita vegetativa anima immediate influit in vires sibi subordinatas. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quod immediate influit tamquam causa efficiens, *conc.*; tamquam causa formalis, *nego. Contradist. min.* — Effectus formalis primarius formae est substantia, effectus secundarius sunt accidentia; forma substantialis facit esse substantiam, sed secundarie facit esse accidentia.

3. Atqui si anima immediato influit in vires sibi subordinatas tamquam causa formalis, non sunt admittendae potentiae animae vegetativae speciales. *Probo.* Si causalitate formali ipsius animae diriguntur vires, non sunt admittendae potentiae animae speciales. Atqui si anima immediate influit in vires sibi subordinatas tamquam causa formalis, causalitate formali ipsius animae diriguntur vires. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Si causalitate formali ipsius animae diriguntur vires naturales, *conc.*; si causalitate formali ipsius animae diriguntur potentiae animae tantum, *nego. Contradist. min.*

4. Atqui causalitate formali ipsius animae diriguntur etiam vires naturales. *Probo.* Si causalitate formali ipsius animae diriguntur potentiae animae, etiam vires naturales ita diriguntur. Atqui (ex concessis) causalitate formali ipsius animae diriguntur potentiae animae. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Si hae vires naturales non essent inferioris ordinis, *conc.*; si sunt inferioris ordinis, *nego. Conc. min.; dist. consq.* — Vires naturales tamquam vires inferioris ordinis specialiter omnino praemovendae sunt tamquam instrumenta proprie dicta ad effectus altiores **vitales** producendos. Contra, potentiae animae sua ipsius natura sunt vires vitales. Ideo sua ipsius natura, quam habent ab anima tamquam a causa formali, diriguntur, i. e. determinantur ad vitaliter agendum, i. e. ad dirigendas vires naturales, prout expedit bono totius viventis secundum circumstantias datas. Praemoventur tamen etiam potentiae animae quoad actum secundum influxu extrinseco circumstantiarum datarum.

Contra II p. 1. Tot sunt potentiae animae vegetativae speciales, quot sunt functiones seu actiones vitae vegetativae. Atqui una tantum est actio vitae vegetativae specialis: formatio cellularum. Ergo. — *Resp. Conc. mai.; dist. min.*: Et hae cellulae sunt eiusdem generis et formantur eodem modo, *nego*; et hae cellulae sunt diversi generis et formantur tribus actionibus specificè distinctis, *conc. Dist. consq.*: Si cellulae, quae formantur, essent eiusdem generis et formarentur eodem modo, *conc.*; si non . . ., *nego.*

2. Atqui hae cellulae non formantur tribus actionibus specificè diversis. *Probo.* Non differunt inter se actiones, quae sunt ad eundem terminum. Atqui nutritio et augmentatio sunt ad eundem terminum. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Ad eundem terminum, qui per se primo attingitur, *conc.*; qui non per se primo attingitur, *nego. Contradist. min.* (cf. n. 445).

Ad 451. S. Thomas: „Tres sunt potentiae vegetativae partis. Vegetativum enim, ut dictum est, habet pro objecto ipsum corpus vivens per animam : ad quod quidem corpus triplex animae operatio est necessaria. Una quidem, per quam esse acquirat: et ad hoc ordinatur potentia generative. Alia vero, per quam corpus vivum acquirit debitam quantitatem: et ad hoc ordinatur vis augmentative. Alia vero, per quam corpus viventis salvatur et in esse, et in quantitate debita: et ad hoc ordinatur vis nutritive. Est tamen quaedam differentia attendenda inter has potentias. Nam nutritive et augmentative habent suum effectum in eo in quo sunt: quia ipsum corpus unitum animae augetur et conservatur per vim augmentativam et nutritivam in eadem anima existentem. Sed vis generative habet effectum suum non in eodem corpore, sed in alio: quia nihil est generativum sui ipsius. Et ideo vis generative quodammodo appropinquat ad dignitatem animae sensitivae, quae habet operationem in res exteriores, licet excellentiori modo et universaliori: supremum enim inferioris naturae attingit id quod est infimum superioris, ut patet per Dionysium, in 7 cap. De Div. Nom. Et ideo inter istas tres potentias finalior et principalior et perfectior est generative, ut dicitur in II De anima [c. 4, 416 b 24; S. Thom. lect. 9 n. 347]: est enim rei iam perfectae facere alteram qualis ipsa est. Generativae autem deserviunt et augmentative et nutritive: augmentativae vero nutritive (S. th. I 78, 2).

SECTIO II.

DE ANIMA SENSITIVA.

FrObes, Psychologie speculativa, I. DelaVaissière, Eléments de Psychologie expérimentale. Gutberlet, Die Psychologie, I. Abteilung, 1. Abschn. E. Becher, Gehirn und Seele. C. Frank, Philosophia naturalis, liber II

CAPUT I.

DE ANIMA SENSITIVA SECUNDUM SE.

THESIS XXXII: In animalibus omnibus inest anima sensitiva, quae unitur corpori ut forma substantialis.

454. St. qu. 1. Animalium nomine intelligimus corpora viventia, quae non tantum vitam vegetativam, sed etiam sensitivam manifestant, sive sunt animalia rationalia (homines) sive bruta.

2. Thesis habet duas partes. Adversarii primae partis sunt: a) ii qui negant animalia vere sentire, ut Cartesius, qui affirmat bruta esse machinas tantum valde artificiosas, et quidam physiologi recentes (M. Verworn, I. Loeb, Bethe), qui brutorum motus ex cognitione et appetitione profectos tamquam „tropismos“ habent, i. e. tamquam motus wreflexos“ ex irritatione systematis nervei productos, qui contingerent sine sensatione ulla; b) Materialistae, qui nullam omnino animam admittunt et quamcumque vitam ex viribus communibus materiae et ex structura explicare praesumunt. Ita, data structura systematis nervei, vita sensitiva in materia latens extrinsecus appareret. — Secunda pars negatur ab iis, qui, etsi admittunt vitae sensitivae principium substantiale speciale, hoc tamen nolunt esse formam substantialem in sensu scholasticorum, cum reiciant substantias incompletas. Ita Tongiorgi et Palmieri. Cf. n. 459.

455. Prob. til. I p. (In animalibus omnibus inest anima sensitiva). — Animalia omnia vere sentiunt. Atqui sensatio explicari nequit, nisi admittatur speciale principium vitae sensitivae seu anima sensitiva. Ergo in animalibus inest anima sensitiva.

Mai. quoad animalia rationalia seu homines evidenti testimonio conscientiae patet. — Quoad animalia bruta ostenditur: a) ex analogia cum hominibus, tum ex eo, quod brutis insunt organa omnino similia iis, quibus in homine sensationes exercentur, ut systema nerveum, oculi etc., tum ex eo, quod similiter omnino se gerunt sicut homines, cum sensibus afficiuntur et sensili affectione ducuntur, b) Ostenditur idem etiam directe: a) Multoties observamus in brutis motus, qui non possunt considerari tamquam motus reflexi, sed sunt motus spontanei ex cognitione profecti. Nam si causa horum motuum non psychice, tamquam obiectum cognitum, sed mere physice consideratur, omnino deest proportio inter hanc causam et effectum seu motus inde secutos. Modus agendi canis, qui videt dominum suum, unice dependet ab apparentia externa, non a vehementia impressionis physicae. Sive dominus e longinquo stat, sive prope adest, ac proinde impressio physica in cane recepta modo est debilis, modo vehementior, hoc omnino non mutat modum agendi canis, dummodo figura externa, quae apparet, eadem maneat. Si vero haec quomodocumque mutatur, etiam modus agendi canis alius erit. In motibus autem reflexis accurata obtinet proportio inter vehementiam impressionis physicae et motum inde secutum, ut inter vehementiam lucis et contractionem pupillae hac luce causatam, β) Etiam motus brutorum, qui apparent tamquam tentamina ad inveniendum, quid sit conveniens, manifestantur tamquam motus ex cognitione profecti: canis inclusus hinc inde quaerit exitum, quo possit ad dominum suum pervenire, γ) Bruta determinantur in agendo experientia antecederet facta; quod ostendit bruta cognitione, immo perfectiore cognitione: perceptione et memoria, praedita esse.

Min. probatur ex indole sensationis, quae est operatio vitalis et alterius omnino ordinis, quam sunt operationes virium physicarum et chimicarum et vegetativarum (cf. infra n. 465, 1). Ergo repeti debet ab aliquo speciali principio alterius omnino ordinis, et quidem a principio substantiali, nam omnis activitatum diversitas tandem aliquando ad substantiae diversitatem reduci debet, ex qua promanat.

Prob. II p. (Haec anima sensitiva unitur corpori ut forma substantialis). — Anima et corpus unum constituunt operationis principium seu unam naturam. Atqui non possunt constituere unam naturam, nisi anima sit forma corporis. Ergo anima unitur corpori ut forma substantialis eius.

Mai. eo probatur, quod sensatio non elicitur a sola anima, sed ab organo animato (cf. th. XXXVII). *Min.* patet ex dictis th. IV, p. I, arg. II.

456. Coroll. Ergo in animalibus inest anima, quae simul est sensitiva et vegetativa. Animalia enim non tantum sentiunt, sed etiam vegetantur; vegetationis autem principium substantiale est anima végétative. Sed in animalibus inest anima sensitiva, quae est forma corporis, ut probatum est in thesi. Ergo, cum non possint duae formae substantiales informare eandem materiam, haec anima sensitiva simul est vegetative.

457. Schol. Aliqui, ut Empedocles (ca. 490—430), Plato, Manichaei, Ed. de Hartmann, Schopenhauer (1788—1860), Paulsen (1846—1908), falso etiam plantis sensationem attribuunt, cum illa signa, ex quibus colligimus animalia sentire: organa sensus et motus spontanei, i. e. ex appetitu sensitivo profecti, desint in plantis. Quamquam enim motus plantarum non sunt uniformis tendentia ad aequilibrium, sicut est tota activitas non viventium, numquam tamen se produnt tamquam ex cognitione profecti, sicut motus etiam imperfectissimorum animalium, quae hinc inde se movent experimenti gratia, ut experiantur, utrum aliquid eis conveniens sit necne. Omnia, quae in plantis contingunt, optime explicantur ex viribus physicis et chemicis, prout subsunt directioni principii vitalis; immo quidam motus, qui apparent tamquam spontanei, etiam mere mechanice explicandi videntur (mimosa pudica). Anima igitur plantae est vegetativa tantum, non vegetativa simul et sensitiva sicut anima animalis.

458. *O bi. Contra I p.* 1. Non in omnibus animalibus inest anima sensitiva, si motus locales externi, quibus animalia bruta se movent, bene explicantur ex irritatione mere physica peripheriae, quae ad nervum motorem transfertur. Atqui motus externi, quibus bruta se movent, bene ita explicantur. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Si omnes motus ita explicantur, *conc.*; si aliqui tantum, *nego. Contradist. min.*: Omnes motus brutorum ita explicantur, *nego.*; aliqui ita explicantur, *transeat.* — Dicimus *Btranseat*", quia dubitari potest, num revera aliqui motus ita causari possint ex irritatione peripheriae sine sensatione ulla; nam etiam motus reflexi sensatione introducuntur (cf. n. 512).

2. Atqui omnes motus, quibus bruta se movent, explicandi sunt tamquam motus reflexi, qui contingunt sine sensatione ulla. *Probo.* Si aliqui motus ita contingere possunt, omnes motus brutorum ita explicandi sunt; explicatio enim simplicior semper praeferenda est. Atqui aliquos motus ita contingere posse, non potest negari. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Si plurimi motus brutorum non se manifestarent tamquam ex cognitione et appetitu elicito profecti, *conc.*; si plurimi ita se manifestant, *nego. Conc. aut transmittito min.; dist. consq.*

Contra II p. vide n. 257 528 533.

Ad 455. **Aristoteles** ,dicit, quod primum dicitur aliquid esse animal propter sensum, licet animalia quaedam et sentiant et moveantur. Ea enim dicimus esse animalia, et non solum vivere, quae licet non mutant locum, tamen habent sensum [τὸ δὲ Ζῶον διὰ τὴν αἰσθησιν πρῶτω · καὶ γὰρ τὰ μὴ . . . ἀλλάττοντα τόπον, ἔχοντα δ' αἰσθησιν Ζῶα λέγομεν: De an. II 2, 413 b 2]. Sunt enim multa animalium talia, quae naturaliter manent in eodem loco, et tamen habent sensum, sicut ostreae, quae non moventur motu progressivo. Secundo . . . ostendit quod inter alios sensus primo inest tactus animalibus [αἰσθήσεω δὲ πρῶτον ὑπάρχει πάσιν ἀφή: l. c. 413 b 4]. Quod probat ex hoc, quod, sicut vegetativum potest separari a tactu et ab omni sensu, sic tactus potest separari ab aliis sensibus. Multa enim sunt animalia, quae solum sen-

sum tactus habent, sicut animalia imperfecta. Omnia autem animalia habent sensum tactus (S. Thom. in 1. c. lect. 3 n. 259 eq.).

Ad 456. „Dicit [Aristoteles], quod similiter se habent figurae et animae ad invicem; in utrisque enim illud, quod est prius, est in potentia in eo quod est consequenter. Manifestum est enim in figuris, quod trigonum, quod est prius, est potentia in tetragono. Potest enim tetragonum dividi in duos trigonos. Et similiter in anima sensitiva, vegetativa est quasi quaedam potentia eius et quasi anima per se. Et similiter est de aliis figuris et aliis partibus animae (Παραπλησίω b' έχει τῇ περὶ τῶν σχημάτων καὶ τὰ κατὰ ψυχὴν· αἰεὶ γὰρ ἐν τῇ ἐφεξῆς ὑπάρχει δυνάμει τὸ πρότερον ἐπὶ τῶν σχημάτων καὶ ἐπὶ τῶν ἐμψύχων, οἷον ἐν τετραγώνῳ μὲν τρίγωνον, ἐν αἰσθητικῷ δὲ τὸ θρεπτικόν.... ἀνευ μὲν γὰρ τοῦ θρεπτικοῦ τὸ αἰσθητικόν οὐκ ἔστιν: De an. II 3, 414 b 28. S. Thom. in 1. c. lect. 5 n. 298). — S. Thomas: „Impossibile est unius rei esse plures formas substantiales; quia prima faceret ens actu simpliciter, et omnes aliae . . . accidentaliter advenirent subiecto iam existenti in actu.... Forma enim perfectior dat materiae hoc, quod dat minus perfecta et adhuc amplius (1. c. lect. 1 n. 224 sq.).

THESIS XXXIII: Anima bruti non est per se subsistens.

459. St. qn. 1. Supponimus distinctionem animalium in **rationalia** seu homines, quae intellectu sunt praedita, in quibus proinde inest anima non mere sensitiva, sed rationalis, et **bruta**, quae carent intellectu, et in quibus inest anima sensitiva tantum (cf. th. XLII). De hac anima mere sensitiva dicimus eam non esse per se subsistentem. — Thesis haec, ut per se patet, a fortiori valet de anima plantae.

2. **Forma per se subsistens** ea est, quae inesse non dependet a materia, ita ut possit existere sine materia, sicut anima humana, quae a corpore separata subsistit per se sine materia.

3. Adversarii sunt Plato et ii, qui, reiectis formis substantialibus, nihilominus vitam sensitivam bruti ab aliquo speciali principio substantiali repetunt. Hi philosophi, cum non possint capere entitatem substantialem incompletam et in esse a materia dependentem, ponunt animam bruti esse substantiam completam, quae non oriatur nisi per creationem, desinat per annihilationem et nonnisi accidentaliter uniatur corpori. Ita Tongiorgi. Palmieri idipsum non tantum de anima bruti, sed etiam de anima plantae docet, cum Tongiorgi vitam plantae ex viribus physicis et chemicis nitatur explicare, reiecta anima.

460. Prob. th. Agere sequitur esse. Atqui anima bruti nullam habet operationem a materia independentem. Ergo etiam in esse dependet a materia.

Prob. min. Operationes animae bruti sunt vegetativae et sensitivae. Atqui tum vegetativae tum sensitivae non exercentur nisi dependenter a materia. Ergo. — *Prob. min.* Vegetativae et sensitivae operationes proficiscuntur ab organo animato, i. e. a composito ex materia et forma, non vero a sola anima. Hoc exinde patet, quod non versantur nisi circa res materiales, prout materiales sunt. Etiam intellectus humanus versatur circa res materiales, at non prout materiales sunt, sed prout sunt abstractae.

461. Schol. Thesis adversariorum ad mirabiles ducit consequentias: Anima bruti (et plantae) esset substantia spiritualis, intellectu praedita et immortalitate naturali donata; quae esset substantia spiritualis omnino completa (spiritus purus), corpori non unita nisi accidentaliter.

462. *O bi.* Omnis substantia est per se subsistens. Atqui anima bruti est substantia. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Substantia completa, *conc.*; incompleta, *subdist.:* Materialis, *nego*; immaterialis, *conc. Contradist. min.* — Alias difficultates vide n.257 528 533.

Ad 460. S. Thomas: „Aristoteles [De an. III 4; cf. S. Thom. lect. 7) posuit, quod solum intelligere, inter opera animae, sine organo corporeo exercetur. Sentire vero, et consequentes operationes animae sensitivae, manifeste accidunt cum aliqua corporis immutatione; sicut in videndo immutatur pupilla per speciem coloris; et idem apparet in aliis. Et sic manifestum est quod anima sensitiva non habet aliquam operationem propriam per seipsam, sed omnis operatio sensitivae animae est coniuncti. Ex quo relinquitur quod, cum animae brutorum animalium per se non operentur, non sint subsistentes: similiter enim unumquodque habet esse et operationem⁴ (S. th. I 75, 3). — ^Delectationes brutorum animalium omnes referuntur ad conservantia corpus: non enim delectantur in sonis, odoribus et aspectibus, nisi secundum quod sunt indicative ciborum vel venereorum, circa quae est omnis eorum delectatio. Tota igitur operatio eorum ordinatur ad conservationem esse corporei sicut in finem. Non igitur est eis aliquod esse absque corpore (C. g. II 82). Cf. text. cit. ad 479 514 543.

CAPUT II.

DE POTENTIIS ANIMAE SENSITIVAE.

QUAESTIO I: De cognitione in genere.

§ 1. De radice et de ratione formali cognitionis.

Caietanus, In Summam theol. 114, 1. Ioannes a S. Thoma, Cursus theol. in 1. c.

THESIS XXXIV: Radix cognitionis est immaterialitas.

463. St. qu. 1. Quid sit cognitio, unusquisque in seipso experitur. Quare omnis homo conceptum cognitionis habet clarum, etsi confusum. Philosophi est conceptum hunc confusum in distinctum convertere. Reflexione et analyst accurata ipsius actus cognitionis et comparatione cognoscentis cum non-cognoscente notae essentialis cognitionis explicandae sunt. Qui hanc reflexionem et comparationem instituit, in eo differentiam inter cognoscens et non-cognoscens inveniet, quod non-cognoscens ad suam formam coarctatur, cognoscens vero praeter suam formam etiam aliarum rerum formas habere potest. Nam cognitio omnis fit per notas rei, i. e. per determinationem eius seu per formam. Indeterminatum enim seu potentiale, ut tale, non est cognoscibile. Quod non est factum, i. e. mere potentiale, non cognoscimus nisi mediante actu in quem ordinatur. Cognoscens igitur praeter suam formam,

qua est id quod est, habet etiam formas rerum aliarum, quas cognoscit. Et habet has formas ut alienas, ut sibi oppositas et obiectas, i. e. habet eas **objective**. Sunt alienae et tamen supereminenter suae. Etiam non-cognoscens formas recipit; at non recipit objective, sed subjective tantum: Habet has formas in se tamquam suas, non vero obiciuntur ei tamquam alterius. Ita cera, recipiendo formam sigilli, non habet hanc formam ut alterius, sed ut suam; est enim cera formata seu figurata; cognoscens vero, cognoscendo rem a se diversam et distinctam, recipit et habet eius formam, ut est diversa et distincta a se, relinquendo eam in sua „alietate“ (in suo „aliud esse“) seu obiectivitate; quod enim visus videt, non est figura visus seu visus figuratus, sed figura sigilli, ut sigilli est. Cognoscens igitur non determinatur ad suum esse, sicut non-cognoscens, sed crescit quasi in infinitum, quatenus eadem obiecta, quae in rerum natura exsistunt, etiam in cognoscente incipiunt esse **objective, intentionaliter**. Eadem obiecta, quae in rerum natura habent esse physicum, in cognoscente accipiunt esse psychicum, esse **cognitum**, ita ut idem obiectum (etiam idem numero) duplicem habeat modum essendi: physicum in rerum natura, et psychicum in cognoscente. Idem numero sonus, qui est in campana, est etiam in cognitione: cognoscitur enim **campanae** sonus.

2. Im **materialitas** non sumitur a nobis pro independentia a materia prima, sed pro independentia maiore vel minore a potentialitate, a coarctatione per potentialitatem, quae convenire potest etiam rebus corporeis. Et hanc immaterialitatem dicimus radicem cognitionis, sumendo radicem non stricte pro eo, ex quo proprie profluit cognitio, sed pro constitutivo formali cognitionis et gradus cognoscitivi.

464. Prob. th. Cognoscentia sunt, quae praeter suam formam possunt habere formas rerum aliarum ut aliarum seu esse alia a se. Atqui radix, cur aliquid possit habere praeter suam formam rerum aliarum formas, est immatérialités. Ergo immaterialitas est radix cognitionis.

Ma i. patet ex st. qu.

Prob. min. a) Habere formam suam et aliam est ex amplitudine naturae, ergo ex immaterialitate. Nam materia seu potentialitas est principium coarctationis seu limitationis, potentialitas enim essentialiter imperfectionem seu limitationem dicit. Ideo remotione a materia seu eminentia super potentialitatem contrarium accidit: res amplitudinem quandam acquirit, ut possit esse praeter se etiam alia seu fieri alia.

b) Habere in se aut recipere in se alia ut alia, est recipere immaterialiter. Atqui recipere immaterialiter non potest nisi id, quod saltem aliquomodo super materiam eminet; quidquid enim recipitur, ad modum recipientis recipitur, et id quod omnino materialiter recipit, omnino materiale est. Ergo.

Prob. mai. (ultima). Habere in se aut recipere in se alia ut alia est recipere non **compositive**, ita ut constituatur aliquod tertium ex recipiente et recepto (sicut ex cera et figura constituitur cera figurata), sed **objective**, ita ut non constituatur aliquod tertium, sed ut recipiens sit ipsa res (sicut visus in actu est ipsa figura sigilli: habet enim „esse visum“ in visu). Atqui hoc est recipere immaterialiter, i. e. non ut potentia, quae recipit actum et actuatur per eum (ita enim constitueretur tertium), sed ut actus, qui **objective** fit idipsum, quod recipit, seu cognoscit. Ergo.

465. Coroll. 1. Ergo cognitio in eo consistit, quod forma aliqua recipitur et habetur **immaterialiter**, i. e. modo supereminenti super potentialitatem, seu in eo, quod subiectum cognoscens habet formam non **compositive**, non tamquam evolutionem seu actuationem subiecti, sed modo eminentiore, i. e. **objective**. Forma enim potest recipi et haberi imperfecte: materialiter, subiective, et perfecte: immaterialiter, **objective** (intentionaliter, psychice). Primo modo habetur a non-cognoscente, altero modo habetur a cognoscente.

Cum haec receptio et possessio immaterialis formarum sit aliquid omnino sui generis quod prorsus supergreditur ordinem virium mechanicarum et physicarum et chimicarum et totum ordinem vegetativum, patet potentias cognoscitivas esse potentias speciales, omnino diversas a potentiis vegetativis et a viribus mechanicis et physicis et chimicis, ac proinde perabsurdum esse, velle explicare cognitionem mechanice aut ex viribus physicis et chimicis et vegetativis.

2. Ergo cognitio est perfectio **simpliciter simplex**, nullam includens imperfectionem in conceptu suo formali. Cognoscere enim est habere formam (perfectionem, actum) immaterialiter, i. e. modo perfecto, ita ut habens formam in habendo non se habeat ut potentia actuata per formam, ut imperfectum, quod perficitur per formam, sed ut perfectum, ut actus, qui possidet actum, ut immateriale, quod immaterialiter habet actum, ut supereminens super potentialitatem, quod modo supereminenti super potentialitatem habet actum.

3. Ergo cognitio non consistit in receptione speciei impressae (contra Aegidium Romanum), neque in quacumque entitate passive recepta et passive inhaerente, ita enim consisteret in receptione et possessione **materiali** formae; sed cognitio omnis creata, quae fit cum transitu de potentia in actum, necessario oritur causalitate efficiente subiecti cognoscentis, quod in se efficienter producit cognitionem, neque cognitio perdurat nisi sub iugi influxu efficiente subiecti cognoscentis. Ex quo etiam deducitur, actum cognitionis numquam mere passive infundi posse.

4. Ergo potentia cognoscitiva est potentia **operativa**, quae ex se efficienter cognitionem producit. Hoc tamen non obstante dicitur **passiva** duplici ex ratione: a) quia eius operatio est immanens seu manet

in ipsa potentia tamquam passio eius; b) quia non transmutat obiectum suum, sicut potentia vegetativa, quae transmutat alimentum, sed transmutatur ab obiecto recipiendo speciem impressam.

5. Ergo **gradus cognitionis** sunt **gradus immaterialitatis**. — Primus gradus est **gradus cognitionis sensitivae**. Hic gradus immaterialiter recipit formas concretas corporeas. Nam formae corporeae concreatæ, affectiones sensiles corporum sunt obiectum cognitionis sensitivae. Hic gradus infimus est, in quo receptio immaterialis formarum maxime est limitata. Limitatur enim ad formas corporeas, et ad formas corporeas concretas individuales. Secundus gradus est **cognitio intellectualis humana**. Hic gradus altior est. Recipit quidem etiam intellectus humanus formas corporeas, cum eius obiectum proprium, quod immediate cognoscit, sit corporeum, sensile. Nam intellectus humanus incipit a cognitione sensitiva, quam intellectualiter elaborat; id quod est pure spirituale, non potest cognoscere nisi mediate et imperfecte ad instar rerum corporearum. Sed quia elaborat intellectualiter obiectum propositum a cognitione sensitiva, ideo formas corporeas non concrete recipit, sed abstractas ab iis, quae in rerum natura iis accidunt neque ad earum essentiam pertinent. Quapropter essentiam cognoscit universalem, necessariam. Cum igitur sensus totum concretum apprehendat, quin concretionem hanc solvat seu distinguat uniuscuiusque essentiam ab iis, quae ad essentiam non pertinent, intellectus hanc distinctionem peragit intelligendo, quid unaquaeque res sit, i. e. apprehendendo quidditatem. Ideo obiectum proprium, immediatum intellectus humani est corporeum, prout incorporeo modo, abstracte, secundum quidditatem suam cognoscitur. Tertius gradus est **intellectus animae separatae** (et angeli), cuius obiectum est propria substantia spiritualis tamquam forma subsistens irrecepta. Quartus gradus est **intellectus divinus**, cuius obiectum est ipse Deus, actus purus.

Cum cognitio sit perfectio simpliciter simplex, imperfectio, quae inferioribus cognitionis gradibus adhaeret, non provenit ex cognitione ut sic, sed ex cognitione, quatenus est talis cognitio: limitata, imperfecta.

466. Schol. 1. Immaterialitas, quae est radix cognitionis, immo quae est ratio formalis constitutiva ipsius potentiae cognoscitivae et ipsius cognitionis, est eminentia super potentialitatem in **recipiendis** seu **habendis formis**, quatenus potentialitas in recipiendo est radix incommunicabilitatis seu causa, ob quam forma, sive substantialis sive accidentalis, recepta determinatur, ut sit recipientis neque possit recipi ut alterius seu ut obiectum (cf. n. 386 sqq.). Ideo forma cognita dicitur esse in cognoscente immaterialiter, sine materia, quatenus cognoscens in habenda forma non est potentia actuata a forma, sed est ipsa forma. Quo habetur unio omnium maxima, maior illa unione, quae intercedit inter materiam et formam; materia enim non fit forma,

cognoscens autem fit obiectum cognitum, ita ut non exoriatur tertium (Averrhoës').

Haec unio intelligenda est de reali unitate identitatis in ordine intentional!, quae transcendit realem distinctionem in ordine physico. Quae in ordine physico realiter distinguuntur, in ordine psychico seu intentionali identificantur realiter. Cognoscens enim est ipsum obiectum cognitum a se divisum et distinctum in ordine physico. Nam obiectum, quod est in cognitione, quod habet esse cognitum in cognoscente, cum actu cognoscente identificatur; habet enim eius esse, esse cognitum. Sed haec unio non est intelligenda per modum transmutationis, ita ut cognoscens, amittendo suam formam, suum esse, aliam formam et aliud esse acquireret; nam **praeter** suam formam habet formas rerum aliarum. Est ergo haec unitas intelligenda per modum **incrementi** intentionalis. Subiectum cognoscens, manens id, quod est, insuper fit aliud et aliud, seu acquirit aliud et aliud esse intentionaliter. Neque haec unio est compositiva, sed obiectiva. Quae enim ita uniuntur cognoscenti, non fiunt aliquid cognoscentis subiective, sed cognoscens fit et est haec omnia obiective seu intentionaliter, i. e. eadem obiecta (etiam eadem numero), quae habent esse cognitum (esse psychicum) in cognoscente ac proinde identificantur cum eo, in rerum natura habent esse physicum realiter distinctum a cognoscente. Quare hac unione cognoscens acquirit aliud et aliud esse **intentionaliter** et est obiecta cognita non physice, sed psychice seu intentionaliter et obiective, i. e. est obiecta cognita, ut **alia** sunt: manet physica distinctio et fit identitas intentionalis secundum esse cognitum. Quo distinguitur omnino haec unio et identitas a quacumque identitate monistica et panpsychistica, qua cognoscens cum obiectis cognitis identificatur physice, ita ut haec non sint alia ab ipso, sed sint in ipso subiective (compositive) tamquam aliquid eius: „Anima est quodammodo omnia“², „quodammodo“, i. e. obiective³.

2. Proportio inter subiectum cognoscens et obiectum cognitum. — Cum cognitio consistat in eo, quod cognoscens fit seu est ipsum obiectum cognitum, patet cognitum et cognoscens omnino proportionate, esse in modo essendi: Obiectum formale eundem essendi modum habet quam cognoscens. Tres distinguimus modos essendi: Est modus essendi corporeus, concretus; et est modus essendi spiritualis; qui ipse duplex est: eius, quod est spirituale, sed concorporatum, et eius, quod est omnino spirituale, non concorporatum. Ita distinguimus triplex cognoscens: Est cognoscens, quod est omnino corporeum, concretum — sensus, qui est qualitas concreta, corporea; eius obiectum formale est

¹ De anima III, comm. V, Disgressionis parte ult., in solut. q. 2; Metaph. XII, comm. XXXIX.

* Ἡ ψυχὴ τὰ ὄντα πῶς ἐστὶ πάντα: Arist., De an. III 8, 431 b 21.

• Cf. Ios. Gredt, De unione omnium maxima inter subiectum cognoscens et obiectum cognitum, in opere .Xenia thomistica* (1924).

corporeum, concretum : qualitas corporea concreta. Et est cognoscens spirituale, sed concorporatum — intellectus animae humanae corpori coniunctae; eius obiectum formale est spirituale concorporatum : quidditas corporea abstracta (spiritualizata). Et est cognoscens omnino spirituale, non concorporatum — intellectus animae separatae; eius obiectum formale est omnino spirituale, non concorporatum: substantia ipsa animae separatae.

3. **Cognitio alterius, cognitio sui ipsius.** — Forma habetur immaterialiter aut ab alio, est in alio: haec est cognitio alterius: aut habetur a se, est in se, i. e. subsistit: haec est cognitio sui. Quatenus forma subsistit immaterialiter, i. e. non recepta in materia, habet seipsam immaterialiter seu ut forma. Forma enim-, quae non est in se, sed in alio, in eo potest esse immaterialiter aut materialiter: ita figura est in visu immaterialiter, in cera autem materialiter tamquam actus cerae seu evolutio potentialitatis cerae. Sed forma, quae est in se, necessario semper est immaterialiter in se, quia per subsistentiam formae removetur omnis potentia, quacum communicaretur et cuius evolutio esset: cum nullo omnino communicatur subiecto, ac proinde est in se immaterialiter seu obiective, i. e. cognoscit se. Forma igitur subsistens est substantialis cognitio sui ipsius — sive in actu primo, si forma subsistens est actus primus, sive in actu secundo, si forma subsistens est actus secundus seu esse subsistens. Esse subsistens (Deus) est intelligere actuale subsistens sui ipsius; forma subsistens, i. e. actus primus subsistens (angelus, anima separata), est subsistens intelligere sui in actu primo seu radicale, i. e. substantia, ex qua promanat intellectus determinatus ad hanc Substantiam iugiter cognoscendam perfecte seu quidditative et comprehensive (cf. n. 566 sqq.). Forma autem potest subsistere simpliciter, sicut anima humana separata a corpore, aut secundum quid, sicut anima humana coniuncta corpori, quae subsistit secundum intellectum, quem non communicat cum corpore. Subsistentia simpliciter fundat sui cognitionem **directam**, subsistentia autem secundum quid cognitionem sui **reflexam** fundat (cf. n. 561 sqq.).

467. *O bi.* 1. Immaterialitas est aliquid, sine quo invenitur cognitio. Atqui id, sine quo invenitur cognitio, non est radix cognitionis. Ergo. *Resp. Dist. mai.:* Immaterialitas, quae est spiritualitas, *conc.*; immaterialitas, quae est eminentia super potentialitatem in recipiendis et habendis formis, *nego. Conc. min.; dist. consq.*

2. Atqui immaterialitas, quao est eminentia super potentialitatem in recipiendis formis, non est radix cognitionis. *Probo.* Si sensus recipiunt formas omnino materialiter, immaterialitas illa non est radix cognitionis. Atqui sensus recipiunt formas omnino materialiter. Ergo. *Resp. Dist. mai.:* Si organa sensus recipiunt omnino materialiter, *nego*; si ipsa potentia sensitiva recipit omnino materialiter, *conc. Contradist. min.* (cf. n. 481).

3. Atqui neque potentia sensitiva recipit formas immaterialiter. *Probo.* Potentia organica non recipit formas immaterialiter. Atqui sensus est potentia organica. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Potentia organica, quae nullam habet eminentiam super potentialitatem in recipiendis formis, *conc.*; potentia organica, quae habet aliquam eminentiam super potentialitatem, *nego. Contradist. min.*

4. Atqui haec eminentia super potentialitatem in recipiendis formis repugnat. *Probo.* Repugnat unum recipere formam alterius, ut alterius est. Atqui haec eminentia super potentialitatem in recipiendis formis in eo consisteret, quod unum reciperet formam alterius ut alterius est. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* In ordine physico, *conc.*; in ordine psychico seu intentionali, *nego. Contradist. min.*

5. Atqui etiam in ordine intentionali hoc repugnat. *Probo.* Etiam in ordine intentionali repugnat ea, quae sunt distincta inter se realiter, realiter tamen idem esse. Atqui cognoscens, quod recipit formam alterius ut alterius, cum eo, a quo distinguitur realiter, realiter tamen idem esset. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Repugnat ea, quae secundum esse physicum sunt distincta inter se realiter, realiter idem esse secundum esse intentionale, *nego*; repugnat ea, quae secundum esse physicum sunt distincta inter se realiter, realiter idem esse secundum esse physicum, *conc. Contradist. min.:* Cum eo, a quo secundum esse physicum distinguitur realiter, realiter est idem secundum esse intentionale, *conc.*; cum eo, a quo secundum esse physicum distinguitur realiter, realiter idem est secundum esse physicum, *nego.*

Ad 4G3sq. **Aristoteles** dicit, „quod hoc oportet accipere, universaliter et communiter omni sensui inesse, quod sensus est susceptivus specierum sine materia, sicut cera recipit signum anuli sine ferro et auro [ἡ μὲν αἰσθησι̇ ἐστὶ τὸ δεκτικὸν τῶν αἰσθητῶν εἰδῶν ἄνευ τῆ̇ Ὀλῆ : De an. II 12, 424 a 17]. Sed hoc videtur esse commune omni patienti. Omne enim patiens recipit aliquid ab agente, secundum quod est agens. Agens autem agit per suam formam et non per suam materiam; omne igitur patiens recipit formam sine materia. Et hoc etiam ad sensum apparet, non enim atir recipit ab igne agente materiam eius, sed formam; non igitur videtur hoc proprium esse sensus, quod sit receptivus specierum sine materia. Dicendum igitur, quod, licet hoc sit commune omni patienti, quod recipiat formam ab agente; differentia tamen est in modo recipiendi. Nam fonna, quae in patiente recipitur ab agente, quandoque quidem habet eundem modum essendi in patiente, quem habet in agente; et hoc quidem contingit, quando patiens habet eandem dispositionem ad formam, quam habet agens; quodcumque enim recipitur in altero, secundum modum recipientis recipitur. Unde si eodem modo disponatur patiens sicut agens, eodem modo recipitur forma in patiente sicut erat in agente; et tunc non recipitur forma sine materia. Licet enim illa et eadem materia numero quae est agentis, non fiat patientis, fit tamen quodammodo eadem, inquantum similem dispositionem materialem ad formam acquirit ei, quae erat in agente. Et hoc modo aër patitur ab igne, et quicquid patitur passione naturali. Quandoque vero forma recipitur in patiente secundum alium modum essendi, quam sit in agente; quia dispositio materialis patientis ad recipiendum non est similis dispositioni materiali, quae est in agente. Et ideo forma recipitur in patiente sine materia, inquantum patiens assimilatur agenti secundum formam et non secundum materiam. Et per hunc modum sensus recipit formam sine materia, quia alterius modi esse habet forma in sensu et in re sensibili. Nam in re **sensibili habet esse naturale, in sensu autem habet esse intentionale et spirituale**' (S. Thom., In De an. II lect. 24 n. 551 sqq.). — Radicem cognitionis **Aristoteles** ibidem indicat movendo quaestionem, cur „plantae non sentiant, cum tamen habeant quandam partem animae et patiantur a quibusdam sensibilibus, scii, a tangibilibus. . . . Causa igitur, quare non sentiunt, est, quia non est in eis illa proportio, quae requiritur ad sentiendum. Non enim habent medietatem secundum complexionem inter tangibilia, quae requiritur ad organum tactus, sine quo nullus sensus esse potest: et ideo non habent in se huiusmodi principium, quod potest recipere species „sine material, scii, sensum. Sed accidit eis pati cum materia, scii, secundum materialem transmutationem[§] (διὰ τὶ ποτέ τὰ φυτὰ οὐκ αἰσθάνεται, . . . αἴτιον γὰρ τὸ μὴ ἔχειν . . . τοιαύτην ἀρχὴν οἷαν τὰ εἶδη δέχεσθαι τῶν αἰσθητῶν, ἀλλὰ πάσχειν μετὰ τῆ̇ ὕλη : De an. II 12, 424 a 32. S. Thom. 1. c. n. 557; cf. lect. 5 n. 282 sqq.). -- S. Thomas; „Res aliqua invenitur perfecta dupliciter. Uno modo secundum perfectionem sui esse, quod ei competit secundum propriam speciem. Sed quia esse specificum unius rei est distinctum ab esse specifico alterius rei, ideo in

qualibet re creata huiusmodi perfectioni habitae in unaquaque re. tantum deest de perfectione simpliciter, quantum perfectius in aliis speciebus invenitur; ut cuiuslibet rei perfectio in se consideratae sit imperfecta, veluti pars totius perfectionis universi, quae consurgit ex singularum rerum perfectionibus, invicem congregatis. Unde ut huic imperfectioni aliquod remedium esset, invenitur alius modus perfectionis in rebus creatis, secundum quod perfectio, quae est propria unius rei, in altera re invenitur; et haec est perfectio cognoscentis, inquantum est cognoscens; quia secundum hoc a cognoscente aliquid cognoscitur, quod ipsum cognitum aliquo modo est apud cognoscentem; et ideo in III De anima (c. 8, 431 b 21; S. Thom. lect. 13] dicitur, animam esse quodammodo omnia, quia nata est omnia cognoscere. Et secundum hunc modum possibile est, ut in una re totius universi perfectio exsistat. Unde haec est ultima perfectio, ad quam anima potest pervenire, secundum philosophos, ut in ea describatur totus ordo universi et causarum eius; in quo etiam finem ultimum hominis posuerunt, qui secundum nos, erit in visione Dei. . . . Perfectio autem unius rei in altera esse non potest secundum determinatum esse quod habebat in re illa; et ideo ad hoc quod nata sit esse in re altera, oportet eam considerare absque his quae nata sunt eam determinare. Et quia formae et perfectiones rerum per materiam determinantur, inde est quod secundum hoc est aliqua res cognoscibilis, secundum quod a materia separatur; unde oportet quod etiam id. in quo suscipitur talis rei perfectio, sit immateriale; si enim esset materiale, perfectio recepta esset in eo secundum aliquod esse determinatum; et ita non esset in eo secundum quod est cognoscibilis, scii, prout exsistens perfectio unius est nata esse in altero. Et ideo erraverunt antiqui philosophi, qui posuerunt similo simili cognosci, volentes, secundum hoc, quod anima, quae cognoscit omnia, ex omnibus naturaliter constitueretur: ut terra terram cognosceret, aqua aquam, et sic de aliis. Putaverunt enim quod perfectio rei cognitae in cognoscente habeat esse determinatum, secundum quod habet esse determinatum in propria natura. Non autem ita recipitur forma rei cognitae in cognoscente; unde et Commentator dicit in III De anima, quod non est idem modus receptionis quo formae recipiuntur in intellectu possibili et in materia prima, quia oportet in intellectu cognoscente recipi aliquid immaterialiter; et ideo videmus, quod secundum ordinem immaterialitatis in rebus, secundum hoc in eis natura cognitionis invenitur: plantae enim et alia quae infra plantas sunt, nihil immaterialiter possunt recipere, et ideo omni cognitione privantur, ut patet II De anima (c. 12, v. supra]; sensus autem recipit species sine materia, sed tamen cum conditionibus materialibus; intellectus autem etiam a conditionibus materialibus species depuratas recipit. Similiter est etiam ordo in cognoscibilibus: res enim materiales, ut Commentator dicit, non sunt intelligibiles, nisi quia nos facimus eas intelligibiles: sunt enim intelligibiles in potentia tantum; sed actu intelligibiles efficiuntur per lumen intellectus agentis, sicut et colores actu visibiles per lumen solis; sed res immateriales sunt intelligibiles per seipsas; unde sunt magis notae secundum naturam, quamvis minus notae nobis. Quia igitur Deus est in fine separationis a materia, cum ab omni potentia!itate sit penitus immunis, relinquitur quod ipse est maxime cognoscitivus et maxime cognoscibilis; unde eius natura secundum hoc, quod habet esse realiter, secundum hoc competit ei ratio cognoscibilitatis. Et quia secundum hoc etiam Deus est secundum quod natura sua est sibi, secundum hoc etiam cognoscit secundum quod natura sua est maxime cognoscitiva; unde Avicenna dicit in VIII suae Metaph., quod ipse intellectus et apprehensor sui est, eo quod sua quidditas spoliata, scii, a materia, est res quae est ipsemet (Ver. 2, 2; cf. S. th. I 14, 1; 80, 1; 85, 1; C. g. I 44: Item, Ex hoc; III 51: Ad huius; Q. d. an. a. 13 (cit. ad 502]).

§ 2. De specie impressa et expressa.

THESIS XXXV: Ad actum potentiae cognoscitivae creatae, quo cognoscit alia a se, requiritur species impressa et plerumque etiam species expressa.

468. St qu. 1. Cum cognitio creata oriatur et perduret causalitate efficiente subiecti cognoscentis (cf. n. 465, 3), cognitio creata est operatio, qua cognoscens fit ipsum obiectum cognitum in actu secundo. Sed nequit cognoscens fieri obiectum cognitum in actu secundo, nisi illud iam fuerit in actu primo. Potest autem cognoscens esse obiectum cognitum in actu primo aut per **identitatem**, per suam ipsius entitatem (cf. schol. 1), aut per **informationem**, per communicationem ab extrinseco. Quae informatio aut **immediata** est, ita ut obiectum, immediate per seipsum informando potentiam, constituat eam in actu primo (quod in visione beata contingere theologi docent), aut **mediata**, ita ut obiectum informet mediante sui similitudine. Et haec similitudo seu forma vicaria obiecti vocatur **species impressa**. Species igitur impressa est forma vicaria obiecti, qua potentia cognoscitiva actuatur et determinatur ad obiectum cognoscendum. — Species impressa potentiam cognoscitivam duplici modo informat: **entitative** seu materialiter, et **cognoscitive** seu immaterialiter. Species impressa informat **entitative**. Nam est forma realis actuans et determinans potentiam et constituens cum ea aliquod tertium: potentiam actuatam, determinatam. Sed species constituit etiam potentiam ipsum obiectum cognitum et ita informat **cognoscitive**. Species determinat potentiam materialiter et **superde terminat** eam immaterialiter, ita ut non oriatur tertium, sed ut potentia constituatur aliud a se. Mediante specie impressa cognoscitive informante forma obiecti fit forma potentiae, et ita potentia constituitur ipsum obiectum. Est quidem absurdum in ordine physico formam unius transire in aliud. Forma enim non migrat de subiecto in subiectum. Calor fornacis non migrat in manum, sed ibi producit sui simile tantum. In ordine autem psychico hoc est factum evidens. Calor fornacis recipitur in cognoscente, nam fornacis calor cognoscitur, ac proinde est in cognoscente. Eadem numero forma unius migrat in aliud. Iam vero id, quod conscientia teste observamus in actu secundo, ad actum primum transferendum est, dicante principio causalitatis: Quidquid est in actu secundo, in actu primo iam praehabetur virtualiter. Quare mediante specie impressa forma obiecti in actu primo iam recipitur in potentia cognoscitiva, et potentia mediante specie cognoscitive informante constituitur ipsum obiectum in actu primo.

Cum species impressa sit cognitionis principium, species expressa est eius terminus, et est rei cognitae similitudo, quae cognoscendo producit, et in qua cognoscens contemplatur obiectum cognitum. Quare est medium „in quo“, cum species impressa sit medium „quo“. Species expressa est signum rei, at non est signum **instrumentale**, seu ex quo (quod prius cognitum ducit in cognitionem alterius), sed **formale**, seu in quo (in quo immediate cognoscitur id, quod repraesentat sine praevia sui cognitione), „est enim tamquam speculum, in quo res cernitur, sed non excedens id, quod in eo cernitur“ (Opusc. [14] De nat.

verbi intell.). — Species expressa a phantasia producta dicitur **phantasina**, species expressa ab intellectu producta dicitur **verbum mentis**. Verbum est idem quod conceptus formalis (cf. n. 7), et est id, in quo intellectus cognoscit conceptum obiectivum seu obiectum formaliter intellectum.

2. A scholasticis communiter admittitur species impressa pro actu cognitionis potentiae cognoscitivae creatae, qua cognoscit alia a se. Similiter etiam admittitur in cognitione produci, saltem plerumque, speciem expressam. In extrema oppositione ad hanc doctrinam est idealismus monisticus, secundum quem omnis cognitio sine communicatione ab extrinseco ulla, omnino ab intrinseco ex subiecto cognoscente contingeret.

469. Prob. th. I p. (Ad actum potentiae cognoscitivae creatae, quo cognoscit alia a se, requiritur species impressa). — Ad actum potentiae cognoscitivae, quae in actu primo non est alia a se neque per identitatem neque per informationem immediatam, requiritur species impressa. Atqui potentia cognoscitiva creata non est alia a se neque per identitatem neque per informationem immediatam. Ergo.

Mai. patet ex st. qu. — Potentia cognoscitiva debet esse obiectum cognitum aut per identitatem aut per communicationem ab extrinseco, i. e. per informationem; informatio autem est aut immediata aut mediata seu species impressa.

Prob. min. quoad 1. p. Potentia cognoscitiva, quae ad suam determinatam et limitatam entitatem coarctatur, non est alia a se per identitatem. Atqui potentia cognoscitiva ad suam determinatam et limitatam entitatem coarctatur. Ergo.

Prob. min. quoad 2. p. Similiter potentia cognoscitiva non est alia a se (saltem finita) per informationem immediatam. Forma enim non migrat de subiecto in subiectum physice, ita ut actus unius fieret actus alterius physice seu entitative. In informatione autem immediata forma migraret in potentiam physice, quia deberet constituere cum ea tertium aliquod: potentiam actuatam, potentiam determinatam. Hoc autem impossibile est, quia forma ad suum esse coarctatur et limitatur: est essentialiter ita forma seu actus huius subiecti, ut non possit fieri alterius. Quapropter etiam cum obiectum unitur potentiae per contactum immediatum cum organo, ut fit in cognitione tactus et gustus, immo in cognitione omnium sensuum externorum, tamen obiectum non fit per seipsum forma et determinatio potentiae, sed producit aliquid a se distinctum in potentia seu efficit speciem

¹ Essentiam divinam immediate per seipsam quasi informare seu actuare intellectum beati in visione beata, docent theologi. Hoc ideo possibile est, quia obiectum visionis beatae est Deus, obiectum infinitum, quod in se eminenter continet quamcumque rationem entis.

Prob. II p. (Plerumque requiritur species expressa). — Necesse est potentiam habere terminum, in quem cognoscendo feratur; itaque si terminus non adest, ipsa potentia cognitione sua eum producit, in quo exerceat cognitionem, id est producit speciem expressam. Sed saepe terminus non adest. Ergo.

Prob. min. Terminus non adest potentiae, si haec fertur in obiectum sub ratione, quae abstrahit a praesentia obiecti, et si obiectum non est proportionatum potentiae; sed hoc contingit in cognitione tum sensitiva tum intellectiva. Tum intellectus tum sensus aliqui (phantasia, aestimativa, memoria sensitiva) referuntur ad obiecta sub respectu, qui abstrahit a praesentia obiecti. Et tum intellectus tum sensus enumerati referuntur ad obiectum suum sub altiore modo, ita ut obiectum, sicut in rerum natura existit, non respondeat simpliciter obiecto, prout est terminus cognitionis. Ita obiectum intellectus humani est quidditas corporea abstractione spiritualizata; obiectum phantasiae essentialiter est „repraesentatum- hoc vel illo modo; obiectum aestimativae est res sub respectu utilis et nocivi; obiectum memoriae est obiectum ut „recognitum".

470. Coroll. 1. Ergo potentia cognoscitiva non haurit cognitiones suas ex seipsa. Hoc non potest convenire nisi enti infinito, quod ut causa prima est omnia alia a se per identitatem causalem eminentialem, quatenus omnia alia a se praecontinet causaliter eminenter.

2. Ergo theoria cognitionis omnis negans species impressas est pantheistica aut ducit ad pantheismum.

471. Scliol. 1. Cognoscens, quod est obiectum per identitatem, hoc esse potest aut per identitatem formalem, aut per identitatem non formalem, sed per identitatem eminentialem causalem, aut per identitatem radicalem: Deus suam substantiam cognoscit per identitatem formalem, alia a se cognoscit per identitatem eminentialem causalem: angelus et anima separata suam substantiam cognoscunt per identitatem radicalem (cf. th. LUI).

2. **Species informando cognoscitive est causa formalis instrumentalis actus cognitionis.** — Species impressa cum potentia constituit principium efficiens actus cognitionis. Egreditur enim efficienter cognitio ex potentia determinata per speciem, ita ut potentia et species unum constituent principium completum efficiens cognitionis. Ipsa enim taleitas actionis debet habere causam efficientem, quae non potest esse nisi potentia ut **determinata per speciem**. Sed praeprius species impressa causalitatem formalem in actum cognitionis exercet. Actus enim cognitionis specificatur ab obiecto. Obiectum igitur est causa formalis extrinseca specificans cognitionis. Sed obiectum causalitatem hanc non exercet nisi mediante specie impressa cognoscitive informante. Ideo dicitur causa formalis **instrumentalis** analogice.

3. **Triplex effectus formalis distinctus speciei impressae.** — a) Entitative informat, quo constituit potentiam in actu primo remoto; b) cognoscitive informat, quo constituit potentiam ipsum obiectum a) in actu primo proximo, β) in actu secundo. Species enim cognoscitive non informat nisi in instanti, cum elicitur cognitio. Entitative quidem species saepe informat etiam tempore praecedente actuale cognitionem, id quod obtinet in omnibus potentiis, in quibus species habitualiter permanent, i. e. in omnibus potentiis cognoscitivis, exceptis sensibus externis et sensu communi. Species haec, quae habitualiter in potentia adest informando entitative tantum, incipit cognoscitive informare, cum potentia applicatur ad actum secundum, ad actuale cognitionem¹. Tunc etiam species applicatur ad cognoscitive informandum. Quo ipso potentia constituitur obiectum in actu primo proximo et in actu secundo. Species enim cognoscitive informans habet duplicem effectum formalem: primum, quatenus constituit potentiam in actu primo proximo, et secundarium, qui est ipse actus secundus actualis cognitionis, egressus ut specificatus ab obiecto.

472. *Obi. Contra I p.* 1. Ad actum, qui egreditur ex potentia immaterialiter determinata, non requiritur forma materialiter determinans potentiam. Atqui species impressa est forma materialiter determinans potentiam cognoscitivam. Ergo. — *Hesp. Dist. mai.:* Forma, quae materialiter tantum determinat, *conc.*; quae simul etiam immaterialiter seu cognoscitive determinat, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui species impressa non determinat potentiam cognoscitivam immaterialiter seu cognoscitive. *Probo.* Quod determinat potentiam cognoscitivam cognoscitive. est obiectum specificans cognitionis. Atqui species impressa non est obiectum specificans cognitionis. Ergo. — *Hesp. Dist. mai.:* Est obiectum, quod plerumque spécifiant seu determinat mediante forma vicaria seu specie impressa, *conc.*; quod numquam specificat seu determinat mediante forma vicaria seu specie impressa, *nego. Contradist. min.:* Est tamen obiecti specificantis forma vicaria seu instrumentum, *conc.*; non est, . . . , *nego.*

3. Atqui species impressa non est forma vicaria seu instrumentum obiecti specificantis cognitionem. *Probo.* Non est forma vicaria seu instrumentum obiecti specificantis cognitionem, quod inhaeret potentiae actu non cognoscenti. Atqui species impressa inhaeret potentiae actu non cognoscenti. Ergo. — *Hesp. Dist. mai.:* Quod ita inhaeret, ut moveri non possit ad cognoscitive informandum et ad actualiter causandum actum cognitionis, *conc.*; quod ita inhaeret, ut moveri possit ad cognoscitive informandum . . . , *nego. Contradist. min.:* Inhaeret sensibus externis et sensui communi, cum actu non cognoscunt, *nego.*; aliis potentiis cognoscitivis, *subdist.*, ut supra.

Contra II p. 1. Actus potentiae cognoscitivae est actus, quo potentia fit et est ipsum obiectum immaterialiter. Atqui ad actum, quo potentia fit et est ipsum obiectum immaterialiter, numquam requiritur species expressa. Ergo. — *Hesp. Dist. mai.:* Saepe est obiectum mediante specie expressa, *conc.*; numquam est obiectum mediante specie expressa, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui potentia cognoscitiva numquam est obiectum immaterialiter mediante specie expressa. *Probo.* Si obiectum cognitum semper est praesens, potentia cognoscitiva numquam est obiectum immaterialiter mediante specie expressa. Atqui obiectum cognitum semper est praesens. Ergo. — *Hesp. Dist. mai.:* Si semper est praesens

* Applicatur aut voluntate aut causa physiologica, ut pressione sanguinis, aut imaginum associatione et idearum conexione.

physice et proportionatum potentiae, *conc.*; si semper est praesens intentionaliter et hoc saepe mediante specie expressa, *ncyo. Contradist. min.*

Ad 469. **Aristoteles:** Εἰ δὴ ἐστὶ τὸ νοεῖν ὡς περ τὸ αἰσθάνεσθαι, ἢ πάσχαντι ἂν εἴη ὑπὸ τοῦ νοητοῦ ἢ τι τοιοῦτον ἕτερον. ἀπαθὲ ἄρα δεῖ εἶναι, δεκτικὸν δὲ τοῦ εἶδους καὶ δυνάμει τοιοῦτον ἄλλα μὴ τοῦτο (De an. III 4, 429 a 13). Ad quae **S. Thomas:** ^Procedit [Philosophus] ad ostendendum, quod intelligere est simile ei quod est sentire. Quae quidem similitudo ex hoc manifesta est, quod sicut sentire est quoddam cognoscere, et sentimus quandoque quidem in potentia, quandoque autem in actu, sic et intelligere cognoscere quoddam est; et quandoque quidem intelligimus in potentia et quandoque in actu. Ex hoc autem sequitur, quod cum sentire sit quoddam pati a sensibili aut aliquid simile passioni, quod intelligere sit vel pati aliquid ab intelligibili vel aliquid alterum huiusmodi, simile scii, passioni. Horum autem duorum secundum verius est. Nam sentire, ut supra in secundo dictum est, non proprie pati est. . . . Sed aliquid habet simile passioni, inquantum sensus est in potentia ad sensibile et est susceptivus sensibilium. Ergo, si intelligere est simile ei quod est sentire, et partem intellectivam oportet esse impassibilem, passione proprie accepta; sed oportet quod habeat aliquid simile passibilitati. quia oportet huiusmodi partem esse susceptivam speciei intelligibilis, et quod sit in potentia ad huiusmodi speciem, sed uon sit hoc in actu. Et sic oportet, quod sicut se habet sensitivum ad sensibilia, similiter se habeat **intellectivum** ad intelligibilia, quia **utrumque est in potentia ad suum obiectum** et est susceptivum eius⁴ (in l. c. lect. 7 n. 675 sq.; cf. lect. 8 n. 718; lect. 9 n. 722 sqq.; In Perih. I lect. 2 n. 6 et 9; S. th. I 14, 2; 79, 2; 85, 2 [cit. ad 687]: Ver. 3, 1 ad 2; 16, 1 ad 13; III Dist. 14 a. 1 sol. 2). — „Cognitio sensus exterioris perficitur per solam immutationem sensus a sensibili, unde per formam, quae sibi a sensibili imprimitur, sentit; non autem ipse sensus exterior format sibi aliquam formam sensibilem : hoc autem facit vis imaginativa, cuius formae quodammodo simile est verbum intellectus⁴ (Qdl. V a. 9 ad 2). — „Istud sic expressum, scii, formatum in anima, dicitur verbum interius; et ideo comparatur ad intellectum, non sicut quo intellectus intelligit, sed sicut in quo intelligit; quia in ipso expresso et formato videt naturam rei intellectae⁴ (In Io. I, 1 lect. 1; cf. Pot. 8, 1; C. g. I 46 53; III 51 : Cum autem; S. th. I 34, 1).

§ 3. De actu cognitionis.

THESIS XXXVI: Actus cognitionis non est actio praedicamentalis, sed metaphysica.

473. St. qu. 1. Actionem duplicem distinximus (cf. n. 281, 1): **physicam**, praedicamentalem seu actionem transeuntem, quae essentialiter in productione termini consistit, et **metaphysicam** seu immanentem, quae non consistit in productione termini. Haec ultimo est perfectio ipsius agentis, cum actio transiens ultimo sit propter perfectionem passi.

2. Suarez, et qui ipsum sequuntur, speciem expressam ponunt ratione ipsius actus cognitionis, non ratione obiecti tantum, quia cognitionem habent pro actione **praedicamentali**, quae terminum producit; quare ad omnem cognitionem requirunt speciem expressam. At Thomistae speciem ponunt ratione obiecti tantum, quia est absens aut -non proportionatum potentiae¹. ac proinde cognitionem habent

¹ Loquimur de cognitione creata tantum, in qua species semper producitur ex **indigentia**, non de cognitione increata Dei Patris, qui. ut theologi docent, cognoscendo se producit speciem (Filium) ex **abundantia**.

pro actione **metaphysica**, neque omni cognitione dicunt exprimi speciem.

474. Prob. th. Illa actio non est actio physica seu praedicamentalis, sed metaphysica, quae aliquando terminum omnino non producit, et quae, cum terminum producit, non est propter terminum producendum. Atqui cognitio est actio, quae aliquando terminum omnino non producit, et quae, cum terminum producit, non est propter terminum producendum. Ergo.

Mai. patet ex dictis n. 188, 1; 194; 281, 1.

Prob. min. quoad 1. p. (Cognitio aliquando terminum omnino non producit). — a) Probatur ex experientia; nullam experimur imaginem expressam in cognitione sensuum externorum et sensus communis, cum in cognitione ceterarum potentiarum experiamur, testimonio conscientiae, hanc imaginem seu speciem expressam; in cognitione intellectus et phantasiae experimur nos esse productivos quoad obiecta, seu nos producere conceptus et phantasmata, in quibus obiecta intueamur: in cognitione autem sensuum externorum et sensus communis contrarium experimur: nos cognoscere obiecta nobis obtrusa, nullo modo a nobis producta. — b) Probatur ex eo, quod nulla apparet ratio ponendi speciem expressam in cognitione sensuum externorum et sensus communis. Nam obiectum harum potentiarum est praesens, immo est in contactu immediato cum organis horum sensuum. Et obiectum est proportionatum his potentiis; non enim referuntur ad obiectum altiore modo, sed cognitio eorum experimentalis respicit obiecta omnino ita, prout immediate adsunt in rerum natura. Haec cognitio experimentalis, quae contingit actione rerum in sensus, est etiam ratio magni momenti ad excludendam speciem expressam. Specie enim hac admissa, sensus externi et sensus communis iam non sufficienter distinguerentur a phantasia, quo periclitaretur cognitionis nostrae experimentalis certitudo.

Prob. min. (quoad 2. p. (Cognitio, cum terminum producit, non est propter terminum producendum). — Nam cognitio, etiam specie producta, non cessat, sed perdurat, immo tunc completa et perfecta evadit tamquam obiecti contemplatio; quare cognitio non est propter speciem producendam, sed species est propter cognitionem, ut in specie producta exerceatur cognitio tamquam obiecti contemplatio in specie.

475. Coroll. 1. Ergo actio cognoscitiva est actio non formaliter, sed **virtualiter eminenter**. Est actio virtualiter eminenter: a) quia est sui-motio eminenter, quatenus seipsa emanat ex potentia cognoscitiva (cf. n. 465, 3), et quidem tamquam aliquid, quo ultimo perficitur agens; b) quia est sui-motio eminentissime, quatenus cognoscens cognoscendo sibi aliquid habet seu possidet immaterialiter, objective. Nam etiam in cognitione alterius attactum est subiectum cognoscens in obliquo (in actu exercito). Habere enim aliud ut aliud, est habere

tamquam sibi oppositum seu obiectum. c) Est actio virtualiter eminenter, quia aliquando pollet virtute aliquid a se distinctum producendi.

2. Ergo actio cognoscitiva est actio immanens ut actio; est enim aliquid, quod per se est completum et perfectum in se neque in producendo termino effunditur.

3. Ergo terminus seu species expressa non producitur nisi per accidens, non propter se, sed propter ipsam actionem, ut in termino producto exerceatur actio seu contemplatio obiecti. Cognoscens exprimendo speciem fit obiectum mediante specie expressa. Obiectum est in cognitione, habet esse cognitum, identificatur cum actu cognoscente (cf. n. 466, 1) mediante specie expressa.

4. Ergo actio cognoscitiva ad primam speciem praedicamenti qualitatis pertinet; est enim accidens bene disponens virtutem cognoscitivam.

5. Ergo cognitio non est repraesentatio (contra Suarez qui cognitionem essentialiter tamquam repraesentationem concipit). Cognitio est repraesentatio, cum producit speciem; sed est repraesentatio efficienter tantum, non formaliter, nam etiam tunc in repraesentatione non consistit neque in productione repraesentationis, sed in eo, quod est, habere formam immaterialiter mediante repraesentatione seu esse obiectum cognitum mediante repraesentatione².

6. Ergo cognitio recte definitur: actio metaphysica, qua immaterialiter habetur forma (cf. n. 465, 1). In hac definitione declaranda terminus «immaterialiter» non est exponendus terminis „cognoscitive“, „intentionaliter“, „obiectivene fiat circulus vitiosus et explicetur cognitio per cognitionem. Sed exponatur ita: Cognitio consistit in actu secundo, quo forma aliqua habetur immaterialiter, i. e. modo supereminenti super potentialitatem, seu in eo quod subiectum cognoscens habet formam non compositive, non tamquam evolutionem seu actuationem subiecti. sed modo perfecto, ita ut habens formam in habendo eam non se habeat ut potentia, sed ut actus qui possidet actum, ut immateriale quod immaterialiter habet actum (cf. n. 465, 1 et 2).

476. Schol. 1. Speciem expressam non producant sensus externi et sensus communis, quorum cognitio experimentalis immediate (i. e. sine medio in quo) in obiecto terminatur; ceteri vero sensus et intellectus cognoscendo exprimunt speciem. Intellectus etiam tunc exprimit verbum, cum obiectum proprium est praesens et spirituale et per seipsum conjunctum intellectui identitate radicati, ut contingit in intellectione, qua angelus et anima separata intelligunt suam substantiam. Nam etiam tunc obiectum non est proportionatum actui secundo intellectionis,

¹ De anima II 5.

* Etiam Thomistae optimaе notae aliquando minus stricte repraesentativum usurpant pro cognoscitivo. Ita ioannes a S. Thoma, qui tamen diserte confitetur: „Actus intelligendi formaliter non est repraesentatio, sed operatio et tendentia ad obiectum“ (Logica II q. 22 a. 4).

quia intellectus fertur in obiectum ut est intellec-tum (cf. n. 549). Nullum autem obiectum creatum est per seipsum intellectum in actu secundo, i. e. intellectualiter elaboratum seu penetratum secundum gradus suos et relationes suas. Obiectum est intelligibile tantum, non vero actualiter intellectum. Hoc rei finitae convenire non potest, nisi quatenus est in intellectu per speciem expressam¹.

2. Intellectio, quatenus productio verbi mentis est, vocatur dictio (S. Thom., S. th. I 34, 1 ad 2—3; cf. etiam 27, 1; Ver. 4, 2 ad 5). Dictio non differt realiter ab intellectione, nam species expressa repraesentat rem ut cognitam; cognitione igitur produci debet. Quare dictio est ipsa cognitio considerata in fieri, verbo autem formato seu specie expressa redditur perfecta et completa cognitio tamquam contemplatio. — Actus vero cognitionis et species impressa et expressa realiter inter se differunt. Nam species impressa pertinet ad actum primum et est principium cognitionis, cognitio autem ipsa est causalitas (per accidens)² productiva speciei expressae. Species expressa distinguitur ab actu cognitionis modaliter tamquam terminus intrinsecus cognitionis (S. Thom., Pot. 8, 1 c.).

477. *O bi.* 1. Actus, qui est causalitas, est actio praedicamentalis. Atqui actus cognitionis est actus, qui est causalitas. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Qui est causalitas per se, *conc.*; per accidens tantum, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui actus cognitionis est causalitas per se. *Probo.* Causalitas per se est actus cognitionis, qui essentialiter et necessario oritur causalitate potentiae cognoscitivae. Atqui actus cognitionis est actus, qui essentialiter et necessario oritur causalitate potentiae cognoscitivae. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Productio huius actus per se est causalitas aliqua immediata potentiae cognoscitivae, *conc.*; ipse actus per se est causalitas, qua aliquid producitur, *nego. Conc. min.; dist. consq.*

Ad 474. S. Thomas: «Duplex est actio: Una, quae procedit ab agente in rem exteriorem, quam transmutat; et haec est sicut illuminare, et haec est, quae etiam proprie actio nominatur. Alia vero actio est, quae non procedit in rem exteriorem, sed stat in ipso agente ut perfectio ipsius, et haec proprie dicitur operatio; et haec est sicut lucere. . . . Intelligens non se habet ut agens vel ut patiens, nisi per accidens' (Ver. 8, 6). Sola autem actio transiens ponitur in praedicamento actionis: «Actio secundum quod est praedicamentum, dicit aliquid fluens ab agente cum motu' (1 Dist. 8, 4 a. 3 ad 3): unde cum cognitio sit actio immanens, secundum mentem S. Thomae non est actio physica. — «Dico autem operationem in ipso [operante] manentem per quam non fit aliud praeter ipsam operationem: sicut videre et audire. Huiusmodi enim sunt perfectiones eorum quorum sunt operationes, et possunt esse ultimum: quia non ordinantur ad aliquod factum quod sit finis. Operatio vero vel actio, ex qua sequitur aliquid actum praeter ipsam, est perfectio operati, non operantis, et comparatur ad ipsum [operatum] sicut ad finem (C. g. I 100).

Ad 474 et 476,1. S. Thomas, Qdl. V a. 9 ad 2 (cit. ad 469); Ver. 4, 2 ad 5.

¹ Dicimus «rei finitae', nam res infinita, Deus, est obiectum per seipsum intellectum perfectissime. Ideo theologi docent visionem beatam contingere sine specie expressa seu ipsam essentiam divinam uniri immediatissimo intellectui beato per modum speciei expressae.

² Dicimus «per accidens' quia per se non est causalitas, sed qualitas (actio metaphysica).

QUAESTIO II: De cognitione sensitiva.

§ 1. De potentiis sensitivis in genere.

THESIS XXXVII: Potentiae sensitivae sunt potentiae organicae.

478. St. qn. 1. Sensatio est cognitio, cuius obiectum est concretum corporeum, concretum singulare. Sensus hanc concretionem solvere non valet: non potest essentiam separare ab eis, quae accidunt ei a parte rei, a notis individuantes, quibus a nobis cognoscitur tamquam res singularis. Hoc peragit intellectus conceptibus abstractis, quibus attingit essentiam rerum: intelligit quid sint. Sensus vero intuetur res non intelligendo quid sint. Neque substantiam rerum cognoscit (cf. n. 273), sed accidentia tantum corporis ad invicem coniuncta, i. e. cognoscit corpus secundum externam suam apparentiam tamquam extensum, determinatum loco, tempore, magnitudine, figura, colore etc. Ita neque potest accidens aliquod separare a coniunctione sua cum aliis; speciatim non potest quantitatem per se solam sumere sine determinata magnitudine, figura etc. Hoc peragit intellectus, qui hoc ipso essentiam extensionis, essentiam extensi seu corporis cognoscit. Cognoscit corpus abstracte, cum sensus non attingat nisi concrete.

2. Supposito, nullam cognitionem ac proinde neque sensationem explicari posse mechanice aut ex viribus physicis et chemicis et vegetativis, sed speciales requiri potentias, thesi nostra dicimus potentias sensitivas esse **potentias organicas**, quae inhaerent composito ex anima et corpore, seu quae in esse et agere dependent ab organo. — Plato, Cartesius, Rosmini (1797—1855), Palmieri multique recentes asserunt sensationem esse solius animae actum; quorum sententia nititur in falsa de modo unionis animae cum corpore doctrina.

479. Prob. th. *Arg. I.* Potentia cognoscitiva, cuius obiectum formale proprium seu id quod per se primo attingit, est corporeum, ut corporeum est, ipsa est organica seu corporea; potentia enim accurate respondet obiecto suo proprio secundum modum essendi (cf. n. 466, 2). Atqui obiectum formale proprium potentiae sensitivae est corporeum, ut corporeum, seu corporeum concretum, prout existit in rerum natura. Ergo.

Idem argumentum ita evolvitur: Potentia, cuius obiectum formale est extensum concretum, est potentia organica. Atqui sensus est potentia, cuius obiectum formale est extensum concretum. Ergo.

Min. patet ex st. qu. — Prob. mai. Potentia, cuius obiectum formale est extensum concretum, seu quae per se primo attingit extensum concretum, est potentia, quae attingit extensum extenso modo, seu cuius ipsa cognitio est qualitas extensa. Debet enim recipi haec extensio in potentia et contineri in eius cognitione; nam cognitio est obiectum cognitum secundum esse cognitum, obiectum habet esse cognitum in cognoscente. Ita obiectum cognitum in cognitione sensitiva habet esse cognitum concrete extensum, i. e. cognitio sensitiva est

qualitas extensa. Atqui potentia, cuius cognitio est qualitas extensa, etiam ipsa extensa seu organica est, ut per se patet. Ergo.

Ad argumentum notetur obiectum sensus etiam tunc esse extensionem concretam, cum cognitione sensitiva non cognoscitur tamquam extensum, sicut obtinet in simplici sensatione auditus et olfactus. Nam qualitates istae: sonus et odor, non abstracte, sed concrete cognoscuntur tamquam temporaliter determinatae, prout exsistunt in rerum natura. Sed hae qualitates necessario sunt qualitates concrete extensae, quibus non convenit esse abstractum, sed concrete extensum.

Arg. II (ex absurda sequela). Si potentiae sensitivae essent potentiae anorganicae, potentiae sensitivae essent potentiae spirituales. Atqui repugnat potentias sensitivas esse potentias spirituales. Ergo.

Mai. per se patet; potentia enim anorganica, quae in esse et agere est independens a corpore, est potentia spiritualis.

Prob. min. a) Si potentia sensitiva est potentia spiritualis, obiectum sensibile seu corpus agit in potentiam spiritualem imprimendo speciem, et quidem speciem sensibilem, i. e. concretam (cf. n. 481). Atqui repugnat corpus agere in potentiam spiritualem imprimendo speciem concretam. Potest quidem corpus agere in potentiam spiritualem, sed solummodo tamquam instrumentum alterius potentiae spiritualis, sicut phantasma agit in intellectum possibilem tamquam instrumentum intellectus agentis (cf. th. LV). At species, quae ita producitur, semper spiritualis est seu abstracta, non sensibilis seu concreta. Ergo.

b) Si potentia sensitiva est potentia spiritualis, anima bruti est substantia spiritualis; nam anima, quae habet potentias spirituales, spiritualis est. Atqui hoc repugnat (cf. th. XXXIII et XLII). Ergo.

480. Coroll. 1. Ergo sensatio non est operatio solius animae, sed animae organismum corporeum informantis. Ex anima et corpore unum constituitur operationis (sensationis) principium, ex quo una egreditur operatio. — Distinguendo inter principium efficiens sensationis proximum et remotum, et inter principium „quod“ et „quo“, dicimus: Principium „quod“ sensationis est suppositum, principium „quo“ remotum (seu primum) totale est natura tota composita ex anima et corpore, anima autem est principium parziale tantum; principium proximum „quo“ totale est organum animatum seu organum informatum potentia sensitiva, potentia autem haec est principium proximum „quo“ parziale tantum. Recte tamen etiam organum animatum dicitur **instrumentum** „quod“, et potentia dicitur instrumentum „quo“ (cf. n. 430, 1). Nam instrumentum, etiam instrumentum „quod“, est id, quo agit suppositum. — Quod dicitur de sensatione, valet etiam de appetitione et de vegetatione.

2. Ergo sensus nequit **reflectere** super se et super actum suum reflexione propria. Reflexio enim expostulat potentiam anorganicam, spiritualem (cf. n. 466, 3; 543; 562).

3. Ergo anima **separata** caret potentiis sensitivis; adsunt quidem **radicaliter**, non vero formaliter. Ut enim salvetur potentia sensitiva, requiritur corpus, et quidem corpus specialiter dispositum seu organum. Ideo potentia sensitiva non tantum perit per mortem, sed etiam per indispositionem corpoream, qua destruitur illa specialis dispositio organi ad potentiam sensitivam requisita; ita videmus, destructa speciali illa dispositione oculi, etiam visum destrui et effici caecitatem.

4. Ergo reiciendus est sensus fundamentalis propositus a Rosmini et Tongiorgi. Hoc sensu ante quamcumque aliam cognitionem anima dicebatur cognoscere seipsam, et mediante hac cognitione sui etiam corpus sibi unitum. Qualiscumque alia cognitio sensitiva consideratur tamquam ulterior determinatio huius sensationis fundamentalis. Cognitio, quae attribuitur sensui fundamentalis, ea esset, qua anima immediate et directe seipsam cognosceret. Sed repugnat hanc cognitionem esse sensitivam; debuisset esse cognitio intellectiva, et cognitio intellectiva perfecta, quae convenire non posset nisi animae separatae perfecte per se subsistenti. — Quomodo homo corpus suum sentiat, cf. n. 485.

481. Schol. Species impressa in potentiis sensitivis efficitur ab ipso obiecto sensili. Nam obiectum sensile **potest** agere in sensum, quia est proportio inter agens (obiectum) et passum (sensem); obiectum enim sensile potest agere in organum sensus, ac proinde etiam in ipsum sensum dependentem ab organo. Obiectum sensile **de facto** agere in sensum et determinare sensum patet ex experientia.

Probe tamen distinguenda est **species sensibilis** a determinationibus physicis et chemicis et physiologicis, quae, ut docent physiologi, ab obiecto in organo efficiuntur et quae non sunt nisi media, quibus species sensibilis in sensu producitur; physice enim et chimice et physiologice immutatur organum informatum a vi sensitiva, quae proinde etiam ipsa immutatur, utpote ab organo in esse dependens. Mutationibus et determinationibus physicis et chemicis et physiologicis determinatio psychica seu species sensibilis introducitur.

482. *Obi.* 1. Potentiae animae non sunt potentiae organicae. Atqui potentiae sensitivae sunt potentiae animae. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Potentiae animae, quae inhaerent soli animae, *conc.*; quae non inhaerent soli animae, sed organo animato, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui potentiae sensitivae inhaerent soli animae. *Probo.* Potentiae, quarum obiectum est immateriale, inhaerent soli animae. Atqui obiectum potentiarum sensitivarum est immateriale. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quarum obiectum est immateriale, i. e. abstractum, *conc.*; quarum obiectum est immateriale, i. e. obtinet esse cognitum in potentia sensitiva, *nego* (cf. n. 466, 2). *Contradist. min.*

3. Atqui obiectum potentiae sensitivae est abstractum. *Probo.* Abstractum est, quod est separatum ab iis, quibuscum invenitur coniunctum in rerum natura. Atqui obiectum potentiae sensitivae est separatum ab iis, quibuscum invenitur coniunctum in rerum natura. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Abstractum est quidditas separata ab omnibus, quae ad eam non pertinent, *conc.*; est qualitas assumpta sine quibusdam

aliis qualitatibus ei coniunctis (sicut visu assumitur color pomi sine eius odore et sapore), non tamen separata ab omnibus, quae ad eius essentiam non pertinent, speciatim non separata a concreta quantitate, *neyo. Contradist. min.*

4. Atqui obiectum sensus est etiam abstractum a concreta quantitate. *Probo.* Sonus, qui simplici auditione auditur, est abstractus a concreta quantitate. Atqui sonus est obiectum sensus. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Non localizatur in determinata quantitate, *conc.;* non sentitur tamquam concretus cum determinato tempore, *nego. Conc. min.;* *dist. consq.:* Aliquando non localizatur in determinata quantitate, *conc.;* neque tunc sentitur tamquam concretum cum determinato tempore, *nego.* — Sonus tamquam ens fluens, successivum inest concrete in quantitate fluente, in tempore, sicut qualitas permanens inest in quantitate permanente. Utraque qualitas habet determinatam positionem et extensionem : altera in quantitate fluente, altera in quantitate permanente.

Ad 479. **Aristoteles** ^determinat de organis sensus. Quia enim dixerat, quod sensus est susceptivus specierum sine materia, quod etiam intellectui convenit, posset aliquis credere, quod sensus non esset potentia in corpore, sicut nec intellectus. Et ideo ad hoc excludendum assignat ei organum et dicit, quod .primum §sensitivum idest primum organum sensus est ,in quo est potentia huiusmodi⁴, quae scii, est susceptiva specierum sine materia. Organum enim sensus, cum potentia ipsa, utputa oculus, est idem subiecto, ,sed esse aliud est⁴, quia ratione differt potentia a corpore. Potentia enim est quasi forma organi, ut supra traditum est⁴ (Αἰσθητήριον δὲ πρῶτον ἐν ᾧ ἡ τοιαύτη δύναμις . ἐστὶ μὲν οὖν ταὐτόν, τὸ δ' εἶναι ἕτερον: De an. II 12, 424 a24. S. Th 0 m. lect. 24 n. 555 ; cf. Arist., De an. I 1, 403 a 6 ; III 4. 429 a 26 b 5 ; S. Thom. I lect. 2 n. 17; III lect. 7 n. 684 688). — **Aristoteles:** Αἰσθησι διὰ σώματο γίνεται... δῆλον καὶ διὰ τοῦ λόγου καὶ τοῦ λόγου'ξωρί (De sensu et sens. 1, 436 b 6). Ad quae S. Thomas: ,Quod sensus, communis sit animae et corpori, dicit esse manifestum et .per rationem' et ,sine ratione⁴. Ratio enim est in promptu : quia cum sensus patiatur a sensibili, sicut ostensum est in libro De anima, sensibilia autem materialia sint et corporea, necesse est corporeum esse, quod a sensibili patitur. .Absque autem ratione manifestum est experimento: quia turbatis corporeis organis impeditur operatio sensus; et eis ablatis, totaliter sensus tollitur⁴ (in I. c. lect. 1 n. 17; cf. Arist., De somno et vig. c. 1, 454 a 7—11 [v. ad 428]). — S. Thomas: ,Quaedam operationes sunt animae, quae exercentur per organa corporalia; sicut visio per oculum, et auditus per aurem. Et simile est de omnibus aliis operationibus nutritivae et sensitivae partis. Et ideo potentiae quae sunt talium operationum principia, sunt in coniuncto sicut in subiecto, et non in anima sola⁴ (S. th. I 77,5; cf. C. g. II 57: Item, Impossibile; 82: Haec autem; Comp. 89 92).

Ad 481. S. Thomas: ,Nec sensibile exterius est nobilius quam sensus proprius, licet moveat ipsum. Est enim secundum quid nobilius, scii, inquantum est actu album vel dulce, ad quod est sensus proprius in potentia. Sed sensus proprius simpliciter est nobilior propter virtutem sensitivam, unde et nobiliori modo recipit sine materia. ... Et sic sensus communis [licet immutetur a sensu proprio] nobiliori modo recipit quam sensus proprius, propter hoc quod virtus sensitiva consideratur in sensu communi ut in radice, et minus divisa⁴ (In De an. III lect. 3 n. 612; cf. Pot. 5, 8 c. post med.; S. th. I 84, 6 ad 2; 85, 1 ad 3). Cf. text, ad 577.

§ 2. De sensibus externis

483. Divisio sensuum in externos et internos. — Divisio sensuum in externos et internos ab obiecto sumenda est ita, ut sensus externus dicatur, qui obiectum suum immediate, i. e. non mediantibus

* Pro accuratiore explicatione cf. auctoris scripta: De cognitione sensuum externorum ; Unsere Außenwelt

aliis sensibus, attingit, internus vero, qui mediantibus aliis attingit. Cognitio enim sensuum internorum in eo consistit, quod aliquid iam cognoscitive apprehensum ulterius elaborant. Contra sensus externi immediate referuntur ad obiectum physica irritatione propositum, ad obiectum proinde pure **externum**. Obiecta autem sensuum internorum non sunt obiecta pure externa, cum hi sensus semper referantur ad aliquid intentionaliter in cognoscente iam receptum. Quapropter cognitio sensuum externorum seu simplex sensatio elementum primitivum est, unde omnis cognitio humana incipit. Ulterior cognitio hominis in simplicibus sensationibus fundatur. Ita **perceptio** plures sensationes ope sensus communis coniungit easque complet ulteriusque perficit ope repraesentationum phantasiae, quae fundantur in sensationibus antea iam habitis. Intellectus autem intelligibilité!· elaborat obiectum perceptionis cognitione quidditativa.

484. Sensuum externorum divisio. — Sensus externi dividuntur in **superiores** (visus, auditus) et **inferiores** (olfactus, gustus, et tactus, qui complectitur sensum resistentiae et temperaturae). Sensus superiores sunt, qui referuntur ad obiectum suum proprium pure obiective, inferiores, qui referuntur ad obiectum proprium non pure obiective, sed sub respectu aliquo subiectivo. Sentiunt enim obiectum suum tamquam aliquid, quod afficit subiectum sentiens, quod causaliter agit in subiectum sentiens; ita enim percipimus obiecta propria sensuum inferiorum: resistentiam, temperaturam, sapores, odores. Contra, sensus superiores apprehendunt res pure obiective, sine illo respectu subiectivo: non scimus nisi scientifica demonstratione colores, quos videmus, causaliter agere in oculos; ipse visus hanc causalitatem non sentit. Idipsum dicendum de aure relate ad sonos. Sonus vero nimis vehemens non tantum auditus, sed etiam tactus sensationem in aure producit; similiter lux nimis intensa efficit in oculo doloris sensationem, quae est sensatio tactus, ut continuo explicabitur.

Quia sensus inferiores referuntur ad res sub respectu afficientis subiectum. ideo ad obiectum proprium eorum pertinent etiam **voluptas** sensilis et eius contrarium, **displicentia** et **dolor** sensilis, seu conveniens et disconveniens tamquam afficiens subiectum sentiens, cum ad obiectum sensuum superiorum pertineat **pulchrum**, seu id quod est conveniens pure obiective. Voluptas enim sensilis est sensatio conveniens sensuum inferiorum, dolor est sensatio disconveniens sensus resistentiae; dolor enim proprie de sensu resistentiae tantum dicitur, cum id quod est disconveniens gustui et olfactui, **ingratum** potius dicatur. — Etiam dolor productus a temperatura excessiva (calida vel frigida), quatenus organismum laedit, ad sensum resistentiae pertinet; laesio enim haec sensationem disconvenientem resistentiae seu pressionis producit.

Sensationem externam voluptatis et displicentiae et doloris sequuntur actus appetitus sensitivi: gaudium et tristitia quasi voluptas et dolor

internus (affectus voluptatis, displicentiae, doloris — Lust-, Unlust-, Schmerzgefühl — sentimento di piacere, di dispiacere, di dolore), quae a voluptate et displicentia et dolore externo, i. e. a sensationibus sensus externi probe distinguenda sunt (cf. n. 508).

485. Numerus sensuum externorum. — Quinque solent numerari sensus externi: visus, auditus, olfactus, gustus, tactus, secundum quinque obiecta formalia immediate sensilia, quae sunt: color, sonus, odor, sapor, qualitas tangibilis. At tactus non est unus sensus; nam praeter qualitatem per se tangibilem, quae est resistantia (durum et molle), circa quam est sensus resistantiae, sunt qualitates tangibiles per accidens: temperatura (calidum et frigidum), circa quam est sensus temperaturae, et sapor, circa quem est gustus. Ideo Aristoteles¹ etiam gustum tactum quendam dicit. Vulgo autem sensus resistantiae et temperaturae per modum unius sumuntur et tactus vocantur, quia per totum corpus alter alterum comitatur, et eorum distinctio organica non facile apparet. Sex igitur sensus externi distinguendi sunt: visus, auditus, olfactus, gustus, sensus resistantiae, sensus temperaturae. — Tactus actionem suam exercet etiam intra corpus et inter diversas corporis partes, quatenus pars tangit partem, quae sensatio, etsi contingit intra corpus, nihilominus ad sensum externum pertinet. Ope tactus, quatenus actionem suam exercet intra corpus, homo immediate corpus suum sentit in actu exercito. In actu signato seu quasi reflexe (reflexione impropria) homo corpus suum sentit, quatenus tactui adiungitur sensus communis: ope tactus pars sentit partem, quas sensationes diversarum partium sensus communis tamquam meas percipit, et ita ope tactus, adiuncto sensu communi, sentio meum corpus in actu signato. — Ex dictis patet sensum muscularem, qui a multis recentibus enumeratur tamquam sensus externus specialis, non distingui a sensu resistantiae, sed esse ipsum sensum resistantiae, prout exercetur inter diversas ipsius corporis partes. — Recentes praeterea alios enumerant sensus, qui etiam ipsi ad sensum resistantiae reducuntur. Speciatim reicitur specialis sensus doloris, quia dolor est sensatio disconveniens sensus resistantiae.

486. Sedes sensuum externorum. Secundum multos psychologos omnis sensatio perficeretur in „sensoriis“ cerebri. Distinguunt in cerebro: sensorium visus, auditus etc. Si aliquod sensorium destruitur, ita dicunt, etiam sensatio ei respondens eliminatur. Quare putant sensuum externorum omnium sedem esse cerebrum. — At dato, non concesso, destructionem alicuius sensorii reddere impossibilem sensationem ei respondentem, exinde tamen nondum esset probatum sensationem in hoc sensorio sedem suam habere; potest enim, hoc non obstante,

¹ De anima III 12, 434 b 21.

contingere in peripheria systematis nervei. Etiam S. Thomas (In De an. III lect. 3) et scholastici, quamquam docebant sensationis sedem esse peripheriam, tamen asserebant sensus externos vim suam sensitivam ex coniunctione cum cerebro, cum sensu communi haurire. Sed neque est probatum destructionem horum sensoriorum sensationem impossibilem reddere (cf. n. 495, 2).

Sedes tactus determinari potest immediate sensatione tactus. Ipsa sensatio per seipsam manifestat, quo loco fiat. Nam tactus sentit obiectum suum tamquam agens in corpus sentiens et produciens in eo sensationem. Et tactus etiam sentit obiectum tamquam agens in determinatam corporis partem ibique sensationem produciens, quia sentit obiectum tamquam tangens determinatam corporis partem. Etiam sedes aliorum sensuum inferiorum: sensus temperaturae, gustus, olfactus, facile determinatur sensatione horum sensuum et sensatione tactus, quae eam comitatur. Nam etiam hi sensus obiectum suum sentiunt tamquam aliquid, quod afficit corpus sentiens et in eo producit sensationem; et mediante sensatione tactus, quae comitatur hanc sensationem, obiectum etiam sentiunt tamquam agens in determinatam partem corporis ibique sensationem produciens. Ita percipimus nos lingua, palato gustare, naribus olfacere, i. e. has partes esse sedem gustus et olfactus, et percipimus tactum et sensum temperaturae per totum corpus esse diffusum. — At sensus superiores fugit actio obiecti, cum obiectum pure obiective percipiant. Quapropter neque experiuntur sensationem suam tamquam in determinato organo productam. Non experiuntur, sicut sensus inferiores, ipsa sensatione sedem sensationis. Mediantibus tamen sensationibus tactus, quae sensationes visus et auditus comitantur, cum pupilla contrahitur sub influxu lucis, cum aperimus et claudimus oculos, cum caput movemus, cum aures obturamus, experimur nos oculis videre et auribus audire, i. e. haec organa aliquid saltem conferre ad visionem et auditionem. Num revera visio contingat in oculo, auditio in aure, ac proinde oculus sit propria sedes visus et auris sedes auditus, hoc exinde nondum liquet. Possibile esset oculum et aurem non deservire nisi ad undas lucis et soni recipiendas, sensationem vero ipsam non hic, sed alibi contingere. Sed non indicatur ratio sufficiens, cur visio non in oculo et auditio non in aure contingeret. Quapropter per analogiam cum sensibus inferioribus oculus et auris considerata sunt tamquam sedes visus et auditus.

Alia ratio, quae evincit sensationem omnium sensuum externorum, tum inferiorum tum superiorum, contingere in peripheria, ducitur ex ipsa essentia sensationis sensuum externorum. Haec sensatio essentialiter est apprehensio alicuius obiecti praesentialiter obtrusi; est intuitio obiecti praesentis non tantum intentionaliter, sed etiam realiter (physice). Tale autem obiectum cum sensatione simul esse debet tum temporaliter, tum localiter. Debet esse simul temporaliter, i. e. debet

esse eodem tempore cum sensatione, secus non esset praesens. In processu autem cognoscitivo sensuum externorum, qui non contingit nisi ex actione physica obiecti in sensum, simultas temporalis supponit simultatem localem — simultatem secundum contactum. Si obiectum cum sensatione non est simul localiter, i. e. si obiectum non tangit sensum, etiam simultas temporalis obiecti cum sensatione irrita fit; nam influxus physicus trans medium et per fibras nerveas non fit nisi in tempore. Ita requiritur tempus, ut lux perducatur usque ad oculum, et iterum consumitur tempus, ut irritatio in peripheria perducatur usque ad cerebrum. Et esto minimum hoc tempus, sufficit tamen, ut obiectum instabile mutatum sit, immo omnino iam non sit. i. e. iam non praesens sit. Quare obiectum immediatum sensationis sensuum externorum semper non est nisi obiectum intus, obiectum intraorganicum (cf. n. sq.), et sensatio contingat necesse est in organo sensus, in terminatione nervea peripheriae, quae ab obiecto tangitur, non in cerebro.

Verum est sensationem in peripheria quodammodo imperfectam esse, cum in cerebro tantum ope sensus communis conscia fiat (clare et expresse).

487. Obiectum sensuum externorum. — Veteres sensibile seu obiectum sensus latissime sumptum distinguebant in sensibile **per se** et sensibile **per accidens**. Sensibile **per se** ulterius distinguebant in sensibile **per se primo**, sensibile **proprium** et sensibile **per se secundo** seu sensibile **commune**. Sensibile **per se** est id, quod revera sub sensum cadit et ab eo percipitur, quod est revera obiectum. Sensibile **per accidens** proprie sub sensum non cadit, revera ab eo non apprehenditur, sed ab alia potentia cognoscitiva repraesentatur et cognitioni sensus adicitur. Revera et proprie non est obiectum, sed obiectum concomitans seu aliquid quod adicitur obiecto. Ita substantia corporea est **per accidens sensibilis**: proprie sub nullum sensum cadit, a nullo sensu cognoscitur, sed ab intellectu tantum, et accidentibus, quae a sensibus cognoscuntur, adicitur. Sapor et odor pomi visibilia non sunt **per se**, sed **per accidens** tantum. Sapor et odor non cadunt sub visum, sed repraesentatione phantasiae (fundata in experientia gustus et olfactus) adiciuntur illis accidentibus pomi, quae visu percipiuntur. Etiam obiectum foris ut foris, obiectum extraorganicum. diversitas obiecti a corpore subiecti sentientis non est sensibilis sensatione sensus **externi** nisi **per accidens**, ut ex sequentibus patebit. At color pomi est **per se** sensibilis, et generaliter **per se** sensibiles sunt qualitates immediate sensibiles: revera sub sensum cadunt: color est **per se** sensibilis, sonus **per se** audibilis etc. Etiam quantitas et figura: accidentia mediate sensibilia, **per se** sensibilia sunt, etsi mediate, i. e. **per se secundo**. — Veteres sensibile **per se** dividebant in sensibile **per se primo** et sensibile **per se secundo**. Sensibile **per se primo** non tantum sub sensum cadit tamquam obiectum eius, sed est etiam

obiectum immediatum. Ideo est obiectum **proprium** sensus, quod ei soli convenit eique tribuit specificationem. Sensibile proprium visus est color, auditus est sonus, olfactus est odor, gustus est sapor, tactus est resistentia, sensus temperaturae est calor et frigus. Etiam sensibile mediatum (per se secundo sensibile) sub sensum cadit, at non est obiectum immediatum, sed mediatum. Talia sunt quantitas (extensio seu quantitas continua, et numerus) et ea, quae immediate cum quantitate cohaerent: motus localis, quies, figura, situs. Haec a sensibus cognoscuntur mediante obiecto immediato, mediante sensibili proprio. Quantitas ab oculo cognoscitur mediante colore; solummodo quia quantitas est colorata, est visibilis. Tactu cognoscitur mediante resistentia; extensum nulla sensibili resistentia praeditum non est tangibile. Ita unusquisque sensus quantitatem suo modo attingit mediante suo proprio sensili. Idem valet de accidentibus, quae immediate cum quantitate conectuntur: de motu, quiete, figura, situ. Quantitas proinde est sensibile commune, obiectum commune.

Haec veterum divisio factis respondet. Sed complenda est et ulterius determinanda. Sensibile mediatum non est tantum quantitas et ea, quae cum quantitate conectuntur: motus, quies, figura, situs. Sensibile mediatum duplex est: 1. id quod mediate sub sensum cadit, ita tamen, ut a sensu attingatur in se, non in alio, non in imagine tantum. Cognitio intuitiva sensus fertur in idipsum. Ideo mediate tantum sub sensum cadit, quia per aliud sensui proponitur, prout est in se: Est coniunctum cum alio, quo offertur, prout est in se, cognitioni intuitivae sensus. Hoc mediate sed per se sensibile est quantitas et ea, quae immediate cum quantitate conectuntur. Sensibile mediatum est 2. id quod mediate sub sensum cadit ita, ut a cognitione sensitiva non attingatur in se, sed in alio, in imagine, qua plus minusve accurate repraesentatur. Hoc obiectum non est per se sensibile, quatenus τὸ „per se“ significaret exclusionem imaginis mediantis, sed est per se sensibile, quatenus non est sensibile per accidens tantum, sed revera sub aliquem sensum extemum cadit ab eoque cognoscitur, quamquam in imagine, i. e. mediate: eodem simplici actu sensationis, quo imago cognoscitur, cognoscitur etiam id, quod imagine repraesentatur. Oculus videns imaginem videt id, quod imagine repraesentatur, prout hoc in imagine continetur. Videt proinde utrumque: imaginem et id quod imagine repraesentatur, sed non ut distincta, cum simplex sensatio non possit comparisonem instituere inter utrumque. — Cum omnes sensus externi cognoscant mediante physico rerum influxu in organismum, in organa sensus, ideo omnes sensus externi **naturaliter** habent duplex sensibile per se in hac secunda acceptione: alterum immediatum intus, ut est sonus intus in aure receptus; alterum mediatum foris, quod repraesentatur per obiectum intus, ut est sonus campanae, qui repraesentatur per sonum intus in aure receptum. Obiectum immediatum intus est: coloratum extensum in oculo receptum,

quod inest in aethere, qui immediate tangit retinam^l; sonus intus in aure receptus, qui vibrat in membrana basilari, quae immediate tangit nervum acusticum; particulae odoriferae intra nasum, in membrana pituitaria receptae; substantiae sapidae in saliva solutae, quae per tenuissimos canales pertingunt usque ad contactum cum terminationibus nervi gustus; calor et pressio recepta in corpore subiecti sentientis, in illis partibus, quae immediate tangunt terminationes nerveas tactus. Obiectum mediatum sensuum **distantiae** (visus, auditus, olfactus) est id, quod per distantiam a subiecto cognoscente separatur; obiectum mediatum sensuum **contactus** est foris tangens: sapidum foris, quod superficiem linguae tangit; calidum foris, quod cutem externam tangit; resistens foris, cutem externam tangens.

488. Localizatio obiecti sensuum externorum. — Simplici sensatione utrumque obiectum, intraorganicum et extraorganicum, cognoscitur, sed ita, ut inter se non distinguantur, quia simplici sensatione obiectum foris non cognoscitur ut foris, neque obiectum intus ut intus. Videmus utique coloratum, quod est in oculo, sed non videmus tamquam in oculo. Similiter non audimus sonum membranae basilaris ut talem. Etiam sapidum non sentimus tamquam intus in canalibus linguae, in receptaculis organi gustus. Et quamquam (mediante tactu) sentimus odorem aliquomodo confuse tamquam intra nasum, particulae tamen odoriferae illae in membrana pituitaria receptae nos latent. Et nos latet etiam obiectum immediatum (actus et sensus temperaturae, quod est cutis inferior immediate tangens terminationes nerveas, quamquam simplici sensatione iam cognoscimus calorem et pressionem tamquam se communicantia cum corpore nostro. — Obiectum intus, quin se manifestet ut tale, manifestat id, quod est foris. Sed neque hoc manifestat tamquam foris. Obiectum foris non est perceptum nisi per accidens. Obiectum aliquod, quod tangendo sentimus, non pertinere ad corpus subiecti sentientis, hoc in simplici sensatione tactus non enuntiatur. Hoc non manifestatur nisi multiplici experientia, quosdam contactus modo esse, modo non esse, et diversos esse, neque habere constantiam, in oppositione ad contactus omnium partium quomodocumque ad corpus subiecti sentientis pertinentium. Obiectum igitur tactu percipitur ut foris et ut distinctum a corpore subiecti sentientis **per accidens**, accedente repraesentatione phantasiae fundata in multiplici hac experientia. Etiam sensus temperaturae et gustus nonnisi mediante eadem multiplici experientia tactus sentiunt **per accidens** obiectum suum ut foris et ut distinctum a corpore subiecti sentientis. Similiter se habet auditus quoad sonum. Sonus, qui auditur, sitne in campana aut in aëre, aut in aure tantum, de his per simplicem auditionem nihil

^l Imago retinalia **physice** considerata. — Imago retinalis physice considerata distinguatur ab imagine retinali **photochimice** considerata, quae est accidens retinae seu photochimica retinae transmutatio.

scimus. Directionem, ex qua sonus ad nos pervenit, mox cognoscimus motu capitis, quo cognoscimus etiam nos auribus audire (i. e. median-
tibus auribus sonum recipere). Cum caput hinc inde movemus, melius
audimus aut minus bene. Similiter notamus sonum ~~intus~~ ^{autem} ~~intus~~
cum ad campanam appropinquamus, et viceversa, et sonum omnino
cessare, cum cessat motus campanae. Per hanc experientiam eo per-
venimus, ut in repraesentatione phantasiae campanam et motum eius
cum sono coniungamus: audimus **per accidens** campanam sonantem.
Similiter de olfactu dicendum est. Neque visus per se obiectum foris
ut foris videt, quia obiectum foris non percipit nisi mediante obiecto
intus seu mediante imagine retinali. Ideo visus non percipit nisi duas di-
mensiones: in longum et in latum. Tertia vero dimensio et consequenter
distantia in profundum a visu non attingitur per se, sed per accidens
tantum — est visibilis per accidens, quatenus videntur lineae et super-
ficies coloratae et modificatae per maiorem vel minorem lucem et per
umbras in quibus apparent. Interpretando has modificationes mediante
experientia tactus aut etiam per aestimativam colligitur tertia dimensio,
quae proinde ad visionem harum modificationum statim correpraesen-
tatur et associatur eis, i. e. videtur per accidens. Praeterea visio
binocularis concurrit ad tertiam dimensionem apprehendendam, quia
uterque oculus paulo aliter idem obiectum percipit secundum positionem
diversam. Interpretando has diversitates utriusque oculi mediante ex-
perientia tactus, cognoscimus tertiam dimensionem. Ad distantiam in
profundum aestimandam et ad tertiam dimensionem cognoscendam iuvat
etiam motus muscularis, quo lentem cristallinam accommodamus di-
stantiae, et quo oculos ad invicem accommodamus ad obiectum aliquod
contemplandum. Ita per sensum muscularem, i. e. per tactum, tertiam
dimensionem et distantiam percipimus.

Ab omnibus igitur sensibus externis percipitur obiectum intus et
obiectum foris, sed non percipiuntur ut distincta. Per accidens tantum
mediante phantasia obiectum foris ut foris repraesentatur et a corpore
subiecti sentientis ac proinde etiam ab obiecto intraorganico distingui-
tur, quamquam ipsum hoc obiectum intraorganicum etiam tunc nonnisi
confuse et implicate apprehenditur. Distincte et explicite non cogno-
scitur nisi ope investigationis scientificae. Obiectum foris sensus ex-
terni mediate et imperfecte cognoscunt, mediante obiecto intus, prout
eo repraesentatur. Obiectum foris, **prout est in se absolute**, pro-
prie non est obiectum sensationis externae, sed obiectum concomitans
tantum: aliis verbis, non est sensibile per se, sed per accidens. Qua-
tenus differt ab obiecto intus, non cognoscitur nisi mediante multiplici
experientia mediata. Ita scimus sonum ex longinquo sonantem multo
intensorem esse, quam a nobis auditur, quia experientia praecedente
didicimus soni intensitatem minui aucta distantia. Et scimus secundum
positionem oculi figuras rerum et relationes magnitudinis notabiliter
mutari in imagine retinali: Circulus e latere visus in imagine retinali

est ellipsis, et res valde distans ibi continetur sub proportione valde parva. Ceterum differentia obiecti foris ab obiecto correspondente intus quoad sensus contactus regulariter est imperceptibilis. Et etiam quoad sensus distantiae regulariter non est perceptibilis nisi relate ad intensitatem et quoad visum relate ad magnitudinem et figuram. Sed haec (magnitudo et figura) tactu accurate dignoscuntur. Ordinarie igitur ope sensuum externorum facile cognitionem acquirimus adaequatam etiam rerum extra nos secundum id, quod absolute in se sunt.

489. Quomodo percipiamus motum localem. — Simplici sensatione visus circa res foris positas solum cognoscimus contingere quoad ipsas aliquam mutationem positionis. Utrum autem res moveantur an nos ipsi moveamur, quiescentibus rebus, non apparet. Idem dicatur de simplici sensatione tactus. Si quis tactu sentit motum in aëre, in aqua, hoc ex eo provenire potest, quod ipse movetur in aëre, in aqua; aut movetur aër vel aqua, quiescente ipso in aëre, in aqua. Qui invisibili causa in obscura nocte transferretur celerrime per aera, ventum validum ilare crederet. Simplici tamen sensatione tactus et sensu communi sentimus motum membrorum corporis nostri ad invicem et distinguimus membrum motum a quiescentibus reliquis membris. Motum membrorum tactu sentimus intra musculos et intra articulationes membrorum. Nam cum hoc vel illud membrum movetur, et etiam cum idem membrum alio modo movetur, aliam sentimus sensationem in musculis causatam ex contractione et expansione musculorum. Mediante hac experientia, qua experimur motum membrorum nostrorum ad invicem, cognoscimus plurima corpora, quae circa nos sunt: solum, arbores, domos etc., ad motum membrorum nostrorum non moveri, sed quiescere: atque ita, si ad motum deambulationis nostrae videmus ea positionem mutare, tamen ut quiescentia ea consideramus; nam positionem non mutant nisi in retina nostra, prout respondet motui nostro. Et generatim rem omnem, quae positionem mutat modo correspondente motui nostro, ut quiescentem habemus, nam positionem non mutat nisi in retina, in imagine retinali nostra. Abstrahendo a casu, quo nos rem aliquam manibus apprehensam movemus, non consideramus rem ut motam, nisi cum positionem mutat, quin nos experiamur motum aliquem membrorum nostrorum, aut si, nobis moventibus membra (ut nobis deambulantibus), modo huic motui non correspondente positionem mutat. Ita per hanc experientiam mediatam tactu et visu motum et quietem rerum extra nos positarum etiam in concreto cum certitudine cognoscimus. Si vero nos movemur non motu proprio, sed motu alieno (iit cum curru vehimur), quin motum nostrum percipiamus, de motu et quiete rerum recte non iudicamus. Exinde fallacia de apparente motu solis et difficultas determinandi de motu siderum. Circa siderum motum aliquid determinare non possumus nisi scientifico ratiocinio et experimento. Ita motum terrae circa axem suum determinamus per

vim centrifagalem, hoc motu ortam et perpendiculi motu manifestatam (experimentum Foucault). Similiter admittendum est terram moveri circa solem, si conaturalem phaenomenorum explicationem tradere volumus.

490. Sensatio et perceptio. — Mediante sensibili per accidens obiectum sensationis convertitur in **perceptionis** obiectum. Obiectum simplicis sensationis non est nisi id quod est per se sensibile. At in perceptione una alterave tantum qualitas sentitur, multa vero alia per phantasiae repraesentationem, fundatam in anteriore experientia, i. e. in sensationibus antea habitis, adiciuntur. Speciatim adicitur distinctio obiecti a corpore subiecti sentientis. Ita campana, quae auditur, est obiectum perceptionis; sensu externo non percipitur nisi sonus. Huic sensationi aliae qualitates adiciuntur, pertinentes ad alios sensus, ut color, resistantia. Adicitur etiam (ab intellectu) substantia, quae tamquam obiectum ad nullum sensum pertinet. Et totum hoc repraesentatur tamquam res a corpore audientis distincta eique obiecta. Similiter pomum visum obiectum est perceptionis.

491. Habitudo inter irritationis et sensationis quantitatem h — Iam experientia quotidiana constat crescente irritationis vehementia etiam crescere sensationis quantitatem. Sed eadem experientia docet non eodem modo crescere sensationis quantitatem quo irritationis, sed lentius. Ita cum duplicatur irritatio, non ideo duplicatur sensationis vehementia, ut, cum duplicatur cantorum numerus, duplicatur quidem soni, sed non sensationis vehementia. Habitudo, quae intercedit inter augmentum irritationis et sensationis, repetitis experimentis accuratius determinata, per legem **Web er i a n a m** ita enuntiata est: Augmenta sensationis inter se aequalia sunt, si habitudo irritationum eadem permanet. Quam legem **Fechner** hoc modo proposuit: Crescente irritatione secundum progressionem geometricam, crescit sensatio secundum progressionem arithmetica. Quod etiam hoc modo enuntiari potest: Sensatio crescit sicut logarithmus irritationis; ex quo deducitur formula: $s = \log i$, id est sensationis quantitas (s) aequivalet logarithmo irritationis (i).

Intrinseca ratio huius habitudinis inter sensationem et irritationem in eo est, quod vires sensitivae sensationis intensitate et vehementia quodammodo obtunduntur. Quae obtusio tantopere potest augeri, ut sensationis quantitas a nullo iam irritationis augmento augeri possit. Unde sicut datur terminus seu limen infimum, infra quod irritatio nimis debilis est ad producendam sensationem (**Reizschwelle**), ita datur terminus supremus (**Reizhöhe**), ultra quem sensatio augeri non potest. Quapropter hoc puncto supremo attacto, sensatio non crescit, quantumvis irritatio augeatur. Sicut igitur facultatis ambitus limitibus bircum-

1 Cf. **Fechner**, Elemente der Psychophysik.

scribitur quoad qualitatem, ita etiam quoad quantitatem. Obiectum ergo debet esse proportionatum facultati non tantum quoad qualitatem, sed etiam quoad quantitatem. — Patet non ita accurate calculis subici posse phaenomena psychica sicut naturalia. Ideo lex Weberiana et formula Fechneriana, licet generaliter valeant, propter individuales tamen dispositiones patiuntur irregularitates. Lex Weberiana non valet quoad illas sensationes maximae intensitatis, quibus ad gradum supremum acceditur.

Ad 483—485. **Aristoteles** agit de sensatione externa et de sensibus externis in genere: II De anima c. 5 et 12, et III c. 1. Exponitur a S. Thoma II lect. 10—12: lect. 24, et III lect. 1. In specie disserit Aristoteles de singulis sensibus externis: De an. II c. 7—11; de visu, gustu et odoratu etiam: De sensu et sens. c. 3—5. Quae S. Thomas exponit In De an. II lect. 14—23; In De sensu et sens. lect. 6—14. — Sensationem externam proprie in obiectum pure externum ferri affirmat **Aristoteles**: Διαφέρει δὲ [τὸ αἰσθάνεσθαι, pro quo et αἰσθῆσι <bac voce, sine addito posita, Aristoteles sensationem externam et sensum externum significat)], ὅτι τοῦ μὲν (τοῦ αἰσθάνεσθαι) τὰ ποιητικὰ τῇ ἐνέργειᾳ ἐξωθεν: De an. II 5, 417 b 19. Cf. S. Thom. lect. 12 n. 375.

Aristoteles „ostendit, quod non sit alius sensus praeter quinque | <Οὐκ ἔστιν αἰσθῆσι ἑτέρα παρά τὰ πέντε . . . <ψιν, ἀκοήν, ὀσφρησιν, γεῦσιν, ἀφήν: De an. 1111, 424 b 22. S. Thom. lect. 1 n. 565 sqq.). — S. Thomas: „Quia vero sensus proprius, qui est primus in ordine sensitivarum potentiarum, immediate a sensibilibus immutatur, necesse fuit quod secundum diversitatem immutationum sensibilibus in diversas potentias distingueretur. Cum enim sensus sit susceptivus specierum sensibilibus sine materia, necesse est gradum et ordinem immutationum, quibus immutantur sensus a sensibilibus, accipere per comparisonem ad immateriales immutationes. Sunt igitur quaedam sensibilia quorum species licet immaterialiter in sensu recipiantur, tamen etiam materiale immutationem faciunt in animalibus sentientibus. Huiusmodi autem sunt qualitates, quae sunt principia transmutationum etiam in rebus materialibus, sicut calidum, frigidum, humidum et siccum et alia huiusmodi. Quia igitur huiusmodi sensibilia immutant nos etiam materialiter agendo, materialis autem immutatio fit per contactum, necesse est quod huiusmodi sensibilia contingendo sentiantur, propter quod potentia sensitiva comprehendens ea vocatur **tactus**. Sunt autem quaedam sensibilia quae quidem non materialiter immutant, sed tamen eorum immutatio habet materiale immutationem annexam; quod contingit dupliciter. Uno modo sic, quod materialis immutatio annexa sit tam ex parte sensibilis quam ex parte sentientis; et hoc pertinet ad **gustum**; licet enim sapor non immutet organum sensus faciendo ipsum saporosum, tamen haec immutatio non est sine aliqua transmutatione tam saporosi quam etiam organi gustus, et prae, cipue secundum humectationem. Alio modo sic, quod transmutatio materialis annexa sit solum ex parte sensibilis. Huiusmodi autem transmutatio vel est secundum resolutionem et alterationem in quandam sensibilem, sicut accidit in sensu **odoratus**; vel solum secundum loci mutationem, sicut accidit in **auditu**; unde auditus et odoratus, quia sunt sine mutatione materiali sentientis, licet adsit materialis mutatio ex parte sensibilis, non tangendo, sed per medium extrinsecum sentiunt; gustus autem solum in tangendo sentit, quia requiritur immutatio materialis ex parte sentientis. Sunt autem alia sensibilia quae immutant sensum absque materiali immutatione annexa, sicut lux et color, quorum est **visus**; unde visus est altior inter omnes sensus et universalior, quia sensibilia ab eo percepta sunt communia corporibus corruptibilibus et incorruptibilibus (Q. d. an. a. 13 (priorem partem huius textus v. ad 502); cf. S. th. I 78, 3). — **Aristoteles** „ostendit, quod non est unus sensus tactus, sed plures. . . . Omnis enim unus sensus videtur esse unius contrarietatis, sicut Grodt, Elem. philos. I. Ed. 7.

visus albi et nigri, auditus gravis et acuti, gustus amari et dulcis. Sed in tangibili, quod est obiectum tactus, sunt multae contrarietates, scii, calidum et frigidum, humidum et siccum, durum et molle et quaedam alia huiusmodi, et grave et leve, et acutum et hebes et similia. . . . Unde formaliter loquendo, et secundum rationem sensus tactus non est unus sensus, sed plurea (Πασά τε γὰρ αἰσθησι μιά ἐναντιώσεω εἶναι δοκεῖ, . . . ἐν δὲ τῷ ἀπτῷ πολλὰι ἐνεῖσιν ἐναντιώσεῖ : De an. II 11, 422 b 23. S. Th om. lect. 22 n. 519 524). — S. Thomas: „Sicut Philosophus videtur dicere in II De an., sensus tactus est unus genere, sed dividitur in multos sensus secundum speciem, . . . qui tamen non separantur ab invicem secundum organum, sed per totum corpus se concomitantur; et ideo eorum distinctio non apparet.... Sensus gustus, secundum dictum Philosophi [De an. II 9, 421 a 19, et III 12, 434 b 21 ; cf. S. Thorn., In De an. II lect. 19 n. 482; lect. 21 n. 502; III lect. 17 n. 861], est quaedam species tactus, quae est in lingua tantum. . . . Si vero tactus sit unus sensus tantum, propter unam rationem communem obiecti: dicendum erit quod secundum rationem diversam immutationis, distinguitur gustus a tactu (S. th. I 78, 3 ad 3 et 4 ; cf. Q. d. an. a. 13 ad 17).

Ad 487. Aristoteles: Λέγεται τὸ αἰσθητὸν τριχῶ , ὡν δύο μὲν καθ' αὐτά..., τὸ δὲ ἐν κατὰ συμβεβηκὸν . τῶν δὲ δύο, τὸ μὲν ἰδιὸν ἐστὶν ἐκάστη αἰσθήσει , τὸ δὲ κοινὸν πασῶν (De an. II 6, 418 a 8). Ad quae S. Thomas: „Sensibilia tribus modis dicuntur. Uno quidem modo per accidens, et duobus modis per se: quorum uno dicuntur sensibilia illa, quae propria sunt singulis sensibus; alio modo . . . quae communiter sentiuntur ab omnibus quae sentiunt.... Dicit quod sensibile proprium est quod ita sentitur uno sensu, quod non potest alio sensu sentiri, et circa quod non potest errare sensus: sicut visus proprie est cognoscitivus coloris. . . . [Dicit] quod communia sensibilia sunt ista quinque: motus, quies, numerus, figura et magnitudo. Haec enim nullius sensus unius sunt propria, sed sunt communia omnibus. Quod non est sic intelligendum, quasi omnia ista sint omnibus communia.... Propria sensibilia sunt proprie per se [h. e. per se primo] sensibilia; quia substantia uniuscuiusque sensus et eius definitio est in hoc, quod est aptum natum pati a tali sensibili.... Ad hoc quod aliquid sit sensibile per accidens, primo requiritur quod accadat ei quod per se est sensibile, sicut accidit albo esse hominem. . . . Secundo requiritur, quod sit apprehensum a sentiente. . . . Oportet igitur quod per se cognoscatur ab aliqua alia potentia cognoscitiva sentientis [scii, intellectu, vel cogitative aut aestimativa]... . Non tamen omne quod intellectu apprehendi potest in re sensibili, potest dici sensibile per accidens, sed statim quod ad occursum rei sensatae apprehenditur intellectu. Sicut statim cum video aliquem loquentem, vel movere seipsum, apprehendo per intellectum vitam eius, unde possum dicere quod video eum vivere (In De an. II lect. 13 n. 383 sq. 386 sq. 395sq.; cf. ib. III lect. 1 n. 577sqq.; S. th. I 17, 2).

Ad 491. Aristoteles: Τῶν αἰσθητῶν αἱ ὑπερβολαὶ φθείρουσι τὰ αἰσθητήρια... λύεται ὁ λόγος - τοῦτο δ' ἦν ἡ αἰσθησι (De an. II 12, 424 a 29). Ad haec S. Thomas: .Excellentia sensibilium [corrumpit] organa sensuum. Oportet enim in organis sentiendi, ad hoc quod sentiatur, esse .quandam rationem idest proportionem, ut dictum est. Si ergo motus sensibilis fuerit fortior quam organum natum sit pati, solvitur proportio, et corrumpitur sensus, qui consistit in quadam proportionem organi, ut dictum est. Et est simile, sicut cum aliquis fortiter percutit chordas, solvitur symphonia et tonus instrumenti, qui in quadam proportionem consistit (l. c. lect. 24 n. 556).

§ 3. De sensibus internis.

THESIS XXXVIII: In homine et in animalibus brutis inest sensus communis, ab omnibus sensibus externis distinctus.

492. St. qu. 1. Sensus communis est sensus internus, qui percipit sensationes singulorum sensuum externorum, prout sub una ra-

tione formali affectionis sensitivae subiectivae hic et nunc afficientis subiectum sentiens conveniunt. Ex quo deducitur: a) sensum communem esse potentiam sensitivam, qua homo (et animal brutum) sentit se sentire; b) sensu communi obiecta singulorum sensuum externorum apprehendi et inter se distingui. Sensus communis distinguit seu diiudicat inter sensibilia diversorum sensuum externorum eodem modo, quo aliquis sensus externus, ut visus, inter diversa sua sensibilia (inter diversos colores) diiudicat, in quo sane nullo modo habetur indicium proprie dictum neque comparatio proprie dicta, sed sensus simpliciter sentit ea obiecta esse diversa inter se.

2. Cum sensus communis dicitur esse potentia, qua animal sentit se sentire, hoc intelligitur in actu signato, non in actu exercito tantum. Nam omne cognoscens cognoscit suam cognitionem in actu exercito saltem: exercendo actum cognitionis, hoc ipso concomitanter experitur suam cognitionem obscure et in obliquo (cf. n. 475, 1). Sed dicimus animal sensu communi sentire suas sensationes in actu signato, i. e. clare et expresse tamquam obiectum, in quod fertur attentio: Obiectum formale sensus communis sunt sensationes sensuum externorum, prout sunt affectiones subiectivae.

493. Prob. th. Ipse sensus externus non potest sentire suas sensationes in actu signato, quia non potest reflectere, neque potest discernere suum obiectum ab obiecto aliorum sensuum externorum, quia hoc attingere nullo modo valet. Iamvero constat homines et animalia bruta sentire sensationes suas easque earumque obiecta inter se discernere. Ergo in homine et in animalibus brutis admittendus est sensus aliquis internus percipiens sensuum externorum sensationes easque earumque obiecta inter se discernens, seu facultas, qua animal affectiones suas sensitivas subiectivas sentit seu sensibiliter percipit. Hoc contingere in nobis hominibus constat ex experientia interna. Experimur nos clare et expresse cognoscere diversas sensationes sensuum externorum. Et experimur hanc cognitionem tamquam sensitivam, tamquam sensationem, quae immediate et directe fertur in sensationes sensuum externorum, quatenus hae sunt affectiones singulares, concretae nostri ipsorum; quae cognitio non potest esse intellectus, qui semper fertur in res sub respectu quidditatis universalis. Similiter experientia interna nobis manifestat nos non habere simplices sensationes tantum, sed etiam perceptiones, quibus obiecta diversorum sensuum externorum in unum coniungimus. Hoc autem esse nequit sine sensu superiore, i. e. sine sensu communi, qui obiecta diversorum sensuum externorum cognoscit et distinguit. Etiam animal brutum sentire sensationes suas easque earumque obiecta inter se discernere ex eius modo agendi constat: Videmus animal dirigere attentionem suam in sensationem ipsam (in auditionem, in visionem etc.) tamquam in rem, quam cognoscit; aspicit enim ut videat, aures erigit ut audiat etc.

Et ex modo agendi animalis etiam manifestatur animal non tantum habere simplices sensationes, sed etiam perceptionem (cf. n. 490), qua sensibilia diversorum sensuum externorum colligit.

494. Coroll. Ergo animali convenit reflexio aliqua impropria, qua una potentia sensitiva altior (sensus communis) cognoscit actus aliarum potentiarum cognoscitivarum inferiorum (sensuum externorum). In homine haec reflexio improprie dicta convenit etiam intellectui, qui actus omnium potentiarum sensitivarum cognoscere potest (cf. n. 559, 1). Intellectui praeterea convenit reflexio proprie dicta (cf. th. LII), quae in eo consistit, quod eadem potentia cognoscitiva (intellectus) cognoscit suum actum et seipsam et subiectum cognoscens, quam reflexionem denegavimus omni sensui (n. 480, 2).

495. Schol. 1. Fundamentum anatomicum sensus communis est conjunctio, quae intercedit inter cellulas nerveas peripheriae et cerebrum, in quo (saltem principaliter; cf. schol. 2) inest organum sensus communis. Omnis sensatio externa, dummodo ne sit impedimentum, per nervorum fibras motibus physiologicis perducitur usque ad cerebrum. Hi motus physiologici sunt processus physici et chimici, qui irritatione peripheriae excitati nervorum fibras percurrunt atque in cerebro organicam immutationem producant, qua gignitur species sensibilis ad actum sensus communis requisita. Sensatio externa in fibra nervea et in cerebro perdurat tamquam affectio subiectiva, quae sensu communi conscia fit atque ita ultimo completur. Quare etiam quoad sensum communem distinguatur obiectum immediatum intus et obiectum mediatum foris in peripheria.

2. De sensatione inconscia. — Recentes multum agitant quaestionem, possitne sensatio aliqua esse inconscia. Ad hanc quaestionem solvendam distinguenda est conscientia in actu exercito et conscientia in actu signato. Conscientia in actu exercito est cognitio aliqua sui imperfectissima, concomitans actum cognitionis: Cognoscens, cognoscendo aliud, experitur concomitanter suum actum et seipsum. Conscientia seu cognitio sui in actu signato est actio, qua cognoscens cognoscit cognitionem suam et seipsum tamquam obiectum, in quod cognoscendo fertur. Haec cognitio sui est aut directa aut reflexa (cf. n. 466, 3), et reflexa est aut per reflexionem propriam aut per reflexionem impropriam sive sensus communis sive intellectus. — In quaestione nostra non agitur de conscientia sui directa, quae est solarum substantiarum spiritualium separatarum, neque agitur de reflexione proprie dicta, quae est solius intellectus ad seipsum, sed solum de conscientia in actu exercito et de reflexione impropria duplici: intellectus cognoscentis sensationes omnes, et sensus communis cognoscentis sensationes sensuum externorum.

Hoc posito, dicimus: a) Nulla sensatio potest esse inconscia, si agitur de conscientia in actu exercito; patet q x dictis, b) Non est dubium

sensationes posse esse inconscias, i. e. non perceptas ab intellectu, aut propter inadvertentiam aut propter impedimentum phantasiae, a qua dependet intellectio. Neque dubium esse potest initio omnem omnino sensationem externam esse inconsciam sensiliter, i. e. a sensu communi nondum perceptam, quia requiritur tempus (etsi minimum) ad hoc, ut sensatio externa a peripheria ad cerebrum perducatur ibique conscia fiat. Ex quo etiam suadetur posse contingere, ut aliquae sensationes externae omnino numquam perducantur usque ad sensus communis organum propter communicationem interruptam, aut omnino numquam percipiantur a sensu communi, sive propter indispositionem physiologicam (ex ebrietate, ex usu chloroformii) sive propter indispositionem psychologiam (propter distractionem et attentionem ad aliud directam); ita vehementi distractione quasi oblivisci possumus dolorem, qui tamen propterea non cessat, sed cessat esse conscius.

Non omnes sensationes animalium, quibus cerebrum excisum est, tamquam inconsciae haberi possunt. Haec enim animalia saepe ita se gerunt et reagunt, cum irritantur, ut eorum motus non tamquam motus mere reflexi, sed tamquam spontanei, i. e. ex appetitu sensitivo perfecti habendi sint. Quodsi motus sunt spontanei, neque sensationes inconsciae esse possunt. Dicendum igitur est cerebrum esse quidem sensus communis organum principale, sed hunc sensum secundarie etiam inesse in medulla spinali.

496. *Obi.* 1. Non est sensus, qui attingit ipsum subiectum sentiens. Atqui sensus communis esset sensus, qui attingeret ipsum subiectum sentiens. Ergo. — *Hesp. Dist. mai.*: Qui attingit concrete et implicite, *neg.*; abstracte et explicite, *conc.* *Contradist. min.* — Hoc ipso, quod sensus communis non attingit sensationem sensus externi abstracte, sed concrete, attingit etiam subiectum sentiens concrete et implicite; hoc ipso, quod sentit hanc sensationem, sentit etiam hoc sentiens. Sed subiectum permanens distinctum a sensationibus non attingit.

2. Atqui non est sensus, cuius obiectum esset subiectum sentiens eiusque sensationes. etsi concrete tantum. *Probo.* Non est sensus, cuius obiectum confunditur cum obiecto sensuum externorum. Atqui sensus, cuius obiectum esset subiectum sentiens eiusque sensationes concrete, est sensus cuius obiectum confunditur cum obiecto sensuum externorum. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Cuius obiectum confunditur cum eo, quod sensus externi attingunt in actu signato, *conc.*; ... in actu exercito, *neg.* *Contradist. min.*

3. Atqui non datur sensus, qui in actu signato attingat subiectum sentiens eiusque sensationes. *Probo.* Non datur sensus, cui conveniret reflexio. Atqui sensus, qui in actu signato attingit subiectum sentiens eiusque sensationes, est sensus, cui conveniret reflexio. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Cui conveniret reflexio proprie dicta, *conc.*; improprie dicta, *neg.* *Dist. consq.*

Ad 493. **Aristoteles**, de sensu communi agens, dicit, quod, quia discernimus aliqua virtute non solum album a nigro vel dulce ab amaro, sed etiam album a dulci, et unumquodque sensibile discernimus ab unoquoque et sentimus quod differunt, oportet quod hoc sit per sensum; quia cognoscere sensibilia, inquantum sunt sensibilia, est sensus. Cognoscimus autem differentias albi et dulcis, non solum quantum ad quod quid est ntriusque, quod pertinet ad intellectum, sed etiam quantum ad diversam immutationem sensus. Et hoc non potest fieri nisi per sensum (Ἐπεὶ ἂν ἕκαστον

των αισθητῶν πρὸ ἑκάστον κρίνομεν, τίνι καὶ αἰσθανόμεθα ὅτι διαφέρει; ἀνάγκη δὴ αἰσθήσει: De an. III 2. 426 h 12. S. Thom. lect. 3 n. 601). Cf. Arist., De somno et vig. 2, 455 a 15; S. Thom., S. th. I 78, 4; Q. d. an. 13 [ad 502].

THESIS XXXIX: In homine et in animalibus brutis inest phantasia, quae est sensus internus, realiter distinctus a sensu communi.

497. St. qn. **Phantasia** est facultas sensitiva, cuius obiectum formale est omne sensibile a sensibus externis et a sensu communi perceptum, prout abstrahit a praesentia et absentia. Cum sensus communis non percipiat nisi ea, quibus actu hic et nunc afficimur, phantasia nobis quaecumque obiecta sensibilia, etiam absentia, repraesentat. Ideo triplex est munus phantasiae: a) recipit perceptiones sensus communis easque retinet in absentia sensilium; b) eas revocat et reproducit; c) eas coniungit inter se et cum sensatione sensus externi et sensus communis, quo simplicem sensationem in perceptionem convertit (cf. n. 490). Phantasia recipit obiecta sua a sensibus externis mediante sensu communi. Nihil igitur est in phantasia, quod prius aliquo modo non fuit in sensu externo. Imago rei in phantasia existens dicitur **phantasma**; phantasmata sunt non tantum de qualitatibus visibilibus, sed etiam de aliis qualitatibus sensibilibus. — Cum sensus externi et sensus communis quoad obiectum se habeant mere **receptive** — non enim cognoscunt nisi obiectum quod praesentialiter obtruditur —, phantasia quoad obiectum **productiva** est.

498. Prob. th. I p. (In homine et in animalibus brutis inest phantasia). — In homine inesse phantasiam, conscientiae testimonio constat; etiam in brutis inesse, probatur ex eo, quod bruta a sensibilibus **absentibus** moventur; quaerunt enim praedam absentem.

Prob. II p. (Phantasia est sensus internus). — Phantasia est sensus internus seu potentia sensitiva interna; nam eius obiectum est singulare concretum, a sensibus externis et a sensu communi iam perceptum.

Prob. III p. (Phantasia est realiter distincta a sensu communi). — Phantasia est potentia realiter distincta a sensu communi, quia eius obiectum formale est aliud et altius quam obiectum formale sensus communis, quatenus obiectum phantasiae abstrahit a praesentia et absentia. Eius obiectum est essentialiter obiectum repraesentatum.

499. Schol. 1. Res sensibus externis percepta mediante sensu communi in phantasia sui speciem imprimit, quae species habitualiter in phantasia permanet ut dispositio quaedam habitualis psychica, cui veluti substratum respondet dispositio aliqua permanens in organo, in cellulis cerebri. Ita quaecumque sensatio, quae usque ad phantasiam perducitur, sui vestigia in phantasia relinquit.

2. Obiectum, cuius species in phantasia recondita est, a phantasia iterum actu repraesentatur: a) excitatione voluntatis in homine; b) ex-

citatione physiologica (cum excitatur cerebrum e. g. pressione sanguinis); c) excitatione psychica, quae in imaginum associatione fundatur. Associatio imaginum est conexio imaginum, in virtute cuius, data una, altera excitatur. Imaginum associatio est duplex: obiectiva et subiectiva. Associatio **obiectiva** habetur, cum inter phantasiae imagines intrinseca contingit conexio ratione similitudinis aut oppositionis (pater — filius), propter quam altera ab altera excitatur; associatio **subiectiva** habetur, cum nexus intrinsecus deest, altera tamen imago excitat alteram, quia prius phantasiae iam simul obversatae fuerant. Recentes psychologi totam associationem in lege **contiguitatis** fundant: Eae, inquiunt, repraesentationes ad invicem associantur, ita ut postea mutuo se reproducant, quae tempore simul aderant aut quarum altera immediate post alteram obversabatur. — In associatione fundatur ediscendi opera (cf. text. cit.).

3. Phantasia occasionem praebere potest falsi iudicii ex eo, quod repraesentatio eius nimis vivida tamquam obiectum in rerum natura praesentialiter existens apparet, id quod **illusionis** seu **hallucinationis** nomine designatur. Hallucinationem ab illusionem distinguunt ex eo, quod illa magis repraesentet id, quod omnino non est, quasi esset, haec vero id, quod est, repraesentet aliter atque est. Hallucinationis exemplum in somniis habes (cf. n. 523), illusionis in eo, qui noctu timore agitatus quamcumque umbram pro spectro habet.

500. *O bi.* 1. Si ratio praesentiae et absentiae non facit differre potentias in ordine cognoscitivo, non inest phantasia tamquam sensus internus distinctus. Atqui ratio praesentiae et absentiae non facit differre potentias in ordine cognoscitivo. Ergo. — *Reap. Dist. mai.:* Si non facit differre in ordine cognoscitivo sensitivo, *conc.*; in ordine intellectivo, *nego. Contradist. min.* — Cf. n. 548, 2.

2. Atqui neque in ordine cognoscitivo sensitivo ratio praesentiae et absentiae facit differre potentias. *Probo.* In ordine, in quo ratio praesentiae et absentiae non facit differre potentiam appetitivam, haec ratio neque facit differre potentiam cognoscitivam. Atqui in ordine sensitivo ratio praesentiae et absentiae non facit differre potentiam appetitivam (cf. n. 508, 1, c). Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Si cognitio sicut appetitio fieret per inclinationem ad obiectum secundum esse physicum, *conc.*; si cognitio fit per identitatem cum obiecto secundum esse intentionale, *nego. Conc. min.; dist. consq.* — Cf. th. XLI.

3. Atqui etiam si cognitio fit per identitatem cum obiecto secundum esse intentionale, ratio absentiae non facit differre phantasiam ab aliis potentiis cognoscitivis sensitivis. *Probo.* Ea ratio non facit differre seu non specificat potentiam, quae etiam secundum rationem oppositam fertur in obiectum suum. Atqui phantasia etiam secundum rationem oppositam absentiae fertur in obiectum suum, cognoscendo obiectum praesens. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quae etiam secundum rationem oppositam fertur in obiectum suum **formaliter**, *conc.*; materialiter tantum, *nego. Contradist. min.* — Phantasia cognoscit etiam obiectum praesens, sed sub ratione, quae abstrahit a praesentia; cognoscit enim productivo seu repraesentativo modo, exprimendo speciem.

Ad 498. **Aristoteles** dicit, „quod phantasia sit quidam motus causatus a sensu secundum actum; qui quidem motus non est sine sensu neque potest inesse his, quae non sentiunt. Quia, si aliquis motus fit a sensu secundum actum, similis est motui sensus, et nihil aliud nisi phantasia invenitur esse talo. Relinquitur ergo quod phantasia erit huiusmodi motus CH φαντασία κίνησις τι δοκεῖ εἶναι καὶ οὐκ ἄνευ αἰσθή-

σεω γίγνεσθαι ἀλλ' αἰσθανόμενοι καὶ ὧν αἰσθησί ᾗσιν: De an. III 3, 428 b 11. S. Thom. lect. 6 n. 659). — Phantasias inmanere etiam abeuntibus sensibilibus, omnibusque animalibus phantasiam inesse Aristoteles ibidem asserit (v. text. cit. ad 514), Cf. De an. II 2. 413 b 22; III 3, 427 b 14; 428 a 1 sqq.; S. Thom. II lect. 4 n. 265; III lect. 4 n. 632 sqq.; lect. 5 et 6; III lect. 16 n. 836 sqq.; Arist., De mem. et rem. 1, 450 a 10 sqq.; S. Thom. lect. 2 n. 319 sqq.; lect. 3 n. 328 340 sqq.; Q. d. an. a. 13 (cit. ad 502); QdI. VIII a. 3; S. th. I 78, 4.

Ad 499, 2. S. Thomas: «Causa reminiscendi est ordo motuum, qui relinquuntur in anima ex prima impressione eius, quod primo apprehendimus. Hanc ergo causam . . . proponens, dicit [Philosophus] quod reminiscentiae contingunt per hoc, quod unus motus natus est post alium nobis occurrere: quod quidem contingit dupliciter. Uno modo, quando secundus motus consequitur post primum motum ex necessitate, sicut ad apprehensionem hominis sequitur apprehensio animalis ex necessitate; et sic manifestum est, quod, quando anima movetur primo motu, movebitur etiam secundo. Alio vero modo contingit, quia secundus motus sequitur post primum, non ex necessitate, sed ex consuetudine, quia scii, aliquis consuevit post hoc cogitare vel dicere vel facere, et tunc secundus motus sequitur post primum non semper, sed **ut...** in pluribus.... Dicta autem consuetudo non firmatur aequaliter in omnibus hominibus; ... quod potest contingere vel propter maiorem attentionem et profundiorum cognitionem, vel propter naturam, quae est melius receptiva et retentiva impressionis. ... Concludit. . . quod, ex quo unus motus sequitur post alterum vel ex necessitate vel ex consuetudine, oportet quod quando reminiscimur, moveamur secundum aliquem horum motuum, quousque veniamus ad hoc quod moveamur apprehendendo illo motu, qui consuevit esse post primum, quem scii, motum intendimus reinvenire reminiscendo, quia reminiscentia nil est aliud quam inquisitio alicuius quod a memoria excidit.... Hoc autem primum, a quo reminiscens suam inquisitionem incipit, quandoque quidem est tempus aliquod notum, quandoque autem aliqua res nota. Secundum tempus quidem incipit quandoque a **nunc**. ... puta si quaerit memorari id quod fecit ante quattuor dies, meditatur sic: hodie feci hoc, heri illud.... Quandoque vero incipit ab aliquo **alio tempore**, puta si quis in memoria habeat quid fecerit octava die ante.... Quandoque reminiscitur aliquis incipiens ab aliqua re cuius memoratur, a qua procedit ad aliam triplici ratione. Quandoque quidem ratione **similitudinis**.... Quandoque vero ratione **contrarietatis**.... Quandoque vero ratione **propinquitatis** cuiuscumque, ... vel societatis, vel loci, vel temporis; et propter hoc fit reminiscentia[†] (Ὅταν ἀναμνησκώμεθα, κινούμεθα τῶν προτέρων τινὰ κινήσεων, ἔω ἂν κινήθωμεν μεθ' ἣν ἐκείνη εἰώθεν. διὸ καὶ τὸ ἐφεξῆς θηρεύομεν νοήσαντες ἀπὸ τοῦ νυν ἢ ἄλλου τινὸς, καὶ ἀφ' ὁμοίου ἢ ἐναντίου ἢ τοῦ συνέγγυ, διὰ τοῦτο γίνεται ἡ ἀνάμνησι: De mem. et rem. 2, 451 b 16. S. Thom. lect. 5 n. 359 sqq.). — Ibidem circa ediscendi operam haec colligit S. Thomas: «Ad bene memorandum vel reminiscendum ex praemissis quattuor **documenta** utilia addiscere possumus. Quorum primum est, ut studeat quae vult retinere, in aliquem ordinem deducere. Secundo ut profunde et intente eis mentem apponat. **Tertio** ut frequenter meditetur secundum ordinem. **Quarto** ut incipiat reminisci a principio/ Paulo supra dixerat: «Citissime et optime fiunt reminiscentiae, quando incipit aliquis meditari a principio totius negotii (In De mem. et rem. lect. 5 n. 371 369). Cf. S. th. II-II 49, 1 ad 2, ubi tamquam primum ponit: «Eorum quae vult memorari, quasdam similitudines [corporales, ib. infra] assumat convenientes nec tamen omnino consuetas/

THESIS XL: Admittenda est in homine et in animalibus brutis vis aestimativa et memoria sensitiva, quae sunt sensus interni realiter distincti inter se et a reliquis sensibus internis.

501. St. qu. 1. **Vis aestimativa** est sensus internus, quo animal in re externa per sensus externos apprehensa percipit «intentiones

insensatas" seu id, quod neque sensibus externis neque sensu communi aut phantasia percipitur, i. e. nocivum et conveniens non sensibus, sed **naturae** individui aut speciei; quam perceptionem sequitur appetitus inclinatio et operatio conveniens. Animal naturaliter inditam habet aptitudinem, ut aestimet seu percipiat in re sensata [^]insensatum" seu hoc determinatum et concretum utile vel nocivum sibi aut speciei suae. Ita avis in palea percipit ope aestimativae utilitatem ad nidificandum. Vis aestimativa complectitur id, quod recentes instinctus nomine significant.

2. **Memoria sensitiva** est sensus internus, cuius est cognoscere praeteritum ut praeteritum. Memoria cum phantasia non est confundenda: actus enim memoriae non consistit in hoc, quod obiectum prius perceptum iterum percipiatur et eius imago revocetur, sed in eo, quod res (singularis sensilis) **recognoscatur**, i. e. quod cognoscatur formaliter ut prius iam cognita. Neque est memoria sensitiva confundenda cum memoria intellectiva, quae apprehendit relationem abstractam praeteriti ad praesens.

502. Prob. th. 1 p. (Admittenda est in homine et in animalibus brutis vis aestimativa). — Appetitus sequitur cognitionem; iam vero animalia appetunt, quaerunt, refugiunt multa, non quia sunt convenientia aut disconvenientia sensibus, sed quia conveniunt aut disconveniunt naturae; ita avis quaerit paleam, ovis fugit lupum. Ergo cognoscunt intentiones insensatas. — Instinctiva cognitio in homine post acquisitum usum rationis non ita apparet, cum homo adultus ratione dirigatur. Tamen non omnino desinit; ita manifestatur in modo, quo sexus sexum cognoscit.

Prob. II p. (Admittenda est memoria sensitiva). — Animalia cognoscunt praeterita ut praeterita, seu recognoscunt: dominum, cubilia, pullos, viam. Quae cognitio etiam in homine, cum sit directa rei singularis materialis cognitio, ad facultatem aliquam sensitivam pertinet.

Prob. III p. (Vis aestimativa et memoria sensitiva sunt sensus interni realiter distincti inter se et a reliquis sensibus internis). — Aestimativa realiter differt a sensu communi et a phantasia, nam eius obiectum formale omnino aliud et altius est. — Similiter memoria sensitiva propter obiectum formale suum differt ab aestimativa et a sensu communi et a phantasia. Actus enim memoriae est **recognitio**, et obiectum formale est obiectum ut **recognitum**.

503. Schol. 1. Vis aestimativa seu instinctus est potentia resultans ex speciei natura. Ideo non est habitus acquisitus neque ab individuo, quia animal statim ab initio secundum instinctum perfecte operatur, neque a specie per evolutionem lentam, continuam, mechanicam, ut Darwinistae volunt; quod probatur 1. ex iis, quae contra Darwinistas in genere infra dicemus (th. LXI); 2. ex eo, quod multae sunt instinctivae

activitates, quae ex natura sua in indivisibili positae sunt, ut omnino repugnet eas ortum habere per lentam, continuam, mechanicam evolutionem. Ita calicurgus immobilem reddit, sed non interficit praedam suam, ut fetui suo nutrimentum procuret vivum. Ad hoc aculeo suo ferire debet plura determinata omnino loca animalis, et quidem statim ab initio cum maxima accuratione, secus aut interficit praedam aut ipse a praeda sua interficitur. Similiter se habet instinctus rhynchitisl.

Attamen aestimativa potest acquirere quasdam modificationes, quae etiam ad posteros transmittuntur, ut experientia constat.

2. Obiecta sensilia mediante sensatione externa gignunt species impressas in aestimativa. Obiectum sensile per receptionem in sensibus inferioribus ita modificatur, ut potentia superior seu aestimativa recipiat influxum eius, prout manifestat conveniens et disconveniens naturae animalis, cuius est aestimativa.

3. Memoria sensitiva dicitur a S. Thoma „thesaurus intentionum insensatarum", et ex mente eius definitur: facultas organica conservativa et reproductiva intentionum, quas apprehendit aestimativa. Animalia enim memoriam ostendunt eorum, quae ipsis utilia et nociva sunt; praeterea „ipsa ratio praeteriti, quam attendit memoria, inter intentiones insensatas computatur" (S. th. I 78, 4).

4. Cum homo sit animal, etiam in homine invenitur vis aestimativa, qua homo percipit nocivum et conveniens naturae; quae tamen potentia in homine dicitur *cogitativa*, quia propter conjunctionem ad intellectum operandi modum altiorem sortitur, quatenus suo modo sensiliter repraesentat tamquam conveniens naturae humanae id, quod intellectus cognoscit tamquam bonum, quod tamen non est conveniens sensibus, et quatenus, cum intellectus apprehendit universale ut pertinens ad individuum concretum in rerum natura existens, etiam sensus (cogitativa) apprehendit hoc individuum ut existens sub natura universali.

Similiter memoria sensitiva in homine, quatenus movetur ab intellectu, altiorem operandi modum et *reminiscentiae* nomen sortitur: homo, imperante eius voluntate et dirigente intellectu, quaerit, quae e memoria exciderant; contra, animal brutum nonnisi subita recordatione omnino spontanee rem recognoscit. Homo vero ab aliqua rei parte, ab aliquo rei indicio ad totam rem inveniendam libere procedit. Ex quo tamen patet etiam hominem, ad hoc, ut habeatur actus reminiscendi, aliquid rei subita et involuntaria recordatione recognoscere debere; si enim nihil omnino rei tenet, omnis potestas rei reminiscendae adempta est.

504. *O bi.* 1. Sensus, qui perciperet utilitatem et nocivum, non est admittendus. Atqui aestimativa est sensus, qui perciperet utilitatem et nocivum. ' Ergo. — *liesp.* *Dist. mai.:* Qui perciperet utilitatem et nocivum concrete, *nego*; abstracte, *conc.* *Contradist. min.*

1 Gutberlet, Der Mensch, Kap. 4, § 3.

2. Atqui sensus neque percipit utile et nocivum concrete. *Probo.* Sensus, qui percipit utile et nocivum, etsi concrete, est sensus, qui cognoscit finem et media ad finem. Atqui nullus sensus cognoscit finem et media ad finem. Ergo. — *liesp. Dist. niai.*: Qui cognoscit finem imperfecte et materialiter, et consequenter cognoscit medium concrete, *conc.*; qui cognoscit finem perfecte et formaliter, et consequenter cognoscit medium abstracte, *nego. Contradist. min.*

3. Atqui aestimativa nullo modo cognoscit finem et media ad finem. *Probo.* Instinctus seu inclinatio ad determinato modo agendum nullo modo cognoscit finem et media. Atqui aestimativa nihil est nisi instinctus. Ergo. — *liesp. Dist. niai.*: Ipsa inclinatio seu appetitus, *conc.*; cognitio instinctiva seu appetitiva, *nego. Contradist. min.*

Ad 502sq. Aristoteles dicit, „quia memoria [μνήμη: De mem. et rem. 1, 451 a 15] est habitus idest habitualis quaedam conservatio phantasmatis, non quidem secundum seipsum (hoc enim pertinet ad virtutem imaginativam), sed inquantum phantasma est imago alicuius prius sensati. Dictum est etiam ad quam partem animae earum, quae in nobis sunt, pertineat, quia scii, pertinet ad primum sensitivum, inquantum per ipsum cognoscimus tempus' (S. Thom., In De mem. et rem. lect. 3 n. 349; cf. lect. 2; S. th. I 78, 4; 79, 6; I-II 30, 2 ad 1; Ver. 10, 2). — **Reminiscencia**, ἀνάμνησις: Ari st., De mem. et rem. 2, 453 a 6 15; cf. S. Thom. lect. 5 (cit. ad 499, 2); lect 8 n. 398sq.; Q. d. an. a. 13 (hic infra); S. th. I 78, 4. — De vi **aestimativa** (cognitive) agit S. Thomas: In De an. II lect. 13 n. 395sq.; II Dist. 24. 2 a. 1; 25 a. 1 ad 7; III Dist. 26, 1 a. 2; Q. d. an. a. 13 (hic infra); S. th. I 78, 4. — Totam doctrinam de sensibus S. Thomas exponit Q. d. an. a. 13: «Potentia secundum id, quod est, dicitur ad actum: unde oportet quod per actum definiatur potentia et secundum diversitatem actuum diversificentur potentiae. Actus autem ex obiectis speciem habent.... Relinquitur igitur quod secundum distinctionem obiectorum attenditur distinctio potentiarum animae. Oportet tamen attendere distinctionem obiectorum, secundum quod obiecta sunt differentiae actionum animae, et non secundum aliud, quia in nullo genere species diversificatur nisi differentiis quae per se dividunt genus. .. Oportet autem in actionibus animae tres gradus considerare. Actio enim animae transcendit actionem naturae in rebus inanimatis operantis; sed hoc contingit quantum ad duo, scii, quantum ad modum agendi et quantum ad id quod agitur. Oportet autem quod quantum ad modum agendi omnis actio animae transcendat operationem vel actionem naturae inanimati; quia cum actio animae sit actio vitae, vivum autem est quod seipsum movet ad operandum, oportet quod omnis operatio animae sit secundum aliquod intrinsecum agens. Sed quantum ad id, quod agitur, non omnis actio transcendit actionem naturae inanimati; oportet enim, quod fit, esse naturale, et quae ad ipsum requiruntur, sic in corporibus inanimatis sicut in corporibus animatis; sed in corporibus inanimatis fit ab agente extrinseco, iu corporibus vero animatis ab agente intrinseco; et huiusmodi sunt actiones ad quas ordinantur potentiae animae vegetabilis. Nam ad hoc, quod individuum producat in esse, ordinatur potentia generativa; ad hoc autem, quod quantitatem debitam consequatur, ordinatur vis augmentativa; ad hoc autem, quod conservetur in esse, ordinatur vis nutritiva.... Sunt autem aliae altiores actiones animae, quae transcendunt actiones formarum naturalium, etiam quantum ad id quod agitur, inquantum scii, in anima sunt nata esse omnia secundum esse immateriale. Est enim anima quodammodo omnia secundum quod est sentiens et intelligens. Oportet autem esse diversum gradum huiusmodi esse immaterialis. Unus enim gradus est, secundum quod in anima sunt res sine propriis materiis, sed tamen secundum singularitatem et condiciones individuales, quae consequuntur materiam: et iste est gradus sensus, qui est susceptivus specierum individualium sine materia, sed tamen in organo corporali. Altior autem et perfectissimus immaterialitatis gradus est intellectus, qui recipit species omnino a materia et conditionibus materiae abstractas, et absque organo corporali. Sicut autem per formam naturalem res habet inclinationem ad aliquid et habet motum aut actionem ad consequendum id ad quod inclinatur, ita ad formam etiam sensibilem vel intelligibilem sequitur inclinatio ad rem sive per sensum sive per intellectum comprehensam; quae

quidem pertinet ad potentiam appetitivam; et iterum oportet consequenter esse motum aliquem, per quem perveniatur ad rem desideratam, et hoc pertinet ad potentiam motivam. Ad perfectam autem sensus cognitionem, quae sufficiat animali, quinque requiruntur. Primo, quod sensus recipiat speciem a sensibilibus; et hoc pertinet ad **sensum proprium**. Secundo, quod de sensibilibus perceptis diiudicet et ea ab invicem discernat, quod oportet fieri per potentiam ad quam omnia sensibilia perveniunt, quae dicitur **sensus communis**. Tertium est, quod species sensibilibus receptae conserventur. Indiget autem animal apprehensione sensibilibus non solum ad eorum praesentiam, sed etiam postquam abierint, et hoc necessarium est reduci in aliquam potentiam. Nam et in rebus corporalibus aliud principium est recipiendi et aliud conservandi; nam quae sunt bene receptibilia, sunt interdum male conservativa. Huiusmodi autem potentia dicitur **imaginatio** sive **phantasia**. Quarto autem requiruntur intentiones aliquae, quas sensus non apprehendit, sicut nocivum et utile et alia huiusmodi. Et ad haec quidem cognoscenda pervenit homo inquirendo et conferendo, alia vero animalia quodam naturali instinctu, sicut ovis naturaliter fugit lupum tamquam nocivum; unde ad hoc in aliis animalibus ordinatur **aestimativa** naturalis, in homine autem vis **cogitativa**, quae est collativa intentionum particularium; unde et ratio particularis dicitur et intellectus passivus. Quinto autem requiritur, quod ea quae prius fuerunt apprehensa per sensus et interius conservata, iterum ad actualem considerationem revocentur. Et hoc quidem pertinet ad rem **emotivam** virtutem, quae in aliis quidem animalibus absque inquisitione suam operationem habet, in hominibus autem cum inquisitione et studio; unde in hominibus non solum est memoria, sed **reminiscentia**. Necesse autem fuit ad hoc potentiam ab aliis distinctam ordinari, quia actus aliarum potentiarum sensitivarum est secundum motum a rebus ad animam, actus autem memorativae potentiae est e contrario secundum motum ab anima ad res; diversi autem motus diversa principia motiva requirunt; principia autem motiva potentiae dicuntur. (Quae sequuntur de sensibus propriis, v. supra ad 483—485.)

QUAESTIO III : De appetitu sensitivo.

§ 1. De appetitu in genere.

THESIS XLI: Inest in viventibus cognitione praeditis appetitus elicitus, realiter distinctus a potentiis cognoscitivis.

505. St. qu. 1. **Appetitus** est „inclinatio rei et ordo ad aliquam rem sibi convenientem“ (S. Thom., Ver. 25, 1). Obiectum appetitus est bonum, nam bonum est id, quod est conveniens appetitui. Haec inclinatio convenit omni enti. Nam „quamlibet formam sequitur aliqua inclinatio“ (S. Thom., S. th. I 80, 1). Sicut enim omne ens habet sive extra se, sive in seipso rationem sufficientem, ex qua est (efficienter aut quasi efficienter: Deus dicitur ens a se quasi efficienter), ita omne ens habet rationem sufficientem, cuius **gratia** est finaliter; nam omne ens est aut propter aliud, et tunc in illud inclinatur, aut propter seipsum (est sibi ipse finis), et tunc inclinatur in se seu inclinatione sua quiescit in se. Secundum autem quod forma, quam sequitur inclinatio, est forma naturalis aut cognitio, distinguitur appetitus naturalis et elicitus. — Appetitus naturalis est insita naturae ordinatio, identificata cum natura ipsa (relatio transcendentalis), ad id, quod est conveniens seu bonum ipsi. Ita materia per seipsam ordinatur ad formam, potentia ad actum et obiectum suum, atque ita omnis res

ope potentiarum suarum inclinatur ad conaturaliter operandum in finem suum. Appetitus elicited est inclinatio, quae sequitur cognitionem. Actus appetitus naturalis est naturaliter inditus, actus vero appetitus eliciti cognitione **elicitur**. Ideo quoad appetitum elicited distinguatur potentia appetitiva et huius potentiae actus. Actus sequitur actualement cognitionem. Cognitionem boni sequitur inclinatio, quasi gravitatio versus hoc bonum cognitum, quae est ipse actus appetitus eliciti. Hic vero actus supponit **potentiam** appetitivam, sicut cognitio potentiam cognoscitivam. At quoad appetitum naturalem non obtinet distinctio actus et potentiae, cum appetitus naturalis naturaliter ac proinde necessario sit actu eo ipso, quod res, cuius est appetitus et quacum identificatur, actu est.

2. Cum appetitus elicited sit potentia, quae immediate cognitionem sequitur, satis patet a viribus non cognoscitivis eam esse omnino diversam; probandum igitur solummodo est eam esse etiam a potentia cognoscitiva realiter distinctam.

506. Prob. th. *Arg. I* (a posteriori): a) ex experientia interna. Conscientia teste patet in nobis inesse inclinationes apprehensionem seu cognitionem secutas; b) ex experientia externa. Videmus etiam in aliis hominibus et in animalibus brutis ex cognitione oriri inclinationem ad rem cognitam.

Arg. II (a priori). Cognitio qua talis debet habere finem, propter quem est: bonum, ad quod ordinatur, quod est bonum cognoscentis, prout cognoscens est. Hoc autem bonum est bonum cognitum. Quare ex cognitione formaliter, prout cognitio est, excrescit inclinatio ad bonum cognitum: appetitio boni cogniti. Haec appetitio est appetitus eliciti, quia sequitur cognitionem. A cognitione autem realiter distinguitur propter obiectum formale essentialiter distinctum ab obiecto cognitionis. Obiecto formali specificantur ac proinde distinguuntur actus et potentiae. Obiectum formale cognitionis seu obiectum formaliter cognitum est obiectum, prout est intentionaliter in cognoscente; obiectum autem formaliter, ut appetitur, est obiectum, prout est in rerum natura, ad quod tamen fertur appetitus: terminus enim cognitionis est in cognoscente, terminus vero appetitus in re ipsa, quae appetitur; nam cognoscendo trahimus res ad nos, quia cognitio eo fit, quod cognoscens fit intentionaliter ipsum obiectum cognitum; appetendo autem trahimur ad res, quia appetitio eo fit, quod appetens trahitur ad rem physicam extra se existentem. Ergo est appetitio realiter distincta a cognitione, et est appetitus elicited realiter distinctus a potentiis cognoscitivis.

507. Coroll. Ergo sequela, qua appetitus elicited sequitur cognitionem, est sequela realis, cum appetitus naturalis sequatur sequela logica tantum. Actus appetitus eliciti sequitur immediate actualement cognitionem,

mediate cognitione potentiam cognoscitivani; potentia vero appetitiva immediate sequitur potentiam cognoscitivam.

508. Schol. 1. Cum obiectum formale appetitus sit bonum, a) appetitus non potest appetere malum ut malum; potest tamen appetere malum sub ratione boni, quatenus in malo aliquid boni invenitur, ut in vitio delectatio; b) omnis actus appetitus est appetitio boni, et ipsa fuga mali est appetitio boni, quia carere malo est conveniens appetitui seu bonum; c) ad appetitum pertinet non tantum tendere in bonum absens (desiderium, concupiscentia) et fugere malum absens (horror), sed etiam quiescere in bono acquisito, et frui bono acquisito (delectatio, fruitio, gaudium), et tristari de malo praesenti (tristitia). Gaudium et tristitia affectus dicuntur. Exinde reicitur specialis potentia affectiva (Gefühl, sentimento), a recentibus in Psychologiam introducta l.

2. Probe distinguatur appetitus naturalis ipsius potentiae cognoscitivae, identificatus cum ea, ab appetitu elicitu, qui eam sequitur tamquam realiter ab ea distinctus. Nam etiam formam naturalem ipsius potentiae cognoscitivae, i. e. ipsam naturam potentiae, sequitur (sequela logica) appetitus naturalis ad formam cognoscitive apprehendendam, i. e. ad rem secundum esse intentionale; hanc autem formam cognitione apprehensam sequitur (sequela reali) appetitus elicitus, qui est ad rem secundum esse reale in rerum natura.

Etiam appetitui naturali competit analogice tendere, quasi desiderare formam sibi convenientem et quiescere in ea, abhorrere a disconveniente et tristari de eo. Quies haec potentiae cognoscitivae in obiecto cognito sibi convenienti, quia cognoscitiva est, veram delectationem constituit, quae in sensibus externis inferioribus est **voluptas**, in superioribus et in intellectu **estfruitio pulchri**. Eius contrarium est displicentia et dolor et horror foedi. Foedum dicitur quod est contrarium pulchri (cf. n. 484).

3. Sicut forma cognitione apprehensa duplex est: sensitiva et intellectiva, ita appetitus elicitus est duplex: sensitivus et intellectivus. Appetitus intellectivus **voluntas** dicitur.

509. *O bi.* 1. Non est appetitus realiter distinctus a forma, quam sequitur. Atqui appetitus elicitus, realiter distinctus a potentiis cognoscitivis, est appetitus realiter distinctus a forma, quam sequitur. Ergo. — *liesp. Dist. mai.* : Non est appetitus naturalis, *conc.*; elicitus, *nego.* *Contradist. min.*

2. Atqui neque appetitus elicitus realiter distinguitur a forma, quam sequitur. *Probo.* Appetitus, qui sequitur naturam potentiae cognoscitivae, est appetitus, qui non distinguitur realiter a forma, quam sequitur. Atqui appetitus elicitus est appetitus, qui sequitur naturam potentiae cognoscitivae. Ergo. — *Hesp. Dist. mai.* : Appetitus,

l Divisio potentiarum animae in cognoscitivam, appetitivam, affectivam, primo proposita a Tetens, Kantii auctoritate in philosophiam modernam introducta est.

cuius actus immediate sequitur (sequela logica) naturam potentiae cognoscitivae, *conc.*; cuius actus sequitur mediante cognitione, *nego. Contradist. min.*

3. Atqui actus appetitus elicitus immediate sequitur potentiam cognoscitivam. *Probo.* Appetitus obiecti convenientis immediate sequitur potentiam cognoscitivam. Atqui appetitus obiecti convenientis est actus appetitus elicitus. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Appetitus obiecti secundum esse intentionale, *conc.*; secundum esse reale, *nego. Contradist. min.*

Ad 505sq. S. Thomas distinguit appetitum naturalem contra appetitum animale, i. e. sensitivum et rationale seu intellectivum: Ver. 25, 1; III Dist. 27. 1 a. 2: S. th. I 19, 1: 59, 1; 80, 1; I-II 26, 1; 27, 2 ad 3; 29, 1. — Aristoteles: .Si autem est ibi [in animalibus] sensitivum, oportet, quod adsit tertium, scii, appetitivum. Quod quidem dividitur in tria, scii, desiderium, quod est secundum vim **concupiscibilem**, et iram, quae est secundum vim **irascibilem**, qui duo appetitus pertinent ad partem sensitivam, sequuntur enim apprehensionem sensus. Tertium autem est **voluntas**, quod est appetitus intellectivus, consequens scii, apprehensionem intellectus. Quod autem appetitivum insit omnibus animalibus, probat duplici ratione, quarum prima est, quod omnia animalia habent ad minus unum sensum, scii, tactum; quibus autem inest sensus, inest laetitia et tristitia, delectatio et dolor. Laetitia enim et tristitia magis videntur sequi apprehensionem interiorum. Sed delectatio et dolor consequuntur apprehensionem sensus et praecipue sensus tactus. Et si est laetitia et tristitia, necesse est, quod sit aliquid triste et dulce i. e. delectabile et dolorosum; oportet enim omne, quod sentitur secundum tactum, esse vel conveniens, et sic est delectabile, vel nocivum, et sic est dolorosum. Quibuscumque autem inest aliquid delectabile et triste, his inest et concupiscentia, quae est appetitus delectabilis. Ergo de primo ad ultimum omnibus animalibus, quibus inest sensus tactus, inest appetitus[§] (Εἰ δὲ τὸ αἰσθητικὸν [ὑπάρχει τινί], καὶ τὸ ὁρεκτικὸν· ὁρεεῖ μὲν γὰρ ἐπιθυμία καὶ θυμὸ καὶ βούλησι : De an. II 3, 414 b1. S. Thom, lect. 5 n. 288sq.). — S. Thomas: .Id quod apprehenditur [cognoscitur et appetitur, est idem subiecto, sed differt ratione. . . . Diversitas autem rationum in obiectis requiritur ad diversitatem potentiarum. — .Per vim appetitivam anima habet ordinem ad ipsas res, prout in seipsis sunt: unde Philosophus dicit in VI Met. [c. 4, 1027 b 25; S. Thom. lect. 4 n. 1230], quod bonum et malum, quae sunt obiecta appetitivae potentiae, sunt in ipsis rebus. Vis autem apprehensiva non trahitur ad rem, secundum quod in seipsa est; sed cognoscit eam secundum intentionem rei, quam in se habet vel recipit secundum proprium modum. Unde et ibidem dicitur quod verum et falsum, quae ad cognitionem pertinent, non sunt in rebus, sed in mente[§] (S. th. I 80, 1 ad 2 et I-II 22, 2; cf. I 78. 1 ad 3; q. 16, 1; 27, 4; 82, 3; II-II 27, 4; Ver. 22, 3).

Ad 508, 2. Of. S. th. I 78, 2 ad 3; 80, 1 ad 3.

§ 2. De appetitu sensitivo.

510. Quid sit appetitus sensitivus. — Appetitus sensitivus est appetitus, cuius obiectum est bonum sensu apprehensum. Appetitus sensitivus sequitur cognitionem sensilem tamquam gravitatio seu ponderatio eius versus bonum sensu repraesentatum. Cognitionis enim sensilis, qua repraesentatur bonum, quasi propendit versus obiectum cognitum, in qua propensione consistit actus appetitus elicitus sensitivi, qui supponit appetitivam potentiam sensitivam.

Potentia appetitiva haec, quia sequitur potentiam cognoscitivam sensitivam, est potentia organica. Organum appetitus sensitivi invenitur in cerebro, in substantia corticulari cinerea. Hoc ex eo deducitur, quod ibi a physiologis collocantur psychomotores seu

cellulae nerveae psychomotrices¹; in substantia cinerea absolvitur sensatio² et generatur appetitio, quae motus locales spontaneos in membris efficit mediantibus nervis a substantia cinerea ad musculos protensis. — Antiqui pro organo appetitus sensitivi habebant cor, quod est musculus et organum centrale circulationis sanguinis. Potest tamen dici cor organum **manifestativum** appetitus sensitivi; per ganglia enim, quae corde continentur, et per fibras nerveas cor communicat cum organo appetitus sensitivi, ita ut motus appetitus sensitivi ad cor quasi reflectantur atque ita sentiantur.

511. Quotuplex sit appetitus sensitivus. — Appetitus sensitivus dividitur in **concupiscibilem** et **irascibilem**. Concupiscibilis est, cuius obiectum est bonum sub ratione convenientis sensibus. Apprehensionem enim, qua sensus apprehendunt conveniens sibi, sequitur motus appetitus ad apprehensum. Appetitus irascibilis est, cuius obiectum est bonum, non quatenus sensibus conveniens, sed quatenus arduum et cum labore assequendum. Exorta enim difficultate, motus appetitus animalis non minuitur, sed crescit, quatenus animal nititur superare difficultatem, atque ideo etiam ea suscipit, quae sunt disconvenientia sensibus, ac proinde contraria appetitui concupiscibili. Bonum autem ut conveniens sensibus et bonum ut arduum constituunt in ordine sensitivo duplex obiectum formale diversum. Sensus enim nequeunt attingere ipsam rationem boni communis, sub quo utraque ratio formalis in ordine intellectivo unitur. — Appetitus irascibilis sequitur cognitionem aestimativae. Aestimativa enim ea est potentia sensilis, quae apprehendit bonum sensile conveniens non sensibus, sed naturae. Sensus communis et phantasiae cognitionem sequitur appetitus concupiscibilis.

Secundum Scotum appetitus concupiscibilis dividitur in **internum**, qui sequitur sensum communem et phantasiam, et **externum**, qui immediate cognitionem sensuum externorum sequitur; actus appetitus externi sunt voluptas et dolor sensilis. — At hic appetitus sensitivus externus, ut patet ex dictis n. 484 et 508, 2, non ad appetitum elicatum, sed ad naturalem pertinet; voluptas enim et dolor sensilis sunt actus appetitus naturalis potentiae cognoscitivae.

512. De potentia locomotiva. — Vis motrix, secundum scholasticos potentia locomotiva, nihil aliud est nisi energia chimica, nutritione in musculis accumulata, quae detenditur et motum localem producit, sicut energia chimica in pulvere pyrio accumulata, cum detenditur, producit motum localem.

¹ Appetitus sensitivus dicitur psychomotor, quatenus praeest vi motrici; cellulae nerveae psychomotrices sunt cellulae ab appetitu sensitivo informatae.

^{*} Sensatio externa ibi conscia fit ope sensus communis, ibique etiam organum invenitur aliorum sensuum internorum.

Via inotrix saepe subeat appetitui sensitivo, a quo determinatur ad movendum, et ita oriuntur motus **spontanei**. Motus igitur (musculares) distinguuntur in spontaneos et non spontaneos. Motus **spontanei** dependent ab appetitu elicitō, motus **non spontanei** ab eo, saltem directe et perfecte, non dependent. Motus non'spontanei distinguuntur in reflexos et automaticos. Motus **reflexi** contingunt irritatione sensitiva peripheriae, quae irritatio ad nervum motorem non transfertur mediante appetitu sensitivo, sed mediante centro aliquo reflexionis, posito in cerebro aut in medulla spinali. Exemplo sit motus reflexus sternutationis. Motus automatici sine irritatione sensitiva peripheriae contingunt. Exemplo sit motus automaticus pulmonum. Motus pulmonum eo contingit, quod acidum carbonicum in sanguine venoso contentum agit in centrum motorem respirationis et consequenter in musculos inspirationis, qui hoc ipso contrahuntur et contractione sua dilatant pulmones, ita ut attrahatur oxygenium aëris. Porro ipsa pulmonum expansio mediantibus nervis iterum excitat musculos ad contrahendos pulmones seu ad expirandum.

At sunt etiam motus reflexi, qui sine irritatione sensitiva peripheriae contingunt, sed repraesentatione phantasiae excitantur sine influxu appetitus. Hi motus reflexi a recentibus reflexi **psychici** dicuntur. Speciatim apprehensionem motus sequitur, etiam nobis non volentibus, nisus ad motum apprehensum imitandum: uno oscitante, alii ad oscitandum excitantur. Quo nititur ars "legendi cogitationes" seu ars **detegendi phantasiae repraesentationes**, prout se motibus nervorum et musculorum ad extra manifestant. Atque ex facilitate, qua apprehensionem sequuntur motus, explicatur etiam mira vis phantasiae in organismum, quae tanta esse potest, ut morbus, quo quis affectum se esse vehementer imaginatur, revera producat. Repraesentatio enim phantasiae non tantum producit motum extrinsecus visibilem membrorum, sed etiam intra organismum immutationem efficit agendo in nervos vasomotores. Omnibus notum est quorundam ciborum imaginationem glandulae salivatis contractionem effusionemque salivae efficere.

Motus spontanei distingui possunt in instinctivos et acquisitos et voluntarios. Motus **instinctivi** vi procedunt ex aestimativa, cuius cognitionem sequitur actus appetitus, quo vis motrix ad movendum determinatur. Motus **acquisiti** fundantur in dispositione speciali articulationibus insita. Hac dispositione producuntur sensationes tactiles, quae mediante aestimativa ducunt ad motus secundum illam dispositionem innatam exercitandos. Ita parvulum animal ad deambulandum et saltandum excitatur. Motus **voluntarii** eo contingunt, quod diversi motus acquisiti voluntarie speciali modo coordinantur. Haec coordinatio assuetudine associationis ita firmatur, ut etiam motus valde complexi (v. g. actus pulsandi organum) tandem quasi automaticè exerceantur*.

† Cf. Frobes, Lehrb. der experiment. Psychologic II 391 sqq.; Was man a, Die psychischen Fähigkeiten (1er Ameisen p. 103; Umig, Die Kunst des Gedankenlesens. Gredt, Elem. philos. I, Ed. 7.

Ad 510sq. S. Thomas: „Sed quaeritur, quare in appetitu sensitivo sunt duae potentiae appetitivae, scii, **irascibilis** et **concupiscibilis**, in appetitu autem rationali est unus tantum appetitus, scii, voluntas. Et dicendum est, quod potentiae distinguuntur secundum rationes obiectorum. Obiectum autem appetitivae est bonum apprehensum. Alio autem modo apprehendit bonum intellectus et sensus. Nam intellectus apprehendit bonum secundum universalem rationem boni; sensus autem apprehendit sub determinata ratione boni. Et ideo appetitus, qui sequitur apprehensionem intellectus, est unus tantum. Appetitus autem, qui sequuntur apprehensionem sensus, distinguuntur secundum diversam rationem boni apprehensi. Nam aliquid apprehensum per sensum, habet rationem boni appetibilis, inquantum est delectabile secundum sensum; et ad hoc bonum ordinatur concupiscibilis. Aliquid autem habet rationem boni et appetibilis, inquantum perficitur delectabilibus, quasi habens facultatem ad libitum utendi eis; et ad hoc ordinatur irascibilis, quae est quasi propugnatrix concupiscibilis. Et inde est quod animalia non irascuntur neque pugnant nisi propter delectabilia, id est propter cibos et venerea (In De an. III lect. 14 n. 803 sq.; cf. lect.4 fin.; Ver. 22, 4; 25, 1 et 2; II Dist. 24, 2 a. 1; III Dist. 26, 1 a. 2; Malo 8, 3; S. th. I 80, 2; 81, 2).

Ad 512. **Aristoteles** .ponit esse duo principia motus [localis in animalibus].... Scii, [movent] intellectus comprehendens sub se phantasiam, et appetitus. . . . Intellectus qui movet,... est intellectus practicus, qui. . . speculatur veritatem propter operationem . . ., [qui dicitur] movere, quia scii, eius principium, quod est appetibile, movet. Et [hoc] intelligendum est etiam de phantasia, quia . . . non movet sine appetitu.... Haec duo moventia [intellectus cum phantasia et appetitus] reducuntur in unum, quod est appetibile (τὸ ὀρεκτὸν γὰρ κινεῖ, καὶ διὰ τοῦτο ἡ διάνοια κινεῖ, ὅτι ἀρχὴ αὐτὴ ἐστὶ τὸ ὀρεκτὸν. καὶ ἡ φαντασία δὲ ὅταν κινῇ), οὐ κινεῖ ἀνευ ὀρέξεω : De an. III 10, 433 a 18. S. Thom. lect. 15 n. 818sq.). — S. Thomas: „Quamvis sensus et appetitus sint principia moventia in animalibus perfectis, non tamen sensus et appetitus, inquantum huiusmodi. sufficiunt ad movendum, nisi superadderetur eis aliqua virtus: nam in immobilibus animalibus est sensus et appetitus, non tamen habent vim motivam. Haec autem vis motiva non solum est in appetitu et sensu ut imperante motum; sed etiam est in ipsis partibus corporis, ut sint habiles ad oboediendum appetitui animae moventis. Cuius signum est, quod quando membra removentur a sua dispositione naturali, non oboediunt appetitui ad motum* (S. th. I 78, 1 ad 4). — „Potentia motiva . . . est vis affixa musculis et nervis (Ver. 22, 4 ad 3). — „Imaginationi, si fortis fuerit, naturaliter oboedit corpus quantum ad aliqua. Puta . . . casum de trabe in alto posita (S. th. III 13, 3 ad 3; cf. I 117, 3, arg. 3).

SECTIO III.

DE ANIMA INTELLECTIVA.

E. Wasmann, Menschen- und Tierseele; Id., Instinkt und Intelligenz im Tierreich; Id., Die psychischen Fiihigkeiten der Ameisen. Ha an, Philosophia nat. V 3. H. André, Der Wesensunterschied von Pflanze, Tier und Mensch. K. Bühler, Die geistige Entwicklung des Kindes. Frobes, Psychologia speculativa, II.

CAPUT I.

DE ANIMA INTELLECTIVA SECUNDUM SE.

§ 1. De natura animae intellectivae.

THESIS XLII: In homine, in eoque solo, inest anima intellectiva. Haec anima est substantia unicuique homini individualiter propria et spiritalis.

513. St. qu. 1. **Hominis** nomine intelligimus animal illud, quod communi aestimatione tamquam specificè distinctum habetur a ceteris animalibus, eo quod ipsum solum intellectu seu ratione sit praeditum, cum in ceteris animalibus sensitiva tantum insit cognitio, quae proinde tamquam bruta habentur, cum homo animal dicatur **rationale**. Materialistae nituntur quidem obliterare specificam distinctionem inter hominem et brutum, et aliqui recentes psychologi de beluino loquuntur intellectu. Omnino tamen communiter specifica distinctio admittitur inter animal rationale seu hominem et animal irrationale seu brutum.

2. Intellectus est potentia cognoscitiva, quae essentias rerum cognoscit tam absolutas quam relativas, ac proinde ipsas relationes perspicit rerum inter se, ut relationem effectus ad causam, medii ad finem; quae conceptus formulât universales, iudicat, ratiocinatur et ratiocinando pervenit ad cognoscenda etiam ea, quae sub cognitionem sensitivam nullo modo cadunt, ut causam primam et ultimum finem, et relationem actuum humanorum ad ultimum finem seu moralitatem. **Anima intellectiva** est principium seu radix intellectus. Hoc principium seu animam dicimus substantiam, et substantiam spiritualem.

Animam dicimus **substantiam**. Quo contradicimus iis, qui „actualitatis theoriam“ profitentur, qui destruunt substantialitatem animae, quam in activitates suas resolvunt sine subiecto permanente („Psychologia sine anima“). Theoriae actualitatis, iam ab Hume propositae, multi recentes inhaerent, quorum tamen plurimi, negato subiecto permanente individuali, subiectum aliquod absolutum activitatum affirmant (monismus). Contra hos in thesi nostra dicimus animam esse substantiam unicuique homini individualiter propriam. Ex recentibus, qui theoriam actualitatis propugnant, nominentur Wundt et James (1842—1910).

Animam dicimus **spiritualem** substantiam. Substantiae dividuntur in compositas et simplices. Substantiae sunt compositae essentialiter, ex partibus essentialibus: ex materia et forma: et integraliter, ex partibus quantitativis. Substantiae sunt simplices essentialiter, i. e. non compositae ex materia et forma; et integraliter, i. e. inextensae. Substantiae compositae sunt corpora, substantiae simplices sunt spiritus. Sed haec divisio respicit substantias completas. Substantia aliqua incompleta seu partialis est spiritus, si non est materia neque in esse a materia dependens. Nam materia est illa pars substantiae, qua substantia est corpus seu corporea. Ita animam intellectivam dicimus spiritualem tamquam independentem in esse a materia. Quare non est purus spiritus, cum sit substantia incompleta et ex natura sua forma corporis. Eodem modo etiam accidentia dicimus spiritualia tamquam a materia independentia. Sed in ordine accidentium independentia a materia significat independentiam ab extensione seu esse inextensum. Nam extensio est primum accidens corporis. Cetera accidentia omnia corporea corpori conveniunt mediante extensione, ac proinde extensa sunt. Accidens autem inextensum est spirituale. At in ordine sub-

stantiali, si agitur de partibus substantialibus, de partibus essentialibus substantiae, esse inextensum nondum arguit spiritualitatem: Anima brutorum perfectorum est inextensa, et tamen non est spiritualis, cum a materia et a corpore dependeat in esse. Sed substantia completa, si est inextensa, est spiritualis. Haec substantia neque est composita ex materia et forma, quia ex hac compositione necessario resultat extensio. — Spiritualitatem animae intellectivae negant Materialistae, qui dicunt animam humanam esse corpus aliquod subtilius (Democritus, Empedocles [495—435J), aut proprietatem corporis (Hobbes [1588—1679], Lamettrie [1709—1751], Holbach [1723—1789], Büchner [1824—1899]), aut effectum corporis: cogitationes sunt secretiones seu phosphorescentia cerebri (Cabanis [1757—1808], C. Vogt [1817 ad 1895], Moleschott [1822—1893]).

514. Prob. th. I p. (In homine inest anima intellectiva). — In vivente corporeo, in quo inest intellectus, inest etiam anima intellectiva. Atqui in homine inest intellectus. Ergo.

Mai. ex eo patet, quod anima intellectiva est principium substantiale intellectus.

Min. probatur ex testimonio conscientiae. Constat in nobis, qui homines sumus, inesse intellectum, i. e. potentiam cognoscitivam, quae essentias rerum cognoscit, relationes perspicit rerum inter se, conceptus formulât universales, iudicat, ratiocinatur et ratiocinando pervenit ad cognoscenda etiam ea, quae sub cognitionem sensitivam nullo modo cadunt. Hoc factum conscientiae ex tota Logica manifestatur, et praesertim ex iis, quae de universalibus sunt disputata. Quod autem attinet relationem effectus ad causam, medii ad finem, ulterius explicabitur in Metaphysica.

Prob. II p. (In solo homine inest anima intellectiva). — Si in animalibus, quae vulgo habentur ut bruta, non inest intellectus, in solo homine inest anima intellectiva. Atqui in animalibus brutis non inest intellectus. Ergo.

Mai. ex eo patet, quod cetera viventia, plantae, nulla cognitione, ne sensitiva quidem, praedita sunt; cf. n. 457.

Prob. min. Arg. I. Animalia, quae a) non cognoscunt relationes et b) ignorant supersensilia, non sunt praedita intellectu, ut patet ex statu quaestionis. Atqui animalia bruta a) non cognoscunt relationes: quamquam sensitive et concrete res relatas cognoscunt, ignorant tamen ipsas relationes effectus ad causam, medii ad finem, ut multiplex experientia docet, b) Animalia bruta ignorant supersensilia; nullus enim in animalibus apparet sensus religionis et moralitatis. Ergo. — Ad a) haec notentur: Animalia bruta ignorant, in quo consistat essentia relationis causalitatis et habitudinis medii ad finem, ac proinde neque percipiunt, quo modo res inter se conectantur in ratione causae et effectus, medii et finis, neque rationem sibi reddere possunt, cur haec

res illum effectum producat, et cur hoc medium sit aptum ad hunc finem. Quare si apte ad finem agunt, semper ex instinctu agunt et ex associatione perceptionum sensilium. Possunt enim discere aliquid, at non ex eo, quod perveniunt ad perspiciendam habitudinem causae ad effectum et medii ad finem, sed ex mera associatione perceptionum (ex assuetudine). Iuvat quaedam facta afferre: Formica numquam terram congerit ad mei attingendum, quamquam facile hoc posset, et quamquam propter alios fines ex instinctu hoc revera facit. Canis in horto inclusus ianuam non aperit, etsi facile posset; et cum aliquando casu pervenit ad ianuam aperiendam, exinde non discit ianuam aperire; hoc non discit nisi multis repetitionibus, i. e. associatione perceptionum sensilium. Simiae quidem instrumentis utuntur quasi artificiose ad aliquid attingendum. Ita utuntur baculo. Sed hic modus agendi intra limites continetur aestimativae horum animalium; etiam in silva ramis utuntur ad poma attingenda. Multa etiam, quae simiae agunt quasi ratione utentes, ex nisu explicantur, quo ducuntur ad hominum actiones imitandas. Modum agendi simiarum ex intellectu non procedere etiam experimentis ostendi potest: Disposita serie capsularum, in quarum una cibus absconditur, ita quidem, ut subsequentibus experimentis semper in subsequente capsula cibus inveniatur, simiae in quaerendo cibo abscondito numquam perveniunt ad hoc successionis principium intelligendum, cum pueruli post 3—5 experimenta hoc intelligant. — Ea quae bruta aptissime agunt ex instinctu aut ex perceptionum sensilium associatione, etiam tunc agunt, cum propter specialem aliquam circumstantiam inepta sunt (ita apis iugiter mei favo infundit etiam pertuso receptaculo); id quod iterum ostendit animalia non agere ex cognitione relationis inter medium et finem.

Arg. II. Animalia, quae non loquuntur, i. e. non manifestant signis ad placitum conceptus suos universales horumque conexiones seu iudicia, cum tamen praedita sint organis aptis ad loquendum et nisu habeant naturalem ad manifestandas signis sensilibus affectiones suas internas, non sunt praedita intellectu. Atqui animalia bruta non loquuntur, plurima tamen habent organa ad loquendum apta et nisu naturalem ad affectiones suas manifestandas. Ergo.

Ad mai. Animalia, quae non manifestant conceptus universales neque horum conexiones, cum tamen habeant organa, quibus possunt manifestare affectiones suas, et nisu ad eas manifestandas, non formulant conceptus universales neque iudicia, i. e. carent intellectu.

Minoris 1. p.: animalia non loqui, ex experientia patet¹; non enim emittunt nisi signa naturalia, quibus affectiones suas sensiles concretas manifestant, quo patet etiam *minoris 2. p.*, i. e. bruta habere organa

¹ Quaedam animalia, ut psittacus, hominum voces imitantur, minime tamen loquuntur, cum non loquatur nisi qui signis ad placitum suos conceptus et sua iudicia profert.

apta ad loquendum et nisum naturalem ad manifestandas affectiones suas.

Prob. III p. (Anima intellectiva est substantia unicuique homini individualiter propria). — Anima, speciatim anima intellectiva, non potest resolvi in activitates suas; anima est substantia permanens. Reflexione in nosmetipsos non experimur activitates et affectiones sine subiecto, sed immediate experimur subiectum his statibus affectum; non experimur separatas cogitationes, sed Ego cogitans. Ita iam statim apprehendimus concrete et implicite substantiam cogitantem seu substantiam animae. Sed mox etiam distinguimus subiectum permanens a statibus suis transeuntibus, i. e. cognoscimus substantiam abstracte et explicite tamquam sub statibus permanentem ab eisque distinctam. Et hoc duplici via: 1. quatenus nobis conscius fit idem subiectum ex uno statu in alium transire; 2. quatenus ope memoriae cognoscimus idem subiectum per diuturnum tempus, immo per totam vitam nostram permanere. Anima intellectiva est etiam substantia unicuique homini individualiter propria. Nam homo se cognoscit non tantum tamquam Ego cogitans, sed etiam tamquam corpus sentiens, distinctum ab omnibus aliis corporibus, speciatim ab omnibus aliis hominibus, qui etiam ipsi se cognoscunt tamquam Ego cogitantia et corpora sentientia. Anima humana unicuique igitur homini individualiter propria est. Ipsa cum corpore unam constituit substantiam, unum subiectum ultimum omnium statuum conscientiae, quamquam status conscientiae spirituales: intellectiones et volitiones immediate in sola anima spirituali insunt.

Facta, quae „reduplicatio personalitatis" et „mutatio personalitatis" dicuntur, nihil probant contra Ego permanens et contra substantiam animae permanentem. „Ego" apparet reduplicatum et mutatum ex morbo defectu memoriae, quae meminit activitatum et statuum praeteritorum, sed horum iam non meminit tamquam statuum, quos habuerit ipsum subiectum cognoscens, et ita hoc apparet ut mutatum, seu Ego apparet ut aliud et alienum.

Prob. IV p. (Anima intellectiva est substantia spiritualis). — Animam intellectivam dicimus spiritualement tamquam in esse independentem a materia. Hanc autem independentiam animae a materia probamus ex independentia intellectus a materia seu ab extensione: Intellectus cognoscit essentias rerum abstracte. Abstrahit a concreta extensione, quae realiter a parte rei in corpore inest. Ipsam hanc extensionem abstracte secundum essentiam suam cognoscit inextenso modo, abstrahendo a determinata magnitudine, figura, positione etc., quae extensioni a parte rei conveniunt. Sed haec cognitio necessario est inextensa, ac proinde intellectus est inextensus seu independens ab extensione et a materia. Quare etiam anima intellectiva, radix huius intellectus, a materia independens est seu spiritualis.

515. Coroll. 1. Ergo anima humana est substantia realiter distincta a corpore. — Esse realiter distinctum a corpore, quod iam competit omni animae et formae substantiali, speciali ratione tribuendum est animae humanae, quia substantia spiritualis est.

2. Ergo anima humana est substantia inextensa seu quantitative simplex. — Etiam haec proprietas, quam omni animae perfectiori vindicavimus (th. XXVII), speciali ratione convenit animae humanae **spirituali**. Qualis sit simplicitas animae, cf. n. 531, 1. — Animam humanam etiam essentialiter seu quoad essentiam simplicem esse per se patet, cum sit forma.

516. *Obi. Contra I p.* vide n. 545.

Contra II p. 1. Si bruta multa agunt apte ad finem et multa etiam addiscunt propria experientia, non in solo homine inest anima intellectiva. Atqui bruta multa agunt apte ad finem et multa etiam addiscunt propria experientia. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Si multa agunt apte ad finem ex instinctu et multa discunt associatione perceptionum sensilium tantum, *nego*; si multa agunt apte ad finem et multa addiscunt ex perspecta habitudine causae ad effectum, medii ad finem, *conc. Contra-dist. min.*

2. Atqui bruta habitudinem causae ad effectum, medii ad finem perspiciunt. *Probo.* Qui instrumentis utitur, perspicit habitudinem causae ad effectum, medii ad finem. Atqui bruta quaedam instrumentis utuntur. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Qui instrumentis utitur, inquantum hoc continetur intra ambitum aestimativae speciei suae, *nego*; . . . inquantum hoc est extra ambitum aestimativae, *conc. Contradist. min.*

Contra III p. (ad mentem James). 1. In Psychologia nihil ponatur, nisi quod, sine ratiocinio deductivo, colligitur ex experientia interna. Atqui substantia animae non colligitur ex experientia. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* In Psychologia rationali, *nego*; in Psychologia experimental!, *transeat* (quia haec Psychologia, etsi est .scientia quia tamen ab omni deductione vix abstinere potest). *Dist. min.:* Exsistentia substantiae seu exsistentia alicuius subiecti permanentis non colligitur ex experientia. *nego*; distincta cognitio essentiae huius subiecti non colligitur ex experientia sine ratiocinio aliquo deductivo, *conc. Dist. consq.:* In Psychologia rationali non est ponenda anima, *nego*; in Psychologia experimental!, *snbdist.:* Non est ponenda exsistentia alicuius subiecti permanentis, *nego*; huius subiecti essentia non est accurate determinanda ope ratiocinii deductivi, *conc.* — Cf. thés. LII.

2. Atqui per experientiam neque exsistentia attingitur alicuius principii substantialis permanentis. *Probo.* Experientia, qua non manifestatur nisi successio cogitationum, non attingitur exsistentia alicuius principii cognitionis substantialis permanentis. Atqui experientia non manifestatur nisi successio cogitationum. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Experientia, qua non manifestatur nisi successio cogitationum sine subiecto permanente, *conc.;* qua manifestatur successio cogitationum et subiectum permanens cogitationum, *nego. Contradist. min.*

3. Atqui exsistentia huius subiecti permanentis seu permanentia τοῦ Ego est mere apparens seu phaenomenalis. *Probo.* Permanentia τοῦ Ego, quae eo explicatur, quod omnis cogitatio in ortu suo sibi appropriât cogitationem praecedentem, est mere phaenomenalis. Atqui permanentia τοῦ Ego eo explicatur, quod cogitatio omnis in ortu suo sibi appropriât cogitationem praecedentem. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quae ita explicatur sine subiecto permanente, *conc.;* quae ita explicatur supposito subiecto permanente, *conc. Contradist. min.* — Praesens cogitatio non sibi appropriât praecedentem nisi eo, quod est Ego permanens, quod cognoscit cogitationes omnes sibi succedentes suas esse.

Ad 514. **Aristoteles** ostendit causam, quare animalia agunt et patiuntur secundum phantasiam; et dicit, quod phantasiae ἄμmanent idest perseverant, etiam

abeuntibus sensibilibus, et sunt similes sensibus secundum actum. Unde sicut sensus secundum actum movet appetitum ad praesentiam sensibilis, ita et phantasiae in absentia sensibilis. Et propter hoc dicit, quod animalia multa operantur secundum phantasias. . . . Alia quidem, quia omnino non habent intellectum, sicut bestiae, alia vero, quia habent intellectum velatum sicut homines. Quod contingit tripliciter. Quandoque quidem ex aliqua passione. . . . Quandoque autem accidit ex aliqua infirmitate, sicut patet in phreneticis vel furiosis. Quandoque autem in somno, sicut accidit in dormientibus¹ (καὶ διὰ τὸ ἐμμένειν καὶ ὁμοίῳ εἶναι ταῖ αἰσθήσεσι, πολλὰ κατ' αὐτὰ πράττει τὰ ἴσα, τὰ μὲν διὰ τὸ μὴ ἔχειν νοῦν, οἷον τὰ θηρία, τὰ δὲ διὰ τὸ ἐπικαλύπτεσθαι τὸν νοῦν ἐνίοτε πάθει ἢ νόσοι ἢ ὕπνῳ, οἷον οἱ ἄνθρωποι: De an. III 3, 429 a 4. S. Thom. lect. 6 n. 669sq.). — S. Thomas: .Non intelligunt [bruta] neque ratiocinantur. Quod ex hoc apparet, quia omnia animalia eiusdem speciei similiter operantur, quasi a natura motae et non ex arte operantes: omnis enim hirundo similiter facit nidum, et omnis aranea similiter telam“ (C. g. 1182; cf. 66; S. th. I 75, 3). Cf. text, ad 460 543.

Aristoteles diserte ponit animam esse substantiam: ἀναγκαῖον τὴν ψυχὴν οὐσίαν εἶναι. . . : De an. II 1, 412 a 19. Cf. S. Thom. lect. 1 (cit. ad 530). — .Ostendit [Philosophus] naturam intellectus possibilis.... Primo..., quod intellectus possibilis non est aliquid corporeum vel commixtum ex rebus corporalibus..., ex hoc scii, quod intellectus omnia cognoscit. Et hoc est quod addit .Hoc autem est, ut cognoscat quasi dicat: Sicut Anaxagoras posuit intellectum esse immixtum ad hoc ut imperet, ita oportet nos ponere intellectum esse immixtum ad hoc ut cognoscat [Ἀνάγκη ἄρα, ἐπεὶ πάντα νοεῖ, ἀμιγὴ εἶναι <τὸν νοῦν>, ὥσπερ φησιν Ἀναξαγόρα, ἵνα κρατῇ, τοῦτο δ' ἐστὶν ἵνα γνωρίζη: De an. III 4, 429 a 18], Quod quidem tali ratione apparet. Omne enim quod est in potentia ad aliquid et receptivum eius, caret eo ad quod est in potentia et cuius est receptivum . . . ; sed intellectus noster sic intelligit intelligibilia, quod est in potentia ad ea et susceptivus eorum, sicut sensus sensibilibus; ergo caret omnibus illis rebus, quas natus est intelligere. Cum igitur intellectus noster natus sic intelligere omnes res sensibiles et corporales, necesse est, quod careat omni natura corporali, sicut sensus visus caret omni colore, propter hoc quod est cognoscitivus coloris. Si enim haberet aliquem colorem, ille color prohiberet videre alios colores. Sicut lingua febricitantis, quae habet aliquem humorem amarum, non potest recipere dulcem saporem, sic etiam intellectus, si haberet aliquam naturam determinatam, illa natura conaturalis sibi prohiberet eum a cognitione aliarum naturarum. Et hoc est quod dicit: .Intus apparens enim prohibebit cognoscere extraneum et obstruet idest impedit intellectum et quodammodo velabit et concludet ab inspectione aliorum. Et appellat intus apparens aliquid intrinsecum conaturale intellectui, quod dum ei apparet, semper impeditur intellectus ab intelligendo alia, sicut si diceremus, quod humor amarus esset intus apparens linguae febricitantis. Concludit autem ex hoc, quod non contingit naturam intellectus esse .neque unam', idest nullam determinatam, sed hanc solam naturam habet, quod est possibilis respectu omnium. Et hoc quidem contingit intellectui, quia non est cognoscitivus tantum unius generis sensibilibus, sicut visus vel auditus, vel omnium qualitatum et accidentium sensibilibus communium vel propriorum, sed universaliter tutius naturae sensibilis. Unde sicut visus caret quodam genere sensibilibus, ita oportet, quod intellectus careat tota natura sensibili. . . . Deinde . . . ostendit, quod intellectus non habet organum corporale..., concludens ex praedictis, quod, si intellectus noster ad hoc quod cognoscat omnia, oportet quod non habeat naturam aliquam determinatam ex naturis rerum corporalium, quas cognoscit, eodem modo rationabile est, quod non .misceatur corpori idest quod non habeat aliquod organum corporale, sicut habet pars animae sensitiva: quia si erit aliquod organum corporale intellectui, sicut est parti sensitivae, sequetur quod habeat aliquam naturam determinatam ex naturis rerum sensibilibus [διὸ οὐδὲ μὲμιχθαι εὐλογον αὐτόν τῷ σώματι: 429 a 24]. . . . Manifestum est enim, quod potentia animae, quae est actus alicuius organi, conformatur illi organo, sicut actus susceptibilis. Neque refert quantum ad actum

potentiae, utrum ipsa potentia habeat aliquam qualitatem sensibilem determinatam aut organum, cum actus non potentiae sit solum, sed compositi ex potentia et organo corporeo. . . . [Quae sequuntur, vide infra ad 543.] Sed horum occasione verborum [scil. intellectus est separatus] quidam intantum decepti sunt ut ponerent intellectum possibilem esse a corpore separatum, sicut una de substantiis separatis (et sic animam intellectivam non esse substantiam singularem unicuique homini individualiter propriam]. Quod quidem omnino impossibile est. Manifestum est enim, quod hic homo intelligit. Si enim hoc negetur, tunc dicens hanc opinionem non intelligit aliquid, et ideo non est audiendus: si autem intelligit, oportet quod aliquo formaliter intelligat. Hic autem est intellectus possibilis, de quo Philosophus dicit: „Dico autem intellectum quo intelligit et opinatur anima (h. c. 4, 429 a 23]. Intellectus ergo possibilis est, quo hic homo, formaliter loquendo, intelligit . . . Sed impossibile est illud, quo aliquid operatur formaliter, separari ab eo secundum esse.... Quia nihil agit nisi secundum quod est actu. Sic igitur aliquid formaliter operatur per aliquid, si cum eo sit actu. Non autem fit aliquid cum aliquo ens actu, si sit separatum ab eo secundum esse. . . . Mirum est autem quomodo tam leviter erraverunt, ex hoc quod dicit quod intellectus est separatus, cum ex littera sua huius rei habeatur intellectus, dicitur enim separatus intellectus quia non habet organum, sicut sensus. Et hoc contingit propter hoc, quia anima humana propter suam nobilitatem supergreditur facultatem materiae corporalis, et non potest totaliter includi ab ea. Unde remanet ei aliqua actio, in qua materia corporalis non communicat. Et propter hoc potentia eius ad hanc actionem non habet organum corporale, et sic est intellectus separatus* (S. Th. or., In De an. III lect. 7 n. 677 679 sqq. 684 sq. 689 sq. 699; cf. I lect. 2 n. 19sq.). — S. Thomas: „Intellectuale principium . . . habet operationem per se cui non communicat corpus [v. text, ad 543]. Nihil autem potest per se operari nisi quod per se subsistit. . . . Relinquitur igitur animam humanam . . . esse aliquid incorporeum et [substantiam, scilicet, aliquid (h. l., sed cont.)] subsistens (S. th. I 75, 2; cf. Pot. 3, 9 et 11; Spir. creat, a. 2; Q. d. an. a. 1 et 14; C. g. II 50sq. 68 fin.; Comp. 79). — „Intellectum esse unum omnium hominum omnino est impossibile (S. th. I 76, 2; cf. II Dist. 17, 2 a. 1; C. g. II 73 75; Spir. creat, a. 9; Q. d. an. a. 3; De unit. intell.; Comp. 85). Cf. text ad 518 525 530.

Ad 515. Cf. S. Thom., I Dist. 8, 5 a. 2; C. g. II 65; S. th. I 75, 1 et 5; 50, 2; Spir. creat, a. 1; Q. d. an. a. 6; Qd. III a. 20; Op. De subst. sep. c. 7 (ed. Mandonnet, c. 5 post med.); Ente et ess. c. 5.

THESIS XLIII: Una est anima humana, quae simul est intellectiva et sensitiva et vegetativa.

517. St. qu. 1. Homo vivit non tantum vita intellectiva, sed etiam sensitiva et vegetativa. Cum igitur etiam vita vegetativa et sensitiva reducenda sit ad principium aliquod substantiale a corpore distinctum (cf. n. 436 sqq. 454 sqq. 465, 1), iam quaeritur, utrum illud principium sit ipsa anima intellectiva, quae proinde esset simul sensitiva et vegetativa, an admittenda sint principia specialia realiter distincta ab anima intellectiva.

2. Plato dicitur tres animas in homine posuisse: λόγον, ἐπιθυμίαν, θυμὸν. Sed non constat, utrum Plato has animas realiter an virtualiter tantum distinxerit. Quidam tamen Gnostici et aliqui Platonici medii aevi tres in homine animas asserunt. Multi Gnostici et Manichaei hominem ex tribus principiis: corpore et duabus animis, quarum altera bona, altera mala sit, constitutum dicunt (trichotomismus). Apollinaris (310—390), Occam (c. 1300—1349), Günther (1785—1861), Baltzer

(1803—1871) in homine duas ponunt animas realiter inter se distinctas: intellectivam et sensitivam.

518. Prob. th. In uno vivente, quod vivit vita intellectiva et sensitiva et vegetativa, una tantum inest anima, quae simul est intellectiva et sensitiva et vegetativa; pluribus enim animis plura constituerentur viventia. Atqui homo est unum vivens, quod vivit vita intellectiva et sensitiva et vegetativa. Ergo.

Prob. min. ex testimonio conscientiae. Idem homo, qui reflexione intellectus se percipit tamquam subiectum intelligens, similiter intellectu, mediante tactu et sensu communi, se percipit etiam tamquam corpus sentiens et vegetans, i. e. tamquam corpus, quod sentit et nutritur et crescit.

519. Schol. 1. Pugna intestina, quam experimur in nobis, cum appetitus sensitivus inclinatur in bonum sensile, oppositum bono spirituali, in quod inclinatur voluntas, non tantum non ostendit animam sensitivam realiter distingui ab intellectiva, sed luculenter utriusque unitatem manifestat. Conscientia enim teste experimur idem subiectum oppositis inclinationibus trahi, non vero duo subiecta, alterum adversus alterum pugnans¹.

2. Quomodo triplex vita in homine se habeat inter se.— Vita vegetativa est quasi substratum sensitivae, sensitiva intellectivae, ex quo declaratur mutuus influxus, quem exercent inter se.

Vitam sensitivam quasi substerni intellectivae patet ex dependentia intellectus a phantasia. Inde laesio cerebri, quod est organum phantasiae, usum rationis impedit et insaniae statum producit.

Vita vegetativa est sensitivae substratum. Vegetatione enim nutriuntur organa sensuum, et nutritur organismus totus. Activitate autem sensitiva, ad quam pertinet etiam actio appetitus sensitivi et musculorum motus, inde secutus, alteratur et exhauritur organismus, et alterantur ipsa organa sensuum. Hic nexus physiologice etiam et anatomice manifestatur ex eo, quod systema nerveum cerebrospinale, quod vitae sensitivae praeest, fibris nerveis coniungitur sympathico, a quo dependet vita vegetativa. Ex hac habitudine declaratur mutuus influxus vitae vegetativae in sensitivam, et viceversa. Deficit vita sensitiva, cum organa convenienter iam non nutriuntur; ita ex anaemia aliquis conscientiae usu destituitur, cerebro iam non convenienter enutrito. Contra, impeditur vita sensitiva ex intensa activitate vegetativa: post coenam ratio minus expedita est, propterea quod phantasiae actio ex ciborum digestionem aliquod impedimentum patitur. Ex eo enim, quod totus organismus nunc occupatur in concoquendis assimilandisque cibis, cerebrum seu phantasiae organum indispositum redditur et impeditur, quominus convenienter deserviat virtuti sensitivae. At iterum

¹ Tongiorgi. Instit. philos.8: Psychol, n. 119.

viceversa intensa activitas sensitiva impedit processum vitae vegetativae: indiscreta mentis exercitatio, quippe quae iugiter dependeat a phantasiae activitate, potest turbare vitae vegetativae processum et stomachi morbum causare.

520. *O bi.* 1. Anima praedita appetitu sensitivo multipliciter opposito appetitui rationali, non est una. Atqui anima humana est anima praedita appetitu sensitivo multipliciter opposito appetitui rationali. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Non est una anima praedita duplici appetitu, *neg.*; non est una anima non praedita duplici appetitu, *conc.* *Contradist. min.*: Est una anima praedita duplici appetitu, *conc.*; non praedita duplici appetitu, *neg.*

2. Atqui non datur anima una praedita duplici appetitu illo. *Probo.* Haec anima esset anima spiritualis praedita appetitu sensitivo. Atqui non datur anima spiritualis praedita appetitu sensitivo. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Praedita appetitu sensitivo, qui convenit animae, prout est in corpore, *conc.*; qui convenit, prout est separata, *subdist.*: convenit formaliter, *neg.*; radicaliter, *conc.* *Contradist. min.*

Ad 518. **Aristoteles** non solum definitione animae innuit animae humanae unitatem (De an. II 2, 414 a 12 [v. ad 416]), sed satis diserte eam tradit agendo de diversis potentiis seu partibus animae: De an. II 3, 414 b 28sq.; cf. S. Thom. lect. 5 (v. utrumque text, supra ad 456). — S. Thomas: „Ipse idem homo est qui percipit se intelligere et sentire (S. th. I 76, 1; cf. ib. a. 3; Comp. 90; Q. d. an. a. 11; Pot. 3, 9 ad 9). — „Diversae vires quae non radican- tur in uno principio, non impediunt se invicem in agendo. . . . Videmus autem quod diversae actiones animae impediunt se: cum enim una est intensa, altera remittitur. Oportet igitur quod istae actiones, et vires quae sunt earum proxima principia, reducantur in unum principium. Hoc autem principium non potest esse corpus: tum quia aliqua actio est in qua non communicat corpus, scilicet, intelligere; tum quia, si principium harum virium et actionum esset corpus inquantum huiusmodi, invenirentur in omnibus corporibus, quod patet esse falsum. Et sic relinquitur quod sit principium earum forma aliqua una, per quam hoc corpus est tale corpus. Quae est anima. . . . Et sic non sunt in nobis plures animae (C. g. II 58; cf. S. th. I 76, 3).

APPENDIX: DE SOMNO ET SOMNIO.

521. Notio somni. Somnus est interruptio plus minusve perfecta vitae sensitivae. Secundum Aristotelem definitur: „ligatio sensus communis. Organa sensuum ipsa activitate sensitiva alterantur et exhauriuntur. Quae alteratio et exhaustio speciatim cerebri seu organi sensus communis est dispositio adducens sensuum ligationem. Et licet in somno omnes sensus sint ligati seu plus minusve impediti, ligatio tamen, quae somnum constituit, speciatim cadit super sensum communem. Probatur hoc 1. ex eo, quod sensus communis ligatio est causa ligationis ceterorum sensuum omnium: a) est causa ligationis sensuum externorum; hoc ostenditur a priori, quia sensus externi a coniunctione cum sensu communi vim suam sensitivam deducunt; et constat etiam a posteriori, nam ex defatigatione et gravitate capitis descendit ligatio ad sensus externos; b) est causa ligationis ceterorum sensuum internorum, cum hi a sensu communi materiam suam desumant et ad activitatem excitentur. 2. Probatur ex eo, quod in somno interdum ceteri sensus non sunt ligati, sed in activitate valde intensa: a) Sen-

sus interni non sunt ligati, cum dormientes somniamus, b) Externos sensus non esse ligatos ostenditur ex eo, quod dormientes sensiliter irritati reagunt (sensationes inconsciae aut imperfecte consciae). Sensuum externorum activitas in somnambulis et in iis, qui in somno hypnotico sunt constituti, intensissima est. Quare in eo, quod est non esse sui compotem sensiliter, ac proinde etiam intellectualiter (nam conscientia sensitiva est fundamentum intellectivae), consistit ratio somni. Exinde provenit defectus libertatis et imputabilitatis moralis in dormientibus, qui, licet quandoque intellectualiter agant et recte ratiocinentur, semper tamen carent libertate, saltem perfecta, quia numquam perfecte sui compotes sunt.*

522. Divisio somni. — Somnus dividitur ratione causae, a qua producitur, in **naturalem** et **artificialem**. Somnus naturalis est, qui defatigatione et exhaustionem systematis nervei et musculorum producit, cuius finis est restauratio virium vita sensitiva consumptarum. Per somnum enim vita vegetativa vehementius peragitur, quiescente vita sensitiva. Somnus artificialis producitur, cum artificialiter systema nerveum ita alteratur, ut sequatur somnus, quod fit agendo in cerebrum, aut immediate ope chloroformii, spiritus vini aliarumque substantiarum soporiferarum, aut mediate mediantibus impressionibus uniformibus in sensus externos, vel etiam solo imperio dormiendi seu **suggestione**. Hoc modo producitur somnus hypnoticus seu hypnosis. Impressiones enim uniformes disponunt ad somnum, ut experientia docet, atque in perceptione imperii dormiendi inest vis dispositiva ad somnum.

523. Notio somnii. — Repraesentationes phantasiae ceterorumque sensuum internorum, immo et intellectus, quibus adiunguntur variae appetitiones, quae ligato sensu communi in somno contingunt, vocantur somnia. Hae repraesentationes evolvuntur secundum leges associationis. Causantur vero a) ab impressionibus habitis ante somnum; b) a sensationibus externis inconsciis, aut imperfecte consciis, quae durante somno contingunt. Has sensationes phantasia saepe ita excipit, ut eas mirum in modum augeat, adiungendo alias imagines secundum legem associationis. Ita aliquis strepitum levem audiens putat tormentum bellicum emitti, et somniat de bello, c) Causantur causa interna physiologica, ut pressione sanguinis.

Cum repraesentationes et appetitiones per somnium habitae tantae virtutis fiunt, ut agant etiam in vim motricem, status exinde ortus vocatur **somnambulismus**. **Hypnotismus** est quidam somnam-

* Frins, De actibus humanis n. 234 sqq. S. Thomas (S. th. I 84. 8 ad 2) negat hominem in somnio umquam recte ratiocinari. Distinctione opus est: insomnio contingit aliquando rectum ratiocinium **materialiter et per accidens**, non vero formaliter et per se, deficiente evidentia, quae haberi non potest sine conscientia perfecta.

bulismus artificialis, in quo diversa somnia ab hypnotisante suggeruntur hypnotisato. Constat enim iam ex supra dictis somnia causari posse impressionibus et sensationibus ab extrinseco receptis. Atque hoc mirum in modum fit in hypnotisatis, qui somniant et agunt secundum ea, quae ab hypnotisante eis suggeruntur.

Ad 521. **Aristoteles:** Ὁ γὰρ ὕπνο πάθο τι τοῦ αἰσθητικοῦ μορίου ἐστίν, οἷον δεσμό καὶ ἀκίνησία τι . . . φανερόν τοίνυν, ὅτι τούτου (του κοινού αισθητηρίου! ἐστὶ πάθο ἢ Ἀγρήγορσι καὶ δ ὕπνο : De somno et vig. 1, 454 b 9 et 2. 455 a, 25; cf. ib. b 8—13 ; 3, 458 a 28. Cf. S. Thom., S. th. 1 84, 8 ad 2; Ver. 28. 3 ad 6; IV Dist. 9, a. 4 sol. 1.

Ad 523. **Aristoteles:** Φανερόν δτι τοῦ αἰσθητικοῦ μᾶν ἐστὶ τὸ ἐνυπνιάζειν, τούτου δ' ἡ τὸ φανταστικόν: De insomniis 1, 459 a 21 ; cf. ib. 458 b 24 ; 3, 462 a 15—31; S. Thom., ut supra ad 521.

§ 2. De unione animae humanae cum corpore.

THESIS XLIV: Anima humana et corpus uniuntur ad constituendam unam naturam et unam substantiam.

524. St. qu. 1. Natura est primum operationis principium intrinsecum seu essentia substantialis. Asseritur ergo in thesi ex anima et corpore unum conflari operationis principium primum seu substantiale.

2. Ad tria systemata reduci possunt falsae sententiae ad explicandum nexum inter animam humanam et corpus propositae: a) **Systema influxus physici** (Plato et Platonici, Cartesius, Storchenau [1751 ad 1797], multi recentes): Corpus et anima ut substantiae completae coniunguntur agendo inter se. b) **Systema occasionalism!** (Malebranche, 1638—1715): Solus Deus agit actiones et animae et corporis ita, ut haec videantur agere inter se et dependere inter se. c) **Systema harmoniae praestabilitae** (Leibniz): Monades, ex quarum aggregatione constituitur corpus, et monas, quae est anima, immanenter tantum agunt, sed ita agunt secundum harmoniam ab initio a Deo praestabilitam, ut earum actiones perfecte inter se conspirent. Ad systema influxus physici reducitur sententia Tongiorgii, Palmierii aliorumque recentium, qui docent animam corpori uniri eo, quod anima, penetrando corpus, vires suas cum corporis viribus coniungat et quasi commisceat, et sententia Rosminii, qui statuit unionem animae sensitivae cum corpore fieri sensatione, qua anima sensitiva sensiliter percipiat corpus, unionem vero animae rationalis eo contingere, quod anima rationalis hanc sensationem intellectualiter percipiat. Haec sententia Rosminii influxum physicum continet, quatenus corpus ageret in animam, excitando eam ad sui perceptionem (perceptio enim non fit, nisi obiectum percipiendum agat in subiectum), et anima mediante actione percipiendi uniretur corpori.

3. In thesi speciatim dicitur animam et corpus uniri ad constituendam unam **substantiam**, propter eos, qui, negata doctrina scholastica de substantiis incompletis, putant ex anima et corpore tamquam ex duabus

substantiis completis constitui unam naturam, seu unum operationis principium primum seu substantiale. Ita Tongiorgi, Palmieri alique recentes, qui ex eo, quod anima vires suas cum corporis viribus coniungat et quasi commisceat, putant ex anima et corpore constitui unam naturam.

525. Prob. th. I p. (Anima humana et corpus uniuntur ad constituendam unam naturam). — Anima sensitiva et vegetativa cum corpore unam constituit naturam. Atqui anima humana est sensitiva et vegetativa. Ergo.

Min. patet ex th. XLHI, *mai.* ex eo, quod vegetatio et sensatio non sunt operationes spirituales, quae essent solius animae, sed sunt operationes organicae, quae immediate proficiscuntur ab organo animato, i. e. a composito ex anima et corpore, quod proinde constituit unum operationis principium seu unam naturam (cf. th. XXXII XXXIII xxxvn).

Prob. II p. (Anima humana et corpus uniuntur ad constituendam unam substantiam). — Ut ex duobus principiis una constituatur natura, necesse est, ut ex eis etiam constituatur una substantia. Atqui ex anima humana et corpore constituitur una natura, ut patet ex I p. Ergo.

Prob. mai. Ut ex duobus principiis una constituatur natura, ita inter se coniungantur necesse est, ut ex utroque una numerice operatio egrediatur. Atqui hoc non obtinetur, nisi haec principia sint substantiae incompletae, quae ad invicem in unam substantiam coniungantur. Ergo.

Mai. patet ex conceptu naturae: Natura est principium operationis; quare ut habeatur una natura, necesse est, habeatur unum operationis principium. — *Prob. min.* Si haec principia non coniunguntur ad invicem tamquam substantiae incompletae, utrumque est substantia per se solum in se subsistens. Atqui quod est per se solum in se subsistens, tamquam sui iuris, etiam per se operatur, neque constituit cum altero unum principium operationis. Ergo.

526. Coroll. 1. Ergo anima humana est substantia incompleta. Est tamen anima humana incompleta in ratione speciei tantum, quia est substantia spiritualis.

2. Ergo reicienda sunt systemata influxus physici, occasionalismi, harmoniae praestabilitae; destruunt enim unitatem naturae humanae. Systema influxus physici etiam ex eo peccat, quod statuit actionem corporis in animam spirituales. Speciatim contra Tongiorgi notanda est differentia, quae intercedit inter unionem animae humanae ad corpus humanum et spiritus puri ad corpus assumptum, ut daemonis ad corpus

¹ Principia, quibus nituntur occasionalismus et harmonia praestabilita, refutabuntur in Metaphysica.

obsessi; haec unio accidentalis tantum est, illa vero substantialis; haec mediante actione contingit, illa vero in ipsis actionum primis principiis seu in componentibus naturam radicatur; in hac operatio egressa e corpore iungitur operationi egressae e spiritu, in illa una operatio ex corpore et spiritu egreditur.

527. Schol. Reiecta doctrina scholastica de unione **substantiali** inter animam et corpus, recentes aut profitentur systema influxus physici aut **parallelismum psychophysicum**. Secundum parallelismum psychophysicum psychicum et physicum sibi ad invicem accurate respondent, quin alterum in alterum causalem influxum exercent. In quo convenit parallelismus psychophysicus cum harmonia praestabilita leibniziana. Sed parallelismus psychophysicus iam non potest considerari tamquam systema propositum ad explicandam unionem animae cum corpore, quia substantiam animae destruit eiusque diversitatem a corpore negat. Parallelismus a) destruit substantialitatem animae, cum animam in activitates resolvat sine subiecto permanente (theoria actualitatis, cf. n. 513, 2); b) destruit distinctionem inter animam et corpus, cum aut psychicum in physicum resolvat (parallelismus materialisticus), aut physicum in psychicum (parallelismus spiritualisticus), aut doceat realem omnium essentiam esse aliquid altius psychico et physico, cuius duo latera essent psychicum et physicum (parallelismus materialistico-spiritualisticus, theoria identitatis). — Parallelismus psychophysicus, quatenus continet theoriā actualitatis, et quatenus destruit distinctionem inter animam et corpus, inter cognoscitivum (psychicum) et non cognoscitivum (physicum), iam refutatus est thesi XLII (cf. prob. III et IV p. et coroll. 1); quatenus vero continet idealismum et monismum, refutabitur in Metaphysica.

528. *Obi.* 1. Non uniuntur ad constituendam unam naturam, quae non constituunt unum principium quo operationis. Atqui anima et corpus non constituunt unum principium quo operationis. Ergo. — *liesp. Dist. mai.:* Quae nullo modo constituunt unum principium quo operationis, *conc.;* quae non constituunt unum principium quo intellectionis. constituunt tamen unum principium quo vegetationis et sensationis, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui anima et corpus neque constituunt unum principium quo vegetationis et sensationis. *Probo.* Principium quo vegetationis et sensationis est potentia vegetativa et sensitiva. Atqui anima et corpus non constituunt potentiam vegetativam et sensitivam. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Principium quo proximum et parziale, *conc.;* principium remotum (primum) et totale, *nego. Conc. min.; dist. consq.*

3. Atqui anima et corpus neque constituunt unum principium quo primum et totale vegetationis et sensationis. *Probo.* Hoc principium quo esset substantia composita. Atqui anima et corpus non constituunt substantiam compositam. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Composita ex substantiis completis, *nego;* ex substantiis incompletis, *conc. Contradist. min.*

4. Atqui repugnat substantia incompleta. *Probo.* Vide n. 257, 4.

Ad 525. **Aristoteles** naturalem coioris et animae humanae unitatem ipsa sua definitione animae (v. ad 41G] indicat; ita enim arguit: .Duorum, quorum utroque dicimur esse aliquid aut operari, unum, scii, quod primum est, est quasi forma et

aliud quasi materia. Sed anima est primum quo vivimus, cum tamen vivamus anima et corpore: ergo anima est forma corporis viventis. . . . Circa hanc autem demonstrationem . . . primo ponit maiorem, dicens quod, quo vivimus et sentimus, dicitur dupliciter, scii, altero sicut forma, et altero sicut materia. . . . Secundo . . . ponit minorem propositionem et dicit, quod anima est primum, quo et vivimus et sentimus et movemur et intelligimus. Et referuntur haec quattuor ad quattuor genera vitae, de quibus superius fecerat mentionem. . . . Tertio . . . ponit conclusionem . . . quod anima se habet ut ratio et species, et non sicut materia et subiectum. . . . Subiungit, quod cum substantia dicatur tripliciter, ut supra dictum est, scii, de materia, forma et composito ex utrisque. quorum materia est potentia, et species sive forma est actus, et compositum ex utrisque est animatum, manifestum est, quod corpus non est actus animae, sed magis anima est actus corporis alicuius; corpus enim est in potentia respectu animae. Et ideo cum consequatur ex praedicta demonstratione, quod vel corpus vel anima sit species, et corpus, ut dictum est, non sit species animae, sequitur, quod anima sit species corporis" (τριχῶ γὰρ λεγομένη τῇ οὐσίᾳ, . . . τὸ μὲν εἶδος, τὸ δὲ ὕλη, τὸ δὲ εἰ ἀμφοῖν τούτων δ' ἡ μὲν ὕλη δύναμις, τὸ δὲ βῆδος ἐντελέχεια· ἐπεὶ δὲ τὸ ἐστὶ ἀμφοῖν ἐμψυχον, οὐ τὸ σῶμα ἐστὶν ἐντελέχεια ψυχῇ, ἀλλ' αὐτὴ σῶματὸ τίνο: De an. II 2, 414 a 14. S. Thom. lect. 4 n. 271 sqq.). — S. Thomas: «**Impossibile est quod eorum quae sunt diversa secundum esse, sit operatio una.** Dico autem operationem unam, non ex parte eius in quod terminatur actio, sed secundum quod egreditur ab agente: multi enim trahentes navim unam actionem faciunt ex parte operati, quod est unum, sed tamen ex parte trahentium sunt multae actiones, quia sunt diversi impulsus ad trahendum; cum enim actio consequatur formam et virtutem, oportet quorum sunt diversae formae et virtutes, esse et actiones diversas. Quamvis autem animae sit aliqua operatio propria, in qua non communicat corpus, sicut intelligere; **sunt tamen aliquae operationes communes sibi et corpori**, ut timere et irasci et sentire et huiusmodi: haec enim accidunt secundum aliquam transmutationem alicuius determinatae partis corporis, ex quo patet quod simul sunt animae et corporis operationes. Oportet igitur ex anima et corpore unum fieri, et quod non sint secundum esse diversa" (C. g. II 57; cf. S. th. I 75, 4; 76, 1). Cf. text, ad 530sqq.

THESIS XLV: Anima humana est forma substantialis corporis, ita quidem, ut sit actus eius substantialis simpliciter primus.

529. St. qu. Thesis I pars (Anima humana est forma substantialis corporis) doctrinam enuntiat omnino communem scholasticorum. II pars thomisticam doctrinam profitetur, secundum quam anima ita actuatur corpus, ut nullus alius actus praecedat et quicumque actus corporis ab anima proveniat. Ideo substratum adaequate distinctum ab anima, quocum communicatur anima, est materia prima, pura potentia in sensu strictissimo. Haec pars statuitur a) contra Suaresium et eos, qui materiae primae tribuunt actum aliquem entitativum seu esse actu incompletum; b) contra omnes, qui docent subiectum, quocum communicatur anima, non solum habere actum aliquem entitativum, sed etiam actum formalem (cf. n. 258, 2); hi sunt Scotus, qui docet materiam primam ante animae infusionem iam praeditam esse forma aliqua corporeitatis, et generatim omnes, qui pluralitatem formarum substantialium admittunt in eadem materia.

530. Prob. th. I p. (Anima humana est forma substantialis corporis). — Quod substantialiter determinat corpus, tribuens ei specificationem, est

forma substantialis corporis. Atqui anima humana substantialiter determinat corpus, tribuens ei specificationem. Ergo.

Mai. est per se nota; praedicat enim definitionem de definito (cf. n. 253, 2). — *Min.* patet ex thesibus praecedentibus: anima humana tamquam principium substantiale vitae vegetativae et sensitivae et intellectivae unitur corpori substantialiter, ac proinde substantialiter determinat corpus.

Prob. II p. (Anima humana est actus substantialis simpliciter primus corporis). — Forma substantialis corporis est actus substantialis simpliciter primus corporis. Atqui anima humana est forma substantialis corporis. Ergo.

Min. patet ex I p., *mai.* ex eo, quod forma substantialis tribuit esse substantiale, quod est esse absolute primum. Ideo forma substantialis non supponit in corpore aliquod esse substantiale aut formam dantem esse substantiale. Neque potest supponere esse aliquod incompletum aut formam substantialem dantem esse incompletum, quia esse est actus ultimus indivisibilis. Forma igitur substantialis nullum omnino supponit actum, neque entitativum neque formalem. Quare est actus substantialis simpliciter primus (cf. n. 259).

531. Coroll. 1. Ergo anima in toto corpore praesens est (quod iam patet ex thesibus antecedentibus); et quoniam simplex est et spiritualis, est tota in toto corpore et tota in qualibet parte eius. — Aliquid potest esse simplex seu carere partibus aut propter suam imperfectionem, i. e. ex defectu entitatis et perfectionis (simplicitas imperfectionis; exemplum sit punctum), aut propter suam perfectionem, quia ita perfectum est, ut non sit diffusum per partes, sed perfectiones suas seu entitatem suam totam simul habeat (simplicitas perfectionis). Simplex simplicitate perfectionis est virtualiter extensum, i. e. virtute sua spatium extensum tangere potest. Haec simplicitas convenit animae. Quoad potentias tamen suas (organicas) anima non est tota in qualibet parte corporis, „quia diversae partes corporis sunt proportionatae ad diversas operationes animae" (S. Thom., Q. d. an. a. 10; cf. S. th. I 76, 8).

2. Ergo unum est esse animae et corporis, et homo est unum per se seu simpliciter (cf. n. 260, 2). Ita dualismus animae et corporis in verum resolvitur monismum.

3. Ergo anima humana ita unitur uni corpori, ut uniri nequeat alteri. Continet enim anima intrinsecus, essentialiter habitudinem ad hoc corpus individuum, cuius est forma (cf. th. XXII).

4. Ergo repugnat metempsychosis seu transmigratio animarum admissa a Pythagoreis.

5. Ergo anima non praeexistit corpori (contra Platonem); conaturaliter postulat creari in corpore, licet absoluta potentia divina

posset creari extra corpus et praeexistere corpori cum intrinseca tamen et essentiali habitudine ad determinatum corpus, sicut etiam perdurat in esse post corporis corruptionem, sed cum habitudine ad illud (cf. S. Thom., S. th. I 90, 4).

6. Ergo innata diversitas indolis mentis ex diversa corporis dispositione repetenda est¹. — Mens enim secundum se in diversis hominibus diversa non est, secus forma (anima) ratione formae differret a forma et mutaretur species (cf. th. XXII). Ideo Aristoteles (De an. II 9, 421 a 25): "Molles carne bene aptos mente videmus" (cf. S. Thom. in 1. c. lect. 19).

7. Ergo animae etiam **substantialiter** differunt in perfectione secundum perfectiorem dispositionem corporis, quocum communicantur in origine sua. Corpus enim melius dispositum est causa occasionalis, ut Deus creet etiam animam perfectiorem. /Vnima enim accurate respondet subiecto, cui infunditur. Notetur tamen unam animam differre ab altera in perfectione substantialiter quidem, at non essentialiter, sed accidentaliter (intelligendo τὸ accidentaliter de accidente praedicabili). Cf. S. Thom., S. th. I 85, 7; C. g. II 81.

532. Schol. Ad solvendas difficultates nota: a) Quamvis anima det corpori ipsum esse corpus, rectius tamen dicitur informare corpus quam materiam primam (cf. n. 417). b) Cadaver non est corpus humanum, sed quid essentialiter ab eo diversum, neque est unum per se, sed aggregatum substantiarum chimicarum valde complexarum, ex quibus, chimice loquendo, coalescit corpus humanum. Et quamquam sub animae informatione harum substantiarum formae non permanserant, permanserant tamen vires, quae ab anima ad vitae opera peragenda dirigebantur. Recedente vero anima, formae substantiales, his viribus respondentes, redeunt (cf. n. 408, 3).

533. *O bi.* 1. Anima, quae informat corpus, non est actus eius substantialis simpliciter primus. Atqui anima humana informat corpus. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quae informat corpus, dando corpori ipsum esse corpus, *nego*; non dando . . . , *conc.* *Contradist. min.*

2. Atqui anima humana non dat corpori ipsum esse corpus. *Probo.* Forma, qua recedente manet corpus, non dat corpori ipsum esse corpus. Atqui anima humana est forma, qua recedente manet corpus. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Manet idem corpus, *conc.*; non idem, *nego.* *Contradist. min.:* Manet idem corpus humanum, *nego*; non manet idem, sed mutatione substantiali statim elementa proxima corporis humani oriuntur, propter quorum ortum dicitur manere corpus, *conc.*

3. Atqui manet idem corpus humanum. *Probo.* Corpus realiter distinctum ab anima manet idem. Atqui corpus humanum est realiter distinctum ab anima. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Corpus realiter distinctum adaequate (aut realiter actualiter), *conc.*; inadaequate (aut realiter potentialiter), *nego.* *Contradist. min.* — Cf. n. 417.

Alias difficultates vide n. 262.

Ad 530sqq. Aristoteles: .Primo investigat hanc particulam [definitionis animae <v. ad 416>, quod anima est actus. Secundo hanc, quod est actus primus. . . . Sic

¹ Cf. M. Thiel, Die thomist. Philosophie u. die Erkennbarkeit des Einielmenschen.

igitur, cum sit triplex substantia, scii, compositum, materia, et forma, et anima non est ipsum compositum, . . . neque est materia, quae est corpus subiectum vitae [per animam enim intelligimus id, quo habens vitam vivit <h. l. paulo supra>]: relinquitur, per locum a divisione, quod anima sit substantia, sicut forma vel species talis corporis, scii, corporis physici habentis in potentia vitam. . . . Et ne aliquis crederet quod anima sic esset actus sicut aliqua forma accidentalis . . . , subdit quod anima est sic actus, sicut substantia est actus. . . . Sciendum autem est quod . . . forma substantialis facit ens actu simpliciter. Unde . . . non advenit subiecto iam praesistenti in actu, sed existenti in potentia tantum, scii, materiae primae. Ex quo patet, quod impossibile est unius rei esse plures formas substantiales; quia prima faceret ens actu simpliciter, et omnes aliae advenirent subiecto iam existenti in actu, unde accidentaliter advenirent. . . . Per quod tollitur positio Avicbron in libro Fontis vitae, . . . quod secundum ordinem generum et specierum est ordo plurium formarum substantialium in una et eadem re. . . . Oportet enim secundum praemissa dicere, quod una et eadem forma substantialis sit, per quam hoc individuum est. . . . substantia, et. . . corpus et animatum corpus, et sic de aliis. . . . Unde anima non solum facit esse substantiam et corpus, . . . sed etiam . . . animatum corpus. Non ergo sic est intelligendum quod anima sit actus corporis, et quod corpus sit eius materia et subiectum, quasi corpus sit constitutum per unam formam, quae faciat ipsum esse corpus, et superveniat ei anima faciens ipsum esse corpus vivum; sed quia ab anima est, et quod sit, et quod sit corpus vivum. Sed . . . esse corpus, quod est imperfectius, est quid materiale respectu vitae. . . . Dicit quod non oportet quaerere, si ex anima et corpore fit unum, sicut nec dubitatur circa ceram et figuram, neque omnino circa aliquam materiam et formam, cuius est materia. . . . Forma per se unitur materiae sicut actus eius; et idem est materiam uniri formae, quod materiam esse in actu. . . . Et ideo sicut corpus habet esse per animam sicut per formam, ita et unitur animae immediate, inquantum anima est forma corporis (Οὐδεὶς Ζητῶν ei ἐν ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα, ὡσπερ οὐδὲ . . . τὴν ἑκάστου ὕλην καὶ τὸ οὐ ὕλη: De an. II 1, 412 b 6. S. Thom. lect. 1 n. 220sq. 223sq. 234; cf. III lect. 7 n. 690). — S. Thomas: „Speciem nunquam sortitur aliquid nisi ex forma. Id igitur per quod hic homo speciem sortitur, est forma. Unumquodque autem ab eo speciem sortitur quod est principium propriae operationis speciei. Propria autem operatio hominis inquantum est homo, est intelligere. . . . Principium autem quo intelligimus, est intellectus. . . . Oportet igitur ipsum [intellectum] uniri corpori ut formam: non quidem ita quod ipsa intellectiva potentia sit alicuius organi actus; sed quia est virtus animae, quae est actus corporis physici ὀργανici (De unit. intell. [Opusc., ed. Mandonnet, Paris 1927, I 55 sq.]; cf. S. th. I 76, 1; C. g. II 56-57 68—70; Spir. creat, a. 2; Q. d. an. a. 1—2). — „Si anima intellectiva unitur corpori ut forma substantialis, . . . impossibile est quod aliqua alia forma substantialis praeter eam inveniat in homine' (S. th. I 76, 4). — „Haec positio [pluralitatis formarum substantialium], secundum vera philosophiae principia, quae consideravit Aristoteles, est impossibilis. Primo quidem, quia nullum individuum substantiae esset simpliciter unum. Non enim fit simpliciter unum ex duobus actibus, sed ex potentia et actu, inquantum id quod est potentia fit actu. . . . Secundo. . . quaelibet forma substantialis . . . facit ens actu et constituit; unde sequitur quod sola prima forma, quae advenit materiae, sit substantialis; omnes vero subsequenter advenientes sint accidentales. . . . Tertio, quia sequeretur quod in ademptione postremae formae, non esset generatio simpliciter, sed secundum quid tantum (Spir. creat, a. 3). — „[Quarto,] si Socrates dicatur homo et animal secundum aliam et aliam formam, sequeretur quod haec praedicatio, homo est animal, sit per accidens; et quod homo non sit vere id quod est animal (Q. d. an. a. 11). — „Sic ergo dicimus quod in hoc homine non est alia forma substantialis quam anima rationalis; et quod per eam homo non solum est homo, sed animal, et vivum, et corpus, et substantia, et ens (Spir. creat, a. 3; cf. a. 1 ad 9; Qdl. XII a. 9; I a. 6; XI a. 5;

Q d. r.n. a. 9 et 11; Pot. 3, 9 ad 9; IV Dist. 44, 1 a. 1 sol. 1 c. et ad 4; C. g. II 57—58; IV 81: Corporeitas; Comp. 90—92; S. th. I 76, 3 et 4 et 6—7). Cf. text. cit. ad 259 sq. 456. — FAnima intellectualis dicitur esse quasi quidam horizon et confinium corporeorum et incorporeorum, inquantum est substantia incorporea, corporis tamen forma. Non autem minus est aliquid unum ex substantia intellectuali et materia corporali quam ex forma ignis et eius materia, sed forte magis: quia quanto forma magis vincit materiam, ex ea et materia efficitur magis unum“ (C. g. II 68). — „Sicut de ratione animae est quod sit forma corporis, ita de ratione huius animae, inquantum est haec anima, est quod habeat habitudinem ad hoc corpus“ (Spir. creat, a. 9 ad 4; cf. Ente et ess. c. 2 fin. et c. 6; Q. d. an. a. 3 c. fin.; a. 6 ad 13; C. g. II 75 81; S. th. I 76, 2).

§ 3. De ortu et duratione animae humanae.

THESIS XLVI: Anima humana non oritur neque per emanationem a substantia divina, neque per generationem a parentibus, sed per creationem a Deo.

534. St. qn. Triplex est doctrina circa originem animae humanae: a) **creatianismus**, qui docet animam a Deo creari, i. e. produci ex nihilo, nullo praeiacente subiecto; b) **emanatianismus**, qui ponit animam esse emanationem a substantia divina aut per **divisionem** substantiae divinae, ita ut singulae animae essent particulae eius, aut per **simplicem communicationem** et informationem, ita ut una esset anima omnium, substantia divina (semipanteismus); c) **generatianismus**, qui tenet animam humanam oriri a parentibus per generationem. Generatianismus multiplici sub forma propositus est: a) **Traducianismus** asserit animam esse ex traduce seu ex semine aut **corporeo** (Tertullianus, nat. 160) aut **spirituali** (S. Augustinus, dubitando), β) Secundum Frohschammer (1821—1893) parentibus, cum generant, communicatur a Deo vis creativa. γ) Rosmini docet parentes generare solam animam sensitivam, hanc vero evadere postea intellectivam propter apparitionem ideae entis, quam illi Deus manifestat; quae sententia damnata fuit Romae 14. Dec. 1887.

535. Prob. th. I p. (Anima humana non oritur per emanationem a substantia divina). — Anima humana, quae non potest oriri a substantia divina neque per divisionem substantiae divinae, neque per simplicem communicationem seu informationem, non oritur per emanationem. Atqui anima humana non potest oriri a substantia divina neque per divisionem neque per simplicem communicationem. Ergo.

Mai. patet ex st. qu. — *Prob. min.* a) Anima humana non potest oriri a substantia divina per divisionem, quia substantia divina simplicissima est et indivisibilis, b) Anima humana non potest oriri a substantia divina per simplicem communicationem seu informationem, quia substantia divina perfectissima est, quae nequit communicari cum corporibus per modum formae seu animae: forma enim informans habet rationem incompleti seu imperfecti, quod completur a corpore.

Prob. II p. (Anima humana non oritur per generationem a parentibus). — Anima, quae non potest oriri a parentibus, neque quatenus cum parentibus generantibus a Deo communicaretur vis creativa, neque quatenus parentes efficerent animam per ipsam generationem ex semine aliquo sive corporali sive spirituali, neque quatenus generarent solam sensitivam, postea transmutandam in intellectivam, nullo modo potest oriri a parentibus per generationem. Atqui anima nullo ex his modis enumeratis potest oriri a parentibus. Ergo.

Mai. patet ex st. qu. et continet disiunctionem completam; anima enim a parentibus generantibus efficeretur aut tota aut ut sensitiva tantum, aut mediante aliquo semine, sive spirituali sive corporali, aut nullo mediante semine ex nihilo efficeretur seu crearetur.

Prob. min. per partes, a) Anima nequit a parentibus creari, quia creatio solius Dei est. b) Anima nequit a parentibus propagari per traducem corporeum, quia spiritualis est. c) Anima nequit propagari per traducem spiritualem, quia integraliter simplex est; quare anima generantis non potest ex se emittere semen spirituale seu suae substantiae partem, d) Anima sensitiva a parentibus generata non potest transmutari in spiritualem, quia essentialiter simplex est.

Prob. III p. (Anima humana oritur per creationem a Deo). — Substantia, quae in esse independens est a subiecto, etiam in fieri est independens ab eo seu creatur. Atqui anima humana est substantia, quae in esse est independens a subiecto. Ergo.

Mai. patet; fieri enim est via ad esse. Ita unumquodque fit. sicut est; illud igitur, quod est independenter a materia, etiam fit independenter ab ea seu creatur. — *Min.* probatur ex spiritualitate animae humanæ.

536. Schol. 1. Etsi parentes non generant animam, generant tamen hominem; producant enim, quatenus generatione materiam ad animam humanam disponunt, corpus, quod exigit animae infusionem; praeterea hoc corpus applicant animae a Deo creatae, quare non solum sunt causa corporis, sed etiam iunctionis animae ad corpus seu hominis (cf. n. 379). Actione generativa parentes etiam producant accidentia propria corporis humani, quae sunt dispositio proxima ad unionem corporis cum anima. Haec accidentia consistunt in organisatione embryonali specifica hominis et in potentia nutritiva et augmentativa propria hominis. Accidentia vero spiritualia: intellectus et voluntas, a solo Deo producantur, i. e. concreantur.

2. Quo tempore oriatur anima intellectiva. — Cum generatio eo fiat, quod ovum seu principium femininum spermate seu principio masculino fecundatur (conceptio), veteres docebant initio per virtutem plasticam spermati instrumentaliter inhaerentem educi animam mere vegetativam, imperfectam, transitoriam, quae ipso evolutionis processu corrumperetur

locumque daret alii animae imperfectae, sensitivae, qua iterum corrupta, tandem die a conceptione quadragesima crearetur infundereturque anima rationalis. Hanc doctrinam rationibus tum morphologicis tum physiologicis suadebant. Initio enim apparet in embryo organisatio et activitas vitalis mere vegetativa, quatenus nutritur et crescit, postea organisatio refert delineamenta viventium sensitivorum, et apparent motus spontanei, qui vitam sensitivam manifestant, denique embryo organisationem humanam nanciscitur. Attamen cum recentibus optime dicitur: statim ab initio, coniunctis cellulis germinalibus, haberi organisationem specialem et dispositiones proximas ad animae intellectivae infusionem (cf. n. 452, 3, 4), eamque proinde a Deo creari et infundi, nulla alia anima praecedente; nam etsi unaquaeque forma substantialis requirat suas dispositiones speciales, has tamen a typo extrinseco tantopere non dependere ex dimorphismo constat (cf. n. 449).

537. *O bi.* 1. Non oritur per creationem a Deo, quod producitur a parentibus. Atqui anima humana producitur a parentibus. Ergo. — *Resp. Dist. niai.*: Quod producitur a parentibus quoad esse, *conc.*; quoad inesse tantum, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui anima humana a parentibus producitur quoad esse. *Probo.* Ab eo producitur anima humana quoad esse, a quo producitur totus homo quoad esse. Atqui a parentibus producitur totus homo quoad esse. Ergo. — *Resp. Dist. niai.*: A quo producitur totus homo productione animae et corporis, *conc.*; unione tantum, *nego. Contradist. min.*

3. Atqui a parentibus producitur totus homo productione animae et corporis. *Probo.* Ab eo producitur anima et corpus, qui disponit corpus ad animam. Atqui a parentibus disponitur corpus ad animam. Ergo. — *Resp. Dist. niai.*: Qui disponit corpus ad animam, quae educitur ex materia, *conc.*; quae non educitur, *nego. Contradist. min.*

Ad 535sq. *Aristoteles*, inquirens in originem animae in communi, reicit praesistentiam eius et statuit quoad animam vegetativam et sensitivam educationem de potentia materiae, quoad animam vero intellectivam asserit eam ab extrinseco accedere eamque rem divinam esse, cum activitas corporis actualitatem eius non attingat: Λείπεται δὲ τὸν νοῦν μόνον θύραθεν ἐπεισὶναι καὶ θεῖον εἶναι μόνον οὐθὲν γὰρ αὐτοῦ τῇ ᾠεργείᾳ κοινωνεῖ σωματικὴ ἐνέργεια (De gen. animal. II 3, 736 b 27; cf. Met. XII 3 [cit. ad 539]). — *S. Thomas* probat «animam non esse de substantia Dei (C. g. II 85; cf. Comp. 94; S. th. I 90, 1). — „Anima intellectiva . . . cum sit immaterialis substantia, non potest causari per generationem (S. th. I 118, 2; cf. C. g. II 86 88—89; Comp. 93). — «Cum fieri sit via ad esse, hoc modo alicui competit fieri, sicut ei competit esse. . . . Anima autem rationalis est forma subsistens [non habet esse suum dependens a materia corporali, . . . et excedit capacitatem materiae, ib. ad 2]. . . . Et quia non potest fieri ex materia praeiacente, . . . necesse est dicere quod non fiat nisi per creationem (S. th. I 90, 2; cf. C. g. II 87; Pot. 3, 9). — «Solius autem Dei est creare. . . . A solo igitur Deo anima rationalis in esse producitur (Comp. 93; cf. S. th. I 90, 3 [cf. text, ad 830]). — Quando oriatur anima intellectiva: cf. S. th. I 118, 2 ad 2; 111 33, 2 ad 3; C. g. II 89; Pot. 3, 9 ad 9—12; Q. d. an. a. 11 ad 1; III Dist. 3, 5 a. 2.

THESIS XLVII: Anima humana est naturaliter immortalis, i. e. etiam ortuo homine anima ex natura sua iugiter in esse perdurat, iugiter que operatur vitaliter.

538. *St. qu.* 1. Mors est amissio vitae. Vita autem duplex est: in actu primo et in actu secundo (cf. n. 410). Vita in actu secundo amittitur

eo, quod cessant opera vitae; vita in actu primo amittitur eo, quod ipsa viventis substantia esse amittit. Potest autem viventis substantia amittere esse aut **per corruptionem**, i. e. eo quod transit de esse ad aliud esse, aut **per annihilationem**, eo quod transit de esse ad non esse. Corruptio iterum duplex est: quaedam est **per se** et quaedam **per accidens**. Per se corrumpitur compositum, cum resolvitur: ita homo corrumpitur, cum moritur; per accidens aliquid corrumpitur eo corrupto, a quo in esse dependet: ita anima bruti corrumpitur corrupto seu indisposito corpore.

2. Cum certum sit hominem mori seu animam hominis a corpore separari, thesis nostra de hac anima separata docet: a) eam ex natura sua in esse semper perdurare seu numquam amittere vitam in actu primo; b) eam iugiter operari vitaliter seu numquam esse sine vita in actu secundo; quae vita alia esse non potest quam intellectiva, quia anima separata caret potentiis sensitivis et vegetativis (cf. n. 480, 3).

Cum ex fide constet animam in resurrectione supernaturaliter corpori iterum uniri, thesis nostra ea tantum intendit, quae ex ratione stricte probari possunt¹, i. e. permansionem animae in esse post mortem hominis, contra quoscumque Materialistas, et iugem eius activitatem intellectualem contra quoscumque, qui admittunt animam post mortem conscientia privari atque in statu quodam somni constitui. Et contendimus haec convenire animae ex natura sua, non ex speciali aliquo Dei beneficio, qui praeternaturaliter etiam hominem conservat in esse perenniter (post resurrectionem), quamquam hoc non convenit homini ex natura sua.

539. Prob. th. *Arg. I* (ex appetitu naturali seu ex ordinatione ad finem). Quod appetitu naturali appetit perdurare in esse iugiter. iugiterque operari vitaliter, hoc ex natura sua perdurat in esse iugiter. iugiterque operatur vitaliter. Atqui anima humana appetitu naturali appetit perdurare in esse iugiter, iugiterque operari vitaliter. Ergo.

Mai. est per se nota: Appetitus naturalis seu naturalis ordinatio est ipsa natura, prout seipsa est ad aliquid ordinata tamquam ad bonum suum naturale. Hoc bonum igitur convenit ei tamquam naturalis proprietas. — *Prob. min.* Quod universaliter cognoscit esse et operari, etiam appetit appetitu naturali esse universaliter et operari universaliter, i. e. appetit perdurare in esse iugiter, iugiterque operari. Atqui anima humana universaliter cognoscit esse et operari. Ergo.

Mai. patet ex habitudine appetitus ad cognitionem: Cognitio est mensura appetitus, tum elicitum tum naturalis, quia appetitus sequitur

¹ Immortalitatem animae ex fide certam esse, sed ex ratione stricte demonstrari non posse, docuerunt Scotus, H. Gandavensis, G. Biel, Occam. Idem affirmat Caetanum in Rom. c. 9 et in Eccl. c. 3, qui alibi tamen contrarium docet. Ph. Kneib putat immortalitatem animae solis rationibus moralibus, i. e. ex ordinatione hominis ad finem ultimum deductis, probari posse.

cognitionem. *Min.* manifesta est ex cognitione intellectuali hominis. Intellectus humanus fertur in universale, quod transcendit locum et tempus; exinde etiam cognoscit esse et operari illimitate quoad tempus, cum brutum non cognoscat nisi esse et operari singulare et momentaneum.

Animal brutum cognoscit esse singulare, momentaneum, et consequenter ad hanc cognitionem pro quocumque momento praesenti temporis appetit esse, i. e. appetitu naturali tendit ad se conservandum in esse. Hic appetitus, qui convenit omni enti (omne ens tendit ad conservandum suum esse), in bruto procedit quidem ex cognitione, sed non se protendit ultra esse praesens. In homine vero ultra extenditur ad esse et operari perpetuum. Intellectu suo homo apprehendit universaliter esse et operari suum ut bonum suum. Exinde sequitur in voluntate ordinatio naturalis ad hoc bonum appetendum, et sequitur in homine ordinatio naturalis ad esse et operari perpetuum. Non sequitur quidem ordinatio naturalis hominis, secundum quod est homo, ad esse et operari perpetuum, sed hominis secundum animam tantum, et quidem secundum animam, non prout est vegetativa et sensitiva, sed prout est cognoscitiva universaliter, i. e. prout est intellectiva. Homo enim ex partibus componitur inter se ordinatis ita, ut inferior sit propter superiorem: vegetativum et sensitivum propter intellectivum, corpus propter animam. Homo secundum quod homo, tamquam essentia corruptibilis, naturalem ordinem habet (per accidens) ad non esse. Sed homo habet corpus tamquam instrumentum, ope cuius anima, prout intellectiva, attingat finem suum ultimum, qui expostulat durationem perpetuam.

Art/. 11 (ex ipsa animae humanae natura secundum se considerata).

a) Anima humana ex natura sua iugiter perdurat in esse. — Quod ex natura sua non amittit esse neque per corruptionem neque per annihilationem, ex natura sua iugiter perdurat in esse. Atqui anima humana ex natura sua non amittit esse neque per corruptionem neque per annihilationem. Ergo.

Mai. patet ex st. qu. — *Prob. min. quoad 1. p.* (Anima humana ex natura sua non amittit esse per corruptionem). — Ex natura sua non amittit esse per corruptionem, quod non corrumpitur neque per se neque per accidens. Atqui substantia animae humanae non corrumpitur neque per se, quia simplex est, neque per accidens, quia spiritualis est. Ergo.

Prob. min. quoad 2. p. (Anima humana ex natura sua non amittit esse per annihilationem). — Aliquid ex natura sua amittere esse per annihilationem idem est atque aliquid in se positivum ordinem gerere seu potentiam realem ad non esse. Atqui haec potentia est absurda: potentia enim ad non esse nulla est potentia. Ergo.

b) Anima humana iugiter operatur vitaliter. — Substantia spiritualis immaterialiter subsistens iugiter operatur vitaliter, quia per ipsam sub-

sistentiam immaterialem est determinata ad intelligendam seipsam (cf. th. LIII). Atqui anima humana, mortuo homine, est substantia spiritualis immaterialiter, i. e. sine corpore subsistens. Ergo.

540. Schol. 1. Compositum ex materia et forma habet per accidens realem potentiam ad non esse, quia habet potentiam ad aliud esse.

2. Cum anima sit composita ex essentia et esse, posset absolute loquendo per annihilationem desinere in esse. Attamen haec compositio non fundat realem potentiam ad non esse simpliciter seu ad annihilationem; quapropter ea non obstante anima ex natura sua postulat semper esse. Praeterea annihilare est solius Dei, cum non fiat per actionem positivam, cuius terminus per se esset non-ens, sed per subtractionem concursus, quo omnia iugiter in esse conservantur. Sed Deus conaturaliter cum creaturis concurrit. Ideo, quae postulant iugiter perdurare, ea iugiter tenet in esse.

541. *O bi. Contra I p.* 1. Substantia composita non est naturaliter immortalis. Atqui anima huinana est substantia composita. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Composita ex partibus essentialibus: ex materia et forma, *conc.*; ex partibus entitativis: ex essentia et esse, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui etiam anima humana, ex partibus essentialibus non composita, seu anima humana essentialiter simplex, non est naturaliter immortalis. *Probo.* Anima, quae in operationibus suis dependet a corpore, non est naturaliter immortalis. Atqui anima humana, etsi essentialiter simplex, in operationibus suis tamen dependet a corpore. Ergo. — *Resp. Dist. mat.*: Quae in omnibus operationibus dependet a corpore subiective, *conc.*; quae non in omnibus dependet a corpore subiective, *nego. Contradist. min.*: Dependet in operationibus vegetativis et sensitivis, *conc.*; in operationibus intellectivis, *subdist.*: Dependet subiective, *nego*; obiective tantum, *conc.* — Cf. n. 542, 3.

Contra II p. Anima, quae quoad operationes intellectivas a corpore obiective dependet, mortuo homine non operatur vitaliter. Atqui anima humana quoad operationes intellectivas dependet a corpore obiective. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quae dependet a corpore in hac vita tantuin, *nego*; etiam in altera vita, *conc. Contradist. min.*

Ad 539. **Aristoteles** „dicit, quod de intellectu ... videtur, quod sit alterum genus animae ab aliis partibus animae, id est alterius naturae ... et quod hoc solum genus animae possit separari ab aliis partibus animae vel etiam, quod sit separatum ab organo corporeo, sicut perpetuum a corruptibili' (ΤΤεπι δέ τοΟ νοΟ . . . έοικε ψυχή γένο έτερον ειναι, και τουτο μόνον ένδέχεται χωριZεσθαι, καθάπερ τό άίδιον τοΟ φθαρτού: De an. II 2, 413 b 24. S. Thom. lect. 4 n. 268; cf. Arist. l. c. 1, 413 a 6; S. Thom. lect. 2 n. 242). — „Dicit... quod solus intellectus separatus est hoc quod vere est. Quod quidem non potest intelligi neque de intellectu agente neque de intellectu possibili tantum, sed de utroque, quia de utroque supra dixit, quod est separatus. Et patet, quod hic loquitur de tota parte intellectiva, quae quidem dicitur separata, ex hoc quod habet operationem suam sine organo corporali. Et quia in principio huius libri dixit quod si aliqua operatio animae sit propria, contingit animam separari; concludit, quod haec sola pars animae, scii, intellectiva, est incorruptibilis et perpetua. Et hoc est, quod supra posuit in secundo, quod hoc genus animae separatur ab aliis, sicut perpetuum a corruptibili. Dicitur autem perpetua, non quod semper fuerit, sed quod semper erit. Unde Philosophus dicit in duodecimo Metaphysicorum, quod forma numquam est ante materiam, sed posterius remanet anima, non omnis, sed intellectus' (Χιυρισθει δ' έστι μόνον τουϋθ' δπερ έστι, και τουτο μόνον άθάνατον και άίδιον: De an. III 5, 430 a 22. S. Them. lect. 10 n. 742sq.). — In XII Metaph. c. 3 „dicit, quod causae moventes praeexistunt rebus factis. Et hoc necessarium

est, quia causae moventes sunt principia motus, qui terminatur ad rem factam. Sed causa formalis, quae est causa quasi ratio rei, simul incipit esse cum re, cuius est forma. Tunc enim incipit esse sanitas, quando homo sanatur. . . . Unde manifestum est, quod formae non sunt separatae a substantiis compositis; quia si essent separatae, oporteret, quod essent sempiternae, cum non sint talium per se neque generatio neque corruptio, ut ostensum est: et sic praeesent substantiis his, quarum sunt formae. Sed quamvis formae non praeexistant substantiis compositis, perscrutandum tamen est, si aliqua forma remaneat posterius, corrupta substantia composita. In quibusdam enim formis nihil prohibet, quod remaneant post substantiam compositam. Puta si dicamus animam esse talem. Non tamen omnis anima, sed solus intellectus [εἰ δὲ καὶ ὕστερόν τι ὑπομένει, σκεπτέον- ἐπ' ἐνίων γὰρ οὐθέν κωλύει, οἷον εἰ ἡ ψυχὴ τοιοῦτον, μὴ πᾶσα ἀλλ' ὁ νοῦς · πᾶσαν γὰρ ἀδύνατον ἴσω : 1070 a 24]. Forsitan enim impossibile est omnem animam esse talem, ut remaneat corrupto corpore, quia aliae partes animae non habent operationem sine organis corporeis, intellectus autem non operatur per organum. Dicit autem „forsan quia non erat praesentis intentionis hoc demonstrare, sed hoc pertinet ad scientiam de anima. Et sicut aliae partes animae ab intellectu non remanent post substantiam compositam, ita etiam nec aliae formae rerum corruptibilium. Considerandum autem hanc sententiam esse Aristotelis de anima intellectiva, quod non fuerit ante corpus, ut Plato posuit, neque etiam destruitur destructo corpore, ut antiqui naturales posuerunt non distinguentes inter intellectum et sensum. Non enim excipit animam intellectivam a generalitate aliarum formarum, quantum ad hoc, quod formae non praeexistunt substantiis compositis, sed solum quantum ad hoc, quod non remanent post substantias compositas. Ex quo etiam patet, quod non potest hoc depravari, sicut quidam depravare conantur dicentes intellectum possibilem tantum vel agentem tantummodo esse incorruptibilem (S. Thom., In Met. XII lect. 3 n. 2450 sqq.; cf. Arist., Eth. I 11. 1100 a 28 sqq.; S. Thom. lect. 15—17). — S. Thomas: „Dupliciter aliquid corrumpitur: uno modo, per se; alio modo, per accidens. Impossibile est autem aliquid subsistens . . . corrumpi per accidens, id est aliquo . . . corrupto. . . . Quod [enim] per se habet esse, non potest generari vel corrumpi nisi per se. Quae vero non subsistunt, ut accidentia et formae materiales, dicuntur fieri et corrumpi per generationem et corruptionem compositorum. . . . Anima autem humana non posset corrumpi nisi per se corrumperetur. Quod quidem omnino est impossibile . . . de quolibet subsistente quod est forma tantum. Manifestum est enim quod id quod secundum se convenit alicui, est inseparabile ab ipso. Esse autem per se convenit formae, quae est actus. . . . Unde impossibile est quod forma subsistens desinat esse. . . . Potest etiam huius rei accipi signum ex hoc, quod unumquodque naturaliter suo modo esse desiderat. . . . Sensus autem non cognoscit esse nisi sub hic et nunc. Sed intellectus apprehendit esse absolute et secundum omne tempus. Unde omne habens intellectum naturaliter desiderat esse semper. Naturale autem desiderium non potest esse inane [cf. Arist., De caelo II 11, 291 b 13; S. Thom. l. c. lect. 16]. Omnis igitur intellectualis substantia est incorruptibilis (S. th. I 75, 6; cf. 50, 5; C. g. II 55 79-81; QdI.X a. 6; Q. d. an. a. 14; Comp. 84). — Anima post mortem operatur vitaliter: v. text., ad 567.

Ad 540. S. Thomas: „Potentia ad esse et non esse non convenit alicui nisi ratione materiae, . . . quatenus existens sub una forma, est in potentia ad aliam formam. . . . Unde . . . in tota natura creata non est aliqua potentia, per quam sit aliquid possibile tendere in nihilum (Pot. 5, 3). — „In omni corruptione, remoto actu, manet potentia; non enim corrumpitur aliquid in omnino non ens, sicut nec generatur aliquid ex omnino non ente. In substantiis autem intellectualibus . . . actus est ipsum esse, ipsa autem substantia est sicut potentia. Si igitur substantia intellectualis corrumpatur, remanebit post suam corruptionem. Quod est omnino impossibile. . . . Nec est aliqua potentia ad non esse earum nisi in primo agente, secundum quod potest non influere eis esse. Sed ex hac sola potentia nihil potest dici corruptibile. Tum quia res dicuntur necessariae et contingentes secundum potentiam quae est in eis, et non secundum potentiam Dei [cf. c. 30]. Tum etiam quia Deus, qui est institutor naturae

non subtrahit rebus id quod est proprium naturis earum.... Sunt igitur substantiae intellectuales ex omni parte incorruptibiles" (C. g. II 55; cf. S. th. I 9, 2 c. post med.; 50, 5 ad 3; 104, 3 et 4; Pot. 5, 4).

CAPUT II.

DE POTENTIIS ANIMAE INTELLECTIVAE.

QUAESTIO I: De intellectu.

§ 1. De natura intellectus humani quoad se.

THESIS XLVIII: Intellectus humanus est potentia cognoscitiva anorganica.

542. St. qu. 1. Nomine **intellectus** potentiam cognoscitivam significamus, quae essentias rerum apprehendit, ac proinde conceptus formulât universales, abstractos a notis individuantibus, distinguendo id, quod necessario seu essentialiter rei convenit, ab iis, quae accidentaliter et contingenter insunt. Hanc potentiam in homine inesse evidenter patet ex testimonio conscientiae. Hoc testimonium conscientiae luculenter manifestum est ex dictis in Logica de universalibus et ulterius manifestabitur hic argumento nostro et thesi LIV (cf. n. 573, 3).

2. Iam constat radicem omnis cognitionis esse immaterialitatem, ac proinde vim cognoscitivam semper habere eminentiam quandam super materiam. Ex altera tamen parte ostendimus sensum esse potentiam organicam, in esse et agere dependentem ab organo seu a materia. Hic asserimus intellectum in esse et agere non esse dependentem ab organo, ac proinde esse separatum a materia corporea. Quare, sicut anima humana, quae est forma corporis, habet quasdam potentias et operationes dependenter a corpore, quae resultant non ex sola anima, sed ex composito, ex anima et corpore (potentias vegetativas et sensitivas), ita habet potentiam intellectivam, quae inest in sola anima, et quae in esse et agere est independens a corpore, quae proinde resultat ex anima, non prout informat corpus, sed prout est spiritualis seu independens a corpore.

3. Cum dicimus intellectum esse potentiam anorganicam, i. e. in esse et agere independentem a corpore, intendimus tantum excludere **subjectivam** dependentiam, quae in eo consisteret, quod potentia et operatio intellectiva esset in composito ex anima et corpore tamquam in **subiecto** immediato et proximo et ex hoc composito tamquam ex principio „quo“ (cf. coroll. 3) egrederetur; non vero intendimus excludere **obiectivam** dependentiam, quae in eo consistit, quod (pro praesenti statu coniunctionis animae cum corpore) intellectus intellectionum suarum materiam seu **obiecta** sua ex sensili cognitione desumit, ac proinde obiective a sensibus et a corpore dependet.

4. Thesis est contra Materialistas, qui animae spiritualitatem negant, docendo principium vitae hominis omnino quoad agere et esse dependere a materia, et intelligere esse operationem nervorum et cerebri. Ita Materialistae gallici saec. XVIII: Lamettrie, Holbach, Helvetius, et alii multi recentiores, ut C. Vogt, Moleschott, Czolbe (1819 ad 1873), Büchner, Haeckel.

543. Prob. th. *Arg. I.* Potentia, cuius obiectum formale supergreditur ordinem corporeum, etiam ipsa incorporea seu anorganica est. Atqui intellectus est potentia, cuius obiectum formale supergreditur ordinem corporeum. Ergo.

Mai. ex eo patet, quod obiectum formale specificat potentiam eique accurate respondet. — *Prob. min.* Obiectum formale intellectus est essentia abstracta, universalis, ut intellecta. Atqui essentia abstracta, universalis, ut intellecta, est obiectum, quod supergreditur totum ordinem corporeum. Ergo.

Mai. patet ex experientia interna. Experimur in nobis duplicem seriem bene distinctam cognitionum: alteram concretarum, alteram abstractarum; harum obiectum formale est essentia abstracta universalis ut intellecta, i. e. ut intelligibiliter penetrata. — *Prob. min.* a) Essentia abstracta est obiectum, quod supergreditur totum ordinem corporeum, quia corporeum omne est concretum; abstractum vero, quod hanc concretionem solvit, est spiritualizatum. b) Essentia universalis supergreditur totum ordinem corporeum, quia transcendit locum et tempus, corporeum vero concretum singulare ad hic et nunc coarctatur. c) Essentia ut intellecta, i. e. ut intellectualiter penetrata secundum diversos gradus, quibus metaphysice componitur, etiam si est essentia corporea, secundum gradus tamen superiores, quibus intelligitur ut qualitas, ut substantia, ut ens, totum ordinem corporeitatis seu extensionis supergreditur, quia hi gradus immateriales sunt praecisive, i. e. ita abstracti, ut iam ab omni materia, i. e. a toto ordine quantitativo abstrahant.

Arg. II (negativum). Intellectus cognoscit essentiam abstractam universalem. Atqui potentia organica non potest cognoscere essentiam abstractam universalem. Ergo intellectus non est potentia organica.

Mai. patet ex experientia et ex Logica, th. VI sqq., ubi probavimus intellectum nostrum formulare conceptus abstractos vere universales. — *Prob. min.* Essentia abstracta universalis est essentia abstracta a notis individuantibus, i. e. abstracta ab omnibus, quae ad essentiam non pertinent, quae tamen a parte rei cum essentia coniuncta sunt, et quibus a nobis cognoscitur tamquam haec res individua. Atqui potentia organica non potest cognoscere essentiam abstractam a notis individuantibus. Ergo.

Prob. min. Potentia organica in agere seu in cognitione sua dependet ab organo extenso; quare non potest cognoscere, quin in ipsa

actione, in ipsa cognitione sua immisceatur quantitas, i. e. cognitio erit extensa, ac proinde affecta determinata quantitate, quod est esse concretum cum notis individuantes. Determinatam enim quantitatem sequuntur ea omnia, quibus res pro cognitione nostra coarctatur ad hic et nunc, localiter et temporaliter, seu cognoscitur tamquam haec res individua, ut sunt: determinata magnitudo, figura, positio in loco et tempore et alia plura. Potentia autem organica hanc concretionem solvere non potest, distinguendo essentiam ab iis omnibus, quae ad essentiam non pertinent. Hoc potest sola potentia anorganica seu spiritualis. Obiectum enim abstractum est obiectum spiritualizatum, quod non potest cognosci nisi potentia spirituali et cognitione spirituali. Haec cognitio etiam ipsam extensionem abstracte seu inextenso modo apprehendit secundum essentiam suam, distinguendo eam ab omnibus, quae ad essentiam non pertinent, ut sunt: determinata magnitudo, figura, positio etc.

Arg. III. Potentia cognoscitiva, quae reflectit reflexione propria, et quae hac reflexione pertingit etiam usque ad cognoscendum abstracte et explicite subiectum cognoscens, est potentia anorganica. Atqui intellectus humanus est potentia cognoscitiva, quae reflectit reflexione propria et hac reflexione pertingit etiam usque ad cognoscendum abstracte et explicite subiectum cognoscens. Ergo.

Prob. mai. a) Ad reflexionem propriam peragendam requiritur potentia cognoscitiva, quae ipso actu suo sit determinata ad suum actum cognoscendum in actu signato; sed potentia cognoscitiva ipso actu suo determinata ad suum actum cognoscendum seu ad seipsam cognoscendam, prout est in actu, non potest esse nisi potentia spiritualis seu anorganica (cf. n. 466, 3; 561 sqq.).

b) Potentia, quae pertingit usque ad cognoscendum abstracte et explicite subiectum cognoscens, est potentia, quae procedit abstrahendo seu solvendo concretionem et distinguendo subiectum permanens (Ego) a cognitionibus transeuntibus; sed haec potentia est anorganica seu spiritualis, ut patet ex dictis.

Min. ostenditur ex testimonio conscientiae. Experimur nos posse reflectere seu expresse advertere ad cognitiones nostras non tantum sensitivas seu concretas, sed etiam abstractas seu intellectivas. Et hanc reflexionem esse propriam, non impropriad, quae mediante alia potentia altiore fieret, ex eo patet, quod possumus iterum iterumque reflectere in nostram reflexionem; esset igitur admittendus infinitus numerus potentiarum cognoscitivarum inter se subordinatarum. Experimur etiam nos reflexione nostra pertingere usque ad cognoscendum abstracte et explicite subiectum cognoscens.

544. Coroll. 1. Ergo absolute repugnat materia cogitans (contra Locke).

2. Ergo non datur localizatio subiectiva intellectus, i. e. non potest assignari aliqua pars corporis tamquam sedes intellectus.

3. Ergo intellectio est operatio solius animae. — Distinguendo inter principium efficiens intellectionis proximum et remotum, et inter principium „quod“ et „quo“ (cf. n. 480,1), dicimus: Principium „quod“ intellectionis est suppositum, persona humana, principium „quo“ remotum (seu primum) **totale** est sola anima, principium „quo“ proximum totale est sola potentia intellectiva. Sola anima est etiam subiectum proximum (immediatum) seu subiectum inhaesionis intellectus et intellectionis, suppositum est subiectum remotum tantum.

545. *O bi.* 1. Potentia cognoscitiva, quae dependet a corpore, non eat potentia anorganica. Atqui intellectua humanus eat potentia cognoscitiva, quae dependet a corpore. Ergo. — *Hesp. Dist. niai.*: Quae dependet a subiective, *conc.*; objective tantum, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui intellectua humana dependet a corpore subiective. *Probo.* Potentia, cuius actus impeditur, impedito organo, dependet a corpore subiective. Atqui intellectus eat potentia, cuius actus impeditur, impedito organo, i. e. cerebro. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Impedito organo huius potentiae, *conc.*; impedito organo alterius potentiae, a qua haec potentia dependet objective, *nego. Contradist. min.*: Impedito organo intellectus, *nego*; impedito cerebro, organo phantasiae, a qua intellectus dependet objective, *conc.*

3. Atqui cerebrum est organum intellectus. *Probo.* Organum, a quo intellectus iugiter pendet, eat organum intellectus. Atqui cerebrum est organum, unde intellectus iugiter pendet. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Unde iugiter pendet subiective, *conc.*; objective tantum, *nego. Contradist. min.* — Cerebrum est organum, unde intellectus pendet iugiter, quia est organum phantasiae, a qua intellectus objective dependet non tantum in ideis acquirendis, sed etiam in utendis ideis iam acquisitis (cf. n. 553, 3).

4. Atqui intellectua humanus iugiter dependet a cerebro et a corpore subiective. *Probo.* Intellectus, qui est in supposito humano tamquam in subiecto, iugiter dependet a corpore subiective. Atqui intellectus humanus est in supposito humano tamquam in subiecto. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Qui est in supposito humano tamquam in subiecto inhaesionis immediato, *conc.*; tamquam in subiecto mediato tantum, *nego. Contradist. min.*

Ad 543. **Aristoteles**: vide supra ad 514. — „Dicit, quod dissimilitudo impassibilitatis sensitivi et intellectivi manifesta est ex organo et sensu, quia sensus efficitur impotens ad sentiendum ex valde sensibili, sicut auditus non potest audire sonum propter hoc quod motus est ex magnis sonis, neque visus potest videre. . . . Sed intellectus, quia non habet organum corporeum, quod corrumpi possit ob excellentiam proprii obiecti, cum intelligit aliquid valde intelligibile, non minus postea intelligit infima, sed magis, et idem accideret de sensu, si non haberet organum corporale. Debilitatur tamen intellectus ex laesione alicuius organi corporalis, indirecte, inquantum ad eius operationem requiritur operatio sensus habentis organum. Causa igitur diversitatis est, quia sensitivum non est sine corpore, sed intellectus est separatus [‘Η μὲν γὰρ αἴσθησις οὐ δύναται αἰσθάνεσθαι ἐκ τοῦ σφόδρα αἰσθητοῦ, . . . ἀλλ’ ὁ νοῦς ὅταν τι νοήσῃ σφόδρα νοητὸν, οὐχ ἥττον νοεῖ τὰ ὑποδεέστερα, ἀλλὰ καὶ μάλλον τὸ μὲν γὰρ αἰσθητικὸν οὐκ ἀνεὺ σώματος, ὁ δὲ χωριστό : De an. III 4, 429 a 31]. Ex his autem, quae dicuntur, apparet falsitas opinionis illorum, qui dixerunt, quod intellectus est vis imaginativa vel aliqua praeparatio in natura humana consequens corporis complexionem* (S. Thom, in 1. c. lect. 7 n. 688 sq.). — S. Thomas: „Ex hoc quod anima humana **universales rerum naturas cognoscit**, percipit quod species qua intelligimus, est immaterialis; alias esset individuata, et sic non duceret in cognitionem universalis. Ex hoc autem quod species intelligibilis est immaterialis, intellexerunt, [philosophi] quod **intellectus est res quaedam independens a materia**; et ex hoc ad alias proprietates intellectivae potentiae

cognoscendas processerunt⁴ (Ver. 10, 8). — „Cognitio sensus non se extendit nisi ad corporalia. ... **Intellectus** autem **cognoscit incorporalia**: sicut sapientiam, veritatem, et relationes rerum. Non est igitur idem intellectus et sensus. — Item. Nullus sensus seipsum cognoscit, nec suam operationem: ... sed hoc superioris potentiae est, ut probatur in libro De anima [III 2, 425 b 12sqq.]. **Intellectus** autem **cognoscit seipsum**, et cognoscit se intelligere. Non est igitur idem intellectus et sensus⁴ (C. g. II 66; cf. c. 49; Q. d. an. a. 2 et 14; Comp. 79; S. th. I 75, 2).

§ 2. De natura intellectus humani quoad obiectum suum.

THESIS XLIX: Obiectum formale commune intellectus humani est ens inquantum ens.

546. St. qu. 1. Intellectus humanus potest dupliciter considerari: a) absolute secundum se, secundum id, quod ei necessario et essentialiter convenit, quod proinde ei convenit semper et ubique; b) in aliquo statu; tunc non consideratur tantum secundum ea, quae ei essentialia sunt, sed etiam secundum quaedam, quae ei accidunt in illo statu. Potest autem intellectus humanus inveniri in triplici statu: a) in statu unionis cum corpore, β) in statu separationis, γ) in statu elevationis, quatenus virtus eius naturalis supernaturaliter est elevata (e. g. lumine gloriae).

Huic duplici considerationi respondet duplex obiectum formale: obiectum formale commune et obiectum formale proprium pro aliquo statu. Obiectum formale commune intellectus humani est ratio, quam formaliter attingit, non prout est in hoc vel illo statu, sed ut intellectus est, a qua proinde essentialiter specificatur. Hoc igitur obiectum est essenziale intellectui, in quocumque statu inveniatur, et est ratio generalissima, sub qua potentia intellectiva fertur in res. Obiectum formale proprium aliquid superaddit obiecto communi, quo hoc contrahitur et determinatur, neque convenit intellectui nude secundum se considerato, sed prout invenitur in aliquo statu determinato.

2. Dicimus in thesi obiectum formale intellectus in se et absolute spectati seu obiectum formale commune esse ens inquantum ens. Quo minime asserimus intellectum non cognoscere nisi ens in communi, sed intellectum ferri in res sub ratione entis, ac proinde cognoscere etiam entis differentias et determinationes, quatenus et quia habent rationem entis, sicut visus, qui fertur in res sub formali ratione coloris, cognoscit etiam omnes colorum differentias (album, rubrum etc.), quia habent rationem coloris. — Quod in thesi dicitur de intellectu humano, valet de omni intellectu: Obiectum formale omnis intellectus est ens inquantum ens.

547. Prob. th. *Arg. I.* Potentia, quae cognoscit rerum essentias, est potentia, quae fertur in res sub ratione entis, seu cuius obiectum formale commune est ens inquantum ens. Atqui intellectus cognoscit rerum essentias. Ergo.

Ad mai. Ens est quidditas seu essentia communissime sumpta. Ens enim est «habens esse» seu quidditas. Quare potentia, quae fertur in res seu attingit res sub quidditatis ratione, non fertur in eas sub peculiari aliquo respectu, sicut sensus, sed sub universalissima ratione entis, cognoscendo modos entis seu quidditates.

Ad min. Intellectus apprehendit id, quod necessario et essentialiter convenit rei, distinguendo hoc ab iis, quae accidentaliter tantum et contingenter adsunt. Ergo cognoscit rerum essentias.

Arg. II. Quod secundum modum suum essendi respondet intellectui absolute et secundum se considerato, est obiectum formale commune intellectus, seu obiectum formale intellectus absolute et secundum se considerati. Atqui ens inquantum ens secundum modum suum essendi respondet intellectui absolute et secundum se considerato. Ergo.

Mai. patet ex dictis n. 466, 2: obiectum formale et potentia cognoscitiva in modo essendi omnino sibi respondent.

Ad min. Ens est omnino spiritualizatum, i. e. omnino abstractum a quacumque corporeitate, invenitur tamen concorporatum in ente corporeo et non concorporatum seu separatum in ente spirituali; ita etiam intellectus secundum se consideratus est potentia omnino spiritualis, invenitur tamen concorporatus in anima coniuncta corpori, et non concorporatus, sed separatus in anima separata a corpore. Quare ens inquantum ens est obiectum formale commune intellectus; ens corporeum est obiectum formale proprium intellectus in statu coniunctionis cum corpore, ens vero spirituale est obiectum formale proprium intellectus animae separatae a corpore.

548. Coroll. 1. Ergo intellectus humanus est species atoma neque dividitur, sicut sensus, in plures potentias inter se specificè et realiter distinctas. Ratio est, quia eius obiectum tantae amplitudinis est, ut sub se omnia complectatur. Quare memoria intellectiva, facultas iudicandi, ratio seu facultas ratiocinandi, intellectus speculativus, intellectus practicus non sunt potentiae ab intellectu distinctae, sed sunt unus idemque intellectus secundum diversa munera consideratus. Nam ratio praeteriti, quam attingit memoria, convenientia inter subiectum et praedicatum, quam enuntiat iudicium, consequentia, quam exprimit ratiocinium, ratio speculativi et practici sub entis ratione continentur.

2. Ergo immaterialitate, quae est spiritualitas stricte dicta, constituitur potentia cognoscitiva tantae perfectionis, cuius obiectum formale ad omnia extendatur, et quidem ad omnia cognoscenda quidditative cognitione quidditativa stricte dicta (conceptu stricte quidditativo seu simpliciter positivo; cf. n. 15).

3. Ergo intellectus humanus a nullo obiecto cognoscendo excluditur per se seu essentialiter, sed per accidens tantum ratione status, in quo invenitur, quia invenitur in statu unionis cum corpore,

in quo objective a cognitione sensitiva dependet, et in statu naturali, in quo caret lumine elevato. Primum impedimentum tollitur separatione, alterum elevatione et confortatione. Opposito autem modo se habet sensus, qui ab obiectis supersensilibus cognoscendis excluditur per se seu essentialiter ratione materiae seu corporeitatis, a qua essentialiter est dependens. Ex his perspicitur, cur intellectus possit elevari ultra suum obiectum conaturale ad attingendum etiam obiectum perfectissimum, sensus vero non possit, quia materia seu corporeitas esset tollenda, quo ipso sensus ipse corrumpereetur, quia corporeitas ingreditur essentiam eius (cf. th. XXXVII). Sed neque unus sensus potest elevari ad attingendum obiectum alterius, propterea quod alius sensus aliam requirit organi dispositionem, a qua essentialiter pendet, quae esset transmutanda; quo ipso sensus corrumpereetur.

4. Ergo ipse Deus clare visus, intuitive cognitus, continetur intra ambitum obiecti formalis communis seu obiecti adaequati intellectus humani. Intra ambitum obiecti intellectus humani continetur Deus cognitus cognitione stricte quidditativa, non comprehensiva tamen, sed apprehensiva, seu Deus quidditative cognitus finito modo, propter limitationem intellectus humani (et cuiuscumque intellectus creati).

5. Ergo datur appetitus naturalis visionis beatificae. Intellectus natura sua ordinatur ad hoc obiectum cognoscendum, quod est Deus clare visus, ordinatione, quae quidem non est mera non-repugnantia, sed ordinatio positiva, passiva tamen, neque actuabilis nisi virtute divina. Exinde hic appetitus non est desiderium naturale exigentiae, sed capacitatis tantum, unde in statu naturae purae conaturaliter sequeretur desiderium elicited **conditionatum** tantum. Homo in statu naturae purae constitutus rationabiliter non desiderat nisi ea, quae respondent viribus naturalibus. Ita neque rationabiliter desiderat resurrectionem corporis, quae etiam ipsa naturaliter fieri nequit.

6. Ergo ex ratione probatur possibilitas visionis beatae (elevabilitas per lumen gloriae). Si visio beata esset impossibilis, „remanebit inane desiderium naturae" (S. Thom., S. th. I 12, 1). Ordinatio indita intellectui (desiderium naturae) esset ad impossibile, ac proinde natura intellectus containeret absurdum.

549. Schol. Obiectum intellectus est quidditas ut intellecta: ut intelligibiliter penetrata et elaborata, i. e. ut cognita secundum diversos gradus suos genericos et específicos, quibus metaphysice componitur. Ita rubrum concretum singulare, propositum a sensu, intellectus intelligit ut rubrum, ut colorem, ut qualitatem, ut entitatem. Percurrit totam seriem graduum metaphysicorum, ita quidem, ut incipiat ab ente, cum ens sit primum cognitum et sub ratione universalissima entis omnia attingat.

550. *O bi.* 1. Intellectus, cuius obiectum formale commune est ens inquantum ens, ad omnia quidditative cognoscenda extenditur. Atqui intellectus humanus non ex-
Gredt, Elem. philo. I. Ed. 7.

tenditur ad omnia quidditative cognoscenda. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Ad omnia cognoscenda extenditur, i. e. a nullo obiecto cognoscendo excluditur per se seu essentialiter, *conc.*; etiam per accidens seu ratione status, in quo invenitur, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui intellectus humanus neque per se seu essentialiter a nullo obiecto cognoscendo excluditur. *Probo.* Intellectus, qui per se excluditur a cognoscendo obiecto infinito, non excluditur per se a nullo obiecto cognoscendo. Atqui intellectus humanus utpote limitatus excluditur per se a cognoscendo obiecto infinito. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Qui per se excluditur a cognoscendo, tum comprehensive tum etiam apprehensive tantum, obiectum infinitum, *conc.*; qui per se excluditur tantum a cognoscendo comprehensive obiectum infinitum, *nego. Contradist. min.*

3. Atqui intellectus humanus per se excluditur etiam a cognoscendo obiecto infinito seu Deo, etsi apprehensive tantum. *Probo.* Intellectus, qui per se non excluderetur a cognoscendo Deo, etsi apprehensive tantum, haberet naturale'm ordinem ad visionem Dei quidditativam. Atqui intellectus humanus (sicut quicumque intellectus creatus) non habet naturalem ordinem ad visionem Dei quidditativam. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Naturalem ordinem ad Deum immediate sub ratione Deitatis et actuabilem viribus naturalibus, *nego.*; naturalem ordinem ad Deum mediato sub ratione entis et actuabilem virtute divina tantum, *conc. Contradist. min.*

Ad 547 sq. **Aristoteles** praesentem doctrinam innuit, cum dicit animam esse quodammodo omnia: Ἡ ψυχὴ τὰ ὄντα πῶ ἔστι πάντα (De an. III 8, 431 b21). Ad quae S. Thomas: .Omnia enim, quae sunt, aut sunt sensibilia aut intelligibilia. Anima autem est quodammodo omnia sensibilia et intelligibilia, quia in anima est sensus et intellectus sive scientia, sensus autem est quodammodo ipsa sensibilia et intellectus intelligibilia, sive scientia scibilia. . . . Sensus enim et scientia dividuntur, in res idest dividuntur in actum et potentiam, quemadmodum et res, ita tamen, quod scientia et sensus, quae sunt in potentia ad sensibilia et scibilia, se habent ad scibilia et sensibilia, quae sunt in potentia; scientia vero et sensus, quae sunt in actu, ordinantur in sensibilia et scibilia, quae sunt in actu, sed tamen diversi modo. Nam sensus in actu et scientia vel intellectus in actu sunt scibilia et sensibilia in actu. Sed potentia animae . . . non est ipsum sensibile vel scibile, sed est in potentia ad ipsa* (In De an. III lect. 13 n. 787 sq.). — Ponit etiam Aristoteles obiectum intellectus esse quidditatem: Ὁ [voO] τοῦ τ(ἔστι (De an. III 6, 430 b28 [v. text, ad thes.sq.]; cf. S. Thom, in 1. c. lect. 11 n. 762; S. th. I-II 3, 8; II-II 8, 1). — 8. Thomas: .**Naturaliter intellectus** noster **cognoscit ens**, et ea quae sunt per se entis in quantum huiusmodi; in qua cognitione fundatur primorum principiorum notitia* (C. g. II 83; cf. 98: Hoc autem sic; In Met. IV lect. 6 [cit. ad 646]). — ,Si aliqua potentia secundum propriam rationem ordinetur ad aliquod obiectum secundum communem rationem obiecti, non diversificabitur illa potentia secundum diversitates particularium differentiarum; sicut potentia visiva, quae respicit suum obiectum secundum rationem colorati, non diversificatur per diversitatem albi et nigri. **Intellectus autem respicit suum obiectum secundum communem rationem entis**; eo quod intellectus possibilis est, quo est omnia fieri. Unde secundum nullam differentiam entium diversificatur . . . intellectus possibilis (S. th. I 79,7; cf. 15, 2; 12, 4 ad 3; 78,1; 79, 9 ad 3; 82, 4 adi; 87, 3 adi; 105, 4; 1-1194,2; III Dist. 14 a. 1 sol. 2).

Ad 548. S. Thomas: .Ultimo fine adepto, desiderium naturale quiescit. Quantumcumque autem aliquis proficiat intelligendo secundum praedictum modum cognitionis, quo a sensu scientiam percipimus, adhuc remanet naturale desiderium ad alia cognoscenda. . . . Unde semper remanet naturale desiderium respectu perfectioris cognitionis. Impossibile est autem naturale desiderium esse vanum. Consequimur igitur ultimum finem in hoc quod intellectus noster fiat in actu, aliquo sublimiori agente quam sit agens nobis conaturale, quod quiescere faciat desiderium, quod nobis inest naturaliter ad sciendum. Tale est autem in nobis sciendi desiderium, ut, cognoscentes effectum, desideremus cognoscere causam; et in quacumque re, cognitis quibuscum-

que eius circumstantiis, non quiescit nostrum desiderium, quousque eius essentiam cognoscamus. Non igitur naturale desiderium sciendi potest quietari in nobis, quousque primam causam cognoscamus, non quocumque modo, sed per eius essentiam. Prima autem causa Deus est, ut ex superioribus patet. Est igitur finis ultimus intellectualis creaturae: Deum per essentiam videre (Comp. 104; cf. S. th. I-II 3, 8; C. g. III 50 sq.; In BoCth. de Trin. q. 6 a. 4 ad 5).

THESIS L: Obiectum formale intellectus proprium pro hoc statu unionis animae cum corpore est quidditas rei materialis per phantasiam repraesentatae, non prout est singularis, sed prout est universalis.

551. St. qu. 1. Cum obiectum formale commune intellectus sit ens seu quidditas, **obiectum formale intellectus proprium** pro statu unionis animae cum corpore dicitur restringi ad hoc speciale genus entis seu quidditatis, quod est quidditas rei corporeae per phantasiam repraesentatae. Quo asseruntur duo: 1. intellectum in hoc statu per se primo non attingere nisi quidditatem rei corporeae; 2. non posse hanc quidditatem attingere nisi dependenter a phantasia, quatenus phantasia suo modo repraesentat id, quod intellectus quidditative attingit; aliis verbis, non posse intellectum exserere suam actionem repraesentativam quidditatis, nisi simul phantasia sensitivo modo repraesentet rem, cuius est quidditas.

2. Vocem **phantasiae** latius sumimus, quatenus complectitur etiam memoriam sensitivam et cogitativam, seu quatenus significat tres altiores facultates partis sensitivae. Hae facultates obiectum cognoscunt independententer a praesentia et secundum omnes qualitates suas sensibiles, ac proinde intellectui obiectum praebent, ex quo quidditativam cognitionem haurire possit.

3. Nomine **quidditatis** intelligimus quidditatem tum substantialem, tum accidentalem.

4. Cum dicimus intellectus obiectum proprium esse quidditatem rei materialis, minime intendimus statuere intellectum statim hanc quidditatem perfecte et quoad specificam rationem et ultimas differentias percipere. Pedetentim enim et gradatim perfectionem suam consequitur, attingendo primitus obiectum suum nonnisi sub rationibus communissimis entis, unius, substantiae, qualitatis etc. Neque statuimus intellectum in hoc statu coniunctionis nihil cognoscere nisi res corporeas, sed dicimus quidditatem universalem rei corporeae esse id, quod per se primo attingit; cetera vero non attingit nisi mediate, mediante obiecto proprio, et in eo; sicut visus, quamquam eius obiectum proprium est color, etiam alia praeter colorem percipit, ut quantitatem, non per se primo, sed mediate: percipiendo colorem percipit quantitatem.

5. Prima pars thesis: obiectum formale proprium pro hoc statu unionis animae ad corpus esse quidditatem rei corporeae per phantasiam repraesentatae, negatur a Platoniceis, Cartesianis, Ontologistis, Pantheistis, qui ut primum cognitum intellectus humani statuunt ipsam animae essentiam aut Deum. Secunda pars, quae cum S. Thoma et

Aristotele docet primum cognitum esse universale, non singulare, est contra Scotum et scholam nominalisticam (terministicam: Durandum, Occam, Gregorium Ariminensem [f 1358]) et Suaresium, qui asserunt primum cognitum esse singulare, non universale.

552. Prob. th. I p. (Obiectum formale proprium pro hoc statu unionis animae cum corpore est quidditas rei materialis per phantasiam repraesentatae). — Obiectum formale intellectus proprium pro hoc statu est id, quod per se primo in hoc statu attingitur ab intellectu. Atqui id, quod per se primo in hoc statu ab intellectu attingitur, est quidditas rei materialis per phantasiam repraesentatae. Ergo.

Mai. est per se nota.

Prob. min. a) multiplici experientia.

a) Impedita seu perturbata phantasia ex laesione cerebri, ebrietate, impeditur seu perturbatur etiam intellectus.

β) Unusquisque experitur in seipso se non posse intelligere quidquam, quin eius, quod intelligere cupit, phantasma sibi formet; et ad id, quod nos intelligimus, aliis explicandum suggerimus eis phantasmata, exempla sensilia proponendo.

γ) Obiectum, de quo non habetur phantasma, seu quod phantasia sensiliter non repraesentatur, immediate attingi non potest, sed mediantibus conceptibus rerum per phantasiam repraesentatarum analogice attingitur. Ita caecus natus nequit acquirere nisi conceptum analogicum colorum mediantibus qualitatibus, quarum phantasmata habet. (Sicut sonus est qualitas sensilis, ita etiam color; sicut duritia est qualitas per corporis superficiem sparsa, ita etiam color; colorem rubrum concipit caecus ad instar soni fortis.) Conceptus substantiarum spiritualium formamus, applicando eis conceptus praecise immateriales entis, substantiae, principii, causae, haustos ex corporibus per phantasiam repraesentatis, et positive excludendo omnia, quae solis corporibus conveniunt, ut materiam, extensionem, gravitatem. Et de ipsa anima nostra eiusque accidentibus spiritualibus non habemus nisi conceptus reflexos analogos. Ita concipimus intellectionem nostram reflexe ad instar qualitatis corporeae et cognitionis sensitivae removendo corpoream concretionem; quid autem in se positive sit, non attingimus.

δ) Res ita concipimus, sicut eas nominibus significamus. Atqui res etiam maxime suprasensiles non significamus nisi mediantibus vocibus primarie rem sensilem significantibus. Constat enim investigatione philologies omnes voces, etiam res maxime suprasensiles significantes, ut Deum, animam etc., a rebus sensilibus esse desumptas: Deus a radice *div*, quae significat lucere; anima a radice sanscritica *an*, spirare; esse a radice sanscritica *as*, *asu*, spiratio.

Prob. min. b) a priori: Per se primo in hoc statu attingitur id, ad quod intelligendum aliquid confert ipsa unio animae cum corpore.

Pars III. De anima seu de ente mobili motu augmentationis. Liber II.

Atqui id, ad quod intelligendum aliquid confert ipsa unio animae cum corpore, est quidditas rei materialis per phantasiam repraesentatae. Ergo.

Prob. niai. Haec unio debet redundare in bonum animae, secus ipsa naturae institutio esset vitiosa; inferius enim est propter superius, corpus propter animam. Atqui non potest redundare in bonum animae spiritualis, nisi quatenus aliquid confert in commodum illius operationis, quae competit animae, ut spiritualis est, i. e. intellectionis.

Prob. min. Unio animae cum corpore aliquid confert ad intelligendam quidditatem rei materialis per phantasiam repraesentatae, quatenus phantasia ac proinde corpus intellectui materiam ministrat, ex qua ille conceptus suos abstrahat.

Prob. II p. (Obiectum formale proprium est quidditas rei materialis, non prout est singularis, sed prout est universalis). — Non est obiectum formale proprium, seu id quod per se primo intellectus intelligit in hoc statu, quod in hoc statu quidditative omnino non intelligit. Atqui intellectus in statu unionis non intelligit singulare quidditative. Ergo.

Prob. mai. Non est obiectum formale proprium, quod neque est obiectum formale. Atqui quod intellectus quidditative non intelligit, non est obiectum formale intellectus, ut patet ex thesi antecedente, qua probavimus obiectum formale intellectus esse ens seu quidditatem. Ergo.

Min. patet ex experientia: Essentia singularis nos latet; non attingimus differentiam numericam neque cognoscimus individua nisi ex accidentium aggregatione, quae tamen non constituunt differentiam numericam et contingenter tantum individuo conveniunt.

Prob. utraque p. th. Obiectum formale proprium in statu unionis est id, quod habet eundem essendi modum atque intellectus in statu unionis. Atqui id, quod habet eundem essendi modum, est quidditas rei materialis universalis, abstracta a phantasmate, seu quidditas universalis rei materialis per phantasiam repraesentatae. Ergo.

Prob. mai. ex dictis n. 466, 2: Cognoscens fit id, quod cognoscit; cognoscens cognoscendo obiectum suum formale (quod immediate per se primo attingit), immediate fit illud, exclusa etiam ea mediatione, quae obiectiva tantum esset (cf. n. 16). Iam vero non posset fieri illud immediate, nisi eundem haberet essendi modum. Cognoscens potest fieri etiam alia praeter obiectum formale proprium, sed **mediate** (potest ea cognoscere mediate mediatione mere obiectiva aut etiam formali), quatenus fit obiectum proprium, in quo perfectiora imperfectiore modo et imperfecta perfectiore et altiore modo continentur.

Prob. min. Sicut intellectus est abstractus seu immunis a materia seu a corporeitate, quatenus est facultas spiritualis, invenitur tamen in materia, quatenus est in anima, quae corpus informat, ita quid-

ditas universalis rei materialis est abstracta a materia individual!, a corporeitate concreta, est spiritualis (spiritualizata), invenitur tamen in ea. Quare ex utraque parte idem essendi modus. Neque obest intellectum nullam involvere materiam seu corporeitatem, quidditatem vero abstractam materiam communem; exinde enim non resultat diversitas in modo essendi, nam materia communis habet modum essendi intellectus, ex quo etiam provenit eam ut talem non inveniri nisi in intellectu. In intellectu enim materia seu corporeum nanciscitur modum essendi spiritualem, inextensum, sicut ipsa quantitas ceteraque accidentia corporea.

553. Coroll. 1. Ergo intellectus ex phantasmatis desumit ideas suas, in quo consistit dependentia **objectiva** intellectus a corpore, a cognitione sensitiva (cf. n. 542, 3).

2. Ergo «nihil est in intellectu, quod prius non erat in sensu». — Effatum hoc tamen non significat intellectum non cognoscere nisi id, quod cognoscit sensus, quod profitentur Sensistae, sed omnem intellectus cognitionem a sensu aliquomodo originem ducere. «Dicitur cognitio mentis a sensu originem habere, non quod omne illud, quod mens cognoscit, sensus apprehendat, sed quia ex his, quae sensus apprehendit (res concreta secundum externas qualitates), mens in aliqua ulteriora manuducitur (in quidditatem), sicut etiam sensibilia intellecta (quidditative cognita) manducunt ad intelligibilia divinorum" (ad omnino immaterialia analogice, i. e. ad modum quidditatis corporeae, cognoscenda) (S. Thom., Ver. 10, 6 ad 2).

3. Ergo intellectus non tantum desumit ideas suas a phantasmatis, sed etiam in usu idearum iam acquisitarum dependet a phantasmate vel rei vel saltem vocis (dictae aut scriptae)¹, i. e. dependentia objectiva intellectus a corpore, a cognitione sensitiva, **continua** est. Hoc patet ex argumentis nostris tum a posteriori, ex factis experientiae: etiam vir doctissimus, perturbata phantasia, ineptus est ad quidquam cogitandum, et unusquisque in semetipso experitur omnem conceptum universalem conotare phantasma; tum a priori: sicut unio est continua, ita continua est dependentia, et conceptus universalis abstractus a singulari, a phantasmate, necessario conotat phantasma tamquam terminum a quo relictum (cf. n. 129); quare phantasma quasi fulcimentum est, sine quo conceptus actu esse non potest.

4. Ergo falsa est sententia Scoti (et Pseudomysticorum), secundum quos conversio intellectus ad phantasiam non est ei conaturalis et essentialis (in hoc statu unionis), sed est tantum per accidens seu in poenam peccati.

554. Schol. Praeter obiectum formale proprium intellectus noster in statu unionis etiam alia cognoscit, sed in obiecto formali et per ob-

¹ Cogitando quasi intus loquimur nobis, i. e. utimur phantasmatis vocum in cogitando.

iectum formale. Haec constituunt obiectum *secundarium* seu *indirectum*. Obiectum secundarium duplex est: alterum perfectius, alterum imperfectius obiecto proprio. Hoc sunt singularia materialia, illud res spirituales, non exclusa ipsa anima humana. Quaesunt *perfectiora* (res spirituales), per obiectum formale proprium cognoscuntur imperfectiore modo, quam in se sunt, quia in cognoscente acquirunt modum essendi imperfectiorem, quatenus trahuntur ad modum essendi obiecti formalis, i. e. cognoscuntur *analogice* tantum; quae sunt *imperfectiora* (singularia materialia), incognoscente perfectius esse obtinent, quam habent in seipsis, quatenus in specie excedente, i. e. in obiecto formali, continentur et cognoscuntur.

555. *Obi. Contra I p.* a) Obiectum non est quidditas rei materialis. — 1. Obiectum formale proprium intellectus, qui cognoscit res spirituales, non est quidditas rei materialis per phantasiam repraesentatae. Atqui intellectus in statu unionis animae cum corpore cognoscit res spirituales. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Qui cognoscit res spirituales mediate et analogice tantum, *nego*; per se primo seu immediate et cognitione propria seu stricte quidditativa (cf. n. 15 sq.), *conc. Contradist. min.*

2. Atqui intellectus in statu unionis cum corpore cognoscit res spirituales immediate seu per se primo. *Probo.* Intellectus ipse et anima sunt res spirituales. Atqui intellectus in statu unionis cum corpore immediate cognoscit seipsum et animam. Ergo. — *Resp. Conc. nai.*; *dist. min.*: Cognoscit immediate, i. e. sine ratiocinio, et etiam directe, *nego*; sine ratiocinio, sed tamen indirecte, i. e. conotative et per reflexionem, *subdist.*: Ita cognoscit existentiam intellectus et animae, *conc.*; ita cognoscit clare et distincte essentiam, *nego. Dist. consq.* (cf. th. LII).

b) Obiectum non est quidditas rei per phantasiam repraesentatae; aliis verbis: intellectus intelligit sine phantasmate concomitante. *Probo.* Intellectus, qui intelligit terminum oralem seu vocem significativam prolatam, antequam ei obversatur correspondens phantasma rei, intelligit sine phantasmate concomitante. Atqui (ut investigatione experimentalis psychologica constat) intellectus noster intelligit vocem prolatam, antequam ei obversatur phantasma rei. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Cui tamen obversatur phantasma vocis, *nego*; cui neque obversatur phantasma vocis, *conc. Contradist. min.*

Contra II p. 1. Quidditas singularis est magis intelligibilis quam quidditas universalis. Atqui obiectum formale intellectus nostri, seu id quod per se primo intelligit, est id quod est magis intelligibile (quia est magis actu). Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Magis intelligibilis quoad se, *conc.*; quoad intellectum nostrum, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui intellectus noster magis et prius intelligit singulare quam universale. *Probo.* Intellectus, qui intelligit ex singularibus, magis et prius intelligit singulare quam universale. Atqui intellectus noster intelligit ex singularibus. Ergo. — *Resp. Dist. nai.*: Qui intelligit ex singularibus per abstractionem, *nego*; non per abstractionem, *conc. Contradist. min.*

3. Atqui intellectus, qui intelligit per abstractionem a singularibus, prius intelligit singulare. *Probo.* Qui prius intelligit terminum, unde abstrahit, prius intelligit singulare. Atqui intellectus, qui intelligit per abstractionem, prius intelligit terminum, unde abstrahit. Ergo. — *Resp. Conc. mai.*; *dist. min.*: Qui intelligit per abstractionem positivam, *conc.*; per abstractionem negativam, *nego. Dist. consq.* (cf. n. 131, 1; 133, 3; th. L1V).

Ad 552sq. **Aristoteles**: Ἐπεὶ δὲ ἄλλο ἐστὶ τὸ μέγεθος καὶ τὸ μεγέθει εἶναι καὶ ὕδωρ καὶ ὕδατι εἶναι. . . . ἢ ἄλλψ ἢ ἄλλω ἔχοντι κρίνει. . . . τψ μὲν οὖν αἰσθητικῃ τὸ θερμὸν καὶ τὸ ψυχρὸν κρίνει, καὶ ὧν λόγος τίς ἢ σάρξ. ἄλλψ δὲ ἥτοι χωριστῃ,

... τὸ σαρκὶ εἶναι κρίνει (De an. III 4, 429 b 10). — Ad quae S. Thomas: «Ostendit Philosophus, quid sit objectum intellectus. ... Dicit enim, quod aliud est .magnitudo et magnitudinis esse id est aliud est magnitudo et quod quid est eius. Esse enim, quod est magnitudinis, appellat quidditatem eius. Et similiter aliud est ,aqua et aquae esse et sic est in multis aliis, id est in omnibus mathematicis et naturalibus. Unde signanter duo exempla posuit. Nam magnitudo est quid mathematicum, aqua autem quid naturale.... Et quia ad diversa cognoscenda diversae potentiae cognoscitivae requiruntur, concludit, quod anima aut cognoscit alio rem et alio eius quidditatem, aut uno et eodem, sed alio modo se habente. Manifestum est autem, quod caro non est sine materia: sed forma carnis est forma determinata et in materia determinata sensibili, sicut etiam simus habet subiectum sensibile determinatum, scii, nasum. Hanc igitur naturam sensitivam cognoscit anima per sensum. Et hoc est quod subdit, quod anima iudicat potentia sensitiva calidum et frigidum et alia huiusmodi, .quorum ratio idest, proportio .quaedam caro est Forma enim carnis requirit determinatam proportionem calidi et frigidi et aliorum huiusmodi. Sed oportet, quod alia potentia .discernat esse carni id est quod quid est carnis. Sed hoc contingit dupliciter: uno modo sic quod ipsa caro vel quidditas carnis cognoscantur omnino potentiis ab invicem diversis: puta quod potentia intellectiva cognoscitur quidditas carnis, potentia sensitiva cognoscitur caro, et hoc contingit, quando anima per se cognoscit singulare et per se cognoscit naturam speciei. Alio modo contingit, quod cognoscitur caro et quod quid est carnis: non quod sit alia et alia potentia, sed quia una et eadem potentia alio et alio modo cognoscit carnem, et quod quid est eius: et illud oportet esse, cum anima comparat universale ad singulare ...; quia non possemus ... cognoscere comparisonem universalis ad particulare, nisi esset una potentia, quae cognosceret utrumque. **Intellectus** igitur utrumque cognoscit, sed alio et alio modo. **Cognoscit enim naturam speciei**, sive quod quid est, **directe** extendendo seipsum, ipsum autem **singulare per quandam reflexionem**, inquantum redit super phantasmata, a quibus species intelligibiles abstrahuntur. Et hoc est, quod dicit, quia sensitivo cognoscit carnem, ,*alio idest alia potentia .discernit esse carni idest, quod quid est carnis, ,aut separata puta cum caro cognoscitur sensu et esse camis intellectu* (In De an. III lect. 8 n. 705 709 711 sqq.). — **Aristoteles**: Δυνάμει πῶ ἐστι τὰ νοητὰ ὁ νοῦς, ἀλλ' ἐντελεχείῃ οὐδέν, πρὶν ἂν νοή. δεῖ δ' οὕτω ὥσπερ ἐν γραμματείῳ φηθέν ὑπάρχει ἐντελεχείῃ γεγραμμένον. — Οὐδέποτε νοεῖ ἄνευ φαντάσματος ἡ ψυχὴ. — Ἐν τοῖς εἶδεσι τοῖς αἰσθητοῖς τὰ νοητὰ ἐστὶν, ... διὰ τοῦτο οὔτε μὴ αἰσθανόμενον μὴθὲν οὐθὲν ἂν μάθοι οὐδὲ Εὐνείη· δταν δὲ θεωρῇ, ἀνάγκη ἅμα φάντασμά τι θεωρεῖν (De an. III 4, 429 b 30; 7, 431 a 16; 8, 432 a 4). — Ad ultima S. Thomas: «Posset aliquis credere quod intellectus non dependeret a sensu. Et hoc quidem verum esset, si intelligibilia nostri intellectus essent a sensibilibus separata secundum esse, ut Platonici posuerunt. Et ideo hic ostendit, quod intellectus indiget sensu. ... Dicit ergo primo, quod, quia nulla res intellecta a nobis est praeter magnitudines sensibiles, quasi ab eis separata secundum esse, ... necesse est quod intelligibilia intellectus nostri sint in speciebus sensibilibus secundum esse, tam illa, quae dicuntur per abstractionem, scii, mathematica, quam naturalia, quae sunt habitus et passiones sensibilibus. Et propter hoc sine sensu non potest aliquis homo addiscere quasi de novo acquirens scientiam neque intelligere quasi utens scientia habita. Sed oportet, cum aliquis speculatur in actu, quod simul formet sibi aliquod phantasma. Phantasmata enim sunt similitudines sensibilibus (In De an. III lect. 13 n. 791; cf. lect. 9 n. 722; lect. 12 n. 770). — S. Thomas; «In II De an. [4, 415 b 15] dicitur quod anima non solum est corporis forma et motor, sed etiam finis.... Ideo naturale est animae humanae corpori uniri, quia cum sit infima in ordine intellectualium substantiarum, sicut materia prima est infima in ordine rerum sensibilibus; non habet anima humana intelligibiles species sibi naturaliter inditae, ... sed est in potentia ad eas, cum sit sicut tabula rasa, in qua nihil est scriptum, ut dicitur in III De an. [c. 4 (hic supra)]. Unde oportet quod species intelligibiles a rebus exterioribus accipiat mediantibus

potentiis sensitivis' (Q. d. an. a. 8; cf. a. 15 et 16). — «Naturalis nostra cognitio a sensu principium sumit: unde tantum se nostra naturalis cognitio extendere potest, inquantum manuduci potest per *§ensibilia*' (S. th. I 12, 12). — «Impossibile est intellectum nostrum, secundum praesentis vitae statum, quo passibili corpori coniungitur, aliquid intelligere in actu, nisi convertendo se ad phantasmata' (S. th. I 84,7; cf. a. 6; q. 18, 2; 79, 2; 85, 1; 86, 1 (cit. ad 557]; 89, 1; II Dist. 20, 2 a. 2 ad 2-3; III Dist. 31, 2 a. 4; Ver. 10, 2 ad 7; a. 6; a. 8 ad 1; q. 19, 1; C. g. II 81: Sciendum; Comp. 81 sq.; In De mem. et rem. lect. 2 n. 312sq.). Cf. text. cit. ad 572.

THESIS LI: Intellectus noster cognoscit singulare materiale non directe, sed indirecte per reflexionem quandam super phantasma, advertendo ad conotationem phantasmatis in conceptu directe representative universalis contentam.

556. St. qn. Est factum evidens non tantum sensum, sed etiam intellectum cognoscere singularia corporea: Homo cognitione sua distinguit inter universale et singulare. Hoc non est possibile, nisi quatenus eadem potentia utrumque cognoscit. Haec autem potentia est intellectus, qui solus universale attingit. Iudicia et ratiocinia multipliciter sunt de singularibus corporeis. Haec igitur cognoscuntur ab intellectu, qui solus iudicat et ratiocinatur. Voluntas humana multoties singularia corporea appetit, quae proinde ab intellectu cognoscuntur, quia voluntas sequitur cognitionem intellectus. Ceterum conceptus universales inutiles essent ad cognoscendum mundum existentem, si intellectus non cognosceret singularia. Nam in singularibus tantum existit essentia ab intellectu abstracte universaliter cognita. Ideo conceptus omnis universalis abstractus a singularibus in se continet necessariam relationem ad phantasma, et mediante phantasmate ad singulare in rerum natura existens.

Sed iam ostensum est intellectum humanum singulare corporeum non quidditative, sed imperfecte tantum cognoscere diversis notis individuantibus, quae essentialiter differentiam numericam non constituunt, sed contingenter tantum conveniunt. Similiter ostensum est, singulare materiale ab intellectu non cognosci immediate, i. e. specie adaequata (conceptu proprio). Singulare enim materiale, cum habeat esse imperfectius quam intellectus, ab eo specie adaequata cognosci nequit; haec enim esset materialis, extensa ac proinde in intellectu, qui spiritualis est, esse non potest. Intellectus igitur non potest cognoscere singulare materiale nisi mediate, mediante obiecto suo formali, conceptu excedente, quatenus spiritualiter in cognitione essentiae universalis continetur. Hanc cognitionem mediatam thesi nostra dicimus reflexam, quatenus fit ab intellectu, regrediente ad principium, unde incipit intellectio, i. e. ad phantasma. Et hanc reflexionem (impropriam, quae est intellectus cognoscentis obiectum et actum alterius potentiae: phantasiae) eo contingere dicimus, quod intellectus advertit ad conotationem, qua conceptus directe repraesentativus quidditatis universalis conotat phantasma tamquam terminum a quo relictum (cf. η. 129).

557. Prob. th. I p. (Intellectus noster cognoscit singulare non directe, sed indirecte, per reflexionem quandam super phantasma). — Quod intellectus intelligendo relinquit, non cognoscit directe, sed indirecte, per reflexionem ad id, a quo incipit intellectio, a quo intellectus desumit conceptus suos, i. e. per reflexionem ad phantasma. Atqui intellectus intelligendo relinquit singulare. Ergo.

Mai. est per se nota. — *Min.* probatur ex th. antec.: Intellectus cognoscit per abstractionem ex phantasmatis, ergo cognoscit relinquendo individuationem; ergo id, quod actu directo attingit, est universale, et singulare nequit cognoscere nisi indirecte seu reflexe.

Prob. II p. (Intellectus cognoscit singulare advertendo ad conotationem phantasmatis in conceptu directe repraesentativo universalis contentam). — Singulare materiale in conceptu universali continetur, quatenus conceptus universalis dicit relationem ad phantasma seu conotat in obliquo phantasma tamquam terminum a quo relictum. Atqui intellectus noster non potest cognoscere singulare materiale, nisi quatenus hoc in obiecto suo proprio, i. e. in conceptu universali continetur et intellectus ad hanc continentiam advertit. Ergo.

Mai. patet ex indole universalis, quod est abstractum ex phantasmate, ac proinde transcendentaliter ad hoc refertur tamquam ad terminum relictum. Conceptus universalis dependet a phantasmate illuminato (a phantasmate sub influxu intellectus agentis spiritualizzato). Ex illa dependentia conotat, i. e. correpraesentat in obliquo et implicite phantasma et, mediante phantasmate, singulare corporeum. — *Min.* probatur ex conceptu obiecti secundarii, quod non cognoscitur nisi mediante obiecto primario seu formali.

558. Coroll. 1. Ergo intellectus noster cognoscit singulare materiale sine nova specie impressa; sufficit enim pro actu primo conceptus (species) directe repraesentans universale, quatenus in obliquo conotat phantasma. Attamen intellectus advertendo ad id, quod conotative continetur in conceptu directe repraesentante universale, producit speciem expressam. Quare, quamquam in cognitione singularis non obtineat nova species impressa, obtinet tamen expressa.

2. Ergo intellectus noster cognoscit singulare materiale in specie excedente: Non tantum species, quae est principium cognitionis quasi reflexae, qua cognoscitur singulare materiale, est excedens, sed etiam species, quae hac cognitione exprimitur, excedens est, quia repraesentat quidditatem universalem ut abstractam ex phantasmate seu ut existentem in eo, quod phantasmate repraesentatur.

559. Schol. 1. In cognitione individui materialis necesse non est, ut intellectus cognoscat phantasma ut tale seu ut terminum activitatis phantasiae, sed sufficit, ut cognoscat id, quod per phantasiam exhibetur: individuum materiale quoad concretam externam apparentiam.

Potest tamen intellectus, accuratius reflectendo in id, quod in conceptu suo conotative continetur, cognoscere ipsam phantasiae actionem seu conscius fieri eius, et mediante phantasia conscius fieri ceterarum sensationum, quatenus phantasia repraesentantur. Haec ita esse experientia docet.

2. Directa cognitio intellectiva rei singularis materialis est possibilis, sed requiritur: a) ut sit excedens; nam cognitio non excedens esset qualitas concreta materialis, i. e. esset cognitio sensitiva; b) ut non sit per abstractionem, sicut cognitio humana, sed causalis, sicut cognitio divina. Nam in cognitione per abstractionem res debet intrare in intellectum, quod non potest, quin despolietur individuatione. Contra in cognitione causali res exit ex cognitione causali etiam quoad individuationem, ergo etiam haec cognoscitur. Quare cum intellectus humanus non cognoscat singulare materiale nec directe nec quidditative, Deus singularia omnia cognoscit cognitione causali ex essentia divina tum directe, tum quidditative. Deus enim est causa rerum non solum quantum ad rationes universales, sed etiam quantum ad differentias ultimas usque ad differentiam numericam. Ideo in essentia sua individuationem omnium rerum causaliter praehabet.

Etiam angeli, quibus per species a Deo infusas divina cognitio causalis aliquomodo participatur, singularia cognoscunt directe et quidditative. Cum differentia numerica rerum materialium sit relatio transcendentalis secundum positionem (cf. n. 388, 2), haec quidditativa cognitio rei singularis materialis non potest esse nisi eo, quod species, i. e. idea infusa repraesentat omnia individua corporea in aliqua specie existentia, seu repraesentat totam divisionem materiae factam pro multiplicatione mere numerica alicuius essentiae corporeae.

3. Sententia Nominalistarum et Suaresii continet germen sensualism!, cum in ea non satis distinguatur obiectum formale sensus et obiectum formale intellectus (cf. n. 551, 5).

560. *Obi. Contra I p.* 1. Non cognoscit singulare materiale, qui intelligit per abstractionem a singularibus. Atqui intellectus noster intelligit per abstractionem a singularibus. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Non cognoscit directe, *conc.*; indirecte, *nego. Conc. min.; dist. consq.*

2. Atqui intellectus nullo modo cognoscit singulare materiale. *Probo.* Cognitio singularis materialis est qualitas materialis (extensa), concreta. Atqui intellectus nullo modo cognoscit qualitate materiali concreta. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Cognitio immediata, directa, non excedens, *conc.*; indirecta et excedens, *nego. Conc. min.; dist. consq.*

3. Ad mentem Suaresii arguitur: Si est possibilis species directa, entitative spiritualis, repraesentative materialis, repraesentans directe conditiones individuantes, concretas, materiales, seu species directe repraesentativa singularis materialis, intellectus humanus directe intelligit singulare materiale. Atqui possibilis est species entitative spiritualis, repraesentative materialis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Si possibilis est talis species directa non excedens, *conc.*; excedens, *subdist.*: Si est possibilis in cognitione per abstractionem, *conc.*; in cognitione causali, *nego. Contradist. min.:* Possibilis est species non excedens, *nego.*; excedens, *subdist.*: In cognitione causali, *conc.*; in cognitione per abstractionem, *nego.*

Contra II p. 1. Intellectus, qui non cognoscit phantasma, non cognoscit singulare. Advertendo ad conotationem phantasmatis in conceptu directe repraesentativo universalis contentam. Atqui intellectus non cognoscit phantasma. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Qui nullo modo cognoscit, *conc.*; qui non cognoscit directe, cognoscit tamen indirecte, quatenus correpraesentatur a conceptu directe repraesentativo universalis, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui conceptus directe repraesentans universale non conotat seu correpraesentat phantasma. *Probo.* Conceptus non repraesentat id, quod relinquit. Atqui conceptus directe repraesentans universale relinquit phantasma. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Non correpraesentat tamquam terminum a quo relictum, *nego*; tamquam terminum, ad quem fertur, *conc. Conc. min.; dist. consq.*

3. Atqui repugnat conceptum universalem quocumque modo repraesentare phantasma. *Probo.* Conceptum universalem repraesentare phantasma est: conceptum spirituales continere repraesentationem materialem concretam. Atqui repugnat conceptum spirituales continere repraesentationem materialem concretam. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Continere **subiective**, ita ut conceptus formalis seu repraesentatio subiective considerata esset materialis, *nego*; continere **obiective**, ita ut conceptus obiectivus seu res repraesentata sit materialis et concreta, *subdist.*: Continere excedenter et quidditative, sive causaliter sive abstractive, *conc.*; continere non excedenter et non quidditative, *nego. Contradist. min.* — Conceptus semper est excedens et repraesentat materiale concretum **spiritualiter**, quia repraesentat sub respectu quidditativo, sive causaliter: in cognitione divina et angelica, sive abstractive: in cognitione humana. In cognitione humana singulare materiale repraesentatur **quidditative abstractive**, quia, etsi quidditas singularis intellectum humanum latet, cognoscit tamen indirecte concretum materiale per phantasiam repraesentatum **tamquam pertinens ad quidditatem universalem**, quam directe tenet.

Ad 557. Cf. textum cit. ad 552. — **Aristoteles**: Τῶν καθ' ἑκάστων ἢ κατ' Ἐνέργειαν αἰσθησι, ἢ δ' Ἐπιστήμη τῶν καθόλου: De an. II 5, 417 b 22; cf. S. Thom. lect. 12 n. 375. — **S. Thomas**: „Singulare in rebus materialibus intellectus noster directe et primo cognoscere non potest. Cuius ratio est, quia principium singularitatis in rebus materialibus est materia individualis: intellectus autem noster, sicut supra dictum est [85, 1], intelligit abstrahendo speciem intelligibilem ab huiusmodi materia. Quod autem a materia individuali abstrahitur, est universale. Unde **intellectus noster directe non est cognoscitivus nisi universalium. Indirecte autem, et quasi per quandam reflexionem, potest cognoscere singulare**; quia, sicut supra dictum est [84, 7], etiam postquam species intelligibiles abstraxit, non potest secundum eas actu intelligere, nisi convertendo se ad phantasmata, in quibus species intelligibiles intelligit, ut dicitur in III De anima. Sic igitur ipsum universale per speciem intelligibilem directe intelligit; indirecte autem singularia, quorum sunt phantasmata” (S. th. I 86, 1). — „Mens per accidens singularibus se immiscet, inquantum continuatur viribus sensitivis, quae circa particularia versantur. Quae quidem continuatio est dupliciter. Uno modo inquantum motus sensitivae partis terminatur ad mentem, sicut accidit in motu qui est a rebus ad animam; et sic mens singulare cognoscit per quandam reflexionem, prout scii, mens cognoscendo obiectum suum, quod est aliqua natura universalis, redit in cognitionem sui actus, et ulterius in speciem quae est actus sui principium, et ulterius in phantasma a quo species est abstracta; et sic aliquam cognitionem de singulari accipit. Alio modo secundum quod motus qui est ab anima ad res, incipit a mente, et procedit in partem sensitivam, prout mens regit inferiores vires; et sic singularibus se immiscet mediante ratione particulari [cogitativa] (Ver. 10, 5; cf. q. 2, 5 et 6; Q. d. an. a. 20; Qdl. VII a. 3; XII a. 11; C. g. I 65: Item. Agens; II Dist. 3, 3 a. 3).

THESIS LII: Intellectus humanus in statu unionis cognoscit actum suum seu intellectionem, et terminum eius seu speciem expressam, et subiectum seu principium intellectionis, quod est triplex: anima, intel-

lectus, species impressa. Attamen haec omnia non cognoscit directe, sed indirecte, et quidem horum omnium existentiam statim simplici reflexione cognoscit, quatenus in obiecto suo formali conotative continentur; cognitionem vero claram et distinctam essentiae eorum non acquirit nisi paulatim ope ratiocinii.

561. St. qu. 1. Intellectus eiusque terminus et principium triplex seu subiectum non pertinent ad obiectum formale proprium intellectus in statu unionis. Quare quaerimus, num haec cognoscantur ab intellectu nostro in statu unionis, et quomodo. Quae quaestio est de cognitione sui ipsius seu de „conscientia“. Aliqua cognitio sui ipsius involvitur in omni cognitione. Quicumque aliquid cognoscit, in actu exercito cognoscit se suamque cognitionem, quae est conscientia concomitans omnem cognitionem. De hac cognitione sui ipsius non agit thesis nostra, sed de cognitione sui, qua cognoscens se actumque suum cognoscit in actu signato. Neque hic agitur de cognitione, qua cognoscens mediante superiore potentia cognoscit actus potentiae inferioris (in actu signato), sicut sensus communis cognoscit sensationes sensuum externorum, sed de cognitione, qua eadem potentia, actum suum et seipsam et subiectum cognoscens, apprehendit in actu signato. Haec autem cognitio sui stricte et proprie dicta iterum duplex esse potest: directa et reflexa. Et in thesi dicimus intellectui humano in statu unionis animae cum corpore convenire cognitionem sui imperfectam tantum seu reflexam.

2. Distinguimus cognitionem existentiae et essentiae. Cognitionem essentiae iterum distinguimus duplicem: alteram claram et distinctam, alteram obscuram et confusam, quae in ipsa existentiae cognitione necessario includitur.

562. Prob. th. I p. (Intellectus humanus in statu unionis cognoscit actum suum seu intellectionem et terminum eius seu speciem expressam et subiectum seu principium intellectionis triplex). — Ex experientia, ex hucusque dictis et disputatis de anima, de intellectu eiusque actu et speciebus constat nos ea, quae enumerata sunt, cognoscere. Ergo.

Prob. II p. (Haec omnia intellectus non cognoscit directe, sed indirecte). — *Arg. I.* Directe cognosci nequit ab intellectu nostro, nisi quod sub eius obiecto formali continetur. Atqui omnia in thesi enumerata, utpote incorporea, sub eius obiecto formali non continentur. Ergo.

Arg. II. Seipsum directe non cognoscit nisi forma immaterialiter subsistens simpliciter. Atqui anima humana in statu unionis cum corpore immaterialiter non subsistit simpliciter. Ergo anima seipsam non cognoscit directe, ac proinde neque intellectus actum suum et cetera in thesi enumerata directe cognoscit.

Min. per se patet; anima humana non subsistit nisi secundum quid, i. e. prout habet intellectum (cf. n. 466, 3). — *Prob. mai.* Forma nullo modo subsistens, nullo modo est in se, ac proinde nullo modo est determinata ad se cognoscendam. Forma (actus primus) simpliciter subsistens est simpliciter substantialis cognitio sui in actu primo seu intelligere radicale sui ipsius directum, i. e. substantia determinata ad se iugiter cognoscendam directe. Forma vero subsistens secundum quid, i. e. anima humana iuncta corpori, subsistens prout habet intellectum, sicut non subsistit nisi secundum quid, i. e. prout habet intellectum, ita etiam non est nisi cognitio sui radicalis secundum quid, i. e. prout habet intellectum, secundum indolem intellectus sui, qui directe fertur in quidditatem corpoream, ac proinde non potest cognoscere actum suum et seipsum et animam nisi indirecte seu reflexe (cf. n. 466, 3).

Prob. III p. (Horum omnium existentiam statim simplici reflexione cognoscit, quatenus in obiecto suo formali conotative continentur). — Intellectus suum actum, huius terminum et principium non cognoscit, nisi quatenus in obiecto suo formali continentur. Quidquid enim est extra obiectum formale, non cognoscitur nisi per obiectum formale. Atqui omnia ista in obiecto formali continentur conotative, ita ut simplici reflexione seu advertentia cognosci possint; conceptus enim directe repraesentativus quidditatis materialis (species expressa) correpraesentat se et actum, cuius est terminus, et ipse actus conotat principium et subiectum suum; non enim potest actus percipi, quin percipiatur eum esse subiecti alicuius intelligentis; hoc autem subiectum est intellectus (determinatus specie impressa) et anima. Ergo.

Et intellectus hanc reflexionem peragere potest. Hoc patet ex testimonio conscientiae. Ratio autem a priori indicata est in probatione II partis: Quia anima subsistit seipsam habens secundum quid, ideo debet etiam habere aliquam cognitionem sui ipsius. Sed haec cognitio est reflexa propter indolem intellectus humani, qui directe fertur in rem corpoream.

Prob. IV p. (Cognitionem claram et distinctam essentiae eorum non acquirit nisi paulatim ope ratiocinii). — Ex experientia, ex hucusque in hoc libro de anima dictis et ex tota philosophiae historia patet philosophos non cognoscere naturam intellectus et animae nisi ratiocinio: ex eo, quod intellectus repraesentat universale, deducitur eum esse potentiam anorganicam; ex hoc deducitur eum esse independentem a materia seu spiritualem, ex quo probatur etiam animam esse substantiam spiritualem. Similiter animam et intellectum et intellectionem et speciem, tum impressam tum expressam, realiter inter se distingui non apprehenditur nisi ratiocinio. Quamquam enim statim simplici reflexione apprehenduntur, tamen ita confuse et obscure apprehenduntur, ut inter se non distinguantur.

563. Coroll. 1. Ergo cognitio, quam anima humana in hac vita de se et de suis accidentibus spiritualibus habet, est analogica tantum seu positivo-negativa. Nam haec omnia non attingit in seipsis, sed in alio, eoque imperfectiore, i. e. in obiecto suo formali. Ita animam concipimus ad instar substantiae corporeae, removendo extensionem, et intellectionem ad instar qualitatis corporeae, removendo corpoream concretionem.

2. Ergo a fortiori cognitio, quam in hac vita habemus de aliis substantiis spiritualibus (de Deo, de angelis), est mediata et analogica. — Patet a) a priori ex eo, quod substantiae spirituales non pertinent ad obiectum formale proprium; b) a posteriori ex experientia: ratiocinando (aut fide) cognoscimus esse substantiam ita perfectam, a qua imperfectiones corporum (ut trina dimensio, corruptibilitas etc.) removendae sint; itaque hanc substantiam concipimus applicando conceptus ex corporibus haustos, removendo imperfectiones, quas removendas esse ratiocinio aut fide cognovimus.

564. Schol. 1. Quomodo in hac vita cognoscamus voluntatem et actum eius. — Voluntas egreditur ex intellectu et inhaeret intellectui seu informat eum. Ideo intellectus, cognoscens se, cognoscit etiam voluntatem.

Quomodo intellectus cognoscat actus potentiarum sensitivarum per reflexionem ad phantasiam, iam diximus n. 559, 1.

2. Quomodo intellectus cognoscat Ego. — „Ego“ idem est quod persona humana: suppositum rationale, compositum ex anima et corpore, prout est principium „quod“ et subiectum remotum intellectionis (subiectum ultimum, quod habet intellectionem), quod proinde intelligimus intelligendo reflexe nostrae intellectionis principium. Et intelligimus hoc subiectum intellectionis seu Ego non tantum implicite et concrete, sed etiam explicite et abstracte, cum distinguimus subiectum permanens ab intellectionibus transeuntibus.

565. *Obi. Contra I p.* 1. Non cognoscit actura et subiectum intellectionis intellectus animae, quae non subsistit. Atqui intellectus humanus est intellectus animae, quae non subsistit. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Intellectus animae, quae nullo modo subsistit, *conc.*; quae non subsistit simpliciter, subsistit tamen secundum quid, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui anima humana nullo modo subsistit. *Probo.* Anima iuncta corpori nullo modo subsistit. Atqui anima humana est iuncta corpori. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Ita iuncta corpori, ut habeat intellectum per se solam immediate ut subiectum inhaesionis, *nego*; ut non habeat intellectura per se solam, *conc. Contradist. min.*

Contra II et III p. Si forma simpliciter subsistens seipsam directe cognoscit simpliciter, forma secundum quid subsistens, i. e. prout habet intellectum, seipsam directe cognoscit secundum quid, i. e. prout habet intellectura. Atqui anima humana est forma, quae subsistit secundum quid, i. e. prout habet intellectura. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Si obiectum formale proprium intellectus, formae secundum quid subsistentis, non esset quidditas rei materialis, *conc.*; si est quidditas rei materialis, *nego. Contradist. min.*

Contra IV p. 1. Quae intellectus simplici apprehensione statim apprehendit, horum cognitionem claram et distinctam etiam statim sine ratiocinio acquirit. Atqui intellectus intellectionem suam et terminum eius et subiectum seu principium intellectionis simplici reflexione statim apprehendit. Ergo. — *Resp. Dist. niai.*: Quae intellectus simplici reflexione statim apprehendit quoad essentiam, ita ut statim essentiam clare et distincte cognoscat, *conc.*; quae apprehendit quoad existentiam tantum, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui intellectus haec omnia statim apprehendit etiam quoad essentiam eorum clare et distincte cognitam. *Probo.* Qui intuetur haec omnia immediate, etsi reflexe, ea apprehendit clare et distincte. Atqui intellectus immediate intuetur haec omnia, etsi reflexe. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Qui intuetur haec omnia in se, *conc.*; in alio, *nego. Contradist. min.* (cf. coroll. 1).

Ad 562. **Aristoteles** „subiungit, quod intellectus factus in actu (per speciem intelligibilem), non [solum] potest intelligere alia, sed etiam tunc potest intelligere seipsum (καὶ αὐτὸ δὲ αὐτὸν τότε δύναται νοεῖν: De an. III 4, 429 b 9. S. Thom. lect. 8 n. 704). Ibidem movet dubitationem, quae insurgit ex eo, quod supra dixit, quod intellectus factus in actu etiam seipsum intelligit. Et est ista dubitatio, quod si intellectus . . . secundum seipsum est intelligibilis et non secundum aliud, intelligibile autem inquantum huiusmodi est unum in specie, sequetur, . . . quod etiam alia intelligibilia sint intellectus, et ita omnia intelligibilia intelligent. Si autem est intelligibilis per hoc, quod habet aliquid aliud sibi adiunctum, sequeretur, quod habeat aliquid quod faciat ipsum intelligibilem, sicut et alia, quae intelliguntur: et ita videtur sequi idem, quod prius, scii, quod semper id, quod intelligitur, intelligat (S. Thom. l. c. lect. 9 n. 721). Solvit dubitationem: Καὶ αὐτὸ δὲ νοητὸ ἐστὶν ὥσπερ τὰ νοητά, ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ὄντων ὅλη το αὐτὸ ἐστὶ τὸ νοοῦν καὶ τὸ νοοῦμενον· ἡ γὰρ ἐπιστήμη ἡ θεωρητικὴ καὶ τὸ οὕτω ἐπιστητὸν τὸ αὐτὸ ἐστὶν (430 a 2). Ad quae S. Thomas: .Dicit quod intellectus possibilis est intelligibilis, non per suam essentiam, sed per aliquam speciem intelligibilem sicut et alia intelligibilia. Quod probat ex hoc, quod intellectum in actu et intelligens in actu sunt unum, sicut et supra dixit, quod sensibile in actu et sensus in actu sunt unum. Est autem aliquid intelligibile in actu per hoc, quod est in actu a materia abstractum; sic enim supra dixit, quod, sicut res siint separabiles a materia, sic sunt et quae sunt circa intellectum. Et ideo hic dicit, quod „in his, quae sunt sine materia Id est, si accipiamus intelligibilia in actu, idem est intellectus et quod intelligitur, sicut idem est sentiens in actu et quod sentitur in actu. Ipsa enim scientia speculativa „et sic scibile id est scibile in actu, est idem. Species igitur rei intellectae in actu est species ipsius intellectus; et sic per eam seipsum intelligere potest. Unde et supra Philosophus per ipsum intelligere et per illud, quod intelligitur, scrutatus est naturam intellectus possibilis. Non enim cognoscimus intellectum nostrum nisi per hoc, quod intelligimus nos intelligere. Accidit autem hoc in intellectu possibili, quod non intelligatur per essentiam suam, sed per speciem intelligibilem, ex hoc quod est potentia tantum in ordine intelligibilium. Ostendit enim Philosophus in IX Metaph., quod nihil intelligitur, nisi secundum quod est in actu. Et potest accipi simile in rebus sensibilibus. Nam id quod est in potentia tantum in eis, scii, materia prima, non habet aliquam actionem per essentiam suam, sed solum per formam ei adiunctam; substantiae autem sensibiles, quae sunt secundum aliquid in actu et secundum aliquid in potentia, secundum seipsas habent aliquam actionem. Similiter intellectus possibilis, qui est tantum in potentia in ordine intelligibilium, non intelligit neque intelligitur nisi per speciem in eo susceptam. Deus autem, qui est purus actus in ordine intelligibilium, et aliae substantiae separatae, quae sunt mediae inter potentiam et actum, per suam essentiam et intelligunt et intelliguntur (In De an. III 4 lect. 9 n. 724 sqq.). — S. Thomas: .Nullus autem percipit se intelligere nisi ex hoc quod aliquid intelligit; quia prius est intelligere aliquid quam intelligere se intelligere. Et ideo pervenit anima ad actualiter percipiendum se esse, per illud quod intelligit vel sentit Sed quantum ad cognitionem habitualement, sic dico, quod anima per essen-

tiam auam se videt, ideat ex hoc ipso quod essentia sua est sibi praesens, est potens exire in actum cognitionis sui ipsius; sicut aliquis ex hoc quod habet alicuius scientiae habitum, ex ipsa praesentia habitus, est potens percipere illa quae subsunt illi habitui (Ver. 10, 8; cf. 8, 6; 10. 5 (cit ad 557]; Q. d. an. a. 3 ad 4; a. 16 ad 8; C. g. II 75: Licet autem; 98: Seipsam; 111 46; S. th. I 87, 1; 14, 2 ad 1 et 3; 89, 2 [cit. ad 567]).

THESIS LIII: Obiectum formale proprium intellectus humani in statu separationis est ipsius animae separatae substantia propria.

566. St. qn. Cum anima humana sit immortalis, quae separata a corpore perdurat in esse ut substantia intelligens seu intellectu praedita, determinandum est obiectum formale proprium huius intellectus in statu separationis.

567. Prob. th. Obiectum formale proprium intellectus humani in statu separationis est id, ad quod cognoscendum intellectus in hoc statu ex natura sua immediate est determinatus. Atqui id, ad quod cognoscendum intellectus humanus in statu separationis ex natura sua immediate est determinatus, est ipsius animae separatae substantia. Ergo.

Mai. patet ex definitione obiecti formalis proprii, quod immediate cognoscitur, ita ut cetera omnia per ipsum et mediante ipso cognoscantur. — *Prob. min.* Intellectus substantiae, quae formaliter est intelligere radicale suiipsius, natura sua est determinatus ad cognoscendam hanc ipsam substantiam. Atqui anima separata est intelligere radicale suiipsius. Ergo.

Mai. patet ex terminis: Ex substantia, quae formaliter est intelligere radicale suiipsius, naturali necessitate egreditur intellectus determinatus ad hanc intellectionem eliciendam. — *Prob. min.* Anima separata est forma immaterialiter subsistens. Atqui forma immaterialiter subsistens est formaliter intelligere radicale suiipsius. Ergo.

Mai. per se patet. — *Prob. min.* Forma immaterialiter subsistens est actus immaterialiter habens seipsum ut actus primus. Atqui actus immaterialiter habens seipsum ut actus primus est formaliter intelligere radicale suiipsius. Ergo.

Mai. per se patet: Forma haec est actus primus subsistens et existens per actum secundum, qui est subsistentia et existentia, et forma haec subsistens est forma, quae non est in alio, sed in se seu habet seipsam. — *Prob. min.* Sicut in genere actus habens seipsum immaterialiter est formaliter actus intelligens seipsum, ita actus habens seipsum immaterialiter ut actus primus est formaliter intelligere seipsum ut actus primus, i. e. est intelligere sui in actu primo seu intelligere radicale. Forma igitur subsistens est substantialis cognitio suiipsius — sive in actu primo (intelligere radicale), si forma subsistens est actus primus, i. e. non est suus actus ultimus (:est essentia realiter distincta ab existentia); sive in actu secundo (intelligere actualissimum), si forma subsistens est suus actus ultimus (:est essentia non realiter distincta ab existentia, esse subsistens). — Per subsistentiam

forma est intelligere radicale, et per existentiam illud intelligere radicale exsistit.

568. Coroll. 1. Ergo anima separata cognoscit se sine specie impressa. Est enim intellectus humanus, utpote egressus e substantia spirituali, ex natura sua determinatus ad iugiter intelligendam animam, ubi primum haec separatione a corpore nacta est subsistentiam immaterialem. — Anima separata, cognoscendo se sine specie impressa, producit tamen speciem expressam, quia nullum obiectum creatum est per seipsum intellectum in actu secundo.

2. Ergo anima separata iugiter intelligit seipsam cognitione directa, non reflexa, cognitione non analogica, sed stricte quidditativa, immo comprehensiva. Ratio est, quia substantia animae est obiectum proprium intellectus animae separatae, iugiter et perfecte ei unitum.

3. Ergo anima separata etiam omnia accidentia sua propria directe et quidditative cognoscit utpote pertinentia ad obiectum formale proprium tamquam aliquid eius.

569. Schol. 1. Obiectum formale proprium alicuius intellectus semper est id, quod est in eodem gradu immaterialitatis cum eo. Attamen aliquando contingit inter ea, quae in hoc eodem gradu immaterialitatis inveniuntur, quaedam immediate unibilia cum eo non esse, et tunc ad determinandum obiectum formale proprium non sufficit respicere ad immaterialitatis gradum, sed videndum est, quid sit immediate unitum intelligibiliter huic intellectui. Iam vero hoc obtinet quoad animam separatam. Omnes enim animae separatae inveniuntur in eodem gradu immaterialitatis, et tamen obiectum proprium intellectus animae separatae non constituit nisi propria substantia, propterea quod haec sola immediate unitur intellectui. Aliae vero animae separatae extra obiectum proprium inveniuntur, et si intelliguntur, non intelliguntur nisi mediate.

2. Ex cognitione perfecta suiipsius anima separata naturaliter et sine specie impressa cognoscit a) Deum cognitione quidem analogica, sed multo perfectiore, quam est cognitio naturalis Dei in hac vita; b) ceteras res omnes, tum perfectiores (angelos) tum imperfectiores (corpora), sed cognitione confusa et in communi tantum.

3. Anima separata a corpore, sicut retinet intellectum et voluntatem, ita retinet etiam species et habitus omnes residentes in intellectu et voluntate, quas in hac vita acquisivit. Sunt enim haec accidentia spiritualia, quae non destruuntur nisi per contrarii introductionem. Sed sicut animae separatae convenit suiipsius cognitio perfectior, a cognitione sensitiva omnino independens, ita etiam cognitio intellectiva, quae ei convenit mediantibus speciebus in hac vita acquisitis, elevatur per subsistentiam pure spiritualem ad ordinem pure spiri-

tualement. Intellectus in cognoscendo iam non debet transire per cognitionem sensitivam: Cognitionibus suis in hac vita acquisitis et habitualiter remanentibus utitur independenter a quacumque repraesentatione phantasiae. Speciebus in hac vita acquisitis anima cognoscit etiam singularia, sed ea tantum, quae in hac vita cognovit. At praeterea etiam aliae species ei infunduntur quasi conaturaliter secundarie, quatenus habet desiderium naturale ad quaedam aha cognoscenda, quae ad ipsam pertinent sive circa ea, quae nunc aguntur in mundo, sive circa ceteras animas separatas.

4. Praeter species infusas anima in statu separationis nullas acquirere potest neque abstractione intellectus agentis (cf. th. LIV), quia caret phantasmatis, neque influxu efficiente ipsarum rerum. Hoc quoad res corporeas patet, quia corpus non potest agere in spiritum, in potentiam spiritualem seu in intellectum. Sed neque agens spirituale creatum quodcunque in intellectum alterius agere potest transmutando intellectum et producendo speciem. Haec activitas productiva specierum deberet procedere ex intellectu et voluntate. Nam substantiae spirituali, quae essentialiter est intelligere radicale, non possunt convenire vires mere naturaliter agentes. Quare si agens spirituale creatum posset agere in intellectum alterius, hoc supponeret intellectum (ac proinde etiam voluntatem) unius creaturae esse essentialiter subiectum voluntati alterius creaturae, quod repugnat, cum creatura intellectualis immediate ordinetur in Deum.

5. Quamquam cognitio animae separatae simpliciter perfectior est cognitione animae coniunctae, tamen unio animae cum corpore conaturalis est et confert ad bonum animae, quatenus anima mediante hac unione per seipsam species et habitus acquirit, ac proinde seipsam perficit et evolvit non tantum speculative, sed etiam practice. Ideo corpus est instrumentum animae (instrumentum coniunctum), ope cuius attingit finem suum ultimum, ut latius in Ethica explicabitur.

570. *O bi.* 1. Anima, quae cognoscit mediantibus variis speciebus infusis et acquisitis, non habet pro obiecto formali proprio intellectus sui substantiam propriam. Atqui anima separata cognoscit mediantibus variis speciebus infusis et acquisitis. Ergo. — *liesp. Dist. mai.:* Quae mediantibus his speciebus cognoscit obiectum suum formale proprium, *conc.;* quae mediantibus his speciebus cognoscit obiectum suum secundarium, *nego. Contradist. min.* — Id quod Platonici, Cartesiani, Ontologistae attribuunt homini (cf. n. 551, 5), verificatur de substantia separata. Haec cognoscendo incipit a se et a Deo, cum homo ab extrinseco ut a corporeo incipiat.

2. Atqui hae species sunt id, mediante quo anima separata cognoscit obiectum suum formale proprium. *Probo.* Id, quo primo intellectus animae determinatur ad cognoscendum, est id, quo cognoscit obiectum suum formale proprium. Atqui hae species sunt id, quo primo intellectus animae separatae determinatur ad cognoscendum. Ergo. — *liesp. Conc. mai.; dist. min.:* Si intellectus non esset per prius naturaliter determinatus ad cognoscendam substantiam animae, in qua radicitur, *conc.;* si est per prius naturaliter determinatus . . . , *nego. Dist. consq.:* Si intellectus animae separatae non esset per prius naturaliter determinatus ad cognoscendam substantiam animae, in qua radicitur, *conc.;* si est naturaliter per prius determinatus . . . , *nego.*

3. Atqui intellectus non est naturaliter determinatus ad cognoscendam substantiam animae, in qua radicatur. *Probo.* Intellectus ita determinatus cognosceret directe et immediate etiam animam, in qua radicatur, coniunctam corpori. Atqui intellectus non cognoscit directe et immediate animam, in qua radicatur, conjunctam corpori. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Cognosceret, si non impediretur ex statu conjunctionis, in quo obiective dependet a cognitione sensitiva, *conc.*; cognoscit, si impeditur, *nego.* *Contradist. min.:* Non cognoscit, quia impeditur, *conc.*; non impeditur, *nego.*

4. Atqui status conjunctionis non impedit intellectum in cognoscendo. *Probo.* Status conaturalis non impedit intellectum in cognoscendo. Atqui status conjunctionis est status conaturalis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Status conaturalis, qui est status termini et perfectae felicitatis, *conc.*; status conaturalis, qui est status viae, *subdist.:* Nullo modo impedit, *nego.*; impedit cognitionem illam perfectiorem status termini, ita tamen, ut conferat ad cognitionem, quae spectat ad statum viae, *conc.* *Contradist. min.:* Est status conaturalis termini et perfectae cognitionis, *nego.*; est status conaturalis viae et imperfectae cognitionis, *conc.*

Ad 567. S. Thomas doctrinam de cognitione animae separatae diserte exponit in S. th. I 89. Cf. Q. d. an. a. 15—20. — „Omnis substantia vivens habet aliquam operationem vitae in actu ex sua natura quae inest ei semper, licet aliae quandoque insint ei in potentia: sicut animalia semper nutriuntur, licet non semper sentiant. Substantiae autem separatae sunt substantiae viventes, . . . nec habent aliam operationem vitae nisi intelligere. Oportet igitur quod ex sua natura sint sicut intelligentes actu semper (C. g. II 97). — Anima separata „seipsam cognosceret directe suam essentiam intuendo, et non a posteriori, sicut nunc accidit (Q. d. an. a. 17). — „Quamdiu anima corpori est unita, intelligit convertendo se ad phantasmata. Et ideo nec seipsam potest intelligere nisi inquantum fit actu intelligens per speciem a phantasmatis abstractam: sic enim per actum suum intelligit seipsam, ut supra dictum est. Sed cum fuerit a corpore separata, intelliget non convertendo se ad phantasmata, sed ad ea quae sunt secundum se intelligibilia: unde seipsam per seipsam intelliget. Est autem commune omni substantiae separatae quod intelligat id quod est supra se, et id quod est infra se, per modum suae substantiae. Sic enim intelligitur aliquid secundum quod est in intelligente; est autem aliquid in altero per modum eius in quo est. Modus autem substantiae animae separatae est infra modum substantiae angelicae, sed est conformis modo aliarum animarum separatarum. Et ideo de aliis animabus separatis perfectam cognitionem habet; de angelis autem imperfectam et deficientem, loquendo de cognitione naturali animae separatae. De cognitione autem gloriae est alia ratio (S. th. I 89, 2).

§ 3. De origine idearum.

THESIS LIV: Ad speciem impressam efficiendam, qua intellectus possibilis in actu primo constituatur obiectum formale proprium in statu unionis cum corpore, requiritur duplex causa: intellectus agens et phantasma.

571. St. qu. 1. Paragrapho praecedenti, de natura intellectus quoad obiectum suum, iam vidimus ad actum intellectionis habendum in statu conjunctionis cum corpore aliquo saltem modo requiri concursum phantasmatis, ex quo intellectus abstrahat obiectum suum. Hic dicimus phantasma per se solum non sufficere ad actum intellectus (formaliter intelligentis seu possibilis) explicandum, sed requiri praeterea aliam causam, intellectum agentem. Et in hac thesi factum statuimus tantum, i. e. requiri utramque causam, nihil determinando de modo causalitatis utriusque causae, de quo thesi sequente. Ceterum alterutram saltem

causam concurrere debere per modum causae efficientis patet, quia agitur de specie **efficienda**; item saltem intellectum agentem concurrere tamquam causam efficientem, eamque principalem, patet ex ipsa ratione, propter quam ponitur.

2. Cum intellectus sit potentia, qua percipimus rerum essentias abstractas, duplicem distinguimus intellectum: a) intellectum possibilem, intellectum stricte et proprie dictum, qui est potentia anorganica fornaliter intellectiva, quae, per speciem impressam constituta in actu primo, elicit intellectionem; b) intellectum agentem, intellectum analogice et improprie dictum, qui est potentia anorganica abstractiva tantum, non fornaliter intellectiva, quae producit ex phantasmate in intellectu possibili speciem impressam, qua hic constituatur in actu primo intelligens. Intellectus agens est lux spiritualis quaedam manifestans intellectui possibili in re corporea ens et modos eius seu quidditates. Vocatur agens, quia semper plene est in actu primo, quo opponitur intellectui possibili, qui, ut agere possit, indiget completionem actus primi per speciem impressam, qua constituatur plene in actu primo; vocatur lux, quia, sicut lux corporea facit visui apparere corpora, ita haec lux spiritualis (intellectus agens) facit ex phantasmate relucere intellectui possibili quidditatem; vocatur vis abstractiva, quia producit speciem intelligibilem, abstrahendo eam a conditionibus individuantes.

3. Ad **idearum originem** explicandam seu ad explicandum, quomodo intellectus constituatur in actu primo, triplex propositum est systema: a) intellectualismus exaggeratus (rationalismus philosophicus), b) sensualismus, c) intellectualismus aristotelico-scholasticus.

a) **Intellectualismus exaggeratus** asserit intellectum constitui in actu primo unica causa, eaque suprasensili. Ad hoc systema pertinent: a) **idealismus**, qui ponit intellectum ipsa natura sua per seipsum esse constitutum in actu primo, ac proinde subiectum cogitans ex seipso evolvere cognitiones suas (cf. n. 468, 2); β) **ontologismus** (Malebranche, Gioberti [1801—1852], Ubaghs [1800—1875]), qui docet intellectum humanum immediate coniungi Deo ideisque divinis, et ita, nulla mediante forma creata, constitui in actu primo ad intelligendum; γ) doctrina statuens **ideas innatas**. Fautores idearum innatarum docent intellectus potentialitate in ideis ab initio inditis quoad actum primum esse actuatam. Differunt inter se, quatenus asserunt ideas innatas esse omnes (Plato, Leibniz), aut plures (Cartesius), aut unam tantum: ideam entis (Rosmini). — Secundum Platonem anima ut purus spiritus praeexistebat corpori intuebaturque ideas rerum aeternas, unita postea corpori (accidentaliter, ut purus spiritus) in poenam peccati, ex hac primitiva intuitionem habet ideas innatas, quarum sub influxu sensationis obscure et imperfecte reminiscitur. Unde discere est reminisci. Leibniz statuit omnes ideas esse innatas, cum res in animam agere non possint, ut ibi ideam producant; omnis enim causalitas trans-

iens secundum Leibniz repugnat. Sensationes sunt occasiones, ut ideae innatae ad actum secundum transeant. Cartesius praeter ideas acquisitas et fictitias admittit ut innatas ideam entis, veritatis, cogitationis (ideam τοῦ cogitare), Dei. Secundum Rosmini idea entis generalissimi est innata, immo anima sensitiva fit intellectiva, eo quod Deus ei manifestat ideam entis. Idea entis sensatione determinatur ad varias rerum ideas genericas et specificas. Quatenus Rosmini enti, quod est primum cognitum, eos tribuit characteres universalitatis, necessitatis, absoluti, qui ducunt ad illud identificandum cum ente divino, eius systema ontologismum sapit. b) Ad spiritualismum exaggeratum pertinet etiam traditionalismus (de Bonald [1754—1840], de Lamennais [1782 ad 1854]), secundum quem ideae originem ducunt ex sermone. Deus tradidit protoparentibus cum sermone thesaurum veritatum, quae traditione (ergo sermone) in posteros derivantur. Traditionalistae mitigati (Bonnetty [1798—1879], Ventura [1792—1861]) hanc doctrinam ad claram distinctamque Dei, animae spiritualis obligationumque moralium cognitionem restringunt.

b) **Sensualismus** (sensismus, empirismus, positivismus) sicut spiritualismus exaggeratus unicam statuit causam, qua intellectus constitueretur in actu primo, sed eam sensilem. Secundum Sensualistas enim non est essenziale discrimen inter obiectum formale intellectus et sensus; ideae universales oriuntur ex associatione et confusione perceptionum singularium (nominalismus). Huc pertinent Sensistae et Empiristae et Positivistae, iam enumerati n. 114, 2. In Psychologia recenti satis adhuc praevalet doctrina sensistica, derivata ex "Psychologia associationis anglica" (Hartley [t 1757], Priestley [t 1804]). Wundt doctrinam sensisticam vocat "postulatum psychologicum". Ex recentibus psychologis, qui doctrinae sensisticae contradicunt, nominentur Fr. Brentano, Stumpf, Hüfler, Witaseck. Recentissime Bühler et alii etiam nisi sunt experimentaliter ostendere in cognitione nostra inesse elementa essentialiter distincta ab omnibus elementis sensilibus.

c) **Doctrina aristotelico-scholastica** ad idearum originem explicandam duplicem statuit causam: supersensilem alteram (intellectum agentem), alteram sensilem (phantasma).

572. Prob. th. Ad speciem impressam efficiendam in intellectu, qui intelligit per abstractionem ex phantasmatis, requiritur phantasma et intellectus agens. Atqui intellectus humanus in statu unionis intelligit per abstractionem ex phantasmatis. Ergo.

Min. patet ex thesi L. — Mai. quoad 1. p. (requiritur phantasma) *per se patet; quoad 2. p.* (requiritur intellectus agens) *probatur:* Si cum phantasmate non concurrit altera causa, quae est intellectus agens seu potentia anorganica abstractiva, phantasma non potest esse causa in producenda specie impressa in intellectu possibili. Atqui phantasma est causa in producenda specie. Ergo.

Afin. patet ex th. L: Intellectus intelligit per abstractionem ex phantasmatis, ac proinde desumit ideas suas ex phantasmatis (cf. n. 553, 1). Quare phantasma aliquomodo causa esse debet in specie producenda. — *Prob. mai.* Si cum phantasmate non concurrat altera causa, quae est potentia anorganica abstractiva seu intellectus agens, phantasma neque potest agere in intellectum possibilem, neque producere speciem universalem. Atqui phantasma, quod est causa in producenda specie, debet agere in intellectum possibilem, debetque producere speciem universalem. Ergo.

Afin. est per se nota; species enim intelligibilis est in intellectu et est universalis.

Prob. mai. quoad a) (Phantasma non potest agere in intellectum). — Corporeum non potest agere in intellectum, nisi cum eo concurrat altera causa spiritualis seu potentia anorganica. Atqui phantasma est corporeum. Ergo. — *Afin.* patet ex eo, quod phantasia est potentia organica; ergo etiam terminus ab ea productus est organicus seu corporeus. — *Prob. mai.* Corporeum non potest producere aliquid spirituale, nisi simul cum eo concurrat altera causa spiritualis, secus effectus excederet causam. Atqui quod agit in intellectum, producit aliquid spirituale, producit enim formam intellectus. Ergo.

Prob. mai. quoad b) (Phantasma non potest producere speciem universalem). — Singulare materiale concretum non potest producere universale, nisi cum eo concurrat potentia abstractiva. Atqui phantasma est singulare materiale concretum. Ergo.

573. Coroll. 1. Ergo in anima humana sunt duae potentiae intellectivae realiter inter se distinctae, quarum altera habet actionem stricte immanentem, altera transeuntem (vitalem tamen utpote manentem in eodem supposito).

2. Ergo duplex est abstractio (negativa): altera intellectus agentis, altera intellectus possibilis, quarum haec est actus cognitionis, illa vero non est actus cognitionis, sed aliquid cognitioni praeivium, et prae-requisitum ad eam (cf. n. 133, 3).

3. Ergo falsi sunt intellectualismus exaggeratus et sensualismus. — Idealismus, inquantum negat species impressas, iam refutavimus th. XXXV, inquantum vero negat transsubiectivum cognitionis nostrae valorem, refutabitur in Metaphysica. Ontologismus est contra testimonium conscientiae; conscientia testatur nos Deum non intueri, sed nonnisi mediatam Dei cognitionem habere. Futilis est Ontologistarum distinctio inter Dei intuitionem quoad essentiam et quoad ideas divinas aeternas; hae enim sunt ipsa divina essentia; ideo si immediate divinas ideas intuemur, immediate intuemur Dei essentiam. Ideae innatae, sicut etiam ontologismus, conaturalem animae ad corpus unionem destruunt. Corpus unitur animae, ut mediante corpore anima operatione sua acquirat ideas. Praeterea tum ontologismus, tum ideae innatae ducunt ad idea-

lismum. Eo tantum, quod acquirimus ideas ex cognitione sensitiva et etiam in usu idearum iam acquisitarum iugiter dependemus a cognitione sensitiva, intellectus noster cognoscit mundum aspectabilem a nobis distinctum, et ideae nostrae manifestantur tamquam modi essendi, qui habent valorem transsubiectivum. Etiam ideae, quibus animam nostram eiusque accidentia spiritualia cognoscimus, ex cognitione sensitiva sunt haustae; non enim directe, sed reflexe tantum intelligimus animam nostram eiusque affectiones mediantibus conceptibus haustis ex mundo corporeo. Necesse est hi conceptus iam appareant tamquam modi essendi, ut iis in cognitione reflexa uti possimus. Omnino autem aliud est modus cognoscendi substantiae spiritualis corpori non coniunctae. Angelus in cognitione sua naturali a seipso incipit. Obiectum ei proprium, immediatum est sua substantia, quam perfecte penetrat. Ex hac cognitione etiam ideas a Deo sibi infusas cognoscit tanquam vere et infallibiliter mundum externum repraesentantes, et his ideis etiam singularia directe attingit. Cognitionis vero humanae inverso modo procedit; incipit enim a mundo corporeo externo, mundum autem internum: subiectum cognoscens cum affectionibus suis, non attingit nisi consequenter per reflexionem. Sermo, ut intelligatur, iam supponit ideas in mente eius, ad quem sermo dirigitur; ergo falsum est principium primum et fundamentale traditionalism!, omnem ideam esse ex sermone. Praeterea ex ideis primitivis per abstractionem acquisitis possunt deduci eae veritates, quas Traditionalistae mitigati haberi asserunt non nisi traditione et divina revelatione. — Traditionalistis concedendum tamen est: a) sermonem ad ulteriorem mentis humanae evolutionem morali necessitate requiri; b) quamquam veritates naturales de Deo sine revelatione cognosci possunt, haec tamen necessaria fuit, ut omnes facile, brevi tempore, sine erroris admixtione Deum cognoscerent.

Sensualismus iam refutatus est iis, quae in Logica contra nominalismum diximus; similiter reicitur iis, quae hic de spiritualitate intellectus et eius obiecto diximus. Obiectum intellectus est ens, essentia: essentia universalis. Ideo conceptibus universalibus cognoscit. Hi conceptus oriri non possunt neque complexione singularium sub uno nomine, neque fusione perceptionum singularium. — Hic notetur differentia inter conceptum universalem et schema exortum fusione perceptionum singularium. Ex repetitis apprehensionibus rerum similium (ex associatione) in phantasia efficitur schema quoddam seu imago sensilis, has res repraesentans secundum quaedam delineamenta tantum, in quibus conveniunt, ceteris, in quibus discrepant, oblitteratis. Nam fusione quadam, repetitis repraesentationibus, delineamenta, quae similia sunt, vividiora fiunt; quae vero sunt dissimilia, pedetentim oblitterantur. Dissimilia enim se destruunt, cum delineamentum simile simili additum hoc confortet. Praeterea phantasia potest celerrime repraesentationes suas variare et mutare. Et ex hoc duplici capite oritur schema seu imago quaedam imperfecta et confusa, quae aliquomodo ratione im-

perfectionis et confusionis pluribus potest applicari. Attamen omnino differt schema ita effectum a conceptu universali; nam conceptus repraesentat internam rei quidditatem, eamque abstractam et universalem, schema vero nonnisi externam sensilem apparentiam, et ne qualitaturn quidem sensilium naturam attingit, sed repraesentat eas concrete et ut individuales. Schema igitur simpliciter est repraesentatio rei singularis secundum externas seu sensiles qualitates. Ita schema hominis accidentia sensibilia hominis sensibiliter concrete repraesentat: extensionem determinatam, determinate figuratam. Essentiam extensionis, essentiam extensi seu corporis non attingit; a fortiori non attingit essentiam corporis viventis et sensitivi seu animalis, et animalis rationalis seu hominis. Schema et conceptus etiam eo differunt, quod schema pedetentim formatur apprehensionibus inter se confusis, conceptus vero subito oritur (cf. tamen n. 551, 4).

574. Schol. 1. Putat Durandus intellectum iam ex hoc, quod phantasma insit in phantasia, esse in actu primo satis determinatum ad intellectionem eliciendam. Contra quam sententiam, quae recentibus multis arridet, nota phantasiam et intellectum esse facultates realiter inter se distinctas; determinata ergo phantasia per phantasma, intellectus manet indeterminatus. Ceterum phantasma non repraesentat obiectum nisi secundum apparentiam sensilem concretam, individuum, neque potest per se agere in facultatem spiritualem, in intellectum; requiritur ergo vis abstractiva, quae ex phantasmate in intellectu possibili producat speciem repraesentantem quidditatem universalem (cf. S. Thom., Q. d. an. a. 4 ad 1).

2. Avicenna unum posuit intellectum agentem omnium hominum: intelligentiam separatam. Sed intellectus agens tamquam potentia abstractiva unicuique homini debet esse individualiter proprius: omnis enim natura perfecta habet ab intrinseco principia necessaria ad specificam operationem. Quare neque potest origo idearum explicari speciali concursu divino. S. Augustinus, Guilelmus Parisiensis alique veteres scholastici originem idearum explicasse videntur speciali concursu divino. Sed concursus divinus potentias et vires conaturales creaturarum supponit easque in actum reducit. Secundum Averrhoem intellectus possibilis ab intellectu agente non distinguitur estque unicus omnibus hominibus communis. Haec doctrina personalitatem individuum hominis destruit, ac proinde testimonio conscientiae immediate ut falsa ostenditur.

3. Illuminatio phantasmatum aliquomodo subicitur voluntati, quatenus voluntas imperio suo ordinat phantasmata ad rite recipiendum influxum intellectus agentis; requirit enim haec illuminatio phantasmata bene disposita; ideo in infantibus nequit contingere, quoadusque phantasiae organum seu cerebrum sit satis evolutum. Sed etiam non volentibus nobis sponte contingit, sicut etiam actus phantasiae, quam-

quam aliquomodo voluntate dirigi possunt, contingunt praeter voluntatis imperium (cf. n. 599).

4. Quamquam intellectus agens in anima separata nullum potest habere actum, manet tamen in ea utpote potentia spiritualis, incorruptibilis, tamquam ad integritatem naturae pertinens, et quia anima potest corpori iterum uniri.

57d. *Obi.* 1. (ad mentem idealismi transcendentalis et absoluti, cf. n. 468, 2). Potentia cognoscitiva, quae est obiectum suum per identitatem cum obiecto ipso, non indiget neque phantasmate neque intellectu agente tamquam causis, quibus in actu primo constituatur. Atqui intellectus, qui dicitur possibilis, est obiectum suum per identitatem cum obiecto ipso. Ergo. — *Resp. Dist. niai.*: Per identitatem intentionalem mediante specie impressa ex phantasmate abstracta, *nego*; per identitatem physicam nulla mediante specie impressa, *conc. Contradist. min.*

2. Atqui etiam intellectus, qui est obiectum per identitatem intentionalem mediante specie impressa ex phantasmate abstracta, seu intellectus, qui abstrahit ex phantasmatibus, non indiget intellectu agente. *Probo* (ad mentem sensualismi). Intellectus, qui cognoscit associatione et confusione phantasmatum, non indiget intellectu agente. Atqui intellectus, qui abstrahit ex phantasmatibus, cognoscit associatione et confusione phantasmatum. Ergo. — *Resp. Conc. niai.; dist. min.*: Qui abstrahit praecisione obiectiva, *nego*; qui abstraheret praecisione mere formali, qua non potest produci species impressa, *conc. Dist. consq.* (cf. n. 119 sqq.).

3. Atqui neque ad abstractionem per praecisionem obiectivam requiritur intellectus agens. *Probo* (ad mentem Durandi). Abstractio haec fieri potest sola praesentia phantasmatis convenientis in phantasia. Atqui ad abstractionem, quae ita fieri potest, non requiritur intellectus agens. Ergo. — *Resp. Dist. niai.*: Si sola praesentia phantasmatis sufficeret ad determinandum intellectum, *conc.*; si non sufficit, *nego. Conc. min.; dist. consq.*

4. Atqui solum phantasma sufficit ad intellectum determinandum. *Probo.* Phantasma, elevatum ex radicatione phantasiae in anima rationali, sufficit ad determinandum intellectum. Atqui phantasma hominis est elevatum ex radicatione phantasiae in anima rationali. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Phantasma, quod esset elevatum ex radicatione phantasiae in anima rationali, prout praebet gradum rationalem, *conc.* (haec „phantasia esset potentia spiritualis, quae in intellectum agere posset); phantasma, elevatum ex radicatione phantasiae in anima rationali, prout praebet gradum sensitivum, *subdist.*: Sufficit tamquam instrumentum intellectus agentis ad determinandum intellectum possibilem, *conc.*; sufficit se solo tamquam quasi-instrumentum animae rationalis ad determinandum intellectum possibilem, *nego. Contradist. min.*: Phantasma est elevatum ex radicatione phantasiae in anima rationali, prout praebet gradum rationalem, *nego*; ex radicatione phantasiae in anima rationali, prout praebet gradum sensitivum, *subdist.*: Phantasma est elevatum, ut possit tamquam instrumentum intellectus agentis determinare intellectum possibilem, *conc.* (quia anima rationalis etiam ut **rationalis** est forma corporis, ideo gradui sensitivo praebet potentiam quasi oboedientialem, in virtute cuius possit deservire in ordine ad operationem intellectivam, cf. n. 578, 3); phantasma est elevatum, ut tamquam quasi-instrumentum animae rationalis se solo possit determinare intellectum possibilem (sicut potentiae agendi substantiae sunt quasi-instrumenta substantiae, cf. n. 430, 3), *nego.* — Vires inferioris ordinis semper praemovendae sunt, ut producant effectum altioris ordinis; ita phantasma praemovendum est, ut producat effectum spiritualem; contra, si effectus producendus est eiusdem ordinis, potentia operative non indiget praemotione, sed ipsa seipsa est quasi-instrumentum superioris agentis. Ita potentia agendi substantiae corporeae non per virtutem superadditam, sed seipsa est instrumentum substantiae et capax ad producendum substantiam corpoream.

Ad 572. **Aristoteles:** Ἐπεὶ δ' ὡς περ ἐν ἀπάσῃ τῇ φύσει ἐστὶ τι τὸ μὲν ὅλη ἐκάστοι γένει (τοῦτο δὲ δὴ πάντα δυνάμει ἐκεῖνα), ἕτερον δὲ τὸ αἰτίον καὶ ποιητικόν, τῷ ποιεῖν πάντα, . . . ἀνάγκη καὶ ἐν τῇ ψυχῇ ὑπάρχειν ταῦτα τὰ διαφορὰ, καὶ ἴσθιν ὁ μὲν τοιοῦτο νοῦ τῷ πάντα γίνεσθαι, δὲ δὲ τῷ πάντα ποιεῖν, ὡς εἴ τι, οἷον τὸ φῶς . . . καὶ οὕτω δὲ νοῦ χωριστὸ καὶ ἀπαθὲ καὶ ἀμιγῆ, τῇ οὐσίᾳ ὧν ἐνεργεῖ (De an. III 5, 430 a 10). Ad quae S. Thomas: „Determinat [Philosophus] de intellectu agente. . . . Primo ostendit esse intellectum agentem praeter possibilem, et ratione et exemplo. . . . Ponit. . . talem rationem. In omni natura, quae est quandoque in potentia et quandoque in actu, oportet ponere aliquid, quod est sicut materia in unoquoque genere, quod scilicet, est in potentia ad omnia, quae sunt illius generis. Et aliud, quod est sicut causa agens et factivum, quod ita se habet in faciendo omnia, sicut ars ad materiam. Sed anima secundum partem intellectivam quandoque est in potentia et quandoque in actu. Necesse est igitur in anima intellectiva esse has differentias: ut scilicet, unus sit intellectus, in quo possint omnia intelligibilia heri, et hic est **intellectus possibilis**, de quo supra dictum est: et alius intellectus sit ad hoc, quod possit omnia intelligibilia facere in actu; qui vocatur **intellectus agens**, et est, sicut habitus quidam. . . . Habitus sic accipitur secundum quod Philosophus frequenter consuevit nominare omnem formam et naturam habitum, prout habitus distinguitur contra privationem et potentiam; ut sic per hoc, quod nominat eum habitum, distinguat eum ab intellectu possibili, qui est potentia. Unde dicit, quod est habitus, ut lumen, quod quodammodo facit colores existentes in potentia, esse actu colores. Et dicit, quodammodo, quia supra ostensum est, quod color secundum seipsum est sensibilis. . . . Intellectus autem agens facit ipsa intelligibilia esse in actu, quae prius erant in potentia, per hoc, quod abstrahit ea a materia; sic enim sunt intelligibilia in actu, ut dictum est. Inducitur autem Aristoteles ad ponendum intellectum agentem ad excludendum opinionem Platonis, qui posuit quidditates rerum sensibilibum esse a materia separatas et intelligibiles actu; unde non erat ei necessarium ponere intellectum agentem. Sed quia Aristoteles ponit, quod quidditates rerum sensibilibum sunt in materia et non intelligibiles actu, oportuit, quod poneret aliquem intellectum, qui abstraheret a materia et sic faceret eas intelligibiles actu. Deinde cum dicit, et hic, ponit quatuor conditiones intellectus agentis, quarum prima est quod sit separabilis, secunda quod sit impassibilis, tertia quod sit immixtus, idest non compositus ex naturis corporalibus neque adiunctus organo corporali; . . . quarta autem conditio est, quod sit in actu secundum suam substantiam, in quo differt ab intellectu possibili, qui est in potentia secundum suam substantiam, sed est in actu solum secundum speciem susceptam. Et ad has quatuor conditiones probandas inducit unam rationem, quae talis est. Agens est honorabilius patiente, et principium activum, materia; sed intellectus agens comparatur ad possibilem sicut agens ad materiam, sicut iam dictum est: ergo intellectus agens est nobilior possibili. Sed intellectus possibilis est separatus, impassibilis et immixtus, ut supra ostensum est: ergo multo magis intellectus agens. Ex hoc etiam patet, quod sit secundum substantiam suam in actu, quia agens est nobilior patiente non nisi secundum quod est in actu. Occasione autem horum, quae hic dicuntur, quidam posuerunt intellectum agentem substantiam separatam, et quod differt secundum substantiam ab intellectu possibili. Illud autem non videtur esse verum. Non enim homo esset a natura sufficienter institutus, si non haberet in seipso principia, quibus posset operationem complere, quae est intelligere: quae quidem compleri non potest, nisi per intellectum possibilem, et per intellectum agentem. Unde perfectio humanae naturae requirit, quod utrumque eorum sit aliquid in homine. Videmus etiam, quod, sicut operatio intellectus possibilis, quae est recipere intelligibilia, attribuitur homini, ita et operatio intellectus agentis, quae est abstrahere intelligibilia. Hoc autem non posset, nisi principium formale huius actionis esset ei secundum esse coniunctum. . . . Est etiam praedicta positio contra Aristotelis intentionem, qui expresse dixit has differentias duas, scilicet, intellectum agentem et intellectum possibilem, esse in anima: ex quo expresse dat intelligere, quod sint partes

animae vel potentiae, et non aliquae substantiae separatae. . . . Intellectus possibilis [est] in potentia ad intelligibilis sicut indeterminatum ad determinatum. Nam intellectus possibilis non habet determinate naturam alicuius rerum sensibilibum. Unumquodque autem intelligibile est aliqua determinata natura alicuius speciei. Unde supra dixit, quod intellectus possibilis comparatur ad intelligibilia, sicut tabula ad determinatas picturas. Quantum autem ad hoc, intellectus agens non est in actu. Si enim intellectus agens haberet in se determinationem omnium intelligibilium, non indigeret intellectus possibilis phantasmatibus, sed per solum intellectum agentem reduceretur in actum omnium intelligibilium, et sic non compararetur ad intelligibilia ut faciens ad factum, ut Philosophus hic dicit, sed ut existens ipsa intelligibilia. Comparatur igitur ut actus respectu intelligibilium, inquantum est quaedam virtus immaterialis activa, potens alia similia sibi facere, scii, immaterialia. Et per hunc modum, ea quae sunt intelligibilia in potentia, facit intelligibilia in actu. Sic enim et lumen facit colores in actu, non quod ipsum habeat in se determinationem omnium colorum. Huiusmodi autem virtus activa est quaedam participatio luminis intellectualis a substantiis separatis. Et ideo Philosophus dicit, quod est sicut habitus vel lumen: quod non competeret dici de eo, si esset substantia separata' (In De an. III lect. 10 n. 728sq.; cf. Spir. creat, a. 9—10; Q. d. an. a. 4—5; C. g. II 76—78; Qdl. VIII a. 3; Comp. 83; S. th. I 79, 3—5; 54, 4). Cf. text. cit. ad 552sq. 577.

THESIS LV: In specie intelligibili impressa efficienda phantasma est vera causa efficiens, non coordinata, sed subordinata intellectui agenti seu instrumentum eius, non per assistentiam mere extrinsecam, sed per intrinsecam elevationem seu praemotionem, recipiendo in se vim spiritualem per modum entis vialis; est tamen instrumentum sui generis, quatenus virtute propria non operatur aliquid dispositive in intellectu possibili, sed modificat tantum, per modum causae materialis, actionem intellectus agentis.

576. St. qu. 1. Cum thesi antecedente iam probaverimus intellectum agentem esse causam efficientem principalem in producenda specie, nec quisquam hoc neget eorum, qui ad explicandam originem idearum ponunt intellectum agentem, hic restat solum, ut probemus etiam phantasma esse causam efficientem, et ut modum huius causalitatis determinemus.

2. Causa efficiens distinguitur in **principalem** et **instrumentalem**. Causa principalis est, quae agit in virtute propria, causa instrumentalis, quae non agit in virtute propria, sed in virtute causae principalis, cui subordinatur et a qua movetur. Ita penicillus est instrumentum pictoris, a quo movetur.

In schola thomistica instrumentalem actionem explicant per **praemotionem physicam**. Dicunt enim instrumentum, ut instrumentaliter agat, praemovendum esse a principali agente. Praemotio autem instrumenti est intrinseca elevatio eius, quae in eo consistit, quod recipit in se prioritate naturae, antequam instrumentaliter agat, entitatem vialem, fluentem, quae est participatio transiens virtutis principalis agentis. Ideo Thomistae eo distinguunt instrumentum a causa principali, quod haec habeat in se permanenter virtutem, qua operatur, illud vero transeunter tantum, et in ipso instrumento distinguunt virtutem **propriam**, quae permanenter inest, qua instrumentum operatur

actionem propriam, et virtutem **instrumentaient**, quae transeunter tantum communicatur cum eo, qua operatur actionem instrumentaient. Habet enim omne instrumentum duplicem actionem: alteram instrumentaient, quam operatur non virtute propria, sed virtute principalis agentis; alteram propriam, quam operatur virtute propria, sicut cultello convenit dure et acute tangere virtute propria, ratione duritiae et aciei suae, scindere autem et artificiose scindere, quatenus movetur ab artifice; non perficit autem instrumentalem actionem, nisi exercendo propriam: acute tangendo et resistendo scindit et artificiose scindit. Ideo instrumentum omne dicitur aliquid operari **dispositive** ad actionem principalis agentis virtute propria.

Attamen inter instrumenta haec est differentia: quaedam operantur aliquid dispositive ad actionem principalis agentis in materia, circa quam operatur artifex — ita cultellus dure et acute tangendo lignum, aliquid operatur dispositive ad actionem artificis in ligno, quod tangit et contra quod resistentiam exercet; alia vero instrumenta virtute propria non operantur aliquid dispositive in materia seu in subiecto, circa quod operatur agens principale, sed modificant tantum actionem principalis agentis per modum causae materialis, quatenus materiam seu potentiam determinatam praebent ei, ex qua determinatam educat vim instrumentariam ad effectum determinatum attingendum.

3. Suarez docet solum intellectum agentem esse causam efficientem in producenda specie impressa, phantasma vero concurrere **materia-liter** tantum, quia praebet veluti materiam et exemplar intellectui agenti, ad instar cuius hic efficiat speciem impressam, quatenus, existente phantasmate in phantasia, intellectus agens, propter radiationem in eadem anima, in qua radicatur phantasia, determinatur ad speciem efficiendam respondentem phantasmati*. Communiter tamen scholastici tenent phantasma **efficienter** concurrere in specie producenda. Inter eos, qui efficientem causalitatem tribuunt phantasmati, aliqui, ut Mastrius, censent phantasma esse causam efficientem **partialem**, non subordinatam, sed **coordinatam** intellectui agenti; plurimi tamen illud ut causam **subordinatam** seu instrumentalem habent; qui iterum dividuntur, quatenus instrumentum explicant per **assistentiam mere extrinsecam**, aut per **intrinsecam elevationem** seu **praemotionem**. Haec est sententia plurimorum Thomistarum, illa Caietani multorumque extra scholam thomisticam. Thomistae igitur dicunt ab intellectu agente derivari in phantasma motum seu vim fluentem spiritualem, qua intrinsecus elevatur et proportionatur effectui producendo. Caietanus vero⁸, reiecta entitate viali intermedia, docet phantasma obiective tantum illuminari, i. e. per assistentiam mere extrinsecam, non formaliter per intrinsecam elevationem, atque vi huius illuminationis mere obiectivae ex phantasmate resplen-

¹ De anima 1. 4, c. 2.

³ In Summam theol. I 79, 3; 85, 1.

dere intellectui possibili quidditatem universalem. Alii simili modo, assistentia mere extrinseca, dicunt elevari phantasma ad producendam speciem.

4. Thesi igitur nostra Thomistarum sententiam statuendo, dicimus phantasma esse instrumentum intellectus agentis in producenda specie, ac proinde elevari intrinsecus seu praemoveri ab eo. Cum tamen duplex sit genus instrumentorum, dicimus phantasma esse instrumentum, in quantum modificat per modum causae materialis actionem intellectus agentis, praebendo ei materiam seu potentiam determinatam, ex qua determinatam educat vim instrumentariam ad speciem determinatam producendam. Influxus enim intellectus agentis in diversa phantasmata ex se idem est: aequaliter enim, sicut lux, omnia illuminat, sed ipsum phantasma, secundum quod aliud est seu aliud repraesentat, aliam affert potentialitatem, ac proinde alia educitur vis instrumentaria. Haec vis instrumentaria seu vis fluens spiritualis est alia et alia, secundum quod phantasma est aliud seu aliud repraesentat, et etiam in phantasmate eiusdem rei alia et alia est secundum diversa accidentia sensibilia, quae phantasma repraesentat. Phantasma enim est imago sensibilis concreta, quae concrete implicite continet essentiam corpoream universalem, sicut accidentibus sensibilibus repraesentatur. Haec igitur essentia ex phantasmate ab intellectu agente elaboratur seu abstrahitur mediante illa entitate viali, prout respondet diversis accidentibus in phantasmate repraesentatis — pedetentim quidem perfectius perfectiusque secundum diversos eius gradus: primo ut ens, quatenus diversa accidentia inter se nondum distinguuntur, postea ut ens extensum, i. e. ut corpus; deinde ut subiectum, diversis qualitatibus mutabilibus affectum, quod sub mutatione qualitatuum permanet, i. e. ut substantia etc. Ita substantia corporea quidditative cognoscitur, et etiam aëcidentia eius quidditative cognoscuntur et a substantia distinguuntur. Phantasma igitur, sicut quodcumque aliud instrumentum, exercendo actionem propriam in virtute propria, exercet actionem instrumentariam virtute transeunter secum communicata: Virtute propria sensiliter repraesentat; sensiliter autem repraesentando producit speciem, in quantum praemovetur ab intellectu agente.

577. Prob. th. I p. (In specie efficienda phantasma est vera causa efficiens). — In intellectu possibili est effectus determinatus (species impressa determinata), causatus ab intellectu agente et phantasmate. Atqui hic effectus ut determinatus (determinatio effectus) debet habere causam vere efficientem, quae non potest esse intellectus agens. Ergo.

Mai. probata est thesi praecedente. — *Min.* patet ex eo, quod influxus intellectus agentis ex se est indeterminatus et semper idem, cum species varientur. — Si vero dicatur cum Suaresio ad determinandum intellectum agentem sufficere radicationem eius in eadem anima,

in qua radicatur phantasma, valent ea, quae th. praec. schol. 1 contra Durandum diximus.

Prob. th. II p. (Phantasma est causa efficiens, non coordinata, sed subordinata intellectui agenti seu instrumentum eius). — Nulla res corporea potest esse causa principalis, etsi partialis, in producenda specie intelligibili impressa. Atqui quod est causa efficiens, non subordinata, sed coordinata intellectui agenti, est causa principalis. Ergo.

Min. est per se nota. — *Prob. mai.* Etiam res corporea, quae in producenda specie est causa partialis principalis, debet virtute propria agere in intellectum et producere determinationem spiritualem universalem, quod repugnat.

Prob. th. III p. (Phantasma est instrumentum, non per assistentiam mere extrinsecam, sed per intrinsecam elevationem seu praemotionem. recipiendo in se vim spiritualem per modum entis vialis). — Phantasma producit effectum perfectiorem seu speciem spiritualem universalem. Atqui non potest producere hunc effectum, nisi intrinsecus elevetur virtute spirituali per modum entis vialis in se recepta; secus deesset proportio inter effectum et causam. Ergo. — Extrinseca vero assistentia, cum nihil tribuat instrumento, non sufficit ad illud proportionandum effectui.

Prob. IV p. (Phantasma est instrumentum sui generis, quod virtute propria non operatur aliquid dispositive in intellectu possibili, sed modificat tantum, per modum causae materialis, actionem intellectus agentis). — Instrumentum quodcumque in virtute propria aliquid operatur dispositive ad actionem principalis agentis aut operando in virtute propria in materia, circa quam operatur agens principale, aut modificando tantum actionem principalis agentis per modum causae materialis. Atqui phantasma in virtute propria non operatur aliquid dispositive ad actionem principalis agentis seu intellectus agentis in materia, circa quam hic operatur, seu in intellectu possibili. Ergo.

Mai. patet ex st. qu. — *Min.* eo probatur, quod phantasma propria virtute, utpote corporea, non potest agere in potentiam spiritualem seu intellectum possibilem.

578. Coroll. 1. Ergo phantasma, quamquam est instrumentum intellectus agentis, tamen est etiam materia: non materia proxima, sed remota intellectus agentis, qui ex phantasmate tamquam ex materia remota producit entitatem vialem, ope cuius producit seu educit ex intellectu possibili tamquam ex materia proxima speciem impressam.

2. Ergo in doctrina thomistica influxus phantasmatis in intellectum agentem explicatur intacto principio causalitatis et omnino conaturaliter ad compositum humanum. Phantasma modificat actionem intellectus agentis, non per modum causae efficientis (tunc enim iterum

ageret phantasma corporeum virtute propria in spiritum), sed mere per modum causae materialis, modificando influxum causalem efficientem intellectus agentis, educentis ex phantasmate vim instrumentariam spiritualem. Conaturaliter vero ad compositum humanum ponitur intellectum agentem posse educere virtutem vialem, spiritualem ex phantasmate, quamquam hoc est res corporea. Nam corpus humanum subicitur animae spirituali et phantasia intellectui; propter quam subiectionem in phantasmate est, respectu intellectus agentis, quaedam potentia oboedientialis, ex qua educitur spiritualis virtus instrumentaria. Quamquam enim accidens spirituale inhaerere non potest corpori perfecte seu informare corpus (non enim habet, sicut anima spiritualis, eminenter gradum corporeitatis, in virtute cuius posset fieri corporeum seu forma corporis, sed est virtus gradus spiritualis, ut spiritualis est), potest tamen inhaerere imperfecte, i. e. transeunter et per modum motus tamquam virtus spiritualis instrumentaria; ita enim non fit corporis, ut corpus est, sed ut oboedit spiritui et movetur ab eo.

3. Ergo anima rationalis, ut rationalis, est forma corporis. Gradus rationalis communicatur cum corpore, et speciatim cum gradu sensitivo, non ut dependens a corpore, sed ut praebens corpori et speciatim phantasiae potentiam illam oboedientialem, in virtute cuius deservit in ordine ad operationem intellectivam.

579. Schol. Cum species impressa in intellectu possibili producat ab intellectu agente mediante phantasmate illuminato (i. e. praemoto), intellectus possibilis ab intellectu agente mediante phantasmate reducit in plenum actum primum seu recipit completionem actus primi. Sed etiam in actum secundum reducit intellectus possibilis ab intellectu agente mediante phantasmate illuminato, et hoc tum in prima specierum acquisitione, tum etiam in usu specierum iam acquisitarum. Intellectus enim in hac vita etiam in usu specierum iam acquisitarum dependet a phantasia (cf. n. 553, 3). Et dependet quidem a phantasmate illuminato. Nisi enim phantasma esset illuminatum, non posset agere in intellectum possibilem. Intellectus autem agens in actum reducit aut a voluntate humana, cum voluntarie abstrahimus ideas et voluntarie utimur ideis iam acquisitis: ille actus voluntatis, qui agit in phantasiam ad phantasmata formanda et rite ordinanda (cf. n. 574, 3), applicat etiam intellectum agentem phantasmatis ita formati et ordinati; aut immediate a solo Deo, et hoc certo in primo actu, cum incipit vita nostra intellectiva et volitiva, cum omnino primo incipit (cum evigilat usus rationis), aut cum incipit post interruptionem (cf. n. 595, 2). Sed praeterea intellectus agens semper in actum reducit a solo Deo, cum nobis non volentibus incidit aliqua cogitatio. Phantasma enim, etsi praesens est, nequit in intellectum agentem agere, sed intellectus agens reducit in actum a Deo, qui proinde mediante intellectu agente et phantasmate praesente in actum reducit etiam in-

tellectum possibilem. Haec praemotio divina omnino conaturalis est, quia fit secundum phantasmata praesentia, cum phantasmata adsunt convenienter disposita ad recipiendum influxum intellectus agentis. Phantasia autem in actum reducitur sensatione sensuum externorum et associatione imaginum et voluntate humana.

580. *O bi.* 1. Phantasma, quod in efficienda specie impressa est causa materialis et exemplaris, non est causa efficiens instrumentalis intellectus agentis. Atqui phantasma in efficienda specie est causa materialis et exemplaris. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod est causa materialis et exemplaris proprie et est tantummodo causa materialis et exemplaris, *conc.*; quod est causa materialis et exemplaris analogice et est etiam causa instrumentalis, *nego.* *Contradist. min.:* Est causa materialis et exemplaris proprie, *nego*; est causa materialis et exemplaris analogice, *subdist.:* Est tantummodo causa materialis et exemplaris, *nego*; est etiam et praeprimis causa efficiens instrumentalis, *conc.*

2. Atqui phantasma non est causa instrumentalis. *Probo.* Phantasma, quod modificat tantum per modum causae materialis actionem intellectus agentis, non est causa instrumentalis. Atqui, ut dicitur in thesi, phantasma modificat tantum actionem intellectus agentis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Phantasma, quod modificat actionem intellectus agentis, quatenus ex sola praesentia phantasmatis determinaretur intellectus agens ad producendum se solo speciem impressam in intellectu possibili, *conc.*; quod modificat, quatenus intellectui agenti praebet materiam, ex qua hic educat determinatam vim instruinentalem, qua intrinsecus elevetur phantasma et constituatur instrumentum intellectus agentis, *nego.* *Contradist. min.*

3. Atqui phantasma non praebet intellectui agenti materiam, ex qua educat hanc vim instruinentalem. *Probo.* Subiectum corporeum non potest praebere materiam, ex qua intellectus agens educat accidens spirituale. Atqui phantasma est corporeum, et haec vis instrumentalis est spiritualis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Subiectum corporeum non specialiter subiectum intellectui agenti, *conc.*; subiectum specialiter subiectum ita, ut praebet potentiam oboedientialein specialem in ordine ad intellectionem, *subdist.:* Hoc subiectum non potest praebere materiam, ex qua intellectus agens educat accidens spirituale, quod habet esse permanens, *conc.*; non potest praebere materiam, ex qua educat accidens spirituale, quod habet esse fluens per modum motus, *nego.* *Contradist. min.:* Phantasma est corporeum, est tamen specialiter subiectum intellectui, et haec vis instrumentaria est accidens fluens, *conc.*; phantasma non est specialiter subiectum intellectui, et haec virtus instrumentaria est accidens permanens, *nego.*

Ad 577. S. Thomas: „Quamvis intellectus possibilis sit simpliciter nobilior quam phantasma, tamen secundum quid nihil prohibet phantasma nobilius esse, in quantum scii, phantasma est actu similitudo talis rei, quod intellectui possibili non convenit nisi in potentia; et sic quodammodo potest agere in intellectum possibilem virtute luminis intellectus agentis, sicut et color potest agere in visum virtute luminis ċorporalis (Ver. 10, 6 ad 8). — „In receptione qua intellectus possibilis species rerum accipit a phantasmatibus, se habent phantasmata ut agens instrumentale et secundarium, intellectus vero agens ut agens principale et primum; et ideo actionis effectus relinquitur in intellectu possibili secundum conditionem utriusque et non secundum conditionem alterius tantum; et ideo intellectus possibilis recipit formas ut intelligibiles actu, ex virtute intellectus agentis, sed ut similitudines determinatarum rerum ex cognitione phantasmatum' (l. c. ad 7; cf. S. th. I 85, 1 ad 3 et 4). — „Quia phantasmata non sufficiunt immutare intellectum possibilem, sed oportet quod fiant intelligibilia actu per intellectum agentem, non potest dici quod sensibilis cognitio sit totalis et perfecta causa intellectualis cognitionis, sed magis quodammodo est materia ċausae (S. th. I 84, 6). — „Virtus illa (suscepta in materiali elemento] neque potest dici corporea neque incorporea, proprie loquendo; Gredt, Elem. philos. I. Ed. 7.

corporeum enim et incorporeum sunt differentiae entis completi; sed proprie dicitur virtus ad incorporeum, sicut motus magis dicitur ad ens quam *ēns* (Ver. 27, 4 ad 5. cf. Q. d. an. a. 5 ad 6).

§ 4. De ordine evolutionis intellectus humani.

THESIS LVI: Intellectus humanus in statu unionis triplici operatione: simplici apprehensione, iudicio, ratiocinio, ita se evolvit, ut prius cognoscat magis universale quam minus universale.

581. St. qu. 1. Postquam thesi L probavimus intellectum nostrum simplici apprehensione seu abstractione quidditatis universalis ex phantasmatis ideas suas primitivas acquirere, huius theseos prima parte statuimus simplici apprehensioni adiungi iudicium et ratiocinium seu compositionem et divisionem immediatam et mediatam ad plenam intellectus nostri evolutionem perficiendam. Altera parte theseos dicimus totam hanc evolutionem secundum triplicem mentis operationem ita fieri, ut intellectus procedat a magis universalibus ad minus universalia in prima idearum acquisitione, sive hae sint primitivae seu simplici apprehensione acquisitae, sive derivatae compositione et divisione.

2. Duplex est cognitio universalis: imperfecta (confusa) et perfecta (distincta, scientifica); haec habetur, cum in ipso universali eius inferiora (genera subalterna, species) cognoscuntur, illa, cum non cognoscuntur; haec est, cum ex universali declarantur et elucidantur inferiora, ut cum ab ente (quasi-genus analogum) in Metaphysica inferiora entis declarantur: est cognitio perfectissima, illa contra est imperfectissima. De hac imperfecta universalis cognitione loquimur, ut patet, cum alia supponat cognitionem particularium.

582. Prob. th. I p. (Intellectus humanus in statu unionis triplici operatione se evolvit). — Intellectus, qui pedetentim se evolvit, per actus cognitionis imperfectos perveniens ad actum perfectum, triplici operatione: simplici apprehensione, iudicio, ratiocinio, procedit. Atqui intellectus noster pedetentim se evolvit. Ergo.

Min. patet ex experientia. — *Prob. mai.* Intellectus, qui pedetentim se evolvit, non statim attingit quidquid rei convenire potest; ideo postea sive immediate, sive mediate videt aliquid convenire aut non convenire, quod ante non videbat, quod proinde componit cum re aut dividit ab illa sive immediate, sive mediate, i. e. incipit a simplici apprehensione tamquam ab actu imperfecto, et mediante compositione seu iudicio et ratiocinio ulteriorem perfectionem nanciscitur.

Prob. II p. (Intellectus ita se evolvit, ut prius cognoscat magis universale quam minus universale). — Intellectus, qui pedetentim se evolvit, transeundo per imperfectum ad perfectum, prius cognoscit magis universale quam minus universale; nam cognitio universalioris est cognitio imperfecta respectu cognitionis minus universalis; perfectius

enim est cognoscere hominem, quam cognoscere animal, neque potest cognosci homo, quin cognitum sit animal. Atqui intellectus humanus pedetentim se evolvit. Ergo.

583. Coroll. 1. Ergo procedere componendo et dividendo imperfectio-
nem arguit in intellectu neque convenit intellectui perfecto (Dei, angeli),
qui simplici apprehensione perfecta statim totam rem penetrat (cf.
n. 26 52).

2. Ergo in statu coniunctionis cum corpore primum cognitum in-
tellectus nostri est ens. — Ens primum cognitum non est cognitum ut
analogum, licet ipsa ratio entis cognita sit analoga, sicut etiam ratio
generica animalis primitus cognita non est cognita ut genus; ita eni
etiam inferiora eius essent cognoscenda et tangenda. Ens igitur primum
cognitum est ens quidditati sensili concretum seu sensilis quidditas sub
ratione abstractissima et generalissima entis, quocum unum idemque
reapse est, differens solummodo ratione.

3. Ergo hic fere est ordo evolutionis intellectus nostri:

a) In genere, a) Simplici apprehensione (modo th. LIV et LV descripto)
mens acquirit conceptus primitivos, qui simplici abstractione et sponte
acquiruntur, ubi primum rationis usus evigilavit, i. e. ubi primum ce-
rebrum satis evolutum est, et actus phantasiae satis perfecti sunt ad
rite recipiendum influxum abstractivum intellectus agentis; β) iudicando
(componendo et dividendo) et ratiocinando deinde ex his conceptibus
primitivis alii conceptus derivati oriuntur. Totus autem hic processus
ita contingit, ut semper progrediamur ab universalioribus ad minus
universalia.

b) In specie. Ad hunc evolutionis processum specialius declarandum
principii instar est istud: Intellectus noster cognoscit per abstractio-
nem a sensili cognitione seu a phantasmatis, i. e. attingit sub luce
intellectus agentis quidditates, prout ex sensibilibus accidentibus attin-
gibiles sunt. Quare ideae immediatae (conceptus primitivi) sunt eae,
quae simplici apprehensione immediate a phantasmate, i. e. ex acciden-
tibus sensibilibus abstrahi possunt. Exinde patet hic ordo cognitionis
intellectivae :

Intellectus 1. cognoscit accidentia sensibilia, at nondum distinguit ea,
neque a substantia neque inter se, sed attingit ut ens seu prout sunt
aliquid, i. e. cognoscit quidditatem corpoream ut ens. 2. A conceptu
entis pertingit ad conceptum non-entis, quia negationes intelliguntur
per oppositionem ad affirmationes, et ad conceptum divisionis seu
distinctionis, quia ens distinguit seu dividit a non-ente (principium
contradictionis: ens non est non-ens), quam divisionem negat in ente,
quo oritur conceptus unius; conceptum unius sequitur conceptus multi-
tudinis (cf. n. 624, 1). 3. Intellectus intelligit ens determinatius ut tale;
ut extensum (ut corpus), et ut extensum diversis qualitatibus prae-
ditum: ut durum, ut album, ut dulce, et ita iam distinguit diversas

qualitates inter se, sed nondum distinguit eas a substantia, i. e. cognoscit substantiam corpoream seu quidditatem corpoream ut aliquid extensum, durum, album etc. 4. Conceptus cognitionis et appetitionis reflexione acquiritur, quo acquiritur etiam conceptus veri et boni, quod est ens ut cognitum et ut volitum. 5. Distinguit intellectus inter substantiam et accidens (modum essendi per se et modum essendi per accidens), distinguendo subiectum permanens ab affectionibus transeuntibus. 6. Acquirit conceptum necessitatis et contingentiae, et inductionis ope (cf. n. 77) distinguit accidentia necessario convenientia (propria, proprietates) et accidentia non necessario convenientia. 7. Ex accidentibus necessariis incipit pedetentim magis determinate cognoscere substantiam seu quidditatem substantialem. Cognitio igitur haec determinatio substantiae non immediate, sed ratiocinio ex proprietatibus acquiritur. Hoc ratiocinium eo facilius intellectus instituit, quod quodammodo anticipatum est connexionibus per experientiam sensitivam iam acquisitis. Quia ex proprietatibus determinatius cognoscimus substantias, ex proprietatibus etiam eas definimus. Et sic etiam definitionem metaphysicam substantiarum conficimus mediante prima proprietate, inquantum eam sumimus radicaliter, non pro accidente proprio, sed pro radice substantiali, ex qua dimanat. Ita definimus hominem: animal rationale, i. e. substantiam, quae est radix intellectus rationalis. Rudis tamen homo ad has definitiones metaphysicas non pertingit, quia non pertingit ad conceptus distinctos, quibus essentia metaphysica a proprietatibus distingueretur, sed ad conceptus confusos tantum. Ad distinguendum essentiam metaphysicam ab aliis attributis necessariis (a propriis) non tantum inductione, sed etiam deductione opus est, sicut generatim deductione opus est ad scientificam evolutionem intellectus nostri, ut patet ex omnibus, quae in hac Philosophia naturali disputata sunt.

584. *Obl. Contra I p.* 1. Intellectus, qui simplici apprehensione statim apprehendit obiectum suum formale, non se evolvit triplici operatione. Atqui intellectus humanus simplici apprehensione statim apprehendit obiectum suum formale seu quidditatem rei corporeae. Ergo. — *Heap. Dist. mai.*: Qui simplici apprehensione perfecta statim apprehendit obiectum perfecte, *conc.*; qui simplici apprehensione imperfecta apprehendit imperfecte, *neg.* *Contradist. min.*

2. Atqui simplex apprehensio intellectus humani necessario est perfecta. *Probo.* Simplex apprehensio, quae contingit sub influxu intellectus agentis manifestantis quidditative id, quod phantasma sensiliter repraesentat, necessario est perfecta. Atqui simplex apprehensio intellectus humani contingit sub influxu intellectus agentis, manifestantis quidditative id, quod phantasma sensiliter repraesentat. Ergo. — *Itesp. Dist. mai.*: Manifestantis statim totam quidditatem secundum omnes gradus, *conc.*; manifestantis pedetentim unum gradum post alium et etiam unum gradum ex alio, *neg.* *Contradist. min.*

3. Atqui intellectus agens necessario statim manifestat totam quidditatem secundum omnes gradus. *Probo.* Agens naturale, nullo modo impeditum et applicatum passo, necessario statim producit totum effectum suum. Atqui intellectus agens est agens naturale, nullo modo impeditum et applicatum passo, i. c. phantasmati et intellectui possibili, ad producendum effectum, qui est manifestatio quidditatis. Ergo. —

Resp. Dist. mai. : Si naturaliter statim unico actu potest vincere totam potentialitatem passi, *conc.*; si non potest, *nego. Contradist. min.* — Natura intellectus nostri (intellectus possibilis) ea est, ut naturaliter eius potentialités non nisi pedetentim possit vinci.

Contra II p. 1. Quod est difficilius cognitum, non est prius cognitum ab intellectu. Atqui magis universale est difficilius cognitum. Ergo. — *Resp. Conc. mai.; dist. min.*: Cognitione distincta, *conc.*; cognitione confusa, *nego. Dist. consq.*

2. Atqui magis universale nullo modo est prius cognitum ab intellectu. *Probo.* Hoc primo cognoscitur ab intellectu, quod primo ei offertur ad cognoscendum. Atqui quod primo offertur intellectui ad cognoscendum, non est magis universale, sed quidditas specialissima. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quod offertur tamquam cognoscibile actu, *conc.*; tamquam cognoscibile in potentia, *nego. Contradist. min.*: Primo offertur quidditas specialissima tamquam cognoscibilis actu, *nego*; primo offertur quidditas specialissima tamquam cognoscibilis in potentia, cognoscenda actu per abstractionem, incipiendo a gradibus universalioribus, *conc.*

Ad 582sq. **Aristoteles**: 'Εστι β' ἡμῖν πρῶτον δῆλα . . . τὰ συγκεχυμένα μάλ-
λον. . . διό ἐκ τῶν καθόλου ἐπὶ τὰ καθ' ἑκάστα δει προῖέναι (Phys. I 1, 184 a 21).
Ad quae S. **Thomas**: .Sciendum est, quod **confusa** hic dicuntur, quae continent
in se aliqua in potentia et indistincte. Et quia cognoscere aliquid indistincte, medium
est inter puram potentiam et actum perfectum, ideo, dum intellectus noster procedit
de potentia in actum, primo occurrit sibi confusum quam distinctum; sed tunc est
scientia completa in actu, quando pervenitur per resolutionem ad distinctam cogni-
tionem principiorum et elementorum. Et haec est ratio quare confusa sunt primo
nobis nota quain distincta. Quod autem universalialia sint confusa, manifestum est,
quia universalialia continent in se suas species in potentia, et qui scit aliquid in uni-
versali, scit illud indistincte; tunc autem distinguitur eius cognitio, quando unum-
quodque eorum quae continentur potentia in universaliali, actu cognoscitur: qui enim
scit animal, non scit rationale, nisi in potentia. Prius autem est scire aliquid in
potentia quam in actu: secundum igitur hunc ordinem addiscendi, quo procedimus
de potentia in actum, prius quoad nos est scire animal quam hominem. Contrarium
autem huic videtur esse, quod dicit Philosophus in I Poster., quod singularialia sunt magis
nota quoad nos, universalialia vero naturae sive simpliciter. Sed intelligendum est,
quod ibi accipit singularialia ipsa individua sensibilialia, quae sunt magis nota quoad nos,
quia sensus cognitio, quae est singularium, praecedit cognitionem intellectus in nobis,
quae est universalium. Sed quia cognitio intellectualis est perfectior, universalialia
autem sunt intelligibilia in actu, non autem singularialia (cum sint materialialia); sim-
pliciter et secundum naturam universalialia sunt notiora. Hic autem singularialia dicit
non ipsa individua, sed species, quae sunt notiores secundum naturam, utpote per-
fectiores existentes et distinctam cognitionem habentes: genera vero sunt prius nota
quoad nos, utpote habentia cognitionem in potentia et confusam (In Phys. I lect.
1 n. 7 sq.; cf. In Anal. post. I lect. 4 n. 16). — .Cognitio singularium est prior quoad
nos quam cognitio universalium, sicut cognitio sensitiva quam cognitio intellectiva.
Sed tam secundum sensum quam secundum intellectum, cognitio magis communis est
prior quam cognitio minus communis (S. th. I 85, 3; cf. a. 5; 58, 3 et 4; 79, 8; Ver.
11, 1). — .Primum quod in intellectum cadit est ens; secundum vero est negatio
entis. Ex his autem duobus sequitur tertio intellectus divisionis. . . . Quarto autem
sequitur in intellectu ratio unius. . . . Quinto autem sequitur intellectus multitudinis
(Pot. 9, 7 ad 15; cf. In Met. IV lect. 3 n. 566; lect. 6 n. 605 [cit. ad 646]; X lect. 4
n. 1998; I Dist. 24, 1 a. 3 ad 2; S. th. I 11, 2 ad 4).

QUAESTIO II: De voluntate.

§ 1. De natura voluntatis.

THESIS LVII: Voluntas humana est potentia anorganica, quae sim-
pliciter est imperfectior intellectu, secundum quid tamen est perfectior,

quatenus versatur circa res nobiliores anima ipsa, et secundum quid imperfectior, quatenus versatur circa res materiales.

585. St. qu. 1. Nomine voluntatis inteiligimus appetitum elicatum, qui sequitur cognitionem intellectivam, cuius proinde obiectum formale est bonum intellectu apprehensum. Obiectum, quod appetit voluntas, semper est singulare prout existens (cf. n. 506 Arg. II), saepe etiam singulare materiale concretum; sed ratio formalis, sub qua appetit, est bonum in communi, quod est ratio universalis intelligibilis tantum, non sensibilis. Contra, appetitus sensitivus fertur in rem sub ratione boni singularis materialis concreti. — Esse admittendum appetitum intellectivum seu voluntatem iam probavimus thesi XLI.

2. Potentia potest dupliciter considerari: a) simpliciter, i. e. secundum essentiam suam; quia vero potentia specificatur ab obiecto suo formali, haec consideratio coincidit cum ea, qua consideratur potentia secundum obiectum suum formale; b) secundum quid, i. e. non secundum essentiam, sed per ordinem ad alterum, quatenus in re aliqua ipsum obiectum formale potentiae perfectius vel imperfectius esse obtinet (per accidens).

3. Cum I pars thesis (Voluntas est potentia anorganica) non negetur nisi a Materialistis, II pars (Voluntas est simpliciter imperfectior intellectu) etiam inter scholasticos controvertitur. Assentiunt Aristoteles, S. Thomas, Suarez, Vasquez, negat Scotus.

586. Prob. th. I p. (Voluntas est potentia anorganica). — Voluntas, quae sequitur potentiam anorganicam tamquam accidens proprium eius, etiam ipsa est anorganica. Atqui voluntas sequitur potentiam anorganicam, intellectum. Ergo.

Mai. patet: Quod intrinsecus inest in subiecto spirituali, etiam ipsum spirituale seu anorganicum sit oportet. Min. ex eo probatur, quod voluntas est appetitus intellectivus seu inclinatio et ponderatio intellectus.

Prob. II p. (Voluntas simpliciter est imperfectior intellectu). — *Arg. I.* Potentia, cuius obiectum formale est imperfectius, etiam ipsa simpliciter imperfectior est altera potentia, cuius obiectum est perfectius. Atqui obiectum formale voluntatis est imperfectius obiecto formali intellectus. Ergo.

Mai. patet ex th. XXIX: Obiectum formale seu ratio illa, quam formaliter attingit potentia, specificat potentiam. Potentia igitur, quae habet perfectius obiectum, perfectiorem naturam sortitur.

Prob. min. Obiectum formale intellectus est ratio entis seu quidditas, obiectum formale voluntatis est bonum intellectu apprehensum. Atqui ratio boni est imperfectius obiectum quam ratio entis. Ergo.

Mai. quoad obiectum intellectus patet ex th. XLIX, quoad obiectum voluntatis ex st. qu. et ex dictis de appetitu in genere (n. 505 sqq.). —

Prob. min. Ratio minus simplex et minus abstracta est minus perfecta.

Atqui ratio boni est minus simplex et minus abstracta quam ratio entis. Ergo.

Mai. ex eo patet, quod compositio et minor abstractio dicunt potentialitatem et limitationem. — *Prob. min.* Ratio, quae addit aliquid enti, est minus simplex et minus abstracta. Atqui ratio boni addit aliquid enti. Ergo.

Ad mai. Rationem, quae addit aliquid enti, esse minus simplicem per se patet; ex quo etiam deducitur eam esse minus abstractam. — *Ad min.* Bonum addit enti aliquid secundum rationem, aliquem modum significandi; dicit enim ens **ut conveniens appetitui**, et quamquam ille modus significandi consequitur omne ens, ita ut bonum et ens **materialiter** convertantur, tamen contrahit rationem entis secundum modum significandi, ita ut ens generalius significet quam bonum. Quare potentia, quae fertur in rem sub ratione boni, in eam fertur sub respectu magis limitato. Fertur enim in ens, prout est tale ens, cum intellectus feratur in ens, prout est ens.

Arg. II. Terminus intellectus seu obiectum eius est in intellectu, intellectus enim fit intellectum; terminus voluntatis est in re ipsa (cf. n. 506). Atqui perfectior est potentia, cuius terminus seu obiectum perficiens eam in ipsa est. Ergo.

Arg. III. Secunda proprietas, quae sequitur primam dependetque ab ea, est imperfectior prima proprietate, quae immediate ex animae essentia egreditur; quod enim dependet, semper est imperfectius. Atqui voluntas est secunda proprietas, quae sequitur intellectum dependetque ab eo tamquam inclinatio eius. Ergo.

Prob. III p. (Voluntas secundum quid est perfectior et secundum quid imperfectior). — Potentia dicitur perfectior vel imperfectior secundum quid, quae est perfectior vel imperfectior per ordinem ad aliquam rem. quatenus in hac re obiectum eius formale perfectius vel imperfectius esse obtinet. Atqui per ordinem ad res omnino spirituales, quae sunt perfectiores anima, obiectum formale voluntatis perfectius esse obtinet obiecto formali intellectus; contra, per ordinem ad res materiales obiectum formale voluntatis imperfectius esse obtinet obiecto formali intellectus. Ergo.

Mai. patet ex st. qu. — *Prob. min.* Obiectum voluntatis est obiectum, prout est in rerum natura, obiectum intellectus est obiectum, prout est intentionaliter in intellectu. Atqui per ordinem ad res omnino spirituales obiectum, prout est in rerum natura, est perfectius obiecto, prout est in intellectu (in intellectu enim deprimitur et non invenitur nisi analogice); contra, per ordinem ad res materiales obiectum, prout est in intellectu, perfectius est; in intellectu enim perfectius esse obtinet, quatenus intelligitur specie excedente, spirituali.

587. Coroll. Ergo in hac vita melior est amor Dei quam cognitio eius, in altera vero vita, cum cognoscitur Deus sicut est in se, melior est

cognitio quam amor, ac proinde in illa, non in hoc consistit beatitudo perfecta.

588. *Obi. Contra I p.* Potentia, quae fertur in obiectum corporeum singulare, concretum, prout est in rerum natura existens, non est potentia anorganica. Atqui voluntas est potentia, quae fertur in obiectum corporeum concretum, prout in rerum natura existens. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Potentia, quae fertur in obiectum corporeum tantum, et quae in hoc obiectum fertur sub ratione concreta materiali, *conc.*; potentia, quae, praeterquam quod fertur in obiectum corporeum, fertur etiam in obiecta incorporea, et quae in obiectum corporeum fertur sub ratione universali boni communis, *nego. Contradist. min.*

Contra II p. Potentia, cuius obiectum formale est bonum, non est imperfectior quam potentia, cuius obiectum formale est verum. Atqui voluntas est potentia, cuius obiectum formale est bonum, i. e. ens conveniens appetitui; intellectus est potentia, cuius obiectum formale est verum, i. e. ens ut conveniens intellectui. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Potentia, cuius obiectum formale est ens, quod dicitur verum, prout est cognitum, seu prout refertur ad intellectum, *nego*; potentia, quae ferretur in rem sub respectu huius relationis, *conc. Contradist. min.*

Contra III p. 1. Potentia, quae fertur in perfectius obiectum, non est imperfectior, sed perfectior potentia. Atqui voluntas, quae fertur in res spirituales, prout sunt in rerum natura, fertur in perfectius obiectum quam intellectus, qui has res non cognoscit nisi analogice. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Potentia, cuius obiectum formale est perfectius, *conc.*; potentia, quae aliquando fertur in rem aliquam, in qua eius obiectum formale obtinet perfectius esse, quam obtinet, prout est obiectum alterius potentiae, *subdist.*: Haec potentia est perfectior simpliciter, *nego*; secundum quid, *conc. Contradist. min.*: Voluntas habet perfectius obiectum formale, *nego*; eius obiectum formale in aliqua re obtinet per accidens perfectius esse, *conc. Dist. consq.* (secundum subdistinctionem maioris).

2. Atqui obiectum formale voluntatis est perfectius. *Probo.* Bonum, quod est in rerum natura, est perfectius obiectum quam ens, quod est intentionaliter in intellectu. Atqui obiectum formale voluntatis est bonum, quod est in rerum natura; obiectum formale intellectus est ens, quod est intentionaliter in intellectu. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quam ens, quod est intentionaliter in intellectu tantum, i. e. ens rationis, *conc.*; quam ens, quod est intentionaliter in intellectu ita, ut idem sit etiam in rerum natura, *nego. Contradist. min.*

Ad 586. S. Thomas: „Si voluntas consideretur secundum id in quo radicatur, sic, cum voluntas non habeat organum corporale, sicut nec intellectus, voluntas et intellectus ad eandem partem animae reducentur. Et sic quandoque intellectus vel ratio sumitur prout includit in se utrumque; et sic dicitur quod voluntas est in ratione [Ἐν τῷ λογιστικῷ γὰρ ἡ βούλησι : Arist., De an. III 9, 432 b 5; cf. Top. IV 5, 126 a 13] (Ver. 22, 10 ad 2; cf. In De an. III lect. 14 n. 802). — .Voluntas non directe ab intelligentia procedit; sed ab essentia animae, praesupposita intelligentia (Ver. 22, 11 ad 6; cf. a. 4; 25, 1; S. th. I 80, 2). — **Aristoteles:** Κρατίστη τε γὰρ αὐτὴ (ἡ θεωρητικὴ) ἐστὶν ἡ ἐνέργεια· καὶ γὰρ ὁ νοῦς τῶν ἐν ἡμῖν (Eth. X 7, 1177 a 19). .Optima autem operatio inter operationes humanas est speculatio veritatis . . . , sicut et intellectus est optimum eorum, quae in nobis sunt (S. Thom. in 1. c. lect. 10 n. 2087; cf. Eth. I 6; S. Thom. lect. 10 n. 126). — S. Thomas: .Si intellectus et voluntas considerentur secundum se, sic intellectus eminentior invenitur. Et hoc apparet ex comparatione obiectorum ad invicem. **Obiectum enim intellectus est simplicius et magis absolutum** quam obiectum voluntatis: nam obiectum intellectus est ipsa ratio boni appetibilis; bonum autem appetibile, cuius ratio est in intellectu, est obiectum voluntatis. . . . Secundum quid autem, et per comparisonem ad alterum, voluntas invenitur interdum altior intellectu; ex eo scilicet, quod obiectum voluntatis in altiori re invenitur quam obiectum intellectus. . . . Ut

enim supra (16, 1; 27, 4] dictum est, actio intellectus consistit in hoc quod ratio rei intellectae est in intelligente; actus vero voluntatis perficitur in hoc quod voluntas inclinatur ad ipsam rem, prout in se est. . . . Quando igitur res in qua est bonum, est nobilior ipsa anima, in qua est ratio intellecta; per comparisonem ad talem rem, voluntas est altior intellectu. Quando vero res in qua est bonum, est infra animam; tunc etiam per comparisonem ad talem rem, intellectus est altior voluntate. Unde melior est amor Dei quam cognitio (S. th. I 82, 3; cf. ib. a. 4 ad 1; II-II 23, 6 ad 1; Ver. 22, 11; Car. 3 ad 12—13; C. g. III 26).

§ 2. De voluntatis proprietate seu de libero arbitrio.

THESIS LVIII: Voluntas humana praedita est libertate arbitrii.

589. St. qu. 1. **Libertas** latissime sumpta idem est quod **indifferentia** seu negatio determinationis ad unum. Haec indifferentia potest esse aut **passiva**: indifferentia ad plura suscipienda, aut **activa**: ad plura agenda. Indifferentia activa est aut immunitas a determinatione ab **extrinseco**, a coactione, aut immunitas, non tantum a determinatione ab extrinseco, sed etiam ab **intrinseco**. Illa est libertas a coactione seu libertas **spontaneitatis**, haec est libertas **arbitrii** seu libertas stricte dicta. Libertas a coactione seu libertas spontaneitatis invenitur in omni activitate ab intrinseco profecta et deest tantum in iis, quae fiunt coactione seu impulsu ab extrinseco contra naturalem inclinationem. Ad libertatem autem arbitrii requiritur, ut activitas procedat ab intrinseco cum indeterminatione ab intrinseco. Libertas igitur arbitrii definitur: activa indifferentia ab intrinseco, vi cuius voluntas potestatem dominativam super actum suum habet, ita ut, positis omnibus requisitis ad agendum, possit agere et non agere.

Libertati opponitur **necessitas**, quae est determinatio ad unum. Necessitas dividitur sicut libertas. Ideo est aut **passiva** aut **activa**, aut **coactionis** aut **naturae**. Necessitas coactionis est determinatio ad unum ab extrinseco proveniens et contra inclinationem eius, quod cogitur, ut cum quis contranitens ex alta turri proicitur. Necessitas naturae est determinatio ad unum ab intrinseco, ab ipsa natura profecta. Exemplum sit arbor, quae, se evolvendo, naturaliter tendit in altum.

2. Obiectum formale voluntatis est bonum intellectu apprehensum. Sed bonum potest apprehendi aut **speculative** aut **practice**. Aliquid apprehenditur ut bonum speculative, cum iudicatur bonum sub aliquo respectu, in abstracto, i. e. abstrahendo a dispositionibus seu circumstantiis, in quibus subiectum cognoscens invenitur; aliquid apprehenditur ut bonum practice (ultimo iudicio practico), cum iudicatur ut **hic et nunc** bonum sub illo respectu, qui in concreto nunc obtinet, seu non abstrahendo a circumstantiis, in quibus subiectum cognoscens invenitur.

3. Libertatem arbitrii negant Deterministae et Fatalistae. Deterministae asserunt voluntatem determinari ad unum aut **psychologic**:

a fortiori motivo, a maiori bono (determinismus psychologicus); aut **physiologicæ**: quatenus concipiunt actum voluntatis humanae ut actum reflexum (determinismus physiologicus); aut **mechanicæ**: quatenus voluntatem concipiunt ut vim corpoream legibus mechanicis subiectam (determinismus mechanicus). Determinismus theologicus docet voluntatem a Deo ad unum determinari (Calvinus [1509—1564]). Materialistae et Pantheistae, qui omnia, quae in mundo fiunt, concipiunt tamquam evolutionem necessariam absoluti, vi systematis ad determinismum abducuntur.

590. Prob. th. *Arg. I* (a posteriori, ex evidenti conscientiae testimonio). Unusquisque sibi conscius est se multa ita velle, ut possit etiam non velle et alia velle.

Arg. II (indirectum, ex absurdis sequelis). Si negatur libertas, destruitur omnis moralitas, omne meritum et demeritum. Atqui hoc est absurdum. Ergo.

Arg. III (a priori). Appetitus elicited, qui sequitur cognitionem practicam indifferentem circa bonitatem rei, est libertate praeditus. Atqui voluntas est appetitus elicited, qui sequitur cognitionem practicam indifferentem circa bonitatem rei. Ergo.

Prob. mai. Appetitus, qui sequitur principium indifferens, etiam ipse indifferens est seu libertate praeditus: effectus enim participat naturam causae seu principii sui. Atqui appetitus, qui sequitur cognitionem practicam indifferentem circa bonitatem rei, sequitur principium indifferens; principium enim, unde fluit appetitio, est cognitio boni, qua appetens cognoscit aliquid bonum seu conveniens sibi, et quidem cognitio non speculativa, sed practica; quia hoc tantum cognoscitur vere tamquam conveniens appetenti, quod cognoscitur tamquam conveniens pro hoc casu, in quo appetens invenitur. Ergo.

Prob. min. Voluntas est appetitus, qui sequitur cognitionem practicam intellectivam, quae versatur circa bona limitata aut limitate seu inadaequate proposita; nam quidquid intellectus noster in hac vita cognoscit, est limitatum aut limitate seu inadaequate propositum; Deum enim, qui solus est bonum infinitum, non cognoscit nisi inadaequate seu analogice. Atqui cognitio haec est indifferens. Quodcumque enim bonum limitatum, quatenus limitatum, deficit a bonitate; quatenus vero deficit a bonitate, habet rationem non-boni seu mali; ideo, quodcumque bonum limitatum ab intellectu apprehendi potest ut malum, quatenus consideratur sub eo respectu, sub quo deficit a bono. Ita actus virtutis deficit a bono, est malum, quatenus interdum est contra inclinationem appetitus sensitivi, seu quatenus non habet illud bonum, quod est quietare appetitum sensitivum. Et ipse Deus, quamquam in se est bonum illimitatum seu omne bonum, et consequenter etiam hominis bonum perfectum, apprehenditur tamen limitate seu inadaequate ad modum boni limitati, quia analogice tantum cognoscitur. Ideo potest

apprehendi secundum aliquem respectum ut malus, e. g. ut vetans aliquam voluptatem.

591. Coroll. 1. Ergo radix proxima libertatis nostrae est indifferentia iudicii practici rationis. Radix autem remota est cognitio intellectualis; nam iudicium practicum ideo a natura non est determinatum ad unum, quia intellectus apprehendit ipsam beatitudinem seu rationem boni universalis; conferendo enim rationem boni universalis cum singulis bonis particularibus, invenit singulis aliquid boni inesse, sed non totam rationem boni. Solus autem intellectus potest apprehendere universale. — Cognitio intellectualis et indifferentia iudicii inde exorta sunt radix intrinseca libertatis; radix extrinseca et effectiva est efficacia divinae voluntatis. De hac radice extrinseca dicendum est in Metaphysica.

2. Ergo voluntas habet dominium super ipsum hoc ultimum iudicium practicum intellectus. Ultimo enim iudicio practico voluntas applicatur obiecto suo proprio, qua applicatione facta, naturali necessitate exit in actum; omnis enim potentia ipsa natura sua ordinatur ad obiectum suum proprium, et cum applicatur huic obiecto, naturali necessitate exit in actum (exemplo sit acidum, quod applicatur metallo). Obiectum autem proprium voluntatis est bonum intellectu apprehensum. Apprehensione igitur boni, et quidem apprehensione practica, voluntas applicatur obiecto suo, quia practica tantum apprehensione appetens hic et nunc sibi applicat bonum, assumens illud tamquam de facto conveniens sibi. Quare ut salvetur libertas voluntatis, necesse omnino est, ut voluntas habeat dominium activum super applicationem hanc ad obiectum suum proprium, seu super ultimum iudicium practicum, a quo efficaciter et necessario movetur. Ultimum igitur hoc iudicium practicum, passive indifferens seu mobile, fundat in voluntate activam indifferentiam, in qua formaliter consistit libertas arbitrii, quae proinde est activa indifferentia voluntatis non tantum super actum, ad quem movet, sed etiam super formam seu iudicium, a quo movetur seu determinatur. Voluntas enim determinatur ultimo iudicio practico, super quod potestatem habet; ideo libere determinatur, seu potius seipsam determinat, eligendo hoc iudicium tamquam ultimum. Voluntas enim movet intellectum ad deliberandum, i. e. ad rem secundum diversos respectus considerandam, et ipsa est causa, ob quam intellectus ultimo manet in tali determinato iudicio; posset enim ad alia intellectum divertere. Voluntas igitur *electione* sua, determinando ultimum iudicium practicum, libere dat sibi ipsa formam sui actus, et ita libere determinatam volitionem elicit. Si vero propter inadvertentiam aut propter phantasiae perturbationem (ex vehementi passione aut alia ex causa, ut ex morbo) a deliberando impeditur intellectus, ita ut non possit sub diversis respectibus rem considerare, per accidens eius iudicium est ad unum determinatum, et volitio exinde dimanans libertate caret.

3. Ergo recte a S. Thoma potentia liberi arbitrii dicitur potentia .liberi iudicii de agendo vel non agendo" (Ver. 24, 1). Haec potentia active in sola voluntate inest tamquam potestas dominativa super hoc iudicium; ideo sola voluntas est per se et formaliter libera, in intellectu autem inest **passive**; ideo intellectus est liber radicaliter tamquam radix libertatis et **participative** tamquam mobilis et motus a voluntate libera.

4. Ergo neque appetitus sensitivus per se liber est; sequitur enim cognitionem sensitivam, quae propter materialitatem suam est determinata ad unum. In homine tamen appetitus sensitivus est liber **participative**, quatenus movetur, sicut ipsa cognitio sensitiva, a voluntate libera.

5. Ergo falsi sunt determinismus et fatalismus. Determinismo psychologico concedimus voluntatem determinari ad unum ab eo, quod intellectus ultimo iudicio practico ut maius bonum apprehendit; contendimus tamen hoc ipsum iudicium esse sub potestate voluntatis positum et posse iudicari ut minus bonum id, quod revera maius est et speculative ita esse cognoscitur. Determinismus physiologicus et mechanicus expressis verbis materialismum profitentur, quatenus voluntatem ut vim materiale concipiunt. Contra fatalismum theologicum satis sit hic notare Deum non corrumpere rerum naturas, sed omnibus conaturaliter providere, ac proinde movere quidem voluntates liberas, sed salva libertate. De modo vero, quo contingat haec motio divina, quae est radix extrinseca libertatis creatae, dicendum erit in Metaphysica.

592. *O bi.* 1. Voluntas, quae ultimo iudicio practico determinatur, non est praedita libertate arbitrii. Atqui voluntas humana ultimo iudicio practico determinatur. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Ultimo iudicio practico, super quod potestatem habet, *nego*; super quod non habet potestatem, *conc. Contradist. min.*

2. Atqui voluntas non habet potestatem super ultimum iudicium practicum. *Probo.* Potentia, quae non habet dominium super cognitionem intellectus, non habet potestatem super ultimum iudicium practicum. Atqui voluntas est potentia, quae non habet dominium super cognitionem intellectus. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quae non habet dominium super cognitionem practicam passive mobilem seu indifferentem, *conc.*; quae non habet dominium super cognitionem speculativam tantum, *nego. Contradist. min.*

3. Atqui haec cognitio practica non est indifferens. *Probo.* Non est indifferens cognitio, quae est evidens. Atqui haec cognitio practica est evidens. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quae est evidens ita. ut pendeat a dispositione mobili subiecti cognoscen-
tis, *nego*; ita. ut non pendeat . . ., *conc. Contradist. min.* — Stante aliqua dispositione subiecti, in virtute cuius subiectum acquirit propensionem ad aliquod obiectum (ut stante aliqua passione), subiectum cognoscens non potest non indicare hoc obiectum esse sibi conveniens seu bonum. Hoc iudicium est verum, et evidenter verum, **stante illa dispositione** seu passione, quae tamen removeri potuisset. Subiectum evidenter videt se trahi illa propensione, qua sinit se trahi (cf. n. 593, 2).

4. Atqui haec dispositio non est mobilis a voluntate. *Probo.* Non est mobile a voluntate, quod oritur ex associatione repraesentationum secundum legem contiguitatis (cf. n. 499, 2). Atqui haec dispositio oritur ex associatione repraesentationum secundum legem contiguitatis, in virtute cuius phantasma excitat phantasma, phantasma autem movet passionem. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Ex associatione reprae-

augmentationem, in quas voluntas agere non potest, *conc.*; in quas voluntas agere potest reiciendo unam, retinendo alteram, *nego. Contradist. min.*

Difficultates, quae contra libertatem arbitrii fiunt ex laeso principio causalitatis, solvuntur ex iis, quae in Metaphysics dicenda sunt de praemotione divina voluntatis creatae.

Ad 590sq. **Aristoteles:** 'Εφ' ἡμῖν δὴ καὶ ἡ ἀρετὴ, ὁμοίω δὲ καὶ ἡ κακία.... Τοὐ γὰρ ἐπιμεληθῆναι κύριοι: Eth. III 7, 1113 b 6 1114 a 3. Ad quae S. Thomas: «Postquam Philosophus determinavit de voluntario, electione et consilio et voluntate quae sunt principia humanorum actuum, hic applicat... ad vitia et virtutes. . . . Primo . . . ostendit esse virtutem in nobis, idest in potestate nostra. Secundo ostendit idem de malitia. . . . Dicit ergo primo, quod cum voluntas sit de fine, consilium autem et electio de his quae sunt ad finem, consequens est quod operationes quae sunt. . . circa ea quae sunt ad finem, sint secundum electionem, et per consequens sint voluntariae. Quia electio voluntarium est. . . . Sed operationes virtutum sunt circa praedicta. Ergo sunt voluntariae. Et per consequens oportet quod etiam ipsa virtus sit voluntaria et in nobis, idest in potestate nostra existens. Deinde . . . ostendit idem de malitia, idest de vitio virtuti opposito. Et dicit, quod simili ratione malitia est voluntaria et in nobis existens, quia operationes eius sunt tales. . . . Deinde . . . confirmat veritatem. Et primo per rationem. . . . Dicit. . . , quod si hoc, scii, consilium et electio et voluntas, quae sunt in potestate nostra, videntur esse principia operationum nostrarum, et non possumus reducere operationes nostras in alia principia nisi in ea, quae sunt in potestate nostra, scii, consilium et electionem; consequens est, quod operationes nostrae bonae vel malae sint in potestate nostra. Quia illa, quorum principia sunt in potestate nostra, et ipsa sunt in potestate nostra, et sunt voluntaria. Deinde . . . manifestat propositum per signa. Dicit. . . , quod his, quae dicta sunt, scii, quod operationes virtutum et vitiorum sint in nobis, videntur attestari propria, quae fiunt a singulis privatis personis. Quilibet enim paterfamilias punit filium vel servum male agentem. Et similiter attestantur ea, quae fiunt a legislatoribus, qui habent curam reipublicae; ipsi enim puniunt levius vel cruciant gravius eos, qui operantur mala, dum tamen non faciunt hoc per violentiam vel propter ignorantiam, cuius scii, ignorantiae ipsi non sunt causa.... Ignorantia eorum, quae scire tenetur et potest, reputatur voluntaria, et propterea homines puniuntur. Et hoc est, quod dicit, quod legislatores puniunt ignorantes ea, quae sunt lege statuta, quae omnes scire oportet, sicut quod non est furandum. . . . Et idem etiam in aliis, quaecumque homines videntur ignorare propter negligentiam; quia in potestate eorum erat, ut non ignorarent. Domini enim sunt sui; et in potestate sua habent, ut sint diligentes et non negligentes (In Eth. III lect. 11 n. 496sq. 502 sq. 506).

S. Thomas: «Quidam posuerunt, quod voluntas hominis ex necessitate movetur ad aliquid eligendum. . . . Haec autem opinio . . . est annumeranda inter extraneas philosophiae opiniones: quia non solum contrariatur fidei, sed subvertit omnia principia philosophiae moralis. Si enim . . . ex necessitate movemur ad volendum, tollitur deliberatio, exhortatio, praeceptum et punitio, et laus et vituperium, circa quae moralis philosophia consistit. Huiusmodi autem opiniones quae destruunt principia alicuius partis philosophiae, dicuntur positiones extraneae, sicut nihil moveri, quod destruit principia scientiae naturalis (Malo 6). — «Solum id quod habet intellectum potest agere iudicio libero: inquantum cognoscit universalem rationem boni, ex qua potest iudicare hoc vel illud esse bonum. Unde ubicumque est intellectus, est liberum arbitrium (S. th. I 59, 3). — «Et pro tanto necesse est quod homo sit liberi arbitrii, ex hoc ipso quod rationalis est (I 83, 1; cf. 19, 10; I-II 6, 2 ad 2; 10, 2; 13, 6; Malo 16,5; Comp. 76; II Dist. 25 a. 1). — «Si iudicium cognitivae non sit in potestate alicuius, sed sit aliunde determinatum, nec appetitus erit in potestate eius, et per consequens nec motus vel operatio absolute. Iudicium autem est in potestate iudicantis secundum quod potest de suo iudicio iudicare: de eo enim quod est in nostra potestate, possumus iudicare. Iudicare autem de iudicio suo, est solius rationis, quae super actum suum reflectitur, et cognoscit habitudines rerum de quibus iudicat, et

per quas iudicat. Unde totius libertatis radix est in ratione constituta. . . . Causam autem liberi arbitrii assignat tam Damascenus quam Gregorius quam Augustinus rationem (Ver. 24, 2 c. et ad 4; cf. a. 1; C. g. 11 48). — „Radix libertatis est voluntas sicut subiectum : sed sicut causa, est ratio (S. th. I-II 17, 1 ad 2). — Nihil prohibet, si aliqua duo aequalia proponantur secundum unam considerationem, quin circa alterum consideretur aliqua conditio per quam emineat, et magis flectatur voluntas in ipsum quam in aliud (I-II 13, 6 ad 3; cf. Ver. 22, 15 c.).

THESIS LIX: Voluntas humana necessario vult necessitate specificationis, non tamen necessitate exercitii bonum in communi seu beatitudinem in communi, et quae cum ea necessario conectuntur; Deum clare visum vult necessario necessitate tum specificationis, tum exercitii; circa cetera bona particularia et ipsum Deum, prout in hoc statu unionis cum corpore cognoscitur, libertate gaudet tum quoad specificationem, tum quoad exercitium; circa Deum vero, prout in statu separationis naturaliter cognoscitur, non gaudet libertate neque specificationis neque exercitii.

593. St. qu. 1. Thesi praecedente probavimus in genere, voluntatem humanam libertate praeditam esse; hac thesi determinamus accuratius obiecta, circa quae gaudet libertate, et modum huius libertatis.

2. Considerando bonum secundum se, **absolute**, distinguimus: a) bonum in **abstracto** seu bonum in communi (beatitudinem in communi), b) bonum in **concreto**, in aliqua re existente. Bonum in concreto sumptum est aut **infinite** aut **finite** seu **particulare**, quatenus haec res continet adaequate totam rationem boni (omnem rationem boni) aut partem eius tantum. Bonum infinite est solus Deus.

Considerando bonum **relative**, per ordinem ad apprehensionem nostram distinguimus a) bonum **adaequate** propositum seu **adaequate** apprehensum, et bonum **inadaequate** propositum seu **inadaequate** apprehensum. Bonum infinite **adaequate** propositum est ipse Deus clare visus, sicut est in se; bonum infinite **inadaequate** propositum est Deus **abstracte** seu analogice cognitus. Deus autem **abstracte** cognitus iterum potest considerari, aut prout cognoscitur in hac vita, in statu coniunctionis animae cum corpore, aut prout cognoscitur (naturaliter) ab anima separata. — Distinguimus b) bonum **speculative** apprehensum, i. e. abstrahendo a dispositione, in qua subiectum cognoscens invenitur, et bonum **practice** apprehensum, non abstrahendo ab hac dispositione. Haec autem dispositio est aliquid, quod inclinatur subiectum cognoscens ad obiectum aliquod tamquam ad conveniens sibi ita, ut stante hac dispositione seu inclinatione, non possit non iudicare, id quod est secundum eam, esse sibi bonum seu conveniens. Ita passio est dispositio, qua stante homo non potest non iudicare tamquam conveniens sibi id, quod est secundum passionem. Dispositio haec est aut **mobilis** aut **immobilis**. Si est mobilis, subiectum cognoscens eam a se remove potest, et consequenter potest etiam non consentire dictamini pratico, quod est secundum eam. Ita passio est dispositio mobilis, quam potest homo libere remove removendo phantasma, ex

quo oritur passio. Si dispositio haec est immobilis, etiam iudicium practicum, quod est secundum eam, est immobile et caret indifferentia ad libertatem requisita.

3. Libertas arbitrii est duplex: a) libertas **contradictionis** seu exercitii, quae est indifferentia circa exercitium (circa positionem) actus voluntatis, seu est indifferentia quoad velle et non velle; b) libertas **specificationis**, quae est indifferentia circa obiectum actus voluntatis, quatenus voluntas potest specificare actum suum hoc obiecto et alio obiecto (velle hoc, velle illud), immo obiectis contrariis (velle virtutem, velle vitium) (libertas contrarietatis). — Praeterea distinguunt libertatem **physicam**, i. e. possibilitatem physicam agendi vel non agendi hoc vel illud, et libertatem **moralem**, i. e. possibilitatem moralem seu liceitatem agendi vel non agendi hoc vel illud. — De libertate morali agere spectat ad Ethicam; nunc de physica tantum libertate agimus. Haec in sola libertate contradictionis iam salvatur; libertate enim contradictionis voluntas iam habet activam indifferentiam ab intrinseco.

594. Prob. th. I p. (Voluntas humana necessario vult necessitate specificationis bonum in communi seu beatitudinem in communi, et quae cum ea necessario conectuntur). — *Arg. I* (a posteriori), ex experientia. Experimur nos in omnibus, quae volumus, semper moveri a bono et volendo semper quaerere bonum.

Arg. II (a priori). Voluntas, quae necessario specificatur a bono in communi, necessario vult necessitate specificationis bonum in communi. Atqui voluntas humana necessario specificatur a bono in communi. Ergo.

Mai. per se patet: Voluntas, quae necessario specificatur a bono in communi, est potentia, cuius actus quilibet specificatur a bono, quae proinde non potest habere actum nisi specificatum bono seu actum appetendi bonum.

Prob. min. Omnis potentia necessario a suo obiecto formali specificatur; ordinatur enim ipsa natura sua seu naturali necessitate ad hoc obiectum. Atqui obiectum formale voluntatis humanae est bonum in communi, quia voluntas humana sequitur intellectum humanum, qui intelligit abstrahendo; ideo voluntas ad quodcumque bonum fertur sub ratione boni abstracte cogniti, i. e. sub ratione boni in communi seu beatitudinis in communi. Ergo.

Haec necessitas volendi extenditur etiam ad ea, quae cum beatitudine in communi necessario conectuntur, sine quibus nihil boni haberi potest. Nam qui vult finem, non potest non velle ea, quae conectuntur necessario cum fine.

Prob. II p. (Voluntas non vult bonum in communi necessitate exercitii). — Voluntas non vult necessario necessitate exercitii id, a quo volendo potest libere abstinere. Atqui voluntas potest libere abstinere a volendo bono in communi. Ergo.

Mai. patet ex st. qu. — *Prob. min.* Voluntas potest libere abstinere a volendo bono in communi, si potest libere abstinere a quacumque volitione, ita ut libere velit quiescere ab omni actu volitionis. Atqui voluntas potest libere abstinere a quacumque volitione, sicut intellectus potest libere abstinere a quacumque cogitatione. Ergo.

Mai. patet: Si voluntas aliquid vult, vult necessario (necessitate specificationis) bonum in communi; ergo non potest cessare a volendo bono in communi nisi cessando ab omni actu.

Prob. min. a) ex experientia; b) a priori: Voluntas libertate gaudet circa omnia bona particularia necessario cum beatitudine in communi non conexa. Atqui ipsum exercitium volitionis et intellectionis est bonum particulare cum beatitudine in communi necessario in hac vita mortali non conexum.

Mai., quae iam patet ex th. antec., probabitur infra, IV p. — *Ad min.* Exercitium volitionis et intellectionis esse bonum particulare per se patet; non esse cum beatitudine in communi necessario conexum ex eo patet, quod in hac vita aliquid boni habere possumus seu aliquid, quod est conveniens nobis, cessando ab omni activitate mentali et quiescendo seu dormiendo.

Prob. III p. (Deum clare visum voluntas vult necessario necessitate tum specificationis tum exercitii). — Voluntas vult necessario necessitate tum specificationis tum exercitii obiectum proprium adaequate in tota sua amplitudine sibi propositum in aliqua re. Atqui Deus clare visus est obiectum proprium voluntatis adaequate ipsi propositum. Ergo.

Min. patet: Deus est obiectum continens omnem rationem boni; Deus clare visus est hoc obiectum adaequate propositum et in tota sua amplitudine applicatum. Deum necessario et iugiter cognoscit beatus tamquam bonum suum, quod adimplet totam capacitatem voluntatis suae.

Prob. mai. Voluntas necessario vult necessitate tum specificationis tum exercitii id, extra quod nihil remanet, quod velit. Atqui obiectum proprium adaequate propositum est id, extra quod nihil remanet, quod velit. Ergo.

Min. est per se nota. — *Mai.* vero eo patet, quod etiam libera cessatio ab obiecto aliquo volendo est actus voluntatis, qui requirit obiectum seu bonum, in quod voluntas cessando ab illo actu feratur, sicut in hac vita voluntas cessando libere a volenda beatitudine in communi se convertit in quietem, quae est bonum aliquod, quod hac cessatione obtinetur.

Prob. IV p. (Circa cetera bona particularia et ipsum Deum, prout in hoc statu unionis cum corpore cognoscitur, voluntas libertate gaudet tum quoad specificationem tum quoad exercitium). — Circa ea voluntas gaudet libertate tum specificationis tum exercitii, circa quae ultimum indicium practicum, quo indicantur ut bona, est indifferens seu non

determinatum ad unum tum quoad specificationem, tum quoad exercitium. Atqui circa omnia bona particularia necessario cum beatitudine in communi non conexas et circa ipsum Deum, prout in hoc statu unionis cum corpore cognoscitur, ultimum iudicium practicum est indifferens seu non determinatum ad unum tum quoad specificationem tum quoad exercitium. Ergo.

Mai. patet ex th. antec.; similiter *min.*: bona enim particularia et Deus, prout in hoc statu unionis cum corpore cognoscitur, sunt bona limitata aut limitate proposita.

Prob. V p. (Circa Deum, prout in statu separationis naturaliter cognoscitur, voluntas non gaudet libertate neque specificationis neque exercitii). — Circa ea voluntas non gaudet libertate neque specificationis neque exercitii, circa quae ultimum iudicium practicum non est indifferens neque quoad specificationem neque quoad exercitium. Atqui circa Deum, prout in statu separationis naturaliter cognoscitur, iudicium non est indifferens neque quoad specificationem, neque quoad exercitium. Ergo.

Mai. patet ex th. antec. — *Prob. min.* Circa illud obiectum iudicium practicum non est indifferens, quod iudicatur conveniens aut disconveniens propter dispositionem immobilem subiecti cognoscentis. Atqui in statu separationis Deus iudicatur conveniens aut disconveniens propter dispositionem immobilem subiecti cognoscentis seu animae separatae. Ergo.

Mai. patet ex st. qu. — *Min.* in Ethica est probanda (cf. n. 974 sqq.).

595. Coroll. 1. Ergo voluntas humana in omni actu suo agit necessario propter beatitudinem in communi seu propter finem ultimum formalem. Cum autem voluntas numquam tendat in universale abstractum, sed in singulare prout existens, voluntas in omni actu suo agit etiam propter finem ultimum materiale seu obiectivum, quatenus quaerit obiectum, quo homo habeat bene esse suum seu beatitudinem formalem. Initio tamen homo finem ultimum suum materiale implicite tantum et in confuso cognoscit tamquam id, quod est conveniens sibi, et voluntas non tendit in finem ultimum materiale, nisi prout est implicite et in confuso cognitus.

2. Ergo libertatis exercitium in eo consistit, quod voluntas, primo **ut natura**, facta in actu ad finem, ad finem ultimum formalem et materiale (implicite et in confuso cognitum), deinde **ut libera** movet seipsam ad media, quibus attingatur finis, et ad ipsum finem materiale, explicite et distinctius cognitum: Voluntas humana, cum homo ad usum rationis pervenit et assecutus est conceptum beatitudinis in communi seu bene esse proprii, naturali necessitate prorumpit in actum volendae beatitudinis*. In virtute huius volitionis (non liberae) voluntas adipi-

* supposita tamen praemotione divina, de qua in Metaphysica.

scitur potentiam movendi seipsam seu determinandi se libere quoad media et quoad finem ultimum in particulari, i. e. quoad bona omnia particularia et etiam quoad Deum, prout in hac vita inadaequate cognoscitur. Interrupta autem serie cogitationum et volitionum, puta per somnum, voluntas, naturali propensione versus bonum aliquod apprehensum, constituitur in actu ad finem et potens ad se movendum quoad media, et finem in particulari. Cum primus iste actus (primus absolute et primus in aliqua serie) non sit liber, ne quoad exercitium quidem, in eo voluntas bonum in communi vult necessario, etiam necessitate exercitii. Exinde tamen libertatem exercitii adepta est etiam quoad bonum in communi.

596. Schol. 1. Cum beatitudine necessario conectuntur ea, sine quibus voluntas obiectum suum formale seu bonum attingere nequit, seu aliis verbis, sine quibus nihil boni attingi potest. Ad quae pertinet esse; nemo enim potest beatus esse seu bono aliquo frui, si non est. Itaque „esse“ necessario appetitur, „non-esse“ autem appeti nequit; i. e. per se, potest tamen appeti per accidens. Ita qui se interimit, per se appetit esse, quatenus appetit esse sine miseria, per accidens autem appetit non-esse, quatenus illi esse, quod appetit, accidit non-esse sui.

2. Cessare ab omni actu intelligendi et volendi non potest apprehendi ab intellectu ut bonum nisi in hoc statu unionis cum corpore, propterea quod intelligere et velle necessario conectuntur cum beatitudine animae separatae, quae sine intelligere et velle nihil beatitudinis attingere potest.

597. *obi. Contra I p.* 1. Appetitus, qui fertur in malum, non vult necessario necessitate specificationis bonum in communi. Atqui voluntas humana est appetitus, qui saepe fertur in malum. Ergo. — *Resp. Dist. niai.*: Qui fertur in malum, ut malum est, *conc.*; qui fertur in malum sub ratione boni, *nego. Contradist. niin.* — Cf. n. 508, 1.

2. Atqui voluntas humana fertur in malum, ut malum est. *Probo.* Voluntas, quae fertur in non-esse, fertur in malum, ut malum est. Atqui voluntas humana (eius, qui se interimit) fertur in non-esse. Ergo. — *Resp. Dist. niai.*: Quae per se fertur in non-esse, *conc.*; quae per accidens fertur in non-esse, *nego. Contradist. niin.*

Contra II p. 1. Voluntas, quae naturali necessitate vult bonum in communi, bonum in communi vult etiam necessitate exercitii. Atqui voluntas humana naturali necessitate vult bonum in communi. Ergo. — *Resp. Dist. niai.*: Quae naturali necessitate, tum specificationis tum exercitii, vult bonum in communi, *conc.*; necessitate specificationis tantum, *nego. Contradist. min.*: Voluntas humana naturali necessitate specificationis vult bonum in communi, *conc.*; vult bonum in communi necessitate tum specificationis, tum exercitii, *subdist.*: In omni actu, *nego.*; in primo actu, ita ut postea libere abstinere possit a quacumque volitione, *conc. Dist. consq.*

2. Atqui neque post primum actum voluntas libere abstinere potest a quacumque volitione. — *Resp. Dist. min. subsumpt.*: Eliciendo actum liberae volitionis, *nego.*; non eliciendo, *conc.* — Si voluntas dicitur posse post primum actum libere cessare a quacumque volitione, supponitur post primum actum eam unum saltem ulteriorem actum elicituram esse, quo libere determinat se velle cessare ab omni actu. Ille actus, quo volumus habere quietem, est actus liberae volitionis; postea tamen sequitur cessatio ab omni exercitio volendi, quae proinde cessatio libere est volita.

Contra III p. 1. Voluntas, quae libertate gaudet quoad finem ultimum in particulari, Deum clare visum non vult necessario necessitate tum specificationis, tum exercitii. Atqui voluntas humana libertate gaudet quoad finem ultimum in particulari. Ergo. — *Resp. Dist. niai.*: Quae libertate gaudet quoad finem ultimum in particulari, prout in hac vita cognoscitur, *nego*; prout in altera vita cognoscitur, et speciatim quoad Deum clare visum, *conc. Contradist. min.*

2. Atqui voluntas humana libertate gaudet quoad Deum clare visum. *Probo.* Voluntas, quae sequitur boni universalis cognitionem nullo modo coarctatam, libertate gaudet. Atqui voluntas humana quoad Deum clare Visum sequitur boni universalis cognitionem nullo modo coarctatam. Ergo. — *Resp. Dist. niai.*: Quae sequitur boni universalis cognitionem in aliqua re non plene possessam, *conc.*; in aliqua re plene possessam, *subdist.*: Libertate gaudet eminenter, *conc.*; formaliter, *nego. Contradist. niin.*; *dist. consq.*: Libertate gaudet eminenter, *conc.*; formaliter, *nego.*

Contra IV p. vide n. 592.

Contra V p. vide n. 978.

Ad 593 sqq. S. Thomas: „Libertas voluntatis in tribus considerabitur, scii, quantum ad actum, inquantum potest velle vel non velle; et quantum ad obiectum, inquantum potest velle hoc vel illud, et eius oppositum; et quantum ad ordinem finis, inquantum potest velle bonum vel malum. Sed quantum ad primum horum, inest libertas voluntati in quolibet statu naturae respectu cuiuslibet obiecti. Secundum vero horum est. . . respectu eorum quae sunt ad finem et non ipsius finis, et etiam secundum quemlibet statum naturae. Tertium vero non est respectu omnium obiectorum, sed quorundam eorum, scii, quae sunt ad finem; nec respectu cuiuslibet status naturae, sed illius tantum, in quo natura deficere potest. Nam ubi non est defectus in apprehendendo et conferendo, non potest esse voluntas mali in his, quae sunt ad finem, sicut patet in beatis. Et pro tanto dicitur, quod velle malum nec est libertas nec pars libertatis, quamvis sit quoddam libertatis signum⁴ (Ver. 22, 6\ — .Natura autem et voluntas hoc modo ordinata sunt, ut ipsa voluntas quaedam natura sit; quia omne quod in rebus invenitur, natura quaedam dicitur. Et ideo in voluntate oportet invenire non solum id quod voluntatis est. sed etiam quod naturae est. Hoc autem est cuiuslibet naturae creatae, ut a Deo sit ordinata in bonum, naturaliter appetens illud. Unde et voluntati ipsi inest naturalis quidam appetitus sibi convenientis boni, et praeter hoc habet appetere aliquid secundum propriam determinationem, non ex necessitate; quod ei competit, inquantum voluntas est. . . . Et ideo, sicut natura est voluntatis fundamentum, ita appetibile, quod naturaliter appetitur, est aliorum appetibilium principium et fundamentum. In appetibilibus autem finis est fundamentum et principium eorum, quae sunt ad finem, cum, quae sunt propter finem, non appetantur nisi ratione finis. Et ideo, quod voluntas de necessitate vult quasi naturali inclinatione in ipsum determinata, est finis ultimus, ut beatitudo, et ea quae in ipso includuntur, ut est cognitio veritatis, et alia huiusmodi; ad alia vero non de necessitate determinatur naturali inclinatione, sed propria dispositione absque necessitate. Quamvis autem quadam necessaria inclinatione ultimum finem velit voluntas, nullo tamen modo concedendum est quod ad illud volendum cogatur. Coactio enim nihil aliud est quam violentiae cuiusdam inductio. Violentum autem secundum Philosophum in III Eth. [1, 1110 b 15] est, cuius principium est extra, nil conferente vim passo, sicut si lapis sursum proiciatur; quia nullo modo, quantum est de se, ad hunc motum inclinatur. Sed cum ipsa voluntas sit quaedam inclinatio, eo quod est appetitus quidam, non potest contingere, ut voluntas aliquid velit, et inclinatio eius non sit in illud; et ita non potest contingere, ut voluntas aliquid coacte vel violenter velit, si aliquid naturali inclinatione velit. Patet igitur quod voluntas non necessario aliquid vult necessitate coactionis, vult tamen aliquid necessario necessitate naturalis inclinationis⁴ (Ver. 22, 5). — .Homo ex necessitate appetit beatitudinem. . . . Dico autem ex necessitate quantum ad determinationem actus, quia non potest velle oppositum; non autem quantum ad exercitium actus, quia potest aliquis non velle tunc cogitare de beatitudine; quia etiam ipsi actus

intellectus et voluntatis particulares sunt“ (Malo > c.; cf. 3, 3; Ver. 22, 2 ad 3; 24, 1 ad 20; S. th. I 82, 1—2; I-II 5, 8; 10, 2; 13, 6). Cf. text, ad odOsq. — De dispositione ad appetendum finem cf. text, ad 970.

§ 3. De habitudine voluntatis ad alias potentias animae.

598. Infimus aliarum potentiarum in voluntatem. — a) Per modum causae efficientis nulla potentia in voluntatem agere potest. Nam potentiae sunt aut organicae (potentiae vegetativae et sensitivae) aut anorganicae. Sed potentiae organicae in voluntatem agere non possunt, quia corporeum (potentia organica) in spirituale (in potentiam anorganicam, in voluntatem) agere nequit. Neque potentia anorganica in voluntatem agere potest. Potentia enim anorganica praeter ipsam voluntatem non est nisi intellectus. Sed intellectui nulla convenit causalitas efficiens ad extra nisi mediante voluntate, quia terminus cognitionis est in cognoscente; cognoscendo enim trahimus res ad nos (cf. n. 506).

b) Per modum causae finalis et formalis (repraesentando obiectum seu bonum, quod specificat et terminat actum voluntatis) in voluntatem agere potest: a) directe intellectus, quia obiectum voluntatis est bonum intellectu repraesentatum, β) indirecte, i. e. mediante intellectu, sensus et appetitus sensitivus. Cum enim appetitus sensitivus delectatur in aliquo bono sensili, etiam intellectus hoc percipit ut bonum hominis, et ita bonum sensile, intellectu cognitum ut bonum hominis, aptum evadit movendi et specificandi voluntatem.

Nota. — Sicut bonum sensile, intellectu apprehensum, movet voluntatem, ita etiam bonum spirituale, sensiliter a phantasia repraesentatum, potest movere appetitum sensitivum. Atque ita appetitus sensitivus suo modo tendit etiam in bonum spirituale, prout hoc sensiliter phantasmate repraesentatur. Actus appetitus sensitivi in bonum spirituale affectus vocatur speciali modo, affectuum complexio animus dicitur.

Secundum triplicem habitudinem appetitus sensitivi ad voluntatem, anima in triplici statu invenitur: a) Cum appetitus sensitivus alacriter simul cum voluntate tendit in obiectum honestum, spirituale, habetur pax et dulcedo spiritualis; b) cum appetitus sensitivus non nisi aegre movetur ad bonum honestum, spirituale, ad quod tendit voluntas — ariditas; c) cum appetitus sensitivus tendit in obiectum contrarium — lucta.

599. Influxus voluntatis in alias potentias. — a) Voluntas ceteras potentias animae movet **efficienter**. — *Prob.* a) ex experientia, ex testimonio conscientiae: Experimur in nobis voluntatem nostram ceteras potentias movere efficienter seu applicare ad actum; cogitamus enim de hac vel illa re, quia volumus, deambulamus, quia volumus etc., i. e. voluntate applicante intellectum, vim motricem etc.; β) a priori: Potentia, quae tendit quidem in bonum, cum nondum habetur, et de-

lectatur de bono habito seu possesso, cuius tamen non est bonum apprehendere et possidere, habet sub se potentias, quas efficienter movet, ope quarum apprehendat et possideat obiectum suum. Atqui voluntas est potentia, quae tendit in bonum, cum nondum habetur, et delectatur de bono possesso, eius tamen non est apprehendere et possidere bonum. Ergo. — *Ad mai.*: Si res aliter se haberet, defectuosa esset ipsa institutio naturae. — *Min. quoad 1. p.* (voluntatem tendere in bonum, cum nondum possidetur, et quiescere in bono possesso) patet ex dictis n. 508, 1; *quoad 2. p.* probatur ex indole appetitus, qui non trahit res ad se, sed trahitur a rebus. Ceterae vero potentiae trahunt res ad se, sive intentionaliter, ut potentiae cognoscitivae, sive naturaliter, ut potentiae vegetativae et potentia motrix. — Quare ipsa activitas ceterarum potentiarum sub voluntatis obiecto continetur, quatenus ab intellectu repraesentatur tamquam aliquid boni seu tamquam medium, ope cuius bonum in rerum natura existens apprehendatur et possideatur. — Sicut voluntas, ita etiam appetitus sensitivus ceteras potentias sibi subordinatas movet efficienter; nam eadem est indoles eius et habitudo ad potentias sibi subiectas.

b) Voluntas in potentias animae ita exercet causalitatem efficientem, ut quasdam potentias moveat **immediate**, alias vero **mediate**, propter subordinationem diversarum potentiarum inter se: immediate movet intellectum et phantasiam; mediate, mediante phantasia, appetitum sensitivum, excitando imagines in phantasia; mediante appetitu sensitivo voluntas movet vim motricem, mediante vi motrice membra et sensus externos; mediante vi motrice voluntas aliquomodo etiam movet vires vegetativas, cum homo movente voluntate sumit cibum. — Etiam seipsam movet voluntas mediate, mediante intellectu practico z (cf. n. 591, 2).

c) Voluntas (sicut quaelibet alia potentia) efficienter movens potentiam sibi subordinatam ad actum a se imperatum eliciendum, ei imprimit qualitatem transeuntem seu praedeterminat eam. — Cum potentia efficienter movet aliam potentiam sibi subordinatam, actus **elicit** a potentia subordinata dicuntur **imperati** a potentia movente. Ita elevatio manus est actus elicited a vi motrice, imperatus ab appetitu sensitivo et a voluntate. — Circa modum, quo potentia movet efficienter potentiam sibi subordinatam, duplex est sententia: altera, **thomistica**, asserit potentiam moventem imprimere aliquid transeunter potentiae motae seu praedeterminare eam; altera, **scotistica**, hoc negat explicatque motionem ex eo, quod propter radicationem in eadem anima et propter subordinationem potentiarum inter se, una potentia operante aut appetente, alia ei subordinata operetur et exsequatur quasi **per quandam sympathiam**. — *Prob. sententia thomistica*. Potentia, quae elicit determinatum actum secundum motionem superioris, necesse est praedeterminetur ab ista. Atqui potentia subordinata elicit determinatum actum secundum motionem superioris potentiae. Ergo. — *Min.*

patet ex dictis. — *Mai.* ex eo probatur, quod motio seu imperium superioris potentiae necesse est communicetur cum inferiore. Haec enim indeterminata est quoad actionem tum in individuo, tum in specie consideratam; potest enim nunc agere et non agere, agere hoc vel illo modo. — Quare actio appetitus efficienter moventis aliam potentiam est quidem formaliter immanens, ut actio metaphysica, sed virtualiter transiens, quatenus impressionem efficit in potentia mota.

d) **Voluntas aliquando despotice, aliquando politice tantum imperat potentiis sibi subordinatis.** — Duplex imperium voluntatis distinguimus: **despoticum**, cui potentia mota reniti non potest; **politicum**, cui reniti potest. Qua distinctione proposita dicimus: a) Voluntas sibi ipsa imperat despotice, quatenus se movet a volitione finis ad volitionem medii; β) **phantasiae** imperat aliquomodo despotice, aliquomodo politice tantum, quia actus phantasiae a corporeis dispositionibus pendent et rationis advertentiam avertunt; γ) similiter voluntas **intellectui** imperat quoad simplicem **apprehensionem** aliquomodo despotice, aliquomodo politice tantum, quia apprehensio intellectus a phantasia pendet; quoad iudicium vero voluntas movet intellectum, cum veritatis evidentia deest, et tunc movet politice tantum¹; b) **appetitum sensitivum** movet voluntas despotice, quatenus mediante eo movet vim motricem; quoad ceteros vero actus voluntas appetitum sensitivum non movet nisi politice, quia motus appetitus sensitivi a corporis dispositione et a phantasia pendent et rationis advertentiam saepe praeveniunt.

Ad 598sq. **Aristoteles**: „Primo ostendit, quomodo principium movens in hominibus est ratio deliberans. Secundo, quomodo aliquando deliberatio rationis . . . vincatur ab appetitu inferiori; et dicit, quod appetitus inferior, qui est sine deliberatione, vincit deliberationem, et removet hominem ab eo, quod deliberavit. Aliquando e converso appetitus movet appetitum, scii, superior, qui est rationis deliberantis, eum, qui est phantasiae sensibilis; sicut in corporibus caelestibus sphaera superior movet inferiorem; quod accidit, cum aliquis continens fuerit. Continentis enim est per deliberationem rationis vincere passiones. Et iste est naturalis ordo, ut superior appetitus moveat inferiorem* ([H δρεΕι] νικμ b' ένιοξε και κινει την βούλησιν· δτε δ' έκείνη τ αύτην: De an. III 11, 434 a 12. S. Thom. lect. 16 n. 840 843sq.; cf. De an. III 10 (cit. ad 512)). — **S. Thomas**: „Passio appetitus sensitivi non potest directe trahere aut movere [inclinare <ib. prol.)] voluntatem, sed indirecte potest. . . . Uno modo, secundum quandam abstractionem. . . . Alio modo, ex parte obiecti voluntatis, quod est bonum ratione apprehensum. . . . Homines in aliqua passione existentes, non facile imaginationem avertunt ab his circa quae afficiuntur. Unde per consequens iudicium rationis plerumque sequitur passionem appetitus sensitivi; et per consequens motus voluntatis. (S. th. I-II 77, 1; cf. 9, 2; 10, 3; I 83, 1 ad 5 [cf. ad 955]; 115, 4; I-II 77, 2 c. et ad 4; II-II 156, 1; Ver. 22, 9 ad 6; 26, 6; Malo 3, 9-11; C. g. III 85; Comp. 128). — .Per modum finis . . . intellectus movet voluntatem. . . . Per modum agentis . . . voluntas movet intellectum et omnes animae vires . . . ad suos actus, praeter vires naturales vegetativae partis, quae nostro arbitrio non subduntur (S. th. I 82,4; cf. I II 9, 1; C. g. III 26 fin.; Ver. 22, 12; [Iar. 3 ad 12]). — .Habitus vel potentia elicit illum actum quem producit circa suum obiectum nullo mediante; sed imperat

¹ De hac doctrina accuratius dicendum erit in Metaphysica.

actum qui producitur mediante potentia vel habitu inferiori circa obiectum illius potentiae; (III Dist. 27, 2 a. 4 sol. 3). — „Sicut Philosophus dicit in I Polit., ratio, in qua est voluntas, movet suo imperio irascibilem et concupiscibilem, non quidem **despotic** principatu, sicut movetur servus a domino; sed principatu regali seu **politico**, sicut liberi homines reguntur . . . qui tamen possunt contra movere (S. th. I-II 9, 2 ad 3; cf. 17, 7; 56, 4 ad 3; I 81, 3 ad 2. **Aristoteles**: Ἡ ψυχὴ τοῦ σώματος ἀρχει δεσποτικὴν ἀρχήν, ὁ δὲ νοῦς τῇ ὁρέξει πολιτικὴν καὶ βασιλικήν: Pol. I 5, 1254 b 4; cf. S. Thom. lect. 3).

§ 4. De variis actibus intellectus et voluntatis aliarumque potentiarum voluntati subditarum, quibus integratur actus totalis deliberatus voluntatis.

600. Quinam actus spectent ad intellectum, qui ad voluntatem et ceteras potentias voluntati subditas. — Cum intellectus moveat quoad **specificationem**, voluntas vero quoad **exercitium** seu efficienter, quidquid specificationis est seu obiectivae directionis, spectat ad intellectum, applicatio vero et motio ipsius intellectus ceterarumque potentiarum est a voluntate. In toto autem processu actus deliberati duodecim distinguimus actus, quorum sex secundum principium supra enuntiatum spectant ad voluntatem, sex ad intellectum. Ad voluntatem spectant circa finem: simplex volitio, intentio, fruitio; circa media: consensus, electio, usus activus. Ad intellectum spectant circa finem: apprehensio, iudicium; circa media: consilium, iudicium discretivum mediorum, imperium, usus passivus. Usus passivus autem non tantum ad intellectum, sed ad ceteras potentias omnes spectat, quatenus moventur a voluntate ad assumenda media, ope quorum apprehenditur et possidetur bonum seu finis.

601. Singuli actus explicantur. — Cum voluntas ex natura sua sit inclinatio ad bonum intellectu apprehensum, hoc ipso, quod intellectus **apprehendit** bonum, statim oboritur in voluntate nisus ad illud seu **simplex volitio**, quae est complacentia (indeliberata) voluntatis in bono praesentato. Vi huius motus complacentiae voluntas applicat intellectum ad **iudicandum**, num illud bonum sit adeptu possibile et revera hic et nunc bonum. Si intellectus ita iudicat (ultimo iudicio practico), voluntas determinatur ad **intendendum** hoc bonum tamquam per inedia assequendum. Per intentionem applicatur intellectus ad **consiliandum**, i. e. ad investiganda media pro consequendo fine opportuna. Consilio respondet ex parte voluntatis **consensus**, quo voluntas approbat seu appetit utilitatem illorum mediorum. In virtute consensus seu appetitus approbativi movetur intellectus ad media illa examinanda, ut discernat, quae sint aptiora et commodiora; in quo consistit **iudicium discretivum mediorum**, quod est dictamen practicum, quo intellectus dictat hoc esse hic et nunc utile et adhibendum ad finem assequendum (aut haec esse hic et nunc utilia et adhibenda ad finem assequendum). Hoc dictamine determinatur voluntas ad **electionem**, qua unum medium (aut plura) prae aliis acceptat.

Invieta efficacia electionis movetur intellectus ad imperandam executionem mediorum electorum. Imperio intellectus respondet ex parte voluntatis usus **activus**, quo voluntas applicat potentias executivas ad assumenda media (voluntas active utitur potentiis). Huic activae applicationi respondet in aliis potentiis voluntati subditis (in intellectu, in sensibus, in vi motrice) usus **passivus**: potentiae motae a voluntate apprehendunt media, ope quorum attingitur finis, quo attacto oritur in voluntate **fruitio**.

Nota hos actus omnino inter se imbibere. Ita motu complacentiae exorto, cum voluntas applicat intellectum ad diiudicandum, num bonum sit adeptu possibile, iam habetur usus — voluntas enim utitur intellectu —, usum autem ceteri actus praecedunt: voluntas utitur investigatione intellectus ad bonum assequendum, quod consistit in cognitione intellectus.

602. Quid formaliter sit imperium, et cur requiratur. — Imperium sumi potest late pro motione, qua potentia superior (voluntas vel appetitus sensitivus) movet potentiam sibi subordinatam efficienter. Si imperium ita sumitur, formaliter est actus voluntatis (et appetitus sensitivi), quia causalitas efficiens ad voluntatem (et appetitum sensitivum) spectat. **Stricte** autem imperium est ordinatio seu directio practica, quae **formaliter et elicitive** est actus intellectus; ordinare enim seu dirigere est actus intellectus. At est actus intellectus practici seu moti a voluntate; ideo imperium etiam voluntatis est **motive**. — Imperium est actus formaliter immanens, sed virtualiter transiens, vi impressionis a voluntate receptae. Quamquam enim elicitive est actus intellectus, cui nulla competit ex se causalitas efficiens in alias potentias, est tamen intellectus moti a voluntate, quae impulsu suo causalitatem efficientem ei participat. Ita ipse intellectus capax fit causandi in voluntate impressionem et determinationem, et mediante ea in aliis potentiis, quae motioni voluntatis subiciuntur.

Imperium non est superfluum, etiam dato iudicio discretivo mediorum et data electione. Nam cum imperio incipit ordo executionis, in quo res intelligibiliter practice repraesentanda est tamquam hic et nunc, hac vel illa facultate exsequenda. Ideo vi imperii sub alia omnino formali ratione repraesentatur ab intellectu; in ordine enim intentionis, ante electionem, medium repraesentabatur per iudicium discretivum medii sub formali ratione rei hic et nunc utilis ad finem assequendum (formaliter tamquam medium ad finem), nunc iam consideratur tamquam hic et nunc hoc determinato modo ab hac facultate exsequendum. Executio autem speciales affert difficultates, ad quas superandas specialis requiritur intimatio et ordinatio. Contingit enim saepe aliquem bene proponere nec tamen exsequi.

Ad 6 sq. S. Thomas: „Deinde considerandum est de ipsis actibus voluntariis in speciali. Et primo de actibus, qui sunt immediate ipsius voluntatis, velut ab ipsa

voluntate elicit. . . . Voluntas autem movetur et in finem, et in ea quae sunt ad finem. . . . Actus autem voluntatis in finem videntur esse tres: scii, velle, frui et intendere.- — ,[Actus] voluntatis qui sunt in comparatione ad ea quae sunt ad finem . . . sunt tres: eligere, consentire et uti- (S. th. I-II prol. ad q. 8 et q. 13). De singulis actibus Angelicus Doctor agit ib. q. 11—17.

Ad 602. S. Thomas: „In imperio duo concurrunt, quorum unum est rationis, aliud voluntatis. Qui enim imperat aliquid, inclinatur ad faciendum, quod voluntatis est, ipsius enim est movere per modum agentis; et iterum ordinatur eum cui imperat, ad exsequendum illud quod imperatur; et hoc ad rationem pertinet, cuius est ordinare. Et si duorum horum ordo consideretur, videtur primum esse inclinatio voluntatis in aliquid per electionem; et postea in principio executionis ordinatur per quos fieri debeat quod electum est. Et sic imperium erit immediate actus rationis, sed voluntatis quasi primo moventis- (Qdl. IX a. 12; Ver. 22, 2 ad 4; S. th. I-II 17, 1; II-II 83, 1 ad 3).

LIBER III.

DE ORTU VIVENTIUM.

Wasmann, Die moderne Biologie und die Entwicklungstheorie. Gutberlet, Die Naturphilosophie, 3. Abschn., 2. Kap. Gander, Die Abstammungslehre. Hont-hein, Inst. Theodicaeae, c. 13, a. 4. H. Muckermann, Grundriss der Biologie, I: AUGm. Biologie, 10. Kap. Schwertschläger, Die erste Entstehung der Organismen nach den Philosophen des Altertums und Mittelalters. Id., Die erste Entstehung der Organismen nach den Philosophen der Neuzeit.

CAPUT I.

DE ORTU VIVENTIUM IN GENERE.

THESIS LX: Ortus vitae repeti non potest ex fortuita materiae anorganicae dispositione, sed corpus vivens non oritur nisi generatione ex alio corpore vivente aut interventu causae primae.

603. St. qn. 1. Cum generatio viventis definiatur: origo viventis a principio vivente coniuncto in similitudinem naturae, origini, qua ex non vivente oriretur vivens, nomen generationis non nisi aequivoce convenit, est **generatio aequivoca**.

2. Ortus viventium generatione aequivoca explicatur tum ab atheis, tum ab Aristotele et scholasticis. Attamen generatio aequivoca alia omnino ratione a Materialistis, alia ab Aristotele, S. Thoma aliisque scholasticis defenditur; illi enim, ne ad interventum divinum recurrendum sit, ex fortuita materiae anorganicae dispositione docent initio vitam exortam fuisse et fortasse etiam nunc oriri; hi vero, defectu observationis decepti, quaedam viventia imperfectiora ex materia putrescente oriri opinati sunt, quorum tamen ortum ex influxu corporum coelestium ab angelis motorum explicabant.

604. Prob. th. I p. (Ortus vitae repeti non potest ex fortuita materiae anorganicae dispositione). — Omnem causam oportet esse proportionatam effectui suo. Atqui fortuita materiae anorganicae dispositio non est causa proportionata effectui, qui est productio viventis. Ergo.

Mai. est per se nota. — *Prob. min.* Causa proportionata effectui est aut eiusdem speciei cum effectu aut altioris ordinis, ita ut speciem effectus eminenter in se contineat. Atqui fortuita materiae anorganicae dispositio seu materia fortuito mota non est neque eiusdem speciei cum effectu, qui est vivens, neque est altioris ordinis, ita ut speciem huius effectus eminenter in se contineat. Ergo.

Mai. ex eo probatur, quod virtus causalis respondet naturae rei. — *Min.* autem ex antecedentibus patet. Materia anorganica seu bruta alterius et inferioris ordinis est, et materia anorganica fortuito mota non modo non continet in se eminenter vitam, sed ne viventis quidem structuram seu organisationem causaliter in se continere potest. Haec enim structura ut oriatur, tendentiam expostulat in materia teleologicam maxime artificiosam. Quare etiamsi concederetur corpora viventia a non viventibus non essentialiter, sed accidentaliter tantum differre, dispositione aliqua speciali partium, tamen non posset explicari ortus corporis viventis ex materia fortuito mota.

Prob. II p. (Corpus vivens non oritur nisi generatione ex alio corpore vivente aut interventu causae primae). — *Arg. I* (a priori). Causa proportionata effectui, qui est corpus vivens, est aut eiusdem speciei cum hoc effectu aut altioris ordinis, ita ut speciem effectus eminenter in se contineat. Atqui eiusdem speciei cum hoc effectu non est nisi aliud corpus vivens, et ens altioris ordinis, quod hunc effectum eminenter in se contineat, non est nisi causa prima. Ergo.

Min. quoad 1. p. per se patet; *quoad 2. p.* probatur: Ens altioris ordinis, quod eminenter in se continet effectus speciales entium inferiorum, non est nisi ens ad nullam speciem coarctatum, i. e. infinitum seu causa prima. Atqui ens altioris ordinis, quod hunc effectum, i. e. productionem corporis viventis eminenter in se continet, est ens altioris ordinis, quod eminenter in se continet effectus speciales entium inferiorum; nam generatio corporis viventis a corpore vivente est huius effectus specialis. Ergo.

Arg. II (a posteriori), ex experientia: Accuratio investigatio naturae ostendit omne corpus vivens ex alio corpore vivo semper esse, omnem cellulam vivam ex alia cellula viva. Hoc ostenditur inductione positive et negative; positive: ubicumque videbatur ex non vivente nasci vivens, detecta sunt semina; negative: si haec semina destruuntur et aliis aditus intercluditur, numquam oritur vivens (experimentum Pasteur [1822—1895]). Ergo corpus vivens non oritur nisi generatione ex alio corpore vivente aut metaphysice interventu causae primae.

605. Coroll. 1. Ergo generatio aequivoca non tantum est contra experientiam, sed etiam in se repugnat. — Generatio aequivoca defendi nequit sine absurdo, nisi quatenus dicitur Deus communicasse cum materia bruta praeternaturaliter vim seminalem. Sed haec generatio aequivoca stricte non est aequivoca; materia enim, quacum vis semi-

nalis est communicata, vivit virtualiter et causaliter. Attamen haec doctrina est contra experientiam, quae ostendit vivens semper oriri ex alio vivente et vim seminalem non inhaerere nisi cellulis germinalibus.

2. Ergo primus ortus vitae corporeae non potest explicari nisi interventu causae primae, quae corpora viventia ex nihilo creavit aut potius ea ex materia iam praeiacente formavit. Hoc ultimum convenientius est, et hoc etiam tenendum est secundum litteram S. Scripturae. — Quaestionem de prima origine vitae certo non solvunt, qui, ut Helmholtz (1821—1894), prima viventium semina ex aliis sideribus in terram nostram delapsa dicunt. Similiter hanc quaestionem non solvunt G. Preyer (1831—1897) et Arrhenius (1859—1927), qui coiltendunt corpora viventia semper exstitisse. Etiam dato, non concessio, vitam corpoream semper exstitisse, tamen ad Deum tamquam ad primam causam reducenda esset. At abstrahendo etiam ab aliis rationibus, iam scientiae naturales suadent vitam corpoream in tempore incepisse: Vita supponit processum mundanum seu energiae tensionem, quae ab aeterno esse non potest (cf. n. 370), et vita repugnat statui candescenti illi, qui erat status primitivus terrae ceterorumque corporum caelestium.

606. Schol. 1. Secundum S. Augustinum Deus creavit omnia simul; attamen initio viventia nondum actu exsistebant, sed secundum rationes seminales, i. e. Deus materiae non organisatae vim quandam seminalem indidit, qua decursu temporis diversorum viventium species ex materia anorganica evolvebantur. — De hac sententia, quae etiam quibusdam recentibus placet, dicimus: a) eam in se non repugnare, cum non contineat nisi generationem aequivocam late dictam: b) non posse refutari experientia, qua nihil ostenditur nisi nunc corpus vivens semper oriri ex alio corpore vivente, qua proinde non probatur Deum non potuisse uti generatione hac aequivoca late dicta ad primam viventium productionem; c) eam minus bene explicare primam viventium originem, cum non sit conaturale virtuti seminali adhaerere materiae communi; d) hanc sententiam tamen maxime abesse a panpsychismo, qui docet vim vitalem esse proprietatem communem materiae, cum S. Augustinus doceat esse vim specialem superadditam.

2. S. Thomam sicut etiam alios veteres philosophos videmus in angustiis ad explicandum ortum viventium illorum imperfectorum, quae ex materia putrescente nasci videbantur. Secundum S. Thomam vires naturales, ut virtus corporum caelestium, non possunt agere ad productionem viventis nisi instrumentaliter, quatenus subsunt causae altiori. Haec in generatione aequivoca est angelus. Sed de angelo docet S. Thomas (Pot. 6, 3), eum per se solum imparem esse ad efficiendum corpus vivens. Quomodo igitur angelus hoc efficere possit mediante instru-

1 S. Augustinus ita docuit propter textum Ecclesiastici 18, 1: «Qui vivit in aeternum, creavit omnia simul.* Sed secundum versionem graecatu «simul* (κοινῇ) idem significat ac «pariter*, «sine exceptione*

mento, explicari nequit, nisi quatenus dicitur: „quia hoc ipsum, quod ex materia elementari, virtute seminis vel stellarum possunt animalia produci, est ex virtute primitus elementis data“ (text, infra cit.), i. e. ab angelo mediante corpore caelesti non producitur vivens ex materia bruta nisi quatenus Deus cum materia communicavit (praeternaturaliter) vim seminalem, quae actione angeli et corporis caelestis evolvitur.

607. *O bi. Contra I p.* vide n. 246.

Contra II p. 1. Si generatio aequivoca est possibilis, admittenda est ad vitandum interventum specialem divinum. Atqui generatio aequivoca est possibilis. Ergo. — *lieftp. Dist. mai.*: Si non est contra experientiam, et si est explicatio conaturalis, *conc.*; si est contra experientiam, et si non est explicatio conaturalis, *nego. Contradist. min.*: Generatio aequivoca stricte dicta est possibilis, *nego*; late dicta, *subdist.*: Ita est possibilis, ut sit tamen contra experientiam, et ita, ut sit explicatio non conaturalis, *conc.*; ut non sit contra experientiam et sit explicatio conaturalis, *nego*.

2. Atqui generatio aequivoca est explicatio conaturalis. *Probo.* Explicatio ortus corporum viventium causalitate agentis incorporei, quod dominium habet super mundum corporeum, est explicatio conaturalis. Atqui haec explicatio est generatio aequivoca. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Explicatio ortus corporum viventium causalitate agentis incorporei, quod est Deus, qui habet dominium absolutum super mundum corporeum, *conc.*; causalitate agentis incorporei, quod non est Deus neque aliud habet dominium super mundum corporeum, praeterquam quod potest motu locali applicare activa passivis, *nego. Contradist. min.*

Ad 603sq. **Aristoteles** admittit in viventibus imperfectis „generationem spontaneam γένεσιν αὐτομάτην [αὐτόματον]: De an. II 4, 415 a 27; Hist, animal. V 1, 539 a22 b 7; c. 19, 550 b32sq.; De gen. animal. III 11, 761 b 24—26; cf. tamen I 17, 721 b 6—7. Cf. S. Thom., In De an. II lect. 7 n. 313sq.; In Met. VII lect. 6 n. 1399sq.; lect. 8 n. 1457; C. g. III 69 (ed. Leon. tom. XIV 201 a30; cf. Commentaria Ferrariensis in h. l., ib. 204). — S. Thomas: „In generatione aequivoca. . . cum animalia ex putrefactione nata virtute solis generantur, ad huius speciem non attingunt (C. g. IV 10; cf. S. th. I 45, 8 ad 3). — S. Thomas: „Avicenna posuit omnia animalia posse generari ex aliquali elementorum commixtione absque semine, etiam per viam naturae. Sed hoc videtur inconueniens. Quia natura determinatis mediis procedit ad suos effectus; unde illa, quae naturaliter generantur ex semine, non possunt naturaliter sine semine generari. Et ideo dicendum est aliter, quod in naturali generatione animalium, principium activum est virtus formativa, quae est in semine, in iis, quae ex semine generantur; loco cuius virtutis, in iis quae ex putrefactione generantur, est virtus caelestis corporis. Materiale autem principium in utrorumque animalium generatione est aliquod elementum vel dementatum. In prima autem rerum institutione, fuit principium activum Verbum Dei, quod ex materia elementari produxit animalia, vel in actu, secundum alios sanctos; vel virtute secundum Augustinum [Sup. Gen. ad litt. V 5], non quod aqua aut terra habeat in se virtutem producendi omnia animalia, ut Avicenna posuit: sed quia hoc ipsum, quod ex materia elementari, virtute seminis vel stellarum possunt animalia produci, est ex virtute primitus elementis data (S. th. I 71 a. un. ad 1; cf. 70, 3 ad 3; 91, 2 c. [cit. ad 609 sq.] et ad 2—3; Pot. 3, 11 ad 12 et arg. 13 et ad 13—14).

CAPUT II.

DE DISTINCTIONE VIVENTIIUM.

K. Frank, Die Entwicklungstheorie im Lichte der Tatsachen. O. Prochnow, Die Theorien der activen Anpassung (Annalen der Naturphilos., 1. Beiheft). Ude, Der metaphysische Beweis für die Unmöglichkeit der Tierabstammung des Menschen-

leibes. Id., Potestne corpus hominis originem habere a bruto? (Xenia thomist. p. 225sq.) H. André, Urbild und Ursache in der Biologie, IV, E.

THESIS LXI: Viventium distinctio explicari non potest evolutione darwinistica neque evolutione quacumque tollente omnes differentias specificas, sed admittenda est in ordine viventium pluralitas aliqua specierum, essentialiter inter se distinctarum.

608. St. qu. .1. Videmus viventia corporea distincta in plantas et animalia bruta et homines, et in genere plantarum et animalium brutorum iterum videmus multiplicem distinctionem secundum typos magis vel minus inter se diversos. Quaerimus, unde haec distinctio. Ad quam quaestionem responderi potest: a) hanc distinctionem originariam esse ac 'proinde conditam a Deo, aut b) non esse originariam, sed **evolutione** seu descendencia seu transformatione productam, i. e. initio non exstitisse nisi unicum typum vel paucos typos, a quibus per transformationem maxima illa typorum varietas ortum habuisset, quatenus per generationes sibi succedentes ex illo unico typo (vel ex illis paucis typis) illa maxima varietas pedetentim descendisset seu **evoluta** esset. Theoria igitur **evolutionis** seu **descendentiae** est doctrina, quae docet illam typorum distinctionem originariam non esse, sed pedetentim evolutione seu descendencia ex uno vel paucis typis primitivis ortam esse. — Evolutio haec dici potest contigisse aut ex principio aliquo teleologico indito aut mere mechanice ab extrinseco. Praeterea potest concipi ut monophyletica aut ut polyphyletica.

2. **Darwinismus** illud est systema, quod docet ex una imperfectissima vel paucis imperfectissimis viventium formis totam hanc, quae nunc est, distinctionem typorum pedetentim per **continuum transmutationem** prodiisse; quae evolutio non repetitur ab aliquo interno finalitatis principio, ab aliqua tendentia teleologica indita, quae sit in eo, quod evolvitur, sed mere mechanice contigisse dicitur **selectione naturali fortuita**. Quod hoc modo factum esse arbitrantur: Varietates seu dotes peculiares, in quibusdam individuis viventibus fortuito obortae (proles enim numquam accurate similis est genitoribus) in posteros transmittuntur vi **legis hereditatis**. Et sicut homo artificiali selectione conservare potest et augere dotes peculiares, copulando inter se individua, in quibus eaedem reperiuntur, ita natura selectione naturali («natural selection») ea individua ad copulam seligit, in quibus eaedem, et quidem ad vitam degendam aptiores inveniuntur proprietates. Quod fit per **luctam pro vita** («struggle for life»). Cum enim in dies augetur numerus individuorum, ea, quibus nutriuntur, non iam sufficiunt; unde individua, in quibus exortae sunt proprietates, quibus minus apta redduntur ad nutrimentum sibi procurandum, intereunt, et remanent ea tantum, in quibus insunt aptiores proprietates. Et non solum ex hoc, sed etiam ex influxu climatis aliarumque circumstantiarum externarum, quae debiliora et minus apta pro istis circumstantiis inveniuntur, intereunt, **remanent perfectiora et aptiora** („sur-

vival of the fittest"). Hoc igitur modo a natura seliguntur, quae iisdem, et quidem perfectioribus proprietatibus praedita sunt. Quo fit, ut non solum per generationes sibi succedentes varietates conserventur et augeantur, sed etiam natura semper in perfectius tendat et quodammodo vi „luctae pro vita“ mechanice, ab extrinseco, versus perfectiora pellatur. Atque hoc modo putant ex una vel paucis viventium formis in indefinitum semper plures et perfectiores per infinitam seriem minimarum varietatum evolvi potuisse. Hanc doctrinam, a C. R. Darwin (1809—1882) magno apparatu scientifico propositam ad viventium distinctionem explicandam, ad totum universum extendit E. Haeckel (cf. n. 361, 4).

Darwinismus, postquam per diuturnius tempus multorum mentes fascinavit, nunc a rerum naturalium scrutatoribus iam deseritur. Et praecipua ratio est doctrina experimentaliter stabilita de transmissione hereditaria, qua constat variationes omnino accidentales seu „modificationes“ hereditarie non transmitti, sed „mutationes“ tantum, quae contingunt secundum insitas dispositiones. Ideo his temporibus ii, qui in rebus naturalibus experimentaliter scrutandis occupantur, statuere nituntur evolutionem, quae secundum internum aliquod principium teleologicum contigisset. Hoc principium inditum dicunt sub influxu diversarum circumstantiarum determinari ad se diversimode in diversos typos evolvendum. In hac igitur doctrina organismus seipsum ab intrinseco coaptat circumstantiis. Quapropter dicitur theoria activae coaptationis, cum darwinismus theoria coaptationis passivae dicatur. Et quia principium inditum activae illius coaptationis est principium vitale seu anima, theoria activae coaptationis etiam psychovitalistica dicta est. Talem doctrinam iam ante Darwin proposuerat Lamarck (1744—1829), qui evolutionis principium illud vitale inditum cognitione praeditum asseruit et evolutionem ex cognitis exigentiis explicavit: Ex circumstantiis datis oriuntur exigentiae seu necessitates, quae, cognitae, tendentiam seu appetitum teleologicum gignunt; appetitus autem teleologicus diversa organa producit respondentia exigentiis. Ita avis, quae propter circumstantias datas in aqua quaerit cibum suum, divaricat digitos pedis ad natandum, quo pedetentim inter singulos digitos formantur membranae ad natandum. Multi recentes Lamarckii doctrinam amplexati sunt, qui Neolamarckiani vocantur (A. Pauly, A. Wagner). Hi omnibus corporibus viventibus (ergo etiam plantis) animam tribuunt cognitione praeditam¹ atque evolutionem propugnant monophyleticam: Ex typo primitivo imperfectissimo diversi typi tum plantarum, tum animalium et ipse homo pedetentim evoluti sunt per illam tendentiam teleologicam inditam, quo ipso differentias specificas omnes tollunt; quae enim per evolutionem ex eadem stirpe oriuntur, specificè inter se distincta esse nequeunt.

¹ Immo dicunt forte etiam in anorganicis animam inesse (panpsychismus).

At alii, inter quos optimi naturalistae, ut W. Branca, O. Hertwig, Reinke, Kerner a Marilaun, Steinmann, Zittel, Depéret, Koken, Wasmann, monophyleticam evolutionem reiciunt et polyphyleticam propugnant, atque plures ponunt typos primitivos, ex quibus (ab intrinseco) tum per subitanam mutationem (quasi per saltum), tum per lentam adaptationem, tum etiam per regressionem (degenerationem : parasitae) alios typos evolutos esse dicunt. Hi proinde tot ponunt species essentialiter inter se distinctas, quot ponunt stirpes. Hae stirpes seu species inter se nullam habent connexionem descendendae; at intra unamquamque speciem descendendia seu evolutio contingit, quatenus decursu temporis per sibi succedentes generationes typus primitivus uniuscuiusque stirpis ita modificatur seu „differentiatur“, ut ex eo oriantur plures typi diversi.

3. In thesi nostra ea tantum proponimus, quae certa sunt: a) evolutionem darwinisticam esse reiciendam, b) evolutionem quamcumque monophyleticam similiter reiciendam esse. De evolutione autem polyphyletica probabiliter admittenda dicimus in scholio 2.

609. Prob. th. I p. (Viventium distinctio explicari non potest evolutione darwinistica). — Viventium distinctio explicari non potest evolutione per selectionem naturalem fortuitam. Atqui evolutio darwinistica est evolutio per selectionem naturalem fortuitam. Ergo.

Min. patet ex st. qu. — Prob. niai, a) Selectione naturali fortuita explicari non possunt neque organismi ad usum viventium accommodatissimi (organismus est enim aliquid valde complexum, cuius partes aptissime ad invicem ordinantur, quod proinde sine tendentia teleologica oriri non potest) neque typi inter se distincti notis „biologice indifferentibus“, i.-e. notis, quae in „lucta pro vita“ nullius sunt utilitatis ad individuum et ad speciem conservanda. Atqui viventium distinctio constituitur ex una parte organismis ad usum accommodatissimis, ex altera autem notis biologice indifferentibus. Hoc ultimum praesertim obtinet in speciebus ad invicem vicinis. Ergo. — Etiam unumquodque organum singillatim sumptum aliquid complexi constituit apte ordinati, quod sine teleologica tendentia efformari nequit.

b) Selectione naturali fortuita non possunt explicari organa, quae, cum incipiunt formari per lentam evolutionem, nullius sunt utilitatis in lucta pro vita. Atqui distinctio viventium constituitur organis, quae, cum incipiunt formari per lentam evolutionem, nullius sunt utilitatis; quid enim iuvaret minimum illud initium alae aut pedis ad volandum, ad ambulandum? quid iuvat ad natandum minimum initium membranae, quae incipit formari inter digitos pedis? Ergo.

c) Selectione naturali fortuita explicari non potest distinctio viventium secundum typos abrupte inter se distinctos; cum enim selectione naturali typus ex typo evolvatur pedetentim per minimas differentias, non possent oriri nisi typi, quorum alter sensim flueret in alterum, seu

typi inter se coniuncti innumeris formis intermediis. Atqui distinctio viventium est secundum typos abrupte inter se distinctos, et innumerae illae formae intermediae nusquam reperiuntur neque inter viventia, quae his temporibus vitam degunt, neque in stratis terrae. Ergo.

Prob. II p. (Viventium distinctio explicari non potest evolutione quacumque tollente omnes differentias específicas, sed admittenda est in ordine viventium pluralitas aliqua specierum essentialiter inter se distinctarum). — *Arg. I.* Essentialiter differunt, quae proprietatibus differunt. Atqui in ordine corporum viventium proprietatibus certo differunt homines, qui ratione sunt praediti, et animalia bruta, quae carent ratione, sensitiva tamen sunt, et plantae, quae vegetativam tantum vitam prae se ferunt, ut patet ex n. 454 sqq. 513 sqq. Ergo. — Sed praeterea proprietatis rationem habet organisationis typus stabilis non tantum nunc, sed etiam per periodos geologicas antecedentes (quod enim per omnia tempora sub diversissimis circumstantiis non mutatur, hoc stabilitatem absolutam ac proinde proprietatis rationem habet); secundum quem organisationis typum adhuc plures possumus distinguere species tum inter plantas, tum inter animalia. Cf. schol. 2.

Arg. II (a posteriori). Viventium distinctio explicari non potest evolutione, quae ponit principium prorsus insufficiens ad viventium distinctionem explicandam. Atqui evolutio tollens omnes differentias específicas ponit principium prorsus insufficiens ad viventium distinctionem explicandam. Ergo.

Mai. per se patet. — '*Prob. min.* Reiecta pluralitate specierum, ad viventium distinctionem explicandam ponitur principium aliquod indifferens, quod potest evolvi secundum innumeras possibilitates et potest etiam remanere in statu aliquo imperfectissimo. Ratio autem, cur se eolverit in hunc vel in illum sensum, et cur remanserit quoad plura individua in statibus diversis imperfectis, et cur tanto tempore stabilitatem in aliquo statu conservaverit, reddi non potest nisi aut series generationum aut conditiones externae: climatis, soli etc.

Atqui spectata tam flora et fauna, quae nunc est, quam ea, quae reperitur in periodis anteactis geologicis, hoc principium est prorsus insufficiens ad viventium distinctionem explicandam. Videmus enim maximam varietatem typorum perfectorum et imperfectorum sub iisdem circumstantiis in iisdem periodis, et eosdem typos sub diversis circumstantiis et per diversas periodos. Ita tempus palaeozoicum iam exhibet omnes typos generaliores animalium, quae nunc vivunt, exceptis vertebratis.

610. Coroll. Ergo distinctio viventium explicari non potest evolutione **monophyletica**. Unica igitur evolutio, quae admitti potest, esset **polyphyletica** intra unamquamque speciem. De qua evolutione cf. scholion 2.

611. Schol. 1. Ad solvendas difficultates nota:

1° Speciem gradatim succedere speciei ab imperfectioribus ad perfectiores, ita ut inter species vicinas magna sit similitudo, nihil probat pro evolutione; hoc enim optime explicatur ex dispositione divina. Conditor enim mundi omnes res ita disposuit, ut pulcherrimum quoddam artefactum ex omnibus effloresceret. Unde singulas rerum species non solum viventium, sed etiam anorganicarum (elementa chimica) ita produxit, ut ab inferioribus ad superiora veluti per gradus cuiusdam scalae ascenderetur, ita ut, cum altera species non transeat sensim in alteram, tamen inter singulas non sit hiatus. „Natura non facit saltus/

Ex eadem ratione explicatur unitas typi, quae viget in animalibus et plantis. Ad unitatem vero typi habendam conferunt organa homonyma et rudimentaria. Hoc enim modo mira quaedam unitas, non obstante tanta rerum varietate, resultat.

Praeterea ortus organorum rudimentarium explicatur ex eo, quod character genericus tendentiam radicalem habet ad varia variarum specierum et sexuum organa gignenda. Sed differentiis specificis vel sexualibus fit, ut evolutio huius vel illius organi magis impediatur.

2° Neque facta palaeontologica quidquam probant pro darwinismo et evolutione monophyletica. — Palaeontologia docet: a) diversa terrae strata diversas exhibere organismorum formas; b) generatim, quo recentiora sunt strata, eo plures et perfectiores organismorum formas exhibent; c) in hac successione quandoque forma similis ita gradatim succedit simili, ut transformationem quasi ad oculos demonstrare videatur. — *Resp.* a) Ut dictum est in argumento II partis II, iam ab initio plurimos invenimus typos animalium, et innumeri illi typi intermedii, quos postulare debet darwinismus, in stratis terrae non reperiuntur, quod argumentum validum constituit contra evolutionem monophyleticam et darwinisticam. b) Diversis periodis geologicis diversa flora et fauna conveniebat secundum diversas physicas condiciones, quae tunc vigeabant; organismis imperfectioribus terra praeparatur, ut sit sedes conveniens organismorum perfectiorum et hominis; denique divinam sapientiam in producendis organismis ordinem quendam servare decebat. (Concedimus tamen a Palaeontologia evolutionem aliquam probabiliter suaderi; cf. schol. 2.)

3° Lex biogenetica. ab Haeckel proposita ad evolutionem darwinisticam et monophyleticam probandam, falsa est. — Docet Haeckel ontogeniam esse abbreviatam phylogeniam: evolutione embryonali (ontogenia) corpora vivencia breviter repetunt stirpis evolutionem (phylogeniam), ita ut haec ex illa cognosci possit; ita embryo animalium mammalium in determinato stadio esset pisciformis, quo ostenderet proavos suos aliquando pisces fuisse. — Hanc „legem“ dicimus omnino falsam esse. Nam a) similitudo, quae vigere videtur inter embryones diversorum generum, externa tantum est et specietenus. Revera embryones diversorum generum ab initio diversi sunt, sicut iam diversae

sunt cellulae germinales et tota evolutio est diversa, b) Embryones generum superiorum non transeunt per typos inferiorum (ita embryo animalium mammalium non transit per typum pisciformem), sed omnes embryones, tum superiorum tum inferiorum generum, transeunt per stadium, in quo satis ad invicem similes sunt (ita tamen, ut, non obstante hac similitudine, semper ad invicem distinguere possint); quae similitudo ex eo provenit, quod evolutio omnis organismi a generalioribus incipit et delineamenta distinctiva tardius efformantur. Reiecta hac Jege", concedimus tamen quaedam facta embryologica specialia evolutionem aliquam polyphyleticam probabiliter suadere; de qua scholio sequenti.

2. De evolutione polyphyletica probabiliter admittenda. — Reiecto darwinismo et evolutione monophyletica, stabilitatem specierum profiteamur. Species enim essentialiter a specie distincta notas suas specificas stabiliter retineat necesse est. Quam tamen stabilitatem non eam esse dicimus, quae nullam flexibilitatem typi externi admitteret. Ea enim est differentia inter viventia et mineralia, quod haec quoad typum suum et proprietates in indivisibili sistunt et quasi in absoluta stabilitate; qualiscumque enim mutatio chimicarum qualitatum, etsi in gradu tantum, corruptionem introducit et ortum significat novae formae (cf. n. 405sq.); illa vero latitudinem admittunt et transmutabilitatem quandam quoad typum externum. Hoc non solum apparet in augmentatione et in varietatibus (Rassen, races), obortis in singulis speciebus, sed etiam in dimorphismo, qui intra eandem speciem contingit (cf. n. 449). Quae cum ita sint, nihil a priori impedit, quominus dicatur etiam per diversas periodos geologicas transmutationes quasdam contigisse intra **singulas species**, eadem tamen manente organisatione earum specifica, quatenus singulae species sub influxu climatis ceterarumque circumstantiarum externarum in maiorem diversitatem typorum se evolvissent ab intrinseco (ex principio intrinseco), tum per subitam mutationem (quasi per saltus), tum per lentam adaptationem, tum etiam per regressionem (degenerationem: parasitae).

Probabiliter suaderi potest haec evolutio a) ex indole typorum primitivorum : Hi typi apparent tamquam ultimo non determinati, sed ulterius determinabiles per adaptationem ad circumstantias in periodis geologicis datas, b) Parasitarum et symbiontium typi non originarii, sed per regressionem et adaptationem exorti videntur, c) Palaeontologia suadet evolutionem, ut patet ex supradictis. d) Etiam quaedam facta specialia embryologica evolutionem aliquam suadent; ita balaena mysticetus in statu embryonali praedita est dentibus, qui procedente evolutione embryonali penitus transmutantur, ex palaeontologia autem scimus balaenas omnes temporum praecedentium dentibus praeditas fuisse.

Hac doctrina admissa, tria distinguenda sunt: a) varietates (Rassen, races), b) typi iam abrupte distincti intra eandem speciem: species systematicae, c) species naturales, initio a Deo conditae. Specierum

systematicarum stabilitas relativa tantum est, naturalium absoluta, neque tanta poterit esse diversitas introducta in speciem naturalem per species systematicas, ut valeat illius typum specificum, i. e. organisationem specificam obliterare. At difficultas nunc est, discriminare species naturales a systematicis. Ex organisatione **stricte essentiali**, quae rationem habet proprii stricte (quod soli et semper et omni convenit), cum certitudine cognosci possent omnes species naturales. Sed haec organisatio nos latet; consistit enim in illa microorganisatione, quae iam habetur in cellula germinali (fecundata), unde incipit evolutio viventis (cf. n. 406; 449; 452, 3). Cum incipit evolutio viventis, anima seu forma substantialis specifica viventis iam adest, quae essentialiter conectitur cum hac microorganisatione. Haec enim microorganisatio est dispositio proxima ad eam. Evolutione viventis, quae divisione cellularum fit, haec dispositio stricte essentialis communicatur cum diversis cellulis. Sed haec microorganisatio fugit etiam investigationem microscopicam. Necesse est igitur discamus essentielles corporum viventium differentias ex typo externo, ex proprietatibus, quae in individuo vivente in decursu evolutionis suae extrinsecus apparent, ut iam indicavimus argumento I partis II. Ope huius distinctivi statim invenimus homines et bruta et plantas specificè naturaliter distinguere. In genere brutorum etiam diversi sensus specificas differentias innuunt. Animalia, quae gustu et tactu (et olfactu) tantum praedita sunt, specificè tamquam species naturales distinguuntur ab iis, in quibus inest etiam visus et auditus¹. Praeterea tum in genere plantarum, tum in genere animalium brutorum plures distinguimus species naturales secundum organisationis typum stabilem, non tantum nunc, sed etiam per periodos geologicas. Necesse est consideremus bruta et plantas tamquam genera suprema, quae ulterius distinguuntur in diversa naturalia genera et species. Determinare autem, quae sint haec genera et species, non ad philosophiam, sed ad biologiam pertinet.

3. Cum genera et species naturales essentialiter inter se differant, non potest alterum ab altero oriri per descendentiam. Haec genera et species tamquam formae primitivae ad specialem interventum divinum reducenda sunt. Possibile tamen esset, Deum ad producendas species superiores uti inferioribus, perducendo dispositionem materiae datam ab inferioribus ad organisationem respondentem speciei superiori. Haec tamen non esset evolutio et descendentia, sed transformatio divina.

4. Ad hominem evolutionem applicavit primus Huxley (1825—1895), quem secutus est Haeckel. Ipse Darwin initio doctrinam suam ad hominem non extendit, fecit tamen postea (1871). — De evolutione ad hominem extensa breviter dicimus eam continere materialismum; ho-

¹ At nihil obest, quominus aliqua species propter circumstantias disconvenientes in peius deveniat et sensum aliquem amittat. Hoc forte contigit proteo anguineo, et etiam parasitae processu regressive organa sensuum amittunt. Tale quid enim per accidens est, non ex intentione naturae.

minem enim per evolutionem ortum duxisse ex animalibus brutis dici non potest, nisi quatenus negatur spiritualitas animae humanae.

Quidam inter animam et corpus distinguentes docebant hoc per viam evolutionis prodiisse, illam vero per creationem a Deo produci. Sed ne hoc quidem admitti potest. Cum enim homo alterius omnino speciei **naturalis**, immo alterius omnino ordinis sit, etiam corpus eius seu organisatio et dispositio praerequisita ad animae infusionem alia sit necesse est. Quare producere dispositiones requisitas ad animae humanae infusionem non possunt nisi homines aut Deus interventu speciali. Praeterea parentes non tantum disponunt materiam, sed insuper applicant materiam formae seu animae (cf. n. 536, 1), id quod iterum supergreditur vires naturales cuiuscumque animalis bruti.

612. *Obi. Contra I p.* 1. Distinctio viventium, quae explicari potest per lentam, continuam transformationem influxu extrinseco, est distinctio viventium, quae explicari potest evolutione darwinistica. Atqui distinctio viventium explicari potest per lentam, continuam transformationem influxu extrinseco. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Influxu mere extrinseco sine principio aliquo interno finalitatis, *conc.*; admisso principio aliquo interno finalitatis, *nego. Contradist. min.:* Distinctio viventium explicari potest sine principio aliquo interno finalitatis, *nego*; admisso hoc principio, *subdist.:* Potest explicari tota haec, quae nunc est, varietas typorum stabilium abrupte inter so distinctorum per lentam, continuam transmutationem, *nego*; potest explicari aliqua typorum modificatio, *conc.*

2. Atqui tota varietas typorum explicari potest per lentam, continuam transmutationem sine principio aliquo interno finalitatis. *Probo.* Si sub influxu conditionum externarum: climatis, nutrimenti etc., organismi pedetentim transformantur, tota varietas typorum explicari potest per lentam, continuam transmutationem sine principio aliquo interno finalitatis. Atqui, ut experientia docet, sub influxu conditionum externarum organismi pedetentim transformantur. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Si transformantur coaptatione mere passiva et eousque pedetentim transformantur, ut oriantur typi omnes isti stabiles et abrupte distincti, qui nunc sunt, *conc.*; si transformantur coaptatione non mere passiva neque eousque, ut oriantur typi omnes isti stabiles et abrupte distincti, qui nunc sunt, *nego. Contradist. min.*

Contra II p. 1. In illo ordine non est admittenda pluralitas specierum essentialiter distinctarum, in quo haec pluralitas non apparet. Atqui in ordine viventium corporeorum haec pluralitas non apparet. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* In quo haec pluralitas nullo modo apparet, *conc.*; in quo saepe difficile est in concreto determinare distinctiones specificas, in quo tamen ex altera parte evidenter apparet aliquas distinctiones specificas esse admittendas, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui in ordine viventium corporeorum nullae sunt admittendae distinctiones specificae. *Probo.* Distinctiones specificae non sunt admittendae, quae non manifestantur accidentibus propriis uniuscuiusque speciei. Atqui distinctiones specificae in ordine viventium corporeorum non manifestantur accidentibus propriis uniuscuiusque speciei. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quae non manifestantur microorganisatione propria uniuscuiusque speciei, manifestantur tamen accidentibus propriis seu proprietatibus, quae in decursu evolutionis individui apparent et constanter adsunt, *nego*; quae neque manifestantur accidentibus propriis seu proprietatibus, quae in decursu evolutionis individui apparent et constanter adsunt, *conc. Contradist. min.:* Non manifestantur microorganisatione specifica uniuscuiusque viventis, qua statim omnes differentiae specificae accuratissime cognoscerentur, *conc.* (haec microorganisatio nos latet); non manifestantur accidentibus propriis seu proprietatibus, quae in decursu

evolutionis individui viventis apparent et constanter adsunt, quibus imperfecte cognoscimus differentias specificas, *nego*.

3. Atqui proprietates, quae in viventibus in decursu evolutionis individui apparent, non sunt proprietates specificae. *Probo*. Non sunt proprietates specificae, quae in omnibus insunt, in multis latenter, in quibusdam autem extrinsecus apparent secundum climatis, nutrimenti etc. circumstantias. Atqui ea, quae in diversis viventibus apparent, ut ratio in homine, diversi sensus in brutis et etiam diversi organisationis typi externi stabiles, non tantum nunc, sed etiam per periodos geologicas praecedentes, optime dicuntur inesse in omnibus, in multis latenter, in quibusdam autem apparere faventibus circumstantiis. Ergo. — *Resp. Conc. mai.; dist. min.* : Hoc optime diceretur, si non esset contra naturam: viventia diversa per se non habere vires suas conaturales et typum suum conaturalem, *conc.*; si est contra naturam, *nego*. *Dist. consq.*

Ad 609sq. S. Thomas: «Prima formatio humani corporis non potuit esse per aliquam virtutem creatam, sed immediate a Deo. Posuerunt siquidem aliqui formas quae sunt in materia corporali, a quibusdam formis immaterialibus derivari. Sed hanc opinionem repellit Philosophus in VII Metaphys. [8, 1033 b 3; 9, 1034 b 7; S. Thom. lect. 7] per hoc quod formis non competit per se fieri, sed composito, ut supra [q. 45, 8; 65, 4; 90, 2] expositum est; et quia oportet agens esse simile facto, non convenit quod forma pura, quae est sine materia, producat formam quae est in materia, quae non fit nisi per hoc quod compositum fit. Et ideo oportet quod forma quae est in materia, sit causa formae quae est in materia, secundum quod compositum a composito generatur. Deus autem, quamvis omnino sit immaterialis, tamen solus est qui sua virtute materiam producere potest creando. Unde ipsius solius est formam producere in materia absque adminiculo praecedentis formae materialis. Et propter hoc angeli non possunt transmutare corpora ad formam aliquam, nisi adhibitis seminibus quibusdam, ut Augustinus dicit in Ili de Trin. [c. 8, 9]. Quia igitur corpus humanum numquam formatum fuerat, cuius virtute per viam generationis aliud simile in specie formaretur, necesse fuit quod primum corpus hominis immediate formaretur a Deo[†] (S. th. I 91, 2). — His S. Thomas docet corpus humanum non posse disponi ad animae humanae infusionem nisi ab hominibus generantibus aut a solo Deo, quod est doctrina nostra, tradita schol. 4. Sed praeterea S. Thomas principium fundamentale hic enuntiat, quo nituntur theses nostrae LX et LXI: corpus vivens non posse oriri nisi generatione ex alio corpore vivente **eiusdem speciei**, aut interventu causae primae, quo excluduntur generatio aequivoca et descensus unius speciei (**naturalis**) ex alia. S. Thomas non admittit nisi generationem aequivocam late dictam, quae etiam ipsa est per interventum causae primae, quatenus causa prima cum materia (praeternaturaliter) communicat vim quandam seminalem, quae actione angeli et corporis caelestis evolvitur, id quod in textu citato indicatur verbis: «Angeli non possunt transmutare corpora ad formam aliquam, nisi adhibitis seminibus quibusdam»⁴